

ÉRTEKEZÉSEK
TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA,
NEGYEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS

OSZTÁLYTITKÁR.

BUDAPEST, 1878.

A M T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében)

Budapest, 1878. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

TARTALOM.

- I.Szám. Visszapillantás közigazdaságunk egy negyed századára. Keleti Károlytól.
- II. Szám. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. Wenzel Gusztávtól.
- III. Szám. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben, magyar szempontból. Tóth Lőrincztől.
- IV. Szám. Emlékbeszéd lhódosi és kizdiai br. Sina Simon felett. Tóth-Lőrincztől.
- V. Szám. Az Országos jog és a partieularis jogok közti viszony. Wenzel Gusztávtól.
- VI.Szám. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. Jakab Elektől.
- VII. Szám. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. Zlinszky Imrétől.
- VIII. Szám. Bertha Sándor emlékezete. Tóth Lőrincztől.
- IX. Szám. Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben Wenzel Gusztávtól.

VISSZAPILLANTÁS

KÖZGAZDASÁGUNK

EGY NEGYED SZÁZADÁRA,
SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

KELETI KÁROLY

R. TAGTÓL.

(Olvastattott a M. Tud. Akadémia 1875. november 22-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1875.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN,

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1875. Nyomatott az A t h e n a e u m nyomdájában.

Visszapillantás közgazdaságunk egy negyed századára.

Ha közgazdasági állapotainkat a közelmúltban tekintve, némileg jellemezni akarjuk, négy korszakot kell megkülönböztetnünk.

Az *első* a 48 előtti *korszak*, mely visszanyúl a nálunk sokkal későbbig tartott középkorba. Gyarmati állapotok Ausztriával szemben; teljes ismeretlenség a külföldön; a belföldi termelés mezőgazdaságilag a dézsmán és roboton, iparilag a kézművön, kereskedelmileg nagyrészt még a nyers cserén alapulva, kezdetlegességnél egyebet nem mutat. Natural-gazdaság ez egész primitivitásával a XIX. század közepéig.

E korszakot az 1848-49-diki hadjárat zárta le. De már megelőzőleg, habár alig egy-két évtizedbe nyúl bele, meteoriként világítva Széchényi némely eszméje, melyek azonban a magyar közgazdaság lassú fejlődésénél, a teremtendők sokaságánál, a rendelkezésre levő eszközök csekélységénél fogva csak későbbi évtizedekben bírnak teljes erejükben érvényesülni. Végül pedig megelőzte, bárcsak zárkóul, a 48-diki törvényhzás, mely a földbirtok felszabadításával, a jogegyenlőség kimondásával, a Parlamentarismus behozásával s a sajtó szabaddá tételével új korszaknak volt megalapítója.

Az 1848 diki vívmányok azonban az akkori jelenre nézve csak elvieknek mondhatók. A szabadságharcz nem engedett a nemzetnek időt, hogy az alkotmányosan kivívott előnyöket érvényesíthesse. Így legyőzetésünk után tabula rását talált, illetőleg csinált az osztrák kormány Magyarországon s intézkedéseivel megnyitotta a *második korszakot*, mely 1850-től, némi megszakítással 1860—61-ben, s több kevesebb változatossággal, illetőleg fejlődéssel 1867-ig terjedett.

A közbenső vámsorompók eltörlése Ausztria irányában jobban emancipált bennünket gazdasági nyúge alól, mint politikai önkénykedése az alá hajthatott volna. Az ideiglen kaster behozása, az úrbériség rendezése, a forgalmi ügy némi szabályozása stb. sokkal nagyobbzású reformintézkedések valának, semhogy társadalmi nyomorunk végleg ellensúlyozhatta volna s így e gyűlött korszaktól se tagadhatjuk meg, hogy hazánk közgazdasági viszonyaira nézve fejlesztöleg nehattott volna.

Noha a politikai helyzet hanyatlása vagy üdülése bármely országban van visszahatással a közgazdasági fejlődésre, elannyira, mint Magyarországon sehol sem kapcsolatos e két irányú nemzeti haladás.

Az 1867-diki politikai fordulattal és alkotmányának visszaszerzésével, valamint ennek a kor igényeihez idomult átalakításával anyagilag is új életre pezsdült a nemzet.

A mezőgazdasági termelés fokozása karöltve haladott az ipar gyári fejlesztésével, a kereskedelem gyarapításával.

A politikai élet diadalmai versenyre hívták a szellemeket más téren is. Csak ekkor kezdünk úgy szólni megismerkedni a tökével és hatalmával, de, fájdalom, a hitel működésének kinövésével is. A mint diadalittasan nem ismert határt a nemzet nagy része politikai alkotásaiban sőt követéseiben, úgy nem ismert másik része a gazdasági beruházásokban, az üzérkedésben, az anyagi haladás s a vele járó élvek hajhászatában. Nem a szorgos, folytonos munka lassúban bár, de biztosabban célhoz vezető ösvényén haladtunk a felszabadulás első idején, hanem a kapkodás rohanó lépteivel iparkodtunk, gyakran koczkáztatva a létezőt s határt nem nem ismerve alapításainkban, pótolni a múltakat, hevenyészve akarván előteremteni a jobblétet.

Mégis a nemzetgazdaság termékeny idejének nevezhetjük *harmadik*, az 1867-től számítandó évtized első feléig terjedő *korszakot*.

Kaptunk ugyan 1869-ben az akkor kitört hitelválságban erős és fájó leczkét, mely kijózaníthatott volna eljárásunkra nézve. De a veszteségek kisebb körre, inkább csak a kereskedői s üzéri osztályokra szorítkoztak, a nemzetnek ko-

rábbi évekbeli szerzeménye még el nem pusztult s így, habár némi stagnatio volt is észlelhető, mégis haladólag jutottunk el 1872-ig, mely évvel a *negyedik*, vagyis a *hanyatlás korszaka* kezdődik, s ez, fájdalom, ma is tart

Az 1873-diki válság épúgy a túlüzérkedésnek volt kifolyása, mint az 1869-diki. Sőt e későbbiben tán kevésbbé voltunk bűnösök s inkább Bécs által sodortattunk bele, mint annakelőtte. De a 69-diki baj bő évek után, vagyonosodásunk középeit ért, míg az 1873-diki válságot gyöngye termések előzték meg, s az még vissza nem pótoltt tőkeveszteségek után csekélyebb pénzerővel bíró köröket sújtott. Öldöklővé pedig az által vált, hogy az üzérkedés és börzejáték nem az ezzel rendszeren foglalkozó körökre szorítkozott csupán, hanem epidemikus jelleggel a társaság minden rétegét sodorván bele, sokakat, mindnyájunkat ért.

Az óriási tőkeveszteségek a fogyasztóképességet, a hitelhiány a termelést támadván meg s megrendítvén azt alapjában, oly általános pangást okozott, melynek zsibbasztó hatása alatt ma is állunk.

Az 1873-diki börzeválság előbb romboló hatása utóbb kúszó nyavalyává fajult, mely pusztítván a társadalom egyes tagjai között, visszahat az államra s az ország pénzügyének ziláltsága által fokozva, oly pessimismust keltett, hogy ma szinte jogosultnak látszik a kérdés, vajjon megállhat-e ez ország s nem vagyunk-e összeségünkben is ugyanoly pusztulásra kárhoztatva, minő a bécsi börzebukás után millióinkat elnyelte.

Ám kísérsük meg a statistika segélyével, ha nem is számtengerében gázolva, megvilágítani viszonyainkat és adatokkal támogatva szerzeni oly ítélő képességet, mely világosan enged látnunk, akár reményünket szilárdítva a bekövetkezhető jobblétre nézve, akár pedig oktatni fog — ha szemközt találunk állni a legrosszabbal — mi tevők legyünk, hogy az utolsó órában is lendítsünk a haza ügyén.

Recriminatiókba bocsátkozni a múltakra nézve nemcsak azért nem fogok, mert az Akadémia alapszabályai kizárnak minden politikai discussiót; hanem mert zavarnák a tárgyilagos közgazdasági tanulmányt s ezen alapuló ítéletet. Ha pedig értekezésembe itt-ott, bár csakis pedzve, belevegyülne a politika

úgy ez csak annyiban történik, a mennyiben közgazdasági viszonyainkra is kihat a politika, irányát szabja s haladását intézi.

Ily közgazdasági visszapillantás pedig nem nevezhető meddő időtöltésnek már azért sem; mert, bár mennyire kimerítettnek lássék is állapotaink tanulmányozása, ez szerintem, mindeddig csak állami, inkább csak államháztartási szempontból történt. Ez lön eddig megvitatva, bár, fájdalom, mindeddig se kellőleg gyógyítva; de a nemzet összeségének, társadalmunknak szempontjából vajmi kevéssé lőnek közgazdasági viszonyaink vizsgálva, állapotaink kiderítve. Pedig a nemzetnek kifolyása az állam, a nemzeti társadalom minél számosabb tagjainak vagyonságában lesz gazdaggá s általa hatalmasná az állam. A zilált állami háztartást csak a nemzettest egyes háztartásainak szilárdítása által lehet rendbe hozni, a hanyatlott s megfogyott állami erőt csak a nemzet jóllétének emelése öregbítheti újra.

Lehet ugyan az államháztartás ziláltsága az állam rász pénzügyi kezelésének, rász politikájának is következménye de — ha különben vagyonos és erős a nemzet — ez csak múló haj. mely akár a politikai rendszer, akár a pénzügyi kezelés megváltoztatása, a nemzet ideiglenes nagyobb erőfeszítése által könnyen gyógyítható. Aggasztóbb a baj, ha a nemzet testén rágódik; ha a közgazdasági ziláltság nem az állam, hanem egyes egész osztályai, számos tagjai háztartására terjed, ha a pénzügyi erőtlenség nem az állampénztárban nyilvánkozik csupán, hanem átragadt a termelő és fogyasztó, általuk pedig az üzleti körökre, ha a pangás, mely amott csak a kikerülhetetlenké vált államkölcönök nehezebb megkötésében és magasabb kamataiban nyilvánul, — itt a vagyonosodás, a fogyasztás, a megélhetés csökkenésében jelenkezik.

Magyarország mindkét bajban szenved; beteg az állam, de gyöngékedik a társadalom is S midőn a korábban jelzettem hanyatlási kor kezdetén elkészült a diagnosis, fogtak is, még pedig több jóakarattal és komolysággal, mint szerencsével, gyógyításához; de csakis az állami bajok gyógyításához fogtunk, a társadalmi bajokat még alig sejtettük, enyhítésükre máig is alig történt valami. Pedig e baj régiebb, bár kórtüneteit, lappangó voltuknál fogva, föl se ismerték s

ma már bizony állíthatni, hogy az államháztartásunkban nyilvánuló bajokat társadalmi bajaink okozták.

Itt ugyan már a határmegyén állok, melyen átlépve a politika tilalmasába jutnék. Sietek is azért megjegyezni, hogy a társadalmunkban a sokban hibás politika által okozott károkat ez úttal mellőzöm s csak a közgazdaságiakra akarok kitérni.

Nem merőben elméleti állítás az a nemzetek közgazdasági életében fejlődő átmenet a természeti gazdálkodástól a pénz- és hitelgazdasághoz. Tényleges tapasztalatok s a történelem bizonyítják, hogy az európai civilizált államokban ez átmenet lassan s századok alatt lön végrehajtva. Magyarországon e változás egy rövid lustrum alatt (1848—1853) történt, átmenet nélkül, sőt bátran állíthatni, hogy a pénzgazdaság korát meg sem tudjuk állapítani; mert a 48 előtti naturalgazdaságból, úgyszólván, egy zökkenésre a modern hitelgazdaságban termettünk. Banális frázisnak látszik, bár mély igazságot rejt, hogy a természetben nincsenek ugrások s ha a természeti élet fejlődéseihez hasonló társadalmi életben ily ugrások mesterkéltelen előidéztetnek, megboszulják magukat.

Mi magyarokul ez erőletett ugrás utóbajait sínljük maiglan. Az ez okozta bajokat nem gyógyította meg az idő • nem iparkodott gyógyítani — mert tán föl sem ismerte — közgazdasági politikánk.

Avvagy nem ugrás-e, hogy csak egy adatot is tekintsünk? Magyarország szegényebb osztályai fizettek 1848 előtt — mert a nemesség akkor adómentes vala— összes egyenes adóban 5.75 millió frtot, de már 1853-ban 22.81 milliót, ma csak földadóban kell fizetnünk 35 milliót! Adómentes volt, mondom, a nemes ember. De vájjon megbirhatta-e összes anyagi viszonyainak fölforgatása nélkül a 15 és később 25 milliót akkor, midőn elveszett munkaereje is, melyet régente a robotban, jövedelme is, melyet a dézsmában bírt?

Úgyhiszem nem szükség mentegetőznöm, hogy azt az égbe kiáltó igazságtalanságot akarjam védeni, mely abban rejlett, hogy a szegény fizette az adót s a gazdagabb húzta az ingyen jövedelmet. Dicsőnek neveztem az 1848-diki törvényhozást, mely az egyenlő adózást elrendelte, bár az osztrák

kormánynak volt megadva annak foganatosítása. De a statisztika csak tényekkel számolhat s ez átmenet nélküli teherviselésben rejlik magyarázata mezőgazdaságunk mai nap is nagyrészt primitív állapotának; a naturalgazdaságtól a hitelgazdasághoz való átmenet nélküli eljutásban iparviszonyaink desolált állapota.

A csöndesebben, de rendesebben haladó nemzeteknél a pénzgazdaság bosszú századai alatt gyűlt a tőke s erősödött a kézmű, mely a később egymást érte nagy technikai találmányok felhasználásával s a megtakarított tőke segédelmével gyorsan ugyan, de aránylag mégis lassabban meghonosítja a gyáriparat.

Mi, kettős vámvonalak által elzárva a világ piacztól, de a civilizált világ haladásától is, a gyáripart Ilire után is alig ismertük. Kézművünk elég fejlett és erős vala és támogatva a házi ipar kezdetleges ugyan, de a kívánatét kielégítő termelése által, meg tudott felelni szükségleteink tömegének s csak a dúsgazdag oligarcha, vagy a finomabb ízlésű vagyos fővárosi lakos költött idegen iparczikkekre.

Mükedvelősködtünk ugyan a gyáriparral is a 40-es években s a védegyelet korában; de ha komoly volt is a szándék, a végrehajtás csak gyarlónak maradt s a »honi« cím, mely belföldi cikkeinket volt megkülönböztetendő, már a külföldi vagy bécsi gyárban lett a per nefas importált cikkekre, ráaggatva.

De midőn 1850-ben a közbenső vámsorompók lehulltak, egy új, elzárkozottságunk alatt nem is sejtett óriás fejlődésű iparvilággal álltunk szemben. Ismét átmenet nélkül sodortattunk a világversenybe s kézműiparunk romjain, gyáriparunk speculatiós keletkezésén s természetszerű bukásán kívül illusztrálja a statistika is iparos állapotaink szomorú voltát. Mert míg a század elején az iparczikkek behozatala Magyarországra alig 15 millió irtot, 1847-ben is még csak 40 millió frtot tett, napjainkban az legszigorúbban számítva 300 és 350 millió frt érték között ingadozik.

Vájjon másképp voltunk-e kereskedelmünkkel ez idő alatt? Másképp igen, a mi az óriás lendületet, de ugyanígy a mi az átmenet nélküli ugrást illeti.

A régi patriarchalis időben, midőn Magyarországról még azt írták volt, hogy »önzsírjába fül«, összeszedték kereskedőink, ha szükség volt rá, nyers terményeinket, kivitték, ha messzire, Bécsbe, mert külföldi összekötetésünk, minerőnkéből, úgyszólván nem is volt s hoztak he némely fővárosi holtba idegen iparczikket is, melylyel még is aránylag tömegesb elkelésre számíthattak, speciálisabb szükségletet közvetlen a külföldről kellett pótolni. Mégis csodálatos ellentét? Kereskedelmi világunk ment át legkésőbb, legalább kevésbé érezhetően a hitelgazdálkodásba.

Kereskedelmünket régente s főleg a pestit, kiváló soliditás tüntette ki. Nemcsak addig a míg szüle viszonyok között csere utján, később készpénzfizetés mellett közvetítette a forgalmat és gyarapodott, mi mellett Pest-Lipótváros kiépülése bizonyít legékesebb szólóan. De megtartotta e színarany becsületességét még akkor is, midőn az 50-es években a krimi háború alatt óriás üzleteket tett a külföldre. Büszkén is hordta fejét s bármely válságok következtek be a külföldön, a magyar kereskedő nagyrészt érintetlen maradt, kiválóbb ezég bukása a mesék országába tartozott. Csak 1856-ban s akkor is csak a repeze-s olaj-brancieban hallottuk legelőször emlegetni, hogy a Boroszlótól Stettinig s Hamburgtól vissza Bécsig máris javában dívott különbözeti üzlet, in blanco eladás stb. kezdett nálunk is lábra kapni. A pesti gabonacsarnok főemberei és közlönye — magyar börze akkor még nem létezően — komolyan és keserűen korholta még akkor e visszaélést, mely, fájdalom, később átlirapózott a gabonaüzletre is.

S míg így az 1857-diki kereskedelmi válságot még dicsőően kiáltottuk, az 1869-diki már követelt busás áldozatokat, az 1873-cliki számtalanokat tett tönkre.

A 60 as években már mindkét lábbal benne volt. nem annyira kereskedelmünk, mely legnagyobbbrészt solid maradt, mint inkább újabban képződött üzérvilágunk a hitel gazdálkodásban sőt ennek legmodernebb, bár legterméketlenebb nemében, a börzejátékban. Milliókat nyert üzletembereink százazreket vesztek, mielőtt a huzamosb pénzgazdálkodás által

konsolidált tőzsérvilág képződhetett volna s az oly közel ismétlődött új válság alatt a rajtok kívül másoknak is tulajdonát képezett milliók oda veszttek.

Hitelgazdálkodást említek, mikor Magyarországnak elég csodálatosan soha nem volt önálló hitelélete!

Pedig e meglepőnek látszó ellenmondás tényeken alapú s ugyancsak a természetszerű átmenetek hiányának tulajdonítható.

A 40-es évek előtt Magyarország naturalgazdálkodásának nem volt még fejlett hitelre szüksége s a mi hitelszükség nyilvánult, azt az alapokon, árvavagyyonon s hasonlókn kívül a magántőzsérek kielégítették. A modern állapotokat meghonosító 48-diki törvényhozás is földhitelintézet decretálásán felül nem emelkedett. Csak az 1848-49-diki szabadságharcz teremtett magyar nemzeti bankot, mely bár csodálatosan s Becsnek minden ellenkezése daczára lön megalkotva, a rendkívüli idő szükségeit fedezte is. Miként illeszkedett volna békésebb s rendezettebb viszonyok közé, ezáltal nem szükség kutatnunk.

A szabadságharcz leveretése után elannyira osztrák provinciává lettünk, hogy önálló hitelrendszerrel nemcsak álmódolni nem mertünk, de szükségét se éreztük. Sok ideig fiókja se volt a bécsi úgynevezett nemzeti banknak nálunk s midőn az Pesten 1851-ben 2 millió dotációval megkezdette tevékenységét, s az általa eszközölt váltó leszámítolás még a következő évben is alig 2 millió írtra emelkedett, szinte kegyelemnek tekintették ezt az illető körök, még csak sejteni se bátorodván, hogy e dotatio 1874-ben csak Pesten 44.6, a többi magyarországi fiókokban 9.3 millióig, Magyarország akkoráig létesített hitelintézeteinek s takarékpénztárainak váltóleszámítolása 124.75 millió írtig fog emelkedni, uig a hitelintézetek által adott jelzálogi kölcsönök csupán az anyaországban 176.5 m. írtra rúgnak.

Eleddig csak azon, nagy fejlődést magukban rejlő, bár visszasságokat sem kizáró állapotokat láttuk s azon helyzetet ismertük fel, melybe Magyarország önhibája, de részben önérdeme nélkül is jut ott, melybe, úgyszólván, a világesemények által

sodortatott régi feudális államból egyszerre s időbeli átmenet nélkül modern állammá alakulván át.

Ezzel elejthetjük a 48 előtti korszak további tanulmányozását s részben fölleltük a negyedik korszakban mutatkozó decadence némely okait is. Kevéssé tértem ki azonban a közbeneső két fejlődési korszakra, melyek egyike az 50-es éveken át a magyar kormány megalkotásáig, másika 1867-től fogva 72-ig tart.

Visszatetsző lehet, ha a köznyelven »sanyarú,« »átkos,« »szomorú« stb. efféleképen elkeresztelt éveket fejlődési korszaknak nevezem.

Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy tőlünk most távol esik a politikai szempont s hogy az országnak csakis nemzetgazdasági viszonyait akarom tanulmányozni. E szempontból pedig nem tagadható el az országtól a fejlődés, mert európai színvonalra, úgyszólván, csak ez időben kezdtünk emelkedni s bár e fejlesztés ellenséges kormánytól eredt s korán sem nemzeti irányban lön inaugurálva, hatása mindamellett sem tagadható el. A mi pedig az akkori intézmények nemzetelleniességét illeti, úgy az a magyar s vele szellemileg rokon s egyérzetű néptörzsekben kifejtett »vis inertiae« s ezzel egyidejűleg működött hazafias reakció által olyannyira ellensúlyoztatott, hogy bármely ellenkező befolyás daczára a haza lakossága magyarosabban fejlődött, mink később egy ideig saját bazabeli kormányunk alatt, midőn az ellenhatás megszűnt s a nemzetiségek különféle aspiratiói tért kezdtek foglalni.

Ekkor tapasztaljuk az első nagyobbszabású intézkedéseket az általános népnevelés, valamint a magasabb művelés fejlesztésére. Jgaz, hogy németekké akartak nevelni, de nemzetiségünk megőrzésére megvolt kicsiben nagyban egyaránt az ösztön s az erős akarat s míg így nemzetiségünket megtartottuk sőt erősítettük, mégis művelődtünk. — Rovatott ugyan adó földbirtokunkra s minden egyéb keresetünkre; de — s az épen nem az akkori atyáskodó kormány érdeme — az azon időbeli termelési s üzleti konjunktúrák olyannyira előnyünkre voltak, hogy a terhelt földbirtoknak is nagyobb hasznát vetjük, mint előtte bármikor, míg mellette birtokviszonyaink is a

kataster s telekkönyv által szabályozódtak. — A közlekedés fejlesztésének akkor kezd meg első tervszerű kivitelét. S bár a hazai érdekek szemmeltartásával, sokkal jobb vasúti hálózatot tudunk volna tervezni, csak hasznára vált az országnak minden kiépített mértföld, valamint tagadhatatlan, hogy közutaink nagy részét maiglan se bírjuk oly karban tartani, minőbe akkor helyeztettek. — Az osztrák polgári és büntetőtörvény nem kévéssé keserítette ugyan el magyar, ősi törvényeinkhez szoktatott patriarchalis lelkünket; de tagadhatatlan, hogy európai törvények valának, melyek örködése alatt iparunk s kereskedésünk jobban fejlődött, mint a megnyit képes volt lerombolni később a már egy évtizednél tovább létező hazai törvénykezés s a vele járó rősz igazságszolgáltatás. Igaz s büszkén mondhatjuk, hogy az amaz időben létesített legtöbb jó intézmény — mint például az úrbériség, az ősiség eltörlése, a Tiszaszabályozás, a vasutügy tervezése stb. — még a 40-es években s főleg 48-ban mutathatja ki csiráit, de a korszak fejlesztő irányától ez azért nem von el semmit. A közbenső vámsorompók eltörlése megfosztott ugyan közzgazdaságilag is előbbi önállóságunktól; de sokkal természetszerűbb fejlődést engedett azon korszaknál, midőn nem a mi győnge iparunk volt védve a külföld ellenében, hanem Ausztria védte magát ellenünk s elnyomván összes anyagi fejlődésünket, azon hiú vigasztalást se hagyta meg, hogy kereskedelmi mérlegünk active áll, mert évről évre tudott új vexatiót kitalálni, melylyel e képzeletbeli mérleg értékét is lenyomta.

Megizmosodva közzgazdaságilag, erősödvé nemzeti jellemünkben, hatalmasak politikai győzedelmünk, portálva a külföld rokonszenve által, így léptünk át a harmadik, a közzgazdasági fejlődés nemzeti korszakába.

És ez évek dicsőek voltak. Még az égi hatalmak is mosolyogtak országunkra. A korábbi korszak meglehetősen egyenletes, a bőségtől s terméketlenségtől egyaránt távol álló első éveit után, átéljük volt a mostoha 1862-ik, az Ínséges 63-ik a bő termésű ugyan, de ár nélküli 64-ik évet. De megértük az 1867-diki évet ritka istenáldásával, melyet talán csak a 68-iki év bősége múlt felül. Minden összeműködött, hogy dicsően köszöntsön be szabadulásunk órája.

Míg a század első felében búzakivitelünk ritkán haladta meg a 2 millió mázsát, összes gabonakivitelünk még a legkiválóbb 1844-diki évben is alig közelített meg 5 milliót, 1868-ban csak búzában szállítottunk 14'7 millió mázsát külföldre, gabonakivitelünk értéke pedig meghaladott 130 millió forintot.

Yajjon tartsuk-e szerencsének még ma is, hogy az ég áldása ép akkor jutott ki nekünk oly bőven, a gabona árai ép akkor voltak oly magasok, az üzleti viszonyok ép akkor oly kedvezők, midőn szűz államháztartásunkkal berendezni készültünk?

Ma ez hiábavaló kérdésnek tűnhetik fel. Jogunk mindenestre van föltenni, hogy, ha akkor a szerencse kevésbé mosolyog, talán kevésbé bőkezűen rendezzük be állami háztartásunkat; ha a nép nehezebben él vala meg saját emberségéből, talán kormányilag is több gondot fordítunk kezdettől fogva a nemzet erejének, mint a budget költségeinek emelésére.

Tény, hogy akkor így voltunk a külügyi viszonyainkra nézve s hogy az 1867—68-diki bő és fizető éveknél s az általuk előidézett pénzbőségnek s ebből folyt óriási vállalkozásnak volt következménye a 69-diki hitelválság, valamint ennek kifolyása volt az oly siralmas bank-enquête, melynek azt kellett volna konstatálni, vajjon kereskedelmi- pénz-vagy hitelválság volt-e az 1869-diki; hogy ekkor merült fel először komoly alakban az önálló magyar nemzeti bank kérdése s lön eltemetve egy országgyűlési határozat által oly mélyen, hogy minden ébresztés és keltés daczára ma sem bírt föltámadni.

Mindamellet se legyünk igazságtalanok a korszak iránt. Nemzeti kormányunk épen 1868-ban fejtett ki nagyobbserű közgazdasági tevékenységet s ha első sorban s majdnem kizárólag a közlekedésügyre, ebben ismét a vasútra koncentrált főerejét, azt ma hibának állíthatja a politikus, de — viszonyainkat ismerve — nem támadhatja meg a közgazda.

Hiányos sőt hibás lehetett, mert összehangzó terv nélküli volt némely vasút iránya; hiányos sőt hibás lehetett a rendszer, mely szerint a vasutak nagy része épült; terhes ránk nézve a kamatgarantia de elvégre befektetés, részben máris

jövedelmező, bizonyára legnagyobbrészt a jövőben jövedelmezendő befektetés ez, melynek terheit mi viseljük, míg előnyeit gyermekeink s unokáink fogják élvezni.

Körülbelül 15 millióval fizetjük meg évenként, hogy vasúthálózatunk, mely 1847-ben 21'27 mértföld, 1867-ben pedig k. b. 280 mföld volt. 1874 végéig 859.85 mértföldre emelkedett.

De vajjon csakugyan minmagunk fizetjük, a most élő nemzedék fizeti-e mind az ezen beruházásokkal járó terhet? Nem szólok adósságainkról, melyek 1867-ben a földtehermentesítés 250 millióját kivéve, még nem létezvén, az Ausztria irányában örökre megállapított 29.188,000 ft. járulékon s 1.150,000 évi törlesztésen kívül 1872 végén már 238-8 millió, 1874 végén 317.9 m. írtra rúgtak.*)

Igaz, hogy adósságaink már alakjuknál s visszafizetési feltételeiknél fogva is eléggé terhesek, kamatjaikat okvetlenül nekünk kell fizetni. A tényleges fizetésnek csakis az állam jövedelméből s így első sorban, természetesen, az adóból kell telni. S itt eljutottunk ama fejezethez, mely legfájdalmasabban érint, melyért legtöbb panasz hangzik.

Axióma, mely többé megsem támadható pedig az, hogy valamennyi adótárgy és adózó személy között legjobban van sújtva a földbirtok és a ki bírja, tulajdonosa. Láttunk is már akárhány összehasonlítást más államok adózásával, melyből mindig az tűnik ki, hogy Magyarország földje hallatlan terhet visel.

Szerintem hibás a különböző országok csakis adóinak összehasonlítása, mert a terhen kívül, mely az adófizetésben nyilvánul, össze kellene hasonlítani azt is, mit ez illető honpolgár közterhek fejében élvez; de össze kell hasonlítani azt is, mi egyebet szolgált az adó czimén foglalt közterheken kívül s

*) Még pedig:

Vasúti kölcsön(1867.XIII. t. ez.)—82.15m.ft.
30 millió ezüst k.(1871.XLV. » »)—28.74»»
54 m. ezüst k.(1872.XXXII t.cz.) —54.00»»
67½ m. ezüst k.(1873.XXXIII.» »)—76.50»»
Ugyanennek másik fele76 50 »»

Összesen 317. 9 m. fit.

csak akkor, csak így arányosítva, hozható ítélet valamely adórendszer kisebb nagyobb terheisége iránt, egyik vagy másik államban.

De ha már az adórendszer és az egész adózás összehasonlítását országról országra hibáztatom, még inkább kárhozzátanom kell egyes kiragadott adónemeknek egymással való összehasonlítását. Mert a ki, például, az angol földadót össze akarná hasonlítani a magyarral, hol az csak vidéki pótlékaul szerepel, holott nálunk a legfőbb adónem, ép ellenkezőjét hozná ki Magyarországra rovására, mintha az angol income-taxot hasonlítaná össze a magyar jövedelmi adóval, mely esetben ismét mi járnánk nagyon jól.

Nem is szükséges országunk határain túl csapongnunk, hogy mégis képet nyerjünk terheltségünk nagyságáról s itt ismét a statistika szolgáltat igen könnyen érthető s igen drasztikus összehasonlítási anyagot. A magyar birodalom összes termőterülete 51.5 millió hold föld, összes kivetett földadója 35 m. frt — esik tehát egy hold termő földre egyre-másra 68 kr. De még tovább is mehetünk. E termő földből a katasteri adatok szerint 18.96, tehát majdnem 19 millió hold szántóföld. E szántóföld mennyisége meggyőződésem szerint 3—4millió holddal is több, mint azt a most kiigazítandó kataster remélhetőleg be is fogja bizonyítani. Az évenként tényleg befolyó földadó azonban csak 22—23 millió, s így a szántóföld egy holdja után csak 1 frt esnék, ha be volna fizetve az összes földadó s a 7'19 m. hold rét és kert, 0.70 m. li. szőlő, 8-15 m. h. legelő, 16'20 m. h. erdő stb. adó nélkül maradna.

Igaz, hogy az elosztás az egyes birtokosok közt nem így áll. Vannak kiket túlságosan terhel az adó, míg számtalan hold ma is jogtalanul élvez adómentességet; de az egész ország szempontjából ez így áll s egész országról szólva nem lehet az egyes birtokosokat tekinteni. Nem is utolsó közgazdasági intézkedés a katasteri rectificatio s a hanyatlás korszakának egyik elszánt lépésének s erőteljes tényének kell azt tekintenünk, mely az államot a megszilárdulás felé akarja segíteni. A földadónak ily országos szempontból való magasabb áttekintése pedig újra egy biztató érv a nemzet gazdasági erejének kimerültsége ellen.

Egyesek nyomorognak, sokan szenvednek s e szenvedők jajveszéklése hangzik fel hozzánk; de a nemzet él és bírja terheit s ha komolyan munkálkodik, prosperálni is fog.

Lehetetlen és hibás volna egy akadémiai értekezés szűk keretében szemle alá venni az összes törvényhozási és államintézkedéseket s ezek alapján akarni következtetni a nemzetnek közgazdaságilag juttatott előnyökre. Ellenkezőleg a közgazdasági állapotot kell kutatnunk, így ítélnünk az államintézkedések helyességére, mely ítélet formálás azonban akadémiai körünkön már túl esik.

Mégsem mellőzhetem a történt beruházások fölemlítését, melyek egyes esetekben, lehet, a célzottnál gyöngébben gyümölcsözők voltak, de melyek mindamelllett a nemzeti erő gyarapítására irányulnak.

A nemzet s nem az államháztartás szempontjából kutatva pedig gazdálkodásunk eredményeit, nem tarthatjuk magunkat a budget egyes tételeihez. Sőt szerintem csakis így lehet az állami budgetet haszonnal tanulmányozni; mert költségeink eredményeiről csak így nyerünk teljes képet.

Ily rendkívüli beruházás o. é. írtban: (L. a táblázatot.)

	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
építkezésekre	154,178	47,307	827,553	1,489,161	2,014,975	1,602,888	1,146,186
só- és dolmányjövendőknel, ingó s ingatlan állambirtokokban	—	—	700,303	—	—	—	—
vasutópítés és kamathoztosztás	12,318,499	20,491,680	13,641,869	39,917,564	7,019,004	7,152,204	16,420,703
lányra s kolóniáknak felszerelése	—	663,690	1,629,509	693,654	1,349,008	100,233	121,785
méltólázhatlan területek megszüntetése	2,576	272,676	1,709,317	114,961	595	—	—
erdőbirtokokba való befektetés	—	—	378,880	549,992	961,435	1,101,070	657,938
új utak építése	382,245	—	1,069,100	775,982	1,265,298	—	—
vízépítés és tengervíz kikötő	1,131,296	113,955	1,344,011	1,352,996	3,325,120	5,273,697	4,788,404
új távírvonalak	46,789	102,473	499,867	337,761	226,516	133,275	109,878
az állományomlá végrehajtás	—	46,440	16,398	—	—	—	—
a m. belga gép- és szaxjezi kocsizár meg- vétele	—	—	1,060,000	—	—	—	—
a budapesti lánchíd	—	—	6,671,610	—	—	—	—
a budapesti állandó kataszter és földadó felülvizsgálata	406,370	397,990	1,906	—	—	4,254	5,104
Összesen	2,213,364	20,372,936	42,418,828	24,785,790	56,393,754	15,225,421	30,393,014

Vagyis 7 év alatt 191.80 millió forintnyi beruházás. Íme

tisztességes összeg, s habár nem ér föl ugyanez idő alatt contrahált államadóságaink összegével, mely — mint láttuk — megüti jelenleg a 318 m. frtot, nem szabad elfelejtenünk hogy a nem közvetlenül közgazdasági célú beruházások közgazdaságilag is hatnak. Ide kell számítanunk legelső sorban a szellemi töke emelésére irányzott, ha nem is beruházásoknak czimzett s rendes évi költségvetésünkben előforduló, de okvetlenül a leggyümölcsözőbb befektetést képező költsége két Költöttünk pedig: ezekre ugyan csak 1868 óta követ kezölég

	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
Köz- és szakoktatásra és tanulmányi czélokra	424,340	656,934	1,703,762	2,853,145	3,250,675	3,560,300	4,026,866
hulománycs czélokra, hová a műemlékek, levéltárak, történelmi iorrtások karntására, vegyeszel stb. is tartoznak	18,778	147,868	143,581	144,866	168,410	170,617	172,074
ndvézetli czélokra, hova közönvédszet és zené, Iszterházy képtár, Vajdahunyad, iparmutzeum stb. tartoznak	70,233	40,820	128,361	1,454,677	144,201	200,810	188,594
Állatköns közművelölési czélokra, melyek közé a népszámlálás, kelet-részni expozitio és végkiállítás hog mezeum soroltoknak	300,503	215,986	221,275	95,429	88,057	489,820	20,186
Összesen	814,854	1,070,696	2,196,981	4,048,117	3,652,243	4,401,547	4,407,710

Ismét 20.59 m. frt rövid hét év alatt, melynek a jövőben termékenyítő hatását nem lehet tagadni.

De még ezzel se vagyok a végén minden ily üdvös befektetésnek. S ha bár nem az ország adózásából vagy kölcsönből, hanem meglevő vagyomból történt nagyrészt a költségek és, csakis a közmívelődési, nagyrészt oktatási befektetések közé kell azt számítanom, ezt pedig a magyar alapítványokra értem.

Ezekből, noha némely kisebbiknek 74-diki végszámadása. sincs még zárva, költöttünk a krajczár elhagyásával:

	Magyarország	Erdély	összesen
1868-ban	3.007,881	273,179	3.281,060
1869-ben	2.224,303	132,064	2.356,367
1870-ben	2.737,191	214,310	2.951,501
1871-ben	2.835,198	142,096	2.977,294
1872-ben	2.527,231	324,537	2.851,768
1873-ban	2.588,622	229,699	2.818,321
1874-ben	2.141,522	56,050	2.197,572
Összesen	18.061,950	1.371,938	19.433,889

Ebből 1.58 m. frt esik építkezésekre.

Ez összegek, ha más államok hasonló összegeihez képest talán csekélyeknek is tűnnek fel, mindenha büszkeségét fogják képezni a magyar nemzetnek épügy, mint felvilágosodott kormányainak.

Nemzet, mely alig bontakozva ki a középkori elhanyagolt állapotokból, 7—8 évi önkormányzat alatt, a kezdet irány nélküli tapogatózása kikerülhetetlen botlásai mellett, összes ügyeinek rendezése körül felvett összes adósságainak vagyis 318 milliónak épen két-harmadrészét t. i. 212 m. irtot mégis beruházásokba fektette, azt lehet a követett közgazdasági politika irányára nézve talán vádolni; az megakadhat pillanatsnyira vagy hosszabb időre; az élhet át hanyatló közgazdasági korszakokat is — de oly alapját vetette meg fennmaradásának, hogy azon kételkedni hazafiatlan bűn volna.

Mind e beruházások egyébiránt nem hathatnak rögtön. Elősegítik ugyan a nemzet jóllétét, de csak a jövőben, míg a elenben csak terheit érezzük. És e terhek érzete az, mely tagadhatalanul hanyatló, de reméljük, csak időlegesen ily jellegű

korszakunkban azon általános pessimismust keltette, melyben a még általánosabb üzletpangás mellett, majd mindannyian sínylődünk.

A korszakokra való felosztás különben is önkényes, bár igazolt. Semmi egetrázó esemény nem helyezte a határkövet 1868 és 1872 közé. Akkor is éltek a kik nyomorogtak, valamint most is élnek a kik élveznek, amazok vagy emezek többségét akkor és most pedig senki meg nem számlálta. Mégis a nemzetgazdaságilag fejlődő s ugyanígy hanyatló korszak közötti különbséget leginkább csak visszahatásában érezi a nemzet, a szerint a mint a köznek áldozott filléreiből s ezekből alakult milliókból jut-e közvetlenül hasznos anyagi meg szellemi beruházásokra, vagyis a nemzet termelő, fogyasztó, élvező képességének emelésére vagy sem?

Valameddig a nemzet érzi, hogy nehezen viseli ugyan az államterhek járulékát, de látja azoknak egyik másik ágban gyümölcsöző beáramlását saját termelési üzleti viszonyaira mindaddig zúgolódás nélkül elviseli azokat, reménnyel te, kintvén a jövőbe. De a mint a bármily szerényen csurgó forrás kiapad s a nemzet szemtanúja lesz azon, előtte meddő küzdelmeknek, melyek csakis az államháztartás egyensúlyozására törekszenek s e súlyegyent csak úgy látja helyreállítva, ha munkájától, üzletétől, vagyonosodási törekvéseitől vonatik el az iidítő nedv — akkor elkedvetlenedik, elkomorul s apathiába esik s a hanyatlás az államügyekben, fokozva a nemzet pessimismusa által, hanyatlást szül és fejleszt mind tovább a társadalomban, fokozza a nemzettest gyöngélkedését.

Mindekkoráig, méltán kérdezheti valaki, honnan van mégis, hogy a nemzeti önállás közgazdaságilag is oly szerencsésen megindult korszaka ily hamar hanyatlásra fordult s hogy minden nagyobb külső, de nagyobb szeru termelési csapás nélkül is, ma már a végelpnsztlulásról rebesgetünk, sőt akárhány hazafi azt nyíltan is meri hirdetni?

Azt mondják, elbirtuk magunkat s túlbecsültük önerőnket; modern államot akartunk egy legyintésre teremteni s a feudális államot fentartani sem volnánk képesek; természeti kincseinkre hivatkozunk s e kincsek vagy nem léteznek, vagy azokat kiaknázni nem vagyunk képesek.

Mindez áll és tagadhatatlan, de nem azon közönséges, mondhatnám, banális értelemben, mely államháztartásunk túlságos kiterjesztését s a túlságos beruházásokat akarná vádolni, hogy kultúrérdekeink mellőzhetetlen költségeiből vonhasson el, milliókat nem pótló, néhány ezerét.

Igaz, hogy államháztartásunk 1867-ről, midőn a régi magyar udvari kancellária költségvetésével voltunk kénytelenek beérni s 108'73 m. frnyi államköltségünkről, melylyel 1868-ban véltük beérhetni, 1869-ben 194.19

1870-ben 20 6-81

1871-ben 185.86

1872-ben 201.61

1873-ban 244.12

1874-ben 241.06 millió írtra

emelkedett, míg 1875-diki költségvetésünk az előbbi évhez hasonlóan már csak 24115 m. frtot, az 1876-diki épen csak 222-48 m. frtot tüntet fel.

De még e tekintélyes összegek is mennyire törpülnek össze a nemzet egész jövedelme előtt, melyet számokban ki sem merünk fejezni. Mennyire maradnak el csak külforgalmunk mögött, mely

	a kivitelben	a behozatalban	összesen
1868-ban—	330.00	319.70	649.70
1869-ben—	329.77	408.97	738.71
1870-ben—	342.88	344.07	686.95
1871-ben—	357.58	472.31	829.89
1872-ben—	313.08	488.14	801.22
1873-ban—	300.09	456.*78	756.87

m. frtot tett. Az 1874-dikit még pontosan ki nem mutathatom, de tényleg ez is csökkenést mutat.

E számokban sokkal nagyobb hanyatlása nyilvánul közgazdasági életünknek, mint az államháztartás összegeiben. Mert míg 1868-ban kivitelünk még 10.3 m. írttal múlta felül behozatalunkat, mit akkori nagy gabonaexportunknak köszönhetünk, azóta mindig behozatalunk nagyobb és pedig 1869-ben 79.23-al, 1870-ben 1.19-el, 1871-ben 114.73-al, 1872-ben 175.06-al, 1873-ban 160.76i millió frttal.

E számokban tükröződik mint mondám, közgazdasági életünk. Látjuk bennök 68 után a fordulatot, mit termelésünk

alábbszállása idézett elő; 70-ben a megelőző évi válság következményét, azontúl pedig a mindig fokozódó behozatali nagy különbséget mely csak 1873-ban kezd az ismételt s erősebben pusztító válság után alábbszálni, hogy 1874-ben, bár számitlag még teljesen nem ismerjük, még inkább csökkenjen. Öt év alatt ez több mint 500 millió frt, mely visszavonbatlanul kifolyt a külföldre! Csekély összeg összehasonlítva a gazdag Anglia, a termelő Németország s az iparosán erősebb Austriával is; de roppantál különböztven azon államoktól hatásában. Mert míg a szenvedőleg álló kereskedelmi mérleg ama gazdag országokban tudvalévően onnan jön, hogy ők külföldön elhelyezett tőkéjük jövedelméből fizetik meg évenkinti bilancehiányukat, mi ezt, ily elhelyezett tőkék hiányában, csakis adósággal fizethetjük meg.

Az ekként évről évre ismétlő vérlecsapolást érezzünk mi meg közgazdasági életünk vér- vagy pénz szegénységében; ez a mi elgyengülésünk oka. S ha valaha nem állott egy általános nemzetgazdasági elv gyakorlati alkalmazása, hogy ugyanis legelőnyösb valamely államra nézve, ha minél olcsóbban fedezi, bár külföldről is szükségletét; úgy nekünk kell annak alkalmazásától óvakodni, mert mi nem bírjuk, legfeljebb is kiválóan jó termésű évben előállítani az egyenértéket, különben pedig tisztán a külföldnek adózunk. Adózunk iparunk rovására s ennek tönkretételével, illetőleg fejlesztésének meggátlásával, folyvást és mind tovább; mert minél kevesebb iparcikket állíthatunk elő önmagunk, annál többet kell vásárolnunk odakinn.

E téren csakugyan túlbecsültük önerőnket, nem pedig a beruházásokban, melyeknek legfeljebb is egyoldalúságuk vethetnék szemükre.

Az oly kiválóan kedvelt vasúti beruházás ugyanis előnyösen hatott bizonyos tekintetben a mezőgazdaságra s czikkei könnyebb elkelésével előmozdította a kereskedést is. De a nemzetgazdasági tényezők harmadikének s civilizált államokban legkathatósibikának: az iparnak emelésére mindedig, úgy szólván, semmit sem áldoztunk. Az ipartörvény meghozásán s az 1873-ban a gömöri vasútépítésen és az iparinúzeum javára megszavazott 50,000 írton kívül hathatós intézkedés

az ipar követlen érdekében nem történt. Nem a kormány részéről, mely mindent nem tehet, de semmi az érdekeltek; semmi a nemzet részéről sem.

Nyolcz év alatt az összes ipar és kereskedelem közvetlen emelésére csak 1.51 m. frtot költött az ország s ha a gazdaság emelésére ez egész idő alatt fordított 623,000 frtot is hozzá számítjuk, alig haladja meg az ezen vitális érdekeinkre fordított egész összeg a 2 m. frtot.

Pedig ne ámítsuk magunkat, hogy az egy földművelés, mely mindössze néhány vasutat nyert, de se okszerű kezelésnek, csatornázásnak s öntözésnek, általánosabban elfogadott jobb vetésforgásnak, tömegesb s értelmes állattenyésztésnek még jeleit is alig mutatja — hogy e primitív földművelés egy-maga, ha el is tart, vagyonosságra, hatalomra segítsen.

Nem akarok még földünk kimerültségéről szólni, bár némely előjelek ez irányban is mutatkoznak; mert adataink sokkal újabb keltűek, sem hogy biztos következtetést máris engednének, azontúl meg a nagy termésű 1867. és 68-diki évek sem esnek még oly távol, hogy szerencsés ismétlésüket közelben is ne várhatnék. Mégis csodálatos, hogy az oly jó termésű 1868-diki év is holdankinti átlagban az egész országra nézve búzában (mely főmérvadó) csak 13'6 mérőt tüntet ki, holott az 1853-diki kataszteri közepes termés 9—14 mérőt állít átlagul; azóta pedig az évek sora szerint csak 8'2, 10'6, 7'9, 7'3, 6'2, és 8'2 mérő termett 1874-ig holdankint országos átlagban. E számok, ha netalán kissé alatta is maradnak a valóságnak, szintén érdekes tükrözői gazdasági állapotunknak és szomorúan illusztrálják öntúlbecsülésünket.

Valódi termelésünk ugyanis, összehasonlítva más államok (Anglia, Franciaország stb.) holdankinti termésével csekély s ha mégis sokat bírunk néha-néha külföldre szállítani, úgy csakis a gabonatermelésnek szánt nagy térnek, részben, fájdalom, gyér népünknek és sokhelyt még roszabb táplálkozásának köszönjük azt.

Bizonytalan s nem egyenletes termésünk nem engedi a kereskedelmi üzletet sem állandósítani. Nincs állandó piacunk hova fölös termelésünk minden viszonyok közt eljutna s termelésünk nem elég nagy, hogy Európával szemben az árak meg-

határozására befolyással lehetne. Csak is így történhetett, hogy az 1863-diki ínség után, midőn idehaza majd éhen haltunk, vetőmagra is alig telt s készleteink teljesen el voltak fogyva, a 64-diki bő termés nyakunkon maradt vagy potomáron volt csak eladható.

Kell azért még beruházás pedig sok, csak mezőgazdaságunk emelésére is s még akkor sem támaszkodhatunk ez egyetlen termelési ágra, melynek nagy jövő többé nem is nyilhat, ha csak nem rendkívüli konjunkturák között; mert mindinkább szervezkedő közlekedésével az orosz, mindenha olcsóbb tengeri szállításával az amerikai gabona kiszorít bennünket minden európai piacról.

Ezért kell a nemzetgazdaság többi tényezőinek fejlesztéséről s itt első sorban az iparnak emeléséről gondoskodnunk, ha fen akarunk maradni, ha földmivelésünket jövedelmezővé, kereskedelmünket virágzóvá akarjuk tenni.

Túlbecsültük természeti kincseinket, azt mondják, de ez állítást meg lehet czáfolni. Nem a kincseket becsültük túl, ezek léteznek; hanem túlbecsültük az emelésökre, értékesítésükre fordított munkát, intelligentiát és erélyt. Pazaroltunk egyben-másban; de bizonyára nem a munkában, a nemzet öntudatos, célravezető, termékenyítő, szivós munka kifejtésében.

Még inkább mint a gabonával jártunk ugyanis a borral, melyről szintén azt hittük kiapadhatlanok forrásai; 40 millió akó évi termésről álmodoztunk, pedig bebizonyult, hogy 10 — 12 millióval kell beérnünk közönséges években s még nagyon jóban is alig emelkedünk 25 — 30 m. akóig. Hiába akarjuk pedig erőltetni a külföldre kivitt s áhítózni állandó kereskedelmi összeköttetésekre; mert egy-két rász év után, mi pedig bortermésnél vajmi gyakori, pinczéink üresek s a netalán nyilvánuló keresésnek nem tudunk megfelelni. E hiányt helyre ütni pedig csak rajtunk áll, mert bortermő vidékünk van elég, anyagunk sok és kitűnő, nem csak termelni, de kezelni is kell azt hogy az isten áldása meg legyen.

Bárhova tekintünk, parlagon heverő tereken ütközik meg szemünk.

Nem az eke alá még nem fogott mezőgazdasági terüle-

tét értem, melynek szűk földjéből talán már is többet törtünk fel, mint a mennyi okszerű gazdálkodással s az állattenyésztés érdekeivel összefér. Hanem értem a társadalmi tért, melyen nem annyira a politika, hanem a nemzet közgazdasági munkálkodása van hivatva szerepelni.

Parlagiasnak mondható még túlnyomólag mezőgazdaságunk; részben mert nem fordítunk rá kellő munkát, mely önerőnktől s okszerű intézkedésektől telnek; részben mert nem bírjuk termékenyíteni a megfelelő tőkével, mely nehezebben ugyan, de szintén meg volna szerezhető; részben pedig s ebben foglaltatik a legkevésbé megczáfolható vád, mert nem fordul feléje a kellő értelmiség, pedig itt nincs mentség, mert bírunk, a kormány és törvényhozás előrelátásából — és ezt szintén nem sekély értékű országos beruházásnak kell tekintenem — kellő számmal oly oktató intézeteket, melyeket gazdaközönségünk ifjabb nemzedékének csak látogatni, az ott tanultakat csak lelkiismeretesen alkalmaznia kellene, hogy az értelmes munka által eszközölhető beruházások ismét állandóan gyümölcsözővé tegyék földünk áldott virányait.

Parlagnak látjuk fájdalom, az iparnak másutt oly buján tenyésző mezejét. És e tér látszik olyannak, hogy mivelői legjogosultabban hárríthassák el magukról az élhetetlenség és tétlenség vádját, oda utalva a magasabb hatalmú intézőkre, kik érdekeiket nem védték és semmi oly intézményt nem létesítenek, mely az ipar kifejlését előmozdította volna.

Közgazdasági viszonyaink komoly és kritikái tanulmányozása sem e vádat sem e mentséget nem fogadhatja el megjegyzés nélkül; legkevésbé pedig, ha e vád és mentegetőzés alatt többé-kevésbé fátyolozottan a szabad kereskedés és védvám sokat hajtogatott kérdését értik, mely elméletileg rég meg van oldva, de gyakorlati alkalmazásában mindig csak a köznek és soha nem jegyeseknek, bár egész osztályoknak érdekéből megítélendő.

Habár az ipari védvám maga is oly mesterkéltség állapot, mely a szabadságra törekvő s azt mindinkább meg is közelítő forgalmi életben logice nem igazolható s melyet leghőbb pártolói maguk is mindenkor csak átmeneti intézkedésül óhajtanak, bár ez átmenet szerintük bátran eltarthatna századokig

— úgy mai napság nincs is többé azon hatályossága, melyet többnyire érdekelt szóvivői neki tulajdonítanak. Hajdan, míg az emberi lángész és leleményesség a természet akadályain még nem győzelmeskedett annyira, mint napjainkban, midőn a primitív szállítás a szomszédországba is heteket vett igénybe, a legkisebb állam is elzárhatta határait, exorbitáns vámtételekkel iparkodván helyre ütni a mi természeti viszonyok, népességének gyér vagy képzetlen volta, legtöbbször indolentiája folytán hátrányára volt.

Ma, a gőz és villany korszakában, rést törtek a vasutak az állami határokon; a nemzeteknek, hogy úgy mondjam, közérzete, a nemzetközi forgalom hatalmának elismerése, a közlekedés sűrűsége s így az érdekeknek is közeledése oly védvámokat, minőket még e század elején, sőt közepéig széki-ben tapasztaltunk, többé meg nem tűr. Csekélyebb védvámokat pedig maga a vasúti differencialtarifa képes ellensúlyozni, mely sokkal inkább megszünteti a természeti egyenlőtleniséget, mint maga a vámtétel. Olcsóbb tőke, jobb közlekedés, társadalmi tevékenység, értelmi erő és egyéni képesség pedig ma már amaz általános panaceánál sokkal hathatósabban tényezőnek bizonyultak az ipar terén is. Ezért látjuk, hogy egy és ugyanazon országban — s ezt tapasztaljuk hazánkban is — egy és ugyanazon iparág üzöi közül némelyik dúsgazdag lesz, míg más elpusztul mellette, holott mindkettőre egyenlően előnyös vagy súlyos a vámtétel. De mígaz egyik tán tulajdon tőkével vagy olcsó hitellel rendelkezik, ügyes munkásokkal bír s a vasúti szállítás előnyében részesül, lehet, a másik drága idegen pénzzel szerelte föl üzletét, küzd a mostoha közlekedés minden bajával s drága pénzen se kap jó munkást.

Íme a faktorok, melyek hataimasbbá tételére a társadalomnak, az egyénnek is van befolyása, de a melyekre nézve nálunk vajmi kevés történt. Hanem ha bármily erős tényezőnek fogadjuk is el a felsoroltakat, tényezőnek marad mellettök a vám is, sőt, valamint ez utóbbira nézve csakis a kormány kereskedelmi politikája az irányadó úgy roppant befolyása marad az uralkodó politikának a hitel, a közlekedés, a munkásviszonyok emelésére és fejlesztésére.

S ha iparos érdekeink képviselői ez irányban emelnek

vádat közgazdasági politikánk ellen, feljajdulásuk jogosult, bár hibás a cím, melyhez intézve van, mert értük nem múlt és jelen kormányaink felelősek; hanem az alaphiba államviszonyainkban rejlik.

A statistika által támogatott nemzetgazdasági és pénzügyi tudomány egyik anomáliája előtt állunk; a tiszta elmélet rész alkalmazása boszulja meg magát rajtunk.

Politikailag önálló ország, nem önálló közgazdasággal, független belkormányzat önálló intézkedést nem engedő közös vámterülettel, ebben rejlenek a tudományilag kiegyenlíttetlen ellentétek, melyeknek gyakorlati bajait érezzük. Vájjon szabad-e feltennünk, hogy akarattal vagy tudva rész kereskedelmi-, forgalmi- vagy ipar-politikát űzött hazai kormányunk, melynek számos üdvös intézkedését láttuk eleddig is és nem kell-e inkább azt elfogadnunk, hogy mást nem, vagy egyáltalában nem űzhetett? Meg volt-e hozzá a tér, melyen, az alap, melynek segélyével ilyet követhettünk volna? Avagy űzhet ilyet Austria, hogy távolabb eső, kevésbé keserítő példát említsek? A kereskedelmi- s ipar-politika alapja a külkereskedelmi forgalom kimutatása, melyet a vámhivatalok nyújtanak. Ilyenek csak a monarchia határain léteznek s a lajtántúli kereskedelmi minister az összes monarchia külfoigalma alapján rendezi be közgazdasági politikáját. A monarchia kereskedelmi mérlege passiv, de Austriáé lehet sőt minden valószínűség oda mutat — hogy activ s hogy csak Magyarország nagyon passiv mérlege, melyet kerülő utakon kellett megállapítanunk, okozza amannak szenvedőlegességét. Lehct-e ily alapon intézkedni s ha odaát kevésbé érzik a bajt, csak azért csekélyebb az, mert ők az erősebbek.

De épen az erősebbnek ily túlsúlyozása az, mely közgazdasági viszonyainkat annyira nyomja, mely tanulmányozásukat is annyira nehezíti. Nem bírjuk hasznát venni a tudománynak, Számunkra hiába vannak megírva a nemzetgazdaság legcsillogóbb tanai. Tehetjük magunkévá a pénzügyi tudomány összes szabályait, alkalmazni azokat nem bírjuk. Mert összes forgalmi tevékenységével kifelé gravitáló kereskedelemmel, miután fő- és egyedüli hitelforrását az ország határain túl bírja, hiába akarunk hazai kereskedelmi politikát követni.

Hiába fohászkodunk, hogy hajdan virágzó czukoriparunk egyik telepét a másik után elveszti, szeszgyáraink szünetelnek vagy megbuknak. Ha be is látjuk, hogy más adórendszert parancsolna talán a közgazdasági tudomány, nem tehetjük. Ebből nem az elszakadás foly, de viszonyaink önálló tanulmányozására s érvényesítésére kell módunknak lenni.

Úgy vagyunk ezzel, mint egy algebrai egyenlettel, melynek ismeretlenét helyes számítással betűkben kihoztuk; de midőn substituálni akarjuk a betűszámok értékét ez ismertnek vélt alapszámokkal: azt tapasztaljuk, hogy ezek az ismeretlenek teljesen hiányoznak s így egyenleti számításunk összes fáradsága kárba veszett.

Ismeretlen alapon indult, ismeretlen számokkal dolgozik kereskedelmi politikánk s midőn a substituálásra kerül a sor, csak akkor tűnik ez ki.

Ezért folynak oly nehezen a vámtárgyalások, mert az érdekek részben megállapíthatatlanak, részben kiegyenlíthetetlenek. Erre nézve, hogy a nemzetgazdaság történelméből merítsék példát, mely első pillanatra ellenem látszik bizonyítani, *List* törekvéseire hivatkozom. Németországban, midőn a »Zollverein« alakult, léteztek s most is léteznek külön kormányok egyetemes vámterületen. De *List* nem hiába nevezte »nemzeti«-nek vámrendszerét, mert a német politikai és nemzeti *egység* ép a német vámegeletről keletkezett.

Nem szükség a politika terére lépünk s a következtetéseket e szerint vonnunk, sőt ellenkezőleg; mert a politikai következményt nem akarjuk s az lehetetlen, be van bizonyítva az alap hiányossága, tarthatatlansága is.

Minél közelebb jutottam értekezésemben napjainkig, a nemzetgazdaság és statistikai tanulmány által támogatott történelmi visszapillantás annál inkább kezdett komolyabb napilapjaink vezércikkeihez hasonlítani. De ez tárgyamnál termé*szetes; mert a journalistika jegyzi föl napjaink történelmét, a nemzetgazdasági tudomány tanai ott iparkodnak alkalmazást találni s érvényesülni, a statistika adatait mindenki törekszik érvekkül használni

Bár magam is komolyan és lelkiismeresen testartottam

magamat a három tudományág tanaihoz, a tények egyszerű konstatálásán túl nem terjeszkedtem.

Szomorú helyzetbe világítanak be ezen tények; de nem reménytelenbe. Hangosan hirdetik hibáinkat és mulasztásainkat; de komoly törekvéseinket, gyümölcsöző munkálkodásunkat is. A következtetések önként kínálkoznak, a helyzet ismeretéből folyó javaslatok csak formulázást igényelnek.

De az akadémikus szerény köre itt bezáródik — ezen túl az államférfiú szerepe kezdődik.

AZ

ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGTUDOMÁNY

MAGYAR MAGÁNJOG.

WENZEL GUSZTÁV

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1875. november 2-diki ülésén.)

BUDAPEST, 1876.
A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az akadémia épületében.)

Budapest, 1876. Nyomatott az A t h e n acum nyomdájában.

Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog.

Jogunk újjá alakulásának számos mozzanatai és sokféle phasisai egybevéve egy felette érdekes képet nyújtanak, mely minden jogászra igen tanulságos; de különösen a magyar jogtudósra nézve fontos, és érdemes arra, hogy egészben is, egyes részleteiben is, elfogulatlanul és alaposan tanulmányoztassék. S ez a jogalkotás mindhárom főtényezőjéről egyaránt áll. A törvényhozás ugyanis, mely a főtért foglalja el, kiválólag, nagyszerű készülétei és kifáradhatlan munkássága által vonja magára figyelmünket; anélkül azonban, hogy ily nevezetes előzményeknek megfelelő, s a törvényhozás terén működött nagyszámú jeles férfiak áldozatteljes fáradalmaival arányban lévő eredmény nyel dicsekedhetne. A törvénykezés, mely a királyi Curianak 1724—1769-ki működése alapján keletkezett döntvényekben vagyis az u. n. Planum Curialé-ban a hazai jogtudásnak és jogbölcseiségnek egy soha eléggé nem becsülhető tárházát alkotta, 1769. óta szűkebb korlátok közt állapodott meg; s habár a törvényszékek és bíróságok tekintélye a jogszolgáltatásnak terén előbbi jelentőségéből mit sem veszített; azért hatása mint jogalkotó tényező mégis már sokkal gyöngébb lévén, Ítéleteiben sem foglaltatik többé az előbbi elvi önállóság. Hogy ezek mellett jogéletünkben a tudomány azon előkelő szerepet nem vihette, mint a civilisált Európa más országaiban, annak okát a kornak, nálunk az önálló tudományosságra kevesebb kedvező befolyásában kell keresnünk; névszerint miután 1796. óta a gyakorlati élet körében a magában öntudatos szellemi munkásságnak jelentőségére nézve kedvezőtlen fordulat állt be; de kiválólag 1815. óta, a midőn a tudományos külföld óriási haladásával hazai tudományosságunk lépést tartani már nem volt képes.

Kellő tájékoztatás végett azt jegyzem meg, hogy itt nem csupán a magyar anyaország jogáról szólok, hanem mindazon országok jogát és jogfejlődését is szemügyre veszem, melyek — mint szokás mondani — szent István koronájának területét képezik; tehát az Erdélyben, a társországok és az előbbi katonai határvidéken fennálló jogra is terjeszkedem. Ezen jogban a tulajdonképi magyar joghoz képest sok különösséggel, sőt több tekintetben itt ott nem csekély eltérésekkel találkozunk.

Jelen előadásomnak czélja nem az így tágabb értelemben vett magyar jognak kritikája lévén, hanem az, hogy jogéletünk mostani bonyodalmasabb viszonyai közt a tudomány segítségével tájékoztatást és reformi útbaigazítást kísértsek eszközölni, s egyben másban talán némi felvilágosítást is adjak; mindenek előtt ki kell emelnem, hogy a hazai jogtudományak hivatása nem arra szorítkozik csupán, hogy azt egyszerűen reproducálja, s az előzmények és gyakorlati szükségességhez képest fejtsse ki bővebben, mit jelenleg fennálló jognak kell tekintenünk; hanem inkább, hogy magasabb, azaz oly álláspontra is van hivatva emelkedni, mely — míg egyrészt jogéletünknek eddigi vívmányai, és nemzetünknek vele született jogi tradícióihoz ragaszkodik — másrészt a XIX. század művelődésének követelményeit, és a mai jogtudomány uralkodó eszméit és irányadó nézeteit felismerje, oly módon a mint azok szerteszét az euröpailag civilisált emberiségnél érvénynyel bírnak; s hogy ezen magasabb álláspontból azt, mi általán véve helyesnek, czélszerűnek és üdvösnek bizonyodott, hazánk és nemzetünk érdekében is lehetőleg hasznosítani igyekezzék.

Megjegyzem azon kívül, hogy itt egyedül a magánjogról fogok szólni, mely mindenütt a fennálló jognak súlypontját foglalja magában; s hogy ezt különösen az előbbi királyi Curia döntvényeinek alapú vétele mellett, azon eredmények értelmében fogom fel, melyek szerint nemzetünk jogi öntudatából fejlődött. S ebben nekem azon igazságok, melyeket f. é. május 3-ki akadémiai előadásomban a curiai döntvények áttanulmányozásából következtettem, ma is irányadásul fognak szolgálni.

A kérdés az, hogy szemben jogéletünk regenerálójának nagyszerű feladatával és teendőivel, mi állást foglaljanak el azok, kik a jogtudomány művelését élethivatásuknak vallják? mi legyen előkészületek? mit tegyenek vizsgálódásaik és megállapodásuk tárgyává? végre mily utat s módot kövessenek munkásságukban?

Ezen kérdés a gyakorlati életnek leglényegesebb szükségleteivel igen szoros összefüggésben áll, s azért általa a társadalom fennállásának nem kevesebbé, mint a társadalom minden egyes tagjának érdekei igen közelről érintetnek. Nem csoda tehát, hogy arról különböző nézetekkel találkozunk, s hogy arról Ítélni csaknem mindenki hivatottnak érzi magát.

Ezen különféle ítéleteknek és nézeteknek részletes kritikai átvizsgálása magában véve itt nem feladatom. A menyiben mindazáltal kellő eligazodás nélkül saját álláspontomat meghatározni nem igen vagyok képes, azoknak általában két osztályát különböztetem meg; ahhoz képest, a mint vagy a gyakorlati élet szükségleteit veszik kiindulási pontú és zsinórmértékűi, főfeladatúit azt tekintik, hogy ezeken közvetlenül segítsék, s ennek folytán az indítványba hozandó szabályoknak célszerűségénél és haszonvehetőségénél magasabb színvonalra nem igen emelkednek; — vagy pedig általános elveknek útmutatását követvén, oly álláspontra lépnek, mely egyrészt a jog általános követelményeit igyekszik érvényre emelni, míg másrészt a gyakorlati élet szükségletein akkép segít, hogy azon igazságok után indul, melyeket a tudomány a fenforgó körülményekhez képest a maga vívmányainak vall, és melyeknek gyakorlati helyességéről a legmíveltebb nemzetek tapasztalása kezeskedik.

Ha már most azon iránylatokat vesszük szemügyre, melyek szerint nálunk törvényhozói és jogi kérdésekben nemcsak a kormányrendeletek, hanem az országgyűlési és municipális tárgyalások, s a javaslatok előkészítése végett kiküldött választmányok és alválasztmányok tanácskozásai főleg 1839-ig feladatuknak megfelelni igyekeztek; azt találjuk, hogy ez túlnyomólag és közvetlenül a napi szükségleteken segíteni

igyekvő gyakorlati álláspont volt, a minek folytán azután az illető javaslatok és indítványok is csaknem egytől egyig a fent jelzett első osztályhoz tartoztak. Törvényhozásunk legegőbbje az 18³⁹/₄₀-ki országgyűlésen ezen álláspontnak mai elégtelenségét átlátván, először a váltó- és hiteltörvények megállapításában, azután a büntető törvénykönyv, s az 1844-ki országgyűlés alatt a bányatörvény előkészítésében kezdte követni a tudomány s az európai államok és nemzetek általános tapasztalásának útmutatását. A mennyiben mindazáltal e tekintetben a gyakorlati élet reformjainak szükségességét a XIX. század kívánalmai szerint elég mélyen fel nem fogta, az akkori eredmények a kitűzött célznak csak hiányosan feleltek meg, s az 1848-ki törvényhozás az érdem, hogy erre nézve is már hatályosabb vezéreket mondott ki.

Mínt hogy pedig az, a mi akkor elvben kimondatott, még részletesebben kifejtve nincs; ez a mai törvényhozásunknak feladata. A törvénykezés és a tudomány szintén ugyanazon irányban vannak hivatva hatni; s különösen a tudománynak az a tiszte, hogy a törvényhozás munkásságát részint előkészítse, részint szellemi vívmányainak egész erejével támogatassa.

S ehhez képest általán véve kétségtelen, hogy ha szakférfiaink jogunk regenerációjában működni magukat hivatva érzik; üdvös eredményt csak azon feltételezés mellett remélhetnek, ha határozottan a tudomány útmutatását követik; s ennek a dolog természetéből folyó kettős iránya szerint, egyrésztől biztos elveket és okszerű szabályokat hoznak javaslatba, más részről pedig fontolóra veszik, hogy ezeknek életbeléptetése jogi és társadalmi létünk szükségletei és kívánalmainak értelmében miképp történhetik legüdvösebben. A mennyiben pedig itt tudományról van szó, s a tudomány és tudományos eljárásnak egyik leglényegesebb sajátága, hogy határozott módszert kövessen: magában világos, miszerint első feladatunk itt az, hogy a módszer kérdését hozzuk tisztába. Nem ugyan hosszas abstract fejtegetés formájában; hanem azon szempontok kellő méltatásának alapján, a melyeket a tudomány kifejtett, és a gyakorlati tapasztalás alkalmaztatván, határozottabban helyeseknek felismert.

Mióta az európai jogéletnek rendező tényezői azon állásponttal általában szakítottak, melyhez képest a törvényhozás occasionalis szabályok kimondásánál egyebet hivatásának nem tekintett, a törvénykezés túlnyomólag szokásos jog szorosabb formulázásában és határozottabb kifejtésében állapodott meg, sajónak tudománya, a római és kánoni jognak betűszerinti értelmezésén és magyarázatán kívül, többnyire csak a jogrendezés szabályszerű formáinak meghatározásában és formulák szerinti szerkesztésében fáradozott; úgy hogy mindezek felett a jogszolgáltatást a fejedelmek és uralkodók örökös szeme vezette, és a szoros jog alkalmaztatásánál felmerült inconvenientiákat ezek intézték el vagy legalább kegyelmök által enyhítették: többféle kísérlet történt, hogy a jogrendezésnek, határozott elveknek alapú vétele mellett, helyesebb módja találtassék és foganatosíttassék. S ez névszerint a jogtudományban időről időre uralomra jutott módszerekben mutatkozott, melyek közötti mai feladatomhoz képest főleg négyet kell szemügyre vennem: t. i. a humanismus, a XVI. és XVII. századi reformatio, a bölcsészeti vizsgálódás, és a történelmi tanulmányozás álláspontját és módszerét.

*

**

Tekintsük a négyet külön külön.

A humanismusnak virágzó kora a XV. század és a XVI.-nak első fele volt. A renaissance által előkészítve, (gesz Európában a szellemi életnek egy új irányát kezdte meg, a minék folytán hatása a jogtudományra és a jogélet rendezésére is nevezetes lett.

Az új mozgalom Olaszországból indult ki, hol névszerint Konstantinápolynak megbukása után számos görög tudós menedéket talált. Ezek közül névszerint Bessarion, Gaza Thadar, Laskaris, Trapezunti György, Chalcocondilás és mások, az ó-kori culturának előbbi hazájukban még fentartott maradványait magukkal hozván, viszonzásul itt ezeknek, s általában az ó-kornak mélyebb tanulmányozását indították meg. Ennek következtében a humanismusnak szelleme ébresztvén, azután Európa egyéb országaiba is elterjedt, s a XV.

századnak második felében mindenütt a classica világra iránt szeretetet, és az új tanulmányok iránt rokonszenvet gerjesztettek. A humanizmusnak ezen emelkedése lett előcsarnoka az újabb európai kultúrának.

Habár azonban a humanizmus egészen más irányokban fejlődött, és egészen más célpontok felé vezette az akkori nemzedék szellemi életét; azért a jogtudomány nevelésére is befolyás nélkül nem maradhatott. Sőt itt kettős érdeme volt; a mennyiben t. i. nem csak a jogtudománynak akkor divatozott ízetlen és meddő modorának véget vetett; hanem egy új módszert is alapított, mely kiválónak a római jognak nemesebb irányban való tanulmányozása által a jogtudománynak újjáalakulását a humanizmus szellemében eredményezte.

Ez volt azon kor, melyben egy Machiavelli Miklós s egy Bodin Jakab az államtudománynak új modorban való fejtegetése által a társadalmi tudományok egészét egészen új állápontra helyezték. Ugyanazon iskolából indult ki Angelus Politianus, (az u. n. »sublimis Philologus« szül. 1454. júliustól 14. Montepulciano-ban Florenz közelében) ki »Miscellanea«-i közt¹⁾ a római jogkútfők szerint való tanulmányozásának nagy fontosságára figyelmeztetett, Theophilusnak Justinianus Institutióihoz írt Paraphrasisát napfényre hozta, s a Paraphrasis szövegének kritikai revisiójára az első tervet készítette²⁾; mi által a jogtudomány azon új lendületének előhirdetője lett, mely Olaszországban Bologninus Lajos és Alciatus Andre, Franciaországban Budé Vilmos és Cujas Jakab Spanyolországban Augustinus Antal, Németalföldön Zuichem Viglius, és Németországban Zasius Ulrik és Haloander (Hoffmann) Gergely neveit halhatatlanokká tette.

Ezen új szellem nem sokkal később a vallás terére is áthatván, itt a Reformációban egy magában véve még kevesebb nevezetes, de következeiseiben még sokkal fontosabb szellemi fordulatot idézett elő, mely kiválónak Németországban, a Svájcban, Franciaországban, Angliában és Skótiában fejtette ki óriási hatását. A vallás érdeke, melynek terén ízen

1) Cap. 72. 82.

2) Epist. X. 4.

új mozgalom közvetlenül epochalis jelentőséget nyert, a jogtudomány körébe ugyan nem igen hatott által; sőt az első reformátorok a jogtudósok irányában csaknem ellenszenvesen nyilatkoztak¹⁾. Mindamellett a kritikai szellem, melyet a reformatio ébresztett, elvégre a jogtudósok foglalkozására és tanulmányaira is kezdett befolyással lenni; annál inkább, mivel a miveltebb classicismus, mely mindkettőnek történetében oly nevezetes szerepet játszott, igen alkalmas volt arra, hogy a különben divergens irányok közt közvetítésül szolgáljon²⁾ s ennek folytán azon alárendeltség, melybe a jogkérdések a vallásos érdekek mellett hozattak, s a mely a reformatio korában használt módszerek lényegét képezi, a gyakorlati nem-egyházi jogra csak csekély mérvben hatott ki.

Így míg a classicismus bírta a XVI. században az európai mivelődés terén a szellemi uralmat, a jogtudomány a reformatio befolyása által támogatott és mozdított elő; de midőn a XVII. században Franciaországban, Angliában, de kiválólág Németországban a vallásos háborúk kicsapongásai a nemesebb culturára hervasztólag kezdtek hatni, a jogtudomány, ez által egyik emelő tényezőjének segedelmétől megfosztva lévén, saját körében és jelentőségében is mindinkább nagyobb hanyatlást tanúsított.

Ez azon idő, melyben Németalföld nemcsak classikai tanulmányainak kitűnő virágzásánál fogva, melyek akkor, midőn Franciaországban a jogtudománynak nem csekély hanyatlása tapasztaltatott, itt annak körében a legjótékonyabb hatást gyakoroltak³⁾; hanem mely azért is nevezetes, mert Német-

1) Lásd például Göschel Károly Frigyes »Luthers Tischreden über die Juristen«, Zerstreute Blätter aus den Hand- und Hülfakten eines Juristen, II. köt. Schleusingen 1835. 422. sk. 11.

2) L. »Die Katholischen Vorläufer des Grotius auf dem Gebiete des Jus Naturae et gentium« Kaltenborn Károlynál: »Die Vorläufer des Hugo Grotius auf dem Gebiete des Jus Naturae et Gentium sowie der Politik.« Leipzig 1848. 124 sk. 11.; és »Die protestantischen Autoren des Jus Naturae et gentium«, u. o. 190. sk. 11.; — »Römisch-katholische Juristen aus den letzten drei Jahrhunderten« Göschelnél, Zerstreute Blätter III. k. 2. r. 15. sk. 11.; és »Evangelische Juristen aus den letzten drei Jahrhunderten«; u. o. 195. sk. 11.

3) Warnkönig, kinek módjában volt több évi működése és itt léte

alföld Európában az egyetlen állam volt, hol a tudomány és művészet önálló növelése, s az egyházi és politikai szabadság jogos tért és minden üldözések ellen biztos menhelyt talált. A leydeni egyetem, mely épen ezen esztendőben három század előtti alapításának évfordulóját üli meg, s mellette az utrechti, gröningi, franekeri, deventeri és nymwegeni egyetemek is, ezen tudományos haladásnak lettek támaszai; s úgy szintén tüzetesen a jogtudományra nézve egész sorozata a jeles férfiaknak (van Mayden, Böckelmann, van Eck, Westenberg stb.), kik itt működtek, feltétlen elismeréssel felemlítendő. A nevezett egyetemeken magyar tanulók számára is stipendiumok alapítottak. De sokkal nevezetesebb még, hogy Németalföldnek szellemi emelkedettsége a jogélet egy új elv szerinti rendezésére szolgáltatott alkalmat, melynek folytán az egy új tudománynak, a j o g b ö l c s é s z e t n e k bölcsője lett.

Az összehasonlító jogtudomány szempontjából ezen új tudomány keletkezésének története felette érdekes esemény.

Már a reformatio, sőt a közép- és ókor idején észlelhetők a jogbölcsészetnek első előjelei, anélkül azonban, hogy a köréhez tartozó kérdéseknek fejtegetései a tudomány kívánalmainak megfeleltek, s törekvések és kíséreteknél egyéb lettek volna. Tökéletesebb már az, a mi Bodin »De República« című munkájában a jog és igazságra vonatkozólag monda-

alatt erről közvetlen tanulmányokat tenni, következőleg nyilatkozik: »Die Blüthe des juristischen Studiums hing mit der Alterthumswissenschaft zusammen, in welcher die Holländer in jener Zeit alle andern Völker verdunkelten. Die Rechtslehrer Hollands besaßen die gründlichste philologische Bildung, und setzten so das grosse Werk der französischen Schule fort. Ihre civilistische Literatur ist in lateinisch geschriebenen Werken enthalten, die sich selbst in den für die unmittelbare Anwendung des Hechts bestimmten Büchern durch Reinheit, Klarheit, und nicht selten durch klassische Eleganz des Styls auszeichnen. Die Verdienste der holländischen Juristen sind gross und vielfach. Sie förderten die Textkritik und das Studium der Geschichte des römischen Rechts auf eine höchst lobenswerthe Weise, sind ausgezeichnete Exegeten; ihre dogmatischen Werke über das römische Recht lassen die der früheren Jahrhunderte weit hinter sich zurück, und erlangten ein noch jetzt ungeschmälertes Ansehen in ganz Europa stb.« (Juristische Encyclopaedie, Erlanga 1853. 317. 1.)

tik¹⁾; s még inkább Verulami Baconak híres munkája »De Justitia Universali«²⁾. De Groot Hugo ezen irányban valószínűs előhirdetőinek mindazáltal csak Oldendorf János³⁾, Hemming Miklós⁴⁾, és Winkler Benedek⁵⁾ tekinthetők, s maga Hugo Grotius ezen új tudományak tulajdonképi megalapítója volt.

Grotius munkája »De Jure Belli et Pacis« azon irodalmi iránynak kezdete, mely különböző formában és különféle rendszerek szerint a jogbölcészlet művelését tárgyalja, s — noha magában véve az öntudatos és kifejtett racionalizmus elvére építve még nincs — azért azon Íróktól, kik Grotius után az ez által tört úton haladtak, mégis alapúri használtatott, mely szerint a jogot határozottan az ész irányadása és útmutatása értelmében fejtegették.

Nem lehet itt feladatam a jogbölcészeti irodalomnak részletes vizsgálódásába bocsátkoznom. Azt azonban meg kell jegyezmem, hogy nem annyira azokról szólok, kik (mint p. o. Puffendorf Samu, Wolf Keresztély stb.) a jogbölcészletet természeti jog (Jus Naturae) nevezete alatt mint önálló tudományt, mint magában álló szakmát művelték; mint inkább azokról, kik a positiv jogrendszereket a jogbölcészlet segítségével felvilágosítani igyekeztek, s a positiv jogok magyarázatában és rendezésében a jogbölcészlet felfogása szerint jártak el. Ezek egy igen tekintélyes iskolát képeznek, s 1815-ig úgy szólván kizárólag bírták a jog alaptudományának terét. Nagyobbára azonban jogbölcészeteknek sem nevezhetők; s a szerint két osztályra szakadtak, a mint vagy a jogbölcészeti, illetőleg általános bölcészeti irányismétet követték zsinórmértékül (p. o. Montesquiu⁶⁾),

¹⁾ A VI. könyv 6. fejezetében.

²⁾ »Exemplum Tractatus de Justitia Universali sive de Fontibus Juris«, összesen 97. u. n. aphorismus »De dignitate et augmentis scientiarum« című munkája VIII. könyvének végén.

³⁾ »Isagoge Juris Naturalis« című munkájában, Kaltenborn Károlynál: Die Vorläufer des Hugo Grotius stb. II. rész 1. sk. 11.

⁴⁾ »De lege naturae apodictica Methodus« u. o. 26. sk. 11.

⁵⁾ »Principiorum Juris libri quinque« u. o. 45—148. 11.

⁶⁾ Különösen figyelmeztetünk híres munkájára »Esprit de lois«, mely noha nem tüzetesen a tulajdonképi jogot tárgyalja; azért még is a

Leibnitz¹⁾ stb.), vagy a római jog és az egyes államok nemzeti joga főelveinek is engedtek befolyást okoskodásaikra (p. o. XIV. Lajos király óta a franciaországi előkelőbb jogtudósok²⁾, Scblosser János György³⁾, Kreitmayer Vigulejus Xavér Alajos¹⁾; Cocceji Samu, Carmer János Henrik Kazimir, Suarez János Mária, és Klein Ferdinánd⁵⁾; Zeiller Ferencz⁶⁾, Bentham Jeremiás⁷⁾ stb.).

Végre az u. n. jogtörténelmi módszerről is kell még szólnom, mely 1815. óta a Savigny Frigyes Károlytól alapított u. n. jogtörténelmi iskola működésének folytán kettős

tágabb értelemben vett törvények természetét fejtegetvén, bizonyos tekintetben a jogtudomány vezérirányait is felfogja; s a mennyiben saját feladatához képest az összehasonlító módszer álláspontját elfoglalja, ezen oknál fogva is reánk nézve érdekes. A munka igen nevezetes kiegészítést tapasztal Destutt de Tracy commentárja által.

¹⁾ V. ö. Hugo Gusztáv, *Civilistisches Magazin* I. köt. 23. sk. 11. Leibnitznek több munkája ide tartozik; névsz. a »Nova Methodus discendae docendaeque Jurisprudentiae«; továbbá a Puffendorf ellen irányított 1709. augusztus 21. alatti »Epistola VII. ad Kestnerum« (Opera ed. Lud. Dutens IV. köt. Genf 1768. 3. r. 261. l.) valamint egyéb ezen harmadik részben foglalt »Opuscula ad Jurisprudentiam pertinentia«.

²⁾ Bizonyos értelemben már PHopital Mihály (megh. 1573.), és Loisel Antal (megh. 1615.) ide számítandók; de kiválólag felemlítendők Lamoignon Vilmos (megh. 1677.), d'Aguessau Henrik Ferencz (megh. 1751) és Pothier Robert József (megh. 1772.). Ezen utóbbinak számos munkái az akkori francia jognak minden részeire terjeszkednek, s jelenleg is még annál tanulságosabbak, minthogy álláspontját és fejtegetési módját a későbbi francia törvényhozás is magáévá tette.

³⁾ Vorschlag und Versuch einer Verbesserung des deutschen bürgerlichen Rechts, Lipsce 1777.; — és Briefe über die Gesetzgebung, Frankfurt 1789. és 1790.

⁴⁾ A múlt századi bajor törvénykönyvek készítője. Részint a római jogot, részint bizonyos rationalisticus dogmatismust követett irányadásúl.

⁵⁾ A porosz törvénykönyveken, melyek ezen férfiak munkásságának voltak eredménye, a Nettelblatt. Dariesféle jogbölcészetnek jellege mutatkozik.

⁶⁾ Ez különösen az ausztriai polgári törvénykönyv készítésében fáradozott, s Kant bölcészetének alapelveit követte.

⁷⁾ A jelen század első évtizedeiben Oroszország, Éjszak-Amerika és Spanyolország néhány főfontosságú törvényre nevezetes befolyást gyakorolt.

irányban lett nevezetes a jogtudomány körében; alapos történelmi kutatások által, melyek a jogtörténetet mint önálló tudományt először helyezték kellő világosságba, s egy sajátos új fejtegetési modor által, mely befolyását a tulajdonképi jogtanra közvetítette. A jogtörténetnek mint önálló tudománynak a jogélet múltjának alapos és mindenoldalú kútfői áttanulmányozása által vetette meg alapját; s ez a jogtörténeti iskolának oly kiváló érdeme, hogy az által nemcsak egy új irodalmi korszakot kezdett meg a jogtudományban, hanem hogy ezen irányban a Németországban kezdett jogtörténelmi tanulmányok egész Európában viszhangra és folytatásra találtak. Jelenleg már alaposan kidolgozott római, német, francia, angol, olasz, orosz stb. jogtörténeteket bírunk; s a hazai jogtörténetnek alapos tanulmányozása nálunk is mindinkább tágabb irodalmi körökre terjed. Ellenben jogfejtegetési modorában (mely tantételeire a romantikus iskola képzelmeinek és a Schellingféle bölcsészetnek túlságos befolyást engedett) a történeti iskola kevésbé szerencsés volt. Míg a polémia az u. n. rationalisticus Thibaut-féle iskolával tartott, külső tekintélye, nem ugyan másutt, de Németországban mindenkép biztosítottnak látszott. Thibautnak 1840. történt halála után azonban, midőn ezen polémia csaknem tárgy nélkülivé lett, az iskolának tekintélye már a német közönség előtt is megingattatott. Később pedig, midőn az iskolának időközben porosz igazságügyi ministerré lett feje Savigny codificált törvényjavaslatokkal lépett fel, és így saját múltjával csaknem szakított; s midőn azután ezen körnek hívei jogbölcsészeti vezérnézeteiket önálló tételek formájában kezdték kifejteni, az iskola mint ilyen szétbomlásnak indult. Napjainkban a formaszerű jogtudomány előkelőbb férfiai, a németeknél Gneist, Ihering, Holtzendorff és mások; a francziáknál Laboulay és barátjai, már más irányt követnek, s más célpontok után indulnak.

S ha már most ezek után azt kérdezzük, hogy hazánkban és a magyar jogtudomány körében az imént fejtegetett négy módszer minő elismerésre, méltatásra és befolyásra talált, válaszukat következőleg véljük formulázandónak:

A humanismus kezdettől fogva Magyarországon nyílt

karokkal és nagy lelkesedéssel fogadtatott. Az általános irodalom terén ennek egyik legkitűnőbb notabilitására, Janus Pannonius¹⁾, a közép- és újabb Európa legjelesebb latin költőjére találunk, kinek nyomdokait nemzetünk azon korú számos előkelő fiai követték. Tudva van, hogy nagy királyunk Korvinus Mátyás jelenleg is még nemcsak hazánkban, hanem szerte szét az egész civilizált Európában mint a humanisticus kulturai világ legbuzgóbb maecenása, mint a múzsák és irodalomnak legünnepeltebb pártfogója és avatott barátja magasztaltatik. S hogy ezen általános szellemi emelkedettség a hazai jogtudományra is áthatott; arról azon tudósítások, melyek szerint Mátyás királyunk a római jogot Magyarországon is érvényre kísérletté emelni²⁾; s még inkább 1486-ki hires országgyűlési végzése³⁾ világosan tanúskodnak. Sőt jogunknak XY. és XVI. századi egész reformja a humanizmusnak szellemében, vagy legalább túlnyomó befolyása mellett történt. Ezt mutatja a kettős irányban, mint »Jura Tegni scripta« és »Collectio Decretorum« tervezett újjá alakítása is, melynek Werbőczy István Hármaskönyve, és a mi törvénytarunk összeállítására célzó előmunkálatok voltak eredményei.

De a sors ügy hozta magával, hogy hazánk szellemi életének ezen virágzó állapota tartós nem volt. A reformatió, és később az ellenreformatio a kedélyeket nálunk is hatalmasan felháborította, és erős szellemi mozgalmakat idézett elő¹⁾; de

¹⁾ A »Vite dei Uomini illustri dél Secolo XV. scritte da Vespasiano da Basticcio« közt, kiadta Angelo Mai 1839. a Spicilegium Romanum első kötetében; — és Bartoli Adolf Florenzben 1859. — L. Pulszky Ferencz, Bisticci Vespasiano Janus Pannoniusról és György kalocsai érsekről; a Budapesti szemle 1873-ki évfolyam 6. számában 277. sk. 11.

²⁾Wenzel Gusztáv, Magyarország Jogtörténetének rövid vázlat, Pest 1872. 62. 1.

³⁾U. o. 60. 1.

⁴⁾»A reformatió által felébresztett tudományoszeretet, a hatalmasan felrázott lelki munkásság s öngondolkodás, nagyobb kiterjedést nyert a XVII. században, midőn több nagy tekintetű férfiak is részt vettek a tudományos munkálkodásokban s vetélkedésekben. A vallásbeli különböző vélemények s ebből következő súrlódások, ébren tarták a különféle felekezetek közt a lelki tehetségeket, s szakadatlan munkásságra ébreszték a tudósokat; a nélkül azonban, hogy azok a valódi lelki műveltségre létalapos befolyással lettek volna. A vallás különféle czik-

a vallásos életnek körén kívül önálló fejleményekhez nem igen vezetett¹⁾. Bent az országban az ellentétes elemek többnyire csak az anyagi küzdés terén álltak szemben egymással; míg a szellemi ellentét nagyobbára a külföld nevezetes iskoláival az összekötetést, s ennek következtében néhány hazai főiskola keletkezését eredményezte; melyek közt a katolikusok részén a nagyszombati, kassai, pozsonyi és kolozsvári, a protestánsok részén pedig a sáros-pataki, bártfai, debreczeni és Erdélyben a gyula-fehérvári főiskolák ezen időben nevezetesek lettek. S ámbár ezen iskolák időről időre igen szép virágzásnak örvendtek, és egyes híres tanárokkal dicsekedhettek: szorosán véve mégis a theologiai körökön túl nem igen tudtak kihatni. Csak Honter János az erdélyi híres reformátor, »Compendium Juris Civilis in usum Civitatum ac Sedium Saxonicarum in Transylvania« (Brassó 1544.) című munkája által, mely az erdélyi szászok jogának rendezésére alapot akart nyújtani²⁾, ennek folytán hazai jogtudományi notabilitásnak is tekintendő; s a sárospataki főiskolának nyomdája nevezetes lett jogtudományunk irodalmában az által, hogy 1653. az 1608—1649-ki törvényeket tette közzé³⁾ a törvénytár 1628-ki bécsi

kelyei felett előállott szenvedelmes viták fanatismusra ragadák a vetéledő pártokat, despoticus rendszabásokra ingerlék az uralkodó részt, s így az egy irányban mozgó, elkeserített, elkedvetlenedett, lenyomott bármily magas röptű lelkek azt, mire talentomaik képesekké tették vala, nem teheték«. AlmásiBalogh Pál: »Tekintvén apbilosophiát, miben s mi okra nézve vagyunk hátrább némely nemzeteknél?« (Akad. pályamű), Budán 1835. 30. l«.

¹⁾ Hasonló volt a XVII. században a vallásos küzdelmek hatása Franciaországban is. »Die Religion übte ihren mächtigen Einfluss auf die Ideen, weniger auf die Sitten. Überall Herrscherin, schien sie den gesellschaftlichen Zustand wie die Literatur zu regeln; aber in der Wissenschaft schuf sie nur Meisterstücke. In ihrem politischen Wirken beging sie durch die Richtung, in der sie Menschen und Ereignisse leitete, Fehler«. Lerminier E., De l'influence de la philosophie du XVIII. Siècle sur la législation et la sociabilité du XIX. (Német fordítás Lipcse 1835. 3. lap).

²⁾ L. Wenzel Gusztáv, Jogtörténeti Párhuzam Magyarország és Erdély törvényhozásának és jogrendszerének Werbóczy óta, (akad. előadás). Magyar Akad. Értesítő 1852. 174. l.

³⁾ Exemplar Reconciliationis cum Hungaris factae 23. Junii anno

kiadásának kiegészítésül, mely az 1608-tól kezdve hozott, és a protestánsokra nézve kedvező törvényeket ignorálta. Különben a hazai jogtudományak ezen iskolákból közvetlen nyereménye akkor nem igen volt,

A jogbölcészeti módszer befolyására is hazánkban csak a XVIII. században találunk. S ennek bizonyosságául azon szellemi lendület szolgál, mely a curiai decisiókban mutatkozik. Nagyobb dimenziókat azután a magyar királyi egyetem újjáalakulásával nyert, s ezen idő óta — nem ugyan önálló fejleményei — de jótékony és intenzív gyakorlati befolyása által hatott üdvösen.

Végre a jogtörténeti iskola Frank Ignácban talált nálunk egy lelkes pártolóra; anélkül azonban, hogy 1848-ig nagyobb szellemi eredményekre szert tennie sikerült volna. Azon kutatások és előmunkálatok is, melyek jövőre nézve egy alaposan kidolgozandó és múltunk fontosságának megfelelő magyarországi jogtörténetet biztos kilátásba helyeznek, a Kovachichlioknál nem régiek, és legújabbban folyton folyva nevezetesebb jelentőségre emelkednek.

Úgy hiszem eddigi fejtegetésem már nyújtja a szükséges tájékoztatást, hogy a kitűzött kérdéshez alaposan szólhassunk.

Az iránt, hogy azon jogásznak, ki hazai jogunk újjáalakulásához akar szólni, nemcsak alaposan kiképzett szakembernek kell lennie, hanem hogy szoros értelemben vett tudományos praemissákból is kell kiindulnia, kétségnak helye nem lehet. A meddő tudakosság, mely pusztán a feladatnak külsőségében állapodik meg, s azt hiszi, hogy a gyakorlati élet nehézségeit genialis aperquekkel, szerencsés ötletekkel és fényes közhelyekkel legyőzhetni, erre szintoly kevéssé elégséges, mint a kellő előkészültséget nélkülöző, noha még oly tiszta lelkesedésből kiindult, s tárgyát még oly áldozatkész

1606., nec non Conditiones Pacis Turcicae, Articuli item Diaetales ab anno 1608. usque ad novissimam Diétam a ni a. 1649. Patakiné 1653. Lásd Kovacich József Miklós, Notitiae Praeliminares ad Syllogem Decretorum Comitium, Pest 1820. 25. sk. 11.

ügyszeretettel átkaroló dilettantismus. Nem tudákosok és dilettánsok, hanem egyedül alapos műveltségű szaktudósok vannak hivatva itt tanácsadólag és cselekvőleg fellépni.

De a szaktudósoknak is első gondja legyen, hogy szellemét a subjectivismus elfogultsága alól emancipálja. Ha van feladat, melynek tiszta felfogása és sikeres megfejtése az objectivismus kizárólagos hatályosságától van feltételezve, a jogtudós feladata bizonyára az; kiválólag mikor nem csupán a fennálló jog szabályainak alkalmaztatásáról, hanem egyszersmind annak alkotásáról és rendezéséről van szó.

Ehhez képest világos, hogy — a mennyiben az eddigi kísérletek czéllioz nem vezettek; — ennek okát talán kevesbbé a működő személyekben kell keresni, mint azon módszerben, melyet alkalmaztattak.

Azon bizottságoknak tagjai, melyek jogi reformjaink ügyében kiküldettek, nemzetünk legjobbjai közül voltak véve; s így irányukban — habár sajnáljuk, hogy munkásságuk eddig jobb célhoz nem vezetett, — igazságtalanoknak lennünk nem szabad, de nem is illik.

Ezen férfiak legjobb tudomásuk és akaratuk szerint igyekeztek hivatásuknak megfelelni. Ha azonban egészen más időben és más körülmények közt működvén, álláspontjuk mai korunk színvonalának meg nem felelt, ki fog azért róluk rosszszaló Ítéletet mondani.

Azok, kik a múlt században ezen hivatásban eljárak, a gyakorlati élet irányában általánvéve kedvezőbb cunjunkturák közt működtek, mint azok, kik erre ma hivatottak.

Vegyük például az 1791-ki országos bizottságok működését, melyeknek tagjai tudományos előkészültség tekintében már magasabb színvonalon álltak, mint a *Commissio Systematica* és a gróf Döryféle bizottság; s kik nemcsak ezeknek tapasztalásait használhatták; hanem a II. József alatt életbeléptetett új intézmények körüli észleleteket is.

Feladatomhoz képest csak azon bizottmányról szólok, mely polgári jogunk ügyében eljár.

A magyarországi 1791: 67. tcz. által kinevezett országos bizottmánytól (*Regnicolaris Juridica Deputatio*) kidolgozott u. n. »*Proiectum Legum Civilium*« kevesbbé tartalmánál

fogva, mintsem azért nevezetes, mert mutatja hogy az akkor legjelesebb és legünnepeltebb hazai jogtudósok polgári jogunk reformja tárgyában mely irányt tartottak legcélszerűbbnek, s mi vezérnézeteknek hatása alatt álltak.

Ezen bizottmány az akkori országbíró gróf Zichy Károlynak elnöklete alatt üléseit kezdte 1791. augusztus 13-án Pesten, s összesen 138 ülést tartott. Hét törvényjavaslatot részint egészen dolgozott ki, részint készített elő; t. i. a bíróságok szervezéséről (»Coordinatio Juridicorum Dicasteriorum Regni Partiumque eidem adnexarum, cunctorumque Forum Judicialium«, vagyis a »projectum articulorum de coordinatione Fororum«, 17 cikk.), a polgári törvénykezési rendtartásról (»Emendatio Processualis Ordinis«, vagyis »Ordo Processualis«, 28 szak, mindenik több kevesebb §§-ra osztva), a polgári anyagi törvényekről (»Projectum Legum Civilium« 59 cikk.), a büntető jogról (»Codex de delictis eorumque poenis«, két rész, melyeknek elseje 18, második 54 cikkre oszlik), az árvaügyek kezeléséről (»Orphanalium rerummanipulatio habita catenus, in quantum cum publico nexum babent, cuin Commissione Politicacointelligentia«) a váltóüzlet, kereskedés és a hajózásról (»Leges in negotio cambiali, commercii et navigationis«) és többnemű vegyes tárgyakról. Azonkívül ide kell számítani az úrbéri viszonyokat (»Operata in re urbariali« 12 cikk.), a kereskedést (»Elaborata in commercialibus«; t. i. a »Codex Cambio-Mercantilia« három rész az első 8, a második 7, és a harmadik 15 cikkre osztva, az »Ordo Judiciarius pro Tribunalibus mercantilibus« 14 cikk, és az »Articulus de qualiter instituenda naufragii próba«), a bányászatot (Articuli Montanisticae Deputationis«, 58 cikk, mindenik több kevesebb §§-ra osztva) a cselédek állását (»Principia et regulae de ordine famulitii«, 38 §§.) a bitangmarhák által okozott károkat (»de vagis pecoribus« 7 pont,) tárgyazó törvényjavaslatokat, melyek más bizottmányok által dolgoztattak ki.

Mai előadásomra nézve ezek közt a legfontosabb a polgári anyagi jog reformját tárgyazó javaslat, melyet maga a bizottság már némileg jellemzett, azt közelebb, ekkép czímezvén »Projectum nonnullarum utilium legum civilium, quae ad

procurandam possessorum plenioram securitatem, aut ad obturandos inanium litium fontes, aut ad conciliandam prae-existentibus legibus maiorem perspicuitatem pertinent, cum discussione ita dictarum Decisionum Curialium«, s melyet ebhez képest kevesbbé magában álló törvénynek, mint inkább más törvényeket és törvényes szabályokat kiegészítő pótlj a val-latnak kell tartani, mely a maga részéről ismét szintén sokféle módon kiegészítendő.

Ha ezt tekintetbe véve végig tekintünk az ezen törvény-javaslatban foglalt egyes czikkeken¹⁾); azt találjuk, hogy ezen bizottságnak tudományos álláspontja csaknem ugyanaz volt, mely az előbbi királyi Curia döntvényeinek általános alapját képezi; t. i. a Martiniféle rationalisticus dogmatismus. Meg-

¹⁾ Ezek a következők: »1) De donationibus Regiis in genere; 2) de consensu Regio; 3) de nova donatione; 4) de donatione Palatinali; 5) de statutione; 6) de contradictione; 7) de aequalitate juris inter sexum et sexum; 8) de quartalicio 9) de jure oapillari; 10) de juribus viduarum; 11) de testamentis; 12) de senioratu et jure priinogeniturae; 13) de successione ab intestato; 14) de in-et emigrantium successionis regulatone; 15) de mutua conjugum successione; 16) de successione Fisci Regii; 17) de inventis thesauris, quibus? et in qua parte cedere debeant; 18) de communicatione et repetitione literarum; 19) de transsumtis; 20) de divisione; 21) de nova divisione; 22) de proportione communium beneficiorum; 23) de sublacione curialium beneficiorum; 24) de metis ex usu et privilegio; 25) de decimis ex jure et usu; 26) de fassionibus perennalibus, et easdem celebrandi modo et loco; 27) de praemonitione fassionibus praemittenda; 28) de rationabilitate fassionum; 29) de invalidatione fassionum in genere; 30) de invalidatione fassionum ex praepudicio; 31) de invalidatione fassionum ex neglecta praemonitione; 32) de recessu a fassione ,* 33) de transactionibus; 34) de cambiis; 35) de praescriptione; 36) de pignoribus, et ea celebrandi modo ac loco; 37) de praemonitione pignoribus praemittenda; 38) de realitate; 39) de conditionibus pignorum; 40) de summis pignoratitiis; 41) de meliorationibus et deteriorationibus pignorum; 42) de contractu arendali; 43) de contractu sponsalistico; 44) de vinculo; 45) de liquidis debitis; 46) de debitis stúdiósáé juventutis; 47) de foenore sive interusurio; 48) de usuraria pravitate; 49) de intabulatione; 50) de praelatione debitorum; 51) de classificatione debitorum; 52) de superscriptione; 53) de sequestris; 54) de facto violentiae et eius poena; 55) de poena indebitae actionis; 56) de repositione; 57) de pecorum impulsione; 58) de sublacione molae et nocivorum aggerum; 59) de delionestatione.«

engedem, hogy ez történeti láthatárára nézve mai álláspontunknál fejletlenebb volt; hogy bölcsészeti tekintetben sem emelkedett azon magasságra, melyet a Kantféle criticismus kijelölt; s hogy a porosz és a francia törvénykönyveknek mértékét sem ütötte meg, melyek azon kornak legnevezetesebb legislatív eredményei voltak. De volt azért egy előnye, melyet napjainkban igen nagyra kell becsülnünk; hogy t. i. még nem szenvedett a szellemi szakadottságnak azon hátrányos következései alatt, melyek ma nemcsak nálunk, hanem másutt is csaknem minden reformoknak megállapítását és keresztül vitelét fölötte nehezítik. Azért elméleti tekintetben, — mivel a főelvekre nézve a bizottság tagjai közt különézet nem volt — ezek az objectív jogrend egészét mintegy közvetlen intuitio útján, s annélkül hogy az abstract reflexió mankójához lettek volna kénytelenek nyúlni, tárgyakat oly határozottan és oly mélyen hatották által, hogy minden egyes jelenségben és minden egyes szabályban annak az egészszel való legbensőbb összefüggését folyton folyva tartották szem előtt; s ennél fogva vezéreszméik egy hatalmas, magában elzárt, és az egész nemzet szellemét átkaroló lánczolatnak csak egyes szemei voltak. S ezen nagy előnynek üdvös következései a bizottság tanácskozásaiban nem kevesebbé mutatkoztak, mint javaslataiban. Még a subdeputatiók működésében és szakértők segédmunkájában is ugyanazon előzménynek kedvező hatása mutatkozott. Mindnyáján ugyanazon elvekből indultak ki, s valamint tanácskozásaikban ugyanazon logika útmutatását követték, úgy javaslataikban sem szerettek oly szétágazó és merész külön indítványokat tenni, hogy azoknak összeegyeztetése annyi nehézséggel járt volna mint ott, hol a tanácskozmány tagjai más és más elvekből indulnak ki, más és más irányokat követnek, s az ellentéteket közhelyekre alapított compromissumok által vélik elintézhetőknak.

Daczára azonban ezen nagy előnynek, az említett bizottság javaslata még sem felelt meg céljának. Mert a módszer, melyet indítványaiiban, tanácskozásaiban és határozmányaiiban követett, még a XVIII. század kívánalmainak sem tett eleget; annál kevésbbé volt volna összhangzásban komink szellemével.

Kétségtelen tehát, hogy a későbbi e végett kiküldött bizottmányoknak a jogunk alakítását tárgyazó előkészítésekben, tanácskozásokban és intézkedésekben más vezérelveket és más módszert kellett volna követni, mint az 1791-ki országos bizottmánynak; t. i. oly módszert, mely általán véve életrevaló, s névszerint a kitűzött feladatra nézve czélszerű legyen.

Mindamellett a megszokott és annyira megkedvelt rationalistico-dogmaticus módszer a későbbi évtizedekben is csaknem kizárólag birta a terrénumot; nemcsak azon nyugtalan években, melyeket a francia háborúk folyton folyva zavartak; hanem 1815 után is, a mikor az európai államok belső békessége már biztosítva, s hazánk külső veszélyeknek kitéve többé már nem volt, hanem az 182^s/_T-ki országgyűlés után is, melyen gróf Szébenyi István a reformok sürgős szíükségességének hatalmas jelszavát kimondta.

Nem érdeknélküli feladat volna azon okokat megvizsgálni, melyek oly időben, melyet sokan — és nem alap nélkül — nemzetünk szellemi ébredése korának szoktak nevezni, azt akadályoztatták, hogy épen a leggyakorlatiabb téren, t. i. a köz- és jogélet társadalmi rendezésének terén, hazánk oly színvonalra nem emelkedett, mely saját történeti előzményei és európai állásával összhangzásban lett volna. Itteni czélomnál fogva én csak a tényt és annak következményeit constátálom, melyek azon szomorú jelenséget eredményezték, hogy míg egyrésről gyakorlatilag minden egyébre inkább hajlam mutatkozott, mint a hazai magánjog korszerű átídomítására, s ezen téren a legsürgösebb kérdéseknek elintézése évről évre, országgyűlésről országgyűlésre elhalasztatott; másrésről a hazai tudományosság nem volt képes nemzetünkben oly közhangulatot előteremteni, mely — nem mondom jogunknak belső szellemi erőnk és munkásságunk általi üdvös reformját eszközölte; csak — a joggyakorlatot valóságos tévutaktól visszatartóztatta volna. Mert mi más szót használjak azon, Corpus Jurisunk tudvalevőleg hibás szövege iránti vak cultusnak jelzésére, mely meg nem engedte, hogy ezen hibák kijavíttassanak; úgy hogy midőn az ifjabbik Kovachich annak új javított kiadását közzé tenni készült, ezt az akkori »cen-

sara librorum« nemcsak meg nem engedte, hanem a Helytartótanács a legkeményebb kitételekkel rosszalta is¹⁾.

Ily körülmények közt nem csoda, hogy az 1827-ki országos bizottságok törvényhozási javaslatai még kevesebbé feleltek meg céljuknak; mint korukat tekintve azok, melyeket az 1791-ki bizottságok készítettek; s azóta is nemcsak a tulajdonképi magyar anyaországban, de általában szent István koronájának területén a magánjog fejlődése, az ország szükségleteihez és a kor követelményeihez képest, igen érezhetőleg maradt hátra.

S ezen tényállással szemben első hivatásunk, hogy nemzetünk szellemi erejét fokoztassuk, s ez által szellemi tőkét, a mennyire csak lehetséges, gyarapítsuk. Hogy pedig ezt elérhessük, első sorban munkásságunkban oly módszert is kell követnünk, mely célunknak elérését könnyíti, s részben biztosítja.

Ezen módszer, nézetem szerint, — röviden mondva — az összehasonlító módszer, melynek lényegét és irányadó minőségét, vonatkozva hazai jogunk jelen állására, kell, hogy részletesebben kifejtssem.

Huszonöt esztendeje annak (1850. november 25.), hogy ezen módszerről a tisztelt Akadémia előtt már szóltam. Akkor általános nézpontról tettem ezt, s egészben véve a jogtudomány ezen módszer szerinti fejtegetésének nagy előnyét emelvén ki, ezen értelemben az összehasonlító jogtudományra és annak feladatára kértem ki a hazai tudományos közönség figyelmét. Ma célom konkrét. Mert nem általán véve az összehasonlító jogtudományról; hanem az összehasonlító módszernek hazai jogunk tanulmányozásánál nagy hasznáról és jelentőségéről kívánok szólni. Ebben — hogy részletes nézeteimet annál biztosabban és alaposabban fejthessem ki — a dolog természeténél fogva általános praemissákhól kell kiindulnom.

*) A m. k. Helyt tanács a munkát »praecocis ingenii partus, variis iisque gravibus subsumptionibus obnoxius«-nak nyilatkoztatta. J8J8, febr. 24-ki 5576. sz. a. intézvény,

Összehasonlítani, általán véve, annyit tesz, mint két vagy több tárgyat gondolatunkban egymás mellé állítani oly özeiből, hogy azokban az azonosság (paritás) és egymástóli eltérés (vagyis különfeleség, imparitas) momentumait rendszeresen felismerjük. S ez alkalommal nemcsak az összehasonlított, tárgyakat kell szemügyre vennünk, hanem bizonyos összehasonlítási pontot is (az u. n. tertium comparationis), melynek nemcsak mennyiség, hanem minőség szerinti jelentősége is van. Továbbá megjegyzendő, hogy az azonosságon kívül a hasonlatosság jelenségei is bírnak érdekel; azon megszorítással, melyet az ismeretes tétel: »Omnis similitudo claudicat« tartalmaz.

A közönséges vagyis u. n. vulgáris összehasonlításnak igen tág tere van. Aestbeticus fejtegetésekben annak fölötté nagy jelentőséget tulajdonítanak. De a legközönségesebb ismeretekben minden kombinációnak alapját képezi. Ez azonban itt tekinteten kívül marad, s egyedül a tudományos összehasonlításról kívánok szólni.

Ennek csak szoros értelemben vett tudományos vizsgálódásokban van helye; a hol t. i. nem pusztán külsőségekben állapodunk meg, hanem az ismeretek belsejébe is hatunk, s a fogalmak elemzése által nemcsak azt constatáljuk, mi a dolgoknak és igazságoknak lényege, hanem öntudatunkban felismerjük és reproducáljuk tisztábban azoknak külső jelenségeit és nyilatkozatait is.

Ezen úton az összehasonlítás valóságos módszerré lesz, mely összehasonlító módszernek neveztetik, s melynek specifi-cus jelleme van. Különben magában világos, hogy ezen jellem is azon tudományokhoz képest tapasztal módosítást és vesz fel magukban álló sajátságokat, melyeknek körében az összehasonlító módszert alkalmaztatjuk.

A tudományoknak újabb története azt tanúsítja, hogy az összehasonlító módszernek használása által egyes tudományok óriási haladást tettek, s oly nevezetes eredményekhez jutottak, hogy azok nem ritkán a vizsgáló és észlelő egyénnek legvérmesebb várakozásait is túi haladták. Szabadjon e tekintetben as összehasonlító boncztanra, az összehasonlító élettanra (physiologia), az összehasonlító földrajzra, az összeha-

sonlító nyelvtudományra stb. hivatkoznom. S nem kevesebbé tény, az, hogy az u. n. positiv tudományokban, milyenek a leg-tágabb értelemben vett történelem, a statistika stb., az összehasonlító rendszernek alkalmaztatása szintén a legfontosabb adatok és igazságok megismeréséhez vezetett, melyek a nemzetgazdaság, a pénzügytudomány, a közönséges és magas politika stb. terén nem ritkán a leggeniálisabb combinatiók és conceptiók lettek biztos alapja.

S e mellett ezen módszernek még egy igen fontos és semmikép el nem vitázható előnye van; t. i. hogy mindig objectiv és concret marad; abstract képzelmek még annyira igazzó subjectiv velleitásai közt el nem téved; s noha ereje bölcsészeti szellemtől áthatva fokoztathatik, mégis minden túlságos extravagantiától visszatartóztat, minden bizonytalan hypothesis ellen a legüdvösebb óvszer gyanánt szolgál.

Úgy vélem, hogy az összehasonlító módszernek ezen fényes eredményei annak a jogtudományra való alkalmaztatását is eléggé ajánlják.

Az összehasonlító módszer többféleképen alkalmaztat-hatik a jogtudományra.

Így összehasonlíthatók minden egyes positiv jogrendszerben annak egyes intézetei, egyes viszonyai és egyes szabályozásai egymással. De ez, noha a kérdéses jogrendszerre nézve gyakorlati irányban nem ritkán nevezetes felvilágosítást nyújthat, s a fennálló törvényeknek alkalmaztatásában, vagy indítványozott reformoknak megítélésében legjobb sikerrel irányadásul szolgálhat: azért a tudomány szempontjából nagy jelentőséggel még sem bír.

A tudománynak érdeke csak nagyobb dimenziók szerinti összehasonlítások által mozdíthatatik elő, ha tárgyát különálló törvények vagy rendszerek képezik.

Ez azután vagy úgy történhetik, hogy több államnak avvagy nemzetnek törvényei és illetőleg jogrendszerei egészben véve, vagy hogy azoknak csak egyes körvonalozott részei hasonlíttatnak össze egymással; és pedig vagy úgy, hogy

ezen összehasonlítás magában álló cél, vagy valamely tertium comparationisra vonatkozó eszköz legyen.

Az eljárás ebben körülbelül a következő lehetne.

Mindenek előtt az összehasonlítandó jogrendszerek egészének főelvei és köre volnának megállapítandók. Ez által az összehasonlítás alapja határoztatik meg. S ebben az egyes jogrendszereknek két momentuma volna egymástól elválasztandó; a tulajdonképi jogi, mely az örök igazság, a kor uralkodó eszméi, a törvényhozás szelleme, a nép jogi öntudata és meggyőződése, és a jogrend alkotó tényezőinek szükségképi postulatuma; — s a nem-jogi, mely külső okok és körülmények által (p. o. a közérkölciség tekintetei, az oportunitást tárgyazó közvélemény, az anyagi érdekek feltételei stb. által) amazzal csak külsőleg függ össze. Az előbbi, a fennálló jognak belső indokaiban gyökerezvén és általuk támogattatván, ezekhez képest, csupán az összehasonlítás útján, nem lényeges változást, hanem csak részszerinti átídomítást tapasztalhat; valóságos reformok kérdése pedig itt az összehasonlító módszer alkalmaztatásának folytán indítványoztathatik ugyan, de annak alapján el nem döntethetik. Az utóbbi vagyis a nem-jogi momentum, a mint a jogival csak külsőleg függ össze, úgy az egésznek épségben maradása mellett máskép is lehet; tehát az összehasonlító módszer combinatióinak amannál sokkal közvetlenebb tárgya.

Így a jogrendszerek egésze a jogtudomány szempontjából szorosabban lévén körvonalozva és meghatározva, további analysis útján a társadalmi lét főbb életkörei anyagi jelentőségökliéz képest volnának kijelölendők. Ilyenek a magánjog mai tudományos felfogása szerint a köz- és magánvagyonosság, a kötelmi viszonyok számos iránylatai, a családi élet, és az öröködési rend. Ezen kijelölnél mindazáltal folyton folyva a különféleségben immanens egység, s a társadalom azon belső jogalkotó erejének hatása tartandó szem előtt, melynél fogva az említett életkörök gyakorlatilag soha teljesen egymástól el nem választhatók, s harmonicus együttlétök által a jogélet egészének organismusát képezik.

Ezen érdekes combinatio alkalmával csakhamar azt fogjuk észlelni, hogy a fennálló positiv jogrendszerek egészben

véve nem kevesebbé, mint egyes részleteikben nevezetesen eltérnek egymástól, sőt különböző jellemmel bírnak. De észlelni fogjuk azt is, hogy a társadalmi élet vele született természeténél fogva a cultura emelkedésével az eredeti jogrendnek is át kell alakúim, s hogy karöltve ezzel a fennálló jog oly fejlődésnek indul, mely előbb utóbb az egyes életirányok önálló jogi rendezését postulálja. A dolog természetében fekszik tehát, hogy ezek az említett fejlődésnek útján az általános jog szabályozása alól mintegy emaucipáltatnak, s hogy midőn magában álló rendezést kezdenek nyerni, egyszersmind u. n. speciális jogokká alakulnak. A speciális jogok ezen alakulásának mozzanatai a jogtörténetnek egyik legérdekesebb és legtanulságosabb jelensége. A mennyiben pedig ezen alakulás a cultura menetével, azaz emelkedésével, fordulataival és hanyatlásával függ össze legszorosabban, s eredményeiben annak uralkodó iránylatai által van feltételezve; magában világos, hogy a cultura oly solidaritást alapít meg a civilisált államok és nemzetek közt, melynél fogva a határozottabban kifejtett életirányok nemcsak önálló jogképzésekre szolgáltatnak módot, hanem ezek közt bizonyos összbangzást is közvetítenek. Így volt idő, midőn a hűbéri jog egész Európában csaknem ugyanazon uralkodó eszmék és formák szerint alakúit. S így találunk a közlekedési eszközök, a kereskedés, az ipar, a pénzforgalom és hitelviszonyok, az irodalom és a művészetek terén napjainkban a speciális jogok keletkezésének és alakulásának oly hatalmas mozgalmaira; hogy ez által az európai államok legújabb jogának fennállásában csaknem új közös kezdőpontok támadtak már, melyeknek folytán az egyes országok különálló jogrendezése mellett, a speciális jogok képleteiben bizonyos közös jellem, sőt több tekintetben egyformaság mutatkozik. S ezen speciális jogok, fennállásukra nézve, majdnem mindenütt a közönséges jognak nem annyiban subordinálva, mint inkább csaknem coordinálva lévén: megállapításuk és tanulmányozásukban az összehasonlító módszer alkalmaztatásának igen helyes tért nyújtanak.

Látjuk ezekből, hogy minden államban a közönséges és a speciális jogok különalakulása ma az összehasonlító jogtudomány szempontjából főfontosságú jelenség; s hogy az egyes

speciális jogokban, p. o. a váltó-, a kereskedelmi, a tengeri, a bányá-, az ipar-, a vasúti, a távírdai, a sajtó- stb. jogokban az összehasonlító módszer alkalmaztatásának más és sokkal könnyebb a hivatása, mint a közönséges magánjogban.

Maga az összehasonlítás általán véve azonban itt még nem állapodhatik meg; hanem az egy egésznek vett jogrendszernek egyes intézetei, egyes viszonyai, s egyes elvei és szabályai szerinti elemzését, valamint ezeknek individualizálását és egyéni minőségek szerinti tanulmányozását is teszi szükségessé. Mert ezen individualisatio az összehasonlító módszer alkalmaztatásában bármiféle kedvező sikernek okvetlen feltétele.

Ezen eljárás folytán az összehasonlítás elvégre oly álláspontra jut, hol a *synthesis* kezdődik; hol tehát a vizsgáló jogtudósoknak tudományos működése már határozott doctrinális és gyakorlati eredményeket van hivatva teremteni. S ebben az összehasonlító módszernek alkalmaztatása már a jogtudomány általános feladatának szabályaihoz van kötve. Gyakran (Leibnitz után) szokott felemlíttetni, hogy a jogtudósok és a matematikusok foglalkozásai közt nagy a hasonlóság; s a különbség főleg csak abban áll, hogy a matematikusok mennyiségekkel, a jogtudósok pedig fogalmakkal számítanak. De ezen fogalmak jogi fogalmak, és jogtudományi czélóra combinálandók lévén; a jogösszehasonlítási *synthesis* ugyanazon irányt követi, mint a jogtudomány általán véve. S az egész összehasonlítási eljárásnak eredménye azután az, hogy nemcsak korunknak az egyes civilisált államok és nemzetek szerinti jogi fejlődöttségére nézve nyerünk általános áttekintést és tájékozást; hanem minden egyes ország fennálló jogát is anyagilag sokkal teljesebben, s alakilag sokkal tökéletesében ismerjük meg, mint azon módszerek mellett, melyek a jogtudományban előbb kizárólag használtattak, s még máig is túlnyomólag használtatnak.

Különben említendő még, hogy az összehasonlító jogtudomány, mely a jogtudományra alkalmaztatott összehasonlító módszernek közvetlen eredménye, korunk általános culturájának egyik postulatuma; s hogy mívelése a tudomány mai embereinek már kikerülhetlen feladata lett. S e tekintetben nem

lehet itt még két körülményre nem figyelmeztetnem, melyek az összehasonlító jogtudománynak nagy fontosságát és gyakorlati életrevalóságát legtisztább világosságba helyezik.

Összehasonlító vizsgálódások közben t. i. nem valamely abstract rendszer dialektikus egyoldalúságának irányát követjük; hanem magával a gyakorlati jogérettel állunk és maradunk szemben folyton folyva. Ehhez képest tehát észleleteink és combinációink előtt itt sokkal tágabb látkör nyílik, mely szellemi felfogásunknak is sokkal dúsabb és gyakorlatilag haszonvehetőbb anyagot nyújt, mint bármely, a subjectivismus tekintetei szerint idomított abstract szempontnak alkalmaztatása.

De ez továbbá azt is eredményezi, hogy akár a fennálló jognak elvi megismerését és doctrinális tantételek szerinti formulázását; akár a törvénykezés útján érvényre emelését és gyakorlati foganatosítását; akár végre helyes és czélszerű törvények általi szabályozását, s az evégett szükséges javaslatok készítését tűzzük ki munkásságunknak feladatául: ezen munkásságunk rendezésére, támogatására és előmozdítására a jelzett látkör határain belől a legbecsesebb adatok és legbátályosabb tényezők termékenyítő befolyását közvetlenül és közvetve oly nagy mérvben tapasztaljuk; hogy az összehasonlító módszer alkalmaztatásának, s ennek folytán az összehasonlító jogtudománynak nagy fontosságot és jelentőséget ez oldalról is kell tulajdonítanunk.

A mennyiben tehát az összehasonlító jogtudomány a szaktudósok figyelmében eddig nem részesült még annyira, a mint doctrinális jelentősége és gyakorlati életrevalóságánál fogva megérdemelné: a tudomány és a jogéletnek érdeke egyaránt kívánja, hogy ezentúl reá nagyobb szorgalom és gond fordítottassék. Vannak egyébiránt már is nevezetes előmunkálatok, sőt egyes sikeres eredmények is, melyekre itt annál inkább hivatkozom, mert egy igen fontos tudományos haladásnak biztos előjelei, és magukban véve a jogtudománynak körében a legkorszerűbb munkásság kezdeményei.

Első helyen a speciális jogokra, s azon újabb törvények és törvénykönyvekre hivatkozom, melyek az egyes országokban a váltóüzlet, a kereskedelem, a tengerészet, a vasutak, a

bányászat, az ipar, a csőd, a föld- és jelzáloghitel stb. érde-
mében már nagy számmal készültek, s folyton folyva készül-
nek vagy készülő félben vannak. Hogy pedig a jogtudományi
irodalom is nagy figyelmet szentel ezeknek, azt azon tudomá-
nyos munkáknak nevezetes száma mutatja, melyek az említett
speciális törvények és jogok összehasonlító combiuatiója által
új szempontokat állapítanak meg, vagy a meglévőket jobban
és határozottabban kifejtteni és hasznosítani igyekeznek. Ezen
irányban nálunk is a törvények reformja már évtizedek előtt
indult meg; s valamint törvényhozásunk, úgy jogi irodalmunk
is a külföld előzményeinek nagy és sok tekintetben csaknem
közvetlen hasznát veheti.

Nem csekélyebb mérvben és eredménnyel alkalmazta-
tik az összehasonlító módszer a büntető jogra is. Több mint
egy évszázada már, hogy Olaszországban, Németországban és
Franciaországban a büntető jognak új aerája kezdődött; a
minek folytán csaknem valamennyi európai államban részint
új büntető törvénykönyvekre, részint ilyeneknek hozatalát elő-
készítő munkálatokra találunk. Több jogtudós újabb időben
ezeknek összehasonlítása által világosan feltüntette azon nye-
reményt, melyben a büntető jognak tudománya az összehason-
lító módszer használása által részesülhet. Névszerint felemlít-
endő, hogy a büntető törvényhozások többnyire abstract el-
vekből indulván ki, a gyakorlati élet pedig a néhány általában
elismert és irányadásul vett fő igazságtételek szerinti rende-
zéseknél tett tapasztalásokon kívül nevezetes correctivumot
nem nyújtván: már többször történt, hogy egyes, a honpol-
gárok sorsára nem ritkán igen mélyen ható kérdésekben itt
oly intézkedések tétettek, melyek máskép alig voltak motivál-
hatók, mint a törvényhozók subjectivismusa és u. n. opportu-
nitási okok által. Ily esetekben az összehasonlító jogtudo-
mánynak valóban magasztos hivatása van. Mert oly állás-
pontra emel, melyből a helytelen határozmányok hátrányos
minőségét közvetlenül felismerni, s azoknak jobb szabályo-
zás általi reformját keresztül vezetni aránylag legkönnyeb-
ben lehet.

Legnehezebb az összehasonlító jogtudományak feladata
a polgári jog körében, s az eddigi előzményekben alig dicse-

kedhetünk még ezen irányban nevezetes eredményekkel. Ennek okát a magánjog sajátos természetében, és azon nehézségekben kell keresnünk, melyekkel annak körében nemcsak minden reform, de minden új nézpontra érvényre emelése is jár. Nem feladatomban, itt ezen — különben igen érdekes — kérdésről részletesebben szólni; főképp miután az európai államok újabb legislatív mozgalmi körül tett tapasztalások ezen nehézségekről szintoly világosan tanúskodnak, mint a régibb és újabb jogtudományi vizsgálódások. Nevezetes könnyítés állt ugyan be azon codificationális eredmények és kísérletek következtében, melyek újabb időben a polgári jognak általános és rendszeres törvénykönyvek általi egyszerűsítését vették célba. De ezen könnyítés szorosan véve mégis csak alaki, s a polgári jogoknak anyagi momentumaira, tehát épen azok főrészeire aránylag csak csekély mérvben hat ki. Az összehasonlító módszernek alkalmaztatása magában véve tehát itt nem elégséges, s az összehasonlító jogtudománynak oly eszközökről kell gondoskodni, melyek által hatása más oldalról is támogatást és elősegítést tapasztalhat. Ez nézetem szerint legcélszerűbben akképp történhetnék, ha az összehasonlítás alapos jogtörténelmi és nemzetgazdasági kutatások és tanulmányok által nyer nagyobb hatályt és mintegy kiegészítést. S ezen nézetem figyelemre méltó megerősítést az előzmények által is nyer. Lermnier ugyanis, ki a »Legislation comparée« első tanára Párisban a Collège de France-ban volt, ezen iránybani működését munkája »Introduction générale à l'histoire de droit«, valamint egyéb számos jogtörténelmi tanulmányai által nevezetesen támogatta. De még érdekesebb jelenség, hogy Saint-Joseph Antal, ki jeles munkájában »Concordance entre les Codes Civils Etrangers et le Code Napoléon« (Páris és Lipcse 1840.) a polgári törvénykönyvek nem csak alaki, hanem anyagi összehasonlítására először tett kísérletet; munkájának második kiadásában (megjelent halála után 4 kötetben 1856.) jogtörténelmi fejtegetéseknek is már nevezetes tért engedett.

S most az összehasonlító módszernek a magyar jogra alkalmaztatásáról a már fent jelzett trilógia szerint kellene szólnom, melyhez képest alakulásában, fejlődésében és gyakorlati megállapításában a határozó és döntő tényezők a törvényhozás, a törvénykezés és a tulajdonképi jogtudomány voltak. Mindamellet mai előadásom súlypontja a szoros értelemben vett jogtudományon fekvén, a törvényhozást és a törvénykezést csak annyiban veszem szemügyre, a mennyiben a jognak tudományával belső organicus összeköttetésben állnak.

A törvényhozás ma a jogrendezés legilletékesebb és mintegy főorganumának tekintetik; sőt van egy iskola, mely a jogalkotás tárgyában a törvénykezésnek csupán azon hivatást akarja juttatni, hogy a hozott törvényeket alkalmaztassa biven; a jogtudománynak pedig csak azt, hogy a törvényhozás működését a hozott törvények magyarázata által támogassa. Ezen utóbbi felfogásnak kritikájába itt nem bocsátkozom. Annyi azonban tény, hogy az 1848: 15. t. ez. jövendőbeli magánjogunk alakulásának fő feladatát egy hozandó rendszeres polgári törvénykönyvbe helyezi. A minek következtése azután az, hogy ezen törvénykönyv készítésében a legnagyobb gonddal és körültekintéssel is kell eljárunk. S e tekintetben például különösen a Code Napoléon, a porosz Landrecht és az ausztriai polgári törvénykönyv előzményei szolgálhatnak. A mennyiben pedig éddigi jogunk csaknem kizárólag nemzeti jog volt, mely néhány idegen intézmények befogadása és honosítása által nyert tágabb kört: világos, hogy itt a tudománynak közremunkálása igen fontos. Nem csak olykép, hogy azon elveket és határozmányokat, melyek eddig mér érvénnyel bírtak, bővebben és részletesebben kifejtsse (a mi legújabb ideig magánjogi irodalmunknak uralkodó jellege); hanem azon értelemben is, hogy általán véve azt, mit a civilisált Europa jogi öntudata elfogadott, a magunk jogi öntudatába is felvegye. S a mint ez a már elkészült új kereskedelmi törvéynél, s a büntető és bányatörvényjavaslatoknál ily tanulmányoknak alapján történt; annál szükségesebb leend a készítendő polgári törvénykönyv javaslatában.

S hasonló jelentősége van a jogtudománynak polgári

t ö r v é n y k e z é s ü n k k e l szemben is. Oly kifejtését a magánjogi szabályozásnak, melyet a múlt században a curiai decisiók eredményeztek, mai időben törvényszékeinktől és bíróságainktól nem várhatunk. S ha ezt újabb bírósági rendszere lünknek ez előbbitől lényegesen eltérő, és egészen más alapelvek szerint történt rendezése nem bizonyítaná is; bizonyítja azon tény, hogy egész jogi alkotásunk 1861 óta új irányokba vezetett. Mostani bírósági szervezésünk, valamint törvénykezési rendszerünk is tehát nem annyira az előbbi praxis, mint az újabb kor törvénykezési elvei és formái értelmében szabályozandó; s bárki átláthatja, hogy itt is a külföld példájának nemzeti jogi öntudatunk szerinti felhasználása mi fontos követelmény.

Ha ehhez képest mai jogtudományunknak feladatát akarjuk meghatározni; kétségtelen, hogy oly álláspontot kell elfoglalnia, melyre csak az összehasonlító módszer által emeltethetik.

Szabadjon itt azon fejtegetésemre hivatkoznom, melylyel már tizenkét évvel ezelőtt a magyar magánjognak jellemét meghatározni kísérettem¹⁾. Ott azt mutattam ki, hogy hazai jogunk nemcsak nemzeti jogéletünk és jogi öntudatunknak nyilatkozata; hanem azon solidaritásnak folytán, mely országunk alapítása óta minden időben cultural tekintetben köztünk és a többi civilisált európai nemzetek és államok közt fennállt, azon tényezőkkel is összhangzólag alakúit, melyek évszázadról évszázadra a többi európai jogok kifejtésére és megállapítására döntő befolyással voltak. Eszmejárásomnak, mely ezen fejtegetésnél alapúit szolgált, nem juthatott soha szebb jutalma, mint bírői rendünk egyik jeles tagjának, Vajkay Károlynak kedvező elismerése²⁾, melylyel magát nemcsak velem egy értelemben lenni vallotta; hanem ezen köztünk közös, és tőle még szorosabban praecisirozott álláspontból egy önálló monographiában, mely jogtudományi irodalmunknak különös dísze, a német közönséges magánjogot hazai jo-

¹⁾ A Magyar és Erdélyi Magánjog Rendszere I. köt. Buda 1863. 5. lap.

²⁾ A Német közönséges Magánjog és történelme köréből. Buda pest 1875.

gimkkal párhuzamba helyezvén, a kettőnek összehasonlításából alapos Szakavatottsággal oly igazságokat és tantételeket fejtett ki. melyek a magyar jog rendszerét is több homályos és kétséges kérdésre nézve felvilágosítják.

Én azonban itt nem állapodom meg; s az összehasonlító módszert, miután annak természetét és sajátosságát meghatároztam, mindazon jogrendszerekkel is tartom kiterjesztem dőnek, melyek a fent jelzett culturai solidaritásnál fogva hazai jogunkkal összekötetésbe hozathatok.

Magánjogunk érdeke azonkívül nem csak azt kívánja, hogy egyedül a jövőt tartsuk szem előtt; hanem azt is, hogy mai jogéletünk előzményeit, tehát a jogtörténetet szintén kellőleg figyelembe vegyük. Mert nincs ok, melynél fogva azon hatalmas támogatást magunktól távol tartsuk, melyet minden jogi combinatio a jogtörténet helyes használásától méltán várhat.

Hogy mily érdekes eredményeket közvetíthet az ekkép alkalmazott összehasonlító módszer, — bizonyítsa néhány példa, melyekből kitessék, hogy ezen úton nemcsak a fennálló jog, hanem annak története is nyerhet nevezetes felvilágosítást; s hogy a törvényhozás működése is leghelyesebben az összehasonlító módszer által készíthetetik elő.

1) *Jogtörténeti szempontból a quartalicium* vagyis u. n. leányegyedre hivatkozom, melynek fogalmát régibb kútfőink egészen máskép határozták meg, mint a későbbi gyakorlat. Nagyszámú XIII—XV. századi okmányaink vannak¹⁾, melyek a leányegyedet a leányok valószínű családi örökrészenek bizonyítják, s ehhez képest annak az arany bulla 4-ik cikkével *organicus* összefüggését mutatják. Azonban már Werbőczy ezen intézményt más irányba vezette mondván: »*Quartalicium est jus possessionarium puellis et mulieribus de bonis ac juribus paternis haereditariis in signum parentelae propagationis non perennali vei haere-*

¹⁾ fejr Cod. Dipl. IV. k. 3. r. 26.1. (1260), VI. k. 1. r. 66. 1. (1290.), VIII. k. 7. r. 310. 1. (1338.), VIII. k. 4. r. 614. 1. (1342.). IX. k. 6. r. 23. 1. (1347.), IX. k. 3. r. 600. 645. 11. (1366.), IX. k. 4. r. 443. (1372.), 616. (1374.) 11., IX. k. 5. r. 126. 128. 11. (1376.), IX. k. 7. r. 607. 1. (1378.), X. k. 3. r. 108. 1. (1390.), X. k. 1. r. 722. 1. (1391.) stb. stb.

ditario, secl redemptibili lege colutioneque deputatum« (HK. I: 88. ez. 1. §.), s így maradt az ezentúl is. De Magyarorszáiban a királyi cüria már következöleg nyilatkozott: »Quartalicium fdiabus non titulo successionis, verum duntaxat in signum parentelae propagationis deputatum est«. (Dec. 4. ad excisionem Quartalicii.)

Látjuk ebből mikép történt, hogy a magyar jognak újabb commentatorai egyedül a kir. curia magyarázatát követve, a quartaliciumot az adományi nemesi és csupán a fiágot illető javakon fekvő tehernek értelmezték, mely az összes női ágban, és csak egyszer adatott; úgy hogy ha ki volt fizetve, többé a jószágot semmikép már nem terhelte; s ezen értelemben vonatkozott reá az 1852. november 29-ki ösiségi pátensnek 5. §-a is. Mindamellett az összehasonlító módszernek alkalmaztatása azt bizonyítja, hogy ezen értelmezés az intézmény eredeti természetétől lényegesen eltér.

Az erdély-fehérvári káptalannak egy 1347-ki kiadványa szerint a leányegyed mint »quarta filialis in quarta parte praedictae possessionis stb. jure naturali debita« adatott ki¹⁾. S ekkép volt az nálunk nemzeti jogéletünknek egyik igen régi, talán ősi intézete. A külföld törvényeiben annak megfelelő intézkedésekre nem találunk; s csak Lengyelországban, mely azt akkor fogadta el, midőn Magyarországgal I. Lajos királynak közös uralkodása alatt állt, már a XIY. és XV. századokban, tehát a Werbóczy előtti időben, nem a törvény-, hanem a szokás útján, azonkorú szabályozása szerint honosult meg, és állt fenn később is. Már ha annak a lengyel jogban rendezését vesszük szemügyre, az összehasonlító módszer használásának helyes alkalmát nyerjük. Ehhez képest ugyanis Zalasowski Miklós híres lengyel jogtudós ezen tárgyról következöleg szól: »Quodsi dotem assignatam non habuerint, partem ex divisione in honis paternis legitimae suae (filiae) consequuntur, quam praxis liuius Regni

¹⁾ Fejér Coú. Dipl. IX. k. 6. r. 24. 1.

²⁾ Az 1347-ki visliciai statútum 128. cikke, Jagiel Ulászló lengyel királynak 1420-ki statútumának 7. cikke stb. a leányok örökösi jogát még máskép szabályozzák.

(Poloniae) quartam plerumque bonorum paternorum definit¹⁾. S ugyanazon értelemben szólnak a többi illetékes lengyel szakférfiak is²⁾. Kétségtelen tehát, hogy a mennyiben a leány-negyed a lengyel jogban eredeti jellemét változatlanul megtartotta, összehasonlítás útján vizsgálódásunknak azon biztos eredményéhez jutunk, hogy Magyarország jogtörténetében is a quartaliciumot nem csupán a családok finemíi adományi javait illető tehernek, hanem valóságos öröködési szabálynak tekinthetni.

2) A mi fennálló jogrendszerünknek a kötelmeket tárgyazó részét (az u. n. »Jus obligatorium«-ot) illeti; tudva van, hogy egész szerződési jogunk igen érezhető rendezetlenségben van. Már azon tétel, melyre mint alapelvre hivatkoznak; t. i. »In obligatio ibus talis modus servetur, quod secundum quod se quisque obligaverit, judicium et justitiam recipiat«. (1486: 17., 1492: 38. t. ez.); egy magában véve csak más viszonyra nézve mellékesen kimondott szabály, mely arra, hogy a főfontosságú szerződési jognak alapjául szolgáljon, legalább mai időben nem alkalmas. Vannak azonkívül jogunkban igen számos szerződési kérdéseket tárgyazó határozmányok; de ezek csaknem egytől egyig kizárólag concret életviszonyokra vonatkoznak (fassiókra, elzálogosításokra, meghatalmazásokra, cserére, bírói egyes-ségre stb.), s így csak analógia útján terjeszthetők ki más

¹⁾ Jus Regni Poloniae, Pózen 1701. II. köt. 844. 1.

²⁾ P. o. Ostrowski Tivadar, Prawo Cywilne Narodu Polskiego, I. kötet Varsó 1787. 185. 1.; — Bandtkie János Vincze, Prawo Priwatne Polskié, Varsó 1851. 341. 1. stb. Szakadjon Ostrowski munkájának német fordításából (Civilrecht der Polnischen Nation, Berlin 1791.) a következő helyet idéznem: »Wenn unter den Kindern eine oder mehrere Schwestern sich befinden, so erben diese den vierten Theil des väterlichen Nachlasses, das mütterliche Vermögen aber mit den Brüdern zu gleichen Theilen. Wenn daher z. B. drei Brüder und eine Schwester sind, so bekommt letztere den vierten Theil sowohl des väterlichen als des mütterlichen Nachlasses. Wenn drei Schwestern und ein Bruder erben, so bekommt letzterer drei Theile des väterlichen, und den vierten Theil des mütterlichen Vermögens. Hinterlassen Eltern aber nur eine oder mehrere Töchter, so erben diese das ganze Vermögen, so wie die Söhne« stb. (I. köt. 152. 1.)

viszonyokra. Kétségtelen tehát, hogy jogunknak ezen része minél előbb tüzetes rendezésre szorul.

S itt szemben látjuk magunkat a jogtudományunk, más törvényekben oly alaposan tárgyalt és oly részletesen kifejtett részével, hogy ez jövődöbeli törvényhozásunknak megbecsülhetetlen nagy előnyére fog szolgálhatni. XIV. Lajos francia király a római jognak a szerződések szabályozó részét Írásba foglalt észszabályozásnak (»raison écrite«) jellemzi; s a francia, az ausztriai, a porosz, a szász, a zürichi stb. polgári törvénykönyvek, s úgy szintén a kötelmeket tárgyazó közönséges német törvényjavaslat (Entwurf eines allgemeinen deutschen Gesetzes über Schuldverhältnisse, 1866.) ezen jogszabályozást — a mennyiben az újabb kor szelleme kívánja — mai viszonyainkhoz képest szorosabban határozzák meg, és concret módon idomítják.

Akár tehát a szerződési jog általános részének megálapítását, akár az egyes szerződéseknek részletes szabályozását tekintjük, az eddigi európai törvények oly becses joganyagot nyújtanak, hogy annak fennálló jogunkkal combinatiója a magyar törvényhozás és magyar jognak is kimérhetetlen nagy előnyére lehet. A dolog természete itt azt hozván magával, hogy bármilyen irányban kívánjuk is ezen joganyagot számunkra hasznosítani, a kedvező sikernek legjobb biztosítéka az összehasonlító módszernek alkalmaztatása.

3)Jogunknak azon részei közt, melyeknek reformja nemcsak felette szükséges, hanem sürgős is, az á r v a t i g y e k kérdése a legfontosabbak egyike. Mert itt oly személyek jogairól van szó, kik magukról gondoskodni nem képesek, hol tehát jogaik őrzéséről és biztosításáról gondoskodni a társadalmat illeti, a mi tehát névszerint a törvényhozás és államügyek gyakorlati kezelésének egyik legfontosabb feladata.

Régibb jogunk szerint, a társadalmi élet akkor fejletlenebb viszonyai közt, a fennállt rendezés úgy a hogy céljának megfelelt. A családi életnek egykor nálunk a maihoz képest sokkal szorosabb kapcsa és fegyelme, s a közviszonyoknak azon szervezése, mely szerint minden egyes vármegyének közönsége úgy szólván egy nagy családot képezett, a városok községei a lakosok közt a szellemi és anyagi érdekeknek bi-

zonyos solidaritását tartották fenn, s a földesurak patriarchális úri hatalma a jobbgység jogi létének biztos védpajzsa volt, oly állapotot eredményezett, melyben megnyugodni lehetett; s ha itt ott kelletlenségek mutatkoztak, a helyhatóságok statútumai könnyen segíthettek ezeken.

Ezen rendezést különben is 1848 előtt nem is lehetett volna igen megváltoztatni. Mert a közigazgatás és törvénykezés fennállott rendszere, melynél fogva a tisztviselők a jurisdíciók választásának útján nyerték hivatalukat, úgy hozta magával, hogy a jurisdíciókat az örökös is illette az általa az árvaügyek kezelésére választott hivatalnokai fölé, s hogy árvabizottmányaik által gyakorolták ezen főgyámi hatóságot.

Újabb időben ezen régiebb szervezésnek alapintézetei már teljesen megváltoztak, s az árvaügyekre nézve a tapasztalás és végnélküli panaszok azt bizonyítják, hogy itt a reform igen sürgős. Főleg a gyámgyermekek vagyonának megtartása, kezelése és biztosítása forog szóban; s igen fontos a kérdés, hogy ezekre nézve miben álljon a reform? mi módon szerveztessék a gyámok fölétti hivatalos örökös? s a mennyiben itt tabula rasát csinálni se nem szükséges se nem tanácsos, a fennállóból mi tartassék meg, s miben történjék változás?

Nézetem szerint itt az összehasonlító jogtudomány legbiztosabb tanácsadóink lehet, mely minket az árvaügyek rendezésére nézve a más államokban és más nemzeteknél fennálló szabályozással megismertetvén, kijelöli egyszersmind azt, a miben a másutt tett tapasztalások szerint nálunk változásnak helye legyen, és miben nem; s figyelmeztet azon intézményekre, melyek Poroszországban, Franciaországban stb. céljuknak legjobban felelnek meg.

Így kétségtelen, hogy Werbőczynek azon elve, miszerint »Tutelaé datio ad Principem et Patronum spectat« (HK. I. 115. ez.) nem csak fenntartandó, hanem a végrendeleti és törvényi gyámságra is annyiban kitérj esztendőnek látszik, a mennyiben ezeknek kezelése is a király felügyelési szervezete szorosabban alárendelendő. De előbbi közigazgatási és törvénykezési rendszerünk teljes átalakulásának következtében azon kérdés merül fel, hogy mennyiben van jobban és

helyesebben gondoskodva az árvaügyekről közigazgatási vagy törvénykezési úton? s névszerint a gyámok kinevezésére, az árvavagyon kezelésére, s a gyámszámadások megvizsgálására nézve a nálunk fennálló rendszer meg felel-e rendeltetésének? Ezen kérdés megfejtésében az összehasonlító jogtudomány-nak igen nagy jelentőséget tulajdonítok.

4) Van tengerészetünk is, sőt történelmünk tudósít arról, hogy a XIV. és XV. századokban, midőn a magyar korona nemcsak Horvátországnak tenger mellékét, hanem egész Dalmatiát is bírta, a magyar tengerészeknek nevezetes önálló jelentősége is volt. Kétségtelen tehát, hogy tengeri jogunk megállapításáról is kell gondoskodnunk.

A XIV. és XV. századokban erre nézve királyi privilégiumok, a dalmatiai tengeri városok statútumai, és a »Consolato dél Maré« című régi tengeri jogrendszer képezték tengeri jogunk szabályozását. Ezen rendezés később tárgy nélkülivé lett, s mai viszonyaink közt visszaállítása valóságos képzelenség volna.

Újabb időben, mióta Fiume lett tengerészetünk főhelye, azon rendezés, mely Triestben az ausztriai tengerészet körében fennáll, legfelsőbb királyi rendeletek által a magyar tengeri partvidékre is ki terjesztetett, s mellette a Consolato dél Maré, mikép az az újabb tengeri jogtudomány kifejtése szerint mint a közép- és adriai tengerek partlakosainak közönséges joga elfogadtatott, bir még érvénnyel.

Különben ezen állapot vég nélkül fenn nem állhatván, előbbutóbb a mi törvényhozásunk tengeri jogunkkal is kénytelen lesz foglalkodni. A mennyiben pedig hazai jogéletünknek előzményei itt a jövő szabályozására semmi alapot nem nyújtanak, illet csak az idegen tengeri törvényhozások példájából nyerhetünk; s magában világos, hogy az összehasonlító jogtudomány a jövőbeli magyar tengeri jognak alkotásában és rendezésében szintén igen fontos, sőt — talán lehet mondani — nélkülözhetlen támaszt nyújt.

5) Utolsó helyen a vasúti jogot említem fel, melynek körébe vágó egyes jelenségekről és kérdésekről eddig törvényhozásunk intézkedett már többször; s úgy szintén a vasutakra vonatkozó egyes gyakorlati esetek is merültek már

fel nálunk, melyekről bíróságaink ítélték. Világos tehát, hogy a mennyiben a vasutak kérdése napjainkban a társadalmi, sőt politikai kérdéseknek sorában is tekintélyes helyet foglal el, megérdemli, mikép tüzetesen és részletesen nálunk is törvény útján rendeztessék. S itt különösen még az fontolóra is veendő, hogy a vasúti ügynek mi nagy létköre van, s mennyi és mi nevezetes és bonyodalmas teendőket foglal magában.

Jogéletünk eddigi fejleményei a jövőre nézve a vasúti ügy tárgyában megállapítandó elvek és szabályok tekintetében oly kevéssé képesek biztos alapot és útmutatást nyújtani, hogy szükségképen a másutt alkalmaztatott vasúti rendszerek, s az ezeknek életbeléptetésénél és kezelésénél tett tapasztalások veendőek zsinórmértékül. A mennyiben pedig ily körülmények közt sokkal tanácsosabb, ha nem csupán egy államnak vagy egy törvényhozásnak a vasutak tárgyában elfogadott rendszerét követjük mintául, hanem mindazt igyekezünk hasznunkra fordítani, a mi általán véve másutt helyesnek és czélzerűnek tapasztaltatott: kétségtelen, hogy itt az összehasonlító jogtudománynak nálunk szintén igen fontos hivatása van.

Ily példákat még nagy számmal hozhatnék fel. De nem lévén feladatomban az itt kérdéses tárgyról kimerítőleg szólni; szabadjon már azokból is, a miket mondtam, következtetnem, hogy alig van jogtörténetünknek nevezetes része, alig van jogrendszerünknek fontosabb intézménye, mely az összehasonlító jogtudomány által felvilágosítást nem nyerhetne; hogy jogunk jelenét tekintve az a legjobb tájékoztatást nyújtja, jogunk jövőjére nézve pedig sokkal biztosabb kalauzunk, mint a legelméesebb abstractio vagy a leggenialisabb opportunitási conceptio.

S ezzel — úgy hiszem — feltett kérdéseimre, megfelelőtem, s egyszersmind bebizonyítottnak lenni vélem, hogy az összehasonlító jogtudomány nemcsak magában véve, hanem különösen hazai jogunkra nézve is igen nagy fontossággal bír.

A

SZÓBELISÉG, KÖZVETLENSÉG

ÉS

NYILVÁNOSSÁG RENDSZERE

P O L G Á R I T Ö R V É N Y K E Z É S B E N,

MAGYAR SZEMPONTBÓL.

TÓTH LŐRINCZ

RENDES TAGTÓL.

(Olvastott a Magyar Tud. Akadémia 1870. február 21 -ki ülésén.)

BUDAPEST. 1876.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1876. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

A szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben, magyar szempontból.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1876. febr. 21 -ki ülésén.)

I.

Öreg jurista létemre a költő szavaival kezdem előadásomat: »Napok jönnek, napok mennek, de bűnk csak nem távozik« t. i. a felett érzett hazafiúi komoly aggodalmunk, hogy az igazságszolgáltatás hiányai, melyek miatt a panasz, s mielőbbi orvoslásuk óhajtása az országban oly általános, — melyek végre hitelünknek is annyira ártanak, s a műveltségünkrőli véleményt oly igen leszállítják a külföldön, — alaposan, gyökeresen, lényegesen nem orvosoltatnak; hogy mindaz, a mi e téren ekkorig történt, s a mi, tudomás szerint, legalább a közel jövőben szándékba vétetett, csak kisebb mérvű foltozás, mely nem is melegít, nem is ékesít eléggé. — Mindaddig, míg csak foltozgatunk — pedig ezen mesterségbe nagyon szerelmesek vagyunk s az eddigi enquétek, magok az összehívó kormányférfiak szűkebb körű célkitűzése által korlátolva, soha még gyökeresebb reformok mezejére ki nem szálltak — mindaddig, mondom, csak a Moliere »Képzelt betegéből« ismeretes refrain jut eszünkbe; — úgy teszünk, mint azon óhitű zsidók, kik, ha jól hallottam, mindig hagnak lakásaikon valami bevégzetlent, lerontott Jeruzsálemük emlékére.

Elismert s elvileg már csak igen kevesek által tagadott igazság, hogy a szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság rendszere, helyesen mondva: a bírák saját látásának s hallásának, és kellő ellenőriztetésének elve, s az erre fektetett perrend-

tartás, az anyagi igazság felderítésének s így az igazságos ítélethozásnak legalkalmasb, sőt egyedül biztos eszköze. Ezen rendszer van elfogadva az egész polgárosult világban — s ez az, a mely mindenütt, hol életbe léptettetett, a lég. melegebb méltánylás és ragaszkodás tárgya. — Ezen rendszer mellett nyilatkozott a magyar jogászgyűlés, majdnem az összes jogi irodalom, egyes elhaló hangok kivételével, s azok is, kik annak mielőbbi életbeléptetését ellenzik, nem azért teszik ezt, mert jelességét, czélszerűségét, üdvös voltát elvileg tagadják, hanem teszik csupán nem eléggé indokolt félnétség tartózkodás miatt, — aggodalmaktól gyötörtetve, melyeket a véleményük szerint múlhatlanul szükséges előfeltételek: úgymint rendszeres törvénykönyvek, a közjegyzői s békebírói intézmény hiányából, — melyeknek legalább egyike már megszűnt, — a hazai bírói s ügyvédi karnak e rendszerre éretlenségéből, nemzeti perlekedő természetünk s bőbeszédűségünkéből, mely miatt a végtelen pertömegek ez útoni elintézése lehetlenné, s a hátralékok halmaza legyőzhetlenné válnék, végre országunk soknyelvűségéből s nemzetiségi kóralapotából merítenek; mindezekhez járulván még a minden szépet s jót gátoló pénztelenség. — Ily aggodalmak kísértettek s kísértének ma is a döntő körökben, ezeknek adott kifejezést a képviselőház 1871. nov. 11-iki ülésében az akkori igazságügyminiszter is, midőn a földolgot, hogy t. i. ezen rendszer az anyagi igazság tisztába hozására legalkalmasb, elismerte ugyan, de egyszersmind bevallotta, hogy annak életbeléptetésére még most nem érezne elég bátorságot, mert nincs rendes alaki s anyagi törvényünk, nincs oly bírói s ügyvédi karunk, mint a milyen e rendszer sikeréhez szükséges, nincs a perek végtelen számát kisebb mértékre szállító közjegyzői intézményünk (— a mi azóta már életbe lépett) és kijelentette, hogy ő ezen rendszert a törvénykezési épület megkoronázásának tekinti, nem pedig azon alapnak, melyből kiinduljunk.

Az 1868-iki országgyűlési jogügyi bizottság is oct. 4-ikén beadott jelentésében hasonló nézetet vallott, azt mondván, hogy »azok is, kik a szóbeliség s közvetlenség rendszerének abszolút becsét s életrevalóságát hirdetik, mindannyian kény-

telenek elismerni, hogy még most a gyakorlati alkalmazásnak legyőzhetlen akadályai mutatkoznak mindenfelől.«

Ily nyilatkozatok nem előhaladásra, hanem sajnos visszalépésre mutatnak azon mozgalmak után, melyek ez irányban Horváth Boldizsár igazságügyminiszter alatt megindultak.

Az alkotmányos élet újonnan felderült korszakában azonnal lett összehívva, kitűnőbb bírák- s ügyvédek-ből, egy enquéte, melyen a törvénykezés e gyökeres reformja mellett meleg felszólalások történtek; azonban a többség, bár e rendszer előnyeit elvileg akkor is elismerte, az említett aggodalmaknak engedett, s az igazságügyi tárcza nemes terhét legelőször viselő miniszter, *Horváth Boldizsár* tisztelt társunk, bár e rendszernek lelkes barátja, még akkor nem birt elég bátorsággal az általa tervezett s 1869-ben csakugyan be is hozott törvénykezési rendtartást ezen alapra építeni s megelégedett némi előkészítő lépésekkel, úgy az említett polg. törvénykezési rendtartásban, mint egyéb az országgyűléshez benyújtott javaslataiban. S akkor valóban még több oka is volt ezen tartózkodásra, mert még a bírói hivatalt szabályozó organicus törvények sem voltak készen, s első folyamodásban, kortes atyafiak által bor- és cigányzene közben választott municipális bíróságok, felsőbb fokon pedig se nem független, se nem felelős bíróságok kezelték Tliemis istennő könnyen billenő szerpenyőjét; — közjegyzői s ügyvédi törvény sem létezett; s a kidolgozandó codexek reménye is távolb jövőben lebegett. — Azonban a tisztelt miniszter, törvényjavaslataiban folyvást és következetesen ezen irányt tartotta szem előtt, s annak útját igyekezett lassankint egyengetni, sőt az ő idejében már a szóbeliség s közvetlenség elveire alapított perrendtartási javaslat is készült az igazságügyminiszterium kebelében, mely azonban ismét félretétetett, — s következett helyébe a foltózási kísérletek egész láncolata. Maradt pedig mai napig minden a régi kerékvágásban, s Themis szekere folyvást a rozszúl macadamizált, rögös és görbe tévutakon döcög.

Azóta megszülettek a bírói hivatalt rendező törvények; a magyar bíró független s felelős lett, s a rövid időre választott helyhatósági bírák helyét elmozdíthatlan s így független királyi bíróságok foglalták el, kiknek törvényes qualificatiója

szigorúan meg van határozva. — Az 1869-iki IV-ik törvény-czikk »mint az akkori igazságügyminister a felállított új bíróságokhoz intézett szép körlevelében ékesen kifejezőn megadta mindazon biztosítékokat, melyeket egy bölcs, előrelátó és szabadelvű törvényhozás megadhat arra nézve, hogy a bíró minden irányban független, egyedül a törvénynek legyen alárendeltje, s hogy a törvénynek ne csak közege, hanem áthatott lelkes bajnoka, oltalmazója s tántoríthatlan hű kifejezője legyen.« — Azóta a közjegyzői törvény is elkészült, s ezen sokat ígérő intézmény, mely, ha nem azonnal is, de lassankint okvetlenül megtenni hasznos gyümölcseit s kevesbítni fogja a perek számát, valóban életbe lépett; az ügyvédi rendtartás szinte megalkottatott és szabadon fejtheti áldásait; a szükséges előzmények hiányából merített aggodalom tehát már jó részben meg van szüntetve. Polgári törvénykönyvünk, követve a már kész büntető törvényt, lassan bár, de készülöben van, s a hozzá való anyagok folytonosan gyűjtetnek.

Mind e mellett a perrendtartás reformjának kidolgozására ismételve felhívott enquéték, s megbízott codificátorok, a megbízó hatalmak szeszélyei szerint változtatva, s majd jobbról, majd balról összekürtölve, folyvást csak a régi nótát fűjják, mint Moliere baccalaureusa: »Clysterium donare, postea seignare sat.« részint, mert maguk sem barátai a gyökeres reformnak, s ragaszkodnak a megszokotthoz, (»des maximes consacrées pár les préjugés et pár l'usage«, mint Dumont magát kifejezi), — részint, mert, ha gyökeres reformot óhajtának is, mint kétségkívül többen a felhívottak közül, a nekik felsőbb helyről kiszabott s előírt keretbe a szóbeliség s közvetlenség rendszerének nagyszerű képe bele nem fér.

Feleslegnek tartanám e helyütt, hol a szóbeliség rendszerének ismertetése- s védelmére már többször lett szó emelve (nevezetesen néhai *Csatskó Imre* 1. tag s csekélységem részéről is), bővebben fejtegetni e rendszer magas érdemét; azonban még sem mellőzhetem el, hogy ha bár újat nem igen mondhatnék, ne igyekezzem ez úttal is minél melegebben ki-tüntetni annak nagyszerű előnyeit az írásbeliség felett. — Kellő világba van e kérdés állítva, mondhatni, a világiroda-

lom által, s különösen nálunk is, azonnal a legelső jogászgyűlés részéről, mely ezen evangéliumot hirdetni, az életerős igazságszolgáltatás e legfőbb jelszavát zászlójára tűzni első kötelességének tartotta, s az elvet, egyetlen ellenző szó nélkül, elfogadta, későbben pedig annak részletezése, elemzése és viszonyainkhoz illő formulázásába is, mint ez óhajtható volt, alaposan bebocsátkozott; nevezetesen az előkészítő iratok mérve és hatálya kérdésében *Szabó Miklós*, a királyi Ítélo tábla elnöke s *Fischer Lajos* és *Busbach Péter* ügyvéd urak, az ezen eljárásban megengedhető jogorvoslatok kérdésében pedig *Rupi) Imre*, *Zlinszky Imre*, *Környey Ede*, *Vajkay Károly*, *Garay Dezső*, *Kis Józsa*, *Plósz Sándor*, *Ráth György*, *Weisz Lajos* s több más kitűnő jogtudósaink részéről. ʼ) Eléggé tárgyalatott továbbá az ügyvédi egyletek kebelében s az irodalomban is, név szerint Csatskó Imre 2), Halmossy Endre 3), Zlinszky Imre 4), Szokolay István 5), Fischer Lajos, Rudnyánszky Béla 6) és többek által, míg ellene kétségkívül fontos s figyelemre méltó gyakorlati indokokból, majdnem egyedül csak Széher Mihály nyilatkozott 7), kinek aggodalmi azonban, — magasabb szempontokból tekintve az *egész, teljes* rendszert, nem elkülönöztten és csorba vagy elferdített alakban, hanem együttesen a szükséges segédtonyezőkkel, úgy elenyésznek, mint nap feljöttével az éj rémei. — Az összes fiatal, s a külföldi fejlettebb jogtudomány emlőin felnőtt jogirodalom védelme alá vette és ernyedetlenül sürgeti ezen dicső rendszernek mielőbbi életbe léptetését, s bár ellenkező irányzatot tapasztalok az öregebb jogászok többségének, a bírói testület conservatív hajlamú tagjainak véleményében, s nem vagyok egészen tisztában az ország-

1) Lásd a magyar jogászgyűlések 1873-, 1874- és 1875-diki évkönyveit.

2) A francia polgári törvénykezés alapelvei. Pest, 1867.

3) A nyilvános és szóbeli polgári eljárás elveiről, 1866.

4) A bizonyítás elmélete, 1875.

5) Törvénykezési csarnok, 1866. évi folyam.

6) Jogtudom. Közlöny 1872. évi folyam 1 — 5. sz.— Nyílt levél Ökröss Bálinthoz. 1867.

7) Pestí Napló 1871. évi folyam 100—103. sz.

gyűlésnek, mely egyébiránt az e kérdésben időnkint felmerülő pártoló nyilatkozatokat mindenkor tetszéssel fogadta, — rokonszenve iránt: állítani merem mégis, a mit már egyszer e helyen állítottam, hogyha egy bátor kezdeményező azon polczon, mely a magyar igazságügy vezetésére hívatva van, kezébe veszi a zászlót s túlteszi magát a bár méltánylandó, de nem legyőzhetlen, s hitem szerint nagy részben kicsinyes aggodalmakon, és nem apró löszerek, hanem nagyban ható dynamith alkalmazásával megtöri a jeget, melyben törvénykezésünk rongyolt, foltozott hajója vergődik: a kedvező eredmény el nem maradhat, s azok is, kik most fáznak a túlmerésnek vélt eszmétől, az új nap sugarain csakhamar felmelegesznek, s barátaivá válnak a rendszernek, mely rövid idő alatt meg fogja teremni legkielégítőbb gyümölcseit.

Ezen eredményhez kívánok járulni, tehetségem szerint, én is, ki ifjú korom óta sok mindenféle álomból s csalképből kiábrándultam, de azon előszeretetről, mely bennem a szóbeliség s közvetlenség rendszere iránt már évtizedek előtt, midőn utazásaim közben annak nagyszerű előnyeiről meggyőződtem, megfogamzott, nem csak lemondani nem tudtam mai napig, de sőt abban, a mellette világszerte szóló tapasztalás, itthoni beteg állapotaink szemlélete, s az ellene felhordott csekély értékű érvelések által, mindinkább megerősödtem. — Fel fogom hát ölelni, bár a felolvasásra szánt időt korlátozó akadémiai szabályok által szükségessé tett rövideggel, mindazon érveket, melyek e rendszer mellett, különösen a speciális magyar viszonyainkból merített ellenvetésekkel szemben, legalább előttem nyomatékosoknak látszanak, s tudtomra, az akadémia színe előtt még elmondva nem voltak.

Nem tartom feleslegesnek, hogy az akadémia színe előtt éppen most, midőn a törvénykezési rendtartás hiányainak javítása az igazságügyi kormány által munkába van véve, s a Lajthán túl Glaser minister ezen rendszerre alapított új perrendtartást mutatott be a bécsi országgyűlésnek, ismételve is kifejezést adjak azon meggyőződésnek, mely benem régóta és változatlanul él, s úgy hiszem, még nem szakemberekre nézve sem lehet egészen érdektelen látni »az elveket küzdelemben vagy hasonlításban a fenálló gyakorlat-

tál (on aime a voir les principes dans un état de lutte ou de comparaison avec les pratiques établies ¹⁾).

S ha valaki azt kérdené: van-e szükség a már kétségbe alig vont, világos igazságokat bizonyítani? az annyira szembeötlő, nyilvános tévedéseket megtámadni s czáfolni? kell-e még ma is érveket halmozni össze oly axiómák támogatására, mint a törvényszéki nyilvánosság, a szóbeli s közvetlen kihallgatás előnyei? — nem oly felesleges fáradság-e ez, mint várat ostromolni, mely már feladta magát? — a z t felelném# hogy igenis, minderre szükség van mindaddig, míg a döntő körök magukat el nem határozzák a sürgetett reform életbe léptetésére; s hogy mindaddig ne pihenjen a »censeo Carthagiem esse delendam«-féle kiáltás, míg az előítéletek Carthagoja fenáll, s védeit éjien azon körökben találja, lionnét a reformnak kiindulni kell.

A mi a dolog lényegét illeti: a közvetlenség és szóbeliség rendszerének ajánlására nem igen szükség valami mély tudományos fejtegetésekbe bocsátkozni. E rendszer előnye, az anyagi igazság kiderítése tekintetében, az Írásbeli, előadói rendszer felett, annyira kézzel fogható, hogy arra már valóban kár lenne sok szót vesztegetni. Mellette szólt a világ összes polgárosult népeinek tapasztalása s bizonyágtétele. Azoktól, kik a fenálló írásbeliség mellett még ma is elfogulva vannak, s attól jobb eredményt várnak, elég csak annyit kérdezni: tagadhatják-e — a mit minden gazda s gazdasszony naponkint tapasztal s bizonyít, hogy a gazda jelenlevő szeme, füle és szava sokkal hatályosabb a házi ügyek rendben tartására, s megbírálására, mint a mások általi értesítés, s tagadliatják-e, hogy ha valakivel fontos végzendőjük van, személyes érintkezés, eszmecsere s felvilágosítás útján sokkal könnyebben, kimerítőbben s alaposabban végezhetik azt, mint izengetés, levelezés, közbejárás útján? — nem találják-e jobbnak és célravezetőbbnek saját ügyeikben, ha maguk láthatnak, hallhatnak, szólhatnak, mint ha mások tudósításaira, közléseire, közbenjárására kell támaszkodniok? — Ha ezen személyes látás, hallás, érintkezés ily fontos és lényeges bármily kis és

¹⁾ Dumont: Traité des preuves judiciaires. Préface.

jelentéktelen ügyben is: mennyivel szükségesb ez bonyolult s szövevényes peres kérdésekben, hol az igazságot többféle állítások, tagadások s bizonyítékok szétágazó szálainak biztos összeillesztéséből kell kiszemelni, mintegy kiásni?

Ezen rendszerben is ugyan sommás eljárásnál a sokszor személyesen is jelenlevő s nyilatkozó felek, mindenesetre pedig — feltéve, liogy a bizonyítékok szabad mórlegezésének joga, a szóbeli közvetlen eljárásnak ezen lényeges szövetségese, a bíróságnak meg van adva, — az ügyvédek s a tanúk nyilvános, személyes kihallgatása oly biztos irányadó, oly vezérfonal s útmutató, mely az írásbeliségnél egyáltalán hiányzik, míg amott a gondolat kifejezésére kétségkívül legalkalmasb s legcélszerűbb élő szó használata mellett, a beható figyelmű, és psychológ bíró előtt sokszor a látszólag jelentéktelen apró vonások s kicsi tényezők megannyi fontos, gyakran döntő elemeivé lesznek a meggyőződésnek, addig itt a jámbor papiros sem el nem pirul, sem el nem halványodik, hanem béketűrően elfogadja a mit reá írnak, legyen az bár szent igazság, vagy szemtelen liazudság, míg amott a szabad eljárás, a szigorú, feszes formák nyúgeitől mentesült szabad mozgás képesíti a perlekedő felet, hogy kiegészíthesse a mulasztásokat, helyreigazíthassa a tévedéseket egész az ítélelhezásig, s képeessé teszi a bírót is, hogy mélyen behasson az elbírálandó ügy ismeretébe; itt a rideg, életölő formalismus, a kimért szabályok procrustes-ágya szerepelnek. — S ne felejtjük e mellett számbavenni a majdnem mindenható befolyást, melyet a valódi nyilvánosság s ezzel együtt járó közmorál és szemérem, ezen eljárásnál, a bíróság s közönség előtt álló, legalább még egészen meg nem romlott egyénekre gyakorol, ellentétben az ellenőrzetlen, lappangó Írásbeliséggel, hol az érdek s önzés sugallta hazudság, elcsavarás, elferdítés, eltagadás szabadon üti fel szemérmetlen tanyáját, s firkálja a türelmes papirosra, zárt szobák homályában! rabulisticus szóárját s hyeroglypliáit. — Ott nap és világosság, itt szürke homály, ott légtisztító szabad szellő, itt bűzhőd, zárt levegő, ott nyílt szem és fül vezetése után biztos út, itt bekötött szemű s bedugott fülű ember gyámoltalan botorkázása.

Ezért mindenütt, hol a népek még a természet egyenes útján jártak; az ős világban, a görögök- és rómaiaknál, s az ős időktől mai napig tartó folytonosságban, a kül befolyásnak soha nem hódoló britteknél, s ezek testvérei az éjszakamerikaiaknál; — valamint ott is, hol a kasztok és hamis próféták által eszközölt megrontás korcsállapotából a természethez s igazsághoz visszatértek, mint a francziáknál, olaszoknál, s most már a németeknél, sőt éppen az oroszoknál is, a törvénykezés nyilvános és szóbeli volt és lett, s a bírák és felek és tanúik közti közvetlen érintkezésre van alapítva. A nevezett ős népeknél a peres ügyek nyilvánosan, élő szóval, nem csak a bírák s a perlekedő felek és azok ügyvédei s tanúi, hanem az egész közönség jelenlétében, a nép szemei előtt tárgyaltattak, és az igazság kiderítésére azon legegyszerűsebb, legtermészetesb út választatott, hogy a bírák a vádlót és vádlottat, felperest és alperest, ezek tanúit, előadásait, bizonyítékait s védelmét saját szemeikkel lássák, füleikkel hallják, azokat vizsgálva szemlélhessék, kikérdezhessék, s ismét magokat is láttassák és hallassák, s a nyilvánosság ellenőrzésének, a közönség bírálatának folyton kitéve legyenek. — Mint Welker szabatosan kifejzi, »eleven szemlélésben s kölcsönös figyelésben, értekezésben és közlésben, az élő szó s arczvonások és testmozgások befolyása alatt, a jelenlevő nép ellenőrzése s a közérkölciség és szemérem hatása mellett jutottak el s egyesültek a helyes Ítélet hozására.« — Az Írott feljegyzés czélszerű előkészítő s az emlékezetet elősegítő eszközül használható ugyan, de ne legyen alapja s lényeges kiegészítő része a törvénykezésnek. Ezen természetes, egyszerű, józan rendszertől csak akkor történt a leigázott népeknél eltérés, s azután teljes eltávozás, midőn az uralkodói s papi hatalom, s a törvénytudó kaszt önzése idegen nyelven irt törvényeket hozván be, a hazai jogokat mindinkább háttérbe szorította, s azok ismeretét lassankint egészen kiölte, minek következése lett, hogy a bírászkodás a népről az írástudókra, a jog az életből az actákba, az igazságszolgáltatás a fórumról, s a nyílt termekből zárt szobák s irattárakba szorult. Előbb a nép jelenléte szűnt meg; azután éppen már a bírák se látták s hallották a feleket; mindent Írásba foglaltak, a bíró

a holt betűkből ítél, egyes előadók többé-kevésbé hiányos előterjesztései nyomán, s az elsatnyult igazságszolgáltatás zárt ajtajára ezen iszonyú jelige lett felírva: *quod non est in actis, non est in mundo*«, és így a valódi, élő igazság feláldoztatott az írott, alaki igazságnak. — Mily nyomorult sülyedés! s mennyi küzdelmébe került a lassankint jobb tudatra s ellenszegülő erőre ébredt emberiségnek, míg visszavívhatta magának a természetes józan ész által ajánlott, egyszerű, ősi rendszert, noha most már a változott kor és életviszonyok szükségsei- s követelményeihez képest, czélszerűen átalakítva, s nyers eredetiségéből megfelelő formákba idomítva.

S a hol ez egyszer megtörtént: ott azután következik a rendszer őszinte szeretete, a csodálkozás a felett: hogyan lehetett ez oly sokáig másképen? — Czáfolhatlan, s talán minden másnál hatalmasabb érv ezen rendszer ajánlására azon meleg ragaszkodás, melylyel aboz mindazon nemzetek viseltetnek, kik áldásos eredményeit tapasztalásból ismerik. Ott a rajnaparti nép példája Németországban, mely a francziáktól elsajátítván a törvénykezésnek ezen eredetileg germán, de divatból kiszorított, és halottaiból csak a nagy francia forradalom által feltámasztott alakját, bár oly sok alkalma lett volna attól megválni, bár kormányai s tudósai, bírái és ügyvédei sokáig a legnagyobb ellenszenvet mutatták ezen, a gyűlölt francziáktól származó javítás ellenében, melynek germán eredetét elfelejtették, — ennek daczára folyvást a legmelegebb szeretettel ragaszkodott aboz, és soha többé kiirtatni nem engedte azon földről, melyet megtermékenyített. — Igenis, t. Akadémia! midőn egy nemzet a törvénykezés ezen új légkörébe átlép az acták porából, úgy érzi magát, mint midőn a vándor egy szűk és sötét völgyből a nyílt hegytetőre érve, a tisztább lég, ragyogó napsugár és nagykorú szabad kilátás által lelkesítve, mintegy újjá születik; vagy, mint szabadon repülő pillangó, midőn a burokból kibúvik és szárnyait fesztelenül lebegteti.

S mit szóljak rólunk magyarokról? — ha valamely törvénynek előnye s érdeme az, hogy a nemzeti szokásokkal s a nép hajlamaival öszhangzásban legyen, hogy mellette a nép magát jól, s mintegy otthoniasan érezze: ezt nálunk, ha vala-

hol, el lehet mondani azon törvényről, mely az ősi szokásainkban s nemzeti ízlésünkben gyökerező szóbeliség- s nyilvánosságot nem annyira behozza, mint visszaállítja. — Nem lévén azonban most feladatomban a hazai törvénykezés történetéből a szóbeliség s közvetlenség jelenségeit kutatni és használatát nyomról nyomra kimutatni, a mi egy külön értekezésnek érdekes tárgya lehet: átmegegyek az ellenvetések rövid bírálatára.

A felhordott aggodalmak tekintetében, melyek a kormányi, bírósági és öregebb jogászai körökben a szóbeliség s közvetlenség rendszere ellen uralkodnak, s minden erélyesb és gyökeresb kezdeményezést megsibbasztanak: mindenek előtt őszintén ki kell mondanom, hogy ezen elfogultság főforrása e rendszernek nem ismerése, vagy nem teljesen átható ismerése, s azon egyoldalú, kisszerű felfogás, mely annak nem összes egészét, teljes, kimerítő, minden oldalról kifejtett s kiszínezett kópét tekinti, hanem a mostani állapothoz (mintegy sötét szobához) szokott szemekkel méri meg; mintha ezen rendszer teljes behozatala s az azzal lényegesen összefüggő javítások életbelépte után is, azon egy változással, hogy az emberek, kik most sokat firkálnak, akkor még többet fognak fecsegni, az eljárás ugyan az lenne, a bírák teendői sem változnának, a jogorvoslatok rendszere sem módosulna, s a perek lefolyása szintoly lassú és hosszadalmas maradna; minek folytán azután elhitetik magokkal, hogy e rendszer nem csak jobbra nem tenné törvénykezésünk mostani szomorú állapotát, hanem inkább, úgy gyorsaság, mint alaposág tekintetében, veszélylyel fenyegetne.

Mindazon ellenvetések, melyeket ekkorig felhozni hallottam, nem a *valódi*, teljes szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság minden oldalról kifejtett, öszhangzatos, s egyéb szükséges tényezőkkel kellően támogatott s combinatióba hozott rendszere, hanem valamely félszeg, hiányos, beteg kísérletek ellen vannak intézve, melyeket egyes tervezők, eczetet olajjal keverve, itt-ott feltálatk. — Hiszen annyira nem ismerik nálunk a szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság rendszerét, annak teljes erejében és pompájában, hogy találtam emberre, ki a közvetlenség alatt nem mást értett, mint a perrendtartás azon rendeletét, hogy az ügyvéd a periratokat a

pertárban közvetlenül adja be s veszi át; (sőt e felfogás egy hivatalos, kormányi indokolásban is feltalálható), s hogy nem egyszer hallottam a kérdést: »ugyan mit akartok ti szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság miatti zajongásaitokkal, holott mindez meg van már jelenlegi törvénykezési eljárásunkban is, és ugyan a szóbeliség s közvetlenség az ügyek legnagyobb részére, a nyilvánosság pedig minden ügyre s bíróságra nézve? hát nincs megírva az 1868-iki 54-ik tcz. 101-ik §-ában, hogy sommás eljárásban a tárgyalás szóbeli és nyilvános, s a 102. §-ban, hogy a rendes eljárás útján befejezett perek előadása szinte nyilvános s e célból, a felek és közönség tájékozása végett, az előadandó perek jegyzéke a bíróságnál, legalább három nappal az előadás előtt, kifüggesztendő? — nincs-e megengedve a 114. §-ban, hogy sommás eljárásban a fél keresetét élő szóval is előadhatja, melyet azután a bíró röviden Írásba foglal? nem található-e fel a 117-ik §-ban a közvetlenség minden eleme? — és mind e mellett, nem megy-e átkozott roszúl a törvénykezés, s nincs-e általános megalégedetlenség az eredményekkel?« — Tehát némelyek azt hiszik, hogy az általunk követelt nyilvánosság rendszerével párhuzamba tehető azon (valóban nagyszerű!) alakja a nyilvánosságnak, mely nálunk jelenleg a bíróságok termeiben oly élénk részvétet s tolongást idéz elő, hogy hetenkint vagy egyszer egy-egy kíváncsi ügyfél csakugyan beállít az előadás s ítélethirdetés meghallgatására, mert azaz egy-két dilettáns, ki törvényszékeink nyilvánosságának első évében olykor betekintett, csakhamar meggyőződött, hogy érdekesebb mulatságot is talál; — vagy azt hiszik, hogy kielégítő azon »lucus a non lucendo«-féle szóbeliség, mely szerint az élő szóval előadottak a bíró vagy helyettese által jól-rosszul jegyzőkönyvbe vétetnek, vagy még többször, noha törvény ellenére, de a túlságosan elfoglalt bíróra nehezkedő kéntelenségből élő szóbeli előadás nem is történik, hanem a felek maguk befirkálják, gyakran a lehető legtökéletlenebb stílusban, s a bíróság által el sem olvasható hieroglyfekkel, kellő számú törlésekkel s tintafoltokkal ékesítve, mondandóikat a rendetlen, sokszor undorítólag szennyes jegyzőkönyvbe, — a mely úgynevezett szóbeliség tehát nem egyéb, mint tökéletlen Írásbeliség; miről

a kir. tábla tisztelt elnöke Szabó Miklós oly igen találólag mondja: hogy sajnosan tapasztaljuk, miszerint a törvény által rendelt szóbeli közvetlen eljárás a legtöbb esetben nincs foganatba véve; teljesen száműzve van a közvetlenség, meg van hiúsítva a nyilvánosság; a bíró a legegyszerűbb tényállást is bebonyolító írásbeli tárgyalások alapján, kettős időpazarlással ítél; haszontalanul szaporítja a költségeket, és mindennek következtében: a hosszadalmasság jelentéktelen tárgyu perekben is, az aránytalanul sok költség, szóval a hiányos igazságszolgáltatás minden jelensége« — azt hiszik, hogy kielégítő azon közvetlenség, miszerint a bíró, a rendes eljárás alá tartozó, és így fontosabb ügyekben a feleket vagy azok képviselőit épen nem látja s hallja, hogy a tanúkat, épen ez utóbbiakban, nem maga az ítélelhozó bíró hallgatja ki, hanem az Írásba foglalt, hiányos, s az ügyet kellő világba csak ritkán helyező nyilatkozatok után, aggodalmas lélekkel hozza meg, a sötétben tapogatózva, ítéletét, a papiros halvány élettelen tartalma nyomán? — váljon érvényesülhetnek-e így mindazon, a közvetlenség életerejét, s az anyagi igazság kiderítésére nézve kimondhatlan becsét képező személyes érintkezések a bíró s a felek, vagy azok képviselői és a tanúk közt, melyekből a bíró egyedül szerezhetne valódi, élettelses, a psychologia s emberismeret által is támogatott meggyőződést, s a bizonylatok szabad mérlegezése alapján hozhatná meg alapos, mind magára, mind a felekre nézve megnyugtató ítéletét? — Ama fentebb rajzolt, szóbelinek s közvetlennek csak gúnyból nevezhető eljárástól, ezen törpe és sovány nyilvánosságtól természetesen nem várhatni valami bő áldást, s ezért nem csoda, hogy a kik e fényes rendszert csak ily torzképe után ismerik, érte nem nagy mértékben lelkesülhetnek.

Ily meghamisított szóbeliség, mint mondtam, nem egyéb, mint tökéletlen írásbeliség, s a nyilvánosságnak, ekként alkalmazva, haszna alig észlelhető, de biztosan megvan azon hátránya, hogy a jelenlevő fél az előadó ellen panaszokra fakad, ha ügyvédének minden üres fecsegését teljesen vissza nem adja, s az előadó, az elintézés gyorsaságának hátráltatásával, hogy a fél vádjait s gyanúsításait kikerülje, sokkal hosszab-

ban ad elő lényegtelen adatokat s érveléseket is, mint tenné, ha telhetetlen s mindig megelégedetten bírálója jelen nem lenne.

De állítsuk e szegény és silány képpel szemközt a nyilvánosság, szóbeliség és közvetlenség azon fényes képét, miként az az életerős igazságszolgáltatás országaiban, p. o. a londoni Westminsterhallban, s a párisi Palais de Justice-ban s ma már Rómában is észlelhető. — A törvényszék palotája templom, — az emelt hely, hol a bíróság, hivatalos öltözetnek díszében ül, oltár, hová a kegyelet és tisztelet érzelmeivel járul a közügyek iránt érdekeltséggel viseltető polgár; az eljárás, egyes kiemelkedő mozzanataival és hullámzásaival, érdekfeszítő dráma, melyet élénk figyelemmel kísér a hallgató, s tanulja ismerni a törvényt, bírait s ügyvédek; az egész felett megható és hódolatgerjesztő ünnepélyesség s méltóság nymbusa leng. — A bíró vagy bírói testület előtt, ezen ünnepélyes légkör komolyságra s lelkiismeretességre intő befolyása alatt, magokba szállva jelennek meg a felek, és azoknak képviselői, s a tanúk, kiket a bíró szemtől-szembe kérdez ki a peres ügy körülményei, a tényálladék iránt; fokonként érlelődő, alapos meggyőződést szerez az előtte fejlődő, teljes kimerítő kép nyomán, a felek egymáshoz s tanúikhoz szinte kérdéseket és ellenkérdéseket intézhetnek, s így a bizonyító okiratok felmutatása, a tanúk kihallgatása, s az ékesszóló ügyvédek szabatos és rövid, de azért kimerítő fejtegetése mellett, minden lehető elkövetetik, hogy az anyagi, valódi igazság tisztába hozassék, a hozandó bírói határozatnak emberileg lehető legbiztosabb, legszilárdabb alap szerzettessék; — s megvalósíttassék azon valódi bírói feladat, mely a német birodalmi javaslat 257-dik §-ában kifejezve van: »Ist dér Rechtstreit zur Entscheidung reif, so hat das Gericht dieselbe durch Endurtheil zu erlassen«; — a bíró, a nyilvánosság őrszemei előtt, megfeszíti minden szellemi erejét s figyelmét, hogy a tárgyat alaposan felfogja s átértse, és gondosan őrizkedik minden, őt netalán megkísértő helytelenségtől, erőszakoskodástól s felületességtől; az ügyvédek igyekeznek magukat lehető legjobban kitüntetni, nem szószaporítás, czél-talan bőbeszédűség s gorombaság és furfangok, hanem logikai,

ha kell, ékcsszóoló előadás, alapos érvek, magasb műveltség és correctség által; mert tudják, hogy csak így szerezhetnek maguknak jó hirt és becsületet, s ez által feltételezett kitüntetések s nagy jövedelmeket. A közönség tanúi, az ifjabb nemzedék alapos ismereteket szerez, s buzdul a nemes példákön; a felek s polgártársak meggyőződnek, hogy az ügyek védelmében s felfogásában minden megtörtént, a mi lehetséges volt, s megnyugosznak a bírói ítéletben, mely előttük képződött s született meg, és erősödnek a törvények iránti tiszteletben, mely az államnak legszilárdabb talpköve.

Igen természetes, hogy a közvetlenség kiemelt előnyei, a büntető perekben, hol az emberek élete-, szabadsága- s becsületéről van szó, még sokkal nagyobb mértékben szerepelnek, mint polgári perekben, hol kisebb becsű dologról, t. i. vagyorról van kérdés; — azonban kétséget nem szenved, hogy ezekben is roppant, és semmi más módon nem pótolható jelentőséggel bírnak.

Azok, a kik a szóbeliség s közvetlenség rendszere ellen aggodalmuk hangjait hallatják, összes gyarló állapotaink szemléletéből, a hiányokból, melyek jelenleg észlelteinek, s ha sikert akarunk, e rendszer behozatalával együttesen okvetlenül pótlandók; némely, talán nem épen orvosolhatlan, s éppen maga ezen rendszer hatása által orvoslandó nemzeti hibáinkból, s hazánk soknyelvűségéből és nemzetiségi lázas állapotából veszik érveiket. Azt mondják, hogy a mi jó és üdvös a határozott törvényekkel, tudós bírakkal, tanult és szerény ügyvédekkel bíró nemzeteknek, az nem való a rendszeres törvénykönyveket eddig nélkülöző, eléggé kiképzett bírakkal nem dicsekedhető, fecsegő és furfangos rabulák nagy bőségével elárasztott magyar nemzetnek; azt mondják, hogy a mi helyén van az egységes, egynyelvű angol, franczia, olasz nemzetnél, az nem használható a mi soknyelvű, s egymás ellen torzsalgódo nemzetiségek szenvedélyeivel küzködő hazánkban; attól tartanak, hogy fajunknak perlekedési viszketege, pereink óriási száma, s embereink időlopó bőbeszédűsége mellett, nem lenne elég physikai idő a roppant pertömeget, a sok időt igénybe vevő szóbeli tárgyalás mellett elintézni, s csak hamar

oly halomra gyülnének a hátralékok, hogy e miatt még általánosb lenne a megelégedetlenség, mint jelenleg.

Emlegetik különösen a rendszeres codexek hiányát, s nem gondolják meg, hogy e hiány, bármily nagy bajnak tekintendő is különben, a szóbeliség s közvetlenség behozatalának s üdvös működésének útját éppen nem állja, vagy legalább, azon kölcsönös hatásnak, mely az anyagi törvény s a peres eljárás közt fenáll, sokkal nagyobb súlyt tulajdonítanak, mint kellene. — Bizonyítja ezt más országok példája. — Anglia századok óta bírja a szóbeliség s közvetlenségre alapított törvénykezést, a nélkül, hogy mai napig is codificált anyagi joggal dicsekedhették, mely után, különös felfogásához képest ezen kérdésről, vágyat, s iránta rokonszenvet sem érez, s éppen oly szüksége van ma is Blackstone commentárjára s a törvényszéki »roll«-okra, mint nekünk Kövy vagy Frank könyveire és a decisiókra. — Franciaországban ugyanezen eljárás előbb lett életbe léptetve, mint a Code Napoléon, a nagy francia Caesarnak e halhatatlan, és nyert hadi győzelmeinek dicsőségét messze túlsugárzó, magasztos műve; életbe lett léptetve 1789-ben egyszerre, rögtönözve, egy hatalomszóval ott, hol nem csak általános polgári törvénykönyv nem volt még, hanem több százféle különböző contume, s helybeli státutum létezett, s ugyanakkor, midőn abirói hivatalok vásárolhatósága, a privilégiumok és sportulák eltöröltettek, a törvénykezés a közigazgatástól külön választott stb., szóval, mindazon nagy elvek kimondattak, melyek során kell helyet foglalni az ügyek tárgyalásánál mellőzhetlen szóbeliségnek, közvetlenségnek s nyilvánosságnak is, ha teljes és kimerítő törvénykezési reform czéloztatik. A rögtönzött rendszabály későbbben, tudományos megvitatás után, átment a Code de Procedurebe, mely 1807. jan. 1-jén, a Code Civilt szinte megelőzőleg, lépett életbe, — mely codex azonban, néhány hó alatt szinte elkészült, a nélkül, hogy nem tudom hány enquete és commissio hosszú évekig tartó purgatóriumán ment volna keresztül, azon időben, midőn eredetileg s önállólag kellett teremteni, mert jól kidolgozott minták még nem léteztek tucza.t számra. A mi hogy nálunk is csak hamar kövesse a szóbeli eljárás behozatalát, mindnyájunk élénk óhajta. —

Hannoverben, Braunschweigban s több más német államban szinte rendszeres polgári törvénykönyv nem létében, s nagyon is zavaros és rendezetlen viszonyok közt lépett ugyanaz életbe, ugyanazon bírák s ügyvédek erős ellenszegülése mellett, kik későbbben, miután e gyökeres javítás áldásait gyakorlatból s tapasztalásból megismerték, nem győzik eléggé magasztalni annak üdvös következményeit s üdítő, emelő, gyorsító, boldogító, valódi varázs-hatását a törvénykezésben. — A törvénykezési eljárás feladata a meglevő jogszabályokat, akár vannak azok rendszeres codexbe összegyűjtve, akár pedig elszórva léteznek, egyes peres esetekre alkalmazni, s az élő törvénynek, legyen az bár írott vagy szokásbeli, s többé vagy kevésbé határozott, érvényt szerezni; ezen feladatát híven teljesítheti, habár több nehézséggel és fáradsággal a bírákra nézve, akkor is, ha codificált anyagi törvény nem létezik; — jogi szabályok, melyek szerint a bíró Ítélt, most is vannak; most sem meríti határozatait saját önkénye- s pusztá tetszéséből; a különbség csak abban áll, hogy rendes kódexek, határozott törvények létében könnyebb neki felütni a paragrahust, s alkalmazni a világos, kétségtelen törvénytörvényt a fennforgó esetre, mint most, midőn a törvénytörvényt nagyobb gonddal s kereséssel lehet neki fellelni a szétszört, többféle eredetű forrású s keletű jogszabályok tarka halmazában; de ezzel szemközt nem szenved ismét kétséget, hogy sokkal könnyebb neki megtalálni az elrejtett igazságot a közvetlen érintkezés, a minden kétséget eloszlató személyes meggyőződés, a felvilágosító, hatásos élő szó, mint a néma és halvány irkafirka nyomán; ha tehát alkalmazhatja s alkalmazni kénytelen a bíró a létező jogszabályokat az írásbeli eljárás tökéletlen, kevésbé felvilágosító és meggyőző hatása alatt, sokkal jobban s könnyebben alkalmazhatja azokat a szóbeliség s közvetlenség segélyével, mely úgy a tényállást, mint a jogi szempontokat világosabban kifejti, s így a meggyőződésnek biztosabb, szilárdabb alapokat nyújt.

A rendszeres codex hiánya tehát, melyen egyébiránt mielőbb segíteni kell, ha a nemzet méltó várakozásának meg akar a kormány felelni, nem múlhatlanul szükséges előfeltétele a szóbeliség s közvetlenség életbeléptetésének, bár

annak igen kívánatos kiegészítése; — és szükséges ugyan, hogy az anyagi jog rendszeres kódexének mielőbbi elkészítése hangosan követeltesse s a már kész büntető kódexet a polgári törvénykönyv is csak hamar kövesse, de nincs semmi ok, hogy az eljárás gyökeres reformja ezen előreláthatólag hosszadalmas munkálatok bevégzéséig halasztassék.

A rendszeres codex hiányának rász következése nem is annyira azon tekintetben mutatkozik, hogy e miatt a bírák ne Ítélnének gyorsan és alaposan, mint inkább abban áll, hogy határozatlan törvények mellett sokkal több per támad s a bíró^ munkatömeg és hátralék, ennek folytán, nagy arányokban növekedhetik; a mi elég baj ugyan, de nem enyhül az által, ha ezen munkatömeg legyőzésére nem a jobb, hanem a rosszabb rendszer alkalmaztatik.

Igaz, hogy a bírának többet kell tanul ni ok s tudniok ma, a törvények zavaros tömkelegében, mint rendszeres codexek mellett, de ez csak az ő bajuk s illetőleg érdemük, — rendszeres codexek behozatala után a bírák szerepe sokkal könnyebb s kényelmesebb lesz, mint most, s hitem szerint a szóbeliség s közvetlenség rendszere, a törvény alkalmazása tekintetében, nem kíván a mostaniaknál erősebb, ügyesebb, tanul tabb bírakat, sőt beéri gyengébbekkel is, mint világos nappal a kevésbé éles szemű is jobban kiveheti a tárgyakat, mint homályos szürkületben az erősb látású. A bírának ezen rendszernél kívánatos nagyobb fokú ügyessége nem a törvény alkalmazásánál, hanem a tárgyalás vezetésénél, a tényálladék tisztába hozása körüli működésben s befolyásban mutatkozik.

A többi előzmény, mely a szóbeli eljárás behozásának feltételül állított fel az aggódók által, t. i. az első folyamodású bírák kineveztetése azoknak korteskedés után választása hely^ett, s a bírói hivatal függetlensége és felelőssége, a bírói képességnek szigorú qualificatiók általi biztosítása, s így valószínűvé tétele azon óhajtás teljesedésének, hogy képzetebb s hivatalának megfelelni tudó bírói karunk legyen,— a perek számát s bírói teendőket kevesbítő közjegyzői intézmény, az ügyvédi rendtartás, mely ezen testület képességének s tisztaságának kellő biztosítékait nyújtja, — ma már mind

életbe vannak léptetve, s ezek hiánya által a jó bírót és jó ügyvédet, »vir bonus dicendi peritus«-t kívánó rendszer késleltetését indokolni többé nem leket.

És valóban a magyar bírák s ügyvédek állított gyarlósága, mely a kételkedők szerint, még ma útjában állana az ajánlott eljárás életbeléptetésének, — hitem szerint felette nagyítva van, s ha nincsenek is épen Brougkameink, Erski-neink, Berryérink. de tagadhatlan, hogy szép számmal vannak derék, tudós biráink, s az európai tudományos műveltség színvonalán álló, vagy legalább arra folytonos tanulmány által lelkesen törekvő ügyvédeink, s tagadhatlan az is, hogy fajunkban meg van az előadás, sőt az ékesszóllás tehetsége; — a mi pedig legfőbb tekintet érdemel e pontra nézve, maga e rendszer lesz a legjobb iskola, mely kitűnő bírakat s ügyvédeket képez és nevel; a nyilvánosság őrszemei, a figyelő közönség előtt, minden bíró s ügyvéd meg fogja feszíteni legjobb szellemi tehetségeit. A nemes becsvágy, a buzgó törekvés: kiérdemelni a közönség elismerését, méltánylását s magasztalását, kettőztetett szorgalomra, kötelességének leghívebb teljesítésére, folytonos tanulásra s haladásra ösztönzi úgy a bírót, ki csak ily úton vívhatja ki magának a köztiszteletet s az előmenetelt hivatalos pályáján, és az ügyvédet, ki csak ily úton teheti magát keresetté, nyerheti meg a közönség bizalmát s emelkedhetik azon jóllétre s becsültetésre, melyben Anglia, Amerika s Franciaország nagy ügyvédei részesülnek. A nyilvánosság varázshatása alatt, a becsvágy s érdek rúgói által emelve, a közönség tetszésnyilatkozatainak szárnyain repülve, folytonos gyakorlat által fejlődve és edzve, nagyokká lesznek a kicsinyek is; ékesszóllás mesterévé válik a kezdetben gagyogó Demostkenes; a selejtes, aljas, szennyes elemek pedig, a rabulai üres fecsegés és liazudság, a miveletlenség s durvaság lassankint teljesen kiszorúlnak az igazságszolgáltatás templomából, mert sem a tudatlan, nyers modorú, részrehajló bíró, sem a fecsegő, goromba, szemtelen eszközökhöz nyúló ügyvéd meg nem állhat a nyilvánosság éber szemei, kárhóztató bírálata előtt, hanem kénytelenek lesznek elvonulni a homályba, honnét sohasem kellett volna kilépniük. Megjegyzem itt, hogy az ügyvéd lévén a pernek

első bírója s a közönségnek a perkezedésre nézve tanácsadója, — tőle függ legnagyobb részben, hogy alaptalan perek ne indíttassanak, — oly ügyvédek képezésére pedig, kik nemes feladatuknak e részben is megfeleljenek, a már életbe lépett új ügyvédi rend, s főleg éppen maga a nyilvános szóbeli eljárás a legbiztosabb iskolák.

De tegyük fel, hogy bíráink csakugyan oly gyarlók, mint a szóbeliség ellenségei állítják, kérdem: nem éppen azt kívánjuk-e elérni ezen egyszerű és egészséges rendszer behozása által, hogy kevesbedjenek a peres eljárás sokféle, czifra alakításai, s így könnyíttessék e részben a bíró szerepe; a complicált, bonyolt, tarka perrendtartások tömkelegében az erősebb bírói tehetség is eltéved, míg az egyszerű, természetes eljárásnál a gyengébb is könnyebben tájékozza magát; és ismét: amannak ágasbogas szövevényei közt a tudatlan bíró elrejtheti tudatlanságát, míg itt a napfényen, a tiszta téren ezt nem teheti; és csak nem fogja komolyan állítani valaki, hogy a gyarló, s tudatlan bíró könnyebben eligazodik az írásbeli eljárás s czifra perrendtartás tekervényes tömkelegében, mint azon egyszerű, tiszta és egyenes úton, mit a szóbeliség s közvetlenség rendszerében a dolog természete önmaga jelez, s mutat ki? Hitem szerint a szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosságra még sokkal nagyobb szükség van ott, hol a bírák nem eléggé erősek és képzetek, s a czáfolt okoskodás éppen megfordítva áll.

A kik attól remegnek, hogy a szóbeliség s közvetlenség magasztalt rendszere végtelen sok időt emésztend fel, hogy a tárgyalások ünnepélyessége, s a sok szószaporítás, főleg fajunknak sujtásos és szónokolni szerető természete mellett, végtelen halomra fogja nevelni a bírói hátralékokat, melyekkel most is alig vagyunk képesek megküzdeni: azok elfelejtik először is a nyilvánosság hatalmas javító erejét. Miután az emberi természetben fekszik, hogy hibáinak, tévedéseinek nyilvános roszalását s visszautasítását kerüli: ha netalán eleinte tapasztalnunk kellene is, hogy az ügyvédek túlságosan bőbeszédű ékesszólással igyekeznek tündöklenni, s ezáltal sajnos idővesztés okoztatik: a közvélemény nyomása alatt csakhamar visszatérnek a helyes mederbe, s be fog

következni azon egészséges állapot, hogy mindenki igyekezik csupán a lényegesekre szorítkozni, logikai rendben, egyszerűen, világosan beszélni, minden hamis állítást kikerülni, a haszontalan sallangokat mellőzni, mellékkifogások és a dologra nem tartozó felelések s még inkább személyeskedések nélkül, egyenesen a dolog érdemébe bocsátkozni, hogy a nyilvános roszalást, a közönség szemei előtt, magára ne vonja, s kartársai és a bírák részéről megszegyenítő visszautasítást ne tapasztaljon. És végre, ha egy kicsit sokat beszélnek is, ez az igazság kifejtésének nem árt, és sokkal jobb mintha sokat firkálnak; a mit egy elmés francia mond a pénzről, ide is alkalmazható: »un peu de trop préserve du päs assez« (egy kicsi a sokból megment a nem elégtől.)

A kiket a szóbeliség rendszere által okozandó nagy idővesztés retteget, elfelejtik továbbá, hogy e rendszer, egészében tekintve, mint azt teljes összefüggésben, a keresetlevéltől kezdve a végítélethez, czélszerűen s a legjobb minták szem előtt tartásával, kidolgozni és szervezni kell, sokkal kevesebb időt vesz a bíróság részéről igénybe, mint a jelenleg divó írásos rendszer; mert a bíró amaz egyszerűsített rendszerben, hol a munka-beosztás bölcs elve, mely a tevékenység egyéb ágaiban oly üdvösnek mutatkozik, a törvénykezésre alkalmazva tűnik fel, csupán csak bíró lenne, ki egyéb, a bíraskodáshoz szorosan nem tartozó teendőkkal melyek most összes teendőinek nagy részét teszik ki, nem terheltetnék; a szükséges előkészítő irományokat a felek egyszerűen közlenék egymással, s az ügy csak akkor kerülne a bíró elébe, midőn azt a felek tökéletesen megérlelték arra, hogy a bíró előtt élő szóval világosan, alaposan s kimerítőleg, haszontalan szószaporítás és halogatás nélkül letárgyalhassák, oly tisztaságban s teljességben, hogy benne azonnal alapos ítélet hozathassék; — a közbeeső, mellékes kérdések, melyekkel most a per húzásában érdekelt felek az igazságszolgáltatás menetét boszantólag késleltetik, azonnal intéztetnének el, s az érdemleges tárgyalást hosszabb időre fel nem tartóztatnák; az ezekre nézve hozott közbeszóló végzések ellen külön felebbvitel nem engedtetnék; — az írásbeliség legroszabb s az anyagi igazság kiderítésére nézve legve-

szélyesb kinövése: a kivonatozás s az előadásra készülés szüksége megszűnnék s a bíró által ezekre felhasznált igen sok idő megnyeretnék stb. — Ha tehát állana is, hogy a szóbeliség s közvetlenség rendszere mellett, egyes ügyeknek a bíróság előtti letárgyalása több időt venne igénybe, mint a mostani bírói előadás, (a mi igen valószínű, főleg eleinte, míg bizonyos törvénykezési illeméret nem izmosodik meg, mely a fecsegést megveti s gúny tárgyává teszi, és a jóra való ügyvédet szabatos s meggondolt nyilatkozatokra szoktatja) ebből nem következik, hogy az igazságszolgáltatás menete, egészben véve, az alphától ómegáig számítva, e rendszerben több időt igényel; sőt annak csak örülni lehet, ha a bíró a nem szorosan körébe tartozó mellékes teendőkön megtakarított drága időt az ügyek érdemének, az anyagi igazság tisztáhozhozásának, a felek, tanúk és szakértők alapos, mélyreható kihallgatásának szentelheti a helyett, hogy mint most, a perirátokat kezelje, halasztásokat adogasson, kivonatokat készítsen s irkafirkával töltsen becses óráit. A tárgyalásra netalán fordítandó idő-többlet bőven meg lesz nyerve az által, hogy a bíró nem lesz kénytelen ideje nagy részét a perek előkészítésére s az előadáshoz szükséges tanulmányozásra s kivonatozásra fordítani; s ha összeszámítjuk az előadásra készülés, kivonatozás, az előadás, felolvasások, külön tanú-kihallgatások sat. idejét, mindez összevéve, bizonyonnyal sokkal többet tesz ki, mint a szóbeli, bár bőbeszédű tárgyalásokra szűk-ségelt idő.

Egyébiránt senki sem állítja, hogy a szóbeliség és közvetlenség egy magában, más törvénykezési tényezők hozzájárulása nélkül, mint egyetlen és általános panacea, az igazságszolgáltatást egyszerre tökéletessé teheti, s egy magában mindent kimerít. Nagy tévedés lenne azt vélni, hogy annak alkalmazása által, egyéb javítások segédhatása nélkül, már teljesen ki lesz elégítve a jogait kereső s védő közönség; kétségkiviül még azon felül is, és egyidejűleg alkalmazandók mindazon módozatok s intézmények, melyek a perek számát kevesbítik; életbe volt léptetendő a közjegyzőség, mely a mostani bírói teendők egy részét magához vonja, s világos, szabatos okiratok szerkeztése, s végrehajtható jegyzői oklevelek

kiadása által a peranyagot nagy arányokban kevesbíti, s az ügyvédi rendtartás, mely pertvadászó rabulák helyett, nemes hivatásukat kellőleg felfogó ügyvédekkel nevel; felállítandók egyidejűleg a pereket kiegyeztetés útján megelőző s ezáltal azok nagy tömegét tetemesen leszállító hatóságok; felállítandók oly bíróságok, neveztesse nek bár békebíróságoknak, vagy bármi más névvel, melyek csekély értékű ügyekben felebbvitel jogorvoslata nélkül ítéljenek; főleg pedig, lényegesen javítandó a mostani felebbviteli rendszer, mely szerint a legcsekélyebb értékű s jelentőségű bagatell ügyek is felhurczoltatnak a legmagasabb bíróságig s annak ideje legnagyobb részét veszik igénybe (p. o. a legfőbb ítélőszék előtt gyakran fordáinak meg 1—2 forintos, és 1—2 négyszög öl föld, pár mérő zab, egy szilvafa, vagy csirke iránti ügyek), holott ezek végleges elbírálása, bármit véljen e részben Bentham, és sok könyörületes szívű polgártárs, ki nem Bentham, — csakugyan teljes megnyugvással lenne bízható a nyilvánosság szemei előtt Ítéelő, qualificált s felelős első folyamodású bíróságra sat. sat. Égető szükség van, kétségen kívül, rendszeres és világos anyagi törvényekre, egyöntetű codexekre is, mert határozatlan, bizonytalan törvények, melyek mellett senki se mondhatja meg kellő biztossággal valamely peres kérdés kimenetelét, kedvet nyújtanak a perlekedés s felebbezések megkísérlésére, s így a peranyagot és a bíróságok munkáját kétségkívül tetemesen szaporítják, s okozzák, hogy a bírák számát folytonosan nevelni kell. — A mit vitatunk, csupán az, hogy a szóbeliség s közvetlenség rendszere a törvénykezésben még úgy is üdvös hatású lesz, ha rendszeres codexsel még nem bírnak is, ha eszményi bíráink s ügyvédeink még kellő számmal nincsenek is, — sat. és hogy nem forog fenn alapos ok ezen nagy reformot oly ürügy alatt halogatni, hogy némely előzményekkel még ellátva nem vagyunk, melyek, ha majd létesülnek, kétségtelenül még inkább fogják emelni e rendszer üdvös hatását, de annak nem épen oly szükséges előzményei, mint az aggályosok által állítatik.

Fajunk perlekedési viszketegére nézve, melyét szinte emlegetni szoktak a rendszerváltoztatás ellenei, mint ijesztő rémet, melynek folytán a szóbeliség s közvetlenség mellett, a

hátralékokat óriási tömegre látandjuk nevedezni, elég annyit megjegyezni, hogy az emberi természet mindenütt körülhelől egyforma, s Angliában és Franciaországban épen oly házsártos, és valódi vagy képzelt jogaihoz makacsál ragaszkodó, mint nálunk; és ezen természetes hajlam minden égalj alatt, kevés különbséggel, egyenlően díszük. Nincs ok, hogy ez általános emberi hibát, miszerint a nagy tömeg egy része mindig szeret perlekedni, embertársain kifogni, s magának mások rovására előnyöket keresni, más része pedig szinte nem érez kedvet jogait egy könnyen feladni, főleg ha fáradhatlan sűgői s izgatói vannak, — kizárólagos ázsiai eredetű magyar vagy székely hibának tekintsük, hanem a baj orvoslását az intézmények s törvények czélszerű javításában, a perlekedési düh kitöréseinek lehető megelőzésében s korlátozásában, a felelbbviteli jog megszorításában sat. kell keresni. A már említett közjegyzői s békéltetői intézményeken kívül kétségkívül nagy befolyással lehetnek e czélra a peres kérdések legelső bírái, az ügyvédek is, ha nemes feladásuknak ismerik a szenvedélytől elragadt, elfogult feleknek jó tanácsot adni, s a vitás kérdéseket előlegesen kiegyenlíteni a helyett, hogy izgatásban, uszításban, alaptalan biztatások- s reményadásokban keressék rút önzés-sugallta érdeküket. Ez utóbbi eredményt várjuk többek közt az ügyvédi törvény, a testületi szellem s kamarák nemesítő erejétől.

Peranyag másutt se hiányzik, sőt feltehető, hogy ott, hol nagyobb az üzleti forgalom mint nálunk, még több per származhatik, s hogy hazánkban ezer per van addig, míg másutt száz: ennek oka nem a magyar és székely vérnek a nyugati fajokénál házsártosabb »zománcza«, hanem egyenesen s kizárólag a rossz törvények. — Világos törvényszabályok, békéltetői s közjegyzői intézmények, filléres (bagatell) ügyek felelbbviteli rendszere, okos felelbbviteli rendszer, alaptalan felelbbviteléseknek reájok szabott büntetés fenyegetése általi megelőzése, jól rendezett szóbeli s közvetlen egyszerű eljárás mellett, oly országokban, hol a nagy üzleti forgalomnál fogva sokkal több a peranyag, mint nálunk, tizedrésnyi különösen a felelbbvitt per, s a bírák sem oly igavonó, soha nem pihenő, magukat halálra fárasztó, életüket s egészségüket feláldozó, honpolgári

s családtyai kötelességek teljesítésére időt nem találó martyrók, mint nálunk, s aránylag csak keveset dolgoznak, és még sem sülyednek el a hátralékok tengerében.

A szóbeliség s közvetlenség valódi, jól kidolgozott s formulázott rendszerének nem ismerésére mutat azon többször hallott aggodalom is, hogy szóbeli eljárás mellett — szemben a mostani hosszú írásbeli eljárással — az ítéletiozás kellőleg elő nem készítetnék, s elhamarkodás miatt, alaptalanság veszélyének volna kitéve. Ez a lehető legértelmetlenebb aggodalom, s teljes nem tudását feltételezi annak, hogy a szóbeli s közvetlen eljárásnál is előkészítő iratoknak van helye, hogy továbbá ez úton az ügy teljesen kifejtetik s megérleltetik a bíró érzékei előtt, ki épen csak így lehet képes azonnal kimondani, teljesen megállapodott meggyőződése alapján, érett és megnyugtató ítéletét.

Hiszen a bírák most is, az Írásbeliség és referáta kevésbé felvilágosító rendszere mellett, azonnal s rögtönözve mondják ki, a meghallott referáta után, szavazataikat, s az elnök is azonnal rögtön jelenti ki, a szavazatok egyértelműsége vagy többsége alapján, az ítéletet, s e részben semmi lényeges különbséget nem mutat a szóbeli eljárás rendszerében szokásos mód, miszerint a bírák, mihelyt a felek, kik itt az előadót sokkal jobban helyettesítik, bevégezték előadandóikat, mellékszobába, vagy a teremben félrevonulnak, hol minden segédeszközökkel ellátva, az ügy fontosságához képest rövidebben vagy hosszabban tanácskoznak, eltérő vélemények esetében egymást meggyőzni igyekeznek, és megállapodás után a nyilvánosság teremébe visszatérve, az elnök az ítéletet élő szóval kihirdeti. Ha a fenforgó netalán nehezebb vagy bonyoltabb kérdés, az elnök vagy valamelyik bíró véleménye szerint, bővebb gondolkodást vagy tanulmányozást igényel, semmitem gátolja, hogy a bírának gondolkodásra idő engedessék, s az Ítélet meghozása és kihirdetése rövid időre elnapoltassék. A bírói határozatok félt elhamarkodása tekintetében a szóbeli eljárás ellen felhozott aggály tehát egészen alaptalan, s erre nézve az írásbeliség a szóbeli eljárás felett előnyöket egyáltalában nem nyújt; sőt, mint már ismételve említettem, a bírói határozatok helyességének biz-

tosítására kétségkívül sokkal több előnnyel kínálkozik azon rendszer, melynél a bíró a felektől vagy védőiktől közvetlenül hallja s veszi át úgy az ügyek tényállásának, mint a jogi szempontoknak eleven előterjesztését az unatkozott s elfáradt referens bíró élettelen s egyhangú előadása helyett; lia a bíróság minden egyes tagja kérdéseket intézhet a felekhez, saját fülével hallja a színról-színre látott tanúknak a nyilvánosság hatalmas ereje által ellenőrzött vallomásait, egy kiküldött, sokszor tudatlan s az ügyállást éppen nem ismerő és felfogni sem képes közeg által tökéletlenül felvett jegyzőkönyv sovány tartalma helyett.

Egyike a felhozott ellenvetéseknek, melyek e kérdésnél a legbecsületesb jó szándékkal szerepelnek, s annál veszélyesbek, mert a hazafiság s nemzetiség nevében s nymbusában lépnek fel, — a nyelv tekintete, mely e soknyelvű hazában, és éppen ma, a nemzetiségi s nyelv miatti izgalmak mámorában, kétségkívül nagy nehézségeket szül. — Ezen nehézségek tagadhatlanok, és felmerülnek a közélet minden ágában, szerencsétlen következményei helyzetünknek, és azon bűnös mulasztásnak, hogy annak idejében, a mondva csinált nemzetiségi fanatizmus, a Gay által, muszka befolyással megteremtett illyrismus s Kollár- és Hurbánféle panszlavizmus, és a nagysüvegű s nagy gubájú Hórak és Gloskák frakkos utódai által inaugurált daco-román aspirációk, végre a török üldözés elől ide menekült s vendégszerető szívességgel fogadott Csernovics-raj némely hálátlan sarjadéka által táplált szerb ellenségeskedés kitörése előtt, — egygyé nem gyúrta a Duna s Tisza partjain egy korona s alkotmány alatt élő fajokat, úgy a mint cselekedett a centralizáló Eranciaország, midőn egygyéolvasztotta 30—40 milliónyi többféle fajú s eredetű lakosát. — a mint jónak látta cselekedni a practicus Anglia, teljesen egyesítve magával nyelv tekintetében is, Walest, Scótiát és Irföldet, megannyi külön fajok hazáját; mint cselekedett Poroszország is, ez erőteljes német állam, hol már *csak* német létezik, s a sok »\«-ban végződő szláv név tulajdonosainak eszükbe se jut szlávokká lenni akarni.

A hiba megtörtént, most túrni kell következéseit; de az innét származó nehézségek miatt nem szabad a jó igazság-

szolgáltatás nélkülözhetlen feltételeit elejtenünk. Ha a magyar bíró a szóbeliség és közvetlenség követelményeinek eleget akar tenni, kétségkívül kénytelen lesz azon feleket, kik magyaréi nem tudnak, saját nyelvükön szólni engedni s kihallgatni, míg az érdekek hatalma s a törvényhozás mindenágú intézkedései által előidézett szükség érzete általánossá nem teszi Magyarországon összes lakosaiban a meggyőződést, hogy e hazában meg kell tanulniok magyarul beszélni vagy legalább meg kell taníttatni gyermekeiket; ez esetben a bíró, ha maga nem értené azon népfaj nyelvét, melynek fiával érintkezik (a mely eset, czélszerű kinevezések mellett, ritkán fog előfordulni), kénytelen lenne kivételesen tolmácsot használni; egyébiránt ez csak az egyes bíróságoknál fődül elő; a törvényszékeknél, úgy mint világszerte, nálunk is kötelezett ügyvédi közbenjárásnak van helye; a törvénytől függ, hogy ügyvéddé oly ember, ki Magyarországon magyarul nem tud, fel ne avattassák, s a kellő felügyelet és fegyelem dolga, hogy a kinevezett ügyvéd a törvény azon rendelkezését, miszerint a törvénykezési nyelv Magyarországon a magyar, illő tiszteletben tartsa.

Éjszakamerika szabad államait sok fajú s nyelvű nép lakja, de az ottani embereknek, bármely fajhoz s nemzetiséghez tartozzanak, van annyi józan eszük, melylyel belátják, hogy az anyanyelveknek a házi, otthoni, magánéletben, s az egyházban és iskolában szabad használata s az azzal élés jogának érintetlen hagyása mellett, a közigazgatásban s törvénykezésben kell egy általánosan használt s kötelező hivatalos nyelvnek lenni, melyben az államegység eszméje kifejezve s fenntartva legyen. Senki sem rajong ott az ellen, hogy a törvénykezés nyelve kizárólag angol, s a bíró, miután a feleket, kik angolul nem tudnak, hivatalos, vagy a felek közös bizalmával választott tolmács segítségével kihallgatta, angol nyelven hozza meg ítéletét. Egy barátom, ki sokáig az éjszakamerikai szabad államokban lakott, s ott maga is perlekedett, saját tapasztalása után beszélt nekem, hogy ő német vidéken lakván, hol t. i. a lakosok többségének nyelve német volt, német alperes ellen folytatott pert, ki angolul keveset tudott; a bíró szintén született német volt, ki azonban angolul jól

értett s beszélt; az én barátom egyaránt bírta a német és az angol nyelvet, azonban, hogy a másik fél megértse, németül nyilatkozott; az ellenfél német előadását a jelenlevő tolmács angolra fordítva terjesztette a bíró elé, bár ez maga is német volt s a német előadást jól értette; barátom német előadását szintén angolra fordította, s a bíró, a németül nyilatkozott felek ügyében, angol fordítás után, angolul hozott Ítéletet, Ki nem látja, hogy ez esetben a tolmács közbejárása egészen fölösleges volt, a nagy elv fenntartása végett mégis alkalmaztatott a fölösleges eszköz; mert éjszaki Amerikában a bíró nem hallhat hivatalosan más hangot, mint angolt, s nem Ítéltet más nyelven, mint angolul; pedig Amerika szabad köztársaság, hol a cosmopoliticus eszmék nagyon otthonosak, s az egyéni szabadság lehető legnagyobb kiterjedésnek örvend. — Ott oly erős és általános e meggyőződés, hogy bizonyos hőöket, kik itt kedélyes elnézés mellett, s az államügyész ellenében az esküdtsékek által is pártoltatva, folytatják az állam egysége elleni üzelmeiket, könnyen elérhetné a lynch-féle igazságszolgáltatás sújtó keze, s szurokba és tollúba hentergetve gondolkodhatnak a felett, hogy ők miféle madarak? — És pedig e hősök, fajuk hazájában, Szerviában, igen helyesnek és igazságosnak találják, hogy az ott lakó nagyszámú románoknak piszszenni se legyen szabad saját anyanyelvükön a nyilvános élet bármely terén, mint ezt szintén ott utazott, s saját tapasztalása után értesült barátomtól tudom.

A szokott ellenvetésekre megtévén rövid észrevételeimet, fennmarad még futólagos megbeszélés tárgyául, a mai körülmények közt annyi üdvös reformnak útját álló pénzügyi szempont, a kényszerű fősvénykedés kísértete, mint legyőzendő akadály. — Bár ezen nem jogtudományi, hanem csupán pénzügyminiszteri kifogás e helyen (t. i. az akadémiában) tekintetbe sem jöhetne, s azzal nekem itt, szorosán véve, semmi dolgom, minthogy mégis ez a legnagyobb nehézség, mely a szóbeliség rendszere ellen ma, különösen a kormánykörökben, fel szokott hozatni, melyek meg vannak győződve a felől, hogy e rendszer az igazságügyi, most is elég magas kiadásokat elviselhetlenül nagy mértékben fogja növelni, akárok mégis arra, mint a gyakorlati emberek kedvencz érvelé-

sére, néhány szót kockáztatni, s elmondani azon erős meggyőződésemet, hogyha ezen egész rendszer, annak minden lényeges kellékeivel, jól, czélszerűleg, öszhangzatosan formulázva, meggondolva és kiszámítva, vitetik keresztül s léptetetik életbe, az, az írásbeli s vegyes eljárásnál eddig alkalmazott összes tényezőkre szükségelt költségekkel párhuzamban, nem csak többé nem kerül, mint a mostani nyomorúság, sőt inkább majdan, ha t. i. az első felszerelés mindenesetre jelentékeny költségein átestünk, — kétségtelenül tetemes megtakarításokra fog vezetni. Elesnek ugyanis a szóbeliség s közvetlenség egyszerű rendszerében számos oly tényezők melyek az írásbeliségnél szükségesek; nem kell a bírának a perek előkészítésével vesződni, elmarad a referálás s azzal járó irkafirka, és így sokkal kevesebb bíróra lesz szükség, s a kezelő személyzet is jóval kisebb lehet. Tett tapasztalások előtt, ma még nehéz volna biztosan meghatározni: melyik rendszer lesz, általán véve, pénzügyi tekintetben előnyösebb; nekem részemről erős bitem, hogy a mostani tökéletlen, s az anyagi igazság kiderítésére minél kevesli biztosítékot nyújtó rendszer összes tényezői nem kerülnek kevesebb költségbe, mint a szóbeliség jól kidolgozott, jól szervezett rendszere. Sőt épen az írásbeli eljárás által szükségelt bírói szervezet, az évenként szaporodó ügyek feldolgozására s előadására megkivántató nagy bírói személyzet évenként növekedő költségei teszik a mostani állapotot pénzügyi tekintetben is fenntarthatlanná, s az ajánlott, sokkal egyszerűbb rendszer behozását elodázhatlanná. — A közvetlenség s nyilvánosság tagadhatlanul nagyobb helyiségeket s némi költséges apparátust és több felebbviteli törvényszéket igényel, (melynek felállítása egyébiránt, a mostani rendszer fenntartása mellett is, élénken érzett szükség, s elmellőzése, annak idejében, nagy tévedés volt) — bizonyos az is, hogy az első felszerelés sok költségbe kerül; de hát ugyan mi legyen az, a mi megérdemli a költséget, ha nem a jó igazságszolgáltatás? — ha Uchátius-féle ágyúkra milliókat adhatunk, mert jobban lőnek, mint a mostani ágyúk, ne sajnáljuk a költséget azon felszerelésre is, mely szükséges arra, hogy az igazság fegyvere fényesebben villogjon, s a bíró jobban lőjön a célba, mint eddig, és

versenyezhesen a külföldi bírák sikereivel. — Ez azonban, mint említém, nem jogtudományi szempont, mert hiszen a gözeke is többre kerül, mint a jámbor faeke, de ha amannak előnyeiről tudományosan akarunk értekezni, nem fogjuk a könyvtár azon kincsei közé, melyekből tanácsot merítünk, Vidacsnak vagy Gubicznak, és a falusi kovácsoknak számláit sorozni.

S a gőzekét említve, szabad legyen az arról vett hasonlatot tovább folytatnom.

A fődolog ugyanis nem a megtakarítás s gyorsítás — bár előttem a szóbeliség ezen eredménye is kétségtelen — hanem a fősúly az igazságszolgáltatásban arra és csak arra helyezendő, bármi sok időbe s pénzbe kerüljön is, hogy az anyagi igazság kiderítése, az ítéletek alaposága legyen minél inkább biztosítva; ez pedig csak a szóbeliség s közvetlenség rendszerében várható. — Mit használ a gyors igazságszolgáltatás, ha nem alapos? ki örül az olcsó igazságszolgáltatásnak, ha »olcsó húsnak híg a leve?«

A szóbeli közvetlen eljárás ellen körülbelül oly érveket szoktak felhozni az ósdiak, mint a gazda-közönség némely elfogult tagjai, saját munkásságuk terén, a gözeke s gőzzel mivelés alkalmazása ellen. »Talán jó lehet az Angliában, az ottani viszonyok közt, mondják e félienkek s a vaskalaposok, de mi még távol állunk ily nagyszerű reformok lehetőségétől; ez csak egy szebb jövő zenéje még, s a ki saját kárával experimentálni nem akar, őrizkedjék tőle.« A kérdés, miután a szóbeli-közvetlen eljárás előnyeit elvileg alig meri tagadni valaki, s csakugyan nem vonja kétségbe senki fia, ha az élet-erős, valódi igazságszolgáltatás iránt élénkebb érzékkel bír, a kérdés ma leginkább csak az: eljött-e már nálunk is az ideje, hogy a jogászvilág s a kormánykörök figyelme e kérdéssel, mint már megérettel, komolyan foglalkozzék, és miután az elmélet már eléggé megérett, ez üdvös reformot életbe is léptesse?

Szabad legyen felállítanom amaz, a gőzekétől vett, véleményem szerint igen praegnans és felvilágosító hasonlatot. A mostani rendszer a törvénykezésben az, a mi a szántásvetésnél az igavonó állat; a közvetlenség és szóbeliség rendszere,

a gőzerő, a gőzeke alkalmazása az igazságszolgáltatás terén. Főérdeme nem annyira a gyorsaságban áll, mint a talajnak mély és termékenyítő megművelésében. Ha nem állana is, a mit a gőzekétől vártak, hogy a növelés költségeit tetemesen leszállítandja az előbbihez képest, sőt ha, feltéve meg nem engedve, többbe kerül is: de kétségtelen, hogy mintegy varázsütéssel hat arra, hogy a föld mélyen megnöveltessek s ezáltal termő képessége emeltessek, mert a leglomhább föld sem állhat ellent a gőzeke hatalmas bűverejének. Így, ha nem fogna is az igazságszolgáltatás, a közvetlenség és szóbeliség rendszerének alkalmazása mellett, sokkal gyorsabb és olcsóbb lenni mint most, — a mit én hiszek s a mi, minden tényezőt számba véve, ha nem tekintjük a kérdést egyoldalúlag és szűk látkörből, — erős meggyőződésem szerint szinte be fog következni, — de az már kétségtelen, hogy mélyebb, alaposabb, termékenyebb, szóval bensőleg jobb lesz az igazságszolgáltatás, mely ellen, az eddigi szegény foltozások mellett, annyi méltó panasz van. Nem kell, ha csalódní nem akarunk, az új rendszer behozatalától *azonnal* csodákat várni; a mértéket nem ismerő túlvérmesség rendesen csalódásra vezet, de kétségen kívül csakhamar be fog következni a gyakorlat által megszilárdult, józan, higgadt meggyőződés ezen új rend nagyszerű előnyei felől, mint bekövetkezett mindenütt, hol áldásait megismerték. A gőzzel szántás rendszere sem egyszerre mutatta üdvös eredményeit a vállalkozó angolok szép szigetén, mert a gazda nem volt még kellőleg begyakorolva s bele szokva az új gépezet fogásaiba; a constructio sem volt még tökéletes s nem győzhetett le egyszerre minden nehézséget. De az angol gazda nem riadt vissza, s nem fáradt el a nehézségek leküzdésében; bölcsen tüi'elmes lévén, mindaddig tanulmányozta s forgatta az új gépezetet, pótolgatta annak tapasztalt hiányait, javítgatta szerkezetét, hogy a megkísérlett új rendszer, mely nagyban s egészben üdvösnek lenni tapasztaltatott, a nehézségek diadalmas leküzdése után, most már országszerte gyökeret vert, és gazdagon árasztja áldásait. — Ugyanezen fokozott hatás jut érvényre a törvénykezésben a szóbeliség s közvetlenség alkalmazása által, mint a földművelésnél a mélyen szántó gőzeke munkája után. Ez számokban ki nem fejezhető

hatás; ez a dolognak lelke. Mint ott; a példa s hasonlat okáért felemlített mezőn, a főnyereség abban fekszik, hogy a termő föld mélyen átforgattatik, felpuhíttatik, szellőztetés és tisztázás alá kerül, a mi a jelenlegi igavonó állatok használata mellett soha oly fokon el nem érhető: úgy itt, az igazság földé, a szóbeli kifejtés, a bírák mélyen ható kérdései, a felek keresztkérdései, a közvetlen kihallgatás, az élő ige ereje által úgy felszántatik s úgy megtermékenyítetik, hogy az igazságos ítéletekben, az anyagi igazság létrehozásában mutatkozó aratás végtelenül felülhaladja a mostanit. — S minél keményebb a föld, minél nehezebb a megoldandó vitás kérdés, annál szükségesebb a mélyenható feldogozás; és véleményem szerint a legtévesebb eszme volna azt hinni, hogy a szóbeliség csak az egyszerűbb s könnyebb kérdéseknél alkalmazható hasznosan; sőt épen a nehezebb és bonyoltabb kérdések teljes kifejtésére szükséges ezen rendszer, melynek mélyreható szemei előtt semmi rejtve nem marad. Az igazság mivelésének ez erőteljes rendszerében az igazság gyökerei mély ágyat nyerne, a kötött, száraz talaj feldolgoztatik, porhanyóvá tétetik, megnyílik a nyilvánosság, a lég és napfény tápláló behatásainak, mint a föld keble a gőzeke mélyreható munkája által. Nem csak nagyobb, de minőségre nézve is sokkal jobb termés s biztosabb, gazdagabb aratás várható az igazság jelenleg elgyomosodott kertében.

Én nem ismerem a reformoknak, minden jó akaratuk mellett, veszélyesb ellenségeit, mint azokat, kik a reformokat elvileg nem ellenzik ugyan, de azok életbeléptetését oly ürügy alatt hátráltatják, hogy még koraiak, mert az ország, a nép éretlen még elfogadásukra, s megemésztésükre. De végre is ily félénk bölcsesség örökké lehetlenné teszi a haladást. Ha félünk vízbe menni, nem tanulhatunk meg úszni. Ha a népnek mindaddig nem adnánk jogokat, míg annak minden egyes tagja azon műveltséggel nem bír, mely véleményünk szerint szükséges arra, hogy kezében, mint gyermekében a kés vagy a tűz, veszélyesekké ne váljanak: úgy sohasem jőne el a jogegyenlőség, az alkotmányosság korszaka, s örökké gyámság alatt maradna az emberfaj nagy többsége, mely épen a jogok gyakorlata által szerzi meg lassankint az érett-

séget azok jól használására. Így ha a szóbeliség rendszerét életbeléptetni mindaddig nem merjük, míg p. o. minden bíránk egy-egy Erskine, Henrion de Pansey, vagy (a ma már hármás) Majláth György nem lesz, s minden magyarországi ügyvéd egy-egy Cicero, Brougham, Jules Favre, vagy Unger, vagy míg az embereket az örök béke szelleme annyira bölcsék- és szelídekké nem teszi, hogy jogaik keresése- s védelmében minden szenvedélyt le nem vetkeznek; stb. stb. ügy sohasem lesz oly törvénykezési rendszerünk, mely a halogatni szeretők beismerése szerint is, az anyagi igazságnak legjobb felderítője s így biztosítéka. Ez egy veszélyes circulus vitiosus, melynek életlő bűvköréből elszántan ki kell törnünk. — Az ily túlfélénk emberek, legjobb szándékuk mellett, majdnem annyit ártanak az ügynek, mint a roszakaratuak, kik a sötétséget és zavart elvből szeretik.

Nekem azonban tántorítatlan bitem, hogy hazánk készen várja már a természethez visszatért, s az » Acten-vertilgungs-commissiólc« nevetséges működésének láttára elpirúlt XIX-dik század igazságszolgáltatásának e nagy mozgató erejét, mely a szellemi tehetségeket békóikból kiszabadítsa, álmukból felébreszse és a valódi igazságot azon trónra emelje, melyet most a szerencsétlen formalismus tart elfoglalva. Tehát bátorság! fogjunk az átalakításhoz *azonnal*, ámbár óvatosan s meggondolva, — és azután miveljük az új rendszert erőlesen és becsületesen.

II.

Meg lévén állapítva a szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság, mint törvénykezési elvnek, üdvös volta, következik még: elmondani némely fő szempontokat annak gyakorlati alkalmazásáról. — S ez annál szükségesb, mert az elv helyességét ma már kevesen merik megtagadni, de annál több-en vannak, kik aggodalmakkal telvék annak gyakorlati alkalmazására nézve s a szóbeliség bátor védői csak úgy menekülhetnek meg a bekövetkező vádak- és szemrehányásoktól, ha az sikeresnek fog mutatkozni, ez pedig csak úgy várható, ha az alapelvek, melyekre építetik, czélszerűen és az ügyes építőmester mindenre kiterjedő, az arányokat s ösz-bangzatot minden oldalon szem előtt tartó figyelmével állapítatnak meg. Előrebocsátom, hogy:

A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság, az ajánlott törvénykezési rendszernek e bárom tényezője, oly szent háromság, melyet szétszakítani, melyek egyikét a másiktól elválasztani nem lehet. Mindegyik tényezőnek meg van saját külön, de a többiével egy célra összeható rendeltetése, jelentősége s érdeme, a bárom együtt akként gyámolítja s egészíti ki egymást, mint egy jó gépben az összevágó kerek. A *szóbeliség* azon tényező, melynek segélyével egyszerűen s gyorsan, és így aránylag olcsón is, intéztethetnek el a peres ügyek, bármint féljenek is némelyek, az egész világ kipróbált tapasztalását megtagadni akarva, az ellenkezőtől; — a *közvetlenség*, azaz: a bíró személyes, egyenes érintkezése a felekkel s a tanúkkal, vagyis: a bíró saját szemével látásának, saját fülével hallásának rendszere, a bíró helyes felfogásának s az alapos ítélethozásnak, az anyagi igazság felderítésének legjobb biztosítéka; a *nyilvánosság* végre a nélkülözhetlen, a megvesztegethetlen ellenőr, a helyes eljárás jutalmazója, a visszaélések ostora s kiirtója. Egyik a másik nélkül mit sem ér; hiányos, és csonka, mint a test, melynek nincs meg keze, vágylába, vagy öt érzékének valamelyike,

Először is elmondom nézeteimet a *nyilvánosságról*, az igazságnak e. mindenható palládiumáról, mely egy maga annyit ér, mint az igazság biztosítására irányzott többi intézkedések együtt véve, vagy másképpen kifejezve: mely nélkül a többi együtt véve sem sokat ér; s melynek üdvös hatását fennszóval s lelkesülten hirdetik mindazon nemzetek, melyek azt tapasztalásból ismerik. Örömmel constatálhatni, hogy e tekintetben már teljesen megérett Európában a közvélemény, s ma már nem csak író nem találkozik, a ki a titkos eljárást védeni elég gyalázatos volna, hanem a kormányok is teljesen kiépültek e részben középkori vakságukból.

A nyilvánosság bizonyos foka az Írásbeli eljárás mellett is lehetséges ugyan, s némileg használhat is annyiban, a mennyiben a felek a perek előadásánál jelen lehetnek, az előadó bírót némileg ellenőrizhetik, saját látásuk s hallásuk után győződhetnek meg, hogy a törvényszék szabályszerűleg volt-e összeállítva, a per előadása s kifejtése kellőleg megtörtént-e, az iratokban foglalt tényállással megegyező s kimerítő volt-e, — az Ítéelő bírák figyelmeztek-e, és szerezhettek-e a peres ügy mibenlétéről elegendő, s alapos ítélelhozásra képesítő tudomást? — teljes hatását azonban csak a szóbeliséggel összekötve fejtheti ki, melynél a jelenlevő felek, sőt mindenki, a kit az igazságszolgáltatás érdekel, bíráló figyelemmel kísérhetik az ügy egész lefolyását, úgy az ügyvédek, mint a bírákat; teljes tisztaságban láthatják s megérthetik a fennforgó kérdést, mely kezdettől végig előttük bonyolittatik le. Csak a szóbeliséggel s közvetlenséggel párosult teljes nyilvánosság mellett várhatók egész kiterjedésben azon nagyszerű eredmények, hogy az igazságszolgáltatás ne legyen egy kiváltságúit kaszt kizárólagos tulajdona, hanem mindenkiel közös, a nép közvetlen részvéte által éltetett s táplált közvagyon, hogy az ítéletben maga a peresztes fél is lehetőleg megnyugodjék s elismerje, hogy perét annak saját jogtalansága, nem pedig a bírák s ügyvédek részrehajló, helytelen eljárása miatt vesztette el; hogy a törvények iránti tisztelet, az államnak s közrendnek e legszilárdabb alapja, napról-napra izmosodjék, s a törvénykezés elleni gyanúsítások és bizalmatlanság mindinkább megszűnjenek, hogy ekként a felebbezések száma is

minél kevesebbre csökkenjen; — a mi az Írásbeliség mellett, bár némi nyilvánosság létezzék is, csak sokkal kisebb mértékben várható.

A nyilvánosságnak két eszköze van: egyik, s a hatalmasabb, a szabad sajtó; másik azon lehetőség, hogy a törvénykezés termei nyitva legyenek a közönség előtt. — Ez utóbbit azonban nem elég csak elvben kimondani, hanem gondoskodni kell a módokról is, hogy az elv valósággá legyen az életben és gyakorlatban, hogy a közönség, mely részt venni akar, physikai helyet is találjon a törvénykezési teremben, s onnét mindenféle önkényes ürügy alatt el ne távolíttassék, de még gond fordíttassék arra is, hogy a tárgyalásokon ne a közönség üres helye, hanem lehetőleg számos és művelt, tehát oly hallgatóság legyen jelen, mely képes a bíró eljárását figyelemmel kísérni, a törvénnyel hasonlítani s Ítéleteit méltányolni. Nagyobb fontosságú, nagyobb zajt ütött, drámai érdekű, vagy éppen botrányos ügyekben, melyek a szenvedélyekhez szólanák, nincs szükség a nyilvánosságot elősegíteni, mert a természetes tudvágy és kíváncsiság maga vonzza oda az embereket; a gondoskodásnak arra kell kiterjedni, hogy rendes, mindennapi esetekben se legyen egészen üres a hallgatóság helye. S ha nem mennek is annyira, mint Bentham, a ki polgári kötelességgé akarja tenni némely felvilágosodott és hivatásuk természete szerint némi idővel is rendelkező néposztályokra nézve a törvényszéki tárgyalásoknál időnkint s felváltva leendő megjelenést, s e célra különösen az egyházi férfiakat ajánlja, kiknél talán még alkalmasabbak volnának a nyugdíjas hivatalnokok: nem lehet nem helyeselni azon indítványt, hogy az ügyvédi és bírói hivatalra készülő ifjúság köteleztessék ezen hasznos, előkészítő részvételre, miszerint így a törvényszék folytonos, eredménydús seminarium legyen azon célra, hogy jó bírák s ügyvédek, és általában tapasztalt, a törvények hatásának józan megítéléséhez szoktatott, s törvénytisztelő polgárok neveltessenek, kik az emberi cselekedeteket az igazság serpenyőjében megmérni képesek; mire, volt jurátusaink jelenlétében a kir. Curia ülésein előzménnyel bírnak. Egyébiránt, tekintve, hogy ezen körülménynek a független, és idejükkal tetszésük szerint rendelkező s e részben kényszerrel nem

tűró polgárokra eröltetése igen nehéz és kényes dolog, — annyi gondoskodás a hallgatóság által képviselt nyilvánosság érdekében minden esetre szükséges, hogy az emberekre nézve a megjelenés lehetőleg vonzóvá és kényelmessé tétessék. Ennek egyik eszköze, hogy a hallgatóság részére elég térés és tiszta hely legyen fentartva, másik, hogy a törvénykezés temploma oly díszes és az egész törvénykezési dráma külsőleg is oly ünnepélyes, hatályos és méltóságos legyen, mely az efféle hatások s benyomások iránt mindig fogékony emberi természetre vonzerőt gyakoroljon. Londonban, s Párisban a törvényszékek helyiségei nem igen nagyok, és számszerint kevés hallgató fér be az e célra szolgáló helyekre; s általában áll az, hogy az ilyen hely mindig csak korlátolt lehet, s aránylag kevés számú hallgatót fogadhat be, és azon nem lehet segíteni, hogy nagyérdemű tárgyalások alkalmával többen, kik jelen lenni óhajtanának, be ne férjenek: azonban ott, hol az efféle részvét és érdekltség kellőleg kifejlett s megerősödött, a nagy számot pótolja a hallgatóság minősége, mert rendszerint annyi ügyvéd s felvilágosodott, értelmes, és szakértő egyén van jelen, a kik a kellő ellenőrzést a célnak megfelelőleg gyakorolni teljesen elegendők.

Arra, hogy hallgatóság mindig legyen jelen, és pedig oly értelmes, felvilágosodott hallgatóság, mely a nyilvánosság főcéljának megfeleljen, — kétségkívül egyik feltétel, hogy a törvényszékek népesebb és műveltebb városokban legyenek elhelyezve, — és ez fontosabb tekintet, mint a földirati s távolsági felosztás arányossága és szabályszerűsége, különösen ma, midőn a gyors közlekedési eszközök a távolságokat majdnem kiegyenlítik s megszüntetik. Csak nagy és műveit városokban remélhető, hogy mindig találkozik egy rakás ember, kit a törvénykezési eljárás, a bíróságok s ügyvédek szereplése, a tárgyalási dráma érdekel, és a kinél, a mennyiben erre szabad rendelkezés alá eső ideje is van, a törvénykezés termékének látogatása szokássá, majd életszükséggé válik, — és pedig olyan férfiak, kik, ha kevesebb számmal vannak is, értelmiségők- s bíráló képességüknél fogva a nyilvánosság céljának jobban felelnek meg, mint akár tíz annyi számú értetlen, bámész tömeg. — A tárgyalandó ügyek

sorozatának nyilvános helyeken kifüggesztése előmozdítja ezen részvétet s érdekeltséget; a törvénykezési eljárás ünneplényessége, a külső apparátus szinte nagyban járul ahoz, hogy a külsőségek hatásának mindig hódoló ember szeressen megjelenni ott, hol valami látni, hallani s bámulni valót talál.

A Westminsterhallban s a Palais de Justiceben kifejtett külső fény, az igazság istenének oltárát mindenütt környező tekintély- s méltóságnak feltűnő jelei, a helyiség pompája, a biborba vagy fekete tógákba öltözött bírák, a diszitmények, ószerű ruházatok, a parókás és infulás ügyvédek tisztes gyülekezete, a rend fentartására hivatott hallgatag örök stb. kétségkívül nagy vonzerőt gyakorolnak a hallgatóságra, mert varázserővel hatnak annak képzelődésére, s a törvénykezés terméké némileg a színház, a tárgyalásnak a drámai előadás érdekét kölcsönzik. Mindez kétségkívül előítélet, s a történeti hagyományos ruhába, biborba és fekete tógába öltözött, parókás bíró semmivel sem bölcsebb és csallatlanabb, mint az egyszerű polgári öltözet hordozója, de tagadhatatlan, hogy a nagy közönség, a Puncli, és Charivari, és az élczelő Democritusok daczára, több tisztelettel viseltetik az olyan bíró iránt, s nagyobb áhítattal hallgatja szavait, hogy a felek s tanúk is megdöbbenve s magukba szállva tekintenek fenségére, hogy lelkiismeretük inkább felébred, s kevésbbé mernek hazudni és tettetni, mint megszokott, mindennapi helyen s környezetben. — Mindez azonban igen sok költségbe kerül, s azért megengedem, hogy nekünk le kell mondanunk e fényes külsőségekről, bármennyire csábítók legyenek is, és daczára Bentham véleményének, ki a hivatalos öltözetet, nevezetesen a bő tógát, mely a bírák netaláni testi hibáit s fogyatkozásait kiegyenlíti, mulhatlanul szükségesnek tartja, megnyugodnunk abban, hogy a hely méltóságát főleg annak magas célja- s rendeltetésében, s a bírói tiszt tekintélyét eljárása s határozatai törvényességében s bölcsességében keressük. Van azonban e tekintetben is bizonyos minimum, melyen alul nem szállhatunk; a törvénykezés helye, ha nem pompás is, kell, hogy tiszta s elég térés legyen, mely a hallgatóságot befogadhassa; annak beosztása, kell, hogy a cél- nak megfelelően; a bíró széke elkülönzött s uralkodó helyze-

tét foglaljon el, s ezzel szemközt az ügyvédek, felek, tanúk helyei elkülönözve s a közönség szemeinek kitéve legyenek; hogy a rend és illem fentartásáról mindenestre gondoskodva legyen, s a bírák nem pompásan, de oly tisztességes, talán nemzeti szabású és sötét színű öltözetben jelenjenek meg a közönség előtt, mely komoly férfiakhoz s magas hivataluk jelleméhez illik.

A nyilvánosságnak ki kell terjedni az egész tárgyalásra, melynek befejezésével az egyes bíró Ítéletét azonnal kihirdeti, s én részemről nem ellenezném, hogy az a több tagból álló bírói testületeknél is kiterjesztessék maga az ítélethez, minthogy azonban sokszor a legjobb s legmélyebben beható bíró igen rősz szónok lehet s véleményét szabatosan, vagy legalább ékesen előadni nem tudja, s minthogy nem is mindegyikben van meg a kellő bátorság független véleményét minden viszonyok s körülmények közt szabadon kimondani, az ítélethez rendszerint nem a nyilvánosság színe előtt, hanem mellékszobában, vagy bővebb tanácskozást nem igénylő, egyszerű ügyekben, a tárgyalás teremében félre vonúlva rövid és csendes eszmecsere után, szokott történni. Annyival szükségesb azonban, hogy a bíró a hallgatóság előtt kihirdetett ítéletet minden esetben indokolja, a mi kiváló fontosságú dolog úgy a hallgatóságra, mint maga a bíróra nézve; mert a hallgatóság előtt rősz és alaptalan indokokat hozni elő valamely igazságtalan ítélet támogatására, oly feladat, melytől minden bíró visszaretten; — s az értelmesen és szabatosan előadott indokok azon forrás, melyből a hallgatóság meggyőződést merít, és törvénytiszteletet tanúi.

A nyilvánosság korlátozása a hallgatóságnak bizonyos esetekbeni kizárása által csak annyiban engedhető meg, a mennyiben ezt a rend s erkölcsiség érdekei, és a perlekedő felek azon jogának tekintetbe vétele teszik szükségessé, hogy benső házi s családi viszonyaik a közönség előtt fel ne társanak. — Természetesen jelen nem lehetnek, kik megjelenésükkel s magukviseletével az illemt, s a törvénykezési hely méltóságát sértik; kizárható a nyilvánosság való perekben, némi kicsapongásokra, házasságtörésre stb alapított perekben, hol a tárgyalás menete a közszemérmert bánthatná.

egyenes vonalban álló rokonok közt folyó perekben, s általában, ha az illető felek egyetértőleg kívánják. Azonban kell, hogy magok a felek, s bizonyos számú barátaik s rokonaik, kiket megnevezhetnek, a nem nyilvános üléseken is jelen lehessenek.

Mínthogy azonban, mint már feljebb is említettem, a törvénykezés helye nem lehet oly térés, hogy abba igen nagy számú hallgatóság beférhessen, a nyilvánosság ezen alakja tehát, a dolog természeténél fogva, mindig korlátolt marad: a törvényszéki nyilvánosságnak leghatalmasb eszköze örökké és mindenütt a szabad sajtó. Ennek joga s feladata a törvény korlátái közt, véleményt mondani mindarról, a mi a törvényszékeknél történik; — egyébiránt pedig közzétenni a tárgyalások sorrendét, s belátása szerint, a nevezetesb s tanúságosb tárgyalásokat és ítéleteket, mely cél elérésére hatalmas közegek újabb időben a gyorsírók, kiknek a törvénykezés termeiben helyet adui a nyilvánosság egyik legfőbb postulatuma. De ha valahol, úgy e téren, fokozott veszélyvel jár a sajtószabadsággal való visszaélés. Valamint egy részről maga az igazságszolgáltatás szent és magas érdeke nemcsak megengedi, de megköveteli a valódi tévedések kimutatását, vagy éppen a netalán mutatkozó rász akarat s visszaélések bátor megrovását, úgy másrésztől őrizkedést javasol a méltatlan vagy túlzott vádaktól, melyek által, a vádak tárgyaiba kevésbé avatott közönségnél a bíróságok iránti kellő tisztelet s bizalom megingattatik és aláásatik. Ily példák lapirodalunkban sem hiányoznak már, s a hazafias sajtónak kötelessége megkérdezni önmagát, mielőtt e téren fegyvereit villogtatja, a vakító pártszenvédélytől megtisztult perczeiben: váljon helyes dolog-e azon tiszteletet s bizalmat, melyben a bíróságoknak, éppen az igazságszolgáltatás magas érdekében, részesülniök kell, alaptalan s pártszenvédélytől sugallt vádaszkodásokkal aláásni? — Hogy ez ne történhessék: czélszerű törvények mellett, az esküdszékek józan s hazafias szelleme fog gondoskodni.

A mi az említett szent háromságnak másik két tényezőjét, a *szóbeliséget* s *közvetlenséget* és ezek gyakorlati alkalmazását illeti, az ezen elvre alapított perrendtartás részletes

formulázására nézve, melynek minőségétől függ e dicső rendszernek várt sikere, ma már jobbnál jobb mintákat találunk a meglevő újabb perrendtartásokban, minők p. o. a francia Procedure alapjain tervezett, de ezen eljárás tapasztalt hibáiból már többé-kevésbé kitisztított s lényegesen javított genfi, belga, olasz, s több németországi és schweiczi, részint már szentesített s életbelépett törvények, részint törvényjavaslatok, s nincs ok, hogy a legjobbat, legcélszerűbbet, hazai viszonyainkhoz illesztett némi módosításokkal, készörömet el ne fogadjuk, okvetlenül elsőbbséget adva olyan munkálatoknak, melyek az Írásbeliségre lehető legkevesebb súlyt fektetnek s a szóbeliség és közvetlenség rendszerét minél tisztábban, teljesebben s következetesebben állítják fel, mindent gondosan kerülve, mi a vezérelv sértésével járna s annak meghamisítására, kijátszására vezetne, bele nem illő foltok vegyítése nélkül, s a tapasztalás által mindinkább tisztított nézponok tekintetbe vételével.

Én e helyen, számba véve az idő rövidségét, mely részemre ki van mérve, s egy akadémiai felolvasás egy pár ívre korlátolt terjedelmét, csak némely főkérdéseket fogok inkább érinteni, mint kimerítően tárgyalni, és ugyan:

Első kérdés: váljon a szóbeliség elvén alapuló polgári perrendtartásban engedtség e tér előkészítő iratoknak, és ha igen, mily kiterjedésben s minő hatálylyal? — Ezt illetőleg, az 1872-diki jogászgyűlés állandó bizottságának felszólítása folytán, igen jeles véleményeket dolgoztak ki a budapesti kir. tábla tisztelt elnöke Szabó Miklós, és dr. Fischer Lajos, kolozsvári ügyvéd¹⁾, melyek alapján, dr. Busbach Péter előadása mellett, a jogászgyűlés egyértelműleg kimondta, mint vezérelvet, hogy »a szóbeliség- s közvetlenségre fektetett polgári perrendtartásban a pert előkészítő iratok váltása, a feleknek, a tárgyalás előkészítése céljából, a legszükségesebbig leszállított számban, megengedhetők ugyan, de azok a per érdemének elbírálásánál figyelembe nem jöhetnek.

A dolog lényege abban fekszik, a mi a jogászgyűlés nyilatkozatának végén kimondva van, t. i. hogy a bírói hatá-

¹⁾ Lásd: magyar jogászgyűlés Évkönyve 1872. évre 161. s 173. 1.

rozat alapját ne az iratok képezzék, melyek ezen rendszernek az erre fektetett perrendtartásokban¹⁾ mindenütt világosan kifejezett alapfogalma szerint csak a szóbeli tárgyalás előkészítésére s a megállapodások lekötésére (fixírozására) szolgáljanak, hanem mindenkor csak a szóbeli előadások, még ha az írásbeli feljegyzésekben foglalt előadásoktól eltérnének is, s az írásba foglalt tények a bíró által tekintetbe ne is vétethessenek, ha a szóbeli tárgyalásnál élő szóval elő nem adatnak (kivévéen, ha az iratok bizonyítékul szerepelnek). Ha a törvénybe ezen szabály felvétetik: az írásos előkészület legkevésbé sem sérti a szóbeliség elvét, s nem csökkenti annak üdvös hatását. Az egész intézmény lényeges eleme, a természetes egyszerűségre s igazságra visszavezetett pernek mérvadó jellemvonása s alapeszméje, mely a peres ügynek, s a vitás kérdések okainak s ellenokainak a felek és az ítélő bíró jelenlétében lefolyó tárgyalásában áll, nem változik. — A közvetlenség, mely nem egyéb, mint a nyilvánosság elvének magok a perlekedő személyekre alkalmazása, az Írásbeli előkészület által, egészen érintetlen marad, mert az írásban összegyűjtött anyag minden része, a legkisebb parányig, szóba hozzák a bíró előtt s épen ott dolgoztatik fel s érleltetik meg a bírói határozat alapjául. — Mindazon panaszok, melyek a régi titkos írásbeliség ellen méltán felhozattak, megszűnnek s elenyésznek, sőt az egész peres ügy biztosabb alapot s határokat nyer.

Túlságra vetemednének, kik a szóbeliség s annak szűzies tisztasága iránti előszeretetből, s arra hivatkozva, hogy saját ügyét mindenki eléggé ismeri s annak védelmére minden percben kész lehet, az előkészítés szükségét megtagadnák s annak eszközeit kizárni akarnák. Mert a felek rendszerint csak azon körülményeket s bizonyítékokat ismerik, melyek ügyeik mellett, ezek javára szólanak, s nem azokat is, melyeket az ellenfél felhozhat; — mert továbbá az esetek nem is mindenkor újak s üde emlékezetben élők, hanem régiek, elmosódottak, elfelejtettek, a közvetlenül szerződő felektől

²⁾ P. o. hannoveri 101. §. német szövetségi 131. §. genfi, württembergi, bajor sat.

jogutódokra átszállottak; és végre nem is a felek személyesen, hanem azok képviselői fognak a bíróság előtt megjelenni, mert nincs benne kétség, hogy társas-bíróságok előtti perekben, ha a törvény nem parancsolná is az ügyvédek általi képviselést, a czélszerűség, a szakértelem szüksége, az élet kényszerűsége fogják a perlekedőket arra bírni, hogy fontosabb ügyekben magukat törvénytudó védők által képviseltesék; az ügyvédek pedig, kellő előkészítés nélkül, a reájok bízott ügyekben magukat nem tájékozhatnak s hivatásuknak meg nem felelhetnek. — Ámbár tehát nem lehet állítani, hogy a szóbeli és közvetlen eljárás, előkészítő iratok nélkül alkalmazható ne lenne: tagadhatlan mégis, hogy ily iratok az eljárást könnyítik, a perek befejezését gyorsítják, s az ítélethozásra szükséges alap lerakását biztosítják, — ilyek megengedése mellett tehát a legnyomósabb czélszerűségi okok szólanak. Sohasem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy rendeltetésük célján túl ne menjenek, az élő szó felett túlsúlyra ne emelkedjenek, — hogy a szóbeliség- s közvetlenségnek törvénykezésünk földébe ültetett növényét, melytől oly ép és zamatos gyümölcsöket remélünk, el ne nyomják, hogy, mint Busbach Péter oly találóan mondá: »a karó, melylyel a csemetét támogatjuk, csak karó maradjon, s gyökeret ne hajtson.« — A periratok tartalma e szerint csak a jogczim előadására, s a tények és bizonyítékok egyszerű felsorolására s a felek szabatos, rövid indítványainak megtételére szorítkozzék, minden jogi okoskodások és következtetések el-mellőzésével.

A megengedett előkészítő iratok száma azután lehet, az esetekhez képest, több vagy kevesebb, csak hogy azon ok, mely miatt a szóbeli eljárásban ily előkészítő iratoknak hely adatik, t. i. hogy alperes a felperesi követelésről, annak jogalapjáról s kiterjedéséről kellőleg értesítve legyen, s kimerítő szóbeli védelmére előkészülhessen, és meglepetés folytán a tárgyalás gyors folyamát késleltetni kénytelen ne legyen, és halasztásoknak, a szóbeli eljárás ezen nagy betegségének s romboló férgének, szüksége ne merüljön fel, soha szem elől ne tévesztessék. — Előkészítő Írásbeli közlések s feljegyzések a szóbeliségben csupán az említett célból, nem pedig a

bíró irányzására, s ítélete alapjául engedtethek meg, s mindaz, a mi e részben a legszükségeseb mértéken túl menne, szigorúan kizárandó. — Ezen mérték megszabásánál a két t. i. a szóbeliség s írásbeliség rendszerébe szerelmes iskola küzdelmének nyomai mutatkoznak a több vagy kevesebb engedékenységben. — így p. o. a szóbeliség igaz barátja bizonnal nem fogja helyeselni az 1864-iki orosz perrendtartás azon szabályát, miszerint a felek szóbeli előterjesztését mindenkor négy perirat, t. i. kereset, ellenirat, válasz és viszonzválasz benyújtásának kell megelőzni, s az ügynek előadó is rendeltetik, ki aztán reá támaszkodó bírótársainak az ügy állását ezen iratokból előterjeszti; a szóbeliség mellett tehát az írásbeli eljárás egész nehézkes poggyásza használtatik; és szinte nem helyeselheti a német-alföldi perrendtartás némely rendeleteit, melyek szerint szinte négy perirat engedtetik; a felek írásba foglalt szóváltásait az ülésben felolvassák, s csak azután következik a szóbeli vitatkozás, melynek alkalmával addigi kérelmüktől el nem térhetnek; végre, ha nekik ügy tetszik, a szóbeli vitatástól egészen el is állhatnak, s az iratok alapján kívánhatnak Ítéletet. — A francia perrendtartás, mely után készültek, több-kevesebb módosítással, a belga, az olasz, a genfi, s a németek közt főleg a bajor, valamint a schweiziak, s a németországiak is mindannyian: kivétel nélkül elismerik az írásbeli előkészítés szükségét, egyedül a genfi az, mely csak kivételesen engedi azt meg; — az előkészítő iratok s a jegyzőkönyvek számának s módozatainak különfélesége természetes következése részint a törvénykészítők egyéni hajlamainak, a szerint, a mint több vagy kevesebb rokonszenvvel viseltettek az előbbi megszkott rendszer reminiscentiái iránt, részint a tekintetbe vett helyi viszonyoknak, történeti fejlődésnek s műveltségi fokozatnak. — Dr. Harrasovszky munkájából ¹⁾, az említett törvények s törvényjavaslatok egyenkénti átnézése nélkül is, meg lehet tanulni, miképpen oldották meg e kérdést a szóbeli-

¹⁾ Die Vorbereitung elér mündlichen Verhandlung nach dem gegenwärtigen Stande der Gesetzgebung. Berlin, 1875. magyar kivonatban Német Pétertől: M. Igazságügy 1876. 11-dik füzet 124. 1.

ség rendszerét elfogadó különféle államok törvényhozásai. Én itt az apróra menő részletezésbe, mely az arra megbízott codifikátorok dolga, nem bocsátkozhatom, s csak a vezérelvet mondom ki, hogy: a szóbeliség elvének megrontása nélkül csak annyi előkészítő periratnak adathatik hely, a mennyi szükséges arra, hogy a bekövetkező szóbeli tárgyalásnál a felek egymást új ténykörülmények s bizonyítékok rögtönzött felhozásával meg ne lepjék, s így halasztás-követelésekre alkalmat ne adjanak, melyek egyrészt az eljárás gyorsaságának ártnak, másrészt pedig az egyöntetű tárgyalás félbeszakítása által azon czélt is meghiúsítják, hogy a bíró az egész ügyről, félbeszakítások s halasztások által meg nem gyengített, élénk, üde s egységes benyomás folytán, teljes, kimerítő, öszhangzatos képet, s oly meggyőződést szerezhesen, melyre ítéletét nyugodt lelkiismerettel alapíthassa. — Ezen vezérelv nyomán rendszerint elégnek tartom, ha két előkészítő irat engedtetik, t. i. felperesnek a keresetlevél, alperesnek az erre adandó kifogásokat s védelmi pontokat és bizonyítékokat tartalmazó ellenirat; harmadik iratnak, felperes részére, csak akkor van szüksége, ha alperes viszonykésztessel lép fel, vagy az ügy érdemére nem nyilatkozva, ügydöntő kifogással él; — sőt, ha felperes előre kijelenti, hogy bizván ügyének tisztaságában, alperes védelmének, bizonyítékainak s kifogásainak előleges közlése nélkül is kész ügyét azonnal szóbeli tárgyalás alá bocsátani, ez esetben egyetlen előkészítő iratnak, t. i. a keresetlevélnek közlése is elegendő lehet. Az előkészítő periratok e rendszerinti száma azonban nem zárjaki a szükséges kivételeket, s a leghibásabb szigorúság lenne az elméletben s elvontan helyesnek ismert szabályt merev következetességgel alkalmazni a gyakorlatban minden előforduló, bármely bonyolt és zavaros jogviszonyra. Rendkívüli bonyolt és terjedelmes ügyekben, éppen az alapos, kimerítő, s a bírót jó ítéletozásra képesítő tárgyalás s felvilágosítás czélja teszi szükségessé, hogy a felek több mint két perirat váltásával készíthessék elő a szóbeli tárgyalást, sőt nem veszem tagadásba, hogy számadási perekben, kivételesen, mint ezt a legtöbb perrendtartás rendeli, írásbeli eljárás- és előadás is engedtessek. A felállított elv keresztülvite-

lét, mely az ügyek legnagyobb részére nézve kívánatos, a lehetőség és ezélszerűség tekintetei korlátozzák, melyeknek okvetlenül hódolni kell, ha az élet valódi szükségait elvont elméleteknek feláldozni nem akarjuk. — Ezért a legújabb perrendtartások mindnyájan gondoskodnak arról, hogy ha két előkészítő perirat nem eszközölhetné a szükséges kölcsönös értesítést, további érintkezés útján ériék el a felek azon célt, hogy a szóbeli tárgyalásra teljesen elkészülve jelenhessenek meg. Nincs ok e részben igen szigorúnak lenni, mert ha a nagyobb számú periratok az ügy gyors elintézését hosszabb időre tolják is ki, ez kisebb rász, mintha a bírósági tárgyalások többszöri elhalasztására adatik alkalom a készíttelenség által; amúgy csak az ügyvédek ideje vétetik igénybe, így, ha meddő tárgyalások tartatnak, a bíró ideje is megy veszendőbe, ki ez által megfosztatik a más ügyek elintézésére szükséges időtől, s a bíró és ügyvéd kettős ideje s munkája pazaroltatik el.

A felebbviteli eljárásnál sem lehet kizárni az előkészítő iratokat, mert az ellenfél valamint a per megkezdése alkalmával jogosan követelhet, hogy vele a keresetlevél közöltessék, úgy a felebbezés- vagy semmisségi panaszszal szemközt is megkivánhatja, hogy a felebbviteli bíróság előtt tartandó szóbeli tárgyalás előtt jókor értesíttessék a felől, hogy az első bírósági határozat mi okból támadtatik meg a felebbező fél által, és így a védelemre előkészülhessen. Az érvek ez esetben is ugyanazok, mint az első bíróságok előtti eljárásnál. — Több iratra rendszeren nem lesz szükség, ha azonban a felebbező fél új bizonyítékot is mutat fel (a mennyiben t. i. erre a törvény által feljogosíttatik): ez esetben nem lehet a második előkészítő irat szükségét, a felebbviteli eljárásban is, elvitatni.

Másik, az előkészítő periratokra vonatkozó, általánosan elismert elv, hogy azoknak csak társas bíróságok előtt, az úgynevezett rendes eljárásban van helyük, s egyes bírák előtt folyó egyszerű, kisebb jelentőségű ügyekben, sommás eljárásban, soha, semmi esetre meg nem engedhetők, épen azért, mert ott azokra múlhatlan szükség nincs; megengedhetőségiik egyetlen oka s forrása pedig csak a szükségesség, a nélkülözhetlenség a rendes eljárás alá tartozó fontosabb és

bonyoltabb perekben, hol, mint már mondvá volt, nem csak hasznos és czélszerű, de az elérendő czél tekintetéből mellőzhetlenül szükséges, hogy a szóbeli tárgyalás előtt mindegyik fél előre ismerje a vele közlött írott feljegyzésekből ellenfelének keresetét, annak jogalapját s bizonyítékait, és ismét kifogásait s ellenvetéseit, minélfogva azután az egyfolytában bevégzendő szóbeli tárgyalásnál meg ne lepessék oly tények s bizonyítékok rögtönzött előadásával, melyek ellen magát egyszerre s azonnal védeni nem lenne képes, a mi azután vagy az osztó igazság sérelmével járna, vagy pedig jogosan követelt halasztásokra s idővesztésegre vezetne, és a gyors s olcsó igazságszolgáltatásnak ártana. — Az egyes bírák előtti eljárás nálunk most is szóbeli és közvetlen volna, ha a törvénynek megfelelőleg gyakoroltatnék; s így azután czélszerű és jó is volna, és semmi okot sem adna aféle módosításra, hogy periratokkal nehezíttessék.

Fontos és különösen nálunk nagy figyelmet érdemlő kérdés, hogy ezen eljárásban, az előkészítés tekintetében, a pervezetés a bíróságra bízassék-e, s ha igen, mennyiben? vagy pedig egészen a felek tetszésére hagyassék, kik a pernek urai? van-e elegendő ok, hogy a perlekedők, kik saját dolgaikról szabadon rendelkezhetnek, a bíróság gyámkodó vezetése s némi kényszer alá vettessenek?

Nálunk nem csekély aggodalmak merülnek fel azon nézet ellen, mely a francia rendszerben keresztül van víve, hogy t. i. a per előkészítése teljesen s egészen a felekre hagyassék. Az, a ki nálunk az Írásbeli előkészítés kérdéséhez oly alaposan szólott, Szabó Miklós kir. táblai elnök, a bíróságnál kívánja benyújtatni a kereset-levelet, tekintve szokásainkat, és hogy a végrehajtók intézménye nálunk még gyökeret nem vert, valamint, hogy az ügyvédek közt a testületi szellem s kölcsönös bizalom eléggé ki nem fejlődött, — egyenként szükséges feltételek arra, hogy a perelőkészítő lépések kellő megnyugvással reájok bízathassanak, s a bírák ezen munkától megkíméltessenek. — Sokan vannak azon véleményben, hogy a mi Franciaországban, hol a periratokat a felekkel közlő törvényszéki tisztviselők intézménye már régóta meghonosult, s a már huzamosabban fennálló kamarák

által fegyelmezett avouék közt a testületi szellem s kölcsönös feltétlen bizalom annyira megerősödött, hogy egymástól a legbecsesebb eredeti okiratokat is térítvény nélkül veszik át? s egymás ellenében kételkedéssel vagy gyanúval viseltetni az ügyvédi becsületbe vágó legégetőbb sértésnek tartatnék, — jó és czélszerű (bár ott is fordulnak elő késedelem s összejátszás miatti panaszok), az nálunk még korai volna, mert sem a végrehajtók intézménye, sem az ügyvédek közti testületi szellem s bizalom még eléggé megszilárdúlva nincs. Ezen vélemény szerint s a hazai szokások tekintetbevételével tehát jobb lenne még most, egyelőre, az előkészítő iratokat a bíróságnál nyújtatni be, ennek útján kézbesíttetni a feleknek, s a perelőkészítés egész vezetését a bírákra bízni.

Én, bár ezen aggodalmak forrását, az óvatosságot, ugyanazon erényt, mely az egész szóbeliségi és közvetlenségi rendszer behozatalának útját állja, nagyon tisztetem, — nem szeretném azoknak feláldozni ama nagy elvet, hogy a bíró ne legyen perfelkészítő közeg, hanem legyen csupán s egyedül bíró, kinek minden idejét s erejét csak szorosan vett bírói teendője vegye igénybe, s azokkal tartok, kik a bírót ezzel terhelni nem tartják szükségesnek, sőt ebben következtelenséget s hátrányt látnak. Ha elég bátrak vagyunk a szóbeliség s közvetlenség rendszerét, az ijesztések daczára, s azon aggodalmakkal szemközt, melyek bíránk s ügyvédeink nem eléggé biztos és megfelelő minőségéből meríttetni szoktak, életbe léptetni, — azon egyszerű igazságból indulva ki, hogy úszni meg nem tanulhat, a ki vízbe lépni nem mer, — ezen bátorságot ki kell terjeszteni mindazon tényezők alkalmazására is, melyek a szóbeliséggel együtt járnak. — Azon elv, melyet a németek »Reinhaltung des Richteramtes« névvel jelölnek, s a mi ebből foly, hogy ne a bíró vezesse a perelőkészítést, hanem a felek maguk szereljék fel perüket a leglényegesb szükség színvonalára szorított számít iratok közlésével, — előttem oly fontos tényező, melyről némi félt nehézségek miatt, melyeknek bekövetkezése nem bizonyos, s ha bekövetkeznének, legyőzésük lehetsége megkísérelve nincs, egy könnyen lemondani nem akarnék. — Ha a magyar közönség hozzá van szokva, hogy minden lépten-nyomon bírói segélyt

s gyámkodást vegyen igénybe, ezen szokásáról, mint sok egyébről, a mi a jól rendezett igazságszolgáltatással össze nem fér, le kell mondania. Ha a végrehajtók intézménye még kellő népszerűsége nem emelkedett s elég mély gyökeret nem vert: oka nem az intézmény maga, mely másutt a lehető legjobb sikerrel működik, hanem a hibás törvény, mely azt majdnem gyűlöletessé tette s ellene az ügyvédek és közönség eléggé indokolt ellenszenvét keltette fel.

A mi pedig ügyvédeinket illeti, kik véleményem szerint sem jobbak, sem rosszabbak, mint másutt, én úgy tudom, hogy ha a francziák méltán dicsekesznek, hogy a franczia ügyvédség évkönyveiben nem fordult elő eset, miszerint perbeli irat, vagy okirat elsikkasztatott volna, mi is, kik a régi ügynevezett »táblai« ügyvédi gyakorlatban részt vettünk, büszkén hivatkozhatunk hasonló tapasztalásra, t. i. azon meglehetősen hanyag s rendetlen kezelés mellett is, mely napirenden volt épen azon időkbén, hol egy-egy megbámult oklevéltől, adománytól, záloglevéltől, bírói Ítélettől uradalmak sorsa, s egész óriási vagyonok megnyerése vagy elvesztése függött, emberemlékezetre soha egy eset sem volt, hogy az ügyvédek kezén ily hivatalosan közlött oklevelek elvesztek volna, vagy legalább ilyenmű panaszok sohasem szennyezték az akkori kardos és sarkantyús ügyvédek attila dolmányát. Lehet, hogy a későbbi váltóügyvédek egy részének frakkja nem őrzötte meg hasonló mérvben ezen tisztaságot, azonban az ügyvédi rendtartás s ügyvédi kamarák, az ügyvédi jellemnek ezen hatalmas emeltyűi s iskolái, hihetőleg oly nemesítő hatást fognak a testületi szellem, jó példa s szigorú ellenőrzés által gyakorolni, hogy én ügyvédi karunk jövője irányában a legnagyobb bizalommal viseltetem, valamint felteszem, hogy annak tagjai is viseltetni fognak egymással szemközt; — arról pedig, hogy a netalán mégis előforduló önkényes és indokolatlan halogatás s idővesztegetés helyet ne foghasson, gondoskodhatik a rövid határidőket kitűző, szigorú törvény, melylyel gátot lehet vetni aféle visszaéléseknek, mint Franciaországban napirenden vannak, s gyakori panasz tárgyát képezik. Egyébiránt maguknak a felperes feleknek fekszik leginkább érdekükben, hogy a pert a szóbeli tárgyalásra s bírói

eldöntésre mielőbb előkészítsék s érette tegyék, elég ha a törvény csupán arról gondoskodik, hogy az alperesek ezen felperesi czélt meg ne hiúsíthassák, és hogy a felek képviselői, összejátszás útján, a »kéz kezet mos«-féle gyakorlati életbölcsestől hódolva, vagy megvesztegetve, vagy a munkadíjak szaporítására törekvő önzésből megbízóik érdekével ellenkező halogatásokat ne üzhessenek s engedélyezhessenek. Ilyenmő visszaélések ellenében állítson sorompót a szigorú törvény; egyébiránt a felek saját érdeke lesz a legjobb előkészítő s pervezető, kik a bíróság gyámkodására, a törvény kellő védelme mellett, nem szorúlnak. — A bírónak jogosultsága csak annyira terjedjen, Mittermaier szavaival élve, hogy az igazságszolgáltatás érdekében megkövetelhesse, hogy az Ítélete alapjául szolgáló peranyag, tények s bizonyítékok, kimerítőleg s jól rendezve terjesztessenek elébe, hogy a felek a szóbeli tárgyalásra, (mely Ítéletének egyedüli forrása) elkészülve jelenjenek meg, s ekként mind az alaposág, mind a gyorsaság feltételei megszerzettessenek. A bírónak ennél tovább terjedő hatása, ha nem is épen hátrányos, de mindenesetre felesleges lenne s a felek jogaiba illetéktelen avatkozás és gyámkodás színét viselné.« — A szigorú törvény gondoskodjék, hogy a bíró nem-avatkozása ne vonja maga után a Franciaországban tapasztalt rősz következtéseket, melyek azon elv túlságig vitt alkalmazásából erednek, miszerint a pervezetés a felek ügyvédeknek korlátlan szabad akaratára s tetszésére van bízva, a miből azután gyakran az következik, hogy tetszés szerinti számú periratokat váltogatnak s halasztásokat adnak, az igazságszolgáltatás botránnyára, saját zsebük érdekében. — A felek nem urai, tulajdonosai a pernek azon értelemben, hogy azt tetszés szerint, az igazságszolgáltatás közérdekének sérelmével hurcolhassák s halogathassák, hanem urai csak az annak tárgyául szolgáló magánjognak; nem lehet tehát korlátlan rendelkezési jogot igényelniük a per vezetése tekintetében. — A törvény megszabja a periratok számát, s az azok kicserélésére szolgáló határidőket; büntetéssel sújtja a visszaélőket, s a bíró, ki a per előkészítésébe rendszerint nem avatkozik, panasz esetében kényszerítő rendszabályokhoz nyúl s a törvényes bünte-

test alkalmazza. A jó igazságszolgáltatás egyik tulajdona a gyorsaság is lévén, mely a hitelnek egyik fő alapja, az állam nem tűrheti, hogy a perek eldöntése ok nélkül késleltessék.

A törvényben engedett előkészítő iratok előleges közlése a törvényben kiszabott határidők alatt megtörténvén úgy szinte akkor is, ha ezen kötelesség valamelyik fél által, saját veszélyére, elmulasztatnék, a bejelentett per a per-lajstromba igttattatik, s a bíróság határnapot tűz ki a szóbeli tárgyalásra. A perek nagy része, és ugyan a társas bíróságok illetőségéhez tartozóké is, oly egyszerű és világos, hogy a felperes azt, az ellenfél nyilatkozatadása előtt is, minden aggály s meglepetés félelme nélkül bocsáthatja szóbeli tárgyalásra s bírói eldöntés alá, s az ügy, egy rövid tárgyalás után, végét érheti; nehezebb s bonyoltabb esetekben, hol többféle kifogások, alkeresetek, viszontkövetelések, s tanúk és szakértőkre hivatkozás fordulnak elő, természetesen az eljárás is hosszabb és nehezebb lesz s egy ülésben nem mindenkor fejezhetetik be, a mi elég nagy baj, de kikerülhetlen, s azért bele kell nyugodni. Az eljárás részletes leírásába e helyen nem bocsátkozhatom, s csak azt említem meg, hogy annál jobb lesz a perrendtartás, minél inkább lehetővé teszi, hogy a halasztások elkerültessenek, vagy legalább a lehető legkisebb számra szoríttassanak, minélfogva a tárgyalás egysége, egyöntetősége meg ne rontassék, s a bíróság kényszerülve ne legyen az ügy összefüggését nem az élő, szóbeli előadásokból meríteni, hanem azokról felvett, élettelen és száraz jegyzőkönyvekből tanulmányozni; még rosszabb lenne pedig, ha időközben éppen a bíróság tagjai is változnának.

Másik elvi kérdés, melyre röviden nyilatkoznom kell, váljon az ellenféllel közlött kereset szabályozza-e a feleket s a bírót, vagy pedig a felperes, a szóbeli tárgyalás alkalmával, eltérhet keresetének jogalapjától? — váljon a felek említhetnek-e fel oly tényeket s használhatnak-e oly bizonyítékokat is, melyeket előkészítő irataikban nem közöltek, s változtatják-e az iratokban formulázott köreteiket?

A kimondott vezérelv, hogy a szóbeliség rendszerében csak az szolgálhat bírói határozat alapjául, a mi a szóbeli tárgyalás alkalmával adatik elő s bizonyítottatik, magában

foglalja a feleletet ezen kérdésekre. Egyenes ellentéte ez azon régi kedvencz elvnek, melynek uralma alatt nőttek fel mostani bíránk, s melytől oly nehezen válnak meg: »quod non est in actis, non est in mundo«, minek fenntartásától az igazság istene őrizzen meg. — Az Írott keresetlevél, az abban foglalt jogalap kivételével, a bírót s a feleket nem kötheti; a feleknek e rendszerben szabadságukban kell, hogy álljom írásbeli előterjesztvényeiktől eltérni, élő szóval előadott körükben az írásba foglalt kereseten változtatni, azon túl terjeszkedni vagy innen maradni, de a dolog természete hozza magával, hogy a kereset jogalapját megmásítani, vagyis: új pert kezdeni, új keresetet indítani nem lehet; mert új jogalapra fektetett új keresetre az ellenfelet újból kellene idézteni, s annak alkalmat adni azon védelemre, melytől megfosztani senkit sem szabad. Új ténykörülmények s bizonyítékok felhozását azonban megtiltani nem lehet, mert a szóbeliség alapelvét s lényegét sértené, hogy a fél a bírói határozat alapjául veendő szóbeli tárgyaláson mindazon tényeket s bizonyítékokat elő ne adhassa, melyeket az anyagi igazság kiderítésére, s keresetbeli jogának érvényesítésére szükségeseknek vél, s melyekhez a kereset beadásának ideje óta is juthatott, hogy a netalán észrevett hibákat ki ne igazíthassa, s hiányokat ne pótolhassa. Az előkészítő iratok tartalma tehát a szóbeli tárgyaláson nem kötelező, s nem korlátozza a felet szabad mozgásában; de ez esetben ki van téve annak, hogy az ellenfél, az újításokkal élő félnek terhére s költségére, halasztást vehessen igénybe.

Ott, hol a szóbeli tárgyalás csak az írott előtérjészt vények korlátái közt mozoghat — mint a porosz perrendtartásban s az annak mintájára készültekben — nem lehet mondani, hogy tiszta és csorbátlan szóbeliség van; s az iratok már elvesztik csupán előkészítő jellegüket.

E tekintetben azon aggodalmat halljuk gyakran kifejezteni, hogy ha az iratoknak kötelező erő nem tulajdonítatik, ha a szóbeli előadások azok korlátain túl csaponghatnak, úgy az iratok fölöslegessé válnak; s nincs ok a feleket azok szerkesztésével terhelni. Ezen aggodalom azonban, ha az iratok említett célját szem elől nem tévesztjük, alaptalannak

fog mutatkozni. A felek azért, hogy a szóbeli tárgyalásnál új tényeket s bizonyítékokat is adhatnak elő az Írásban foglaltakon kívül, nem fogják irataikban azt, a mit fontosnak tartanak, elmellőzni, mert ezáltal költséges halasztásokra adnának okot; de ha mégis elmellőznének, elfelejtenének egyet-mást Írásban közleni, a mit fontosnak tartanak, nem lenne helyes, nem lenne a valódi igazság felderítésére célzó szabadsággal megegyeztethető, hogy a mulasztottat ne pótolhassák, a hibásan előadottat ki ne javíthassák. A szóbeliség elve a tárgyalási szabadság, az ítélethozásig soha nem pihenő szabad vizsgálat s kifejtés elve, karöltve a bíró kérdezési jogával s a bizonyítékok szabad mérlevezésének rendszerével; — az elavult, pedáns Írásbeliség pedig egyértelmű a tárgyalási elvvel, a korlátolt formák imádásával, a drágalátos eventual-maxima s kiczirkalmazott feszes bizonyítási theoria békóival, melybe a szokás rabjai annyira szerelmesek.

Elvi kérdés továbbá: váljon azon fél ellen, ki előkészítő periratának közlését a törvényben kitűzött batáridő alatt elmulasztotta, kérhet-e az ellenfél e mulasztás alapján úgynevezett makacssági ítéletet, vagy a mulasztó fél megjelenhet-e a szóbeli tárgyaláson s előadhatja-e élő szóval védelmét, melyet Írásban nem közlött annak idejében? — A felelet ismét az említett vezérelvből foly, ha t. i. a bíró csak a közvetlenül előtte élő szóval előadott tények s bizonyítékok alapján hozhat ítéletet, ebből természetesen következik, hogy az írásbeli közlést elmulasztott fél a szóbeli tárgyalásra elmehet s ott szóbeli védelmét előterjeszheti, melyet a bíró figyelembe venni tartozik. Ellenben, ha a szóbeli tárgyalásról elmarad, nem fog rajta segíteni, hogy előkészítő iratában védelmét közölte; mert arra a bíró figyelmet fordítani nem fog, s az ellenfél egyoldalú szóbeli előadása alapján hoz Ítéletet.

Hogy a törvénykezés ezen elvei mellett, a bíróság, melynek jogában fog állani a tárgyalás neki czélszerűnek tetsző vezetése, minden homálynak felderítése, kérdések tétele, felvilágosítás keresése s követelése mindaddig, míg magát alapos ítélethozásra képesítettnek érzi, s a bizonyítékok szabad méltánylása — végtelenül tágabb, szabadabb s neme-
sebb hatáskörrel bír, mint az actákhoz lánczolt, formaságok-

hoz kötött, szabad mozgást nem engedő Írásbeliségben, hogy a bizalom sokkal nagyobb fokát veszi igénybe, hogy e rendszerben, mint a Tripartitum (prolog. Tit. 13.) Aristoteles után mondja: »homines ad Judicem confugiunt, secuti ad aliquam Justitiam animatam«, — mindez kétséget nem szenved, — de azért van a nyilvánosság ellenőrzése, s azért a társas-bírósági szervezet, hogy e nagy jogok gyakorlásával a bíró vissza ne élhessen. Jaj azon országnak, hol az összes társas-állapotok oly betegek, hogy dögleletes légkörükben a bíróság elerköcs-telenedése lábra kaphat, s a közvéleménynek nincs azon ereje, mely a Jeffreys-féle bírák szemtelenségét lehetlenné tegye.

Mindezeknél nehezebb kérdés, melyet azonban ezúttal csak némely főpontjaiban s röviden érinthetek, s inkább egy külön akadémiai órára tartok fel: minő jogorvoslatok engedtesse meg a közvetlen szóbeli eljárás rendszerében, s hogy a felülvizsgálat, ha megengedtetik, minő úton, szóbeli s közvetlen eljárás vagy átszállított acták mellett, írásbeliség alkalmazásával eszközöltessék-e? s végre, a felebbezés, ha annak hely adatik, legyen-e csupán felebbezés az eddigi érdelemben, vagy újabb adatok s bizonyítékok szabad felhozása mellett, legyen-e inkább perújítás egy másik, tekintélyesebb s nagyobb számú bíróság előtt?

Szerintem nem szenvedhet kétséget, hogy, ha az első bíróság ítéletétől felsőbb s több bíróból álló bírói testülethez hivatkozás, a felek megnyugtatása, az akár rász akarattól, akár tudatlanságból vagy tévedésből származott igazságtalan első bírói ítéletek által okozott jogsérelem orvoslása, s a rász ítéleteknek az általi megelőzése tekintetéből, hogy azoknak fenntartása s érvényben maradása a felebbezés mellett nem remélhető, — mellőzhetlenül szükségesnek találtatik: ily felebbezés hivatkozásnak a közvetlen szóbeli eljárás útján befejezett perekben is helyet kell adni, — s tisztán áll az is, hogy ha a közvetlen szóbeli eljárás az első bíróságnál az igazság kiderítésére alkalmasb eszköznek tekintetik, mint az Írásbeli: — a felülvizsgálat is, ugyanazon okból, ugyanazon eljárás szerint eszközzendő, ha csak meg nem akarnánk nyugodni azon képtelenségben, hogy »a jól értesült bírótól rosszabbul értesülthöz folyamodjunk, s ilyennek Ítéletére bízzuk ügyünk

végleges eldöntését. — Éppen mivel a közvetlen — szóbeli eljárás az Írásbelinél sokkal tökéletesb s az igazság kiderítése céljából Sokkal ajánlatos!): lehetetlen azon felsőbb bíróságot, melytől alaposb ítélet váratik, ezen jobb eljárás előnyeitől elzárni s megfosztani. De az első bíróságok előtti eljárás szóbelisége természetszerű következményül is vonja maga után, hogy a tárgyalás a felsőbb bíró előtt is szóbeli s közvetlen legyen, mert az első bíró előtt lefolyt tárgyalás tartalmát, a maga egész üdeségében s teljességében, papírra tenni, s akár a tárgyalási jegyzőkönyvekbe, akár az első bírói ítélet indokolásába foglalni, s a felsőbb bíró számára híven fixirozni egyáltalában nem lehet, még ha gyorsírók alkalmaztatnának is. — Az alsó bíró, a szóbeli tárgyalás közvetlen, eleven, hatályos benyomásai alatt képez magának véleményt s meggyőződést a fennforgó ügyről; ezen meggyőződését, s annak indokait sohasem képes akként foglalni írásba, hogy a felsőbb bíró elébe is ugyanazon eleven s kimerítő kép terjesztessék, mely az ő érzékei s észlelése előtt elvonult; — s Ítéletének bármely gonddal szerkesztett indokai sohasem lehetnek teljes és hű kinyomata azon meggyőződésnek, melyet a szóbeli közvetlen tárgyalás összes, életteljes és zamatos hatása folytán szerzett.

A formalismus békóihoz nem kötött, a bizonylatok szabad mérlegezésével, s méltánylásával karöltve járó, a szerencsétlen eventual-maxima s legális bizonyítási elmélet kánonjogi szörnyeivel pedig össze nem férő rendszer természetes tulajdonának tartom azt is, hogy a felsőbb bíró előtt újításokat is lehessen felhozni s használni, és ezek, az igazság érdekében, tekintetbe vétessenek. Mert a felsőbb bíróságnak sem lehet más feladata: mint igazságot szolgáltatni a perlekedő feleknek, kik hozzá folyamodnak, s ítélni nem a felett, hogy az alsóbb bíróságnak igaza van-e, vagy nem, az elébe terjesztett tények s bizonylatok alapján, hanem hogy egyáltalában felperesnek vagy alperesnek van-e igaza a fennforgó ügyben. A törvénykezés és bíraskodás valódi célja más nem lehet, mint hogy a feleknek igazság szolgáltatassék, s a felebbezés természete s értelme felől táplált szokásos fogalmak és uralkodó elmélet iránti tiszteletből, melyek szerint a felebbezésnél új bizonyítékokat

érvényesíteni nem szabad, a felektől, kik igazságot keresnek, azon jogot, hogy a bírót minél jobban felvilágosíthassák s a valóságnak megfelelő alapos és kimerítő megállapítás eszközeit egész az utolsó bíró által hozandó Ítéletig szabadon felhasználhassák, elvonni nem lehet. A szóbeliség s közvetlenség életbeléptetésével meg kell szűnni a régi eszmekörnek, miszerint azt keressük: váljon helyesen ítélt-e az első fokú bíróság a felett, a mi előtte feküdt? s e kérdés megítélése céljából visszük az ügyet a feltehetőleg tudósabb s tapasztaltabb bíróság elébe; ezentúl az lesz a feladat, hogy a felsőbb bíróság helyesen Ítéljen a fölött, a mi előtte fekszik, tekintet nélkül arra, váljon ugyanazon tények s érvek felhozattak-e az első fokú bíró előtt. A fél, ki az első fokú bíró ítéletével megelégedve nincsen, nem csupán abban találja megnyugvását, hogy ügyét tekintélyes bíróság elé viszi, hanem még inkább abban, hogy alkalmá lesz azt még egyszer kifejtteni s felderíteni. — S ebben, minthogy az újítások használásának joga mindegyik felet egyenlően illeti, jogsérelem egyikre nézve sem foglaltatik, sőt mindkettő egyformán örülhet, ha alkalmat nyer pótolni azt, a mit netalán az első bíró előtt elmulasztott, s felmutatni azt, a mi akkor még rendelkezésére nem állott. Azon ellenvetéssel szemközt, mely a felebbviteli bíróság előtt használandó közvetlenség- s újítások ellenében, az ezáltal okozandó hosszadalmasság, s költségesség szempontjából felhozatni szokott, először is ismétlem azon, már többször hangoztatott igazságot, hogy az olcsóság s kényelem igen szép dolgok ugyan, s igen kívánatos, hogy a törvénykezésben a minél nagyobb gyorsaság s olcsóság elérésére irányzott törekvés is folyton érvényesüljön, de végre is legfőbb, s minden egyebet háttérbe szorító cél: a biztos alapokra, s mély meggyőződésre fektetett jó és igazságos Ítélet; amazok csak másodrendű mellékczielok, melyeket a legmagasabb főczielnak, összeütkezés esetében, alá kell rendelni. A miatt, hogy kikerüljük a költséget, a halasztást, a fáradságot, sohasem szabad koczkáztatni a vitás kérdések lehető legjobb kifejtését, s a bírói Ítélet jóságát; s Dumont szerint: »pour la rectitude du jugement c'est au maximum, qu'on aspire; pour les inconvenients de la procedure on se borne a en reehercher

le minimum.« — Nem lehet tagadni, hogy a szóbeli tárgyalás, ügyvédek e célra használása, tanúk újbóli előállítás, (ha az szükségesnek tál állatik) a felebbviteli bíróság előtt sokszor költséges és fáradságos lesz, s ezen nehézség még akkor is fennmarad, ha nagyobb számú felebbviteli törvényszék állítatik fel az ország különböző pontjain: de talán azon remény sem alaptalan, hogy miután mindegyik félnek érdekében áll már az első bíróságnál jó ítéletet nyerni s e célra minden lehető felhozni s előadni, a mi joga megalapítására s védelmére szolgál, a felsőbb bíró előtt aránylag csak ritkábban fog tanúk és szakértők kihallgatásának szüksége előfordúlni, s épen mivel azok előállítása tetemesb költséggel jár, mindenki őrizkedni fog a ténykérdésben nagy ok nélkül s konokúl felebbezni; ügyvédek használata pedig akkor sem volna kikerülhető, lia a felebbviteli bíróságnál az Írásbeliség használatának képtelensége tartatnék fel, mint azt jelenleg is, az írásbeli eljárás mellett, legalább minden fontosabb esetben, tapasztaljuk. — Ha az újítások használata a felebbviteli bíróságoknál eltiltatnék, a bírónak kellene esetenként megvizsgálni, hogy az, a mi felhozatik, újítás-e vagy nem az? s ezen vizsgálat annyi időt venne igénybe, mint maga az érdemleges bíraskodás, azok alapján.

Legújában azon áramlat kezd terjedni a véleményekben, hogy a felebbvitel, mint fölösleges, egészen elmellőztesék, s ha engedtetik is, csupán a jogkérdésben engedtessek meg. Azon élénk eszmeharcz, mely eziránt a német jogirodalomban egy idő óta a tudomány és dialectxca legélesb s legényesb fegyvereivel folytatattik, s már egész könyvtárat teremtett, s a német birodalmi perrendtartási törvényjavaslatban már gyakorlati kifejezésre is jutott, nálunk is megtalálta buzgó proselytáit. Az 1873-és 1874-diki jogászgyűléseken már megmérkőzött a két vélemény¹⁾; a tény- és jogkérdésben egyaránt engedendő felebbezést védte a nagy többség s enuniciálta a gyűlés, Vajkay Károly, Rátk György, Kis

¹⁾ A m. jogászgyűlés évkönyvei 1873. 277—301. lap, s 351 — 358. lap — és 1874. első kötet 224—264. lap, második kötet 225—277. lap és 322—337. lap.

Józsa, Zlinszky Imre, Erdélyi Sándor, Rupp Imre túrák, Teleszky István, Ritoók Zsigmond, Weisz Lajos ügyvédek sat. által kitűnően képviselve, míg az ellenáramlat hullámain Garay Dezső nagy ügyességgel s a meggyőződés erejével úszott, sőt találkozott már oly túlbátor ember is, ki teljes tüdővel fújván a jövő zenéjének kürtjét, épen minden felebbezést fölöslegesnek s indokolhatlannak állított.

Nem lehet tagadni, hogy igen fontosak azon érvek^s, melyeket a legújabb iskola a ténykérdésbeli felebbezés megengedhetősége ellen felhoz, s én is örömet elismerem, hogy a felhozott érvek egy része ellenében igen nehéz az ellenérveket diadalra juttatni, s hogy talán ezen eszméé a jövő, ha a jelen még nem bátorkodik is ily merész kísérleteket tenni. Különösen tetszetős pedig ezen nézet épen a szóbeliség s közvetlenség rendszerének barátai előtt, mert ha a ténykérdésre nézve felebbezés nem engedtetik, megszűnik azon legnagyobb gyakorlati nehézség, mely a közvetlenségnek a felebbviteli bíróság előtti érvényesítése ellenében, ijesztő rémül felhozatni szokott, miszerint t. i. az ilyen eljárás, a felebbviteli bíróságok székhelyein lakó drága ügyvédek igénybevétele, a tanúk előállítás, messze földről elhozatása, a bizonyítékok ismétlése sat. által oly nagy mértékben lesz költséges és fárasztó, hogy a perlekedő felek készebbek lesznek jogaikról is lemondani s a vélt vagy valódi sérelmeket keserű érzéssel elviselni, mintsem magukat oly nagy áldozatokra szánják el, milyen p. o. a tanúknak Mármarosból Debreczenbe, vagy Árvából Pozsonyba hozatása, hogy továbbá a felebbviteli bíróságok nagy számának e célból szükséges felállítás az államnak is elviselhetlen költséget okoz, mert a törvénykezés ekképi folyamának teljes fel nem akadása csak úgy képzelhető, ha minden léptenyomon egy-egy felebbviteli bíróság székel, melyhez a felek s tanúk könnyen s olcsón utazhatnak. — Eel szokták ezenkívül hozni, hogy ha a perek a ténykérdésben is a másodbírósághoz vitetnek, ott szóbelileg egész kiteljedésben újra tárgyaltnak s újítások is használtathatnak, a mi a szóbeliség következetesen keresztülvitt rendszerében egyébkint nem is lehet, ezen esetben a másodbíróság első bíróságilag Ítéel s nincs ok a perket az első bíróságnál kezdeni; hivatkoznak a törvényre s az

elsőfokú bíróságok iránti tiszteletnek ez általi gyengítésére; főlemlítik, hogy ha a bizonyítékokat a másodfokú bíró előtt meg lehet újíítani, a feleknek nem lesz okuk ügyeiket az első fokú bíró előtt kellőképen kifejteni s bizonyítékaikat kimerítőleg előadni, holott, ellenkező esetben, már ott megfeszíténék minden erejüket, hogy magukat a pervesztés veszélyének ki ne tegyék; felhozzák, hogy a ténykérdésbeni felebbezés ellenkezik a bizonyítékok szabad méltatásának rendszerével, mely a közvetlen szóbeliségnek elválhatlan testvére, mert ezen szabad bizonyítási rendszerben a ténykérdés felett egyedül a bíró lelkiismerete s a per összes körülményeiből merített meggyőződése határoz, lelkiismeretet pedig lelkiismeret fölébe helyezni erkölcsi lehetetlenség; felhozzák azt is, hogy ha a felsőbb bíró előtt másodszor elő lehet s kell adni minden az első bíró előtt már felhasznált bizonyítékot, sőt újíítani s pótolni is lehet: akkor sokkal helyesebb s czélszerűbb perújítást használni ugyanazon bíró előtt; — hivatkoznak a régi, még el nem korszult Rómára, és Angliára s Amerikára, hol a ténykérdésbeni felebbezés fel nem található, s a tudós Németországra, hol ezen eszme az irodalomban diadalmasan kifejtetett, s életbeléptetése a perrendtartásban már meg is kísértetett; — a szóbeli s közvetlen eljárás mellett elég biztosítékot találnak arra, hogy az első fokú bíróság ítéletében megnyugodjanak, s nem találnak többet a második, vagy akár a tizedik bíróságban sem. Míg ugyanis az írásbeliségben, hol a bírói befolyásnak a peranyag tisztázása s rendezése és az anyagi igazság kiderítése körül szerepe nem volt, s a zsarnok formalismus mellett a valódi igazság diadala csak igen rosztul biztosított, minél több s minél sokneműbb correctivumokra volt szükség, hogy a jogkereső feleknek céljuk elérésére mód és alkalom nyújtassék s ezért ajánlatosnak mutatkozott a jogorvoslatok tágabb kiterjesztése: a közvetlen szóbeliség rendszerében, hol a bíró saját személyes észlelése s vezetése mellett vizsgálja meg a peres kérdést s hoz alapos ítéletet, és a bizonylatok szabad méltánylásának dicsó jogával van felruházva, mely ezen rendszernek lényeges feltevéle: minél kevesb perorvoslatra lesz szükség, s a felsőbb bíróságok felülvizsgálata sokkal kisebb mértékben vétethetik

igénybe; itt nem az a fődolog, hogy több bíróság vizsgálja a pert, s a bírói Ítélet helyességének criteriuma az indokokban, s ezek belső, meggyőző erejében keresendő. E szempontból, a ténykérdéseket illetőleg a több és felsőbb bíróságok Ítéleteiben sincs nagyobb biztosítéka a helyességnek, mint az első bíró határozatában, sőt feltehető, hogy a tanúk az első fokú bíró előtt hivebben s őszintébben fognak nyilatkozni, mint a másodbíróság előtt, midőn már kitanúltabbak, s a közbejött idő alatt olykor el is felejtik a részleteket, melyekre előbb még tisztán emlékeztek.

Mindezek azonban engemet ép oly kívéssé győzhetnek meg a ténykérdésbeni felelkezés megszüntetésének lehetőségéről, mint meg nem győzhatték a magyar jogászgyűlés többségét.

Ha felelkezés általában szükséges, akkor még szükségesebb az a ténykérdések, mint a jogkérdésekre nézve; ez utóbbiak csak a törvény alkalmazása körül forogván, főleg ott, hol világos, codificált törvények vannak, sokkal könnyebben állapíthatók s fejthetők meg, mint a ténykérdések, melyek helyes megállapítása a bíró legnehezebb feladatát képezi. Ha ez utóbbiak a másodbírósághoz fel nem vitetnek, nem fog előtte a teljes per feküdni, s nem lehet a fél biztos, hogy épen a felsőbb bíró, kiben reményét helyezi, az anyagi igazságnak megfelelő, alapos ítéletet hozhasson. — Az ellenkező nézet, mely szerint az elsőfokú bíró által megállapított tényállás feltétlenül s véglegesen érvényre emelkedik, az elsőfokú bírót, kinél rendszerint kevesebb jogi értelmiség, képzettség, tudomány és tapasztalás vélelmeztetik, mint a felsőbb bírói testületknél, a perek korlátlan urává teszi, s a felsőbb bírót, miután ez az alsóbb bíró által megállapított tényállást »ne nyúlj hozzá« virágnak kénytelen tekinteni, az igazságszolgáltatás végcéljának, t. i. az anyagi igazság kiderítésének elérésében, akkint korlátolja és úgy megbénítja, hogy ez kötelességének meg nem felelhet; egyszersmind a feleket is jogaiknak újabb ténykörülmények és bizonyítékok általi érvényesítésétől megfosztja. — Ezen rendszerben, Bähr Ottó szerint ¹⁾: »az ösz-

¹⁾ Das Rechtsmittel zweiter Instanz. Ser. 1871. 31. 1.

szes concret kérdések végérvényes elítélése a legalsóbb fokú bíróság eldöntésére lenne bízva, holott ezen ténybelieknek nevezett kérdések a valóságban mindig nagyobb vagy kisebb jogi, belátást kívánnak, s a másod-bíróság, mely ekkor úgy tekintett, mint magasabb jogi képzettség s gyakorlatiság főképviselője, csupa elméleti munkásságra lenne utasítva, mely ereje szabad kifejlődésére békét vet, s arra kényszeríti, hogy hidegen zárja be szemeit a legnyilvánosb jogtalanság előtt« sat. — S ha ez így áll általában, hazai viszonyaink közt még inkább szükségesnek mutatkozik, hogy erre tekintettel legyünk, s én is, sok másokkal együtt, kik e részben nyilatkoztak, ma még az igazságszolgáltatás veszélyének, s vakmerő kockázatának tartanám a ténykérdések iránti felebbvitelt kizárni.

Ezekhez járul, hogy a ténykérdés a jogkérdéssel, ha nem is mindig, de igen gyakran oly szoros összefüggésben áll, hogy azokat egymástól teljesen elválasztani lehetetlen; a felsőbb bíró tehát, ha illetékessége csak a jogkérdésekben leendő határozásra szoríttatnék is, gyakran volna azon esetben, hogy a jogkérdéssel kapcsolatos, vagy attól épen elválaszthatlan ténykérdést is bírálata alá vegye.

A ténykérdésekben engedett felebbezés, a szóbeliség rendszerében, természetesen maga után vonja, hogy a felsőbb bíróság előtt is, ha szóbeli s közvetlen eljárás lényeges alapelveit mellőzni nem akarjuk, közvetlenül jelenjenek meg a felek képviselői, adassanak elő a bizonyítékok, hallgattassanak ki a tanúk, szakértők sat. a mi kikeriilhetlenül szükségessé teszi, hogy több felebbviteli törvényszék állíttassék fel az ország lakosainak kényelmére, oly számban s oly helyeken, hogy mind a szám, mind a helyzet megfeleljen az igazságkereső felek méltányos kívánalmainak, tekintettel a távolságokra, a közlekedési eszközökre, vasúti összeköttetésre, de arra is, hogy a tekintélyes bíróságok székhelyei lehetőleg népes és műveit városokban legyenek, hol a nyilvánosság nem marad üres elmélet, hanem a részvét által valósággá lesz, mint feljebb kiemeltem.

Tagadhatlan, hogy ez költségbe fog kerülni, de a jó igazságszolgáltatásra fordított költség, mint már sokszor

kiemeltem, a leghasznosabb gyümölcsöző beruházás, melyet saját legéletbevágóbb érdekeit ismerő állam, s annak bölcs törvényhozása nem mellőzhet. — A mi pedig ezen rendszernek az egyes perlekedőkre vonatkozó költségességét, s azon nehézséget illeti, melylyel a tanúk ismételt előállítására jár, — ez nem oly ijesztő, mint a rendszer ellenségei feltüntetni szeretik. A folyton javuló elsőfokú bíróságok kimerítő s kielégítő eljárása mellett ritkábban fog az előfordulni, mint a rémlátók gondolják, s épen a vele járó költség nagy arányban fogja kevesbíteni az alaptalan konok felebbezéseket. Nem is minden esetben fog előfordulni annak szüksége, hogy az egész tárgyalási apparátus (szakértők, tanúk stb.) újra mozgásba tétessék, mert gyakran fognak a felek az első fokú bíróság Ítélete ellen csak részbeli felebbezést használni, s csak némely tényeket támadni meg, mikor azután az apparátusnak is csak azon része hozatik a bíró elébe, mely az ítélet megtámadott pontjaira vonatkozik; — gyakran fognak továbbá csak a jogkérdésre nézve felebbezni s a tényállás első bírósági megállapítását elfogadni. — S végre a jövőre azon reményt is nyújtja, hogy a tanúk s eskü általi most roppant kiterjedésben használt bizonyítási módnak czélszerűtlensége mind inkább kitűnvn, csekélyebb mértékre fog szoríttatni, s az oklevelek általi bizonyításnak engedni tért, mint Franciaországban.

Felebbezésnek azonban csak végítélet után lehet helye, s az eljárás folyamában, ítélet előtt, egészen szükségtelen és felesleges dolog lenne azt megengedni, mert csak a végítéletből lehet valóban kivenni, miként fogta fel a bíró az egész ügyet, s hogy annak egyik vagy másik közbeneső cselekménye szükséges, vagy káros és sérelmes volt-e?

A másodbírósághoz járuló felebbezésnek szüksége, úgy a tény mint a jogkérdésben, s újítások szabad felhasználásával, ekként meglővén állapítva, következik még azon kérdés: hely adassék-e még további felebbezésnek is a másodbíróság Ítéletei ellen?

További felebbezésnek, hitem szerint, hely nem adathatik, mert ámbár minden bíróság, s így a felsőbb is, követhet el sajnos hibákat, miáltal a végtelenig menő felebbezés lenne

indokolva; az elvek alkalmazásában sem lehet túlmenni a kellő határon, s azzal, hogy a feleknek jog engedtetik az első fokú bíróság helytelennek vélt ítélete ellen még egy másik, felsőbb, tekintélyesebb s több tagból álló bírósághoz járulni s ügyét még egyszer megvizsgáltatni, minden megtörtént, a mit méltányosan követelni lehet. Ebben a physikai lehetőség is korlátot képez; a harmadbírósághoz is felebbezhetni ténykérdésben, azon legfőbb bírósághoz, mely a jogelvek egységének fenntartása tekintetéből csak egy lehet az országban — annyi volna, mint ama nehézségeket, melyek már a másodbíróságok előtti ismételt tárgyalásra nézve is tagadhatlanul fennforognak, tízszerezni. — Az egyesült tény- és jogkérdéseknek két, úgymint egy alsóbb s egy felsőbb bíróság általi megvizsgálása után már csak az úgynevezett revisió, vagy felülvizsgálat maradhat fenn. Ezt szükségessé teszi a jogelvek egységének, a törvények s bíróságok iránti bizalom s tisztelet s ezek eljárásában! megnyugvás e lényeges feltételének, megőrzése. A több másodbíróságnál, melyek egyenkint. függetlenül Ítélnék saját meggyőződésük szerint, az egyes felebbeviteli területeken, különböző, s egymástól eltérő gyakorlat fejlődik ki, ezeket egy legfelsőbb bíróság szentélyében ki kell egyenlíteni s döntéseket alkotni, melyek azután általános jogszabályokú szolgálnak. — A másodbírósághoz felebbezésen kívül tehát, mely az egész perre kiterjed, kell, hogy a jogkérdésekben felülvizsgálatnak is helye legyen a peres eljárást befejező végítéletek ellen, az eljárás lényeges hiányai s a törvény helytelen értelmezése s alkalmazása miatt, s e czélra az ország középpontján egy legfőbb bíróság álljon fenn, melynek hivatása: örködni a felett, hogy a törvények helyesen alkalmaztassanak, s a jogelvekben egység, az igazságszolgáltatásban egyöntetűség legyen.

S ugyanezen nagyfontosságú tekintet, hogy t. i. a jogelvek egysége s igazságszolgáltatás egyöntetűsége az egész országra nézve fenntartassék, szükségessé teszi azt is, hogy a felülvizsgálat jogorvoslata két egybehangzó ítélet ellen is meg legyen engedve, bár első pillanatra fölöslegesnek s a jogérzetet is sértőnek látszik, hogy két bíró egybehangzó ítéletét egy harmadik, bár tekintélyesb, és számánál s tapasztalatánál

fogva nagyobb bizalmat érdemlő bíróságnak eltérő Ítélete megdöntkesse, s egy határozván kettő ellenében, a perlekedő fél ebben megnyugodni kénytelenitessék. — Ha azonban két egyenlő ítélet ellen nem lenne megengedve a felülvizsgálat, ennek azon következése lehetne, hogy az egyik másodbíróság kerületében, az ország egyik részében, egészen egyenlő esetekben, egészen más lenne a jog, mint egy másik kerületben, a mi a törvények s bíróságok iránti bizalmat és tiszteletet mélyen megrendítené.

A harmadbíróság hatáskörére nézve, ha elfogadott nézetnek vesszük is azt, hogy ahoz már csak a jogkérdések felülvizsgálata tartozik, ismét különböző vélemények lehetnek. Egyik vélemény szerint a harmadbíróság, mint csupán semmítőszéki funkciókra hivatott bírói hatóság, az ügyek érdemében sohasem határoz, hanem, ha úgy találja, hogy a másodbíróság a törvényt helytelenül alkalmazta, a helyes jogelv alkalmazását kimondván, az ügyet a szerinti újabb elintézés végett a másodbírósághoz küldi vissza. Másik vélemény szerint a harmadbíróság, ha az ügyet arra teljesen érettnek látja, egyúttal érdemileg is határoz. — Igaz, hogy ez utóbbi nézet az ügyérendben csak egy felebbezést engedő, úgynevezett »két folyamodásu« rendszerrel ellenkezik, azonban ez nem nagy baj, s valóban semmi alapos jogi ok sincs reá, hogy ha a harmadbíróság az ügyet már csakugyan átvizsgálta, s az iránt, hogy a törvény helytelenül értelmezett vagy alkalmaztatott, magának véleményét képezett, és ahoz már csakugyan tényleg hozzászólt, a helyett, hogy a helyesebb ítélethozást másra bízna, ő maga határozzon. — Ezt tanácsolja a gyorsabb és rövidebb igazságszolgáltatás érdeke. Ha ugyanis a harmadfokú bíróság csak elveket mond ki, s azok gyakorlati alkalmazását a fennforgó concret esetekre ismét más bíróságra bízva, mely ennek folytán ismét tárgyalja az ügyet s abban ismét határoz, mily könnyen történhetik, hogy ezen utasított bíróság a harmadbíróságnak reá erőszakolt intencióit ismét nem helyesen fogja fel, félremagyarázza, elcsavarja, — vagy nem is akarja elfogadni, mint saját független bírói meggyőződésével ellenkezőket, és vagy oly nehézségek fordulnak elő, mint Franciaországban, hol az alsóbb bíróságok a sem-

mitőszék ismételt meghagyásainak sem engedtek, s újra meg újra az előbbi, véleménynél maradtak és újabb meg újabb semmisségi panaszokra adtak alkalmat, míg az engedelmesség s véleményeik alárendelése a törvény által reájok parancsolatok, — vagy a bírói függetlenséget s lelkiismeretet elvellenesen sértő kényszer botránya merül fel, miszerint a bíró kénytelen lesz, meggyőződése ellen, reá parancsolt nézet alapján hozni ítéletet. — Legyen tehát a harmadbírótság feljogosítva, ha az előtte fekvő s általa már is megvizsgált ügyet tisztába hozva látja, abban érdemileg is ítélni; különös figyelmet fordítva arra, hogy ha az ítélethozás a megszaporodott munkához képest, melyet egyetlenegy tanács meg nem bírhatna, több tanács közt oszlanék meg, a jogelvek egységének fenntartására, mely a legfőbb bíróságnak lényeges és létokát képező feladata, lelkiismeretes gond fordítottassék, a mit a czélznak megfelelő szervezés s beosztás által el lehet érni.

A mi a többi, úgynevezett rendkívüli jogorvoslatokat illeti, ezekre nézve az írásbeli, és a közvetlen szóbeli eljárás közt nincs oly éles ellentét, mint az említett rendes, átszármaztató jogbátálylyal bíró perorvoslatok tekintetében; ezekre tehát ezúttal ki nem terjeszkedem. Különben is még igen sok ide tartozó kérdés volna megvitandó, melyeket most kénytelen vagyok mellőzni, ha egy kimért időhöz kötött felolvasás korlátain túlcsapongani nem akarok. — Röviden ismétlem tehát a vezérelveket, melyeknek, meggyőződésem szerint, a magyar perrendtartásban is helyet kell foglalni, ha törvénykezési nyomorúságunkat gyökeresen orvosolni, s a polgárosult nemzeteket, és különösen most már a velünk egy fejedelem alatt élő, és a közös érdekek ezer szálaival összekötött osztrák szomszédokat is e téren követni, s hitelünket megerősíteni akarjuk. — Mert a bonyodalmas, tarka formaságoknak, időlopó halasztásoknak, fölösleges perorvoslatoknak, rabulistai irkafirkának a polgárosult világban ma már általánosan bevett tiszta és egyszerű eljárással ellentétben álló zürzavaros képe annyira megijeszti a finom érzékű hitelt, melynek mindenekelőtt jogbiztonságra van szüksége, hogy ijedtében hátat fordít hazánknak, mert ily viszonyok közt elárulva, kijátszva s a biztos számítás minden mértékétől megfosztva

hiszi magát. A külföldi kereskedő s üzletember, ki otthon hozzá szokott a perek gyors lefolyásához, a szigorú s pontos eljáráshoz, elveszti béketűrését s hasznos érintkezésre vezető jó véleményét és bizalmát, ha látja követeléseit az itteni piacon lassú perirat-váltogatások, halogató kifogások, végtelen felebbezések és semmiségi panaszok csigaútján keresztül vonszoltatni, s tapasztalja, hogy a végrehajtás révpartjára évekig el nem juthat. Az itt lakó ember, zúgolódva bár, csak megszokja valahogy az ilyen eljárást, s lehetőség szerint elbá-
 ník az akadályokkal, de a külföldi elrémül, s elszalad innét pénzével s vállalkozási kedvével. A rősz törvénykezés tehát, fenntartva a szomszédok jobb törvénykezése mellett, valódi nemzeti szerencsétlenség, melynek helyébe mielőbb olyat kell létesítenünk, mely miatt, hasonlítva másokéval, szégyenkezve pirúlni ne kelljen.

Ezen törvénykezési rendszer vezérelvei pedig a következők:

1) Szóbeli eljárás, a bíró előtti tárgyalás közvetlenségének teljes keresztülvitelével.

2) A tárgyalások nyilvánossága, csupán a rend és a magánviszonyok kiméletének tekintetei által korlátozva.

3) A felek szabadsága jogaik keresése s védelmében, elegendő hatáskörrel a bíróság részén az anyagi jog valósít-
 tása, s az igazság kiderítése érdekében.

4) Az eljárási formák hajlékonysága s ruganyossága az egyes esetekhez képest.

5) A bírói pervezetés megszüntetése annak eddigi értelmében, — s a bírói hivatal tisztán tartása minden oly teendőktől, melyek szorosan a bírói körbe nem tartoznak; a pernek a felek általi felszerelése, a szükséges mértékre szorított írásbeli előkészülettel a társasbíróságoknál, s a bíró kellő segédhatásával a tárgyalások vezetése és szabályozására.

6) Ügyvédek általi képviseltetés a társasbíróságok előtt; a felek közti érintkezés közvetítése erre rendelt önálló törvényszéki tisztviselők által; azonban szigorú törvényes szabályok a felek érdekeinek kellő megvédésére, képviseltetésüket illetőleg.

7)A bírónak adott teljes szabadság a bizonylatok méltánylása s mérlegelése körül.

8)A jogorvoslatok olyan rendszere, mely öszhangzás. bán áll a szóbeli-közvetlen eljárással, s megszorításokkal, a mennyire ezeket a jogbiztosság tekintete megengedi; — és ugyan: felebbezés a pert befejező elsőbírósági sérelmeseknek vélt végítéletek ellen, úgy a jog mint a ténykérdésekben, új adatok s bizonyítékok érvényesítésével a felebbviteli bíró előtt s harmadbírósági felülvizsgálat a jogkérdésben, — és pedig nemcsak megsemmisítő s az alsóbb bírót új ítéletbozásra utasító hatalommal, hanem úgy, hogy a legfőbb bíróság midőn kimondja, hogy az alsóbb bíró a törvényt helytelenül alkalmazta, egyszersmind az érdemben is önmaga határozzon.

S most befejezem felolvasásomat azon kijelentéssel, hogy tartsák bár azt némelyek, kik e tárgy felől már soka, olvastak s hallottak, fölöslegesnek, s mások, kik az abstract okoskodások mélységeibe szeretnek merülni, felületesnek: én megnyugvásomat találom abban, ha csak egy darab követ vagy egy kanál ragaszt hordhattam azon épület megalkotásához, melynek oszlopai alatt hiszem az igazság oltárát helyesen és czélszerűen felállíthatónak.

EMLÉKBESZÉD

HODOSI ÉS KIZDIAI

BÁRÓ SINA SIMON

M. AKAD. IGAZG. TAG

FELETT

TÓTH LŐRINCZ

RENDES TAGTÓL.

Olvastatott a M. T. Akadémia 1876. május 29-iki ülésén.

BUDAPEST. 1876.

A M TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1876. Nyomatott az A t h e n a e u m . nyomdájában.

EMLÉKBESZÉD HODOSI ÉS IVIZDTAI

báró SINA SIMON

m. akad. igazg. tag felett.

Azon nemeslelkű férfiúnak emlékezetét ünnepeljük ma, t. akadémia! ki a tudományok s magyar nyelv ezen palotájának megalapítására, melynek szilárd s díszes falai közt ma is összegyűltünk, mindenek közt legnagyobb összeggel járult. Nem kevesebb, mint nyolczvannégy ezer forint azon adomány, melyet Sina Simon báró, mai tiszteletteljes megemlékezésem tárgya, az akadémia lelkes elnökének, gróf Desseffy Emilnek felszólítására, nagyszerű bőkezűséggel irt alá, s minthogy ez összeg az építés folytán, négy év alatt nyolcz részletben lett lefizetve, pótolta ezt még az időnként lejáró kamatokkal, összesen 14,700 forinttal, továbbá a teremnek festvényekkel díszítésére 3000 írttal, miszerint a m. akadémia házára összesen 100 ezer forintnál többet áldozott. Ez érdeme czimén választatott ő, mint különben is a tudományok és művészetek kedvelője s pártolója,— 1858. év december 19-én a magyar akadémia igazgató-tanácsának tagjává, s nyert alapos igényt arra, hogy neve, mely az emberiség javára s a közjóit és műveltség előmozdítására fordított egyéb igen jelentékeny áldozatainál fogva, a nagy nemzeti pantheonban oly előkelő helyen lesz felírva, különösen a magyar akadémia szűkebb körű walhallájában is megkoszorúztassék. «— Mi mind, a kik tudjuk s érezzük, hogy nyelvén él a nemzet, s hogy »a tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi ha-

talma« dicsőnek s feledhetlennek fogjuk tartani azon férfiú emlékezetét, a ki legelső volt azok közt, kik a nyelv- és tudományok magyar palotájának felépítésére adakoztak, ki e nemzeti vállalat sikerének, nagy gazdagságával arányban álló nagy lelke sugallatát követve, egyik fő-főtényezője lett, — s a magyar nemzeti irodalomnak s művészetnek különben is mindenkor lelkes és áldozatra kész barátja volt, míg oly sokan hidegek s hűtelenek ma is, kiknek, verők zománczánál s az őseik iránt tartozott kegyeletnél fogva is szent kötelességük volna híveknek és melegen ragaszkodóknak lenni.

Mielőtt e nemes életpályát, e ritka jó szívet s áldozatkésztséget részletesebben ismertetném: némely eszméket fogok nem ugyan bővebben kifejteni, hanem csak futólag megemlíteni, melyek kiindulási pontokul szolgáljanak báró Sina Simon egyéniségének megítélésére.

A földszínét lakó emberfaj nagy tömegének hangyanyüzsgése, s a mindennapi kenyérért, az élet apró szükségjeinek fedezéséért vívott folytonos küzdelmei és gondjai felett, a szellemi fejedelmeknek, a tudomány hőseinek, a nagy költők és művészeknek úgynevezett észaristocrátiáján kívül, mely vezet és tanácsol, bírál és lelkesít, s nem említve most a papi, katonai s hivatalnoki osztályokat, melyek külön tekintet alá jönek — két kimagasló elem tűnik fel a tömegeből, a születési s a pénzaristocratia, más szóval: a báró és a bankár. A báró alatt értem, legszélesb értelemben, a régi nemes faj sarjadékát, úgy az őt, mint a hét s kilenczágú koronával díszlő nemes címér tulajdonosát, az ősi nevére s vérére kevélyet, akár legyen ma is ura az öröklött nagy vagyonnak, akár tengjen ma már, őseinek haragos arczképei előtt, ha azok még el nem árvereltettek, keserű szükségben s physikai s erkölcsi nyomorban. — A bankár alatt pedig értem általában a kereskedelmi s iparos üzlet pénzgyűjtő emberét, az aranyborjú imádóját, igen sok alosztálylyal, a kis uzso-rástól kezdve fölfelé a börzekirályig, ki államoknak milliókat kölcsönöz, s fejedelmekkel és ministerekkel komázik.

Az észaristocratia nagy hatalmának, mely többnyire összeesik a valódi, érdem-aristocrátiával, ma már mindenki meghódol; a szegény pórkunyhóból vagy egyszerű polgár-

házból kikelt nagy államférfit, tudóst, szónokot, költőt és művészt, ha szívében egyenrangúnak nem tekinti a titokban talán gúnyolja is, de legalább külsőleg megbecsüli a születési aristocratia, s kincseit megosztja vele a pénzaristocratia.

De a más kettő, a báró és a bankár, régi s még ma is tartó versengésben s féltékenységben él egymással. — Míg amaz, a báró, hátrafordított arccal, a múltba néz s annak letűnt emlékein mereng; ez, a bankár, csak a jelennek s jövőnek él, és fáradatlanul tölti pénzes zsákjait, vagy, helyesebben, tűzmentes szekrényeit, a részvények s váltók szentek-szentjét. — Amaz, az álmadozás és képzelődés, ez az anyagi próza embere; amaz a régi pergamen, a kard, a kamarás-kulcs és arany-sarkantyú, ez a bankok, a gyárak, gépek s vasutak hőse. Amannak kedvencz tudománya a heraldika s ge'neologia; ezé a pénzügytan. — Míg amaz, ezt megvetve, az embert a bárónál kezdi számítani, botorúl kevély a maga állítólagos kék vérére, s a leomlott vár romjaira, melyet egykor ősei védettek török-tatár ellen, az ősi kardra, melyet talán rozsdá emészt, s a porlepte sisakra, melyben talán egerék fészkelnek, és annál kevélyebb, minél távolabb áll a nemeszedékek során attól, ki személyes érdemével szerezte a nemeséget: ez, amazt titkon nevetve s gúnyolva, örül szerencsés üzletekben szerzett s összehalmozott kincsének, s egymásután magához szedi amannak ősi jószágait, kastélyait es sírboltjait.

Így áll e két osztály egymással szemközt, eredeti, vegyitetlen, a korszellem által meg nem tört minőségében, csupán abban érte egyet, hogy mindegyik birni akarja a túlsúlyt és hatalmat s hogy felsőbbségét a néptömeg felett fenntartani s azt magától elkülönözni mindegyik szereti.

A kiegyenlítő korszellem, a tizenkilencedik század fu-vallata azonban meglehetősen közel hozá s összeolvasztá már ez ellenséges elemeket. A születési aristocratia előjogai ma már legnagyobb részben a történeti múlt emlékei közé mérültek, s a jelenkor eszmeáramlata senkit sem tisztel már csupán azért, hogy ősei tiszteletre méltók voltak, ha ő maga személyesen s egyénileg, tiszteletet nem érdemel, bár ott, hol a tiszteletreméltó tulajdonok s érdemek, egyazon családban több nemzedéken át tündökölvé, nagyobb sugárcsomót ké-

peznek, a tiszteletből is nagyobb adag jut. — Franklin szelíd humorú, de a szeget fején találó számítása, melyet az Éjszak-Amerikában felállítani szándékolt Cincinnátus-nemesség ellen világba bocsátott, s miszerint az érdeemes véreszméje annak érdemtelen idegen vérrel lett összevegyülése után, a kilencedik nemzedéknél már csak $\frac{1}{512}$ -ik rész marad meg, megtette hatását s már a születési aristocrazia legjáva önmaga is keveset tekint visszafelé mi, Bacon szerint a rősz versenyző szokása a pályafutásnál s többet a jövőbe melyet utódaink számára előkészítem s megnemesíteni mindnyájunk legszebb feladata. A szokások s érdekek hatalma megtöri a visszataszító ellentéteket. És ¹¹¹¹ma már, a büszke kékvér, kinek elődei szenvedélyesen szerettek magas sziklavá-
raikból a völgyben drága áruit szállító kalmárra karvalyként lecsapni, örömet lesz maga is kalmárrá, örömet vesz már részt az anyagi vállalatok hasznában, gyárat alapít, s nem restelli zsebre rakni a kereskedelmi s ipartársaságok, a hitelintézetek s bankok osztalékait s igazgató-tanácsosi napdíjait; — a bankár pedig, gazdagságával meg nem elégedve, aristocra-
tiai kitüntetések után sóvárog, s ha szerét teheti, nemesi uradalmakat szerez s baronizáltatja magát. És ez így van jól; csak a versengő aristocrata elemek közeledése oda ne vezessen, hogy egyesülten s így vakmerőbben szegüljenek ellen a század már legyőzhetlen democraticus áramlatának, a mely ellenszegülés, túlságig hajtva, igen vészes következményeket? idézne elő. — Csak helyeselni lehet, ha az idealista s pazar" bárók utóda kijavítja roncsolt vagyoni viszonyait, s gyakorlati ember lesz, megtartva e mellett ősi nemesi érzelmeit s erényeit, de levetkezve előítéleteit; a baronizált bankár pedig valóban megnemesedik, midőn nemes czélokra áldozza anyagi fáradozásai jutalmának, nagy vagyonának egy részét. A harmónia lassankint helyre áll; a munkára magát elszánni nem tudó, elrongyosodott ősnemes Don Ranudo gűny és nevetség tárgya lesz; az anyagiságba sülyedt, emberiséget s hazafiságot nem ismerő, nemesb czélok előmozdításától ridegwn elvonuló önző bankár pedig, ki a pénzaristocra-
tia születési aristocrazia nemeslelkű tulajdonaival megzomán-
cizni nem akarja, köz megvetés, s gyűlöletnek veti oda ma-

gát. Csak örömmel s meglelégedéssel lehet tekinteni a dolgok ily átalakulására, s a társas állapotok gyökeres javulására mutat, hogy kékvérű aristocratiánk, a fehér és piros rózsa harcaiból fenmaradt angol lordok, és az ezek példáján indúlt gr. Széchenyi István nagymesterünk nyomain haladva, nem idegenkedik már a gyakorlati élettől, az ipar- és kereskedés hasznos és gazdagító üzelmektől, feltéve, hogy egyszersmind épen tartja őseinek erényeit, honszeretetét, áldozatkészségét, vitézségét, lovagiasságát, s hogy másrésről a dúsgazdag bankár vagy annak örököse, üzletekben gyűjtött kincseivel nagy földbirtokot, s ezzel hazát szerezve magának valódi nemesemberré lesz, s nemesi erényekben, honszeretben, áldozatkészségben s a közügyek pártolásában vetelkedik a kékvérű aristocratiá sarjadékival, s ezt itt-ott túl is haladja.

Ez utóbbiak sorában első helyen áll hazánkban mai megemlékezésünk tiszteletre méltó tárgya, b. Sina Simon. Oly egyéniség, oly jellem, a milyen leginkább van hivatva a pénzaristocratiá elleni elfogultságot megszüntetni, s annak tiszteletet szerezni, és egyszersmind a beteg társadalmi állapotokban mutatkozó veszélyes sebeket orvosolni, s fájó ellentéteket kiegyenlíteni.

Ne titkoljuk magunk előtt, hogy az emberi társaságot nagy veszély fenyegeti, tisztelt hallgatóim! ha azon társadalmi bajokon, melyek a beteg testen már-már fenésedő sebeket képeznek, ideje korán segítve nem lesz. E fenyegető veszély, épen a civilisatio megnépesedett országaiban, a proletárok harcza a vagyonosok, a szegénységé a gazdagság ellen. Régi baj ez, mely ha időnként elnyomatik, vagy kimerülve elalszik is, — első alkalommal ismét felébred, előtérbe lép s éhes fogait és éles karmait mutogatja. És valóban, mi sem természetesebb, mint az irigység s gyűlölség az éhes és fázó emberben, ki egyszersmind keresztyéni nevelésben sem részesült, — azok iránt, kik gazdagságban s bőségben dorbézolnak s az élvezetekben nyakig úszkálnak, s ha elfogulatlanúl Ítélnék, el kell ismernünk, hogy bármi szép keresztyéni erény is a szelíd türelem s bölcs megnyugvás abban, mit a sors kire-kire mért, — csakugyan igen keserű érzés s lázasztó

disharmónia, midőn a koplaló, ruhátlan, záporverte koldus feltekint a kivilágított márvány-palota fényben úszó ablakaira, s látja ott a földi menny minden gyönyörét összehalmozva a víg zene harsogásainál, míg a palota mogorva kapusa megvetve s durván utasítja el az éhes és didergő proletárt, ki talán munkát keresett, de nem talált; a gyermekét táplálni nem képes halvány özvegyet s az ijedten bámuló árva gyermeket, kik természetesen csak a maguk bajára gondolnak, s nem azon mély és emésztő szenvedésekre, melyek ott fenn is gyakran dúlják a bíborba, selyembe s brüsseli csipkékbe öltözött kebleket. Mellében nagy veszélyeket rejtő ellentét ez, ha a szegény napszámos, ki dolgozni szeretne, de munkát nem kap, kit betegség sújtott, kit éhező gyermekek vesznek körül, a kiknek elegendő kenyeret a legnagyobb erőfeszítéssel sem képes keresni, beesett szemeinek vad kifejezésével tekint a dúsgazdag börzehősre, ki nehéz aranylánczával s drágaköves sétabotjával fut maitresse után, — vagy a henye és dölyfös lovagra, ki kevélyen ül magas paripáján, s közömbös, hideg, és megvető tekintettel néz le az alatta zajgó, szenvedő néptömegre, mintha ezek csak nyomom hangyák volnának, valami aljas teremtések, kiknek öröme s fájdalma nem lehet közös az övével; ha a sápadt gyári munkás, kinek verejtékes erőfeszítése teremti a gyárúr millióit, munkája méltányos jutalmát nem találja, s irigylve látja, hogy minden nyereséget a töke visz el, hogy magát hizlalja; míg a roszúl díjazott munka nem képes táplálni emberét. — Ily szomorú ellentétek, ily elkészerítő látványok teremtik meg a kommunismusi vágyakat, a proletárok forrongó s harczra kész haragját a vagyonosok ellen, a petroleurök rémes fáklyáit, azon lázbeteg irányzatot, mely kitöréseiben a tulajdont támadja meg. S ennek, ha a tulajdon sérthetlenségét, az emberi együttélésnek e szent alapját, mely nélkül a társaság vissza vettetnék az eredeti, állati vadság chaoszába s romba dőlne a műveltség és polgárosultság századokon át kivívott minden áldása, — ha az állam ez első feltételét megőrizni s épen fentartai akarjuk, a fegyverek kétes hatalmán kívül, melyre minden időben biztosan támaszkodni nem lehet, s a bölcs törvényeken kívül, melyel az általános jólétet fokonkint előmozdítják,

a munka jutalmát biztosítják, s a kenyérkeresetnek utakat nyitnak, — legjobb ellenszere, ha a gazdagok nemesen használják fel istenadta vagyonukat, a szerencse ajándékait, az emberiség javára, embertársaik szenvedéseinek enyhítésére, s az értelmiség, tudomány, műveltség és igaz vallásosság terjesztésére, a társadalmi állapotoknak, törvényhozáson kívül is, egyleti s magánúton javítására, a nép nevelésére; ha körükben munkát s kenyeret adnak a dolgozni akaró becsületes szegénynek, s könyör-adományt nyújtanak a tehetetlen, erőlen nyavalyásnak, a magáról gondoskodni nem képes özvegynek s árvának. Igazság, és emberszerető könyörület a nagy betegségnek egyedül jó orvosai; igazságot szolgáltatni a szenvedő, az elnyomott osztályoknak, a bölcs törvényhozás feladata; könyört s emberi és keresztyéni jótékonytágot gyakorolni minden egyesnek hatalmában áll, kit a sors vagyonnal áldott meg. Amaz az ellenkező érdekek harczai, az ellenszegülő önzés akadályai közt nehezebben s lassabban megy, és hosszabb idő műve; emennek útja mindenki előtt nyitva van. — Igenis, tisztelt hallgatóim! — a rajzolt beteg állapot legjobb orvosai — egy P e a b o d y, ki nagyszerű alapítványnyal gondoskodott tiszta és egészséges lakásokról a munkások számára, egy H e r r i o t, az ediburgi híres árvaház alapítója, ki udvari ékszerész minőségében gyűjtött ékszereit azon elhagyott gyermekek nevelésére fordította, kiknek ékszere csak munka, szorgalom s becsületesség lehet; — egy Stewart, s — egy Sina Simon.

Mai hálás megemlékezésünk hőse, a dúsgazdag báró és bankár, csakugyan ekként fogta fel a nagy vagyon urának hivatását s kötelességét. — Kiegészítésül az ismeretes »noblesse obiige« mellé ő e tételt állította: »richesse obiige.«—Áttekintve életpályáján, látni fogjuk, mily kimeríthetlen bőkezűséggel áldozott folytonosan, egész életén keresztül, mindazon czélokra, melyek által az emberiség sorsa javul, a faj nemesedik s felvilágosodik, s mint adott munkát, kiterjedt hatáskörében, munkálkodni óhajtó ezereknek, segélyt a segítségre szorulóknak, kenyeret az éhezőknek, vigasztalást a szenvedőknek, ápolást a betegeknek; mint volt védangyala mindazoknak, kik jóságos fegyelme körébe estek.

Előre bocsájtottam e szempontokat, melyekből kiindulva, b. Sina Simonról bár igen egyszerű s piperétlen, de elég bü képet akarok nyújtani, hogy némi anyaggal járuljak én is azon érdemoszlophoz, melyet nevének nem egy, hanem több ország hálája emel. Mert ő nemcsak egy hazáé volt; roppant gazdagsága s hatáskörének nagy kiterjedése lehetővé tette, hogy nem csak egy nemzet jóltevője legyen; hogy cosmopolita lehessen a szó legnemesb értelmében, — mi ki nem záí'ja azt, hogy itt is, amott is, speciális hazafi is legyen egyzersmind. Eredetére nézve a hellénfaj gyermeke, születésére bécsi, neveltetésére főleg magyar, birtokait tekintve magyar, osztrák, cseh, morva, román, görög és olasz, egészen véve világpolgár, de kitűnő rokonszenvvel s előszeretettel görög faja s magyar új hazája iránt.

Mi szép az emberi élet, ha kinek a jótékony hatáskör e nagyszerűsége, a legnagyobb arányokban gyakorolt jóltevésnek e lehetősége adatott! mi dicső dolog dúsgazdagnak lenni, ha a Croesus kebelében nem az önzés, a telhetetlen birvágy démona, a Horácz-féle »indulens sibi dirus bydrops« — hanem emberileg érző nemes szív lakik; — röghöz nem kötve, békókba nem verve, mint sok szent akaratú de vagyontalan jószívú, sasszárnyakon repülhetni országok fölött, nem azért, hogy le-lecsapjon az észrevett martalékra, melyet hatalmas karmai közé ragadhasson, hanem hogy mint Isten követé, fényes Gábor angyal, a jótékonyság arany esőjét hullathassa oda, hol kopár mezőt, kiégett sivatagot, halvány nyomort látnak a messzeható szemek. — E szép, e magasztos szerep jutott a kedvező gondviseléstől h. Sina Simonnak, ki atyjától sok milliót, több országban fekvő nagy kiterjedésű uradalmakat, egész világgal összeköttetésben álló üzletet örökölt, Istentől pedig nemes akaratot nyert, hogy ez örökölt kincseket a lehető legjobban értékesítse az emberiség s különösebben azon országok javára, melyeknek polgára volt.

Hódosi és Kizdiai báró Sina Simon, kinek folyó 1876-ik év april 15-én Bécsben bekövetkezett halála nemcsak Austria-Magyarországban, s ott, hol egykor az olympiai játékok hősei

nyertek nemzeti jutalmakat, — hanem mindazon helyeken, hol valaha tartózkodott, a népesség minden rétegében őszinte részvétellel gyászoltatik, 1810. év augusztus 15-én, szinte Bécsben kezdte meg a földi életet, melynek díszje s jóltevője lett. Atyja Sina György Simon, épen úgy görög származású volt, mint édes anyja, Derra Katalin; ez utóbbi azonban már a magyar haza leánya, s itteni birtokos nemes család sarja. Magyar anyjának melléből kelve ki, véreben hordozta forrását azon meleg vonzalomnak, melyet egyik hazája Magyarország iránt, már gyöngye ifjúságától fogva, szakadatlanul érezett.

Bölcs és előrelátó szülői a leggondosb nevelésben részesítették egyetlen fiukat, a dúsgazdag ház reményét, — e nevelés kiterjedt a tudás minden ágára, de különösebben a történelmi s politikai és nemzetgazdasági tanulmányokra. Kiváló gond fordított a reményteljes fiúnak magyar hazafias irányú kiképzésére is, külön magyar nevelő kerestetett ki számára a köztisztelőben álló Józsa Zsigmond személyében, ki őt a magyar nyelvben oktatta s vele a magyarországi intézményeket, szokásokat és érdekeket megismertette. S ez irányban annyira terjedt a bölcs szülék gondossága, hogy fiukat több éven át a nyári szünapokra magyarországi simontornyai uradalmukba küldték, Tolna megyébe, hogy a helyszínén barátkozhassék meg a szép magyar földdel, annak életerős, becsületes népével, zengetes nyelvével, eredeti életmódjával és sajátos nemzeti jellemével. A benyomások, melyek a magyar földön már kora ifjúságában fogékony lelkébe hatottak, egész későbbi életpályáján irány- és mérvadók maradtak; minden alkalommal a büszke öntudat s megalégedés érzelmével gondolt vissza Magyarországon töltött idejére s innét magyarázható azon szeretetteljes ragaszkodás is, melyet említett magyar nevelője, Józsa iránt még előrehaladt férfikorában is, annak késő vénségében bekövetkezett haláláig, híven megőrzött.—Hitvесе megválasztásánál is uralkodó volt a magyar föld s ennek virágai iránti előszeretete. — Nyitva állott előtte a széles szép világ Andalusiától Circassziáig, s Pétervártól Nápolyig; választása a magyarországi Iphigeniára, désánfalvi Ghika Szilárd leányára esett, ki ma-

gyarországi birtokos lévén, zalamegyei bellatinczi uradalmában lakott. S ezen példás, zavartalanul boldog házasság nem a conventionális tekintetek, az anyagi érdekek, hanem két nemes szív önkéntes szövetségének szerencsés eredménye volt, kiket már kora ifjúságukban benső rokonszenv vonzott egymáshoz. — És valóban e nemes nő életének védangyala, házának koronája, nemes tetteinek hű társa s részese, a jó feleség, (használjuk e szép, egyszerű, sokat mondó magyar kifejezést) jó anya s házi asszony példányképe lett,

E házasságból öt leánya s egy fia született, A tiu igen korán vitte magával sírjába a családi név fenntartásának reményét; legidősb leánya élete virágában hervadt el; a még élő négy már férjnél van. Az elsőnek Anasztáziának férje: Wimpfen Vidor gróf, cs. k. korvetkapitány, kinek már két fiút s egy leányt ajándékozott (Hedvig, Sigfrid és Simon.) Ezen leányának s ettől származott unokáinak hagyta végrendeletében magyarországi szép uradalmi nagyrészét, azon szándékkal kétségkívül, hogy erkölcsi kötelességüknek tartsák szeretni e szép hazát, mint szerette ő, jót tenni annak népével, mely áldja a dicsőültnek emlékezetét, ápolni híven annak szent érdekeit, s előmozdítani műveltségét, mint ápolta s emelte ő, kinek példája fényes vezércsillagként tüdöklik az utódok előtt. A végrendeletében felállított utó-örökösödés, az unokák részére biztosított substitutio azon nagy értéket hordja magában a magyar viszonyokra nézve, hogy ezáltal, mint hisszük s reméljük, egy új magyar grófi családnév megalapítása s meggyökereztetése a hazai földben, fog létesülni, mely méltóan társul a AVenkheimok s Degenieldek, e nemes és köztiszteletben álló indigenák s társaik fényövezte s dicskoszorúta nevéhez.—A második leány, Irén, Maurocordato György herceghez, a harmadik Ilona, Ypsilanti Gergely herceg görög királyi követhoz az osztrák-magyar udvarnál, — kiknek mindegyike történeti nagy név örököse; — végre a negyedik Iphigénia, de Castries Eugén herceghez, a francia köztársaság elnökének sógorához ment nőül. Csodálkozva fogja kérdeni sok ember, hogy Magyarország egyik legnagyobb birtokosának s hű polgárának négy leánya közül miért nincs csak egy is magyar férjnél? s kérdem,

hogy e dúsgazdag főúr, ki annyi rokonszenvet bizonyított új hazája iránt, barátja Deák Ferencznek s b. Eötvös Józsefnek, miért nem gondoskodott arról, hogy nagy vagyonának legalább azon része, mely a magyar földön fekszik, magyar kézen maradjon? — A kérdés magától jó s feleletet követel, nehogy valaki méltatlanul vádolja őt, a szent akaratot. Kik őt közelebről ismerték, jól tudják, hogy legkedvesebb vágya volt egyik vagy másik leányát, vagy akár mind valamennyit, Magyarország ege alatt látni boldognak. Megszerezvén a gr. Viczayaktól az előbbi Grassalkovich-féle uradalmakat, a kies Gödöllőre, azon kastélyba jött nyaralni, hol ma felséges urunk s királynénk szokott a fesztelen családi élet karjain pihenni. Az alkalom meg volt adva; az emberi dolgokat intéző sors azonban, mely erősebb az emberi akaratnál, másként végezett, és a boldogultnak ebéli óhajtása nem teljesült. Gödöllő eladatott, annak volt ura ezentúl csak országos ünnepi alkalmakkal látogatta meg a fővárost, melyekről loyális magyar főúrnak elmaradni nem szabad; — művelt lelkű, nemes szívű, magas nevelésű leányait pedig más nemzetbeli nagy nevek viselői tűzték kebelükre. Mi pedig azon szomorú tapasztalást tettük ez alkalommal, hogy az imént vázolt összeolvadás nálunk még folyvást nagy akadályokba ütközik, míg az előítéletek erejét legyőzheti; hogy sokan, kik a zöld asztalnál a szabadelvűség phrásisait hangoztatják, az életben még a középkort képviselik; — és a Magyarország részéről méltán fájlalt veszteséget csak azon remény enyhítheti, hogy az, a ki a nemes magyar hazafinak magyarföldi uradalmait örökli, szent hivatásának fogja tartani: ugyanazon nyomokon járni, melyeken az örökhagyó haladott szép és termékeny élte végéig a nem keresett, de tetteiből nevére elmaradhatlanul sugárzó dicsőség temploma felé, hova a hálás nemzet rakja le, karöltve Béccsel és Athénnel, az elismerés hervadhatlan koszorúit.

Báró Simonnak nagyatyja S i n a S i m o n G y ö r g y Magyarországra telepedett törökországi görög bankár volt; atyja az 1785-ben született S i n a G y ö r g y Simon, kinek neve gr. Széchenyi Istváné mellett a budapesti első lánczhid oszlopára van felírva, 1856-ban szállt sírjába, s mintegy 80

milliónyi vagyont, a közt Magyarországon, Austriában, Cseh- és Morvaországban s az aldunai fejedelemségekben nagy terjedelmű, jól művelt uradalmakat hagyott egyetlen fiára, melyekhez azután újabb szerzemények is járultak, nálunk, s Görögországban és Olaszországban, hol báró Simon a velenzei dogék márványpalotáinak során, szinte tulajdont szerzett. A reá szállt ingatlan vagyonnak értékét közelítőleg meg lehet mérni, ha tudjuk, hogy 29 uradalmának földjei 241,753 holdat tesznek ki, ellátva a leggazdagabb felszereléssel. A magyarországi birtokok: Érd, s Ercsény Fehérmegyében, Simontornya és Tolna Tolnamegyében, Simongáth, és Magyar-Atád Somogybán, a trencsényi s báni uradalom Teplicska, O- és Új-Besztercze Trencsénben; Rittberg, Fibis, Kizdia, Kalácsa, Orczyfalva, Székesut, Nagyalu Temesben, Kisoroszi, Valkány, Bába Torontálban, Hodos, Moroda, Féregyháza Aradban; Kevermes Csanádban, Belatincz Zalában stb. részint bukott, részint vagyoni viszonyaikat rendező, részint kihalt ősi nemzetségektől szerevezve. De a fájdalom, melyet érezni szoktunk, ha ősi magyar javakat az Ázsiából kijött eredeti foglaló, vagy a Sajónál s Mohácsnál harczolt elődök unokáinak kezéről idegen kézre látunk szállani, ez esetben nem lenne indokolt. Nem vesztettünk a cserében, legalább míg Sina Simon élt, s szabad legyen remélni, hogy ezentúl sem fogunk érezni veszteséget. Mert az átvett s urat cserélt ősi javak nem lettek a magyar föld zsírját idegen földre vezető csatornák, nem kormányoztattak idegen nyelven s érdekekben, s nem romlottak el az új gazda kezén, sőt szépültek, javultak, s nagyszámú vagyonos és megelégedett magyar család fészkeivé lettek. — Mint a Sina ház gazdagságának egyik jelét s a ház ura magyar érzelmének bizonyosságát említem még, a mit hitelesnek tartható kútfőből halottam, hogy Simon báró magyar díszruháinak értéke 800 ezer forintra megy, s az, melyet ő felsége magyarországi első látogatása alkalmára készíttetett, maga 600 ezer forintot ér, a rajta levő kincsekkel.

Átvette édes atyja után a »Simon G. Sina« című nagy bankárház sokféle ágazó üzleteinek vezetését is, melynek híre az alapítónak ritka pénzügyi tehetsége, mondhatni, láng-

esze, s fáradhatlan vas szorgalma által az egész kereskedelmi világra kiterjesztett, átölelve nyugatot és keletet, s az értelmes, bár kevésbé mozgékony utód által is, daczára a nem egyszer közbejött nehéz idők s viharoknak, bölcs előrelátásra s magával soha nem ellenkező méltóságteljes tartásra támaszkodva, s e vezéri tulajdonok által védve, mindvégig tiszteletben, becsülésben s jó hangzású harmóniában tartatott fenn. — Ezen bankárház a külfölddel, különösen a kelettel táplált összeköttetései, a hazai kereskedés lelkesítése, az ipar, nevezetesen a pamutfonás és szövés előmozdítása, a doliány-mivelés időszerű emelése s Francia- és Olaszországba eszközölt kivitel útján értékesítése, és sok egyéb tényező által kitűnő érdemeket szerzett a hazai érdekek körül. S ez már 1818-ban méltányolva ismertetett el első Ferencz császár és királyunk által, ki Sina György lovagnak magyar nemességet adott, hodosi és kizdiai melléknévvel, 1822-ben pedig a már magyar nemes, és pedig fél testvérével, Sina Jánossal együtt, magyar báróságra emeltetett, s hazánk főrendéinek s a felsőház tagjainak sorába igttattott. A bárói czimerben többek közt mozgalmas tenger látható, az ipar jelképe, melyből szilárd sziklaszál emelkedik ki, az üzleti s jellemzilárdság jelképe, alatta a jeligével: *Servare intantum*, mely a Sinaház eljárásának mindenkor vezérelve maradt; ugyanazon czimerben arany oroslány is van, mely jobb lábával pamutcserje ágát tartja fel, három fehér virággal, czélozva a pamut-ipar terén szerzett érdemekre. Magyarország tekintetében főleg azáltal emelt magának b. Sina György minden időkre kiható, nagyszerű emléket, hogy gróf Széchenyi Istvánnal kezét fogva, lényegesen járult a budapesti lánczhid, e remekmű, felépítéséhez, mely Magyarország a Duna által két felé szelt részeit először egyesítette. E monumentális remekmű pestoldali oszlopán arany betűkkel van ez érdem emléke gránitba vésve, s mi tudjuk, mily értéke van annak Magyarországon, ha valaki a királylyal s gróf Széchenyi Istvánnal egyazon táblán neveztetik meg.

A nagy szerző György, s a fenntartó és bölcsen s nemesen élvező Simon, az atya és fiú közti egyéni jellemkülönbséget talán helyesen fejezem ki, ha azt mondom, hogy mind-

kettő »báró és bankár« lévén, amaz sokkal inkább volt bankár mint báró, ez pedig sokkal inkább báró mint bankár, vagy más szóval: sokkal inkább nemesember mint kereskedő. Midőn az öreg György, kit méltán tartottak elsőrendű pénzügyi s üzleti tehetségnek, ki első sorban az anyagi érdekek embere s világpolgár volt, ki ha asztalához s páholyába vendégeket hívott, azalatt is, míg szolgálai a lelkesítő pezsgőt töltögették, s Malibran vagy a színpadok más csalóánya elragadó trilláit hallatá, rendszerint fontos és sikeres üzleteket végzett, — mint ezt legközelebbi környezetétől, ágensétől tudom: — Simon, a fiú, mikor atyját eltemette, sírva borúit a Becsben ez alkalommal esetleg jelen volt s a temetésen megjelent Deák Ferencz nagy kebelére, s köszönve ennek megtisztelő megjelenését, mely szívének jól esett, elérzékenyülve kérte, hogy legyen vezére s tanácsadója a magyar hazafiság pályáján, mert ő inkább akar lenni magyar nagybirtokos és hazafi, mint üzletember és világpolgár, — miként ezt maga Deák Ferencz ajkairól hallottam. — És e férfin, kinek Deák Ferencz, a haza első bölcse, s báró Eötvös József, a legmagasb eszmevilág e lelkes vándora, meghitt barátai, s Tasner Antal első titkára voltak, nem járhatott más úton, mint az ember- és hazaszeretet, a nemesség és nagylelkűség útján. Azon percztől kezdve, midőn átvette a nagy örökséget, élte végéig azok közé tartozott, kik a magyar hazát érdeklő minden fontosb nemzetgazdasági s műveltségi mozzanatban elsőnk nyújtottak segédkezet, hogy egyesülve a nemzetnek más tetterős és honszerető férfaiival, folytonos fejlesztés s érlelés útján, azon polczra emeljék hátramaradt, de főleg Széchenyi vezértüze után haladva, lelkesen előre törekvő fajunkat, melyen ne kelljen magát szégyelnie az európai művelt népek concertjében. Tekintsünk bár hová a hazában, összes nemzeti intézeteink létesítésére, a magyar földhittelintézet s első magyar biztosító társaság felállítására, a vasúti és gőzhajózási ügy előmozdítására, folyóink szabályozására, mezőgazdasági állapotaink s iskolai, népnevelési, patronátusi viszonyaink emelése- s javítására, — tegyünk egy körutat Budapesten a köztelektől, a nemzeti múzeumon, kisdedővögyeleten, kisded-kórházon, egyéb kórházakon, bölcsődéken,

árvaházakon, vakok intézetén, minden liitfelekezetű iskolákon, kereskedelmi akadémián, a nemzeti színházon, a zenedén, a lovardán, a tűzoltók tanyáján, a nemzeti casinón keresztül, a leopoldvárosi templom, s a művészet házának díszesen emelkedő falai mellett, s állapodjunk meg és nézzünk körül itt, a hol vagyunk, a magyar akadémia palotájában, s mindenütt báró Sina Simon, mint alapító, mint teremtő, vagy mint segélyező, előmozdító, bőkezű adakozó neve s emléke fog előttünk ragyogva s hálára gerjesztve, feltűnni.

Elöttem fekszik báró Sina Simon jótékony alapítványainak, Isten, emberiség, haza, tudomány és művészet oltárára rakott áldozatainak egy nem épen teljes sorjegyzéke, melyet, a mennyire lehetett, összeszedtem a lapokból, aláírási ívekről, és a közlött irodai kimutatásokból. Az előttem fekvő jegyzék 1856 májusától, midőn önálló úr lett, 1876. mártiusáig terjedve kerek számmal 550 ezer forintot mutat fel. S ebben nem foglaltatik az atlieni görög akadémia teljes költsége, melyet egészen ő alapított s épített fel s a már atyja által megkezdett ottani csillagda, melynek felszerelését, az ott foglalkodó szakemberek fizetését, a műszerek bevásárlását húsz éven át egy maga fedezte.— 1875. elején több mint 30 ezer forintot utalványozott magyar hazai czélokra.—Nem szokott ő ezekkel hiúskodni, s öntudatában kereste legszebb jutalmát. Azonban a közczélokra tett ajánlatokat nem lehetett elrejteni a magasztaló közvélemény előtt, mint eltitkolta s elrejtette sok százezernyi jótéteményeit, melyekkel rokonait, barátait, s a szükölködők nagy seregét segélyező. Pénztárnoka folytonosan ellátta kézi pénztárát több ezer forintot tartalmazó borítékokkal, melyekbe 10, 20, 50, 100 stb. forintnyi összegek voltak csomagolva, s melyeket a hozzá folyamodóknak, a viszonyokra fordított méltányos figyelemmel, mosolyogva osztott szét, hogy újabban érkező csomagoknak csináljon helyet, nyájas arcczal s vigasztaló szavakkal édesítve a kegyadomány keserűségét, hol ennek szükségét látta, — a mihez a jószívűek közül is csak igen kevesen értenek.

Atyja halála után, hogy annak nevét fenntartsa az emberiség leghálásb részének, a szegényeknek, emlékezetében.

a bécsi szűkölködőknek negyvenezer forintot adott, valláskülönbség nélkül.

Minden örvendetes esemény, mely az általa leghívebb érzelmekkel tisztelt uralkodó házában történt, arra indította őt, hogy loyális érzületének nagymérvű jótékonyágban adjon kifejezést. Így 1856-ban, azon alkalommal, midőn felséges fiatal királynénk először lépett be azon méltóságos körbe, mely a királyné méltóságát megkettőzteti, bár a koldusnővel is közös, t. i. először lett anyává, a központi bölcsődének s kisedővő-egyletnek egyenkint 3000, a szent Anna nevű gyermekkórháznak 2000, s a szent József kórháznak szinte 2000 forintot; Rudolf főherceg születése alkalmával, valamint Valéria főhercegnő bölcsőjénél, ismét 25 ezer forintot, a királyné felgyógyulása öröme 1862-ben 5000 forintot, Gizella főhercegné férjhez menetele emlékére 1873-ban 3000 forintot, a császári jubileum alkalmával ugyanazon év novemberén 10 ezer forintot s ugyanakkor a bécsi szegényeknek 2000 forintot ajándékozott.

És ismét, midőn Ausztria egét sötét felhők bontották el, Jánus temploma kinyílt, s véres ütközetekből csonka, béna, beteg karczosok ezrei kerültek a túltömött kórházakba, s a »bella matribus detestata« nyomán özvegyek s árvák zokogása hangzott fel a sírok fölött: lojalitását az uralkodó, s egyszersmind emberszeretetét s könyörületét a téves politika s hibás rendszabályok ártatlan áldozatai iránt azzal tanúsította, hogy p. o. 1859-ben a hadsereg javára nem kevesb mint 65 ezer forintot, az olasz hadjáratban megcsonkult vitézeknek 20 ezer forintot, 1864-ben a schlesvig-holsteini háborúban elesettek özvegyei s árvái részére 5000 forintot, az önkéntes csapatoknak lovak beszerzésére 5000 forintot, s a honvédek javára gr. Andrássy Gyula kezébe 1870-ben ismét 5000 forintot adott; sőt gyöngéd figyelme annyira terjedt e részben, hogy rokkant harcosok számára még karácsonfáról is szokott gondoskodni. Általában nagy részvétet s tiszteletet bizonyított mindenkor a hazát fegyverrel s élte koczkáztatásával védelmező osztály iránt; ezért több ízben látok adakozásai során erre vonatkozó tételeket, különösen a katonatisztek árva leányai nevelésére fennálló kernalsi intézet

gyarapítására, melyet felséges királynék kezdeményezett, 8000 forinttal, s a Ferencz-József alapítványhoz 4000 forinttal járult, miután e célra már többször is megnyitotta ereszényét.

Jó szívének emberszerető érzelmeit azonban kitüntette minden más irányban is. Nem volt kórház, nem volt jótékony nőegylet, bölcsőde, levesosztó, népkonyha, segélyezési célból megindított gyűjtés, bazár, előadás, hangverseny stb. melynek főgyámolítói közé nem tartozott volna. Ha tűz pusztított, ha árvíz borította a kenyéradó földeket s dúlta az emberi lakokat, ha aszály ölte meg a földműves reményét: ő volt az első, ki tetemes összegekkel sietett enyhíteni a sok alakú nyomort. Kórházakra az említett idő alatt több mint 15 ezer forintot juttatott, s ezek során a pesti polgári kórházat 2000 forinttal, a gyermekkórházat 1000 forinttal, a vakok intézetét 3000 forinttal, a kisdodóvodát 500 forinttal, a bölcsődét 1500 forinttal, a kereskedelmi kórházat 800, az izraelita kórházat 400 forinttal gyámolította, soha nem tekintve faj- és valláskülönbőségre, midőn az emberi nyomor enyhítése forgott szőnyegen. A jótékony hölgyek sohasem fordultak hiába jóságához; a bécsi szegényeknek évenként, az új év alkalmával, több ezer forintot utalványozott; a magyarországiaknak 1857-ben 10 ezer, s külön a gödöllőieknek 4000, 1858-ban az elszegényült pesti iparosoknak 2000, 1859-ben a trencsénmegyei szűkölködőknek 3150, a soroksáriaknak 600 forintot juttatott; 1861-ben b. Schmerling kezébe jótékony célokra 2000, s 1865-ben gróf Apponyi kezébe 1000 forintot kézbesített, 1862-ben a magyarországi vízkárosultaknak 1500, 1875-ben a budaiaknak 2000, s 1876. mártiusán ismét 5000 forintot ajándékozott stb. — Másfelé is kiterjesztette adakozó kezeit, de Bécset, a hol lakott, s Magyarországot, melyet szeretett és speciális hazájának tekintett, mindig különös előszeretettel tüntette ki.

Mindezek s hasonló az emberiség szenvedései iránt fogékony jó szív s meleg részvét kifolyásai voltak, de báró Sina gondolkodó esze átlátta azt is, hogy nem elég csak a felmerült bajokat pillanatnyi segélylyel enyhíteni s orvosolni, a sebeket hegeszteni, melyek már égetve fájnak, hanem hogy

gondoskodni kell az emberiség bajainak megelőzéséről, szok bekövetkezésének elhárítására vagy legalább csökkentésére szolgáló módokról is. Ily eszközöknek tekintette a földmivetés, gyár- és kézműipar emelését, a hitel, forgalom és közlekedés előmozdítását, hogy az általános jóllét lehetőleg gyarapíttassék, a dolgozni akaró, munkaképes ember keresetet találjon, a keresett vagyon tűz és víz s jég veszélyeitől megóvassék stb. Ott látjuk őt számos ily célú biztosítási intézet, gazdasági és iparvállalat élén, mint alapítót, mint igazgató választmányi tagot, ki nagyrabecsült nevével s hitelével ezen intézetek szilárdságát neveli s azoknak erőt és dísz ad. Ez irányban mozogva tiszteljük őt, midőn 1856-ban a magyar gazdasági egyletnek 5000 forintot, s ugyanannak 1871-ben 10 ezer forintot, 1857-ben az ausséi erdésziskolának 3000, a bécsi kertészegyletnek 500, 1859-ben a puskersdorfi gazdasági egyletnek 300, 1860-ban a klosterneuburgi gyümölcsfaiskolának, a znaymi gazdasági egyletnek száz-száz forintot, a birodalmi erdészegyletnek évenként ugyanannyit, 1863-ban a pesti tűzoltó egyletnek 500, a csehországi erdésziskolaegyletnek 1500, 1867-ben a magyar erdészegyletnek 500, 1873-ban a nőipar előmozdítására keletkezett egyletnek 1000, s a nemzetgazdasági érdekek gyámolítására létesült egyletnek szinte 1000 forintot ad; minden gazdasági s iparkiallítást pártol, uradalmában a gazdákat versenydíjjakkal buzdítja, a budai kertészeti s vinczellériskolába évenként több fiút küld kiképeztetésre, röviden: mindenütt ott van és pedig első sorban, hol buzgó s belátó hazafiak a szegénység legbiztosb ellenszerének, a becsületes munka- és szorgalomnak előmozdítására, s arra vonatkozó ismeretek és tapasztalatok terjesztésére vállalkoznak.

A társadalmi kórállapotok, az erkölcsi és anyagi nyomor megelőzésének másik biztos eszközét a népnevelésben, az értelmesség s közhasznú ismeretek terjesztésében, s a tudomány vezérfáklyájának minden iránybani lobogtatásában találván fel, részvételének s gyámolításának kedvencz tárgyai voltak a tanodák, úgy általában, mint különösen saját birtokein, és a tudományos intézetek, főleg magyar hazánkban, hol ezeknek ápolására, tekintve hátrább maradt állapotunkat,

legnagyobb szükség van. E rovatba tartoznak 1856-ból a pesti elemi iskolára adott 1500, s az evangelicus és református iskolákra adott egyenkint 1000 ft; 1857-ből a bécsi kereskedelmi akadémiára egyszerre 10 ezer s részletekben fizetendő 2500, a pesti kereskedelmi akadémiára 2000, gymnastikai iskolára 500 forint; 1858-ból uradalmaiban tanítók és szorgalmas tanulók díjazására rendelt 4000, s a losonczy protestáns semináriumra 200 ft; 1859-ben a »Budapesti Szemle« segélyezésére 1369 ft; 1867-ben leányiskolákra hazánkban 1100 forint. — Tudományos célra irányzott áldozatainak azonban koronáját képezi Magyarországon az akadémiái palota felépítésére adott nagy összeg; s eredete helyén az athéni akadémia és csillagda felállítása. Bár osztrák-magyar polgár s bécsi lakos, mindenkor hű és erős vonzalommal viseltetett azon faj iránt, melyből származott, s melyhez vállalása kötelével is csatoltatott. A Sina név a görög újjászületés történetében kitorülketlenül van feljegyezve, s míg lesznek férfiak, kik érdeklél viseltetnek a hellén történet, tudomány s művészet tanulmányozása iránt, nem fog kialudni a lelkesülés, melylyel Sina alkotásait tekintik, és nevének dicséretét zengik. A világ minden enemü intézeteivel összeköttetésben álló athéni csillagda egyenesen csak az ő bőkezűségének köszöni fenntartását s hírnevét, melyre 20 éven át legalább 200 ezer forintot fordított, s az athéni akadémiának saját költségén épített palotája, mely, mint hiteles forrásból értésemre esett, nem kevesebb, mint egy millió forintba került, soha nem enyésző nagyszerü emléke leend azon magasröptü nagy-lelkűségnek, mely az emberiség cosmopoliticus szeretetét a lángoló faj szeretettel egyesítve, míg oltárt emel a tudománynak s művészetnek, a hasznosnak és szépnak, mely az egész emberiség java, egyszersmind erőt és dízt ad az emberiség hozzá legközelebb eső családjának, a nemzetnek, melynek valódi hatalma s dicsősége nem az erőszak kardja, hanem a tudomány, mely a természet erőit meghódítja, s a költészet és művészet, mely az életet megszépíti.

Báró Sina Simon kitünő egyéni tulajdonai közé tartozott, jó szíven s éles gyakorlati eszén kívül, a jó ízlés, a szépnak szeretete is; míg egy részről a nyomort enyhítette, a

szükölködőket segítette, a mi jó szívre, más részről a nemzeti jóllét eszközeit hatalmasan előmozdította, mi gyakorlati észre mutat, ezenfelül melegen pártoló barátja volt a szépnek is, mely a művészetben nyilatkozik, s melynek erkölcsi hatását fejezi ki az Ovid-féle: »emollit mores, nec sinit esse feros.« — Tehetséget mutató fiatal művészeket neveltetett, segélyezett, azoknak festményeit megvette s palotájában egész terem volt moecenási bőkezűségének ily teremtményeivel benépesítve. Ismervén a múzeumok s műegyletek üdvös hatását a nemzeti műveltség, nevezetesen a művészetek minden nemének s fájának emelésére, a pesti nemzeti múzeumra már 1856-ban, midőn az éremtermet saját költségén díszesen bútoroztatta, mintegy 2000, s ismét 1857-ben külföldön vásárlandó érdekes, különösen németalföldi tárgyak beszerzésére 1000 hollandi forintot; 1865-ben a budapesti lánczbid alapköve ünnepélyes letételét ábrázoló s Barabás Miklós műecsete által kikerült nagyszerű festményt, — továbbá 1857-ben a bécsi zeneegyletre 1000, az ottani műegyletre 500; 1858-ban a perseverantia nevet viselő művésznegyedint intézetnek 500, s az énekiskolának 500 forintot, a cseh műbarátoknak évenként 105, 1861-ben Izsó Miklós szobrászunk segélyezésére 300, 1868-ban a zenebarátok egyletének 2000, 1869-ben a bécsi »Künstlerhausra« 3000, s zeneegyletre 3600, 1874-ben a pesti művészházra szinte 3000 forintot juttatott, — s kellőleg méltányolva a színpad nagy értékét a nemzeti nyelv, irodalom s jó ízlés és erkölcsök kifejtése- s terjesztésére, a pesti színházi nyugdíjintézetre 3000, Laube városi színházára Becsben 25000 forintot utalványozott; e nembeli adakozásai közt azonban legnagyobb azon 26,250 frt, melyet a pesti nemzeti színház segélyezésére írt alá.

Mily kegyelettel viseltetett nagy emberek, jó hazafiak érdemei iránt, bizonyítják ily emlékek felállítását előmozdító adakozásai. Ezek közt ott látjuk úgy a tengeri hős Tegethoff emlékéit, melyre 1871-ben 2000 forintot, mint a költő Grillparzerét, melyre 1872-ben 1000 forintot, és a Schiller-alapítványt, melyre két ízben szinte 1000 forintot adott, speciális magyar hazafiságának jellegét viselik pedig a báró Eötvös József emlékére 3000 forintban, Bersenyiére 500 forintban,

Deák Ferencz zalaegerszegi emlékére 1000 forintban megá-
 lapított járuléka. A magyar hazafiság zománczával tündök-
 lik továbbá 6000 forintos alapítványa a pesti nemzeti casino
 javára, mert bár minél ritkábban fordult meg ennek termei-
 ben, teljesen átértette a fővárosi művelt társaság e gyűl-
 helyének, közhasznú indítványok e tűzhelyének, gr. Széchenyi
 egyesítő s központosító eszméje ezen megtestesülésének fon-
 tosságát s értékét; — továbbá a Szalay László hátrahagyott
 családjának segélyezésére írt 1000 forint, melylyel barátjának
 b. Eötvösnek felszólítására, készségesen járult a nemes cél-
 hoz; végre a gróf Széchenyi iratainak megvételére szánt 3000
 forint, s a pesti nemzeti lovardára szánt 5000 forint, mely
 utóbbiak mindegyikével ezen szellemnagyunk eszméi s törek-
 vései iránt mindenkor érzett s tanúsított hódolatát újabban
 is tettelleg és nyomatékosan fejezte ki.

De ki győzné báró Sina Simonnak jótetteit csak meg-
 közelítőleg is előszámlálni? Vele született nemeslelkűsége s
 bőkezűsége világszerte ismeretes, és neve valóban Peabody
 és Stewarté és azon britt és amerikai nagy polgárok nevei
 mellett említendő, kiknek emléke az ottani jótékony intézetek
 márvány-tábláin van felírva. A legélénkebb érzékkel meg-
 áldva minden iránt, a mi közhasznú, nemes és magasztos,
 lelke nyugalma s büszkesége kielégítését találta abban, hogy
 az emberiségnek s különösen azon országoknak, melyeknek
 polgára volt, folytonosan s ernyedetlenül használjon. A fen-
 tebb említettek csak egy részét teszik adakozásainak, azt,
 mely nyilvánosságra jutott, de mennyit adott még, köztudo-
 másra nem hozva, négy szemközt, csak Isten szemétől látva.
 Az Írás szerint: jobb keze sokat adott, miről mit sem tudott
 balkeze. Választott barátainak mindenkori áldozatra kész
 testvére, embertársainak biztos segélyezője volt a tudára ju-
 tott szükségben. Jellemének legnemesb vonásai közé tarto-
 zott: soha senkivel rosszat nem tenni, sőt a neki tett rosszat is
 jóval fizetni; senkit nem sérteni jogaiban s érzelmeiben, s az
 érdemet méltó jutalom nélkül sohasem hagyni. Jól esett szí-
 vének: örömet szerezni másoknak, s ezen szívbéli szükségnek
 a szó szoros értelmében élte végső perczeig eleget tett. Ked-
 ves gondjai közé tartozott még élete végén is a tudományt

ápolni, midőn a Pesten tartandó őstörténelmi eongressus vendégeit enemű tanulmányokra alkalmas érdi uradalmába nagyúri vendégszeretettel hívta meg; — nem kerülte ki figyelmét szeretett barátainak tetemesb pénzbeli tartozásokat engedni el, s drága karpereczcel kedveskedni Patti Adelinának, hogy bővülő művészete iránti hódolatát kifejezze, s még csak curiosumkép említem meg, hogy valamely párisi állatvédő vagy tenyésztő társaság azon indokból nevezte tiszteletbeli tagjává, mert: birtokain a vad madarak táplálása céljából eleséget hintet, s ha ezen adat igaz és való, azt mutatja, hogy jósága még az ég madaraira is kiterjedt.

Életében szerényen rejtegette jótéteményei nagy részét; illő, hogy most, halála után, a hálás emlékezet, e hű őre s megtakarítója az érdemeknek, ébredjen fel sírjánál, szedje elő kincses házából jótéiteit s rakja azokat szobra talpjára. — Olyan e gyűjtemény, görög költők kifejezésével élve, mint egy »méhkosár« vagy »a bőség szaruja« vagy a keleti költészet képeit használva, mint »virágzó gránát almafa« melynek jóltevő hatása, mint »damaskusi rózsák illata.« — Legyenek e példák, mint egy tizenhatodik századbeli ó könyv czíme szól: »magassarkú cipők azok részére, kik törpék a nagylelkűségben,« minden esetre pedig: »drága illatok csokra az Űr szentéi számára; legyenek »ezüst harang« melynek hangja, Isten kegyelméből, az uzsorásokból jó keresztyéneket csinál.« Az emlékezet hajnala kiderül a jótékony élet, mint egy termékeny gazdag tér fölött s milliányi harmatcseppben gyönyörködik.

Első helyen említettem ezeket b. Sina Simon jellem-rajzában, mert ebben áll homlokának legtündöklőbb sugárkószorúja, egyéniségének legkiválóbb jelleme. — Neki legfőbb, legexcellentiásabb czíme: »embertársai jóltevője.« Ebbéli híre nem csinált, milyet a hizelkedés teremt, mert tetteken alapú. Csak ezután jönnek a többi czimek, a külső fény, kitüntetések s rendjelek, melyeken a szemet kápráztató, s a kincsvágy irigységet felgerjesztő drágakövek ragyognak, míg az egyszerű koszorúra, mely az emberek jóltevőjének lábaihoz tétetik, értékben és szépségben a gyémántok legvakítóbb csillogását is túlhaladó hálakönyek peregnek.

Menjünk már át egyéb kitüntetéseire.

A boldogult báró nyilvános munkásságának körébe tartozik nyolcz éven át folytatott diplomatai működése is, mely idő alatt Ottó görög király személyének s kormányának képviselője volt nem csak a bécsi, hanem a berlini s müncheni udvaroknál is. A görög uralkodónak s felséges nejének, Amália királynénak kiváló bizalmát bírta, s ezek nemcsak udvaruk meghatalmazott követét s miniserét, hanem egyszersmind biztos barátjukat látták a férfiúban, ki hozzájuk jó és rossz sorsban, vidám és zivataros napjaikban, éltük végéig változatlan s felülmúlhatlan hűséggel ragaszkodott, s nemes kötelességét, hogy a királynak mindenkor leplezetlen igazsággal álljon oldalánál, a legszigorúbban teljesítette. Ottó király és Amália királyné, gyakran fejezték ki a legérzékenyebb módon, úgy leveleikben, mint bizalmas társalgás közben teljes elismerését azon nagy érdemeknek, melyekkel b. Sina Simon, a görög nemzetnek, az ókori hősök elárvult s elvadult, reformátorokra s messiásokra váró maradékainak, végtelen hálójára tette magát méltóvá. — Ottó király uralkodói kötelességének s egyszersmind baráti örömeinek tartotta feltétlen bizalmának emberét, a ki követi állását a mostani görög király György kormányának Austria által 1864-ben lett elismertetéseig, megtartotta, — a görög megváltó-rend nagy keresztjével díszesíteni. A mi felséges fejedelmünk pedig, ugyanazon érdemei elismeréséül, melyeket diplomatai megbízatása alatt szerzett, 1864-ben történt visszalépése alkalmával a vaskorona-rend nagy keresztjét adományozta neki, melylyel a belső titkos tanácsosi méltóság is együtt járt. További kegyeivel is kitüntette a nemeslelkűt, midőn 1871. dec. 5-én, Budapesten, a leopoldrend nagykeresztésévé, s 1874. sept. 27-én a birodalmi tanácsbeli -urak házának holtiglani tagjává nevezte. A leopold-rendet adományozó oklevélben, mely a magyar ministerium előterjesztése folytán adatott báró Sinának, indokolásúl Magyarország irányábani kitűnő érdemei is kiemeltetnek, melyeket a tudományos és egyéb közhasznú czélok sikeres előmozdítása által szerzett. De más fejedelmek is elismerték Sina Simon érdemeinek nagyságát, s minden szépért jóért dobogó mellét ékesítve láttuk a Szent

Mihály nevét viselő bajor érdemrend, az oldenburgi ház- és érdemrend, a porosz veres sasrend, a mexicói gvadeloupe-rend nagy keresztjeivel, az orosz szent anna-rend másod osztályú gyémántos keresztjével, a francia becsületlegio, s a török birodalom Medside és Nisan Iftahar-rendek jeleivel. E fölött több bank s társulat és intézet igazgató tanácsosa s több város díszpolgára volt.

Mint politikai jellem mindenkor józan szabadelvű s itt nálunk, mióta a sorompók megnyíltak s a hazafias küzdelemben határozott pártnézetek fejlődtek ki, mindenkor következetesen deákpárti volt, és a képviselő választásoknál ily irányban érvényesítette tisztjei általi nagy befolyását. —Bizonyítja ezen pártfogalása felvilágosodottságát s politikai józanságát, mely egyenlően távol állott a felforgató eszméktől, melyekhez természetesen a nagy vagyon tulajdonosának s a műveltség és ezt biztosító rend és béke barátjának rokonszenve nem lehetett, és azon sötét, csökönyös, és szűkkeblű maradiságtól, mely hogy kincseit s kiváltságait conserválja, minden szabadabb mozgalomtól s haladástól lázasan remeg s mindenben communismust és osztozási szándékot lát, minden szellőben, mely a nyitott ablakon beszáll, a petroleurök fáklyájának füstszagát érzi, nem gondolva meg, hogy annak idejében tett okos engedmények veszik elejét a szakadásnak, s azon bot török, a mely nem hajlik.

Mint többféle nyelvű s hitfelekezetű egyházak kegyura, mindenkor azon szükségeket tartotta szemé előtt, melyek a kor haladásához s a helybeli körülményekhez voltak mérve, soha sem lévén elfogulva egyes vallás és nemzetiség iránt, s nem hagyva magát tévútra vezetetni sem előítéletek, sem rokon- és ellenszenvék által. A számos egyház és iskola, mely bőkezűségének köszöni létesülését, fenntartását, szilárd és állandó tanúja vallásos és erkölcsi érzületének. Erről nem kevésbé beszélhet a nagy Bécs, mint a kis Gödöllő, s e nemű érdeme fel van írva úgy a fényes bécsi görög egyház, a prágai dóm s a pesti leopoldvárosi templom, mint a nagy-szebeni, aradi s több vidéki templomok, jószágain pedig minden kis egyház s tanoda falaira.

S míg b. Sina Simon életírójának kötelessége fényes

nyilvános pályája ezen mozzanatait, s hasznos közreműködésének jól kiérdemlett jutalmait felemlíteni: azok, kik közelében állottak, kikre kimeríthetlen jóságának sugarai kiáradtak, a legmelegebb hálával fognak visszaemlékezni magánéletbeli kedves és tiszteletreméltó tulajdonaira. Szeretetteljes, gyöngéd férj és atya, s nagyszámú tisztjeinek, alattvalóinak és szolgálóinak, mindazoknak, kik kenyerét ették s védőszárnyai alatt családokat alapítottak s gyarapodni c virágzani láttak, igazán atyailag gondoskodó főnöke volt, Gazdatisztoi s cselédei fizetését, azonnal atyja halála utá tetemesen megjavította, s ezek voltak az országban legjobban ellátott gazdatisztek és cselédek. De ritka hűséggel is ragaszkodtak hozzá, mint szeretett atyjuk s jóltevőjükhöz. Statisztikai kimutatások szerint uradalmaiban 8000 embernek adott tisztes keresetet, munkát és bő kenyeret. Patriarchai szelleme mindnyájokat egyenlő szeretettel s gondoskodással ölelte át, milyenre az önző jelenkor csak igen kevés példát mutathat fel. — Az emberekkel bánásban »fortiter in re, suaviter in modo« volt jelszava; szigorú az adott rendeletekben s ezek végrehajtásában, de igazságos és szelíd a megbíralásban, az ítéllethozásban. A mily nyílt, őszinte és igaz volt közéletbeli s üzleti viszonyai s érintkezéseiben, ugyanezen erényt gyakorolta a házi s magánéletben is. Gyűlölte a képmutatást és hizelkedést, melyet büszke s férfias megvetéssel utasított vissza mindenkor, s jóízű humorral szokott kellő világításba helyezni. Ő maga nem kérkedett soha; nem hallgatott soha gyáva besúgók- s árulkodókra, az emberiség ezen undok vakandjaira, és a szabadelvű ember szabad szót engedett legcsekélyebb szolgájának is a maga mentségére, ha ez bármely oldalról jövő gyanúsítással lett beárnyékolva s fenyegetve.

A társalgásban valódi »bonhomme« emberséges, vidám szeretetreméltó volt; beszélgetése élénk, gyakran szellemdús; szerette a jó élczet s anecdotát, de egyszersmind széles ember- és világismeret által edzett s kifejtett alapos gyakorlati életbölcsetségnek s azon helyes, józan, a szeget fején találó practicus tapintatnak adta jeleit, mely egyiránt távol áll a meddő idealismustól, mely felhőkön nyargal s a földi élvezet megveti, — s a száraz és lelketlen prózaiságtól, mely antik

istenszobrokban a márványanyag értékét, s a Libánus céd-rusaiban a belőlük kikerülő ölfaszám árát keresi. A legszebb arányban egyesítette magában, mint már említettem, a bárót és a bankárt, nemes hajlamai szerint nagyobb szerepet engedve az elsőnek, mint az utóbbinak. A pénzt nem a pénzért szerette, hanem csak mint a jónak és szépnek eszközét; az élvezeteknek barátja volt, de mindenkor Ízléssel; a fényűzést kedvelte, mert a gazdag ember kötelességei közé számította ápolni az ipart s művészetet. — A világ fővárosaiban elsajátított finóm ízlés s pompaszeretet s írig követte; az atyjától öröklött milliókat nem szaporította, nem hordott vizet a tengerbe, sőt az atyai vagyon a bőkezű fiúnál talán kevesbedett, de ezen hiány, mely nála, gazdagságának nagyszerűsége mellett, érezhető nem volt, a művészek s iparosok boldogítására szolgált, s ezer meg ezer éhező szegény szájába tett falatokban oszlott szét. — Emlékező tehetsége számok, nevek, helyek és események tekintetében gyakran bámulatot gerjesztett; nyelvek tekintetében polyglott volt, és a miveit világ majdnem összes nyelvein nagy készséggel fejezte ki magát.

Azonban e becses életet épen úgy nem kímélte azon végzetes hatalom, a halvány halál, mely »egyenlő lábbal zörgeti a szegények kunyhóit s a királyok tornyait«, mint nem kíméli a szűkkeblűt, ki szeretné magával vinni féltett kincseit az orcusz fenekére; nem kímélte e gondosan őrzött életet, mint nem kíméli a koldusét, kinek orvosa sincs. — Veszélyes betegség rongálta meg életerejét, melyből tavaly még sikerült őt kiragadni orvosai ügyességének; azonban a folyó év april 15-ének hajnalán csakugyan elszállt e nemes lélek porhüvelyéből, a bécsi Hóhér Markton fekvő palota, hol annyi szűkölködő talált naponként vigasztalást, s mely egy boldog és kedélyes családi élet színhelye volt, gyásznak házává változott. — April 17-kén szenteltetett be, miután Rokitánszky tanár bebalzsamozta meghidegült tetemeit. Tömérdek nép özönlötte körül a végző tisztességtétel színhelyét, jelen volt ott a birodalmi főváros lakosságának színe-java, Nagyszerű gyászmanet, sok száz vonat követte Rappoltskirchenbe, hol april hó 18-ikán helyeztetett örök nyugalomra a családi sírboltba. S míg a jótetteket jutalmazó hála-érzet ki nem hal azon ezek

kebeléből, kiket segített és megvigasztalt, e sírbolt folyvást őszinte tisztelet és kegyelet búcsúhelye marad, s míg ezen akadémia csarnokaiban a művelt magyar nyelv hangjai zenének, a többi nagy alapítók során az ő neve is hálásan fog emlegettetni, és pedig annyival inkább, mert ő nem eredetére nézve volt magyar, mint sokan, kik az alapítók tábláján távol, létük által tündöklenek, hanem magyar volt érzelmeiben, magyar volt azon nagyszerű kötelesség-érzetnél fogva, mely ez ország földének tulajdonosait, e haza áldásainak élvezőit arra inti, hogy tehetségük szerint áldozzanak oly célokra, melyek a faj fennmaradását s nemesedését biztosítják.

AZ
ORSZÁGOS JOG

ÉS A
PARTICULARIS JOGOK

KÖZTI VISZONY
HAZAI JOGRENDszerÜNKben.

WENZEL GUSZTÁV

K. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1876. márczius 20-ki ülésén.)

BUDAPEST, 1870.
A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
AZ Akadémia bérházában

Budapest. 1876. Nyomatott az A t h e n a e u m r. társ. nyomdájában.

Az országos jog és a particuláris jogok közti viszony hazai jogrendszerünkben.

Tanulmány az összehasonlító jogtudomány szempontjából.

A jogtudománynak egyik igen régi és általában elismert észlelete az, hogy a főnálló jognak, ha czéljának meg akart felelni, mindenütt és minden időben összhangzásban kellett lennie a gyakorlati élet létviszonyaival, sőt organicus összefüggésben a társadalom és népélet alakulása és fejlődésének főfeltételeivel. S a mennyiben ez valóságos alapigazságnak bizonyodott¹⁾; közvetlen következése azután az, hogy ha valamely állam vagy nemzet jogfejlődése nagyobb dimenziókat vesz fel, akkor — bármi körülmények közt is — az államnak területén egészben véve főnálló, vagyis általános jogán kivéd, az egyes vidékeken, azoknak különös létviszonyaihoz képest, különös jogszabályozások is keletkeznek. Ezek a jogtudományban particuláris jogoknak neveztetnek; s hol főnállnak, az általános joggal szemben, mindenütt bizonyos belső indokolással bírnak, melynél fogva nemcsak magukban való főállásuk mutatkozik a gyakorlati élet postulatumának, hanem általuk még az általános jog is gyakran fontos megszorításokat tapasztal.

¹⁾ Ez Montesquieu híres munkájának »Esprit des lois« alapgondolatja. Újabb időben a cultura történetét és fejlődési jelenségeit tárgyazó vizsgálódások ezen alapigazságot mint mellőzhetlen kulturai követelményt hirdetik. A tulajdonképi jogtudomány részéről mindazáltal annak tisztába hozására és részletes kifejtésére még igen kevés történt. A jogtudományi irodalom is e tekintetben alig képes egyebet, mint néhány előkészítési kísérletet felmutatni; p. o. C o m t e C h a r l e s, Traité de législation, Brüssel 1887; A r n o l d V i l m o s, Cultur- und Rechtsleben, Berlin, 1863.

Ilyen particuláris jogok előbbi hazai jogunkban nem csekély számmal voltak érvényben, s a dolog természetében fekszik, hogy a mennyiben megszüntetve, vagy tárgy nélküliek nem lettek, érvényben vannak mostani jogunkban is.

Azon fordulat t. i., mely jogéletünkben 1848 óta beállt, a particuláris jogoknak kérdését új színben tünteti fel; s ezen új szemponthoz képest jelenleg kiválólág három körülmény veendő tekintetbe. Mindenek előtt azon változások fontosak, melyek hazai jogrendszerünk alaki configurációjában az által történtek, hogy Erdély és az anyaország magánjoga jelenleg ugyanazon törvényhozás által szabályoztatik; míg a társországoknak különös jogi törvényhozása lett, az előbbi katonai határörvidék pedig az ország testébe ismét bekebelezetett. Ehhez járúl, hogy anyagi tekintetben jogéletünk egészben véve nem kevesbbé, mint egyes részeiben, hatalmas átalakulásnak indúlt, úgy hogy előbbi jogunk a jelenkor követelményeinek többé meg nem felelhet, és abban eddig is mér sok mélyre ható újítás nyert érvényt. S ezek mellett végre főfontosságú esemény az, hogy az ausztriai polgári törvénykönyv Magyarországon és a társországokban 1853-ban, Erdélyben pedig 1854-ben kötelező erőre emeltetett; míg a katonai határörvidéken az már 1848-ban birt gyakorlati érvénnyel; s hogy az 1861-ki országbirói értekezlet az előbbi hazai magánjogot csak a tulajdonképi anyaországban állította vissza a szükséges módosításokkal, Erdélyben, a társországokban és a megszüntetett katonai határörvidéken pedig az ausztriai polgári törvénykönyv 1861. után is megtartotta kötelező erejét.

Nézetem szerint, ezen új conjuncturák közt a hazai jogtudománynak egyik fontos feladata, hogy a particuláris jogok kérdésére nézve jogéletünk mostani stádiumának megfelelő tájékoztatást eszközöljön. Más alkalommal már azt volt szerencsém bizonyítani, hogy az összehasonlító módszer ilyenmő vizsgálódásokban hasznos és biztos segítséget nyújthat, melynek alkalmaztatása tehát nemcsak tanácsos, hanem szükséges is. Mai fejtegetésemet pedig ebhez képest három részre osztom; úgy hogy ezeknek elsejében szemlét tartandok azon előzmények, tapasztalások és intézkedések fölött, melyekkel

a particuláris jogok kérdésére nézve az európai civilisált államok jogrendszereiben általános szempontból találkozunk; a másodikban a magyarországi eddigi particuláris jogokat akarom szemügyre venni; s végre a harmadikban kísérletet fogok tenni, hogy azon tekinteteket meghatározzam, melyek jogfejlésünk jelen stádiumában ezen kérdésre nézve irányadásul szolgálhatnak.

A.

Az összehasonlító jogtudomány felfogása szerint a particuláris jogok kérdésére nézve az európai államok jogtörténetében és jogrendszereiben háromféle fejleményre találunk. A római jog tekintetben valamint alakulására, úgy eredményeire nézve is, egészen sajátos rendszert nyújt. A többi államok és nemzetek jogai pedig a particuláris jogok főállására nézve általán véve kétféle jelenséget tüntetnek fel, úgy hogy — legalább túlnyomólag — hol azoknak az általános joggal csupán külső egymásmelletti léteit, hol pedig közös belső organicus tényezők hatásának folytán történt keletkezését és fejlődését észleljük.

I.

A római jog a particuláris jogok keletkezésére nézve kettős kiindulási pontot nyújtott; t. i. a jog általános rendezését, és a particularitásoknak különalakulását.

A római jog általános rendezése eredetileg a »Jus Civile« formáiban állapodott meg. Ennek első határozott formulázása és külső rendezése alapjául a tizenkét tábla törvénye szolgált, melyeknek tételeit a »leges« a »responsa prudentum« a »magistratusok edictumai, a »Senatusconsultum«-ok, és később a »Constitutiones Principum« egy hatalmas rendszerré alakították. De a római birodalom kiterjesztése csakhamar a »Jus Gentium«-ot is tette a jogalkotás tényezőjévé, mely előbb a magistratusok tekintélyében, később pedig a császárok hatalmában és a jogtudósok fejtegetéseiben bírta érvényre jutásának alapját. Nem lehet itt feladatomban, ezen kettős fejlesztési iránynak kezdettől fogva igen szerencsés kombinációját részlete-

sebben fejtegetni, melyet különben is a római jognak minden tan- és kézi könyve tüzetesen tárgyaz. Csak azt hangsúlyozom, hogy a magistratusok, és névszerint »praetorperegrinus«-ok tisztii működése számos, eredetére nézve idegen intézményt fogadott be és a római jog rendszerében akkép honosított meg, hogy nemcsak előbbi particuláris jelentősége megmaradt, hanem a római jog egészében is emelkedett érvényre. A római jog ezen ütön nyerte világtörténeti jellemét, melynél fogva bizonyos óletirányokra nézve (szabadjon példáid a kötelmi jogra hivatkoznom) annak főbb szabályai csaknem általános alkalmazható minőséggel bírnak. A mi pedig egyes idegen eredetű jogszabályoknak a római »Jus Gentium« utján általános érvényre emelését illeti, érdekes példáid a »Lex Rhodia de jactu« szolgál, mely eredetileg Rhodus szigetén lévén megállapítva, utóbb a római jogba is befogadtatott és meghonosult, s ennek közvetítésével lett azután az újabb tengeri jogban az általában kötelező legnevezetesebb szabályoknak egyikévé¹⁾).

Szemben ezzel a római jog körében a particuláris jogfejlésnek is volt helye; s noha erről egészben véve csak töredékes adataink vannak: kétségtelen mégis, hogy a rómaiak, valamint állam- és joglétök rendezésének egyéb ágaiban, úgy itt is öntudatosan jártak el és határozott elveket követtek. Reánk nézve pedig ezen particuláris jogfejlés azért is bír különös érdekllel, mert a római birodalomnak egyes részeiben főnállt, tehát nemcsak az általános, hanem a particuláris római jog is az újabb európai jogalakulásnak közvetlen megelőzője volt.

Az itt jelzett elvek értelmében már a köztársaság kólában az itáliái városok és vidékek annexiója alkalmával particuláris jogfejleményekre találunk, melyek később a provinciák szervezésénél mindinkább határozottabb formákat vettek fel.

¹⁾ 1. sk. Dig. de lege Rhodia (XXV. 2.). — Pardessus, Us et Coutumes de la Mer, I. köt. Paris 1846. 104. sk. 11.; — Mayer Elard, De historia legum maritimarum medii aevi celeberrimarum, Gröttinga 1824. 6. l.; — Kaltenborn Károly, Grundsätze des practischen europaischen See. rechts. I. köt. Berlin 1851. 17. l.

Róma hatalmának más városok és vidékekre kiterjesztése, szövetségek (foedera) által történt, s a dolog természetében feküdt, hogy ezen szövetségek kezdetben a kölcsönösség és a jogegyenlőségnek alapján kötöttek, a mitől a rómaiak csak akkor tértek el, midőn hatalmuknak túlyomósága már biztosítva volt. Az így annectált városokra nézve általában a »municipium« elnevezés használtatott; s az ekkép a »foedus aequum« mellett szabályozott városok és vidékek némi ellenétet képeztek azok irányában, melyek bizonyos megszorításoknak lettek alávetve, p. o. ha »sine suffragio,« vagy bizonyos terhek meghatározása mellett annectáltattak. Végre a »Lex Júlia municipalis« és a »Lex Plautia Papiria«-val új korszak kezdődött, s az előbb a municipiumok és coloniae Latinae közt főnállt különbség megszűnván, Italiában minden város, municipiumi rangot teljes polgári jogosítványokkal nyert.

Ezen időben az ellentét Italia és a provinciák közt is kezdett fontos lenni. De az egyes provinciák állása és particularis joga közt nem volt egyformaság.

Minden egyes provinciának különös alaptörvénye volt, az u. n. »Lex Provinciáé«, melyet a Senatus és később a császárok a győztes hadvezér (Imperator), ki a tartományt meghódította, s a mellé rendelt legátusok által készített javaslatnak alapján állapítottak meg. Így szervezetetett P. Rutilius által Sicilia (621. u. c.; ennek alapján keletkezett aLexRupilia) *)• Lucullus és Pompeius által Asia; Aemilius Paullus által Macedónia; Mummius által Achaja (606. u. c.); Lentulus által Cyprus (696. u. c.) stb. A provinciák alaptörvényei közt legismeretesebb a »Lex Rubria«, mely Gallia Cisalpina számára adatott ki.

Ezen »Leges Provinciarum« által kiválólag a vallásos viszonyok, a hadi kötelezettség, az adóügy, a provincialisták állása, a városok jogosítványai, az igazságügy, és a földbirtok rendezése szabályoztattak. A szabályozás itt általán véve szintén volt a foederatio alapelve.

Nevezetes fordulat állt be Caracalla császárnak (Kr. u-

1) Cicero in Verrem II. 13.; Valerius Maximus VI. 9. 8.

211 — 217) azon törvénye folytán, mely az összes birodalom minden lakosát római polgári joggal ruházta fel^x).

Kétségtelen, hogy ezen u. n. »lex de Civitate«-nek igen fontos következményei voltak. Itt elég legyen röviden megjegyez-
nem, hogy a provincialisták közt nemcsak azon különbség
szűnt meg, mely szerint jogi állásukhoz képest háromfélék
voltak, t. i. Cives, Latini és Peregrini; hanem azon csekély
nemzeti öntudat és szülőföldhez való ragaszkodás is, mely
addig bennök még meg volt. S ezen időtől fogva a provincia-
listáknak is csak egy anyavárosa volt, t. i. Róma ²⁾; a mi a
főálló jog szempontjából annál nagyobb figyelmet érdemel,
mivel éppen a jelesebb jogtudósoknak nagyobb része száрма-
zásra nézve provincialista lévén ²⁾, a római jog növelésére és
kifejtésére irányzott munkásságukban a locais particularis-
mus befolyására már nem igen találunk ³⁾.

Mind a mellett ezen tényt sem szabad túlbecsülnünk.
Mert mellözve, hogy más kútfői adatok a »Lex de Civitate«-t

¹⁾ Dió Cassius LXXVII. 9. — »In örbe Eomano qui sunt ex con-
stitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt.« Ulpianus l.
17. Dig. de statu hominum (I. 5.)

²⁾ Roma communis nostra patria est.« Modestinus l. 33 Dig. ad
municip. (L. 1.)

³⁾Zimmern Zsigmond Vilmos: Geschichte des Römischen Privat-
rechts I. köt. 1. rész Heidelberga 1826. 190. sk. 11.; — Bremer F. P., Die
Rechtslehrer und Rechtsschulen im Römischen Kaiserreiche, Berlin 1868.

⁴⁾»Zwei interessante Thatsachen sind jedenfalls das Resultat un-
serer Untersuchung. Einmal dass die Juristen, an deren Namen wir die
Bliithe der Römischen Rechtswissenschaft knüpfen, wenigstens eine
Zeit lang Professoren gewesen sind. Dann dass eine grosse Zahl derselben
nicht aus Rom oder Italien, sondern aus der Provinz stammt. Und zwar
befinden sich unter diesen Provincialjuristen gerade die »Spitzen,« ein
Julian, ein Scaevola, ein Papinian, ein Ulpian, ein Modestin. Bedeu-
tungsvoll ist dieses Resultat in hohem Grade; aber Wunder nehmen kann
es doch nur dann, wenn man die Entwicklung ausser Acht lässt, welche
das Römische Reich seit dem Ende der Republik genommen hat. Noch
immer ist Rom der Mittelpunkt der Welt; aber Römer gibt es kaum
mehr. Hat Rom dem Provinciaien früher seine Cultur zugeführt; so
zahlen die Provincialen jetzt die Schuld heim. Alle seine Kräfte, gute
wie schlechte, zieht Rom jetzt aus den Provinzen« stb. Bremer, Die
Rechtslehrer stb, 102. 1.

nem Caracallának, hanem hol Marcus Aureliusnak ¹⁾, hol Antonius Piusnak ²⁾ tulajdonítják; annak befolyása is inkább a közjogban, mint a magánjogban mutatkozott fontosnak. Azon körülményből ugyanis, hogy ily nagy horderejű törvény alkotójának személyére nézve nincs határozott tudomásunk, méltán azt lehet következtetni, hogy annak epochalis jelentősége nem volt képes kortársainak öntudatában mély gyökeret verni, hogy tehát hatása a gyakorlati élet átalakítására kezdetben döntő befolyással nem volt. S úgyszintén a későbbi események is azt bizonyítják, hogy a »Lex de Civitate,« Diocletian császár reformjainak közvetlen megelőzője, s kezdete azon közjogi átalakulásoknak, melyek elvégre a »Notitia Dignitatum utriusque Imperii«-ben foglalt nagyszerű állammechanizmus megállapításához vezettek; míg másrésről a magánjog köréhez tartozó intézmények befolyása által csak csekély változást tapasztaltak.

Feladatom itt csak az lévén, hogy a római jog általános keretén belül a particularizmus jelentőségét constatáljam; elég legyen röviden az eredményekre hivatkoznom, melyek Justinian törvényeiben még találatnak. Különben erre nézve a dolog természeténél fogva Gajus és a Digestumok sokkal határozottabb felvilágosítást nyújtanak, mint Justiniannak akár Institutiói, akár Codex-e vagy Novellái.

Szabadjon mindenekelőtt azon provinciákra hivatkoznom, melyek névszerint említettek, s így Gájusnak általános tételét a »provinciale solum«-ról³⁾ részletesen felvilágosítják. Ilyenek a következők: Ázsia ⁴⁾, Nicomedia ⁵⁾, Galathea ⁶⁾,

¹⁾ »Data c a not is promiscue civitas Rontana«. Next. Aur. Victor Marcus Aurelius életében, História Rontana cap. 16.

²⁾ »Antoninus cognomine Pius jus Romanae Civitatis, quod antea ab unoquoque subditorum petendum erat, in commune omnibus subditis donavit.« Justinian császár 78. novellája 5. fej.

⁶⁾ Gajus II. 7.

⁴⁾ L. 6. §. 14. Dig. de excusationibus (XXVII. 1.)

⁵⁾ L. 11. Dig. de decurionibus (L. 2.); 1. 3. §. 1. Dig. de decretis (L. 9.)

⁶⁾ Gajus I. 55.

Bithynia ¹⁾, Cilicia ²⁾, Caesarea ³⁾, Tyrus ⁴⁾, Cappadocia ⁵⁾, Bierapolis ⁶⁾, Ilium⁷⁾, Syria ⁸⁾, Arabia⁹⁾, Aegyptus ¹⁰⁾, Alexandria ¹¹⁾, Rliodus szigete ¹²⁾, Africa ¹³⁾, Carthago ¹⁴⁾, Dalmatia ¹⁵⁾, Dacia ¹⁶⁾, Macedónia ¹⁷⁾, Thessalonicorum Respublica ¹⁸⁾ stb.

Ezeket egybefoglalva, látjuk, mi nagy fontossága volt Ulpianus bíres munkájának, »de officio Proconsulis«, mely a Digestumokban több lielyen idéztetik, s névszerint az I. 16 címjében tüzetes fejtegetésnek tárgya.

A mi pedig a római birodalomban főnállt particuláris jogoknak tartalmát illeti, általán véve megjegyzendő, hogy az egész rendszernek nemcsak egyes részei, p. o. az Emphytheusis, provinciális jogok alapján keletkeztek, hanem hogy egyes particuláris törvények is, p. o. a Lex Rhodia de Jactu, közvetlenül abban emelkednek nagy jelentőségre. S ha továbbá azon számos tudósítást vesszük szemügyre, melyek a provinciák számára kiadott »Leges«-ek, császári constitutiók és

¹⁾ Gajus I. 193.; 1. 6. §. 14. Dig. de excusationibus (XXVII. 1.)

²⁾ L. 3. §. 1. Dig. de testibus (XLII. 5.)

³⁾ L. 6. §. 9. Dig. de excusationibus (XXVII. 1.)

⁴⁾ L. 15. pr. Dig. de censibus (L. 15.)

⁵⁾ L. 6. §. 14. Dig. de excusationibus (XXVII. 1.)

⁶⁾ L. 1. §. 13. Dig. de aqua quotid. (XLIII. 20.); 1. 26. Dig. de poenis (XLVIII. 19.)

⁷⁾ L. 17. §. 1. Dig. de excusationibus (XXVII. 1.)

⁸⁾ L. 7. §. 14. Dig. de interdictis (XLVIII. 22.); 1. 3. pr. Dig. de censibus (L. 15.)

⁹⁾ L. 9. Dig. de extraordinariis criminibus (XLVII. 11.)

¹⁰⁾ L. 1. §. 5. Dig. de fluminibus (XLIII. 12.); 1. 14. §. 3. Dig. de alimentis (XXXIV. 1.); i. 10. Dig. de extraord. criin. (XLVII. 11.); 1. 7. §. 5. Dig. de interdictis (XLVIII. 22.)

¹¹⁾ Institut. I. 20. §. 5.

¹²⁾ L. 1, sk. Dig. de lege Rhodia (XIV. 2.)

¹³⁾ L. 14. §. 3. Dig. de alimentis (XXXIV. 1.); 1. 5. §. 1. Dig. de jure immunitatis (L. 6.)

¹⁴⁾ L. 73. 141. (§. 4.) Dig. de verbor. obligat. (XLIII. 1.)

¹⁵⁾ L. 52. §. 20. Dig. de furtis (XLVII. 2.)

¹⁶⁾ L. 7. §. 14. Dig. de interdictis (XLVIII. 22.)

¹⁷⁾ L. 3. §. 3. Dig. de testibus (XXII. 5.)

¹⁸⁾ L. 37. Dig. de judiciis (V. 1.)

»Senatus consultum«-okról korunkra jutottak; kétségtelen, hogy ezek is gyakran egyes igen fontos jogkérdésekre vonatkoztak.

Az ezekben foglalt elvek és szabályok kútfőire nézve Gajus azt mondja: »Amplissimum jus est in edictis duorum Praetonum, quorum in provinciis jurisdictionem Praesides earum habent; item in edictis Aedilium Curulium, quorum jurisdictionem in provinciis populi Romani Quaestores habent stb.¹⁾ Ezeknek ily tárgyban eljárására nézve pedig: »Aput peregrinos quid juris sit, singularum Civitatum jura requirentes, aliud in alia lege reperimus« stb.²⁾; a mire Plinius szavai is vonatkoznak: »Nymphidium Lupum diligere coepi. Itaque stb.. exegi, ut me in Bithynia consilio instrueret³⁾.

Ezen provinciális jogok tárgyai közt első helyen a fekvő birtoknak rendezése említendő. A dolog természetében fekdűt, hogy tulajdonképi domínium Quiritariumnak a provinciákban (azon helységek kivételével, melyek jus Italicummal bírtak) nem lehetett helye. Itt tehát az egész birtokrendezésnek más alapja és kiindulási pontja volt; t. i. az ager tributarius vagy stipendiariusnak fogalma. Mert a provinciák összes területe tágabb értelemben »ager publicus populi Romani«-nak tekintetvén, az itteni földek annyi mindenféle teherrel lettek sújtva, hogy az itáliai földbirtokkal szemben, mely Maximianus császár koráig tehermentes volt, határozott és formszerű ellentétet képeztek. Ezen alapon a provinciákban a fekvő magánbirtok főleg négyes irányban nyert gyakorlati alakulást és fejlődést; a mennyiben az ager publicus vagy római polgárok-nak tulajdonú eladott (ager quaestorius), vagy bizonyos adózások avagy szolgálmányok kikötése mellett bármiféle magánosoknak átengedettett (ager vectigalis, agri decumates) vagy az előbbi birtokosoknak vissza adatott (ager redditus) vagy végre egyes városi községeknek adományoztatott. Ezen

¹⁾ Gajus J. 6.

²⁾ m. 96.

³⁾ Ad Trajanum epistola 87.

jogfejlés részletes eredményeinek fejtegetése messze vezetne; s elég legyen röviden megjegyezni, hogy az *emphytheusis* fogalma azok közt a legnevezetesebb volt ugyan, de nem az egyedüli, s hogy általán véve a »jura in re«-alakítására nézve a provinciális birtokviszonyoknak rendezése igen jelentékeny befolyást gyakorolt.

A provincialisták vallásviszonyainak kérdése a particuláris jogalakulásnak egy másik, nem kevesebb érdekes, és több tekintetben igen tanulságos tárgya volt. De ez a magánjog rendszerével csak külsőség függvén össze, itt tekinteten kívül marad. Csak a házasságra nézve emelem ki, hogy, ez Gajus szerint »secundum leges moresque peregriuorum« volt szabályozva ¹⁾.

A gyámságra nézve Gajus ezeket mondja: »Inpuberes in tutela esse omnium Civitatum jure contingit« ²⁾. »Aput peregrinos non similiter ut apud nos in tutela sunt foeminae; sed tamen plerumque quasi in tutela sunt, ut ecce Lex Bitbynorum si quid mulier contrahat, maritum auctorem esse iubet, aut filium eius puberem« ³⁾. »— — Idem (a kiskorúak intézkedési jogának korlátozása) apud peregrinas gentes custodiri indicavimus. Ex iisdem causis in provinciis a Praesidibus earum curatores dari voluit (divus Marcus)« ⁴⁾.

A *sponsio* és *fideiussio* tárgyában ugyanazon Gajus ekkép nyilatkozik: »Sponsoris et fideiussoris baeres non tenetur, nisi de peregrino fidepromissore quaeratur, et alio jure Civitas eius utatur.« ⁵⁾.

A *factio testamenti activa* tekintetében érdekesek Ulpianus szavai: »Latinus Junianus, item is qui deditiorum numero est (nem végrendelkeztetik); quoniam nec quasi civis Romanus testari potest, cum sit peregrinus, nec quasi peregrinus, quoniam nullius certae Civi-

¹⁾ I. 92.

²⁾ I. 189.

³⁾ I. 193.

⁴⁾ I. 197. 198.

⁵⁾ III. 120.

tatis cívís est, ut adversus leges Oí vitat is s u a e t e s t e t u r«¹⁾).

A városok csőd esetében való jogára vonatkozik Papinianus: »Antiochensium Coe-lesyriae Civitati, quod lege stia privilegium in bonis defuncti debitoris accepit, jus persequendi pignoris durare constitit«.²⁾

S ezek például szolgáljanak azon momentumokra nézve, melyek az egykori római birodalom területén a birodalmi joggal szemben particularis jogok alakulásának és fejlődésének alapja voltak. Látjuk, hogy a particularis jogok keletkezésének és rendezésének itt határozott jelleme volt, melynél fogva az a későbbi particularis jogképzéstől nevezetesen különbözött.

II.

Azon európai államok és nemzetek, melyeknek jogrendszereiben az országos jog és a particularis jogok közt bizonyos egymás melletti coordinatióra találunk, főleg a következők: 1. Prancziaország; 2. Nagy-Brittannia; 3. Spanyolország és Portugallia; és 4. Lengyelország.

1. Francziaországban ³⁾ a jognak alakulása particularisticus tényezőidtól indult ki, s későbbi fejlődésére is, a XVIII. század végéig, a római és a kánoni jogokon, és a királyi rendeleteken (ordonnances des rois) kívül, más általános és egységes hatású kútfők nem igen bírtak befolyással. Ez a »pays du droit écrit« és a »pays du droit coutumier«-ről egyaránt áll; csak hogy a dolog természeténél fogva az utóbbiban a particularis jogok jelentősége sokkal nagyobb volt, mint az előbbiben.

Ehhez képest az országos jog és a particularis jogok közti ellentézés az 1789 ki forradalom előtti francia magánjogban oly hatalmasnak mutatkozik, hogy a »pays du

¹⁾ Fragmentorum tit. XX. 14.

²⁾ Papinianus libro X. Responsorum 1. 37. Dig. de rebus auctoritate Judicis possidendis (XLII. 5.).

³⁾ Wenzel Gusztáv: Egyetemes Európai Jogtörténet 3 kiad. Budapest 1873. 302. 414. 021. 644. 11.

droit coutumier«-ben minden tartománynak önálló és független sajátságos joga volt, s hogy a »pays du droit écrit«-ben is a római jog által közvetített jogi egyformaság teljességgel nem volt képes a társadalmi élet minden viszonyát áthatni. Csak az újabb francia jogkönyvek eredményezték az egész országban a főnálló jognak minden lényeges alapelvben való egyformaságát.

Mind a mellett érdekes jelenség, hogy Franciaországban mind az országos jog, mind a particuláris jogok kezdettől fogva igen szerencsés fejlődésben részesültek. Mert az országos jognak jelentősége folyton folyva az által lett emelve, hogy a franciaországi egyetemeken (Paris, Orleans, Montpellier, Toulouse stb.) a római és a kánoni jog kitűnő eredményrel műveltetett, s hogy a királyok jeles jogtudósoknak tanácsa által támogatva, oly rendeleteket adtak ki, melyek a főnálló jognak hiányain valósággal segítettek, és a gyakorlati élet legfontosabb kérdéseiben korszerű és üdvös reformokat eszközöltek. A particuláris jogok körében pedig a jogalkotásnak legdúsabb forrása a nép autonómiája volt.

A régiebb századokban a particuláris jogalkotás bír túlnyomósággal.

Általán véve ugyanis az egyes tartományoknak coutumeiból fejlődött e lakosság minden osztályának jogalkotó szelleme. Ezen coutume-k eredetileg királyi és főúri engedmények és privilégiumok alapján, a szokás, a törvénykezési gyakorlat s az egyes vidékek és városok státútumainak útján lévén megállapítva, már a XIII. század óta foglaltattak írásba, s előbb egyes jogkönyvek formájában, később pedig a közhatalom intézkedéseinek folytán általános terv szerint és rendszeres alakban jegyeztettek fel. A siker oly kedvező volt, hogy VII. Károly király a főnálló jog anyagi szabályozásának fontosabb részét bennök felismervén, több inconvenientia tekintetéből ezen ügyet csak magánosok jó belátására és gyakrai hiányos képesítésére bízni többé már nem találta tanácsosnak, s Montil-lés-Toursban 1453. april hóban kiadott parancsával azt rendelte, hogy a coutumek az egész országban szakértő férfiak által hivatalosan jegyeztessenek fel, s meg-

vizsgálás és megerősítés végett hozzá terjesztessenek fel, s ezen rendeletet fia XI. Lajos 1481. megújította.

Fölötte tanulságos azon phasisokat és fejlődési jelenségeket észlelni és részletesen megvizsgálni, melyek a francia »droit coutumiere«-n ezen időben mutatkoznak.

a) Első helyen egyes tartományoknak coutum e-i említendők fel, melyek már a XIII. században lettek feljegyezve. Ilyenek »Normandiának Grand Coutum iér «-je, melyet »mesir Róbert li Norman«, Yermandois coutumjei, melyeket Pierre de Fontaines, és Beauvoisis coutumjei, melyeket de Beauvoir Fülöp jegyeztek fel; s úgy szintén az »Etablissements de Saint Louis«, mely Páris, Orleans, Tours, Anjou és Maine coutumjeit foglalja magában.

h) Városi jogok. Orleans város (1057. 1137. 1147. 1178. 1180. stb.), Laon (1128), Arles (1162), Soissons és Noyon (1181.), Páris (1192. 1265. stb.), Albi (1220.), Lilié (1235.), Amiens (1249. 1281. stb.), Sálón (1298.) bizonyosságúl szolgálnak annak, hogy a városi jogok Franciaországban igen korán foglaltattak írásba. S ide tartozik különösen az 1265-ki »ordonnance sur l'administration municipale des bonnes villes« is.

c) Mint a francia jognak egyik főfontossága kifolyása, említhetők az u. n. jeruzsálemi assisiák is (Assisiae Hierosolymitanae, les Assises de Jerusalem), melyeknek első redactioja, vagyis az u. n. »Litterae Sancti Sepulchri« nem kevesebbé, mint második redactioja, melyet IX. Lajos francia király — midőn Acconban (1251-1254) tartózkodott — eszközölt, francia jogalkotó e l ő z m é n y e k n e k a l a p j á n j e g y e z t e t t e l ¹⁾.

d) Említhető a lovagok kötelességeit megállapító 26 pontban foglalt régi szabály, melyeknek megtartását felavartása alkalmával Franciaországban minden lovag esküvel fogadni tartozott. Ezek a XI—XIV. századi közvélemény által sanctionált szokásnak alapján voltak formulázva²⁾.

¹⁾ Wenzel G. Egyetemes Európai Jogtörténet. 4 60. sk. 11.

²⁾ »Les vingt-six articles ne forment point un acte unique, rédige en une fois et d'ensemble. C'est le recueil des divers serments exigés des

e) Úgy szintén érdekesek, mint a középkori testületi szellemnek egyik sajtós nyilatkozata, azon déli Franciaországban, a troubadourok hazájában a XII. és XIII. századokban keletkezett szabályok is, melyek szerint a lovagok körében az illem, a finomabb társalgás formái, s a hölgyek iránti tisztelet nemesebb módja voltak meghatározva, s melyeknek foganatosítása és fűntartása előkelő hölgyekből alkotott ítélőszékek (az u. n. Cours d' Amour) vezetése alatt állt. Ezen szabályok már a XII. században 31 pontban voltak formulázva, s később nemcsak egész Franciaországban, hanem más európai országokban is nagy tekintélyre emelkedtek. A kornak mondája szerint ezen, egy arany levelekből álló könyvben foglalt szabályokat eredetileg a híres Artus király palotájában egy fejér sólyom adta volna által egy bretagne-i lovagnak. A meglévő szöveget Endre káplán a XII. században fogalmazta. Mint ilyen ítélőszékeken elnöklött hölgyek ünnepeltettek Aquitaniai Eleonóra (előbb VII. Lajos francia, utóbb II. Henrik angol királyoknak neje:), Narbonnei Irmengard, Maria champagnei grófné, Sibylla Fűik anjoui grófnak leánya és Ditrik flandriai grófnak neje, Turennei Erzsébet, és mások ¹⁾).

Látjuk ezekből, hogy a francia coutume-k kezdetben egy igen rendezetlen, s inkább az akkori francia társadalom műveltségi álláspontjának, mint a jog magasabb kívánalmainak megfelelő egészet képeztek, s hogy csak később nyertek czélszerűbb jogi formát, midőn a római jog alapos tanulmányozásának folytán egy általános és egységes országos jog szükségességének érzete ébredt Franciaországban. Ezen érzet első nyomaira a francia jog terén a XIII. században találunk, s hatása a XV. század óta számos reformkísérletben

chevaliers à diverses époques, et d'une façon plus ou moins complète du XI. au XIV. siècle. Plusieurs de ces serments appartiennent à des temps et à des états de société assez différents; mais ils n'en indiquent pas moins le caractère moral qu' on s' efforçait d'imprimer à la chevalerie.« Guizot, Histoire de la Civilisation en France, III. köt. Paris 1859. 347 l.

¹⁾ Legújabbban ezen érdekes tárgy tanulmányozásával Héra y Antal foglalkozott; I. munkáját: La vie au temps des Cours d'Amour; croyances, usages et moeurs intimes des XI. XII. et XIII. siècles, d'après les Chroniques, gestes, jeux-partis et fabliaux. Paris 1876.

bizonyodik, melyeknek több phasisát lehet megkülönböztetni.

Ezen phasisok elsejét még azon jogkönyvek jelzik, melyek az egész ország jogát először igyekeztek egybefoglalni, t. i. a »Livre á la Heine Blanche,« és a »Livre de Justice et de Plet.« Ezek mellett a particuláris jogok coordinatiója még megszorítást nem tapasztalt, és csupán kísérletről lehet szó, a francia jogot egységes felfogás szerint rendezni.

Már azon királyi ordonnance-kben, melyek — kiválólág a XV. századtól fogva — a coutumeknek feljegyzését és királyi megerősítését tárgyazzák, némi haladás mutatkozik. Ezek nemcsak a királyi hatalomnak folytonos emelkedését bizonyítják, hanem a jognak terén oly formát is léptetnek életbe, mely később a francia jog egy egységes rendszerré alakulásának egyik főtényezőjévé lett.

De ezeknél sokkal fontosabbak voltak a jog önálló kifejtését tárgyazó királyi ordonnance-k. Ezek tulajdonkép már a XIV. században VI. vagyis szép Eülőp királynak néhány jogszabályozó ordonnance-jével kezdődnek, p. o. az 1302. martius 23-ki jogreformokat elhatározó ordonnance-al (pour la reformation du royaume), a toulouse-i és albi-i senechalságok jogszolgáltatásának 1303-ki szabályozásával stb.; de valódi jelentőséget csak XI. Lajos és I. Ferencz királyok alatt nyerték. Legfontosabbak voltak XIV. Lajos királynak ordonnance-i s ezek közt különösen az 1667-ki ordonnance civile, mely a polgári törvénykezést, az 1670-ki ordonnance criminelle, mely a bűnvádi eljárást, az 1673-ki ordonnance du commerce, mely a kereskedelmi jogot, és az 1681-ki ordonnance de marine, mely a tengerészetet rendezi. A mennyiben a királyi ordonnance-k a jogrendezést a királyi hatalom egyik attribútumának tekintették, annak súlypontját pedig az országos jogba fektették: világos, hogy az országos jog és a particuláris jogok közti régi viszony ezen időben már tökéletesen meg volt változtatva.

Különben tekinteten kívül nem szabad hagynunk, hogy a tudomány a francia jog ezen átalakulását hatályosan elősegítette. Tudva van, hogy a XVI. században Franciaország a római jog tudományos tanulmányozásának egyik kiválólág

nevezetes helye volt, melyet Duarein Ferencz (Duarenus), Russard, Bauduin Ferencz (Balduinus), Lecointe Antal (Contius), Hotmail Ferencz (Hotomannus), és Doneau Hugo (Donellus), de kiváltképen a hires Cujas Jakab (Cujacius) nagy jelentőségre emeltek. De a coutume-k jogának művelése által is több francia jogtudós nagy nevet szerzett, kik közül különösen Loisel Antal méltó említésre. S úgy szintén a gyakorlati jog, névszerint a francia parlamentek Ítéletei is gondosan áttanulmányoztatván, az u. n. Jurisprudence des Arrêts«-nek lett alapja. Ily előzmények folytán a francia királyok rendeletei a legelőkelőbb jogtudósok közreműködése mellett készültek, s az újabb francia törvényhozásnak története még ma is tisztelettel említi azon férfiak neveit, kik magukat a XVI. század óta ezen irányban érdemesítették. Ilyen volt l'Hopital Mihály (megh. 1573.), ilyen Lamoignon Vilmos (megh. 1677.), ilyen d' Aguessau Henrik Ferencz (megh. 1751.) és több más. De a jelen fejtegetés szempontjából különös elismeréssel Pothier Robert Józsefet (megh. 1772.) kell felemlítenem, kinek számos munkái az akkori francia jognak minden részeit tárgyazzák, s jelenleg is még annál tanulságosabbak, minthogy nemcsak azon álláspontot és fejtegetési modort emelték érvényre, melyet nagyobbára a későbbi francia törvényhozás is magáévá tett, hanem azon viszonyt is feltűntették, mely a múlt században a francia jog terén az országos jog és a particuláris jogok közt főnállt. Ezen álláspontra vonatkozik a Code Napoléon javaslatának egyik szerzője, Portalis János, ki a köztársaság IX. évében (1801.) pluviôse 1-jén a francia consuláris kormány előtt tartott beszédében ezeket mondja: »Comment donner les mêmes lois à des hommes qui, quoique soumis au même gouvernement, ne vivaient pas sous le même climat et avaient des habitudes si différentes? Comment extirper des coutumes auxquelles on était attaché comme à des privilèges, et que l'on regardait comme autant de barrières contre les volontés mobiles d'un pouvoir arbitraire? On eût craint d'affaiblir ou même de détruire par des mesures violentes les liens communs de l'autorité et de l'obéissance;« — s a forradalomnak a törvényhozásra gyakorolt hatására átmenve: » A lors on

revient aux idées deli' uniformité dans la législation, parce qu'on entrevoit la possibilité de les réaliser.«¹⁾

2. Nagy-Britannia²⁾). Az angol jog az ottani jogtudósok felfogása szerint négy alkatelemből alakúit, t. i. a római és a kánoni jogból, s a »common law« és a »statute law«-ból, melyeknek kombinációja akkép történt, hogy a római jog a kánoninak, mindkettő a »common law«-nak mindhárom a »statute law«-nak rendeltetett alá. Ezen mechanicus egybefoglalást az egész angol jogtörténet tükrözi vissza, s nemcsak Angliában, hanem Irföldön és Walesben is, a hova az angol jog kiterjesztetett, és Skotióban, mely később az angol jognak közösségébe lépett. Ha pedig egész Nagy-Britanniát a jelenleg főnálló jognak szervezéséhez képest tekintjük, fölötte érdekes jelenség, hogy Jersey, Guernsey, Sark és Alderney szigeteken a régi francia-normann coutumeket; Mán szigetén, s az orkadi és shetlandi szigeteken a régi skandinaviai-norvégi jogot; a Jóreményfok vidékén a régi hollandi jogot; Malta szigetén a szent-János-rend egykori jogát; Canadában Franciaországnak régi colonialis jogát; Kelet-Indiában Menü törvényeit, s általában mindazon jogokat és törvényeket találjuk érvényben, melyek az óriási birodalom egyes részeiben külön-külön kötelező erőre emelkedtek.

Ez a particuláris jogok coordinációjának — lehet mondani — képzelhetőleg legterjedelmesebb és legtágabb rendszere, mely a »statute law« nem kevesbbé mint a »common law« által még napjainkban is föntartatik.

Ehhez képest azonban a particuláris jogoknak Nagy-Britanniában hármás értelme van:

a) Mint az egyes országok, fejedelemségek és territóriumoknak a legkülönfélébb elemekből álló particuláris jogai. Ezen értelemben a birodalom valamennyi alkatrészeinek van külön-külön sajátos particuláris joga; s a tulajdonképi angol jognak közössége csak Anglia, Wales, Írföld és Skórczia közt áll fönn.

¹⁾ Discours préliminaire sur le projet de Code Civil.

²⁾ W e n z e l G., Egyetemes Európai jogtörténet 120. 314. 434. 634. és 736. ak. 11.

b) Sajátságos jelenség az is, hogy ezen országok, fejedelemségek és territóriumok egymásikának joga több helyen egymásikra is áthat. Például szolgáljanak a következők:

Angliának u. n. »Counties Palatine«-i, u. m. Chester, Durham, Lancaster, Pembroke és Haxham grófságok, mivel az országnak végvidékei, részint különös honvédelmi intézmények, részint a szomszéd országok áthatása folytán, több particuláris jogi sajátságnak birtokában vannak.

Tweed melletti Berwick város, mely eredetileg Skóciához tartozott, azon privilégium következtében, melyet 1301. — midőn Angliához csatoltatott — I. Eduard királytól nyert, s mely később folyton folyva megerősítettet, különös skóciai eredetű jogát, mint particuláris jogot, tartotta meg.

Ellenben Gretnagreen helységet, mely számos jogi botrány következtében a XIX. századnak romantikájában különös nevezetességet nyert, mivel nem Angliában, hanem Skóciában fekszik, ideszámítani nem lehet¹⁾.

c) Vége a birodalom egyes részeiben, egyes vidékeknek, területeknek, városoknak és községeknek önálló particuláris helybeli jogaik is vannak. Már a Magna Charta 9. fejezete azt határozza, hogy »Civitas London habeat omnes libertates suas antiquas, et consuetudines suas. Praeterea volumus et concedimus, quod omnes aliae Civitates, burgi et vilié, et Barones, de quinque portibus, et omnes alii portus, habeant omnes libertates et liberas consuetudines suas«. Szintúgy III. Eduard (az u. n. angol Justinianus) uralkodása első évének

¹⁾ Gretnagreen kis falu Skóciában a dumfriési grófságban, közvetlenül Anglia határánál, hol a békebírói tisztség egy Láng nevű kovács családjában örökös volt. Minthogy skocziai jog szerint a házasságnak teljes megkötésére a házas feleknek a békebíró és tanúk előtti nyilatkozata, mely jegyzőkönyvbe vezetendő, elégséges: Angliából, hol a házasság megkötése több nehézséggel jár, számos szerelmes pár ide zárandokolt, hogy — mint szokás volt mondani — házasságuk itt összekovácsoltassék. A már régen erre kimondott büntetések ezt meg nem akadályoztatták (híres itt kötött házasságok voltak 1837. a capuai herczeg és Smith Penelope, 1847. lady Villiers Adélé és Ibbetson lovas kapitány stb. közt); míg nem egy 1856. parlamenti törvény a három hétig tartó helyben lakást a házasság megkötésére lényegesen szükségesnek rendelte. Ennek folytán a gretnagreeni házasságok megszűntek.

(132^{6/7}.) II. statútumában (9. fejj.) ekkép szól: »Auxint voet le Roi, que les Citees, Burghs, et villes de franchises (eient leur franchises), usages et tranches custumes, solone ce quilz deyvent avoir et soleyent«. S ugyan azon király uralkodása 14. évének (1340.) I. statumában (I. fejj.) »Primerement que Seinte Eglise eit ses franchises en quiete, sauntz empechement ou destourbance; et que la Grande Chartre, et la Chartre de la Foreste soient tenuz en touz pointz; et que la Citee de Londres, et touz les autres Citees et Burghs de Roialme d'Engleterre eient toutes lour franchises et usages, queles ils ont resonablement eu et usez cea en arere«. S valamint Braiton Henrik már a XIII. században azt mondja, hogy »Con-suetudo quandoque pro lege servatur in partibus, ubi fuerit more utentium approbata, et vicém legis obtinet« ²⁾; úgy hasonló értelemben fogják fel a particularis jogokat Littleton Tamás ²⁾, és híres commentatora Coke Eduárd is ³⁾:

S ehhez képest kell értelmezni az országos jog és a particularis jogok közti viszonyt Nagv-Britanniában. Blackston Vilmos szerint ugyanis: »The Laws of England are of two kinds; the unwritten or Common Law, and the written or Statute Law. The unwritten Law includes general customs, particular customs, particular laws. General customs or the Common Law properly so called, are founded upon immemorial universal usage, whereof judicial decisions are the evidence. Particular customs are those which are only in use within some peculiar Districts, as Gavelkind, the customs of London etc. Particular laws are such as, by special custom are adopted and used only in certain peculiar Courts, namely the Roman Civil and Canon Laws. The written or Statute Laws are the Acts which are made by the King, Lords and Commons in Parliament, to supply the defects, or amend what is amiss of the unwritten Law. In order to moderate

¹⁾ De legibus et consuetudinibus Angliae libri quinque London 1692. 2. 1.

²⁾ On tenures, sect. 37. 110. 162. 164. 171. stb.

³⁾ The first part of the Institutes of the Laws of England, or a Commentary upon Littleton, London 1809.

the rigor of both the unwritten and written Law in matters of private right, it is the office of Equity to interpose.«¹⁾ S ezen elveket követik Angliában jelenleg is ²⁾; az éjszak-amerikai államokban pedig azon megszorításokkal, melyeket az ottani alkotmány és társadalmi rend megkíván ³⁾.

3) Az ibériai félszigeten ⁴⁾ a viszonyok fejlődése úgy hozta magával, hogy noha ott a VIII. század előtt a nyugati gótok egykori birodalmában egy általános és magában egységes jogrendszer főnállt, melynek alapját a Lex Visigothorum képezte; ezen jogrendezés a mórok uralma korában a társadalmi alakulás új tényezőinek hatása folytán mégis szétmállásnak indult; s hogy a X. században, midőn a mórok elleni sikeres küzdések ismét új keresztyén országoknak keletkezését eredményezték, az ottani jognak újjáalakításában a régi Lex Visigothorum vétetett ugyan alapul, úgy azonban, hogy a részletes rendezésben a particularismus volt az uralkodó irány.

Nem lehet itt feladatomban, azon számos és sokféle fejleményt felemlíteni, melyek a jog ezen restaurációját a XIII. század végéig jelzik: s így csak azt emelem ki röviden, hogy a beállt új jogalakulás uralkodó irányataihoz képest, azon országoknak, melyekből később Spanyolország és Portugálba keletkeztek, három csoportozatát kell megkülönböztetni, t. i. Castiliát közvetlen társországáival; azon országokat, melyek ezekkel szemben sajátos jogszabályozást követtek, u. m. Aragóniát, Navarrát, Cataloniát, Valenciát, a Baleárok és Majorkát; végre Portugaliát és Algarbiát. A mennyi-

¹⁾ An Analysis of the Laws of England, Oxford 1769. 3. 1.

²⁾ »Es ist beachtenswert!^ mit welcher Schonung die (englische) Gesetzgebung diese alten Hechte (Localstatuten oder Gewohnheitsrechte) behandelt, und zu wiederholten Malen ausdrücklich bestätigt hat.« Gunderman József Ign.: Englisches Privatrecht I. köt. Tübinga 1864. 85 1.

³⁾ Ennek folytán »The principle in the English government, that the parliament is omnipotent, does not prevail in the United States.« Kent James, Commentaries on American Law, 1. köt. Newyork 1826, 420 1.

⁴⁾ Wenzel G. Egyetemes Európai Jogtörténet, 110., 306., 423., 584., 740. sk. 11.

ben továbbá ezen hármás irány nemcsak az u. n. fuerok (Portugalliában forák) rendszerének szolgált alapú, hanem az ezek után bekövetkezett jogrendezésre is volt döntő befolyással; azokhoz képest az országos jog és a particuláris jogok közt ott főállt viszonyt is kell fejtegetnem.

Eredményekben legtermékenyebbek Castilia, s az azzal már akkor jogközösségben állott országok voltak, u. m. León, Asturia, Gallicia, Murcia, Cordova és Andalusia. A jogfejlés Asturiából indult ki, a hova a Xeres de la Frontéra melletti ütközet után Pelayo király 717-ben hú gótjaival a mórok elől visszavonult, s hol ennek folytán a nyugati gótok régibb joga és a későbbi jogképzés közt az összekötő fonal soha meg nem szakadt. S ez fő jelleme azon számos fueroknak, melyek kezdve az u. n. ovidoi zsinat végzeményeitől (873.) szent Ferdinánd castiliali királyig (megh. 1252.) öt század alatt az említett országoknak egyes városaiban és vidékein folyton folyva megállapítottak. Újabb spanyol tudósok ezekkel különös előszeretettel foglalkoznak; s eddig nekik ezen fueroknak már nagy számát is sikerült gyűjteni és kiadni. Azon lajstrom melyet a madridi tudományos akadémia azokról közzétett, melyek 1852-ben ismerve voltak, 857 számot foglal magában, melyeknek túlnyomó nagyobb része Gastiliát és annak társországait illeti¹⁾; s szövegszerinti kiadásuk, melyet Munoz Robiero Tamás 1847-ben megkezdett, részben különös jogtörténeti érdeket gerjeszt²⁾. A főálló jognak ezen szakadottságát és sokféleségét megszüntetendő, szent Ferdinánd castiliali király egy általános törvénykönyv készítésére már 1230-ban tett intézkedéseket, melyek fia, bölcs Alfous alatt folytattatván, azon törvényeket eredményezték, melyek — minthogy a régibb fuerok sem veszítették el teljesen érvényüket, sőt saját maguk is új szabályozásoknak szolgáltak alapú — Castiliában az országos jog és a particuláris jogok közt nemcsak ellentétést, hanem hosszas küzdelmet is idéztek elő; miket csak I. Károly királynak (V. Károly császárnak) sikerűit ki-

¹⁾ Colleccion de Fuegos y Cartas-Pueblas de Espana por la Real Academia de la Historia, Madrid 1852.

²⁾ Munos y Romero Tamás, Colleccion de Fuegos y Cartas Pueblas. I. kötet. Madrid, 1847.

egyeztetni. A törvények pedig, melyek a XIII. század óta a castiliai országos jognak támaszai lettek, újabb időben szintén egy gyűjteményben összeállítva adattak ki, s a következők: Fuero Juzgo, Fuero Real, Especulo, Código de las Siete Partidas, Leyes de Toro, Recopilacion de las Leyes, Nueva Recopilacion de las Leyes, és Novissima Recopilacion de las Leyes!).

Egészen más conjuncturák közt fejlődött ki a jog a mai Spanyolországnak egyéb részeiben. Mert noha a Fuero Juzgo, tehát a régi nyugati gotoknak törvénye itt szintén mint közönséges vagyis országos jog birt kötelező erővel, s noha itt is számos fuerok lettek alapja a particuláris jogoknak, ezen fuerok a castiliaiaktól mégis lényegesen különböznek, s az országos jog irányában még erősebb ellentétet képeztek. Mint-hogy pedig a fön említett castiliai törvények itt nem birtak érvénynyel, az egész jogfej lésnek is más tényezők alapján kellett történnie.

A jog alakulása a IX. században a frank birodalom u. n. Marca Hispanicájából indult ki, s a nyugati gótok régi jogával semmi összefüggésben nem állván, ellenkezőleg a frank birodalomnak alapintézeteit terjesztette az ibériai félsziget egész területére. A fuerok közt legnevezetesebb a »fueros de Sobrarbe« lett, melyen kívül még csak a »fueros de Jacca« és a »fueros Francos« bírnak különös fontossággal. Cataloniában az. u. n. »usatici«. s ezek közt különösen az »usatici de Barcellona« lettek híresek, melyek a francia coutumek saját-ságos fejleményénél egyéb nem igen voltak. A particuláris jogoknak ezen túlyomóságát sem I. Károly, sem II. Fülöp király nem szüntette meg, kiknek intézkedései a bíróságok új szervezésére és egyes királyi rendeletekre szorítkoztak.

Spanyolországban tehát az országos jog túlyomósága csak a közjogra szorítkozott, míg a magánjog saját belső egy-ségét nagyobbára csak a tudomány közvetítésével — mert Spanyolországnak minden időben voltak kitünő és nagy gyakor-lati tekintélyben álló jogtudósai — doctrinalis úton és a ró-

1) Los Códigos Españoles concordados y anotados, 12 kötet, Madrid

mai jognak segítségével volt képes elérni. Újabb időben mindazáltal a törvényhozás az országos jogot itt is a codificatio útján emelte a kor kívánalmainak megfelelő nagyobb jelentőségre. Ennek nevezetes kezdeménye az 1829-ki kereskedelmi törvény volt; de ennél sokkal fontosabb az 1834—1851. készült: »Proyecto de Codigo Civil presentado al Gobierno por la Comisión de Codigos«, és Goyena Flor. Garc. munkája »Concordancias, motivos y comentarios del Codigo Civil Español« 4 kötet, Madrid.

Spanyolország particuláris jogaihoz egyébiránt az egykori tengeren túli gyarmataiban főnlalt jogot, tehát México, Új Granada, Peru, Chili, Cuba stb. különös jogait is lehet számítani.

Portugalliában¹⁾ a jog rendezése ugyanazon praemissák folytán történt, mint Castiliában, mert a főnlalt jognak alapja itt is a Fuero Juzgo és az oviedoi zsinatnak határozmányai voltak; s a jognak fejlődése is hasonló körülmények közt állapodván meg, a lényeges momentumokra nézve az eredmény is hasonló volt.

A mi névszerint az országos jog és a particuláris jogok közti viszonyt illeti, Portugalliában a forák ugyanazon jelentőséggel bírtak, mint a castilii korona országaiban a fuerók. De a központi törvényhozás Portugalliában korábban és hatályosabban kezdvén meg működését, másrésről pedig az országnak terjedelme sokkal csekélyebb lévén: az országos jog a particuláris jogok irányában itt akkor már túlnyomó jelentőséget nyert, midőn az Ebro két partján a kettő közti küzdelem legélénkebben folyt. A portugalliai jog fejlődésének súlypontját II. Alfons királynak híres 1211 -ki rendelete óta a cortesek végzeményeiben és a királyok törvényhozói intézkedéseiben kell keresnünk; s már János király (megh. 1433.) Mendez Jánost, országának egyik előkelő jogtudósát (João Mendez Corregedor da Corte) egy önálló portugalliai törvénykönyv készítésével bízta meg, mely azonban csak V. Alfons alatt készült el, és »Ordenacoens de Senhor Rey dóm

¹⁾ Wenzel Gusztáv: Egyetemes Európai Jogtörténet 31 u. 430. 584. 741. sk. 11.

Affonso V.« vagy »Codigo Aflónsino« czíme alatt 1449. hirdettetett ki. A portugalliai jog későbbi fejlődését a »Codigo Manuelino« (1513.) és a »Codigo Filippino« (1603.), sazezetet kiegészítő számos királyi rendelet jelzi, melyek a particuláris jogoknak a gyakorlati élet még igen respectabilis részét engedik át. Különben Portugalliában a codificatio újabb időben a kereskedelmi jog (1833.), a törvénykezés (1842.) és a büntető jog (1852.) terén szintén nevezetes eredményeket mutathat fel.

Portugálba particuláris jogaihoz egykori tengeren túli gyarmatainak jogát, tehát névszerint a jelenleg már önálló brazíliai császárságnak jogát is lehet számítani.

4) L e n g y e l o r s z á g b a n ¹⁾ a főállott jognak particularismusa azon szakadottságnak volt szükségképi következése, mely szerint az ország III. vagyis krzyvusztzy (görbeszájú) Boleszló királynak halála (1139.) után, tehát még a XII. században négy önálló részre, mint csaknem mindannyi egymástól független államra oszlott, melyek csak a XIV. században Lokietek Ulászló (1305—1333.), III. Kazimir (1333 — 1370.) és Lajos (1370 — 1382.) királyok által lettek ismét egyesítve ²⁾. S a lengyel jog is csak azóta létezik mint egységes országos jog, melynek ehhez képesti főállása a visliczai és a petrikoviai statútumokban (1347.) mutatkozik gyakorlatinak. Jagjel Ulászló 1386-ki krakkói és 1388-ki petrikoviai privilégiumaival is ugyanazon álláspontot foglalta el; s ezen időtől fogva ezen lengyel országos jogot már számos országgyűlési törvény fejtette ki, melyek I. Zsigmond király haláláig (1548) Statútumoknak, ezen időtől fogva 1780-ig pedig Constitutioknak neveztetnek.

E mellett a particularis jognak Lengyelországban hármás értelme volt, mert a) az 1139—1305-ki szakadás alatti

¹⁾ Wenzel Gusztáv, Egyetemes Európai Jegtörténet 3. kiad. 472 sk. 631. sk. 762 sk. 11.

²⁾ Ennek folytán a lengyel nemzetnek régibb közszelleme ezeket a három szent királynak jelképezésével tisztelte. Lásd a krakkói főtemplom erre vonatkozó régi oltárképének magyarázatát Przedziecki Sándor és Bastawiecki Eduárd munkájában »Monuments du moyen-âge et de la renaissance dans l' ancienne Pologne« VII. folyam. Varsó 1855. 23. sz. a.

lengyel jogot csak particuláris jogok egybefoglalásának lehet tekinteni; *b*) particuláris jogok voltak azon országoknak jogai is, melyek a tulajdonképi Lengyelországgal egyesítve a lengyel korona területét képezték; s *c*) az ország egyes autonóm vidékei, városai, községei és testületéi szintén sajátos particuláris jogokkal bírtak. Itt azonban csak a *b*) és *c*) alatti értelemben vett particuláris jogok vehetők tekintetbe.

Névszerint azon Lengyelországgal egy politikai egészé egyesült országok, melyeknek nevezetesebb particuláris jogai voltak, a következők:

a) **Litvánia.** Ennek statútumai a lengyel »Volumina Legum-ban¹⁾ nem foglaltnak. A lengyel és a litvániai jog közti viszonyt jelesen Czacki Tádé fejtegette ²⁾. A litvániai statútumok gyűjteményét (1389—1529.), gróf Dzialynski Titus adta ki³⁾. De főkép az 1588-ki híres litvániai statútum említendő, mely a nagyfejedelemség particuláris jogának főalapja ⁴⁾.

b) **A kis-orosz tartományok.** Particuláris joguknak alapja IV. Kazimir királynak privilégiuma »*terris Russiae in Conventu Novae Civitatis anno 1456. concessum*« ⁵⁾ Ez később többször erősített meg; de maga a kis-orosz tartományok particuláris joga különös törvényben nem foglaltnak. Egyes arra vonatkozó határozmányok, p. o. az 1569-ki privilégium, az 1667-ki megerősítő okmány a Volumina Legum-ban találtnak.

c) **Prussia.** Particuláris jogának alapja az 1233-ki Jus Culmense, mely gyakran revideáltatott, és megerősített. Ide tartoznak továbbá ezen országnak több különös végzemé-

¹⁾ A lengyelországi törvényeknek legteljesebb gyűjteménye »Volumina Legum« czime alatt nyolcz kötetben Varsó 1732—1782.; és sz. Pétervár 1859. jelent meg.

²⁾ O Litewskich i Polskich Prawach, Varsó 1802.; Munkái (kiad. gr. Raczyński Eduárd, Pózn 1845.) az I. és II. kötetében; legújabban kiadva Turowski Kazimir József által Krakkóban 1861.

³⁾ Zbior Praw Litewskich od róka 1389. do roku 1529. Pózn 1841.

⁴⁾ Gyakran kiadva: Krakkóban 1588., Varsóban 1648., Vilnában 1619., 1698. és 1744., s a moszkai történet, mívelő társulat »Vremennikje XIX. kötetében 1854.

⁵⁾ Bandtkie János Vincze, Jus Polonicum, Varsó 1831. 292. 1.

nyei 1309. 1420. 1526. 1534. 1537. 1542. 1577. 1633. 1636. sfb.; az 1529. marienburgi »Constitutiones«, IV. Kazimir királynak 1454-ki »Privilegium terrarum Prussiae«-je, mely többször megerősített; a »Jus terrestre Nobilitatis Prussiae«, mely 1598. mint »correction« megújított sfb.

d) A balti tengermelléki tartományok, u. m. Livonia, Estonia és Curland, melyek a XVIII. század előtt hosszab ideig a lengyel korona alatt álltak, és sajátságos particuláris joggal bírtak.

A tulajdonképi Lengyelország autonóm vidékeinek, városainak és községeinek particuláris jogai közül a nevezetesebbek: a) A »Statuta Mazoviae« 1377 —1538. b) A »Consuetudines terrae Cracoviensis«. c) A »Consuetudines Gnesnenses. d) A »Tus Saxonicum,« »Theutonicum« vagy »Magdeburgense,« a »Jus Növi Fori v. Szredense, Lubicense, Korcynense, Friburgense, Flamingale, Suosatense«, melyek egyes városoknak vagy egyéb községeknek adattak.

III.

Azon országok, hol a particuláris jogok az országos joggal bizonyos belső összefüggésben álltak, s abból mintegy organicus fejlődés útján alakultak, kiválsólag a német birodalom, Olasz ország, a skandináviai országok, az orosz birodalom, és Csehország.

1) A német birodalomban a jogalakulás egységes forrásból, a nemzet szelleméből indáit ki, s ezen minőségben a XI. század végéig a önálló államintézmények által támogatva, a XII. századtól fogva saját magából fejtette ki azon jogképzést is, mely a particuláris jogok kifejtését eredményezte s később több irányban túlnyomóságra emelkedett; úgy hogy a birodalmi jog (Reichsrecht) ellenében az egyes territoriális jogok (Landsrecht) s ezeknek ellenében a vidéki, városi és községi jogok önálló érvényt nyertek. Ezen jogfejlésre nézve megjegyzendő:

a) A német birodalomban az egységes és általános jognak a birodalmi törvényhozás útján képzése soha nagy jelentőséggel nem bírt, a XII. századtól fogva pedig olyannyira elgyöngült, hogy ezen téren más jogalkotó tényezőknek mű-

ködése feltétlenül szükséges lett. Ilyenek voltak a nép- és a községi bírák (Schöppen, scabini, échevin) bíraskodása, a vidéki, városi és községi jognyilatkozatoknak (Weisthümer) gyakori eszközzése, az autonom közönségek, községek és testületek statútumai, de kiválólag a nemzeti életben a jogi öntudatnak azon ébredése, mely nem annyira általános elvek, mint inkább gyakorlati szabályok kimondásában kereste feladatát. A dolog természetében feküdt, hogy mindezen tényezők, egytől egyig a particuláris jog túlnyomó kifejtésének szolgáltak alapú.

b) Ugyanazt mozdította elő a régi grófságok szervezésének szétbomlása, és azoknak helyén a fejedelmi hatalom alatti territóriumok alakulása. Ezen úton keletkeztek a territóriális törvények, melyek az egyes birodalmi fejedelmek által a territóriális felsőségök (Landeshoheit) alatt álló vidékekre nézve, vagy az ezen vidékek közgyűlésein együtt lévő egyházi és világi urak és nemesek hozzájárulásával, vagy önállólag privilégiumok formájában hozattak. Ezen új irány a Babenbergiek birtokában volt ausztriai örögrófságnak hercezségre emelésével (1156.), s II. Frigyes császárnak 1220-ban az egyházi és 1232-ben a világi fejedelmek számára adott nagy privilégiumában veszi világos kezdetét, IV. Károly 1358-ki arany bullájában és számos XIV., XV. és XVI. századi privilégiumokban mutatkozik mindinkább teljesebbnek, s 1648-ban a westfaliai békekesség által nyert tökéletes kifejtést; úgy hogy ezen időtől fogva az egyes birodalmi rendek valóságos souverainitással bírnak. Így keletkezett minden egyes birodalmi territóriumban önálló törvényhozás, s mindenütt territóriális törvények hozattak, melyek a XVI. század óta oly fontosak lettek¹⁾; hogy az 1654-ki u. n. utolsó birodalmi recessus (jüngster Reichsabschied) után a birodalmi törvényhozás tulajdonképi jogszabályozásokkal már nem is foglalkozott.

c) Ezen törvények tartalma, s általán véve a német birodalom particuláris jogainak anyagi alkateleme túlnyomó-

¹⁾ A német birodalom egyes territóriumain fennállt particuláris törvényeknek hosszú sorozatát 1. Maurenbrecher Rómeónál, Lehrbuch des gesamtten heutigen gemeinen deutschen Privatrechts. 2. kiad. I. köt. Bonn 1840. 197. sk. 11.

lag a feudalizmus, s az egykori községi rendtartás. Ezekhez járulnak a vidék gazdasági irányultai, s a szolgálati s az udvari jogot szabályozó tekintetei. Tökéletesebb eredményeket a XIII. századnak közepe óta a városi jogok kezdenek nyújtani. Új fordulat pedig a római jog recepciójának folytán áll be.

d) A római jognak hatása a német particuláris jogokra nem kevesebbé volt fontos, mint a birodalmi jogra. Alaki hatása a nemzet jogi öntudatának ébresztése, s nyilatkozatainak határozottabb és tökéletesebb kifejtésében állt; anyagi tekintetben pedig, főleg a recepciónak következtében, a római jog a főálló joganyag túlságos növekedését eredményezte.

Ezekhez képest a német birodalomban a particuláris jogok a birodalmi jog irányában mindig nagy fontossággal bírtak, de a XII. század óta oly túlsúlyra emelkednek, hogy ebből a főálló jognak, ha nem is anyagi, de formaszzerű szét-darabolása következik, s hogy végre egy új jogképzés áll be, melynek a particuláris jogok már mindannyi alapját és központját képezvén, particuláris minőségükből kivetkőztetnek.

Azonkívül a német jog particularismusa azon államok jogfejlésének is alapja, melyek a német birodalomnak államtéstétől elválván, mint külön országok főállnak. Ezek névszerint:

a) A Svajcz, melynek különválása a német birodalomtól a XIV. században veszi kezdetét, s melynek joga is szorosán véve nem egyéb, mint a német jogfejlésnek egyik külön alakúit ága. A Svajcz mai kantonjai közt a legtöbbször, u. m. Aargau, Bern, Luzern, Solothurn, Zürich, Wallis, Freiburg, Graubünden (Grisons), Schaffhausen, Glarus, Vaud (Wadtland), Genf és Ticino kantonoknak vannak már codificált törvénykönyveik; mások, u. m. Appenzell, a két Bazel és Sanct-Gallen ilyenek elkészítésére intézkedéseket már tettek s így csak az Os-kantonok (Uri, Schwyz és Unterwalden), Zug és Thurgau azok, melyeknek joga még a régi XIV. századi u. n. vidéki könyveken (Landbücher) alapulván, az eredeti jogfejlés közvetlen emlékét tartják fön.

b) Németalföld, melynek jogfejlése a XIV. századig visszaterjedő flandriai keurek alapján történt, s így szintén német eredetű. Különbö az itteni jogra éj szaki Fran-

cziaországnak coutum-ei is mindig nevezetes befolyást gyakoroltak, s midőn 1798-ban itt a bataviai köztársaság, és később az új királyság, alakultak, a francia törvények (1810. október 18-án kihirdetve) is ide terjedtek.

c) Végre említés nélkül nem hagyhatom, hogy Frizország, Holstein és Schlesvvig jogának alakulása és fejlődése, noha a német jogtól formaszertőleg soha el nem vált, fő jelentőségét mégis particuláris jellemében bírja.

2) Olaszországnak joga hármias irányban nevezetes, mint a középkori Olaszország joga, mint az olasz tengeri köztársaságok (Velence, Genua, Pisa) tengeren túli colonialis birtokának joga, s újabb fejleményei szerint.

a) Középkorban Olaszország éjszaki és közép részeiben számos jelentékeny városi község volt, melyek a német király mint római császár felsőségének kódolván, főképp az 1183-ki konstanci békekötés óta belviszonyaikban mindannyi csaknem önálló köztársaságok voltak. Ezeknek mindazáltal is két osztályát kell megkülönböztetni, t. i. a belföldi és a tengeri köztársaságokat; mert az utóbbiak, különösen Velence, sa XV. század végéig Genua is, mint független tengeri hatalmasságok fontos világtörténeti állást foglaltak el. De jogtörténeti tekintetben köztük nevezetes különbség nem mutatkozik.

Ehhez képest egész Éjszak- és Közép-Olaszországban az akkor főnállt jognak uralkodó jelleme a szakadottság és a particulárismus, melynek külső kifejezését az egyes városok státútumaiban találjuk. Ezek csak annyiban nevezetesek, a mennyiben XIV. és XV. századi pótlékaikból (az. u. n. reformatiókból) a későbbi európai speciális jogok alakulása részint kiindult (váltó- és kereskedelmi jog), részint nevezetes lendületet nyert (a törvénykezés, a büntető jog). Mert magukban véve csak alárendelt jelentőséggel bírtak, mint a jogalkotó szellem művei, önálló jogfejlemények nem voltak, s a római jog túlnyomó befolyása alatt álltak. Azon kívül még megemlítendő, hogy Felső-Olaszországnak fontos jogkönyve is volt, az u. n. Lombarda, mely csaknem egész Olaszországban gyakorlati tekintéllyel bírt, s az olasz középkori jogi szakmíveltségnek igen kedvező bizonyossága.

Déli vagyis Alsó-Olaszország egykori törvényhozásának egy igen jeles maradványa II. Frigyes császár és sicíliai királynak »Constitutiones Regni Siciliae«-je, mely egészben véve önálló rendszeres törvénykönyv, s a középkori codificatio legnevezetesebb művének tekinthető. Rajta kívül azonban volt Siciliában is minden vidéknek és minden nevezetesebb községnek sajátos particuláris joga.

b)Mint anyavárosok, melyeknek terjedelmes tengerentúli dependentiai voltak, mind Velence, mind Genua jogrendező politikája meghagyta ezeknek saját jogait, melyeket tehát itt particuláris jogoknak kell tekinteni. Így a magyar jog szempontjából nevezetes, hogy Velence, midőn Dalmátia birtokába jutott, lényegre nézve meghagyta az ottani városoknak, vidékeknek és szigeteknek statutárius jogukat. Így nem kevesebb érdekes, hogy a Ciprus és Moreában érvényes jeruzsálemi assisiák velencei uralom alatt is megtartották érvényüket, de olasz nyelvre fordítva stb. Így Genua részéről jogi tekintetben is nevezetes az u. n. »Impositio Officii Gazariae« ¹⁾, mely a fekete tenger éjszaki partján a köztársaságnak felsőbbsége alatt állt Krímre (az egykori khazarok volt birtokára) vonatkozott.

c)Vége a XYIII. században Olaszország dicsekedhetett a törvényhozási működés oly eredményeivel, melyek azon kornak nevezetesebb jogemlékei közé számítandók. Ide tartozott III. Emánuel, Károly savoyai hercegnek 1770-ki »Corpus Carolinum«-a, melyet az újabb codificatio első kísérletének szokás nevezni; s úgy szintén Lipót toscanai nagyhercegnek (később mint II. Lipót magyar király,) 1785. november 30-ki híres büntető törvénykönyve, és 1786. február 2-ki polgári és büntető perrendtartása, melyek elismerésre méltó legislativ haladásról tanúskodnak. De mind ezek, mind a két Sicilia (1819.), Sardinia (1827. és 1837.) és Parma(1820.) újabb törvénykönyvei is csak particuláris törvények; s az általános olasz törvényhozás aerája csak 1865. a »Codice Civile dél Regno d' Italia«-val és »Codice di Procedúra Civile dél Regno d'Italia«-val kezdődik.

¹⁾ A »Monumenta Historiar Pátria« II. kötetében, Tarin 1837.

3) Harmadik Leljen a skandináviái országokat említem, u. m. Dániát, Svécziát és Norvégiát, melyekre nézve a »Jus Commune« és a particuláris jogok közti ollentézésnek kettős értelme van¹⁾.

Inkább a tudomány szempontjából, mint gyakorlati tekintetben fontosak azon jelenségek, melyek itt a régibb időkben mutatkoztak. A normannoknál t. i., kik ezen vidékeket már a keresztyén aerának kezdetén bírták, oly közönséges és közvetlen jogi öntudat félreismerbetlen, mely egész társadalmi létüket áthatotta, s noha ezen általános hatása szerint feljegyezve nem volt, mégis mindenütt a főállott társadalmi és jogintézetek közös alapját képezte. Ennek irányában az izlandi Gragas, a norvégiai frostathingi, gulathingi, haisifthingi és borgarthingijogok a svécziái Westgötalagen, Ostgötalagen és Gutalag, s a dániai legrégebb skaniai, szjelandi és jütlandi jogok mindannyi particuláris jogokat képeztek. Ezen jogalakulásnak ősi iránylatai még a normannok történetének pogány korszakában gyökereztek s a keresztyénség ide terjedése által sem tapasztalt kezdetben változást.

Új fordulat csak akkor állt be, midőn Norvégiában Harfagy Havaid (873.), Dániában öreg Gorm és fia Blaatand Havaid (a X. században), és Svécziában a Folkunger dynastia (a XIII. században) nem csak az államviszonyokat, hanem a társadalmi életet is teljesen átalakították s ennek következtében a jog rendezését is új elvekre fektették. Ennek eredményei Izlandiában a norvégiai meghódításnak folytán a Hakonarbok, és a .lonbok, a többi három országban pedig külön-külön új országos jogok voltak, melyeknek azután a particuláris jogoknak új konfigurációja felelt meg.

Norvégiában ez már a XI. században Magnus királynak (megh. 1047.) u. n. norvégiai Grágás-ával állt be, melynek alapján VII. Magnuss király, az u. n. lagabater (1261—1280.) korában a Gulathings-Laugh keletkezett. Ez a szónak szorosabb értelmében Norvégiának közönséges joga volt; de mellette a régi particuláris jog fejlődési iránylatok — bár szű-

¹⁾ Wenzel Gusztáv. Egyetemes Európai Jogtörténet 449. sk. 755. sk. 11.

kebb korlátok közt — mégis megtartották jelentőségüket később is.

Több nehézséggel járt a jogalakulásnak ezen iránya Dániában. Mert noha II. Valdemár királynak, midőn 1240-ben a vordingborgi országgyűlésen a jütlandi törvényt kiadta, világos szándoka az volt, hogy országos törvényt állapítson meg; ebben mégis oly kevésbé ért célzt, mint II. Keresztéi)-, ki még a XVI. századnak kezdetén több ugyanazon célra irányzott törvényt bocsátott ki. A particuláris jogok túlnyomó érvényöket azon túl is megtartották; sőt maga II. Valdemár új szjelandi törvényt adott ki, s a régibb skaniai törvényt újból erősítette meg.

S ugyanígy nem szűnt meg a particuláris jogoknak az országos jog irányábani viszonya Svécziában sem; daczára azon legislativ kísérleteknek, melyekkel nagy Erik király 1347-ben, Kristóf király 1442-ben és IX. Károly király 1608-ban az országos jogot rendezni és teljes érvényre emelni igyekeztek.

Ezekhez képest a bárom skandináviai országban, u. m. Dániában (Izlandiát is oda számítva) Svécziában (a csak 1809. óta Oroszországhoz tartozó Finnlandiával együtt), s Norvégiában az egyes vidékek, városok, községek és testületeknek igen számos particuláris jogai keletkeztek, melyek az említett országok országos jogainak a dániai 1683-ki »Danske Lowe«, a norvégiai 1687-ki »Norske Lov«, s svécziái 1736-ki »Sveriges 111 kés Lóg« című törvénykönyvek általi rendezése után is érvényben maradtak, és mint particuláris jogok bővebben ki is fejtettek. Az országos jogok és a particuláris jogok közti ellentét pedig itt annál érdekesebb és tanulságosabb, mivel az országos jogok rendezése a XVII. és XVIII. századokban a régi jogszabályozással határozottan szakított, s egészen új elveknek alapján történt, a particuláris jogok pedig csaknem kivétel nélkül a nemzeti életnek régi fejleményeiben gyökereztek.

4. Az orosz jognak¹⁾ határozottan két korszakát kell megkülönböztetni, t. i. a régibb és az újabb orosz

¹⁾ Wenzel Gusztáv. Egyetemes Európai jogtörténet 338. 478.764. sk. 11.

jogot. Reánk nézve itt az utóbbi sokkal tanulságosabb mint av. előbbi.

Eredetileg az orosz jog alakulásának hármias kiindulási pontja volt: az uralkodó osztály, vagyis a waragok joga, mely a Prauda Ruszkában foglaltatik: azon vidékek népségének joga, melyek a waragok felsőbbségének hódoltak, és a byzanci kiválólág egyházi jog, mely befolyása által az említett külön jogokat egy rendszerré alakította.

A dolog természetében feküdt, hogy a régibb orosz jognak ezen rendszerében a particuláris jogoknak nagy jelentősége volt. Mert az orosz föld népsége, mely a waragokat az uralkodásra meghívta, számos törzsből állt, melyek részint szláv, részint finn eredetűek lévén, nemzetiségükhez képest különböző joggal bírtak. Később pedig, a tulajdonképi orosz jogrendszernek kifejtése után, annak keretén belül szintén területiális nem kevesbbé mint nemzetiségi tekintetben, particuláris jogalakulásnak volt helye. Így a nowgorodi fejedelemségben Pszkow városnak joga mint particuláris jog egykor nagy hírrel birt. Így Nowgorod város számos idegen, kiválólág hanzai kereskedőknek nevezetes tartózkodási helye lévén ezeknek »Schra dere Dhutschen ti Nogarden« neve alatt szintén különös particuláris joga volt.

Az orosz jognak újabb korszaka Michailovics Alexius czár »Ulozsenie« nevű törvénykönyvével kezdődik, mely 7156 azaz 1649. július 16-án hirdettetett ki. Ezen idő óta I. Péter császár, II. Katalin császárné és I. Sándor császár új törvénykönyvekre dolgoztattak ki javaslatokat, melyek azonban kötelező erőre nem emeltettek.

Oroszország mostani törvényrendszere I. Miklós császár által 1833. lett kihirdetve, s 1835. január 1-jén lépett életbe. Nagyszerű előkészületnek alapján készült el, mely az 1649 — 1825-ki jogi emlékek azon gyűjteményében foglaltatik, mely »Polnoi Szobranie Zakonov Roszijszkoj Imperii« (az orosz birodalom törvényeinek teljes gyűjteménye) czimje alatt 45 kötetben Szent-Pétervárott 1830. sk. tétetett közzé. Maguk a törvények S z v o d (»Szvod zakonov Roszijszkoj Imperij« vagyis »Corpus Juris Imperii Russici«) nevezete alatt lettek kiadva, s a törvénykönyvek egész sorozatából állnak, melyek a

köz- és magánjog minden részeire terjednek ki oly módon, hogy egészben véve nyolcz könyvet (knigi) képeznek: 1) államin-tézmények (3 kötet); 2) közterhek szabályozása (egy kötet); 3) a közigazgatás szabályozása (4 kötet); 4) a rendek jogai (egy kötet); 5) polgári jog és határok (egy kötet.); 6) állam-jólét és államgazdászlat (2 kötet); 7) rendőrség (2 kötet); és 8) büntető jog (egy kötet).

Ebhez képest a »Szobraidé« az 1649. óta létező orosz jog-történetet, a Szvod« pedig a jelenleg fönálló törvényeket tárgyalja.

Az orosz birodalom országos joga és particuláris jogai közti viszonyra nézve azt találjuk, hogy az új törvényrendszer-nek életbeléptetése előtt az országos jog alapja az Ulezsenie volt, a particuláris jogok pedig számos czári privilégiumok és külön intézkedések által voltak szabályozva. Ezek közt ki-válólólag a régiebbek érdekesek; p. o. Perm vidéke számára 1662. október 13-ról; Asztrakan vidéke számára 1667. június 13-ról; a kozákok számára 1652. martius 3-ról; különösen a zaporogi kozákok számára 1665. október 22-ről; a mordui-nok, cseremiszek és csuvaszok számára 1685. martius 1-ről stb. Ezen külön intézkedések az újabb időben mindinkább megszűntek, s a mennyiben particuláris jogszabályozás szük-ségeltetett, ez országos törvények alapján történt. Mindamel-lett a Szvod is a particuláris jogokat nemcsak hogy ki nem zárja, hanem magában véve csak a tulajdonképi Oroszország számára állván fel, mellette Lengyelországnak, a finnlandi nagyfejedelemségnek és a balti tengermelletti tartományok-nak igen tekintélyes és teljesen kifejtett particuláris jogrend-szerei vannak.

5) Végre felemlítendőnek tartom itt a cseh jogot⁴⁾, vagyis — mint sokan mondani szokták — a cseh koronához tartozó országok, u. m. Cseh ország, Morvaország Slézia és a két Luzsiczának jogát is.

Csehországnak joga eredetileg legszorosabban véve nemzeti jog volt és pedig kettős értelemben, mint szláv jog a szláv lakosok számára, és mint német jog a német lakosok

⁴⁾ Wenzel Gusztáv: Egyetemes Európai Jогtörténet 575. 620. 11.

számára. S ez nemcsak Csehországról áll, hanem Morvaországról, Sléziáról és a két Luzsiczáról is, noha különböző módon. Mert ezen országok politikai és társadalmi alakulása különböző előzményekből indult ki, s formaszzerű és állandó egyesülésük a XIV. századnál nem régiebb. A mennyiben mindazáltal már kezdettől fogva a német birodalomnak alkatrészei voltak, joguk az ősi szakadozottság ezen korában is már a német birodalom irányában particuláris jog volt.

A fonálló jognak határozottabb alakulása Cseh- és Morvaországban 1157-ben kezdődik, midőn I. Frigyes császár a regensburgi birodalmi gyűlésen Ulászló cseh herceget királyi állásra emelte¹⁾. Ezen időből mind a szláv cseli-morva, mind a német jognak nevezetes emlékei maradtak korunkra. Az előbbiekhöz tartoznak kiválólág az 1189-ben Ottó cseh herceg által a saczkai országgyűlésen megállapított statútumok, melyek közönségesen »Jura Zupanorum Provinciáé Brunensis«-nek nevezetnek, s a Bretizló herceg által 1039. Gnezenbeu kimondott elveket részletesebben kifejtik. I. Otakar királytól 1222. Znaim, és 1229. Brünn vidéke, s 1237. Udalrik hercegtől Lundenburg vidéke számára külön megerősítettek. Ide számíthatók a cseh-morva püspökségek alapító privilégiumai, névszerint IV. Henrik 1086-ki privilégiuma a prágai, és I. Przmyszl cseh királynak 1206-ki privilégiuma az olműtzi püspökség számára; és úgy szintén az 1221—1223-ki az egyházak rendezését tárgyazó megállapodások. valamint a római pápáknak mindezeket megerősítő intézkedései. A német jogot megállapító privilégiumok voltak Szobeszló cseh hercegnek 1178-ki és I. Venczel cseh királynak 1231-ki privilégiuma a prágai vendégek, Ulászló morvái örgrófnak 1204-ki privilégiuma, általán véve a német telepítvények, I. Przemyszli cseh királynak 1229-ki privilégiuma az

¹⁾ Noverit stb. qualiter nos Wladizlao illustr. et strenuissimo Duci Boemorum ob insignia servitii ac devotionis tam eius quam omnium Boemorum mérita, honoris insigne, quo avus et ceteri progenitores eius Duces Boemiae beneficio Imperialis Excellentiae ceteris Ducibus praeminebant, circulum videlicet gestandi concessimus, et per eum omnibus successoribus suis in perpetuum stb. stb. Datum Batisponae XV. Kal. Februarii ind. V. anno Dominicæ Incarnationis MCLVII.

olnüt zi, I. Venczel cseh királynak 1243-ki privilégiuma a brünni, s I. Venczel király és Przemysl őrgrófnak 1249-ki privilégiuma az iglauri vendégek számára, melyek igen érdekes státutumok megállapítására szolgáltak alapú. Pontosak azokívül a császári privilégiumok is, s névszerint II. Frigyes császárnak 1212-ki privilégiuma, melylyel Cseliországnak jogrendezése a német birodalom sanctióját kinyerte.

IV. Károly császárnak híres 1348-ki »Majestas Caroliná«-jával¹⁾ a cseh-morva jogra nézve új korszak kezdődik. Ezen nevezetes törvény az országos törvénynek álláspontját foglalja el, s határozottan azt jelenti ki, hogy maradandó szabály akar lenni Csehország számára, a nélkül azonban, hogy a főálló particuláris jogokat érvényükből kivetköztetni szándoka lett volna²⁾. S noha csak fontos módosításokkal és megszorítással lépett életbe³⁾: ugyanazon császár és királynak más törvényeivel és rendeletével együtt oly alapot nyújtott, melyen egyes tekintélyesebb csehországi jogtudósok az ottani jogot egészen új felfogás és új irányiatok szerint fejtették ki. Így készültek névszerint a következő munkák: »Rosenbergi úrnak jogkönyve« (Kuiha stareho pána z Rosenberka); az u. n. »Ordo Iudicii Terrae« t. i. Bohemiae (Rád práwa zemského); Dubai Endre (vyklad na pravo ceske), Cimbura (kniha tovačovská); és Visehradi Viktorin Kornél (0 prá-

¹⁾ Palacky Ferencz, Archiv český III. köt. Prága, 1844. 65. sk. 11.

²⁾ »Ad illius Omnipotentis gloriam et misericordiam infinitam nostrae mentis vertentes intuitum et preces sedulas porrigentes, qui res penitus desperatas concedere et féliciter consummare suae virtutis magnitudine potest; constitutiones et leges non solum novas condere, quas nobis promulgatas Divinitus novimus pro conservatione justitiae, et pacis acquisitione perpetuae dicti Regni (Boemiae) fidelibus expedire; quin etiam antiquas plurimas, quas partim in scriptis, licet incomposite et confuse redactis, partim veró sola consuetudine et utentium moribus approbatas, per illustres Principes praedecessores nostros recolendae memoriae Reges plures Bohemiae factas invenimus vei concessas in unum codicem Maiestatis Nostrae felici nomine nuncupandum, per nos prius collectas atque suppletas lucido ordine et stilo pensatis redigere stb. Has igitur constitutiones nostras tam saluberrimas vobis et utiles laetanter accipite stb.« S a végén: »Et sic est finis statutorum Regni.«

³⁾ Palacky, Geschichte von Böhmen, II. köt. 2. r. Prága, 1842. 340. I.

viech a sudiech i o dskách zenie ceské kuihy devatery) stb. jogkönyvei.

Csehország tekintetében a sléziai és luzsiczai particuláris jogok is bírnak érdekekkel. Mindkettőnek területén szintúgy mint Csehországban és Morvaországban, a jogképzés részint szláv, részint német előzményekből indult ki. A szláv előzmények Sléziában a lengyel, a Luzsiczákban a nyugat-éjszaki vagyis wend nemzetiségben gyökereztek, de a XII. században túlnyomó jelentőségükből kivetkőzhettek. A német előzmények pedig itt igen érdekesek, t. i. a szász tükör, s a városi jogokra nézve a magdeburgi jog. Különben azon jogi szakadottság is szem előtt tartandó, mely Sléziában a középkor alatt alakult számos kis fejedelemségekhez, a két Luzsiczában pedig az ottani sajátságos területi és városi viszonyokhoz képest főnállt. A sléziai fejedelemségek a következők: Boroszló, Brieg, Liegnitz, Wohlau, Schweidnitz, Jauer, Glogau, Xeisse, Oels, Sagan, Münsterberg, Trachenberg, Beuthen (Karolath.), Oepeln, Ratibor, Troppau, Teschen, Jagerndorf, Plesz és Glatz, melyek közül csaknem mindeniknek sajátságos territoriális joga (Landesordnung) volt. Felső-Luzsiczában főleg az u. n. hat város (Sechsstädte, t. i. Budiszin, Görlitz, Lauban, Löbau, Zwittau és Kameutz) fontos, melyek az 1346-ki szövetségnek alapján jogközösségben éltek; 1551. november 20. pedig a felső-luzsiczai rendek egy provinciális rendtartást állapítottak meg. Alsó-Luzsiczában sem a városok nem voltak oly hatalmasok, sem a tartományi rendek nem fejtettek ki annyi erőt, hogy egyforma territoriális joguk keletkezhetett volna. Az egyes rendeknek és városoknak számos külön privilégiumaik és jogaik voltak, melyeket I. Ferdinánd 1538. május 26. erősített meg; s általánosabb szempontból I. János György szász választó fejedeleme, ki akkor a vidéket bírta, adta ki annak számára 1651. december 2-án a »Landes-Ordnung für das Markgraffthun Nieder-Lausitz«-ot, mely azóta az ottani jogfejlésnek alapját képezte.

Csehországnak későbbi jogrendezése a XVIII. század végéig kiindulási pontját az 1492-ik országgyűlési megállapodásokban vette, melyek Ulászló király 1500-ki »Landesordnung«-jának, valamint az 1527-ki és 1564-ki Landesordnung«-

oknak képezték alapját. II. Ferdinándnak ideje óta annak helyébe az 1647. május 10-ki u. n. »Verneuerte Landesordnung des Erb-Königreichs Böhmeim« lépett. Morvaország is 1530. vett I. Ferdinándtól különös »Landesordnung«-ot, mely 1535. 1545. 1562. és 1604. átdolgoztatott; később azonban II. Ferdinánd 1628. május 10-ki »Verneuerte Landesordnung des Erb-Markgrafthums Máliren«-nek átengedte helyét. A mai ausztriai Sléziára nézve a tescheui (1592.) és troppai (1563. és 1578.) »Landesordnung«-ok említendők. A XVIII. század óta Csehország, Marvaország és ausztriai Slézia Mária Terézia és II. József törvényhozási reformjainak lettek részesei; s ennek folytán az ausztriai császári birodalom jogának közösségében foglaltatnak.

B.

Ezeket szem előtt tartva, ha már most azt kérdezzük, hogy Magyarországon állottak-e és állnak-e fenn az egyes és általános országos jogon kívül particuláris jogok is? s ha igen, mi viszony létezett és létezik ezek és az országos jog közt? — feleletünk az, hogy az egy és országos jogon kívül a legrégebb időkől fogva nálunk is voltak particuláris jogok; hogy az ezek és az országos jog közti viszony részint a coordinatio, részint az organicus fejlődés formáinak felelt meg; s hogy ugyanaz — a mennyiben megszüntetve vagy megváltoztatva nincs — áll fenn mostani jogrendszerünkben is.

A magyar országos jognak első alakulása a bonalapítással legszorosabban függött össze, sőt vannak, kik — nem alap nélkül — annak eredeti kiindulási pontját az egykori hun birodalom jogában szeretik keresni ¹⁾). A hazai jogalakulásnak ezen legrégebb stádiuma mindazáltal a jelen fejtegetés feladatához nem tartozván, csak azon megjegyzésre szorítokozom, hogy az akkori magyar jog azonegy volt az egész országban, s hogy hazánkban a magánjog azon dualismusának

¹⁾ J ú n y János, *Commentatio historico-juridica de origine et progressu Juris Hunno-Hungarici*, Lőcse 1727. — i d. Bartal György, *Commentariorum ad Historiam Status Jurisque Publici Hungariae aevi medii libri XV. I. köt.* Pozsony, 1847. 73. sk. 11.

nyomára sem találunk, mely a germán népektől Európa nyugatán a népvándorlás alatt alapított államokban általános jelenség volt, s melyhez képest ezen államoknak új megszállói germán, régibb lakosai pedig római joggal éltek.

Szent István intézményei által a régibb magyar jog nevezetes átalakulást tapasztalt. Mert noha a jogképzés előbbi eredményei lényegre nézve abban később is megmaradtak, az egész jogi'ejlés ezen idő óta mégis új irányt kezdett követni. Magyarország ugyanis most már európainlag szervezve, s az európai államrendszer egyik előkelő tagja lévén, az ország társadalmi rende is az európai művelődés kívánalmaihoz képest alakúit, a minek hatása jogunkban is mutatkozott. Név szerint magánjogunk — nemzeti önállóságának megőrzése mellett — európai szellemű jogrendszerre lett, s fejlődésében folyton folyva hódolt azon eszméknek, melyek az európai civilisatio emelkedését eszközölték. S ezen utón lépett nemzetünk is az európainlag polgáriasodott nemzetek jogközösségébe, és vett részt e tekintetben szellemi és anyagi érdekeinek solidaritásában.

Országos jogunk fejlődése minden, a magyar jogtörténetre vonatkozó tan- és kézikönyvek tüzetes tárgya lévén, arról itt részletesen szólnom nem látszik szükségesnek. Elég legyen röviden kiemelnem, hogy Magyarország szent István intézményeinek alapján oly szervezést nyert, mely a különböző elemekből egygyé alakított nemzet szellemének a jog terén is minden irányban szabad fejlődést biztosított. Ehhez képest országos törvényeink, királyaink privilégiumai, bíróságaink működése és nemzetünk szokásai kezdettől fogva országos jogunknak rendszerét azon módon állapították meg, melyet Werbőczy István 1514. híres Hármaskönyvében feljegyzett s mely szerint az későbbi jogunknak is alapja maradt.

E mellett hazánk geographiai, ethnographiai és közjogi viszonyainak sajátása okot és alkalmat szolgáltatott arra is, hogy a magyar szent korona területén az egy és általános országos jogon kívül már a XI. század óta több particuláris jog keletkezett. Ezen particuláris jogok összesen véve

1) Werbőczy Hármaskönyve II: 6.

három osztályt képeztek: I) az annectált országoknak, II) a szlavoniai és erdélyi részeknek, s III) az anyaország egyes vidékeinek, városainak és községeinek particuláris jogait.

I.

Legfontosabbak voltak az annectált országok, u. m. Dalmátia, Horvátország, Bosznia vagyis Rama, Szerbia, Galiczia, Lodomeria, Cumania és Bolgárországnak particuláris jogai.

Ezen országok a szent koronával Magyarország régi politikájának értelmében a foederatív rendszer elvei szerint csak közjogi összeköttetésben voltak, mely összeköttetés országos törvényekben, királyi privilégiumokban, hódolati cselekvényekben és okmányokban stb. nyert külső kifejezést. Belső közigazgatási és jogi rendezésökre nézve ezen u. n. »partes subjectae«-nek az anyaország jogától bizonyos függetlenség volt biztosítva, mely az ott fennállt particuláris jogoknak képezte alapját.

Névszerint 1) Dalmátiában, 2) Horvátországban és 3) Boszniában, melyek különös kormányzók, az u. n. bánok alatt álltak, az anyaország joga nem csekély befolyással bírt. Ezt bizonyítják nagy számú királyi adományok, melyek ezen országokban történtek ¹⁾; valamint a spalato, tinini, nónai, segniai és boszniai káptalanok állása is, melyek a magyarországi káptalanok módjára az ottani jogügyekben mint hiteles helyek jártak el ²⁾. De egészben véve a jog

¹⁾ Az előkelőbb dalmátiai és horvátországi főurak és főúri családok p. o. a Frangepanok, Zrínyiek, a Corbaviai grófok, a Carlovichok, Wodichiak, Blagayok, Cetiniek stb. privilégiumai és adományai, melyeket a magyar királyoktól nyertek, eléggé ismeretesek. Van azonban számos példája oly adományoknak is, melyeket egyes kisebb birtokosok nyertek.

²⁾ Ezen káptalanoknak nagyszámú és különféle jogügyekre vonatkozó okmányai már ki vannak adva. Különös figyelemre méltó a boszniai káptalan, melyre nézve az 1498: 12. tvcz. azt határozza: »Quod, ex quo eius Canonici totaliter destructi esse dignoscuntur, pro reformatione Ecclesiae illius habeant facultatem ubique per totum Regnum pro testiinu-

alakulása és fejlődése mégis sajátos particularis iránylatok szerint történt; úgy hogy a fennállt jognak három körét lehet megkülönböztetni: az egész tartományok jogát, a városok és tengeri szigetek jogát, s egyes vidékeknek jogát.

Kivéve a legfontosabb közjogi megállapodásokat, melyek legislatív úton nyertek érvényt, a népautonomiának ezen vidékeken igen tág tere volt¹⁾. Mint legislatív intézkedéseket első helyen találjuk a királyok és a bánok rendeleteit, melyeket ezek hol magukban, hol tanácsuk vagy a tartományi gyűlés hozzájárultával adtak ki. Ezekhez kell számítani a privilégiumokat is. Midőn a boszniai bán királyi rangra emelkedett (1376.), hatalma is ennek megfelelő kiterjesztést nyert; s úgyszintén, midőn Bosznia területéből a »Ducit tus Sancti Sabae« (a mai Hercegovina, a XY. századnak közepe táján) külön alakúit, az ottani herceg is nagyobb hatalmat kezdett bírni, mint előbb a bánok. Különböztetve a dalmatiai, horvátországi és boszniai provinciális törvényhozásoknak története hiteles kútfői vizsgálódások által még kellőleg felvilágosítva nem lévén, az ily alkalommal tartott gyűlésekre nézve csak röviden jegyzem meg, hogy biztos adatok szerint, ha a magyar király azon vidékeken ilyenmű gyűlést tartott, abban a vele levő magyarországi főpapok és főurak is vettek részt; ha pedig a gyűlés a bánnak elnöksége alatt tartatott, csupán a tartománybeli rendek tanácskoztak maguk közt, vagyis — mint a Cetini várban 1527. január 1. tartott horvátországi provinciális gyűlésnek I. Ferdinandnak királyválasztására vonatkozó végzése mondja — »universi Nobiles ac Proceres, nec non Nobi-

nio Capitulari ambulare.« De II. Ulászló király ugyan 1498. »Budae in dominica Invocavit« azt rendelte, hogy a modo Capitulum Bosnense ad Regnum nostrum Slavoniae nullum testimonium mittere, aut aliquas in eo executiones facere ullo unquam tempore possit vel valeat« (Pray, Syntagma Historicum de Sigillis, Buda 1805. 13. 1.) Mindamellett Werbőczy (Hk. II. 21. ez. 2. §.) a »testimoniis Capitulum Albensis, Budensis et Bosnensis Ecclesiarum, atque Conventus Cruciferorum de Alba« illetőséget tulajdonít, hogy »per totum Regnum Hungariae et partes sibi subiectas procedendi habent auctoritatem.«

¹⁾ A Kálmán királynak 1108. Trau város számára kiadott privilégiumában foglalt IV. szerint: »Lege antiquitus constituta vos úti permittam.« Fejér (Jód. Dipl. II. köt. 46. 1.

lium Comitatum, Civitatum et Districtuum, populorum, Universitas Regni Croatiae«¹⁾). Még nagyobb homályban van a dalmatiai és boszniai tartományi gyűlések kérdése, s csak példaképen hivatkozom Dalmatiára nézve az 1396.junius 24-iki provinciális gyűlésre, mely János zágrábi püspök és Garai Miklós bán mint Zsigmond király biztosainak elnöklete alatt tartott, s Boszniára nézve az 1446.junius 24-én Thoma-sevics István király által Cognizban tartott országgyűlésre. Az előbbinek végzeményében a királyi biztosok azt mondják, hogy »cmm universis Regnorum Dalmatiae et Croatiae nobilibus, civitatensibus, ac aliis cuiusvis status, conditionis et praeminentiae hominibus in Civitate Nonensi generalem celebraremus congregationem«²⁾; az utóbbit a boszniai király tartotta »convenientibus nobiscum in pago nostro Cogniz in generali nostra congregatione fidelibus nostris universis Praelatis, Baronibus, Vaivodis ac Proceribus, electisque omnium Comitatum Regni nostri Nobilibus.³⁾

Ezen országok régi városainak jogáról határozottabb tudomásunk van. S ez főképen a dalmatiai tengeri városok és szigetek jogáról áll, hol a magyar királyok privilégiumainak alapján az olasz városok mintájára önálló jogfejlésnek volt helye, úgy hogy abban ezen városok környéke is foglaltatott. Magyarország régibb városi jogait más alkalommal lévén szándékom egy önálló fejtegetés tüzetes tárgyává tenni: itt csak rövid jegyzékét közlöm azon dalmatiai tengeri városoknak és szigeteknek, melyeknek egykor nevezetes partikuláris jogai, vagyis u. n. városi statútumai voltak. Ezek a következők: Spalato, Jadra, Trau, Sebenico, Nona és Ragusa

¹⁾ Egy régibb horvátországi provinciális gyűlésen, melyet Miklós bán István szlavóniai, borvát és dalmatiai lieczegnek meghagyásából 1353. szeptember 8. Tinin városban tartott »universi nobiles, ceterique cuiusvis status, conditionis et praeminentiae homines in dicto Itegno Croatiae existentes« voltak jelen (Fejér Cod. Dipl. IX. köt. 2. r. 273.1.

²⁾ Fejér Cod. Dipl. X. köt. 2. r. 366.; — X. köt. 3. r. 188. 1.

³⁾ Farlati Illyricum Sacrum IV. köt. 68. 1.; Katona István, História Critica Regum Hungariae XIII. köt. 492. 1. — Kacsics Endre, Razgovor ugodni národa slovinskoga Becs 1836. 141. 1. — Kukuljevics Iván, Arkiv za poviestnicu jugoslavensku II. köt. Zágráb 1852. 27. 1.

városok, s Arbe, Vegla, Pago, Lesina, Brazza, Curzola. Lagosta és Meleda szigetek. A tengertől messzebb fekvő városoknak (p. o. Tinin, Bihách, Jajcza), volt ugyan szintén municipális önállóságuk; de nincs tudomásunk arról, ha vajjon ez jelentékeny jogfejlést eredményezett volna. Ellenben Segnia és Buccari városok Horvátországban, s Fiume is, mielőtt Mária Terézia által a magyar koronának átengedettett volna, a dalmatai tengeri városokhoz hasonló statutarius jogokkal bírtak.

Végre azon egyes dalmatai, boszniai és horvát vidékek, melyeknek egykori particuláris jogáról biztos tudomásunk van. Poglizza, Roviszcsse és Vinodol vidékei.

Poglizza liires particuláris jogánál fogva, egykor Dalmatia belföldi vidékei közt a legérdekesebbek egyikének tartott. Egy 12 községből álló kerületet képezett, mely Spalató közelében a Cettina folyó mentében fekszik. Hiteles tudósítások szerint ^{x)} a XIII. századnak első negyedében néhány magyar nemes (a hagyomány számukat hatra teszi), családos-tól és embereikkel együtt Dalmatiának azon részébe, mely csak akkor kapcsolatot Magyarországhoz, a Cettina mellé telepedett; a hol több már ott lakó boszniai nemessel egyesülvén, 1235. körül vetették meg a poglizzai kerület jogi szervezésének alapkövét. A kerületnek a XIV. században már szláv nyelven feljegyzett, s a XVIII. század végéig érvényben volt statútumait újabb időben dr. Mesics Mátyás tette közzé ²⁾).

Más privilegiált kerület Horvátországban még a Roviszcssei kerület is volt (Districtus de Roiclia), melynek saját-ságos szervezete egy Kálmán galicziai király és horvát lierczegtől 1232. nyert privilégiumnak ³⁾ alapján keletkezett, s mely a XIV. században érdekes jogi állással bírt.⁴⁾

¹⁾ Wenzel Gusztáv, Dalmátia régi poglizzai kerületének történeti ismertetése, 1852. martius 6-án tartott akadémiái előadása a Magyar Akadémia Értesítőjében.

²⁾ Kukuljevics Iván, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, V. köt, Zágráb, 1859. 223. sk. 11.

³⁾ Fejér Cod. Dipl. Hung. III. köt. 2. r. 286. 1.

⁴⁾ Wenzel Gusztáv, Arpádkori Új Okmánytár III. köt. 2. r. (XII. k.) 280. 1.

Mint nevezetes particuláris jog azonban kiválólag Vinodol vármegyének joga említendő fel, mely Horvátország ezen vármegyéjének 1280. január 6. Frangepán Frigyes, Iván, Leonard, Duym és Gruido, Vegla, Vinodol és Modrus megyék főispánjai idején keletkezett statútumában foglaltatott. Ezen statútum ó-horvát nyelven jegyeztetett fel, s a horvátországi régi vármegyék particuláris jogának igen érdekes képét nyújtja ¹⁾

4) Szerbiára, mely eredetileg a byzanci birodalomhoz tartozott, a XII. századnak első felétől kezdve a magyar királyok is kezdtek nevezetes befolyást gyakorolni; s igen érdekes, hogy Nemanya, a híres szerb nagyzsupán és a Nemanyida családnak alapítója, a XII. századnak végén a görög császár és a magyar király irányábani alárendeltségét nyilván kijelentette.²⁾ Ezen időtől fogva Nemanyidák birták Szerbiát, kik közül I. István (az u. n. prvovjencsan vagyis első koronázott) a királyi címet vette fel; de kik azért a magyar király felsőbbségének mégis hódoltak ³⁾. Szerbiának leghatalmasabb uralkodója a híres Dusán István volt (az u. n. szilny vagyis erős), ki országát nevezetesen kiterjesztette, s a czári címet viselte. De halála után (1356.) Szerbia hatalma ismét hanyatlásnak indult, s a XV. században török uralom alá jutott.

Ehhez képest a szerb jog a magyar jog irányában particuláris jog volt, melyet azonban Dusán István czárnak törvénykönyve tesz különösen érdekessé ⁴⁾. Ez 1349. a szerb országgyűlésen, Joannitus patriarcha, az egyházi és világi fő-

¹⁾ A horvát szöveget kiadta Mazuranics Antal a Kolo címfi folyóiratban. III. kötet. 1843. 50. l.; a magyar fordítással együtt Wenzel Gusztáv, Árpádkori Új Okmánytár IV. kötet. 384. s. k. 11.

²⁾ A chilandari kolostor alapító okmányában, I. Miklosich Ferencz, Monumenta Serbica 1858. 4. l.; magyar fordítással Wenzel Gusztáv Árpádkori Új Okmánytár I. kötet. 352. l.

³⁾ Pray György Commentarii de Bosniae, Serviae ac Bulgáriáé, tium Walacbiae, Moldáviáé ac Bessarabiae cum Begno Hungariae nexu, Buda 1837. 26. sk. 11.

⁴⁾ Majkow A., Isztorija szerbszkiego jazika po pamjatnikam, pizsaniim Vipiliczeiu v svjazi sz istorieju naroda. Moszkau 1857. 30. sk. II.

urak, s az összes gyűlésnek részvéte mellett ó-szerb nyelven készült, s a czár által május 21-én hirdettetett ki. Az 1354-k-i országgyűlésen még néhány pótintézkedéssel toldatott meg. Ezen nevezetes törvénykönyv az akkori szerb birodalom összes jogát akarja rendezni, s ehhez képest köz- és magánjogi, egyházi és polgári, kereskedelmi és büntetőjogi sth. intézkedéseket tartalmaz. Eredeti példánya már nem létező, s a legrégibb kézirat az 1390—1400-beli másolat lévén, ennek alapján czikkeinek számát 200-ra tehetjük ¹⁾).

Különben a törvénynek néhány cikkéből kitetszik, hogy Szerbiában kivűle más kisebb particuláris jogok is fennálltak.

A dolog természetében feküdt, hogy a török foglalás következtében ezen törvénykönyvnek gyakorlati érvénye megszűnt.

5) Galiczia és 6) Lodoméria; előbb Halics és Wladimir neve alatt a X. században az orosz varagok által alapított fejedelemségek, melyek a XI. és XII. század alatt az oroszok, lengyelek, s szent László és Kálmán magyar királyok közt hosszas küzdelmeknek voltak színhelyei. Az orosz fejedelmeknek 1095-k-i u. n. lyubecsi osztálya alkalmával peremisli fejedelemséggé alakítatván, minthogy Misztiszlav, Monomach fejedelem fiának halála után (1132.) az orosz történetnek súlypontja a Dneper folyó balpartjára lett áthelyezve; Lengyelország pedig III. vagyis krzywusztly (görbe szájú) Boleszló királynak halála után 1138. annak fiai közt felosztatván, előbbi hatalmi állásától elesett: a magyar királyok

— Popovics Milos a belgrádi tudományos társulat Glasznikjának II. kötetében 1849. 84—155. 11.; Krsztics Miklós ugyanazon Glasznik VI. kötetében 88—149. 11.

¹⁾ Ezen törvény kiadásai: Baics Jánosnál, Isztoria razliich szlavenszkich narodov, IV. köt. Buda 1823. 254. sk. 11. — Kucharski Endre, Antiquissima Monumenta Juris Slovenici, Varsó 1838. 92. sk. 11. — Safarik Pál József, Pamatky drevniho pisemnictvi jihoslovanuv, Prága 1851. 2. szak. 29. sk. 11.; — Miklosics Ferencz, Lex Stephani Dusani 1856. — Gyorgyevics J. a Szrbkskij Ljetopisz 1859-k-i évfolyamában 1. köt. I. sk. 11. Van azonkívül a törvénynek német fordítása Engelnél, Geschichte von Servien und Bosnien, Hala 1801. 293. sk. 11., és Kucharskinál id. m. 171. sk. 11.; — lengyel fordítása Kucharskinál id. m. 93. sk. 11.; — és új szerb nyelvre a belgrádi Glasznikban II. köt. 84. sk. 11.

beavatkozásának mintegy önkényt nyílt tere, úgy liogy ezen vidékek Galiczia és Lodomeria neve alatt Magyarországhoz adnectáltattak. A szorosabb összeköttetés III. Béla magyar királylyal kezdődik, kinek fia Endre némi ideig ott kormányzott; s e mellett az ottani fejedelmek is a magyar király felsőbbségének hódoltak; de különösen II. Endre alatt vett fel határozott formát, kinek második fia Kálmán a római szék beleegyezésével, galicziai és lodomeriai királynak (Rex Ruthenorum) is koronáztatott ¹⁾. Különben Kálmán nem Galicziát, hanem Szlavóniát kormányozta, Galiczia és Lodomeria pedig a magyar királynak helytartói és vajdái alatt álltak.

Ezen országoknak particuláris joga a magyar uralom korában magában álló egységes rendszert nem képezett, hanem három, csaknem egymástól független alkatelemből állt o) a »Prawda Ruszka« vagyis Wladimirovics Jaroszlav orosz nagyfejedelmnek (1019—1054.) törvénykönyve²⁾, mely az uralkodó osztálynak volt joga, s érvényét később a magyar

¹⁾ A magyar koronának Gáli ez iát és Lodomériát tárgyzó joga jelen fejtegetésem feladatához nem tartozván, csak azon megjegyzésre szorítkozom, hogy téves felfogás volt, ezen jogositványt a magyarországi jog azon vidékeken egykori érvényének kérdésével összekapcsolni. Azon körülmény, hogy I. Lajos király' 1377. Jakab szepesi ispánnak Misina helységet, Mária királyné pedig 1385. Palugyay Jánosnak Jezmanits, Plessevits és Popovits helységekben bizonyos birtokrészeket adományoztak Galicziában, nézetem szerint a fenforgó kérdésre nézve nagy jelentőséggel nem bír. Sokkal fontosabb a magyar király ottani helytartóinak p. o. László Oppelni herceg, Kapolyai János, Bebek Imre, és másoknak ottani hivataloskodása. Különösen Oppelni Lászlónak 1379. »Weluniae ipso die Epiphaniae Domini« kiadott, s »universis et singulis Baronibus, Terrigenis, Nobilibus, Militibus, clientibus, Woiewodi«, Tribunis; item Advocatis, Consulibus, civibus Scultetis, Judicibus et universis incolis in terra Russiae manentibus« szóló lemondási okmánya érdekes (Zubrzyeki Dénes, Krónika miasta Lwowa, Lemberg 1844. 47. 1.).

²⁾ Herz. J. J., Geschichtliche darstellung der Gesetze und Gewohnheiten in den Königreichen Galicien und Lodomerien, Bacs 1835. 22. sk. 11. A »Prawda Ruszka«-uak első kiadója Schlözer volt »Prawda Ruszkaja dannaja v XI. vekje Novogorodczam Knjзем Jaroszlavom Sz.-Pétervár 1777.; a későbbi kiadások eszközöltettek Boltin (1792.), a moszkai történelmi és archaeologiai társulat (1815.), Sztroev (1819.), Rakovitz (1820.) Ewers (1814.), Kucharszki (1838.), Pogodin (1845.),

uralom idején is megtartotta; *h*) a magyar királyok, hazai fejedelmek, királyi helytartók és vajdák rendeletei és intézkedései; *e*) a nép és a községek joga, mely az említett törvények- és rendeleteknek körén kívül állt, még igen fejletlen, s többnyire csak szokási jog volt, melyre azonban az anyaországban főállók jog is némi befolyást gyakorolt.

7. C u m a n i á n a k közjogunkban háromféle értelme van. Először azon országot jelenti, melyet a kun nemzet, mielőtt Magyarországra áttelepedett, a Kárpátoktól kelet felé az Al-Duna és a Dniester folyók közt bírt. Továbbá ezen név alatt azon államfej lést is lehet érteni, mely a kun nemzet nagyobb részének kivándorlása után ezen területen találtatott. Végre Magyarországnak azon részét jelenti, mely a jászok és kunoknak lakhelyéül szolgál. Kétségtelen, hogy mindhárom értelemben vett »Cumania«-nak joga a magyar jog rendszerében nevezetes particuláris jogot képez. A mennyiben mindazáltal az első helyen kifejezett értelemben Cumániáról még igen homályos és zavart ismereteink vannak, melyeket sikerrel csak legújabb időben Gyárfás István kezdett alaposan felvilágosítani ^x); a mennyiben továbbá a jelenleg Magyarországon lakó jászok és kunok particuláris jogáról alább fogunk tüzetesen szólni: itt csupán a második értelemben vett »Cumania«-nak jógát vesszük szemügyre.

Cumania, melynek területén ebhez képest a kun nemzet nagyobb részének kivándorlása után a későbbi Havasalföld (Partes ítegni Hungariae Transalpinae vagyis Ugro-Vlachia) és Moldva (Mauro-Vlachia) keletkeztek, az 1241-ki mogulpusztítás (u. n. nagy tatárjárás) következtében Magyarországhoz annectáltatott. Előbb az itt lakott kunok és bessenyők, kiknek utódjai a később ezen vidéken találtató csángók, nemzeti joggal éltek, mely szellemére és főelveire nézve a honfoglaló magyarok jogához igen hasonló volt. Különben Havas-

Dubenski (1843.), Tobien (1844.), Kalacsow (1846.) stb. által. Német fordítását közölte Ewers: Das älteste Recht der Russen, Dorpat és Hamburg 1826. 264-ik és 303. sk. 11.; és Kuckarski, Antiquissima Monumenta Juris Slovenici, Varsó 1838. 59. sk. 11.

¹) A Jász-Kunok története, II. kötet. Kecskemét 1873.

alföld és Moldva törvényhozása és jogtörténete 1817. előtt szintén nem igen dicsekedhetett nevezetes eredményekkel; az óta pedig ezen vidékeknek összeköttetése Magyarországgal nem practicus többé. S így egész fejtegetésünk itt néhány általános megjegyzésre szorítkozik.

Czélszerűnek látszik itt a világi és az egyházi jog közt különbséget tennünk.

A világi jog körében a lakosok nagyobbára szokásos joggal éltek, melyre a szomszéd vidékek joga egyik-másikban nagy befolyással volt. S e mellett különös tekintélyvel — mint látszik — a byzanci törvények, névszerint a Bazilikák, és Harmenopulus Konstantin Hexabiblos-a bírtak¹⁾.

Érdekesebb ennél az egyházi jog. Mert Havasalföld- és Moldvának lakossága a XIV. század óta túlnyomólag rumán lévén, mely a görög-keleti keresztyén vallást követi; egyházi joga is a görög-keleti egyháznak joga, mely azonban itt az önálló fejlődésnek oly érdekes képét nyújtja, hogy szemben a magyar szent korona területén főnálló egyéb egyházi jogrendszerekkel, különös figyelembe vételt érdemel. Sőt ezen jognak alkotása tulajdonkép az anyaországból indult ki, s az oláh földre az által terjeszkedett, hogy az itteni lakosok nemzetiség és vallás tekintetében Magyarország délkeleti részeinek rumán népségével megegyeznek; a minek folytán Magyarország irányában a szónak legszorosabb értelmében particuláris jog, sőt fiók-jog.

¹⁾ »Weiter seyn die Innwolmer dieses Landes denen benachbarten Siebenbürgen und Hungarn, was die Sitten und Kleidung betrifft, in vielen Stücken ziemlich gleich.« Curiöse Beschreibung der Moldau und Walachey, 1699. — »Alexander, der erste Despot der Moldau, hat mit der königlichen Würde, die er von den constantinopolitanischen Kaisern erhielt, auch die griechischen Gesetze, welche in den Büchern τῶν βιβλικῶν enthalten waren, angenommen, und aus den weitläufigen Büchern dasjenige ausgezogen, was anjetz das Gesetzbuch der Moldau ausmacht. Dem ohngeachtet haben die verschiedenen Gewohnheiten, welche sie während ihrer Herumirung von den benachbarten Völkern angenommen, nicht abgeschafft werden können.« Demetrii Kantemirs Beschreibung der Moldau, Frankfurt es Lipesc 1771. 233 1.

Tudva van, hogy a XVII. századnak közepéig a görög-keleti egyháznak ruman hívei vallásos ügyeikre nézve a déli szláv, azaz szerb papságnak voltak alárendelve; s így egyházi jogukra nézve is ezeknek törvényét követték. Ez az u. n. Kormcsaja Kniga, mely valamennyi szláv ajkú görög-keleti keresztyéneknek közös egyházi törvénye. Ebből a rumánokra nézve nevezetes inconvenientiák folytak, melyek elvégre I. Itákóczy György erdélyi fejedelmet arra bírták, hogy az erdélyi íumának lythurgiájában a szláv nyelv mellőzésével a rumán nyelv használatát rendelte el¹⁾. S ezen intézkedésnek több részben igen fontos következményei közül csak azt emelem ki, hogy egy önálló ruman egyházi jogkönyv szintén Magyarországon készült, mely a Kormcsaja Knigát gyakorlati érvényének ezen köréből kizárta. Ez volt az u. n. Pravilla.

Ezen Pravillá-nak szerzője Andreán Daniel magyarországi származású keleti-görög barát volt (maga magát »pannoniai«-nak nevezi), ki Ariszten Alexiusnak ismeretes nomokanonát, mely a Kormcsaja Knigá-nak is fő alkatrésze, ruman nyelvre fordította, s több más kánonjogi irattal bővítette. Ezen munkát István akkori tergovisti görög-keleti metropolita Petritz Ignác és Ligaridi Panteleimon hieromonach által megvizsgáltatván, helybenhagyta, és 1652. Tergovistban kinyomatta ²⁾. Kétségtelen tehát, hogy a görög-keleti ruman egyház kánoni jogának alkotása és rendezése a magyar jognak köréből indult ki.

8. B u l g a r i a, azaz a Balkán hegyek és a Duna, s a Timok és Fekete-tenger közti vidék a XIII. században annec-

¹⁾ Midón Simonovics István Erdélyben görög-keleti metropolita (wladika) lett, I. Rákóczy György ez iránt 1643. október 10. kiadott kinevezési okmányában ezeket mondja: »Quod Sacrosanctum Dei verbum juxta Sacros Bibliorum Códices tam Domimcis quam aliis diebus festivis, tūm in Ecclesiis suis. tūm ad fuñera, tūm vero alibi ubicunque locorum desiderabitur, vernacula sua lingua praedicabit, praedicarique per quoslibet alios quoque pastores procurabit et fā-dét.« Rákóczy György a rumának számára Gyula-Fehőrvárott különös könyvnyomdát is rendezett, melyben 1648. a szent Írásnak ruman fordítása, s 1651. egy oláh psaltirna volt nyomtatva.

²⁾ A Pravillának új kiadása Bukurestben jelent meg 1870.

tálatott Magyarországhoz¹⁾ oly módon, hogy saját nemzeti fejedelmeknek kormányzása alatt állt az Assanidák, Terteridek és Sismanidák családjából, kik a magyar királyok többségének hódoltak, és magukat csároknak czímezték²⁾. — Miután I. Mohamed török császár Bulgáriát elfoglalta volt, Zsigmond, magyar király Fruzin, Sismán az utolsó bolgár czár fiának 1427. Magyarországból menhelyet adott és ötét Temes vármegyében nevezetes birtokkal adományozta meg³⁾.

A Bulgáriában egykor főnállt jogról csak töredékes és igen hiányos ismereteink vannak. Újabb időben dr. Bogisics V., odessai jogtanár⁴⁾, és Jirecsék Konstantin József cseh tudós⁵⁾ arról tüzetes tanulmányokat tettek; de a homályt ezek sem voltak képesek felvilágosítani. Vizsgálódásaik, melyek néhány régi okmány, és a nép közt még találtató traditiók és szokások áttanulmányozását vették alapid, bizonyosságát nyújtják annak, hogy a bolgároknak egykor érdekes nemzeti eredetű joga volt, melyre a byzanci birodalomban főnálló jog is nevezetes befolyást gyakorolt. E sorok Írója pedig azt bizonyította, hogy a XUL és XIV. századokban Magyarországnak is nem csekély befolyása volt Bulgáriának beléletére, tehát jogára is.⁶⁾

II.

S z l a v ó n i á n a k (azaz a ma úgynevezett Horvátország Kulpáig terjedő részének) és E r d é l y n e k partikuláris jogáról Werbőczy tüzetesen szól⁷⁾- Szerinte: »ámbár

¹⁾ Pray György: *Commentarii Historici de Bosniae, Serviae ac Bulgariac stb. cum Hegno Hungariae nexu.* Buda 1837. 44. sk. 11.

²⁾ Különbén I. Lajos király korában Koroghi László és Heem Benedek (1368.), mint bolgár bánok okmányilag említettnek.

³⁾ Praynál u. o. 102. 1.

⁴⁾ B o g i s i c s, *Zakoni izdani najvisom zakonodavnom vlaséu u samostalnim drzavam, Zágráb, 1872. 10. sk. 11.; — és Zbornik sadasnijh pravnih obicaja u juznih Slavena, Zágráb 1874.*

⁵⁾ *Geschichte von Bulgarien, Prag 1876. 372. sk. 11.*

⁶⁾ *Árpádkori Új Okmánytár II. köt- 3. r. (VIII. köt.) 422. sk. 11.*

⁷⁾ *Hármaskönyv III. 2. 3. és 4.*

a dalmaták, horvátok, szlavoniták, erdélyiek a díjak és bírságok fizetésében és más bizonyos ügyfolyamatokban és törvényszakaszok megtartásában más és más, a mieinktől nagyon különböző szokást követnek, valamit szabad is követniök és használniok, és maguk közt azokhoz hasonló valamit a fejedelem megegyeztetéssel határozhatnak és rendelhetnek: azonban Magyarország közönséges határozatai és végzeményei, s az ország rendes birái által jószágok és birtoki jogok iránt a királyi törvényszéken tartatni szokott törvénytételek, és hozatni szokott bírói Ítéletek ellen még sem határozhatnak semmit, hatalmuk sincs valamit rendelni¹⁾); s tovább: »Tudnunk kell, hogy a szlavóniai és erdélyi nemesek több czikelyre nézve saját külön szokással bírnak és élnek«²⁾).

Kitetszik ezen tudósításból, hogy Szlavónia és Erdély particuláris jogának egészen más értelme van, mint azon jognak, mely egykor az annectált országokban főállt. Mert míg ezeknek joga csak a szent korona és a birodalom alapszervezetének tekintetei szerint külsőleg idomítva, különben pedig az anyaország jogának koordinálva volt: amazoknak joga csak egyes sajátságokkal bír, s mind alapelveire, mind részletes kifejtésének főirányaira nézve az anyaország jogának van alárendelve; úgy hogy határozmányai az ország törvényeivel és szokásaival nem ellenkezhetnek.

1. Névszerint S z l a v ó n i á r a nézve, mely már a XIY. és XY. századokban Horvátországgal és Dalmatiával többször igen szoros összeköttetésben volt, megjegyzendő, hogy miután ez utóbbi kettőnek nagy része török, más része velencei hatalom alá került, a szent korona jogainak fönntartása tekintetéből még Magyarországnál maradt területek Szlavóniával egyesítettvén, az ekkép egygyé alakított földnek »Regna Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae« neve adatott; azonban úgy, hogy Magyarország irányában előbb »partes subiectae«-nek, a XVI. század vége óta »partes adnexae«-nek, legújabbban pedig »társországoknak« neveztetnek.

¹⁾ Hk. III.: 2. §. 2. V. ö. 1464: 13.

²⁾ Hk. III: 3. bevezetés.

Ezen »partes aduexae« régi szokás szerint Ő Felségének engedelmeiből, a bán vagy bánhelyettes elnöklete alatt különös közgyűléseket vagyis u. n. »Regnicolaris Congregatio«-kat tartottak, s az ezeken hozott statútumoknak alapján particularis vagyis municipalis joguk nevezetes fejlődést tapasztalt. Az ekkép keletkezett statútumokat újabb időben nagy gonddal kezdték gyűjteni; de ezen gyűjteménynek eredménye mindeddig még igen elégtelen¹⁾.

A kapcsolt részek municipalis jogának-) szempontjából kiválólag a XVI. és XVII. századi statútumok voltak fontosak, s különösen a XVII. századi statútumok kétszer hivatalosan lettek összegyűjtve, s királyi szentesítést is nyertek; t. i.:

»Articuli dominorum Nobilium, aliorumque Statuum et Ordinum Croatiae et Slavoniae Regnorum ab anno 1609. adusque 1635. in diversis eorum Congregationibus Generalibus conclusi«; — összesen 29 cikk. Ezen cikkeket II-dik Ferdinánd király a horvát-szlavoniai rendeknek azon kérésére: »ut omnes et singulos eos articulos, omniaque et singula in eis dem contenta ratos, gratos et accepta libentes, nostrumque Regium consensum illis praebentes, autoritate nostra Regia clementer acceptare, ac tam nos ipsi observare, quam per alios omnes, quorum interest, observad facere dignemur«, Bécsben 1636. január lió 8-án ünnepélyesen erősítette meg³⁾.

¹⁾ P. o. Extraetus Articulorum Statuum et Ordinum Croatiae, Slavoniae ac Dalmatiae in celebratis Generalibus Regni Congregationibus ab anno 1562. usque annum 1756. (kézirat a m. k. Muzeum kéziratárában). — Extractus rerum magis memorabilium ex protocollo sive actis Regnorum Croatiae et Slavoniae 1575 —1709. (kézirat tek. Hinka József budapesti ügyvéd urnák birtokában). — Legteljesebb azon gyűjtemény, mely K u k u l j e v i c s I v á n munkájának »Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae« II. kötetében (Zágráb 1862.) foglaltatik.

²⁾ (Kussevich József) De municipalibus juribus et Statutis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, Zágráb, 1830.

³⁾ Eredeti példánya a társországoknak levéltárában; szövege a magyarországi Liber Regiusba iktatva. Közzétéve Szegedi Jánosnál,

»Articuli Statuum et Ordinum Croatiae et Slavouiae Reguorum in diversis eorum Congregationibus Generalibus (1543—1681.) conclusi«; összesen 20 cikk, melyeket hasonló módon I. Lipót Bécs-Ujvárott 1681. augusztus 17-én erősített meg¹⁾.

A kapcsolt részek municipalis statútumaira vonatkozik az 1715: 120. tcz.: »Statuta eorundem (Reguorum Dalmatiae, Croatiae et Slavouiae) municipalia specificè confirmata, in nullam amplius de sui validitate questionem veniant; et in futurum condenda, si jurisdictionem Regiam, aut justitiae administrationem, vei quoscunque causarum processus concernèrent, ad Regiam pariter deducantur confirmationem; alioquin obligatoria non sint.«

Nevezetes változás történt a társországok közviszonyaiban az 1868: 30. tcz. által, mely szerint: »Mindazon tárgyakra nézve, melyek az egyezményben a közös országgyűlésnek és központi kormánynak nincsenek fentartva, Horvát-Szlavon- és Dalmátországokat mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog (autonómia) illeti« (47. §.). »Horvát-, Dalmát- és Szlavonországok önkormányzati joga ez okból mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben kiterjed azon országok beligazgatási, vallási és közoktatási ügyeire, s az igazságügyre, ide értve a tengerészeti jog kiszolgáltatásán kívül a törvénykezést, is minden fokozatán.« (48. §.) stb.

2. Erdélynek jogában három fejlődési stádiumot kell megkülönböztetni, az 1540. előtti, az 1541—1848-ig, s az 1848. utáni.

Az 1540. előtti időben Erdély Magyarországnak kiegészítő része volt, mely ezzel azonos országos joggal élt, néhány sajátsággal, miként Verböczy azt leírja. Ezen időben Erdély-

Trijartitum Juris Hungarici Tyrocinium a III.: 3. címirel; Kukuljevics Iván id. m. II. köt. 68. sk. 11.

¹⁾ Eredeti példánya a társországok levéltárában; szövege a II-be r Regius-ban, Szegedinél, és Kukuljevicsnél II. köt. 81. s k. 11.

uek is voltak különös provinciális gyűlései¹⁾, a vajdák vagy alvajdák elnöklete alatt, sőt arra is van példa, hogy maga a király elnökölt. Ezen provinciális gyűlések vagy olyanok voltak, melyeken csak a nemesség jelent meg ²⁾, vagy olyanok, melyeken a társnemzetek, t. i. székelyek, szászok³⁾ és oláhok⁴⁾ is résztvettek.

Voltak azonkívül a székelyeknek és a szászoknak is külön nemzeti gyűlései, melyekről alább fogok szólni. — Erdély particuláris jogának főrészt az ilyen provinciális gyűléseken alkotott statútumok képezték.

Nevezetes változás állt be Zápolyai János királynak halála után (1540.), midőn az Erdélyben lakó három fő nemzet, t. i. a magyar nemesek, a székelyek és a szászok 1542. martius végén (feria quarta post dominicam Judica) Tordán gyűlést tartván, »ex gratia Dei omnes trés nationes convenirent, de mutua pace fovenda, et rebus omnibus Regni eodem modo, et pari voto ac consensu gerendis stb.⁵⁾. Ez azon híres végzés, mely unió nevezete alatt, némi csekély utólagos módosítással, három évszázadig (1848-ig) Erdélynek fő alaptörvénye⁶⁾, s egyszersmind az önálló erdélyi törvényhozásnak kezdete is volt. Erdélynek t. i. ezen időtől fogva igen számos országgyűlése lévén (1542 - 1690-ig 365-öt ismerünk), miután az ezeken hozott törvényczikkek csak ritkán tartalmaztak

¹⁾ B e n k ő József, *Diaetae sive rectius Comitata Transsilvanica*, Szellén és Kolozsvár 1791; — V a s s József, Erdély országgyűlései a vajdák alatt, Pest, 1869.

²⁾ Ilyenek tartattak leginkább Tordán, p. o. 1288., 1342., 1358., 1360., 1365., 1371., 1372., 1377., 1394., 1395., 1405., 1408., 1412., 1452., 1453. stb.

³⁾ Ilyenek voltak az 1322., 1329., 1357., 1363., 1366., 1398., 1427., 1436., 1437., 1438., 1439., 1442., 1454., 1455., 1458., 1459., 1461-i stb. provinciális gyűlések.

⁴⁾ Így III. Endre király 1291. erdélyi provinciális gyűlést tartott eum universis Nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transilvanis apud Albam Jule<t stb. (Fehér Cod. Dipl. VI. köt. I. r. 118. 1.)

⁵⁾ Szilágyi Sándor, Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. köt. Budapest, 1876. 84. 1.

⁶⁾ Gr. Mikó Imre, Erdély különválása Magyarországtól. Budapest, 1860.

állandó szabályt, kétszer t. i. az 1653-diki, és az 1669. január 25-diki gyulafehérvári országgyűléseken compilatiójuk határozatván el, ennek folytán keletkezett az erdélyi két törvénykönyv, t. i.:

»Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum«; melyeket II. Rákóczy György fejedelem 1653. martius 15. hirdetett ki; és

»Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum«; I. Apafy Mihály által kihirdetve 1669. martius 4-én.

Kétségtelen, hogy a mennyiben Erdély akkor a Fényes Portának oltalma alatt magában álló fejedelemséget képezett, arra nézve az említett két törvénykönyv valóságos országos törvény volt. De bizonyítva lévén már, hogy a noha magában álló fejedelemség soha Magyarországtól teljesen el nem vált¹⁾; Szegedi János azokat ezen értelemben szintén csak magyarországi particularis statútumoknak tekinti²⁾).

Ezen két Constitutiónak folytatását képezik az 1744., 1747., 1748., 1752—1757., 1791. 1792., 1838. és 1847-diki »articuli novellares«, az 1791-ki nyolcz u. n. »articuli provisionales«, s a többi országgyűlési határozmányok, melyek 1848-ig hozattak.

Vége az 1848-diki erdélyi országgyűlés végzeményének 1. cikke azt határozván, hogy »A magyarországi törvényhozásnak a honegység tárgyában folyó 1848. évben hozott VII. törvénycikkelyét Erdélyország hő rokonérzettel fogadván, Erdélynek Magyarhonnal egygyéalakulását, a pragmática sanctióban szentesített birodalmi kapcsolatnak épségben tartása mellett és teljes kiterjedésében magáévá tévén stb.; az ezzel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltetteknek nyilvánítatnak«; (felterjesztve Szentivánhó 19.;

¹⁾Sándor József, Erdély Magyarország kiegészítő része, Pest, 1865.

²⁾ »Ceterum Domini Transilvani partim legibus Decreti nostri Tripartiti, partim intra se sancitis Constitutionibus utuntur. Duplex vero apud eos Legum Municipali um Codex, uterque Hungarico idiomate conscriptus circumfertur. Primum Approbatas Constitutiones, Secundum Compilatas Constitutiones inscriperunt. stb. (Tripartitum Juris Hungarici Tyrocinium ad III: 3.; Tyrnaviae 1767. 675. 1.)

Ő Felsége I. Ferdinánd ausztriai császár és Magyarországnak e néven V. apostoli királya által szentesítve Innsbruckban Szent-Jakabhó 14.) Erdélynek régi 1540. előtti egysége az anyaországgal visszaállítatott ismét. Ennek folytán Erdélyben az országos jog és a particuláris jogok közt jelenleg ugyanazon viszony áll fön, mint az ország egyéb részeiben.

II r.

Magyarországnak egyes közönségei és községei, melyeknek particuláris jogairól itt szólnunk szükséges, a következők: 1. az erdélyi székelyek; 2. az erdélyi szászok; 3. a vármegyék; 4. a szabad királyi városok; 5. a szabadalmazott kerületek; 6. azon közönségek és községek, melyek az említetteken kívül az 1870:42 és 1871:18 czikkék értelmében még köztörvénybatósági jogosítvánnyal bírnak; s 7. azon községek és testületek, melyek különben még a, jog-particularismus szempontjából érdekesekek.

1. Az erdélyi székelyek particuláris joga¹⁾. — »Midőn Árpád — így szól történelmi kútfői tanulmányok alapján Orbán Balázs -) — a magyar fajnak elfoglalá és biztosítá e szép hazát, a honfoglalás harcaiban az itt talált, Attila öröksége fölött örökdő székelyek szövetségésként csatlakoztak a rokon magyarhoz s a sereg előcsapatjaiként részt vettek a magyar birodalom alakításának küzdelmeiben«. S ezen szavak reproducálják egyszersmind a traditionális felfogást, mely a székely nemzetnek jogtörténeti jelentőségéről nálunk évszázadok óta találtatik, s mely vala-

¹⁾ Benkő József: *Imago Inclitae in Transilvania Nationis Siculicae*, Nagy-Szeben, 1791.; — (Székely Mihály) *A nemes székely nemzetnek constitutiói, privilégiumai és a jország leszállását tárgyzó némely törvényes ítéletei*, Pest, 1818.; — Kállay Ferencz: *Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben*, Nagy Enyed, 1829.; — Szabó Károly: *Székely Oklevéltár*. Kolozsvár 1872.

²⁾ A Székelyföld leírása, I. köt. Pest, 1868. 4. 1.

mint Werbőczy Hármaskönyvében ¹⁾, úgy az újabb erdélyi jogtudományi munkákban ²⁾ is visszhangoztatik.

Ennek felelt meg a székely nemzet particuláris jogának barczias szelleme is, mely különösen a nemzetségek régibb szervezésében, és az u. n. székely örökségnek (Haereditas Siculica) 1854-ig főnállt jogi sajátágaiban külső kifejezést birt. Maga a székely nemzet történeti jelentőségének legfőbb pontjára a bárom erdélyi nemzetnek 1542-ki uniója által emelkedett. De nem sokkal később nemzeti léte is lett vesztélyeztetve, nrdőn reá az 1562. junius 20-ki segesvári országgyűlés a hűtlenség büntetését kimondta ³⁾. Ezen alkalommal hozatott be a székelyeknél is a Jus Regiui és a jobbágyosság; s noha 1599. a novemberi gyulafehérvári országgyűlés nemzeti szabadságait visszaadta, és jószágaik le szállását már előbb az 1571. novemberi kolozsvári országgyűlés a régi szokásra vezette vissza; sőt noha I. Rákóczy György fejedelem 1636. január 30. erről ünnepélyes privilégiumot adott ki, s az Approbáták (III. R. 76. Cz. 7 ez.) előbbi birtokrendjüket ismét restitulták: még is az 1562-ki katastrófának számos maradványa található volt az erdélyi székelyek közt újabb időkig is.

A székely nemzetnek particuláris joga ehhez képest nemcsak ezen nemzetnek privilégiumain és statútumain, hanem országgyűlési törvényeken is alapul. Statútumai közül a legnevezetesebbek: *a)* a Yizaknai Péter és Vingarti Geréb János alatt 1451. Maros-Vásárhelyen tartott székely nemzeti közgyűlés constitutiói; *l)* az 1505. Udvarhelyen, és *c)* az 1506. Agyagfalván tartott nemzeti közgyűlés határozmányai; *cl)* a székely nemzet régi statútumai, melyek az 1555. április 28-án Udvarhelyen tartott ország (helyesebben nemzeti) gyűlésen összeszedettek, s Dobó István és Kendi Ferencz akkori

¹⁾ Hk. III.: 3.

²⁾ P. o. D ó s a E l e k híres »Erdélyhoni Jogtudományodban Kolozsvár, 1861.

³⁾ W e n z e l G u s z t á v : Magyarország Jogtörténetének rövid vázlat, Budapest 1872. 104. 1.

erdélyi vajdák által megerősítették; e) 1. Rákóczy György fent idézett, Szamosújvárott 1636. január 31-ki privilégiuma, mely a fiscus öröködését a székelyek közt kizárja stb.

2. Az erdélyi szászok particuláris joga¹⁾ régi nemzeti privilégiumokon alapszik, melyet II. Endre királytól 1224. nyertek, s mely II. Géza király régibb szabadalmaira hivatkozik²⁾. Különben Werbőczy a szászok municipális jogáról mit sem mond; s minthogy az Altenberger-féle Codex, melyre régenten a szebeni polgármesterek hivatali esküjüket tették, nem erdélyi szász jogot tartalmaz, hanem s régi nürnbergi, magdeburgi és iglauri jogoknak egyszerű egybeállításánál nem egyéb⁴⁾; úgy látszik, hogy a XVI. század előtt az erdélyi szászok joga nevezetes önálló kifejtést még nem tapasztalt⁵⁾. Mindamellett kétségen kívül látszik

¹⁾ Kiadva Benkőné I: Imago Natiouis Siculicae 73. sk. 11. —

—Rumynál: Monumenta Hungarica I. köt. Pesten 1817. 325. sk. 11.;

—A nemes Székely nemzet Constitúcióji stb. 40. sk. 11.

²⁾ Reizenfelsi Reiszner György: Commentatio succincta ad Jus Statutarium seu Municipale Saxonum in Transilvania, Lipse 1744; — Ed er József Károly: De initiis iuribusque primaevis Saxonum Transilvanorum, Bécs 1792.; — Albrich János Károly: Handbuch des sächsischen Privatrechts, Nagy-Szeben, 1822.; — Dalnoki Incze János: Az erdélyi nagyfejedelemségben lakó nemes Szász Nemzetnek törvénykezés módja, Brassóban 1839.; Nagy László: Jus Transilvano-Saxonicum, Kolozsvárott 1845.;

—Libloyi Schüller Frigyes, Statuta Jurium Municipium Saxonum in Transilvania, Das Eigen-Landrecht der Siebenbürger Sachsen, Nagy-Szeben, 1853.

³⁾ Az erdélyi szászok régibb állapotaira nézve l. Wenzel Gusztáv: Adalék az erdélyi szászok történetéhez az Andream elótti időből, 1873. május 12-ki akadémiai előadás, a M. T. Akadémia Értesítőjében.

⁴⁾ Ezen Codex eredetéről az egykor a nagyszebeni városházon, jelenleg a b. Bruckenthal múzeumban találtató példányban ezeket olvassuk: »Hoc opus fecit fieri Egr. Magister Thomas Altenberger, Magister Civium et Judex Regius, nec non Camerarius Urbis Cibiniensis anno Domini millesimo quadringentesimo octogesimo primo, dicti sui officii Magistri Civium anno nono.« L. Ungrisches Magazin I. köt. Pozsony 1781. 169. sk 11.

⁵⁾ Scbaser János György értekezését »De Jure Fland-

lenni, hogy ők már régen jogviszonyaikra nézve külön nemzeti szokásokkal éltek, s nemzeti gyűléseiken, valamint a székelyek, úgy a szászok is statútumokat alkottak ¹⁾).

Első kísérlet, miszerint az erdélyi szászoknak joga írásba foglaltassék, a híres Hon ter J á n o s-nak munkája »Compendium Juris Civilis in usum Civitatum ac Sedium Saxonicarum collectum MDXLIIII.« volt, melyet ő — mint ajánló verseiből »ad prudentes et circumspectos dominos Magistros Civium, Judices, duratosque Senatores Civitatum ac Sedium Saxonicarum Coloniarum Germanici Imperii in Transylvania« kitetszik ²⁾ — ezeknek megbízásából készített.

rensi Saxonum Transylvanorum« Nagy-Szeben 1822., melylyel néhány oklevélnek töredékes és határozatlan tételeiből következtetni akarja, hogy a régi erdélyi szászok flandriai joggal éltek, eltévesztett tévedésnek tartom.

¹⁾ Scharbergi Bedeus József: Die Verfassung des Grossfürstenthums Siebenbürgen. Bécs, 1844. 31. l.

²⁾ Ezen versek szerint az erdélyi szászok jogának feljegyzése a reformatio terjesztésével függött volna össze. Honter versei e tekintetben így szólnak:

»Postquam inter medios quibus undique cingimur hostes

Proxima Bistonio dum plaga Marte tremit;

»Summa salutiferi nobis clementia Christi

Dona sui verbi liberiora dedit:

»Et templis passim cesserunt daemonis artes

Estque repurgatus religionis honor.

»Mox vobis fii-mis legum compagibus urbes

Ut munirentur, sedula cura fuit.

»Eormamque optastis Juris Civilis habere

Quae fôrét a nostra non aliena fide.

»Scilicet ut possent septem communibus arces

Legibus atque una religione frui.

»— — — Leges sunt dona Dei, mortalibus illud
Jupiter aetherea munus ab arcé dedit.

»— — Quibus est pietas simul et sapientia cordi
Hôs Deus illustrât cognitione sui;

De ezen munka Justinian császár Institutiói-nak mintájára, csak a részletek nevezetes rövidítésével, oly annyira készült, s az egész tárgyalás, a definitiók, felosztások, fejtegetések stb. oly mereven Justinian szavait reprodukálják: hogy azt mindennek inkább, mint az erdélyi szászok jogkönyvének lehetne tartani. S így igen természetes, hogy törvényül el nem fogadtatott.

Ezen első kísérletnek kedvezőtlen sikere után Böm el Tamás Nagyszeben város tanácsnoka egy helyesebb munka készítésére volt felszólítva, ki azt latin és német nyelven ki is dolgozta. Azon kézirati példányok után Ítéelve, melyekkel megismerkedtem (mert sajtó útján közzé nem tétetett), ezen javaslat 30 czikkből áll, s minden rajta észrevehető jelenségeket egybe véve, a szerző mint gyakorlati szakférfi ismerte a szászoknál divatozó jogi szokásokat, s munkáját is azok szerint készítette; úgy mindazáltal, hogy a római jognak is azon némi befolyást engedett. Nem tudatik mi oknál fogva, Bömének ezen jogkönyvét a szász nemzetnek közönsége törvényül el nem fogadta. Annyi bizonyos, hogy noha tételei gyakorlati alkalmaztatást nyertek, valóságos municipális státútummá még sem vált.

Azon municipális törvénynek, melylyel az erdélyi szászok »Statuta Jurium Municipalium Saxonum in Transylvania« czimje alatt 1854-ig éltek, szerzője F r o n i u s M á t y á s brassói tanácsnok volt. Ezen státútumok keletkezését, melyek szintén latin és német nyelven készültek, maga Fronius a német szöveghez írt és a szász nemzetnek előjáróihoz intézett

»— Perque illos leges et jura ministrat

Atque eadem nostris usibus apta facit stb.

»Quas (leges) bene disponens haec in compendia strinxit

Hontems patriae próvida cura suae.

»Parva quidem fateor sunt corpore; sed tamen intus

Maioris rivos utilitatis habent.

»Cuneta fluunt veterum puris e fontibus, et nil

Barbárica secum de feritate trahunt.« stb. stb.

Különbén a könyv akkor mindjárt nyomtatva is volt Brassóban Hontemek nyomdájában; s az utolsó lapon olvasható: »Impressum in Inclita Transylvaniae Corona JVIDXLIII. «

előszavában részletesen beszéli el. E szerint ő szintúgy mint két előde, a szász közönség képviselői által a javaslat kidolgozásával volt megbízva, mely azután a nemzetnek jóváhagyását kinyervén, megerősítés végett Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelemhez felterjesztetett. A király a munkát előbb dr. Lemka Henrik és Turbek János, Danzig város syndicusa és titkára, s Braunsclnveig Simon prussiai királyi ügyész által vizsgálhatta meg, s miután ezek róla helyeslő véleményt adtak, azt Krakkóban 1583. február 13. ünnepélyes okmánynyal erősítette meg. Érvénye közelebb ekkép szabályoztatik: »Quicquid autem bis legibus specialiter non est expressum, id veterum legum constitutionumque regulis Imperatorio Jure comprehensis omnes relictum intelligant¹⁾); a minek folytán mellette póttörvényül a római jog lett alkalmazva.

3. A v á r m e g y é k statútumaira nézve Werbőczy ezeket mondja: »In diversis Comitibus diversas constitutiones super agrorum, pratorum, sylvarum et fluviorum custodia, vei molendinorum statu atque proventibus, et aliis eiusmodi rebus; imo et terminorum et processuum observationibus ut scilicet hic breviori, et ibi longiori processu causa in Sede Judiciaria Comitatus coramComite Parochiali mota terminetur, sana inter sese deliberatione praehabita, facéré quidem et stabilire possunt; (lenerali tamen Decreto totius Regni, atque vetustae et approbatae consuetudini Curiae Regiae in Judiciis observari solitae, praeiudicare et derogare nunquam possunt. Et huiusmodi eorum Statuta solummodo inter eos et in eorum medio valent atque tenent; ad externos tamen, et aliorum Comitatumnobiles, qui bona et jurapossessionaria in ipsorum medio non habent, se non extendunt«

Azonban a dolog természeténél fogva a vármegyei statútumok hatásköre későbbi törvények által nevezetes megszorítást tapasztalt; s névszerint a perlekedés szabályozása már régen törvény által lett rendezve. De másrésről a ké-

¹⁾ Statut L. I. tit. 1. p. 7.

²⁾ Hk. in.: 2. oz. 5. 6. §§.

sőbbi országos törvényhozás is több helybeli viszony rendezését és kezelését a megyékre bízta; p. o. az 1608. k. u. 13. tcz. a jobbágyak elbocsátására, az 1655: 29 és 1715:15 tcz. 5. §-a a vámdíj (tariffa) szabályozására; az 1723:66 tcz. a cselédek és szolgák szegődésére; az 1723:109 tcz. tűzveszélyek elleni intézkedésekre, az 1729:12 tcz. a nemes borok rontásának akadályoztatására; az 1764:26. tcz. az árvaügyekre; az 1791: 57. 1807: 21. 183-/6: 12 tcz. 16 §-a az erdők pusztításainak gátlására; az 1807:20 és 1844: 10 tcz. 2. §-a a futó homok megfajtására stb. nézve.

Ehhez képest a particuláris jogoknak nagy része megyei statútumokon alapszik.

Ilyenmő statútumok az egyes vármegyék levéltáraiban és jegyzőkönyveiben találtnak. Pozsony vármegyének néhány statútumát Szegedi János közölte!). A következő vármegyék, u. m. Csanád, Csongrád (1727. október 1-jéről), Gömör (1745-éről), Máramaros, Mosony, Pozsony (1791. augusztus 27-éről), Sopron (1700 — 1771), Turóc (1791. szeptember 24-éről) és Varasd (1682—1791) statútumaikat az 1791. országos bizottsághoz beküldték ²⁾. Bihar, Pest, Somogy és Verőce megyék néhány statútumának másolatai a nemzeti muzeum irattárában találtnak ³⁾. Pozsony megye 1524-ki, valamint Trencsén és Turóc megyék néhány régi statútuma olvasható Kovachicli Márton György hátrahagyott kézíratai közt-¹⁾. Végre Kraszna (1705 —1774), Zaráud (1745—1769). Küküllő (1610—1668), Belső Szolnok (1643—1769), és Torda (1721—1753) vármegyék, s Aranyos (1609—1628) Háromszék (1466), Maros (összeszedve 1718. július) és Udvarhely (1713—1775) székely székek számos statútumának ⁵⁾ máso-

¹⁾ Tripartitum Juris Hungarici Tyrocinium, Nagy-Szombat, 1776. 644. 1.

²⁾ Elenclius Actorum Exc. Regnicolaris Deputationis.

³⁾ Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényio Regnicolaris III. köt. 401. 1.

⁴⁾ A nemzeti Múzeumban MS. föl. Lat. 97. sz. II. köt.

⁵⁾ Több székelyszéki statútumra nézve l. A nemes székely nemzet statútumai stb. című munkát, és Orbán Balázs Székelyföldjét.

latát, Libloyi Schuler Frigyes által gyűjtve, birja a magyar tud. Akadémia irattára.

Különben kétségtelen, hogy az egyes vármegyék státútumait gyűjteni és tárgyilag rendezve feldolgozni, a magyar jogtudomány szempontjából, olyanokra nézve, kik a megyék székhelyein laknak fontos nem kevésbé, mint diáladatos feladat volna. Eddig — mint látszik — a megyei rendszer iránt mutatkozó nagy lelkesedés daczára is, e tárgyban sehol nem történtek még intézkedések, kísérletek, vagy csak készületek is. Legtöbb figyelmet érdemelnek azon virmeigyék státútumai, hol a társadalmi élet fontosabb irányzatai azok által szabályoztatnak; p. o. Zemplén és Arad vármegyékben a nemes borok ügye; Liptó, Máramaros, Gömör, Turócz stb. vármegyékben a pásztorviszonyok stb.

4.A szabad királyi városok particularis joga azoknak részint privilégiumain, részint helyhatósági státútumain és helybeli szokásain alapulnak. Minthogy pedig Magyarország városi jogait egy különös előadásnak tárgyává tenni szándékozom, itt azokról tüzetesen nem szólok.

5.A kiváltságos kerületek particularis joga. Itt névszerint a jászok-kunok, a hajdú városok, a XVI. szepesi város, Turmező, s Fiume város és környéke kerületeiről kell szólnom.

a) A jászok-kunoknak ¹⁾ 1853-ig főnállt particularis joga közvetlenül ugyan a három-egy kerületnek 1745. május 6-ki nagy privilégiumán, s 1751. és 1799-ki státútumain alapult. De mivel az 1745-ki privilégium csak egybefoglalva akarja azon jogokat reproducálni és szorosabban meghatározni, a melyek a jászokat-kunokat régibb privilégiumaiknál fogva illették, s mivel ezek maguk is privilégiumaiknak

¹⁾ Horváth Péter: Commentatio de initiis ac maioribus Jazygum et Cumanorum, eorumque constitutionibus, Pest 1801.; — és »Értekezés a kunoknak és jászoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotokról«, Pest 1823.; — Gyárfás István: A jászok-kunok története, Kecskemét 1870. sk. (eddig 2 kötet); — Elaboratum Illustrissimi domini Ignatii Almásy de regulatione Districtuum Jazygum et Cumanorum (az 1791: 67. tet. által kiküldött országos bizottság irományai közt. Deputatio Publico-Politica XI. Elaboratum).

megőrzésére mindig különös gondot fordítottak; particuláris joguknak régibb előzményeit is szem előtt kell tartani.

S itt meg kell jegyezni, hogy a jászok-kunok mint Magyarország szabadalmazott lakosai csak azon időponttól kezdve bírnak jelentőséggel, a midőn előbbi hazájukból, azaz Cumaniából — melyről fentebb szoltam, — hazánkba áttelepedtek. Horváth Péter öt ilyen bevándorlásukat különbözteti meg, t. i. a honfoglaló magyarok kíséretében, s szent László, II. István, IV. Béla és I. Mátyás királyaink korában¹⁾; melyeknek következtében a királyok különös pártfogása alatt, és számos privilégium által védve és támogatva az országnak állandó lakosai lettek. Particuláris joguknak alapvonalait már a bires 1279-diki privilégium foglalja magában²⁾, mely későbbi okmányok által nevezetesen kifejtettet. Oszszesen egy közönséget (Universitas) képeztek, és mint ilyen, az 1292-diki³⁾ és 1298-diki¹⁾ országgyűlésekben résztvettek; azonban a következő századokban az országgyűléseken őket nem találjuk; míg 1791. országgyűlési képviselési jogot nem nyertek⁵⁾. Municipális szervezésükhöz képest külön szállásokon (descensus) laktak, melyeknek területén később különös kun községek keletkeztek. Több szállás együtt egy széket (Sedes, Districtus) képezett. Gyárfás 7 ilyen jászkun széket említ, t. i. Hontor, Mizse, Kecskemét, Halas, Zenthelt, Kolbász- és Berénszékeket⁶⁾; de ezek közül csak Kolbászszéke, mint Nagykurság, Halasszéke mint Kiskurság, és Berénszéke mint Jászság maradtak meg; a többiek — a mennyiben kun minőségükből ki nem vetkőztettek — ezekbe beolvadtak. Noha pedig ősi nemzetségi szervezésüknél fogva⁷⁾ egyenlő joggal és

¹⁾ Commentatio de initiis stb. Jazygum et Cumanorum 49. sk. 11.

²⁾ Fehér: Cod. Dipl. Y. köt. 2. r. 512. l.

³⁾ Fejér: Cod. Dipl. VII. köt. 5. r. 502. l.

⁴⁾ (Kovácsics József Miklós: Sylloge Decretorum Coinitialium inelyti Ragui Hungariae I. köt. Pest 1818. 27. sk. 11.

⁵⁾ 1791: 29. tcz.

⁶⁾ Gyárfás István: A jászok-kúnok története II. kötet 304-ik lap.

⁷⁾ P. o. még a XIV. században mond I. Lajos király »Ladislaum ' Comanum aucupem nostram, filium Nicolai Nigri, generationis K u n c h e g, nec non Cumanos sub suo Capitaneatu existentes in perso-

szabadsággal bírtak, a XIII. században mégis köztük nemesekre (nobiles de Comanis), sőt főurakra (Domini de Comanis) is találunk; de a XIV. és XV. századokban csak mint »Cumani Regii« és »Jazones« vagy »Philistaei Regii« említetnek, kik szabadok (libertini), és sem megyei hatóság sem úri hatalomnak nem voltak alávetve; hanem saját bírái és előjárói (kapitányaik, Capitanei) alatt álltak. A jászok-kunok Coines-e és főbírója előkelő országos dignitárius volt; s az 1485-ki »Articuli de Officio Palatinatus« 11. cikke szerint ezen méltóság később állandólag a nádori hivatallal kapcsolatos össze.

A jászok-kunok újabb particuláris joga inkább magánjogi mint közjogi utón nyerte részletes szervezését. Mert az 1514: 3 tcz. a »Comani et Philstaei omnes« utáni jövedelmet a koronái jövedelmek közé sorozván, I. Lipót őket ehhez képest a német rendnek 500,000 forintért adta el, mit azonban az 1715:36 tcz. elzalogosításra változtatott¹⁾. Ezen czim alatt később a pesti katonai rokkantház alapítványának birtokába jutottak; a honnan ők kiváltották magukat²⁾. Összefüggésben ezen kiváltással áll a jászoknak-kunoknak főprivilegiuma, melyet Mária Teréziától 1745. május 6-án nyertek, s melynek alapján azután 1751-ki statútumaik készültek. Ezek 24 cikkből állnak, s az 1751-ki országgyűlésen megvizsgáltat-

ni« *judicare et impedire, ac in rebus arestare dampnificareque nullatenus praesumpmatis.*« I. Lajos királynak 1371. »in villa Twr feria secunda proxima, post festum Georgii martiris« kiadott nyílt parancsa, a mélt gr. Zay-család levéltárában.

¹⁾ »Tametsi Cumani et Philistaei superioribus temporibus inclito Ordini Teutonico pro certa pecuniae summa ad publicas necessitates anticipata venditi fuissent; quia tamen praelibatus Ordo ad efficacem Satisfactionem et Commissionis Regiae eatenus delegatae interpositionem, quaesito emtionis perennalis juri se promptum cedere et renunciare declaravit, dummodo de pecuniariae summáe per eundem depositae reliabitatione assecuretur; ob hoc non nisi inscriptitio seu pignoratitio jure ac titulo stb. in eorundem Cumanorum totali possessione et fructuum perceptione relinquatur et stabilitur« stb. 1715. 34. tcz.

²⁾ Ezen kiváltásra s névszerint a kiváltási összegnek az egyes községek közti felosztására nézve I. Fekete Lajos: A jászkunok története Debreczen 1861. 61. sk. 11.

ván és helyben hagyatván¹⁾ a királynétól ugyan 1751. márczius 5-kén erősítették meg; később pedig a József főherceg nádornak megerősítése mellett készült 1799-ki statútumok által még megbővítették. Egészben véve tehát csak azon viszonyokat fejtik ki részletesebben, és szabályozzák meg határozottabban, melyek a megváltásnak folytán a jászok-kunok közt keletkeztek, s melyek régibb privilégiumaiknak alapelveivel kombináltatván, particuláris joguknak is lettek irányadó momentuma. ¹

b)A hajdúvárosok kerületének²⁾ particuláris joga azon adománylevélben veszi kezdetét, melylyel Bocskay István erdélyi fejedelem a testőrségét képező 9254 szabad hajdúnak 1605. Korponán december 12-kén Kálló mezővárost, Nánás, Dorog és Varjas helységeket, Hadliáz, Vámos-Pérts, Sima és Vid-ban lévő nevezetes birtokrészekkel együtt Szabolcs vármegyében, és pedig »memoratis militibus, haeredibusque et postentatibus ipsorum utriusque sexus universis« »sub merae et sincerae nobilitatis titulo« megadóományozta. Ezen adománylevél és nemesítés Báthory Gábor erdélyi fejedelem által 1609. szeptember 13-kán akkép erősített meg, hogy Kálló helyett csere útján Böszörmény mezővárost nyerték: mivel azonban az erdélyi fejedelmek Magyarországon privilégiumokat nem adhattak, s különben is más nehézségek fordultak elő, közvetlenül foganatosítható nem volt. De II. Mátyás király 1613. áprilho í-jén a Szoboszlón, Nánáson, Hadházon, Vámos-Pércsen és Polgáryban lakó hajdúknak »eandem libertatém et facultatis praerogativam, de Regiae potestatis plenitudine, quam hactenus a tempore, quo in praefata loca condescenderunt, eos habuisse notum et manifestum est«, megerősítette; s Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1626. február 25-én a Böszörmény mezővá-

¹⁾ 1751: 25. tcz.

²⁾»Origo et Status privilegiorum Oppidorum Hajdonicalium ex legibus, privilegiis, aliisque monumentis depromptus«, föl. év nélkül; — Elaboratum Pauli Fay de statu antiquo et recentiori ac futura coordinatione Oppidorum Hajdonicalium (az 1791 -iki országos bizottság irományai közt XII. Elaboratum)

rost tárgyazó adományt megújította, mit II. Ferdinánd király 1632. november 16-án »memoratis liberis bajdonibus Böszörményiensibus, eorumque liaeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis« hagyott helyben. S így III. Ferdinándnak 1656. október 31-ki, I. Lipótnak 1666. december 1-ji és 1687. augusztus 5-kei, s III. Károlynak 1725. november 25-kei privilégiumai, valamint gr. Pálffy János nádornak 1745. véleménye hozzájárulván, Mária Terézia királynétól 1745-ki július 30-án állásuknak azon elhatározását nyerték, hogy részben »conformiter privilegio suo« szabályoztassanak; s »in reliquo usque futuram Diaetam in statu quo relinquuntur.« Végre az 1791: 25. tcz. azt határozta, »ut Districtus sex oppidorum Hajdonicalium in suis legalibus juribus et privilegiis, libertatibus et immunitatibus a Divis Hungariae Regibus concessis et confirmatis in perpetuum conserventur«, de »jus Fisiei Regii juxta articulum 95. 1715. sua legali via determinandum, prout et quaevis obligationes iisdem legitimé actu incumbentes servata recta proportione in salvo maneant«; ugyanazon végzeménynek 29. tczikke pedig országgyűlési képviselési jogukat mondta ki.

Ezekhez képest a Szabolcsin egyének határai közt fekvő hat szabad bajduváros, u. m. Böszörmény, Szoboszló, Nánás, Dorog, Hadház és Vámospércs, szabadalmazott s a vármegyei hatóság alól kivett és önálló törvényhatósággal felruházott kerületet képezvén, mint ilyen, privilégiumaiknak alapján saját particuláris joggal bírtak és bírnak. Ezen particuláris joguk kiválólag municipális statútumaikban foglaltattak, melyek már 1791. határozott formába voltak hozva, midőn az akkori országgyűlési bizottságnak bemutatvák¹⁾.

¹⁾ Hajdonicalium Oppidorum Statuta et vigentes consuetudines circa emptiones et venditiones jurium possessionariorum introductae; és Statuta et municipales consuetudines Districtus Oppidorm Hajdonicalium in foris eorum judiciariis observari solitae;— az 1791-ki országos bizottság (publ. polit.) irományai közt az országos levéltárban fase. T. ladula HHH. 10. és 11. sz. a.

c) A XVI szepesi város¹⁾ kerületének particuláris joga azon privilégiumok alapján, melyeket Szepes vármegye német lakosai már a XVIII. század óta királyainktól nyertek, már 1370. lett municipalis státutumok formájában szerkesztve²⁾. Sajátságos, liogy ezen kerület municipális szervezése lakosai községi állapotával függött össze, melynél fogva I. Lajos királynak számukra kiadott 1347-diki privilégiumában először 24 város említettik³⁾. Ezek közül 13-at Zsigmond király a lengyel koronának zálogosított el, melyek később Lublyó, Gnezda és Podolin városokkal egyesítettvén, a 16-os számra emelkedtek, míg a Magyarországnál maradt 11 község városi minőségükből kivetkőztetett. A 16 város számára III. Zsigmond lengyel király régi particuláris jogukat 1571. Krakkóban augusztus 10-én erősítette meg⁴⁾, s így maradt az 1771. óta is, miután a magyar koronához vissza-capsoltattak.

D) Túrmezőnek (Turopolje), noha törvénykezési tekintetben Zágráb vármegyébe volt bekebelezve mindig; régi privilégiumainak folytán mégis saját particuláris joga

¹⁾ Unger János Károly: Schicksale der Zipser Deutschen, insbesondere aber der XVI königlichen privilegierten Kronstädte. Bács 1820.; — A szepességi XVI városok pragmaticai történet- és államvázlata, Lőcse 1842.; — Bundschreiben der XVI privilegierten Krön- und Zipser Städte an die Jurisdictionen des Königreichs Ungarn, sammt beigeschlossener documentirten pragmatischen Geschichte der XVI Städte, Lőcse 1842.; — Szabó Béla: A szepesi századok, Győr, 1866. Továbbá »Elaboratum Illustrisimi domini Ignatii Almásy de XVI oppidis Scepusiensibus et eorum coordinatione (az 1791-ki országos bizottság irományai közt. Dep. Publ Polit. XIII. Elaboratum.)

²⁾ Nyomatva Wagner Károlynál: Analecta Scepusii Pars I Bács, 1774. 240—261. 11.

³⁾ Ezek voltak: Béla, Durand, Felka, Igló, Lubicza, Matheócz, Menyliárd, Olaszi, Poprád, Ruskinócz, Strázsa, Szombathely és Szepesváralja (melyek a lengyel koronának lettek elzálogosítva); továbbá Lőcse, Kézsmárk, Velbach, Csütörtökhely, Odorin, Káposztafalva, Miillenbach, Tamásfalva, Illésfalva, Száluk és Zakócz. L. Szabó Béla: A Szepesi századok 10. 1.

⁴⁾ Wagner: Analecta Scepusii, Pars I. 239. 1.

volt¹⁾. Ennek egyik főalapját képezi a türmezei 24 község lakosainak a zágrábi káptalan előtt 1560. »feria quinta proxima post festum Beati Valentini Episcopiet martiris« örökvallás formájában történt kölcsönös testvérré fogadása, melynél fogva »ese mutuo et vicissim ac reciproce denuo in fratres adoptivos et dividionales, ac si ab unó alvó seu stipite progeniti essent et procreati, jure perennali recepissent et acceptassent tali modo, ui unó vei altero eorum Divino disponente iudicio, cuius solo nutu cuncta reguntur, ex humanis absque haeredum solatio sublato, bona decedentis in propinquiores et proximiores fratrem eorum superviventem vei eius haeres condescendant et deriventur, jure perpetuo et irrevocabiler possidenda stb. Isto etiani declarato, quod si filia aut soror, vei neptis seu consanguinea aut affinis ipsorum nobilium, absque voluntate et scitu eorum, cuiusmodi ignobili aut rustico nupserit: extunc talis nullam portionem in hereditatis seu quorumcunque bonorum possessionariorum inter ipsos habere et consequi poterit.« Ez örökvallást s az abban megállapított örökösödési rendet Rudolf király 1582. Bécsben martius 8-án privilégium formájában erősítette meg. Ennek folytán mondhatta 1842. Pauler, hogy Turmezőben a királyi fiscus örökösödésének, mint a székelyeknél, több helye nincsen-).

Hasonló Türmező kerületéhez volt egykor a szepesi lánzsások kerülete (Sedes Lanceatorum Nobilium Scepusiensium), mely Szepesmegyében 14 faluból (főhelye Bethlenfalva volt) állt. IV. Béla király 1243-diki privilégiumának³⁾ alapján önálló municipalis hatósággal bírván, közjogilag saját alispánja által kormányoztatott. De magánjogilag különös intézmények birtokában nem lévén, ennek

¹⁾ Ercsi Pál: (Pauler Tivadar), Türmező, az »Athenaeum« 1842. 2. félév 26. számában; — Ifj. Palugyay Imre: Türmező, oklevelekkel kísért jogtörténeti ismertetése, Pest 1848. (Megyerendszer hajdan és most IV. kötet 234. sk. 11)

²⁾ Athenaeum id. sz 203. 1.

³⁾ Wagner Károly: Analecta Scepusii Pars I. 102 1.— Fehér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. I. r. 279. 1.

következtében particularis joga sem volt; s miután az 1802: 10. tcz. által Szepes vármegyében teljesen bekebelezettek, közjogi tekintetben is minden önálló jelentősége megszűnt.

e) Fiume várost és kerületét Mária Terézia 1779. april 23-kai privilégiumával a magyar koronához akkép kapcsolta, »ut urbs haec commercialis Fluminensis Sancti Viti cum Districtu suo tamquam separatum Sacrae Regni Hungariae Coronae adnexum corpus porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur«; s ezen értelemben az az 1807: 4. tczikkkel becikkelyezettett. Már régiebb particularis joga a XVI. századnak kezdetén jegyeztetett fel, s miután az így keletkezett »Statuta Urbis et Districtus Fluminensis« 1527. junius 29. az ottani helytartótól helybenhagyattak, 1529. julius 29. I. Ferdinánd megerősítését nyerték. Különben túlnyomólag városi jog lévén, más alkalommal fogok róla részletesebben szólni.

6. Az említettekén kívül az 1870: 42. tcz. még a következő közönségeket és községeket ruházza fel törvényhatósági jogosítvánnyal: a nagy-kikindai kerületet, s Kővár, Fogaras és Naszód vidékeit (1. §.); nemkülönben a következő városokat: Kecskemét, Nagy-Várad, Versecz, Zilah, Gölniczbánya, Abrudbánya, Vizakna, Vajda-Hunyad, Kézdi-Vásárhely, Hátszeg, Sepsi-Szt-György, Székely-Udvarhely, Bereczk, Csik-Szereda, Szék, Kolos, Ilyefalva, Oláhfalu, Szász-Régen és Fogaras városokat (88. §.); melyekhez az 1873:11 tcz. Baja és Hódmező-Vásárhely, s a 27.tcz. Pancsova, Fehértemplom és Karansebes városokat is csatolta.

Ezekhez járulnak a társországokban Ő Felségének a katonai végvidék városai és községei szervezését tárgyazó 1871. junius 8-ki 1937. sz. a. legf. rendelete szerint ¹⁾ Segnia mint szabadkirályi kikötő város (Königl. Frei- und Freihafenstadt), Carlopago mint szabad kikötő-város (Freihafen-

¹⁾ Gesetz von 8. Juni 1871. über organische Einrichtungen der Städt- und Landgemeinden in der Militärgränze; 6s Städte-Ordnung für die croatisch-slavonische Militärgränze (Verordnungsblatt für das K. K. Heer 1871. 21. sz.)

stadt), s Petrinia, Kosztainicza, Bellovár, Ivanics vára, Brood Zimony, Karlovicz és Pétervárad mint városok.

A mennyiben az 1870: 42 tcz. 5. §-a szerint a törvényhatóságok régi törvényes joga, hogy a törvények és önkormányzati hatáskörüik korlátai közt statútumokat alkothattak, fönntartott: a felhozott közönségek és községek ilynemű statútumok által jövőben saját jogviszonyaikat rendezni, s így, particuláris jogukat szabályozni lesznek jogosítva.

7. Végre a jogparticularismus szempontjából még a következő községeket és testületeket tartom felemlítendőeknek:

a) A praedialisták községeit. Ezeknek particuláris joga egyes királyi privilégiumok, főpapi engedélyezések, községi megállapodások és helybeli szokások alapján alakult. Például szabadjon azoknak néhányát kiemelnem.

Az esztergomi érsek egykori praedialistáira nézve érdekesek azon privilégiumok, melyeket maguk az érsek azoknak tekintetéből egyes királyoktól nyertek, névszerint IV. Bélától 1256., IV. Lászlótól 1275., I. Károlytól 1332. és I. Mátyástól 1464. De különös figyelemre méltók olyan privilégiumok, melyek maguknak a praedialistáknak adattak. Ilyenek kiválólag a vajkai praedialisták privilégiumai, melyeket Knauz Nándor közzétett¹⁾.

A győri püspök és káptalanak is vannak ide vonatkozó privilégiumai, névszerint I. Mátyástól 1469, és II. Ulászló 1498. privilégiumai. A jiraedialisták jogi állása tekintetéből nevezetes azon egyezmény, melyet Napragi Demeter kalocsai érsek és győri püspök nagy- és kisbaichi, és szavai praedialistáival 1609. »in festo Beati Emerici Ducis« a győri káptalan előtt kötött. Sőt a régebbi időkben is megvannak még ilynemű szabályozások, p. o. azon okmányban, melyet Kálmán győri püspök baycbai praedialistái számára 1358 »feria sexta in die Sancti Stephani prothomartiris« adott²⁾

A zágrábi püspök és káptalan praedialis-

¹⁾ Új Magyar Múzeum, Pest 1860. I. köt. 249. sk. 11.

²⁾ Ezen adatokat kézirat-gyűjteményemből vettem.

tftit illetőleg kiemelem Mátyás királynak 1470-ki privilégiumát¹⁾, melyet egy 1659. törvénykezési átirat szerint I. Lipót király 1674. erősített meg²⁾. Különben a zágrábi püspök prae(lialistáinak két osztályát kellett megkülönböztetni, a horvátországiakat és a torontálmegyeiket; kiknek számára külön külön 1842. óta két curialis comes a püspöknek udvarában bíraskodott.

A pannonhalmi főapátságnak fűsi praedia-listái viszonyait 1383. »in dominica Laetare« István apát szabályozta³⁾. Újabb szabályozásnak II. Benedek főapát részéről 1732. volt helye¹⁾

b) Kisebbségeknek particuláris jogai tulajdonilag a földesurak engedélyezésétől függtek, kik nemcsak jószágaiknak tulajdonosai voltak, hanem a »jus eminens«-nél fogva, melyet bírtak, jobbágyaik és alattvalóik fölött az úri hatalmat is gyakorolták. Mind a mellett a törvény korlátai közt a népautonómiának is volt helye, s ilyen községek helybéli szokása nemcsak kötelező erővel bírt, hanem újabb törvények által többször zsinórmértékül is vétetett⁵⁾.

c) Werbőczy szerint »mercatores ac institores, sartores, pellifices, cerdones, et alii opifices, in ipsorum collegio, et inter sese statutaconderepossunt, consensu Principis accedente⁶⁾. A székek ilyenmű statútumainak alapján a particuláris jognak sajátos neme keletkezett.

d) Erdékes jelenségek az erdélyi jognak terén voltak az u. n. geréségek (Gerebionatus). Ezek közt a legnevezetesebb Vízakna, melyet a gróf Haller család bírt, mely azonban később taksás hely lett, s az 1870:42 tcz. 88. §-ánál fogva jelenleg köztörvényhatósággal van felruházva. Kétség-

1) Kerchelich Boldizsár: História Cathedralis Ecclesiae Zagrabien-sis, év nélkül 48. 1.

2) A Liber Regiusban.

3) Damiani Fuxhoffer: Monasteriologia Regni Hungariae 2. kiad. Czinár Mór által Pest 1858. I. köt. 93. 1.

4) U. o. 133. 1.

5) P. o. Werb. Hk. Ili: 29. cz. 2. §-a és 30. cz. 1. és 4 §§-ai. — 1840: 8. tcz. 6. §-a.

6) Hk. III: 2 cz. 7. §-a.

télen, hogy régenten Erdélyben ilyen gerébségeknek nagyobb száma is volt¹⁾.

e) Némileg ezekhez hasonlók voltak Magyarország éjszakai vármegyéiben különösen, Trencsin-, Liptó- és Arvamegyékben az u. n. *soltészség*ek (Scultetiae)¹⁾, melyeket azonban már Mária Terézia 'az urbárium behozatalának alkalmával az 1773. január 20-ki 5868. sz. a. legf. rendelete által megszüntetett³⁾.

f) Végre említendők az egyes rumán községekben egykor főnállt *kenéz*ség^{ek} (keneziatu) is⁴⁾, melyeknek hasonló természete volt. Van okmányi tudomásunk hogy ilyen kenézségek nagy számmal Máramaros és Hunyadmegyékben léteztek.

Mindezek a magyarországi particuláris jogok szempontjából különös figyelemre méltók.

C.

Jelen fejtegetésemnek feladata egyedül az lévén, hogy a Magyarországon egykor főnállt, és az ugyan-

¹⁾ Ezekről az erdélyi írók gyakran tesznek említést, p. o. Siebenbürgische Quartalschrift VII. köt. 94. sk. 11.; Sebaser: De jure Flandrensi 25. sk. 11.; Beschner: De praediis 9. 'sk. 11.; Eder: Observationes ad Eelmerum 119. sk. 248. 255 11.; Sebülér Károly: Umriss und kritische Studien zur Geschichte Siebenbürgens I köt. 73. 1. és 13. sz. okmány, és II. köt. 140. 1.; Libloy-i Schuler Frigyes: Siebenbürgische Bechtsgeschichte 2. kiad. Nagy-Szeben 1867. I. köt. 26. 241. és 439. 11. — Schüler Károly id. m. II. köt. 142. sk. 11. ilyenmű gerébségeknek tíz érdekes példáját említi.

²⁾ Schwartner Márton: De Scultetiis, Buda. 1815.

³⁾ Pfahler Károly: Jus Georgicum Begni Hungariae, Keszthely 1820. Bevez. CXXXIII 1.; v. ö. Pauly Károly: Constitutio Bei Urbialis Begni Hungariae. Bécs 1817. 155. és 511. 11.

⁴⁾ A kenéziségekről l. Kovacsóczy: Árpádia II. köt. 38. 1. — Kenderessy Ferenczet Thaisz András »Sas« című folyóiratában II. köt. 1831. 23. 1. — Vizsgálódás az erdélyi Kenéziségekről, Nagy-Enyed 1846.— Gróf Kemény József: Ueber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachei in Siebenbürgen, Kurz Antal, Magazin für Gesch. stb. Siebenbürgens, II. köt. Brassó 1846. 2. 86. sk. 11 stb

itt jelenleg főnálló jogrendszernek körében az országos jog és a particuláris jogok közti viszonyt tárgyazó kérdéseket az összehasonlító módszer szempontjából megvizsgáljam; nem szükséges, hogy a jogtudományi metaphysica álláspontjára emelkedve, a jogéletnek terén észlelhető jelenségeknek utolsó alapját és okait nyomozzam, vagy phaenomenologicus vizsgálódások útján a társadalmi rend keletkezésének és főnállásának alapelveit keressem. Itteni hivatásomnak eleget teszek, ha az összehasonlító módszer kívánalmaihoz képest előbb az *a n a l y s i s* útján — a társadalmi fejlődés általános menetét szem előtt tartva — a bárhol és bármi időben is a jogalakulás és jogrendezés alkalmával fölmerült jelenségeket, s az azoknak alapul szolgált tényezőket constatálom; a z u t á n pedig a *s y n t h e s i s* útján ezen tényezők működésének irányait és hatásának eredményeit az itt szóban lévő kérdésre nézve meghatározni igyekszem.

A jogalakulásnak és jogrendezésnek minden időben és minden népeknél két főtenyezőjét kell megkülönböztetni, az államnak jogszabályozó hatalmát a törvényhozás útján, s a népautonomiát. Mindkettőnek van sajátos természete; s úgy szintén mindkettőnek működése is belső momentumaihoz képest külsőleg különféle módon nyilatkozik. A kettőnek eredményei is a társadalmi életnek számos és sokféle irányzatai és tényköriülményei által vannak feltételezve.

Általános jelenség az is, hogy valamennyi európai államok jogrendszereiben a jogszabályozás említett mindkét tényezőjének hatása és eredményei az országos jogban nem kevésbé mutatkoznak, mint a particuláris jogokban.

S ehhez képest találjuk és észlelhetjük a jogalkotás terén az államtörvényhozás és a népautonomia eredményeit a fent egybeállított jogrendszerekben.

Névszerint a r ó m a i j o g n a k e tekintetben hármass jelentőségét lehet megkülönböztetni; magában véve, jogtörténeti befolyásához képest, melyet a középkor és az újkor jogrendszereire gyakorolt, s legislativ értelemben, a mennyiben néhány törvényhozás által — mint szokás mondani — recipiáltatott.

A római jog alkotó és rendező tényezőinek tüzetes tanulmányozása itt, hol azt tulajdonképp csak mint az újabb európai jogélet előzményét vesszük szemügyre, feladatához nem tartozik. Különben is erre nézve a tiszta római jogról készült valamennyi tan- és kézikönyvek részletes adatokat tartalmaznak. Fentebb is róla egyedül annyiban szóltam, a mennyiben annak rendszerében a birodalmi jog és a particularis jogok közt sajátos szempontokat tüntet fel. Kétségtelen ugyanis: *a)* Hogy tulajdonképi törvényhozásnak, ezen szó mai értelmében, a rómaiaknál a köztársaság korában még nem volt helye, s a császárság korában csak annyiban, a mennyiben a »Constitutiones Principum« annak megfelelő kiindulási és célpont szerint készültek; *b)* Hogy a népautonómiának is a rómaiaknál más értelme volt, mint mai időben. Mert a római társadalom és jog fejlődésében csak az államiét általános rendezésének eredményei bírván jelentőséggel; az, mit nemzeti elemnek neveznek, s a mi a népvándorlás óta Európában a társadalmi és jogi lét alakulásának és rendezésének egyik hatalmas és kiválólag jellemző tényezője lett, arra hatással vagy befolyással nem volt. *e)* A római jog és a későbbi jogrendezések közti ezen nevezetes ellentét alakilag nem kevésbé, mint anyagilag jelentékeny volt; mert nemcsak az anyagi jogintézményekben, hanem az egész rendszer formaszertű rendezésében is fontosnak mutatkozott; *d)* Hogy a római jog teljesebb kifejtésének korában a szokásos jognak jelentősége mindinkább csekélyebb lett: de annál nagyobb fontosságot nyert a szakképesítettség (praetori jog) és a tudomány (jogtudósok fejtegetései és nyilatkozatai); *e)* Hogy ezen előzményeknél fogva a római jogrendszerben a particularis jogok határozott nemzeti szint nem mutatnak, és csak provinciális, városi vagy vidéki jogok voltak, melyek a területiális, helyi, vallásos és kulturai sajátágnál semmi egyéb jelentőséggel nem bírtak.

Egészen más szempont alá esik a római jognak hatása a középkor i j o g r e n d z e r e k kifejllesztésére és tökéletesítésére. Kétségtelen ugyanis, hogy ennek folytán a római jog a középkor jogtörténetének egyik igen érdekes tényezője

volt¹⁾: melynek részletesebb vizsgálódásába mindazáltal itt nem bocsátkozom. Csak általános jellemzésül emelem ki azt, hogy kettős iránya volt, az egyik doctrinális, a másik pedig gyakorlati. Az előbbi a középkori jogiskolák működéséből indult ki, a glossában nyert határozott nyilatkoztatást és formulázást, és egész Európának középkori tudományosságában és irodalmában mutatkozott hatályosnak egyaránt. Az utóbbira csak azon országokban találunk, melyeknek területe egykor a római birodalomhoz tartozott, és későbbi jogfejlődése a római joggal nem szakított (p. o. Olaszországban, déli Franciaországban, sőt némileg Spanyolországban is), s melyekben ennek következtében később is több oly intézmény állt fön, melyek a római jogban gyökereztek. Ellentétet képeznek azon országok, melyekben a római jognak ilyenmő gyakorlati jelentőségére nem találunk²⁾).

De fontosabb ennél még az u. n. r e c e p t i o, mely a római jogot néhány államban, p. o. a német birodalomban, utólag emelte kötelező erőre. Ez azonban az országos jog és a particuláris jogok közti viszonyra döntő befolyással nem volt; s nevezetes, hogy míg Franciaországban a római jognak gyakorlati érvénye később az ottani egységes országos törvények codificatiójának főtámaszát képezte, a német birodalomban épen a római jognak receptiója eredményezte a particuláris jogok teljesebb kifejtését³⁾. Különben minden feltételezések közt kétségtelen, hogy a római jognak receptiója a fönálló törvények codificatióját hatályosan elősegítette.

A római jognál itt sokkal érdekesebbek reánk nézve a középkor és az újkor törvény- és jogrendszerai.

¹⁾ Wenzel Gusztáv: Egyetemes Európai Jogtörténet 97. 372. 11.

²⁾ Például szolgáljanak a skandináviai országok. »Da die skandinavischen Gesetzgeber — mond egy újabb író — das römische Recht, dem die neueren Völker eine Masse von Grundsätzen entlehnten, nicht kannten; so konnten sie mehr als jene, ihre Bestimmungen der Natur des Bodens, und dem Charakter seiner Bewohner anpassen Schmidt Er.: Schweden unter Karl XIV. Johann, Heidelberg, 1842. 197. 1.

³⁾ A római jognak a német birodalomban történt receptiójára nézve igen érdekes munka: Stölzel Adolf: Die Entwicklung des gelehrten Richterthums in deutschen Territorien, két kötet, Stuttgart, 1872.

Mert szorosán véve ezek képezik az Európában főnálló jogi rendnek tulajdonképi történeti alapját; úgy hogy korunknak nevezetesebb jogfejléményeit, s névszerint a magyar jogot is, közvetlenül végeredményeiknek kell tekinteni, melyekkel szemben a római jognak csak alárendelt jelentősége van. S noha az összehasonlító módszer analysisának nem képezik oly alkalmas és biztosan használható tárgyát, az egyes jelenségek combinatiójából a fejlődés uralkodó irányzatait mégis könnyen felismerhetjük.

S így itt a jogrendezés két főtényezőjének, t. i. az államtörvényhozás és a népautonomiának állásában sem az egyformaság, sem a stabilitás lényét és jelenségeit nem észlelhetjük ugyan: de ennek okát nem annyira a korszellem ingadozó hatásában, mint egyes eseményekben kell keresnünk, melyek egyik-másik országban magát a jogrendezést zavarják, s a viszonyok általános fejlődésének természetszerű menetét itt-ott akadályoztatták.

Ez különösen az államhatalomnak afőnállott jog rendezésére gyakorolt befolyásán mutatkozik. Mert az egyes törvényhozások a legkülönfélebben működtek; hol — mint Franciaországban, az ibériai félsziget államaiban és Alsó-Olaszországban — a királyok túlyomó elhatározása mellett, hol — mint a skandináviai országokban, s a nagyobb önállóságra emelkedet éjszakolaszországi és a lianzavárosok községeiben—anépgyűlések tekintélyes részvétével, hol — mint először Angliában, s úgyszintén Magyarországon, később a német birodalomban is — rendezett birodalmi és országgyűlések hozzájárultával. S a megállapított szabályoknak is több nemét kellett megkülönböztetni, kiválólag tulajdonképi törvényeket és fejedelmi privilégiumokat (Angliában u. n. cartákat), melyeknek nemcsak alakilag különböző hatása volt, hanem tartalomra nézve többféle jelentősége is. Mert a dolog természetében fekszik, hogy a csupán alkalmi törvényeknek más hatása volt, mint azoknak, melyek állandó szabályt foglaltak magukban, s hogy az utóbbiak közt is nagyobb jelentősége volt azoknak, melyek általánosabb elveket tartalmaztak, mint azoknak, melyeknek szabályozása csak egyes esetekre vagy viszonyokra vonatkozott.

A népautonómiára nézve a tulajdonképi középkort, s a XIV. század ótai időket kell megkülönböztetni. A középkort ugyanis a népautonomia virágzó korának lehet nevezni, úgy hogy akkor a szokás, a vidéki, városi és községi statútumok, a német »Weisthum«-ok, a francia »coutume«-k, a spanyol »fuero«-k stb. voltak a jogszabályozásnak irányadó alap-eleme. S itt ismét a dolog természetében feküdt, hogy az egyes államok lakosainak nemzetisége mindenütt az ezen úton keletkezett társadalmi és jogi rendre nagyobb-kisebb befolyást gyakorolt. A XIV. századtól kezdve azonban mindenütt nevezetes fordulat állt be, mely a XV. századnak vége óta az államhatalomnak a népautonomia irányában határozott túlnyomóságát eredményezte.

S ezen eseményeknek felelt meg a fentebb jelzett államokban az országos jog és a particuláris jogok közti viszony is. Kétségtelen tény az, hogy a középkorban a particuláris jogok mindenütt túlnyomók voltak. Az országos jog, melynek jelentősége a XIV. század óta nagyra emelkedett, a XV. századtól kezdve uralkodóvá lett, úgy hogy ennek irányában a particuláris jogok csak alárendelt állással bírtak. Az óta pedig folyton folyva a jog rendezésére oly tényezők kezdtek hatni, melyek a particuláris jogok érvényének körét mindinkább szűkebb korlátok közé szorították. Ilyenek voltak a XIV. században a római jog doctrinális tekintélyének emelkedése, mely néhány országban annak formaszzerű receptiójához vezetett; a XV. században az államhatalomnak határozottabb kifejtése, szilárdulása és öszpontosulása; a XVI-ik században a bölcsészeti szellemnek ébredése, mely a XVII. század óta a jogtudomány növelését is áthatotta, s a törvényhozás gyakorlásának is egyik irányadó momentumává lett stb.

Ezeket előre bocsátva, ha a fentebbi — Magyarországon az országos jog és a particuláris jogok közt fönállott viszonyt tárgyzó fejtegetésemnek eredményeit egybefoglalom: több tekintetre találunk, melyek az összehasonlító jogtudomány szempontjából fontosak és érdekesek.

I. Mindenekelőtt a magyar jog fejlődési terének nagy terjedelme, s magának ezen fejlődésnek extensiv nagyszerűsége tűnik szembe. Valamint a Közép- és Al-Duna völgye

volt Magyarország államléte kifejlésének mintegy természet-szerű színhelye, úgy hogy azt az ezen folyam két oldalán elterülő síkságok, és azon vidékek képezték, melyeket a Kárpátok, az Alphavasok és a Balkán hegylánczai körülvonaloznak: úgy ugyanazon terület volt a magyar jog fejlődésének tere is. Ehhez képest azon országok és vidékek, melyekre a magyar koronának hatalma nem terjedt, noha rövidebb-hosszabb ideig királyaink birtokában voltak, ide nem számíthatók. Ilyenek voltak IY. Béla király korában Styria, Nagy Lajos király korában Sicilia, utóbb Lengyelország; I. Mátyás király korában Ausztria, Styria, Karintbia és Kraina, melyeket tényleg, s Morvaország, Slézia és a két Luzsicza, melyeket az 1478-diki olmtützi békekötésnél fogva zálogképen bírt. Mindamellettt itt nem a geographiai, hanem a kulturai momentumok szolgálnak zsinórmértékűi. S azért, noha a törökök a XV. században nemcsak a magyar korona déli tartományait árasztották el, hanem a XVI. és XVII. századokban az anyaországnak nagyrészét is is elfoglalták, sőt másfél évszázadig fővárosát, Budát is bírták; a törökök joga mégis, midőn a magyar jogról van szó, határozottan és elvileg tekinteten kívül maradimig másrésztől Siciliát és Lengyelországot, melyeknek elseje Magyarország jogára némi specificus befolyást gyakorolt¹⁾, utóbbika Magyarországtól sok intézményt tanult el (p. o. a XIV. századi módus exercituandi egyes részeit, a leányegyedet stb.), egészen említés nélkül nem hagyhatjuk.

2. Minthogy már kimutattam, hogy általánvéve minden jogalkotásnak és jogfejlésnek két főtenyezője van, t. i. az államhatalom részéről a törvényhozás, s a nemzet részéről a népa autonomia; itt különösen a magyar jogra vonatkozólag ezen két jogalkotó tényező jelentőségét kell meghatároznom. Mivel pedig nem dogmaticus szempontból a gyakorlati magyar jog elveiről és tantételeiről szólok, ha-

¹⁾ »Processus iste iudiciarius et usus processuum, quem in causis inchoandis, prosequendis discutiendis et terminandis observamus, regnante domino Carolo Rege per eundem ex Galliarum flnibus (helyesebben »ex Sicilia«) in hoc Regnum inductus fuisse perhibetur.« Werbőczy Hk. II: 6 12 §.

nem az összehasonlító jogtudomány magasabb álláspontjára emelkedve, feladatomból azt tűztem ki magamnak, hogy jogunk keletkezésének és fejlődésének, s jogrendszerünk főállásának mélyebb momentumait és feltételeit az országos jog és a particuláris jogok közti viszonyra nézve, kifejtsem: itt törvényhozás neve alatt nem kizárólag az országos törvényeknek a magyarországi 1791: 12. tcz., és erdélyi 1791: 7. tcz., s a társországok tekintetében az 1868: 30. tcz. 47-ik §-a szerinti megállapítását, hanem Werbőczy Hármaskönyve II: 6. címjéhez képest általában az államhatalom jogalkotó működését értem, mely névszerint királyi privilégiumok formájában is nyilatkozik. Sőt itteni feladatomból nézve a királyi privilégiumok annál fontosabbak, minthogy a particuláris jogok Magyarországon többnyire ilyeneknek alapján keletkeztek és állnak fön. A népaúto nomia hatása és jelentősége is a koronként érvényben volt, illetőleg a főálló legislativ jogrendezés által feltételeztetik.

3. Ezek azon praemissák, melyek szerint a magyar anyaországon az országos jog és particuláris jogok közti viszonyt közvetlenül kell meghatározni. Az előbbi kapcsolt részek és Erdély, s úgy szintén a székelyek, az egyes vármegyék, és az 1870. óta szabályozott municipiumok particuláris jogai főállásának alapja a törvény. Mindamelllett a privilégiumok itt is többször alkalmazvák. Például szolgáljon II. Ulászló királynak Budán 1496-ban »in festo Conceptionis Beatae Mariae Virgiuis« kelt privilégiuma, melylyel Slavonia különös címert nyert¹⁾; valamint az erdélyi székelyek számos privilégiuma, és azon királyi privilégiumok, melyekkel egyes vármegyék pecsétjei szabályoztalak. Az erdélyi századok, a szabad királyi városok, és a szabadalmazott kerületeknek pedig valamint köztörvényhatósági állása, úgy ennek alapján particuláris jogaik is eredetileg privilégiumok után voltak megállapítva; olymódon, hogy azoknak

¹⁾ Kercselics Boldizsár: De Regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Notitiae praeliminares, Zágráb s a. 301.1; — Fejér György: Croatiae et Slavoniae cum Regno Hungariae nexus et relationes. Buda 1839. 46. l. — Kukuljevics Iván: Jura Regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae I. köt. Zágráb, 1862. 234. l.

statútumai, s a reánk nézve egyes fontosabb kérdésekről hozott törvények többnyire csak azon elveket és tételeket fejtették ki részletesebben, melyek a privilégiumokban foglaltnak.

4. Magyarország jogtörténetének szempontjából főérdek ű, de egyszersmind fölötte nehéz kérdés az, mely a magyar korona adnectált országainak jogai és a magyar anyaországnak joga közti viszonyt tárgyazza. Kétségtelen, hogy az anyaország joga a törzset képezte, mely körül az adnectált országok jogai csoportozvák. Kétségtelen azonkívül, hogy az anyaországnak joga ezeknek mindenikére nagyobb-kisebb befolyást gyakorolt, valamint hogy ezt fentebb még Galiczia, Lodóméria és Bulgária jogaira nézve is kimutattam. De másrésről bizonyos lévén, hogy ezen országoknak állása szemben a királylyal, a koronával és az anyaországgal államszerzödések és privilégiumok által volt meghatározva: minthogy ezek nem valának egyformák, ezen különféleség mutatkozik a területükön főnállott jogok tekintetében is, úgy hogy általános elvet ezekre nézve megállapítani lehetetlen. Nem marad tehát egyéb hátra, mint az összehasonlító jogtudomány szabályait követvén, hazai jogunknak ezen főérdekű kérdését a más európai jogrendszerekben találtató analóg kérdésekkel egybefoglalni, s az Összehasonlító módszer analyticus eljárásának utján tájékozottságot és útbaigazítást keresni.

Ezen eljárásnak eredménye az, hogy itt se nem a tiszta coordinatióra találunk, se nem azon organicus belső összefüggésre, mely határozott alárendeltséget vagyis subordinatiót eszközölhetett volna ki. A magyar anyaország joga és az adnectált országok jogai közti viszonyban oly rendszert észlelünk, mely a coordinatio és a subordinatio sajátságos combinatiójára volt alapítva, s melynél fogva amaszt országos jognak, ezeket particuláris jogoknak kell ugyan nevezni, a nélkül azonban, hogy ezen jellem minden részletben határozottan és világosan tűnnék szembe. Csak a más európai államok jogrendszerein észlelhető analóg jelenségekkel való összehasonlítás azt mutatja, hogy számos és fontos részletes eltérések mellett is, egészben véve oly hasonlatosságnak, sőt némiben oly egyformaságnak is van helye, hogy ezeknek segítségével

a magyar jognak ezen fontos kérdésére nézve is teljes tájékozottságot nyerünk. Így kétségtelen, hogy azon foederatív rendszerre nézve, mely szerint, valamint a többi hun-scytha országok egykor szerevezve voltak, úgy Magyarország is alakult: a régi római birodalomnak — mely szintén a foederatio elve szerint volt rendezve — állapotai sok igen érdekes hasonlatosságot nyújtanak; állam- és jogtörténeti előzményei pedig az itt szóban lévő kérdésre nézve több tekintetben nevezetes felvilágosítást nyújtanak. Kétségtelen azon kívül, hogy Dalmatia, Horvátország, Bosznia, Cumania, s az ezen utóbbinak egykori területén később keletkezett havasalföldi és moldvai vajdaságok oly jogokat használtak, melyek lényeges részeikben az anyaország jogához nemcsak organicus, hanem bizonyos filiatíói kötelékekkel voltak fűzve, úgy hogy köztük a subordinatio viszonya félreismerhetetlen, milyenhez hasonlóra az egykori német birodalomban, Olaszországban, a skandináviai országokban, az orosz birodalomban és a régi Csehországban is találunk. Kétségtelen végre, hogy Szerbia, Gallicia, Lodóméria és Bulgária egykori jogrendezése oly törvényeknek alapján történt, melyek a magyarországi törvényekkel és a magyar joggal általános belső organicus összeköttetésben nem álltak; a mihez képest ezek közt lényegre nézve a coordinationak bizonyos viszonya állt fön, mely azonban külsőleg egyes, és pedig inkább politikai és társadalmi, mint tulajdonképi jogi momentumok által szorosabban volt összefűzve; valamint ehhez hasonló jelenségeket az 1789. előtti Franciaország, az ibériai félsziget előbbi országai, és az egykori Lengyelország is felmutattak, s Nagy-Britannia és bizonyos tekintetben az orosz birodalom mutatnak jelenlegis.

5. Különben meg kell még jegyezni, hogy noha a jogtudomány az általam itt fejtegetett kérdés megoldásánál folytán nemcsak több tekintetben határozott tájékoztatást, hanem egészben vénevezetes felvilágosítást is nyer; a joggyakorlatnak terén abból fontos következtetéseket vonni még sem lehet. Csak annyiban szükséges azt itt is szemelőtt tartani, a mennyiben a praktikusoknak szintén tudniok kell, hogy a jogászai szaktudomány oly hatalom, melynek

mékenyítő hatása hiányozván, foglalkozásuk minden neme-
sebb emelkedettséget nélkülözni fog.

Mindezeket az összehasonlító módszerek analysisa
constatálván, azokhoz képest a *s y n t h e s i s*, a jogalkotó
tényezők összhatásának formáit hozza tisztába. S e tekintet-
ben meg kell jegyeznem, hogy a jogalkotásnak azon irányzatai,
melyeket Werbőczy a Hármas könyv bevezetésében és II: 6.
czimjében kifejtett, vagy melyek az előbbi királyi Curia
1769-ki döntvényeiben foglaltatnak, a mai jogtudomány kí-
vánalmainak, s jelen törvényhozásunk feladatának többé meg-
nem felelnek. S ezen szempontból, minthogy korunknak jogi
öntudata hármas irányt emelt érvényre, mely a főálló jog
megállapításában és a társadalmi rend szabályozásában min-
denütt zsinórmértékül szolgál, t. i. a törvényhozás, jogszol-
gáltatás és a tudomány irányait; a magyar jog tanulmányo-
zásában és művelésében is ezen hármas irányhoz képest kell
eljárjunk.

Eddigi fejtegetésemnek alapján — úgy hiszem — már
képesek vagyunk azon kérdésre határozott feleletet adni,
hogy hazai jogrendszerünkben jelenleg minő viszony áll fön
az országos jog és a particuláris jogok közt?
s magánjogunk újjáalakulásában minő jelentőséget kell
ezen viszonyoknak tulajdonítani?

Országos jogunkat e tekintetben úgy veszem
szemügyre, miként az az 1861-ki Országbírói Értekezlet u. n.
ideiglenes törvénykezési szabályai által állapított meg,
melyek szerint az előbbi hazai törvények, a mennyiben ez a
közhitei megrendítése s a magán-jogviszonyok sérelme és a
törvénykezés főnakadása nélkül történhetett, ismét, és pedig
úgy visszaállítottak, hogy — míg az alkotmányos törvény-
hozás rendszeres művét befejezhetné — az országbírói ta-
nácskozmány által megállapított határozatok ideiglenes in-
tézkekeképen szolgáljanak zsinórmértékül. Az Országbírói
Értekezlet 1861. január 23-kától márczins 4-kéig tartotta
tanácskozásait, melyeknek végzéseit az 1861-ki országgyűlés-
nek alsó háza június 22-ki, s a felső ház július 1-jei ülésében
tették magukévá, és Ő Felsege is ennek folytán hagyta hely-

ben. Azóta pedig a magyar törvényhozás számos részletes határozmányokat állapított ugyan meg, de rendszeres organicus változásokat nem tett.

A particuláris jogokra nézve tehát azon elvek maradtak érvényben, melyeket Werbőczy Hármaskönyvének III. része, az 1723-ki törvények, és az Országbírói Értekezlet kijelöltek. Az 1855-ig főnállt erdélyi jogban a két utóbbi szabályozás nem bír érvénnyel; ellenben itt a Hármaskönyvön kivül az 1541—1854-ki fejlődési eredmények, a mennyiben későbbi törvények által megszüntetve vagy megváltoztatva nincsenek, tekintetbe veendők. A dolog természetében fekszik, hogy a magyar szent korona régebbi adnectált országainak jogai tekinteten kívül maradnak. De valamint Magyarországnak 1865/7. ótái törvényei, úgy a társországoknak 1868. ótái törvényei is alkotmányszerű érvényök szerint szabályul szolgálnak.

Ehhez képest a particuláris jogoknak általán véve ketős alapja van: egy országos, mely országos törvényekben áll, és egy particuláris, mely helyhatósági státútumok, községi intézkedések és szokás által, tehát a népautonomia alapján érvényt nyert. Az előbbi az országos jog és a particuláris jogok közti organicus összefüggést közvetíti; az utóbbi a particuláris jogoknak részletes kifejtését eredményezi.

Látjuk ezekből egyszersmind azt is, hogy a particuláris jogoknak fősúlypontja nálunk a helyhatósági státútumokban fekszik, melyekre nézve a következő szabályok szolgálnak zsinór-mértékül.

Werbőczy szerint¹⁾ »semmi oly közönség (Universitas), mely nem bír saját törvényhatósággal, nem hozhat státútumokat. Ezt is oly esetekben, melyek az isteni és emberi törvényeket meg nem sértik, úgy hogy státútumok valami jogtalanságot vagy kárhozatot magukban ne foglaljanak, és mások jogainak világos ártalmára és sérelmére ne legyenek. S a közönségek efféle státútumai egyedül köztük és körükben érvényesek és kötelezők. A vidékiek és más közönségbeliekre pedig, kiknek azok keblében jószágaik és birtoki jogai

¹⁾ Hk. in: 2.

nincsenek, nem terjednek. Efféle rendeleteket és statútumokat pedig a nép többségével és józanabb részével kell hozni és megállapítani.«

Ezen szabályoknak értelmében tehát jogérvényes helyhatósági és municipális statútumoknak kellékei a következők:

1. hogy a közönségnek vagy községnek, mely statútumokat hoz, önálló törvényhatósága legyen; 2. hogy annak gyűlésén hoztassanak, melyre mindazok megliiva legyenek, kik a közönséget vagy községet képezik avagy képviselik; 3. Illő tanácskozás után, a jelenlévők szótöbbségével vagy józanabb részével (cum maiori et saniori parte populi), s ha az egyesek jogainak megszorítása van kérdésben, egyhangú szavazatokkal; 4. a statútum sem az ország törvényeivel vagy szokásaival, sem az egyesek magánjogaival ne ellenkezzen; 5. fontosabb esetekben a királynak helybenhagyása is szükséges¹⁾).

Azért a helyhatósági statútumoktól különböznek; 1. egyes testületek szabályai; 2. a czéhek szabályai²⁾; 3. társasági szerződések p. o. közbirtokosok közt; 4. önálló törvényhatósággal fel nem ruházott községek szabályai³⁾; 5. közös érdekű vállalatok végett összeállított társaságok szabályai⁴⁾). Ezeknek érvényességét és hatását az országos törvény vagy királyi privilegium netaláni engedélye és határozata⁵⁾, részint — a mennyiben szerződési viszonyról van szó — a szerződések természeté szerint kell megítélni.

Ezen elveket legújabb törvényeink fön is tartják, azon

¹⁾ Lásd p. o. az 1635: 8., 1715: 120. tezikket. V. ö. Hk. III: 2 ez. 2. és 7. §§-ait. Vannak példák, liogy helyhatósági statútumokat az országos törvények megsemmisítettek; p. o. 1647:78.(19. §.) 79; és 1715: 70. és 120. (4. §.) tezk.

²⁾Vannak példák, hogy egyes czéheknek ártalmas szabályai az országos törvényhozás által voltak megsemmisítve, p. o. 1715:79., — 1723:74., 1729:10. tezk

³⁾P. o. Hk. III: 33. ez. 4. §.

⁴⁾P. o. a folyószabályozások vagy vasutak építése végett összeállt társulatok.

») Hk. III: 2 tez. 7. §.

módosításokkal, melyek a magánjogunkban alapelvül elfogadott törvény előtti egyenlőségnek következményei. Névszerint:

Az 1870.42. tcz. szerint az önálló törvényhatóság szabályrendeleteket (statútumokat) önkormányzati hatáskörének korlátái közt alkothat (2. §.). A szabályrendeletek a törvénnyel s a kormánynak hatályban lévő szabályrendeleteivel nem ellenkezhetnek, a községek (falvak, mezővárosok) önkormányzati jogait nem sérthetik, és csak a szabályszerű kihirdetéstől számítandó 30 nap után hajthatnak végre (5. §.). A szabályrendelet, ha csupán helyi érdekű, a törvényhatóság területén; ha közérdekű, az egész országban kihirdetendő. (6. §.) Szabályrendeletek ellen az érdeklettek a szabályszerű kihirdetéstől 30 nap alatt az illető miniszterhez folyamodhatnak. A miniszter a törvényhatóság meghallgatása után végérvényesen határoz. A szabályrendeleteket felfüggesztő vagy megsemmisítő kormányrendelet indokolandó (7. §.).

Az 1871:18. tcz. szerint a községek is saját belügyeikben szabályrendeleteket alkothatnak (22. §.) úgy azonban, hogy fontosabb ügyekre vonatkozó határozatok, melyek taxatív módon megállapítvák, csak a törvényhatóság jóváhagyása után hajthatók végre, s hogy a törvényhatóság határozata ellen 15 nap alatt a község a belügyminiszterhez folyamodhatik. Ha a törvényhatóság a határozat felterjesztését követő legközelebbi közgyűlésében, vagy a kormány a felfolyamodás folytán tett felterjesztés beérkeztétől számítandó 40 nap alatt nem nyilatkozik, a község határozata, hallgatag helybenhagyottnak tekintetik, és végrehajtható (26. §.). úgy szintén az érdeklettek is a község minden sérelmes határozatai ellen a törvényhatósághoz, és onnan a belügyminiszterhez folyamodhatnak (27. §.). A község szabályrendelete, azon kívül a törvénnyel, a kormány és törvényhatóság hatályban lévő szabályrendeleteivel nem ellenkezhetik; a törvényhatósághoz azonnal felterjesztendő, és csak annak nyilvános vagy hallgatolagos jóváhagyása után hajthatatik végre (29. §.). Olyan szabályrendelet, mely ezen rendeletbe ütközik, a törvényhatóság által megsemmisítendő. A törvényhatóság megsemmisítő határozata a belügyminiszterhez felebezhető (30 §.).

Egyesek a sérelmes szabályrendeletek megváltoztatásáért a községhez, s a községnek e tárgyban hozott sérelmes határozata ellen a törvényhatósághoz, s onnét a belügyministerhez folyamodhatnak (31. §.). A község az önkormányzati jogát képviselő testületé által gyakorolja (34. §.).

Ijjobb törvényhozásunk ezen határozatainak gyakorlati jelentőségét akkor fogjuk tökéletesen megítélhetni, ha azon változásokat is szemügyre vesszük, melyeket köz- és jogéle-tünk a múlt századnak kezdete óta tapasztalt.

Kétségtelen, hogy már a III. Károly törvényeinek'foly-tán beállt reformok sok nevezetes változást eredményeztek, s névszerint a hatalmas birtokosok túlnyomó befolyását sző-kébb korlátok közé helyezték. Itteni feladatomra nézve egyik nem érdeknélküli példáját látjuk a nagybirtokosok'összes job-bágyaik és cselédjeik fölötti úrihatalmában, melyet az 1723-ki törvények nevezetesen megszorítottak¹⁾. De ezen változások mélyebben csak a nemesség jogi állására hatottak, melyre nézve mind Magyarországon, mind Erdélyben sok viszony közvetlenül az országos törvény által szabályoztatott; má-sokra vonatkozólag a vármegyei hatóságok illetékessége lett megállapítva. Csekélyebb volt a változás a városok körében főnálló jog tekintetében. A kapcsolt részekben, a szabadal-mazott kerületekben, Erdélyben a székelyföldön és a Király-földön pedig az előbbi szabály csaknem változatlanul meg-maradt. Végre mai magánjogunk szempontjából, melyben a törvényelőtti egyenlőségnek elve általános érvényre van emelve, megjegyzendő, hogy a parasztságnak joga az országos törvényhozásnak gondoskodásában 1791. előtt csak csekély mérv szerint részesült.

¹⁾ Jogtörténelmi kéziratgyűjteményemben bírok egy rendtartást, melyet az akkori gróf Eszterházy Pál szent-mártoni (Mattersdorf) pász-torai számára Fraknóban 1668. május 25-én német nyelven kiadott, s melyet I. Lipót király 1668. szeptember 28-án, és ismételve 1702. decem-ber 23-án privilegialis formában megerősített. Ez az egykori földesúri hatalom gyakorlásának annál érdekesebb példája, minthogy több oly pontot tartalmaz, melyeknek rendezését — mint fentebb láttuk — az 1723: 66. tcz. a megyei hatóságokra bízta, úgy, hogy azóta a földesurak ilyeneket már ki nem adhattak.

A dolog természetében feküdt tehát, hogy ezen conjuncturák közt a particuláris jogoknak nagy önállósága volt,^s hogy a privilégiumok alapján történt rendezések a szabályozott particuláris jogoknak külön alakulását foglalták magukban.

Az 1825/7-ki országgyűlés után, mely jogéletünknek új aeráját nyitja meg, de kiválólág az 1848-ki törvények következtében, melyek jogunk régibb elveivel határozottan szakítottak, a particuláris jogok sem privilegialis különállásukban, sem az országos joggal koordinált előbbi statutarius kizárólagosságukban meg nem maradhattak többé. S az ennek folytán a státútumokra nézve beállt változásnak kifejezést adnak a fent idézett 1870-ki és 1871-ki törvények.

Különben a státútumokkal karöltve kellett megváltoznia a többi fent jelzett particuláris jogszabályozásoknak is.

így névszerint a testületek közjogi jelentőségükből kivetközvetve lévén, jelenleg egyszerű jogi személyeknél nem egyebek, melyeknek egész szabályozása a főnálló közönséges magánjog elvei szerint meghatározandó.

A kereskedők az előtt nálunk létezett ú. n. grémiumai, s az iparosok czéhei, az újabb kereskedelmi és ipartörvények által megszüntetve lévén, mind az, mit Werbőczy azoknak státútumairól mond, valamint azon számos kormányrendelet, melyek az új törvények előtt ebben zsinórmértékűi szolgáltak¹⁾, jelenleg már tárgynélküliek.

Miután az új törvény szerint minden honpolgárnak valamely község kötelékébe kell tartoznia (1871: 18. tcz. 6-ik §-a); s úgy szintén minden területnek is valamely községhez kell tartoznia (U. o. 20. §.); a községek pedig belügyeikre nézve saját kebelükben szabályrendeleteket alkothatnak: a közbirtokosok magukban állása is megszünt jóságaikon, s így a statutarius jog itt igen nevezetes kiterjesztést nyert.

Még fontosabb az, hogy a törvényhatósággal fel nem ruházott községek a fentidézett 1871: 18. tcz. szerint bizonyos korlátok közt valóságos státútumokat állapíthatván meg,

¹⁾ Kassics I g n á c z: A magyarországi mesterembereket stb. illető kegyelmes kir. rendeléseknek kivonatai. Becs, 1835.

ez által a státútumok fogalma nálunk igen fontos új értelmezésben részesítettett.

Vége a közös érdekű vállalatok ügyében az előtt nálunk főnállt megszorítások nagyobbára már megszüntetve lévén; miután a privilégiumok rendszerének helyébe már régen a concessiók rendszere lépett, sőt ez is már több irányban az egyszerű feljelentések rendszere által mellőztetett: magában világos, hogy itt a decentralizált particularismusnak álláspontja többé nem alkalmazható, s az ezen téren felmerülő kételyek, nehézségek és egyenetlenségek nem particuláris szabályozások, hanem az általános orsz. törvényhozás elvei szerint elintézendők.

Úgy hiszem, hogy eddigi vizsgálódásaimban mindazon momentumokat kifejtettem, melyek szükségesek arra, hogy az összehasonlító módszernek alkalmaztatása mellett, az országos jog és a particuláris jogok közti viszonyt magánjogunk jelen állásához képest meghatározhassuk. Fejtegetéseimnek eredményét tehát a következő pontokban foglalom össze:

1.A XIX. századnak szelleme úgy hozza magával, hogy a jogrendezésnek súlypontja mindenütt az országos jogban fekszik, mely az országos törvényhozásban bírja főorániumát. Korunknak kívánalma tehát, hogy törvénykönyvek készüljenek, melyek határozott elveknek alapján, tehát rendszeres, vagy — mint szokás mondani — coditicált formában az összes országos jogot olyképen foglalják magukban, hogy az országnak területén mindenkire nézve egyaránt kötelező erővel bírjanak. Ezen álláspontot a magyarországi törvényhozás 1848-ban foglalta el.

2.Mindamellet téves felfogás volna, ha azt hinnők, hogy az európai jogéletnek jelen stádiumában akárhol is a főnálló jognak egész rendszerét anyagilag kizárólag csak egy országos törvénykönyv általános határozmányai által lehetne szabályozni. Az országos törvényhozásnak egysége és általánossága inkább csak alaki tekintetben szükséges; azon értelemben, hogy azzal coordinált más törvénynek vagy egyéb kötelező szabálynak helyt engedni nem lehet; s ha rajta kívül más szabály is bír érvénynyel, szemben vele ennek csak

alárendelt vagyis subordinált jelentősége van. Ennek két fontos következése mutatkozik.

A mennyiben t. i. geographiai, kulturai, gazdasági vagy más ilyenmű ténykörülmények, egyes vidékek vagy helységek számára particuláris jogszabályozásnak életbeléptetését, vagy a netán meglévőnek föntartását indokolják, ez — valamint eddig, úgy azontúl is — privilégiumok és statútumok formájában történhetik ugyan; de ezeknek korunk jogrendszereiben egészen más jelentősége van, mint azelőtt volt. Általán véve privilégium alatt értendő »lex quae singulare jus quaecunque introducit«¹⁾; de ott, hol rendszeres törvények főállnak, ez már nem történhetik úgy, hogy önálló jogkörnek szolgáljon alapú; hanem még azon esetben is, ba »privilegium cuiusque vei civitatis, vei corporis, vei officii in quo quisque est, vei conditio personarum«²⁾ említetik, mindig csak »exceptioregulaejuriscommunis«³⁾. S így a privilégium és ennek folytán a statútum és a jus particulare is ma csak kivételt képezhet.

Ennek további következése azután az, hogy — főkép ha jövőre megállapítandó privilégiumokról van szó — azok az általános törvénybe is felvétethetnek; úgy hogy a netalán azoknak alapján keletkező particuláris jogok az országos jognak sanctiójában részesülnek.

3.S ez csaknem valamennyi újabb európai törvényhozásoknak álláspontja, melyek kellőleg indokolt particuláris jogokat nem csak fentartanak, hanem folyton folyva alkalmaztatásukat is elrendelik. Bizonyosságul szabadjon a legelőkelőbb újabb törvénykönyveknek erre vonatkozó határozataira hivatkoznom.

Első helyen említem a »Code Napoleon«-t, vagyis a francia polgári törvénykönyvet. A francia jogot illetőleg ugyanis itt két körülményt kell szem előtt tartanunk; t. i. hogy midőn a francia törvénykönyvek a jelen századnak kezdetén készültek, azokra a Franciaországnak területén előbb

¹⁾ Dirksen H. E.: Manuale Latinitatis fontium Juris Civilis Romanorum, Berlin 1837. 762. 1.

²⁾L. 36. §. 2 Dig. de fidei conim. libériát. (XL. 5.)

³⁾Dirksen id. h.

főnállt »coutume«-knek is nagy befolyás engedtetett; s hogy azonkívül az úgynevezett »jurisprudence«, mely a főtörvénysszékek ítéleteiből áll, folyton-folyva a particuláris jogszabályozást is tárgyalja. S ehhez képest, noha a XII. év ventose 30-ki törvényének 7. cikke azt rendeli, hogy »à compter du jour où ces lois (azaz a Code Napoléon) sont exécutoires, les lois romaines, les ordonnances, les coutumes générales ou locales, les statuts, les règlements, cessent d'avoir force de loi générale ou particulière dans les matières qui sont l'objet des dites lois composant le présent Code«; a más viszonyokra és más tárgyakra nézve főnállt szabályok mégis ez által nem voltak megszüntetve vagy változtatva¹⁾. Ezek tehát, — a mennyiben érvényben maradtak — a jurisprudence által folyton-folyva evidentiában tartatnak; jövőre pedig, ha bármiféle particuláris jogszabályozás szükségeltetik, a jurisprudenceban nyílik alkalom, hogy csekélyebb esetekre nézve közvetlen elintézés eszközöltessék, fontosabb esetekre nézve pedig a törvényhozás számára az irány előkészítessék, mely szerint a szükséges külön szabályokat meghatározza.

Se helyen különösen szemügyre veendő az is, hogy 1806-tól 1811-ig a francia törvénykönyvek több más országban is érvényre emeltettek²⁾, s azt az első francia császárságnak megbukása után is Belgiumban, Poroszország, Bajorország és Hassia-Darmstadtnek a Rajna balpartján fekvő részeiben, Baden nagyhercegségben, s a bécsi congressus által szervezett Lengyelországban és a krakkói köztársaságban, bizonyos, és pedig mindenütt más és más megszorításokkal megtartotta. Mindezen országokban tehát a Code Napoleon lett országos jog, s igen tanulságos, azon particuláris jogsza-

1) »Diejenigen älteren Gesetze, welche nicht das Civilrecht, sondern einen Theil des Rechts zum Gegenstände haben; ingleichen diejenigen, die ein besonderes Civilrecht (ein jus civile speciale) betreffen, hebt der Code Napoleon nur insofern auf, als seine Verfügungen mit denselben Gesetzen ausdrücklich oder folgerungsweise in Widerspruch stehen.« Zachariae Károly Salamon, Handbuch des französischen Civilrechts, 4. kiad. Heidelberga 1837. I. köt. 30. 1.

2) Wenzel Gusztáv: Egyetemes európai jogtörténet 736. 1.

bályokat észlelni, melyek mellette érvénnyel felruháztalak.

Nagyobb érdekekkel még, mint a francia törvénykönyvek, bir itt a Poroszországnak nyolcz régibb tartományában főnálló 1793-iki »Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten.« Ez az országos jog, és az egyes tartományok, vidékek és helységek particuláris jogai közti viszonyt egészen sajátos módon akkép szabályozza, hogy általános érvénnyel bir ugyan a »Landrecht,« de csak mint póttörvény (Subsidiarrecht) oly módon, hogy közvetlenül az egyes particuláris jogok alkalmaztatnak, a »Landrecht«-nek pedig csak annyiban van az egyes tartományokban. vidékeken és helységekben kötelező ereje, a mennyiben a particuláris jogok nem intézkednek. Azóta a porosz törvényhozás kettős irányban működik. Mert egyrésről azon kérdésekre és viszonyokra nézve, hol egyforma szabályozás mutatkozik szükségesnek, az egész birodalomnak szóló, tehát országos törvényeket alkot; másrésről pedig ezek mellett a particuláris jogrendezésnek is fontos tért enged, melyben az egyes vidékek különös szükségleteinek megfelelő szabályok foglaltatnak.

Ettől lényegesen eltér az ausztriai polgári törvénykönyvek alaprendszere; mely az országos jogot általános és szabályszerinti kötelező erővel ruházn fel, mellette a particuláris jogok érvényének csak annyiban enged helyet, a mennyiben a fejedelem által világosan megerősítettek. (11. §.) Azonban itt is kettős körülmény tekintetbe veendő, mely a particuláris jogrendezést és a particuláris jogok hatását támogatja. Mert az ausztriai polgári törvénykönyv is — hol az indokoltnak látszott — az előbbi különös szabályoknak befolyásával készült; a minek folytán annak — leginkább újabb — commentátorai az előbbi német birodalom közönséges, az egyes tartományok provinciális, s a lakosok származásához képest azok nemzeti jogainak használása mellett magyarázzák meg a törvénykönyv számos §§-ának értelmét.¹⁾

¹⁾ V. ö. Unger József: System des österreichischen allgemeinen Privatrechts I. köt. Lipse 1856. 12. sk. 11. — Schwanert az előbbi német közönséges jogot; Weiske Gyula a német nemzeti jogot használ-

De azonkívül sok egyes provinciális intézmény maradt érvényben később is, p. o. a hűbéri, paraszti stb. jog körében, melyeknek tehát inkább gyűjtéséről és korszerű külön reformjáról, mintsem mellőzéséről kellett gondoskodni.¹⁾ S ehhez képest a particuláris jogképzésnek, az ausztriai birodalom német tartományaiiban is, kezdettől fogva részint utólagos rendeletek, részint valóságos törvény útján nevezetes tér engedtetett; sőt a mennyiben p. o. a polgári törvénykönyv 288. 289. és 1142. §§-ai bizonyos jogi szabályokat az »országos szerkezetűk« (Landesverfassung), az 1146. §. a tartományi szerkezet és közrendtartási szabályoktól (Verfassung der Provinz und politische Vorschriften), az 1132. §. a tartományi törvényektől (Provinzialgesetze) függökké teszik, saját maga is ezen jogképzésnek nyújt támaszt.

S összhangzásban ezzel történt 1853. és 1854. az ausztriai polgári törvénykönyvnek Magyarországon, a társorszá-

ták az ausztriai polg. törvénykönyv egyes határozmányainak értelmezésében. A törvénykönyvnek néhány §§-a az előbbi lengyel jognak mintájára készült.

¹⁾ E tekintetben szabadjon Zeiller Ferencnek, ki az ausztriai polgári törvénykönyv alaptervének volt szerzője, szavaira hivatkoznom: »Die bürgerlichen Gesetze sollen den besonderen Verhältnissen des Staats, für welchen sie gegeben werden, angemessen sein stb. Hier tritt die Frage ein, ob man nebst dem allgemeinen Gesetzbuche noch Provinzial-Gesetze, Statuten und Gewohnheiten zulassen soll. Die Einförmigkeit des Rechts in einem Staate hat sehr wichtige Gründe für sich stb. Allein selbst ausser dem Falle, wo besondere Rechte, Privilegien oder Immunitäten durch Grundgesetze oder Verträge auf eine rechtlich verbindende Weise zugesichert sind, kann Humanität und Klugheit fordern, dass in einem Staate, welcher sehr ungleichartige Provinzen in sich fasst, wenigstens bis zur Zeit, da die zweckmässigen Mittel zur bewirkung der Einförmigkeit in das Werk gesetzt sein werden, tief eingewurzelte Anomalien zu dulden. Solche Provinzial- und besondere Rechte müssen aber zur Sicherheit des Rechts und Verkehrs unter öffentlicher Auctorität gesammelt, öffentlich bekannt gemacht, und damit sie nicht weiter greifen, alle eigenmächtigen Erweiterungen und Zusätze für ungültig erklärt werden.« Beiträge zur Gesetzkunde und Rechtswissenschaft der österreichischen Erbstaaten, I. köt. Bécs 1806. 57. sk. 11.; — v. ö. ugyanattól: Commentar über das alig. bürg. Gesetzbuch I. kötet, Bécs és Triest 1811. 82. sk. 11.

gokban és Erdélyben életbeléptetése is; mert mellőzve, liogy karöltve ezzel egyszersmind az ősiségi és az úrbéri viszonyok particuláris jogszabályozás módjára rendeztettek, a törvénykönyv egy függelékkal is volt megtoldva, mely 86 külön határozmányt ezen országok számára hirdetett ki.

A többi európai újabb polgári törvénykönyvek a fent jelzett bárom közt egyik vagy másiknak mintájára készültek; a régiebbek pedig, p. o. a dán, a norvégiai, a svéczi, a portugalliai, az 1756-ki Codex Maximilianus Bavaricus Civilis korunk szellemének már meg nem felelnek. A francia törvénykönyvek utánzásai az olasz, a hollandi, a hayti-i, a louisianai, különösen a francia Svájcban keletkezett törvénykönyvek; s a mennyiben az olasz törvények mintájára készültek, a rumániai törvénykönyvek is. Az ausztriai polgári törvénykönyvnek mintájára készült törvénykönyvek közül pedig reánk nézve kiválólag a szász királyságnak s a német Svájc néhány kantonjának törvénykönyvei érdekesek. Azonban az előzmények és a gyakorlati jelenségek azt bizonyítják, hogy ezen törvényhozások közt mindenik a maga módjához képest a particuláris jogok tekinteteit az általános törvénykönyv rendszerével összeegyeztetni igyekezik.

A szász törvényhozásnak ezen álláspontjára nézve a polgári törvénykönyvnek már 25 évvel ez előtt készült javaslata ekkép nyilatkozik: »Auf Gewohnheiten in einzelnen Bezirken oder Orten kann nur in den Fällen, für welche sich ein Gesetz darauf beruft, Rücksicht genommen werden«; és »Statuten einzelner Bezirke oder Orte, insoweit sie von dem allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche abweichende Bestimmungen enthalten, bedürfen zu ihrer Gültigkeit der verfassungsmässigen Bestätigung« (21. és 22. §§.). Az ekkép kimondott elvet azután az 1865-ki szász polgári törvénykönyvnek 28. és 29. §§-ai következőleg formulázták: »Durch Gewohnheiten können weder Gesetze aufgehoben oder abgeändert, noch neue Vorschriften mit Gesetzeskraft eingeführt werden. Soweit Rechte durch die Willkühr der Beteiligten begründet werden können, sind Gewohnheiten zu berücksichtigen, wenn anzunehmen ist, dass die Beteiligten das in gleichartigen Fällen Gewöhnliche beobachten wollen. Statuten, Haus-

gesetze und Familienverträge, tvelchedem öffentlichen Rechte gém üss errichtet sind, gehen den allgemeinen bürgerlichen Gesetzen vor.«

A svájci törvénykönyvek minket csak annyiban érdekelnek, a mennyiben mellettök az ottani alkotmányok községi ügyekre nézve a községek teljes jogú családjai számára bizonyos jogokat tartanak fön, melyekről ezeknek tagjai kizárólag, tehát a községek egyéb, utóbb letelepedett lakosainak részvéte nélkül, intézkedhetnek.¹⁾ Nálunk is ennek megfelelő viszonyra találunk a jászok-kunok redemtusságában, s az előtt a hajduvárosok ramalításában; csakhogy a Svájcban, hol annak magánjogi alapja a közjogi rendezéstől sokkal függetlenebb, fönállása is a jogi particularismus által nagyobb mérvben biztosítottatik. Kétségtelen, hogy ez a particuláris jogalkotásnak egyik különösen érdekes eredménye.

4) Szemben az európai törvényhozásoknak újabb álláspontjával, hazai törvényhozásunk is már számos kérdésben az országos törvényhozás és a particuláris jogok közti viszonyra nézve a régibb rendezés irányától tetteleg eltért, míg mások e tekintetben tárgy nélküliekké lettek; úgy azonban, hogy a törvényhozás jogrendszerünknek régibb rendezésével e tekintetben elvileg és határozottan mindeddig még nem szakított. Láttuk mindazáltal fentebb, hogy az 1848-ki törvények és az Országbírói Értekezlet határozmányainak folytán mostani álláspontunk általán véve elvileg nevezetesen különbözik a régi magyar jognak álláspontjától. Az 1865/?.ótai törvényhozásunk is már intézkedéseket tett, melyeknél fogva több, eddig még a particuláris jogok köréhez tartozott kérdések az országos törvények alá helyeztetek. Azon kívül vannak kérdések, hol előbb-utóbb ennek szinten történnie kell, p. o. a nemesség igazolása körüli eljárásra, néhány magánjogi bántalomra, az

¹⁾ »Die Niedergelassenen gemessen, mit bestimmten Ausnahmen, mit den Bürgern des Kantons, in dem sie nieder gelassen sind, gleiche Rechte stb. Die Ausnahme, welche dem Niedergelassenen den Charakter des fremden Wesens dem Indigénate gegenüber aufdrückt, bildet der Ausschluss vom Stimmenrecht in den Gemeindeangelegenheiten, und von Mitantheil an Gemeinde- und Korporationsgütern. So die Bundesverfassung.« Kaiser Simon, Schweizerisches Staatsrecht I. köt. St. Gallen 1858. 241. 1.

előbbi úriszékek működésének egyes községekben még találató maradványaira nézve. De a particuláris jogszabályozás reformjainak szempontjából különösen fontosak az 1868. 30. t. cz.-nek a társországokkal kötött egyezmény 47. sk. §§-ai, s az 1870. 42-ik a köztörvényhatóságok rendezését tárgyazó, és az 1871. 18. a községek állásáról intézkedő törvény-czikk, melyek szerint a particuláris jogrendezés a társországokban az ottani országgyűlésre van bízva; míg Magyarországon annak súlypontja a köztörvényhatóságok muuicipális gondoskodásába és a községek autonómiájába van helyezve.

Az újabb rendezésnek tehát nem az a célja, de nem is lehet az, hogy — hol particuláris jogszabályozás szükséges — ennek kellő tér ne engedessék; hanem inkább csak az, hogy ilyen alkalommal jogunk újjáalakításának célpontjai ki ne forgattassanak; hogy a törvény előtti egyenlőség elve ne veszélyeztessék; hogy a hazánkbanfőnálló magánjogok ne privilégiumok, hanem törvények alapján szabályoztassanak; hogy ebben öntudatosan járjunk el; s hogy általán véve jogunkban ne a véletlen vagy az önkény, hanem az igazság és a körültekintő combinatio határozzon.

Kétségtelen, hogy e tárgyban már sokat megtettünk. Például emlitem fel a polgári törvénykezési eljárásnak önálló szabályozását, a földesúri hatalom és az úrbéri intézmények megszüntetését, a városi, uradalmi és kerületi fiscusoknak háttérbe szorítását, a szabadalmazott kerületeknek privilégiumaik alapján főnállt sok különösségét, a fassiók többféle sajátságainak a telekkönyvi intézménnyel combinatióját stb. stb. De nagy és fontos munka van még hátra. S ha meggondoljuk, mi erősek azon nehézségek, melyekkel itt küzdünk kell, s melyeket tárgyavatott jeles tollal 1864. márt. 4-iki székfoglaló akadémiai előadásában Horváth Boldizsár ritka alapossgal adott elő; könnyen meggyőződhetünk, hogy — ha sikert érni kívánunk — egész erőnk megfeszítésével és legnagyobb óvakodással kell eljárnuuk.

5) S ehhez képest kell értelmeznünk az 1848. 15. törvényczikket is, mely Magyarország számára egy polgári törvénykönyvnek készítését elrendelvén, magában véve világos határozatot tartalmaz ugyan, de melynek concret és részletes teljesítése nemcsak a legpontosabb körültekintést, hanem min-

den főnforgó körülményeknek kellő tekintetbe vételét is szükségessé teszi.

A főfeladatra nézve elég legyen röviden figyelmeztetnem, hogy a készítendő törvénykönyv anyagilag teljes és tökéletes, azaz olyan legyen, mely a gyakorlati jogéletnek minden viszonyát szabályozza; alakilag pedig a XIX. század felfogásának és szükségleteinek megfelelően. A fent jelzett nevezetesebb külföldi törvénykönyvek nekünk e tekintetben mintául szolgálhatnak. Ezen törvénykönyv országos jogunkat fogja magában foglalni.

Itteni feladatunk szorosán véve csak azon kérdésre vonatkozik, hogy szemben ezen törvénykönyvvel, mi jelentőséget kell tulajdonítani a particuláris jogoknak? — névszerint a particuláris jogszabályozásnak mennyi és milyen tért kell engedni? s mi viszonyt kell az országos jog és a particuláris jogok közt megállapítani? — Nézetem szerinte tekintetben a következő elvek szolgálhatnak irányadásul:

a) Particuláris jogok keletkezésének és főállásának csak ott és csak annyiban legyen helye, hol és mennyiben ez különösen közszükségletek és fontos ténykörülmények által indokoltatik. Ilyen indok az előtt nálunk igen sokféle volt; s ezeknek felelt meg a particuláris jogoknak előbbi jogrendszerünkben nagy jelentősége. Névszerint politikai (p. o. a társországok állása), társadalmi (p. o. egyes családok birtokának bitbizományi rendezése), honvédelmi (p. o. az előbbi katonai végvidéknek külön szervezése), közigazgatási és municipális (p. o. a megyei és városi rendszer), gazdasági (p. o. valamely közgazdasági ágnek, névszerint a bormivelésnek, a haltenyésztésnek, az erdészetnek, a havasi gazdálkodásnak stb. érdekei vagy szükségletei), vallási és nemzeti (p. o. Erdélyben a négy recepta vallás és a három nemzetnek rendszere), sőt egyszerű történelmi indokok (p. o. a szabadalmazott kerületek privilégiumai) voltak nálunk egy igen hatalmas jogparticulárismusnak mindannyi tényezői. Jogéletünk mostani stádiumában erre nézve sok változás történt már; de — mint látszik — még nevezetes reformokra lesz szükségünk; s particuláris jogok főállása csak annyiban indokoltatik, a mennyiben fontos geographiai, kulturai, közgazdasági, és politikai tekintetek azokat szükségessé teszik.

b) Ehhez képest a szabályt feltétlenül az országos jog képezze; e mellett pedig a particuláris jogok csak kiegészítésként szolgáljanak, vagy egyedül kivételek gyanánt bírnak érvényesüléssel.

c) Legcélszerűbb az, ha a particuláris jogokat is maga az országos törvényhozás szabályozza; mert ez által az országos jognak tekintélye, mely a particuláris jogok üdvös hatásának is feltétele, legjobban biztosítva lesz. Közvetve ennek akkép is lehet helye, ha az érdeketeknek törvény által megengedtetik, hogy bizonyos feltételezések mellett, és a meghatározandó módon különös érdekeikről particuláris jogszabályozás által gondoskodjanak.

d) De a particuláris jogalkotásnak particuláris alapja is lehet; csak hogy ez is az általános törvényekkel legyen összhangzásban. Így nálunk ezen célból a köztörvényhatóságokat maga a törvény ruházza fel municipalitással és autonómiával, s az egyes községeket is felhatalmazza szabályrendeleteknek alkotására. A particuláris jogoknak privilégiumok alapján való alakulása, miként ez nálunk az előtt történt, mostani jogi rendünknek már kevésbé felel meg.

e) Az előtt a particuláris jogok keletkezésének és fejlődésének nálunk egyik hatalmas tényezője a szokás is volt. De ez jelenleg szintén csak kevésbé alkalmas már. Ennek helyén — mint láttuk — a szerződési alap nagyobb előnnyel bír.

f) A mit Werbőczy mond, hogy a státutumok ellentétben ne legyenek az országos törvénnyel, az jelenleg is az országos jog és a particuláris jogok közti viszonyról áll.

g) Valamint az előtt, úgy jelenleg is, particuláris jogok teljes érvénnyel csak a főállók magánjogosítványok épségben maradásával mellett keletkezhetnek.

h) Végre a particuláris jogok szabályainak magyarázatára nézve is különös elvek szolgálnak irányadásul. Ezeknek értelmében a particuláris jogok csak azon területen és azon községekben bírnak érvénnyel, hol főállnak; kiterjesztő magyarázatnak és kiterjesztésnek semmiképp nem lehetnek tárgyai; de kétség esetében az illető területen és az illető községnek kebelében első helyen alkalmazandók, az általános országos jog pedig csak akkor nyer alkalmazást, midőn a particuláris jogok elégséges szabályozást nem tartalmaznak.

EMLÉKBESZÉD

SZENTKIRÁLYI ZSIGMOND

LEV. TAG FÖLÖTT.

JAKAB ELEK

LEV. TAGTÓL.

Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1877. január 29-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1877. Nyomatott az A t h e n a e u m r. társ. nyomdájában.

Emlébeszéd Szentkirályi Zsigmond levelező tag fölött.

JAKAB ELEK
levelező tagtól.

Feltűnően nagy a száma, írói törekvésekben és eszközeikben erejük összpontosítva nyilatkozik, tudományos munkásságuk eredménye több s személyes előnyeik nagyobbak azon tudósoknak, kiknek sorsul az a szerencse jutott, hogy a magyar tudományosság központján életök mintegy a nemzet szemei előtt foly le; s mint az üstököst a láthatáron megjelenése első percztől fogva eltűnéséig közfigyelem kíséri s mindenkitől bámultatva teszi meg útját: úgy ezen tudósokat is azon percztől kezdve, a mint szellemök első sikerűit alkotása a nemzet figyelmét magára vonta, saját géniuszuk és a hir szárnya fokról fokra magasabbra emeli, kortársaik és barátaik rokonszenve és a közvélemény tetszést és bátorítást hangoztatva segíti őket emelkedésökben, s mikor a pálya meg van futva, ott áll sirjoknál az elismerés és részvét — koszorúival.

Nem ily szerencsések azok, kik a haza félreeső vidékeire mintegy száműzve, az irodalmi világtól elszigetelve, a tudomány csatornáitól és eszközeitől távol, a tehetség kifejlődésére nem kedvező hivatali, polgári és társadalmi viszonyok, csekélyebb míveltségű, olykor ellenséges irányú nagy néptömeg s kivált nem magyar ajkúak közé jutva élnek. Ezeknek egészen saját erejükre kell támaszkodniok, önmagukból kell meríteni lelkesedést, a kitartás buzgalmát s a valahai siker reményét; küzdő társak nem állnak mellettük, lelkesülő közönség nem buzdítja, életök a bányász földalatti, napfényt sem látó életéhez hasonlít, a kit senki sem lát, nem bátorít, nem méltá-

nyol. Ott állnak ők tábori őrszemeiként a magyar nemzetiség szellem-harczi seregének, expositurái és képviselői a tudományosság ügyének, mandátumukat szívök hazaszeretete adta, Utasítást önlétköktől kérnek, az ellenféllel csatát önmagukra állnak, s ha nyernek, dicsőség és előny a hazáé, ha vesztenek, sebeiket önmaguk kötik, a jutalom önérzetükben van, munkássági sikerök a nemzet egyetemes sikereibe csaknem felismerhetlenül olvad bele.

Szentkirályi Zsigmond a tudás és munka férfiainak utóbbi osztályába tartozott, a mondottak rá egészen illenek. A magyar tudóskról adott két alternatíva egyikének tényében életének sorsa és sora közhivatali pályára léptekor örökre, meg nem másíthatólag el volt határozva. Választott élethivatása s munkaszakmája is ily sajátos pályauton vitte őt, lehetlenné téve ránézve a nemzet anyagi és tudományos haladása érdekében a concentrált, a kor haladásával lépést tartó haladást és erő kifejtést, tehetségeinek tartós becsú, nagy alkotásokban bebizonyítását. Tisztviselő volt, annak kellett egész életén át maradni, csekély magán vagyon birtokában, nőből és tíz gyerekből álló családjá főnállását arra fektetni, annyinak szükségéről egyedül gondoskodni. S ki nem tudja, hogy a hivatal szakismerettel s lelkiismeretes betöltve, a tisztviselőnek ideje, munkaképessége, testi-lelki ereje legjavát leköti, elfoglalja s fölemészt. A ki ezt viselni kénytelen, tehetségei és az idő csak igen csekély maradék részével rendelkezhetik, a mivel akár valamely tudományokban, akár a társadalmi munkásság terén feltűnő siker ritkán s csak ellenállhatlan munkaösztön, erős kitartás és az élet örömeiről lemondás mellett érhető el.

Ez volt egyik nehéz ólomteher, mely Szentkirályi lelkét magasb szárnyalásában mindig visszatartva, a föld göröngye felé vonta le. A másik, munkaszakmája, szeretettel s teljes odaadással miveit kedvencz tudomány-ága, a jogi rendezést váró magyar bányászat volt, de a mely nem volt kedvence nemzetének, az idő és elmék még rá megérve nem voltak, nem volt sem művelője, sem pártolója, szaktárgya őt csaknem fatumszerűleg praedestinálta arra, ami aristocraticus hazánkban nem egyszer jutott sorsul szegény anyagi viszonyú tálén-

tumoknak, hogy életmunkásságuk nevékhöz fűződő konkrét sikereket ne mutathasson. Ő erdélyi bányász és bányajogtudós volt. Oly nemzet kebelében, s e fölött oly kis országban, mely akkor, midőn ő férfikorát élve közpályáját megkezdte, még a földhöz kötő jobbagyság súlyos igáját hordozta, melynek bányáügyét s a nemzeti őstermelés, e kimeríthetlen gazdagsági forrás kezelését harmadfokúlag a bécsi cs. kir. közös udvari kamara, másodfokúlag báró Gerliczy, gróf Nádasdy és gróf Bélydy magyar nevű, de osztrák befolyás alatt álló kincstári elnökök és egy erdélyi, de szintén osztrák szellemű kamarai bányáügyi tanács [Thesaurarius Montanus] vitte, melynek csak csekély része volt magyar, a nagyobb rész szász és oláh, még pedig a Miksa császár octroyált bányarendtartása alapján, az osztrák érzelmű Nagy-Szebenben, Bécs és az erdélyi cs. kir. főhadvezérség irányadó befolyása alatt. E viszonyok csak 1847—48-an indultak volt némi javulásnak gróf Mikó Imre, az erős magyar főúr s fönn és alant kedvelt alkotmányos kincstárnok alatt, a mikről én, ki szintén ott szolgáltam, közvetlen tudomással bírok.

De a kincstári bányáügyek ama korábbi jog- és közérdekellenes kormányzati rendszere, szűk látkörű s föltétlenül engedelmes burocratiája és számtalan visszasságai mellett ép oly nagy volt azon időben a nemzet kivált erdélyi részének az exact tudományok iránti közönye s a közzgazdaság terén való tájékozatlansága, a szabadság, közjóit s nemzeti súly és jelentőség kérdéseiben a bányászat nemzetgazdasági fontosságának s az arany-ezüst pénzanyag rendkívüli tényezővöltának félre- vagy éppen nem ismerése. Nemzetgazdasági irodalmunkat jóformán csak gr. Széchényi művei tették. A magyar hírlapirodalom, a megyei és országgyűlések túlnyomókig sérelmi és alkotmányjogi politikával foglalkoztak. Anyagi kérdéseink csaknem egész mezején egy bevégezni nem akaró apathicus korszak sötétsége borongott.

Erdély bányáügyi állása ezen általános jellemzéséhez kiegészítőül érintenem kell még Szentkirályi hivatalos működési helye s tere sajátosságait is.

Ő Zalathnán, Erdély kimeríthetlen aranytermésű vidékén s az ország bányászati központján volt a három alkot-

mányrészes nemzet közül a magyart képviselő kir. bányatörvényeszéki bíró. Ezen, még a rómaiak alatt is virágzott bányásztelep akkor egy jólétben élő, virágzó bányaváros volt 4000 lakossal, roppant havasok s aranyrejtő erdőségek mélyébe az arany termelési ipar szükségei által mintegy a civilisatio oázisául, a vadregényes vidék ismeretszerzés vagy gyönyör végett utazóinak pihenéskelyül alapítva. E sajátságok egyike az, hogy a vidékében élő közép és alsóbb sorsú bányabirtokos és bányászkodó nép sokkal nagyobb része oláh nemzetiségű volt. Zalathna, Abrudbánya, Verespatak, Offenbánya, Körösbánya bányavárosok, Nagy-Ág, Csertesd, Búcsúm s több bányász-helység népessége közt alig tesz egy ötödreszt a magyar és magyar-érelmű s míveltségű szász és német. E hely másik sajátsága a bányahivatalok szervezetében, a kormányzati szabályokban s a hivatalnokok különböző nemzeti-ségi érzületű jellegében van. Zalathna székhelye az érd. kir. bányatörvényeszéknak, abánya-és uradalmi igazgatóságának, a fő aranyváltó- és bányapénztári, valamint a próba,- főolvasztó- és állami erdészeti hivatalnak, az uradalmi és bányászati tisztartóságának. A hét különböző ide központosított hivatalban mintegy 80—100-ra ment az erdélyi kir. kincstár és a bécsi cs. kir. közös udvari kamara által szervezett hivatalnokok és hivatalszolgák száma, de alig fele volt magyar vagy magyar érelmű német és szász, a többi más nemzetiséghez tartozott. A magyar nemzeti és államérdekeknek alkotmányos képviselője tényleg és szorosan véve a kir. bányatörvényeszék volt, azért, mert annak az 1747-ki I. és 1753—55-ki IV. t.-czikkben rendszeresített négy ülnöke közül hármat a bécsi cs. kir. közös udvari kamara és érd. udv. kancellária egyetértő előterjesztésére nevezte ki a felség, az érd. kir. főkormánysezék és kir. kincstár közös javaslata s kijelölése alapján, s csak egyet — t. i. a kincstári képviselő bírót nevezte ki az udv. kamara. Az elsők nem a kamarai igazgatás bénító rendszerében növekedtek, hanem inkább kívülről a megyékből vagy kir. főkormánysezéktől választottak, nyílt elméjű, világban jártas, irodalmilag mívelt, hazafias szellemtől áthatott férfiak voltak. A többi összes bányászati, só-, lotteria- és harminczadi tisztviselőket a kir. kincstár és

bécsi cs. kir. közös udvari kamara nevezte ki, s a hivatalos nyelv egyebütt német, a kamaraiakban és bányatörvényszéknél latin volt, csak utóbbinál volt lefelé a bányász közönségekkel és egyénekekkel való közlekedésben magyar. Természetes, hogy a tisztviselőket érdekeik által vezetett érzületük kevés kivétellel azon hatalomhoz vonzotta, mely nekik hivatalt és társadalmi állást adott, melytől előhaladásuk s szerencséjük függött, szellemek inkább burocratiiai és absolutismusra hajló, mint hazafias és alkotmányos volt.

Éhez járult az is, hogy a bányatulajdonos és bányamunkás nép, a különben előkelő míveltségű városok bányászpolgárait sem véve ki, hagyományoszerű és sokban kezdetleges módon folytatta bányauzletét, a vidék alsóbb bányász iskolája Nagy-Ágon csak nem rég alapított, de tannyelv, tankönyv ¹⁾ és egyik szaktanár ott is német volt, a kit Lobkovitz Ágost herceg, bécsi cs. kir. közös udv. kamarai elnök a bányász ifjúság germanizálása végett Csehországból küldött ez állomásra; tudományos ismeretek, javítási ösztön s a külföldi bányászat elméleti, irodalmi és technikai előhaladottsága keveseknél volt föltalálható s tényleg az is az arany-ezüst termelés összes műágaiban igen csekély mérvben valósulhatott.

Ily helyen, ily időben és viszonyok közt lépett föl és adta ki 1841-ben Szentkirályi Zsigmond, mint magyar nemzetgazdasági erdélyi író, magyarul irt első művét e cím alatt: »Az erdélyi bányászat ismertetése nemzetgazdasági tekintetben.« Azt hiszem, hogy tekintve az elébb körvonalozott kamarai hivatali viszonyokat, ez egy csaknem minden ízében absolut és osztrák irányú, idegen nyelvű és szellemű pénzügyi kormányrendszer kötelékébe tartozó s a hivatali lépcsőzet alig közép fokán álló tisztviselőtől épen oly új és meglepő, mint bátor és kockáztatott lépés volt. Mert azon kor ismerőie előtt tudva van, hogy köztisztviselőnek hírlapokba írni

¹⁾ Grimm Johann: Provinzial-Markscheider in Siebenbürgen: Praktische Anleitung zur Bergbaukunde für den Siebenbürger Bergmann, insbesondere für die Zöglinge der Nagy-Ager Bergschule. Wien, gedruckt bei Karl Gerold 1839. előszó I — IX. szöveg 1 — 265. 11. 8-drét.

levelezni, magyar könyvet adni ki, a szabályrendeletek szigorúan tilalmazták, a kik ily gyanúban állottak, megjegyzett, kormányellenes érzületűek, megbízhatlanok, kegyvesztettek voltak. De Szentkirályinak 44 éves közszolgálat alatti magatartása s hivatalos működésének egész iránya azt mutatja, hogy ő erre öntudatosan, haza és alkotmány iránti mély rokonszenvnél fogva s Erdély bányászat-ügye iránti komoly lelkesedéstől indítva, küzdeni és tűrni készen — határozta el magát. Ez a körülmény az ő életének méltányos ítélok előtt nagy erkölcsi értéket ad.

Mielőtt munkássága czélját, mérvét és elért eredményeit főmozzanatokban előadnám, meg kell röviden az ő külső életviszonyait is, mint a mérlegelésnél határozó súlylyal bírókat, ismertetnem.

Ő Kolozsvárott született 1804. május 14. atyja komjátszegi Szentkirályi Mihály, táblabíró, kiválóan művelt, tekintélyes senatori ember, a város helyhatósági törvényeiben gyökerező több periodicus hivatalváltozás alkalmával közakarrattal választott fő- és királybíró, országgyűlési követ, a nemzeti színház országgyűlésileg választott bizottságának hosszú évek során át jegyzője, a fölépítésben és megalapításban egyik kiváló tényező, a kolozsvári zene-conservatorium, Károlina-kórház, minden jó kezdemény és városi s országos közintézet buzgó, tevékeny és áldozó pártolója és előmozdítója; anyja Radnóthfáy Nagy Mária, szintén Kolozsvár egyik tisztos polgári nemzetségéből, a kinek a férj szép állása mellett saját önérzeténél és felsőbb miveltségénél fogva volt Kolozsvár előkelőbb társaságaiban helye. Szentkirályi és szülői közt egy bensőségteljes és némileg pieteticus vonzalmi és szereteti viszony volt, a mi döntő befolyást gyakorolt az ő kedély- és értelmi világa fejlődésére s jelleme kiformalódására. »Naplójának két följegyzése bepillantánunk enged e viszony természetébe. »Isten bizonyosságom — azt írja atyjáról késő férfi korában Szentkirályi — hogy példásabb erkölcsű embert, derekabb férjet és atyát, hübb és munkásabb tisztviselőt, mint ő, soha nem ismertem; méltán áll — úgymond — szomorú jelentésében, mit tisztviselő társai közakarrattal írtak és adtak ki, hogy Kolozsvár derekabb polgárát soha sem

fogja temetni;« anyjáról pedig ugyanakkor így emlékezik meg: »1852-ben balt el felejthetlen kedves édes anyám; halála oly szelid volt mint élete, s a rövid betegség szenvedéseit oly lelki erővel tűrte, mint az élet azon sok csapását, melyekkel sújtattott. Fájdalmam utána leírhatatlan. Nyugodjanak porai csendesen, Ritka az a férfi, kinek józanabb életbölcse-sége lett volna, mint neki, s gyermekeit mint ő, soha senki inkább nem szerette. Egyik nap — ez általános reflexióval zárja be följegyzését — a másik után ragadja el szeretteinket, míg utoljára ránk is eljő a sor. Fogjuk-e egymást valaha látni? Szerencsétlen lenne az ember, ha azt hinné, hogy nem....«

Szentkirályi alsóbb iskoláit Kolozsvárat végezte, valamint a jogot is a kir. lyceumban 1821. aug. 31. mindenütt mindent kitűnő sikerrel; sept. 3. a kir. főkormányshéz tiszteletbeli Írnokai sorába vétetett fel, hol 1826-ig szolgált. Úgy látszik azonban, hogy őt hajlamai nem a politikai közigazgatás, de a pénzügyi kormányzat terére vonták; még azon évben átkéredzett a királyi kincsházához Nagy-Szebenbe, a hol bányagyakornokságért folyamodott s azt meg is nyerte. Hivatali esküjét 1827. márcz. tette le s mint ilyen, az 1827. és 1828. éveket Selmecezen a bányászati Akadémián töltötte; végzett 1829. ápril 9. mindenből kitűnően; 1831. aug. 31. neveztetett ki a zalathnai bányatörvényszék ülnökévé, hol 1846-ig szolgált. Itt 1835. nov. 15. nőül vette Újvári Jozefát, zalathnai uradalmi gondnok Újvári Ádám leányát, kitől négy gyermeke született: Vilma, Endre, Gyula, Ida, kik közül a két első meghalt. Mint szülőiről, oly kegyelettel emlékezik meg »Napló«-jában házasság által részére jutott boldogságáról. Két följegyzés tanúsítja ezt, *egyik* nejét s annak halálát illeti, kit néhány sorban gyönyörűen jellemez, *másik* férjhez adott leányát, hol a hozzá kapcsolt atyai és családi reményeket meghatóan rajzolja. »Első forrón szeretett kedves nóm 1846. ápril 10. szenderült jobb életre — írja. E nap örökre gyászos leend életemben. Több örömet és gyönyörűséget, mint ez áldott teremés nekem adott csak néhány pillanatnak látszó tiz év alatt, házasság nem adhat. Kitűnő deréksége mindenek szeretetét s mindazok becsülését megszerezte számára, kik őt

ismerték. Józan esze és férfiás ítélő tehetsége sokszor éltetett engem a legszövevényesebb bajomban talpraesett tanácsaival, úgy, hogy ez által soha nem veszélyeztette azt a hódító nőiességet s azt a finom gyöngédséget, mi nélkül a nőnek valódi lelki értéke nincs; hívsége és tiszta szeretete hozzám végig törhetetlen volt; gyermekeit kimondhatlanul szerette s csak érettök élt. Az örökre felejthetlen nő, kit az ég jó kedvében adott, s ki életemet oly kimondhatlan boldoggá tévé, nincs többé; de emléke szerető szívemben életem utolsó pillanatáig legszentebb ereklye gyanánt élni fog; a vele eltöltött kedves órák megannyi fényképek lesznek, melyek életem szenvedéseiben minden homályt derűsebbé, minden aggályt tűrhetővé tesznek.« ... Leánya férjhezmenetelét pedig így jegyezte be »Napló«-jába: »Vilma leányom férjhez ment 1859. nov. 1. Hoffman Ottóhoz. Kísérje őt — mint szelíd és engedelmes gyermekemet — ezen fájdalmas elválással atyai áldásom mellett amaz állhatatos hitem, hogy ő oly derék jó nő leend, mint volt felejthetlen anyja, s oly szép jellemű férfival, minőnek férjét ismerem, megelégedett és boldog életet élend.«

1846. moldvabányai bányamester s bányatörvényszéki elnökhelyettségé nevezetett, hol 1847. május 24. Hoffman Ádám bányabirtokos Amália nevű leányával második házasságra lépett, kitől hat fia született: Lajos, Ákos, Gyula, Jenői Geyza, Kálmán, és három leánya: Irma, Ilka és Etelka, kik közül a két előbbi, valamint Gyula is meghalt. Utóbbiról ezt jegyezté »Napló«-jába: »1849. jul. 26. meghalt kedves jó fiam Gyula, örök fájdalmamra. Az ég benne egy oly ép szívű és lelkű gyermeket vett magához, kiből a legjobb ember vált volna.«

Második házasságáról, Oraviczáról 1854. jun. 20. Kagusában élő Farkas Sándor barátjához irt bizalmas levelében így nyilatkozik: »Magam s elég terjedelmes családom egészsége, hála istennek! általában véve meglehető, gyermekeim épek s jók; bízom az égben, hogy nem hagyja el őket. Nőm a legáldottabb asszony; bőségben s kényelemben nőtt fel, de a szűkebb háztartás bajait s gondjait is vidámkedélyvel viseli; benne nemcsak jó nőt, de művelt lelkű társalkodót is nyertem . . .«

Az 1848. év viharos volt Szentkirályira nézve is. Ápril 8. Granzenstein Gusztáv oráviczai hányaigazgató által: »több hivatali tekintetből s nevezetesen a magyar nyelvnek a hivataloknál felsőbb helyen kívánt alkalmazhatása szükségénél fogva, az ottani bányaigazgatóságnál megüresült egyik ülnöki hivatal ideiglenes viselésére hivatott meg.« Úgylátszik azonban, hogy a hivatalos nyelv mellett más czélok érdekében is történt Oráviczára áttételése. Június 1. ugyanis a kir. bánya-törvénytől arról értesítettett, hogy a m. kir. hadügyminiszter a szükséges fegyverek megkapása iránt a rendeletet kiadta; ennek következtében a bányatörvényték feladatául tekinti az ingerült kedélyeket a lehetőségig lecsillapítani; felhívja tehát őt, hogy mindent tegyen meg, a mi a közcsendnek fentartására és az ingerültség lecsöndesítésére szükséges. Egy juh 28-ki rendeletben Granzenstein bányaigazgató háromhavi időtartamra élelem és napi 20 kr. zsoldfizetés mellett 120 főből álló mozgó nemzetőrség alakításával bizta meg, s a továbbiaknak Asboth őrnagygyal megbeszélésére útasította, a ki aug. 2. költ levelében őt erről hivatalosan értesítvén, egyszerűsmind vele azt is tudatta, hogy a mozgó nemzetőrség felállítására Oráviczán mint zászlóaljparancsnok ő van megbízva, kéri, hogy ezt a bányász-néppel tudassa s hasson oda, hogy Orávicza, mint legnépesebb hely, más bányahelységektől el ne maradjon. Ő nála — úgymond — 11 óraker minden esetre meg fog jelenni.« Mi lett az eredmény? Mit művelt ezentúl Szentkirályi ez érdekből? irományai között felvilágosító adatra nem találtam; mint bántási főbányanagyi helyettes azonban ott működött 1848. decz. 25-ig, mely nap Vukovics Sebő kir. biztosnak decz. 9-ről oráviczai hányaigazgatósági elnök Szlávy Józsefhez intézett s általa még az nap közzétett rendelete következtében a pénz- és levéltárakkal s hadszerkészetekkel együtt menekülni kellett: Kolozsvárra ment s ott az országos kormánybiztos Csányi László melletti pénzügyi bizottságban munkálkodott, s ezen eltávozásáért Dézsán cs. kir. biztos által hivatalától és fizetésétől 1849. január havában felfüggesztetett. Legutósó megbízatása volt 1849. jul. 28. pénzügyminiszteri tanácsos és biztos Debreczeni Márton-tól, kitől arra küldetett ki: »hogy miután pénzügyminiszteri

rendeletnél fogva az erdélyi részekben a jövedelmek külön nemére eddig létezett tartományi fő és fiók-pénztár, úgy a kamarai fizető-hivatal július végével megszüntetettvén, ezek teendőit aug. 1-től kezdve az így újonnan alakított álladalmi fiókpénztár fogja teljesíteni: ő egy számvevőségi tiszttel az egyes pénztárkészleteket, követeléseket, tartozásokat, könyveket és irományokat, a leltári czikkekkel együtt számbavevén, az újonnan alakult álladalmi fiókpénztárnak adja át s az illető átadási oklevelek egy példányát a pénzügyminiszterhez terjesztés végett hozzá küldje be.«

Itt néhány hónapig hézag van Szentkirályi életirati adataiban. Mit miveit? hol volt? míg az ország a véres catastrophan átment, nem vagyok róla felvilágosítva... A vész elvonulta után visszatért előbbi állomására Moldvabányára, hol sorsa fölött intézkedést kérő folyamodványára 1849. szept. 26. a bánati cs. kir. bányagazgatóság őt Manziarly István császári kormánybiztos azon rendeletéről értesítette: »hogy kötelességévé van téve az 1848. december és 1849. január hóban az odavaló bányákat elhagyott és a forradalomhoz csatlakozott tisztviselőket további felsőbb rendeletig hivataluktól és fizetésüktől felfüggeszteni, mit vele a bányagazgatóság maga ahhoz alkalmazása végett tudat, értesítve őt arról is, hogy ideiglenes ellátási kedvezményben (alimentatio) részesítése végett a cs. kir. minisztériumhoz jelentést tett.« October 27. kelt újabb folyamodványára, melyben — úgy látszik — hivatali helyéről eltávozását Vukovics kormánybiztos mellékelt eredeti rendeletével igazolta, meg lévén most is annak egyszerű másolata, a bányagazgatóság nov. 14. kelt válasza szerint 1850. szept. 1-től számítandó 47 5 ft ellátási fizetést (Alimentations-Gehalt) útalványozott számára; decz. 13. Heitz Frigyes bánati bányakerületi miniszteri biztos arról értesítette Szentkirályit, hogy ideiglenes cs. kormánybiztos Manziarly b. Gehringer magyarországi polgári biztos beleegyezésével megengedte, hogy azon tekintetből, nehogy a bányaügyek folyamában a tisztviselők hihetően még sokára haladó öngazolása (purificatio) miatt hátramaradás legyen, a hivatali állomásaikra visszatért s régi vagy újabb haditörvényszéki vizsgálat alatt nem álló tisztviselők ideiglenesen alkalmaztassanak, azon hozzáadással, hogy

ha később haditörvényszék elé állíttatnának, a hivataltól és fizetéstől felfüggesztesnek ismét érvényesülni kellene. Ezen intézkedésnél és a földművelési és bányaugyi cs. kir. minisztériumtól kapott felhatalmazásánál fogva tudatja vele, hogy moldvabányai bányanagyi és bányaugzgatósági ülnök-helyettesi állomásával egybekötött fizetését és illetményeit nov. 1-től kezdődőleg a cs. kir. bányaugzgatósági pénztárnál utálványozta, oly módon, hogy a novemberre és decemberre kivett ellátási díj abból visszatartassék, s minthogy az ő Moldvabányára visszatérése a mostani viszonyok közt nem lehetséges: őt a bányatörvényszékek teendőinek az alkotandó polgári törvényszékek hatáskörébe áttétele érdekében szükséges előmunkálatok rendszeres elkészítésével bízta meg.

Ekközben önigazolása végett 1850. márcz. 1. és aug. 7. a temesvári cs. kir. haditörvényszék elé idéztetvén: kétszeri kihallgattatása után, aug. 10. ítéletesen kimondatott: »hogy Szentkirályi magatartása 1848—49. Magyarországon szolgálása ideje alatt kötelességeinek megfelelő volt; ő a fölkelést nem gyámolította.« Ennek következtében a bánáti cs. kir. bányaugzgatósághoz beadott folyamodványára decz. 3. rendelet által bányanagyi hivatalát mellékkilletményeivel együtt — 1850/51 év I. negyedétől számítól — elébb föltételes, később végleg visszakapta. 1854. júl. 1. a bánási cs. kir. kapitányság ideiglenes vezetésével bízott meg, önfeljegyzése szerint 1855. febr. 8. erdélyi bányakapitánynya helyettesített, egy más hivatalos adat szerint 1855. april 1. ^{2873/431}. V. sz. alatti p. ü. miniszteri kibocsátvány által neveztetett ki s még azon évben Zalathnára költözött. Végleges kinevezése önfeljegyzése szerint 1859. máj. 3. történt, mikor bányatanácsosi czimet és rangot kapott.

Szentkirályi munkás lelke s közügyek iránt érdeklődő szelleme most sem nyert teljes kielégítést hivatali munkakörében: hatott, dolgozott ő minden irányban, a mit a közjóra tartozónak hitt. Az 1848 óta halottaiban nyugvó Casinót újra föltámasztotta, számára alapszabályokat készített, megerősítette, tagokat szerzett s közbizalomnál fogva az elnöki tisztet nyugalmaztatásáig vitte. Ez időtájra esik azon kitüntetése is, hogy a bécsi cs. kir. birodalmi földtani intézet az osztrák

összbirodalom ásványtüzanyagi londoni kiállítása szives előmozdításáért 1862. május 12. kelt oklevele által levelező tagjává választotta... Zalathnai bányakapitányi állomásán 1865. ápril 9-ig maradt, mely napon ^{4153/193} sz. a. rendeletnél fogva egész — 2100 frt. — fizetésével nyugalmaztatván: hosszas távoliét után megpihenni szülővárosába Kolozsvárra tért vissza. Midőn Zalathnáról távozván: hivatala és a Casinó-egylet tiszti személyzetétől elbúcsúzott, az első 1865. aug. 6.: »mint tisztelt és szeretett főnökétől, a ki a szorgalomban példát adott, a hivatal nehéz teendői közt mint világító szövőinek, bölcseséggel vezette, örök tiszteletök felőli őszinte biztosítása kifejezésével« — vált el tőle; utóbbiak hasonlóan aug. 10. kelt bftcsuiratukban: »köszönetüket fejezték ki Casinó-egyletük megalapítása, gyarapítása és fentartása érdekében tanúsított buzgalmaért és kitűnő áldozatkészségéért, büszkéknek vallják magukat — írják abban — hogy benne egy magas szellemű, tiszta lelkületű, szeretett elnököt bírhattak s ígérjük, hogy rá mindenha kegyelettel emlékezni kötelességüknek s örömiüknek tartandják.«

Azonban a munkához szokott férfi nem tudott pihenni. Hátrább említve lesznek az erdélyi bányászat érdekeit védő hírlapi fölszólalásai; de itt érintenem kell, hogy még azon 1865. év végén és az 1866. elején: » *Vázlatok életbevágó társadalmi bajainkról s azok orvoslásáról*« — X. Y. álnév alatt a »Kolozsvári Közlöny«-be egy terjedelmes értekezést irt, melyben a szellemi és anyagi munka sikerei: az élvezet és haszonkamat aránytalanságát, mindkét téren a jutalmazó munka elégtelenségét, keveseknek nagy jólétét, a nagy számnak szükködését és elégedetlenségét s mind azoknak honnan származása okait fejtegetvén, azon kérdésre való feleletadást tűzi maga elé: hogy lehetne a bajt mind a szellemi, mind az anyagi munka sikereinek kellő biztosítása, elegendő munka szerzése s a társadalom ez igen fontos tényezőinek kielégítése által orvosolni? És e kérdésekre mind a kétféle munkás osztály kedvezőtlen viszonyainak mély és nyomós fölfejtése után oly bő nemzetgazdasági tanulmányt, oly emberies, emelkedett és gyakorlatias gondolkozást és tervezést tanúsítólag felel meg, hogy bármely államférfinak tolla alá beillenék. Ez értekezés egy

nagy terjedelmű dolgozat, mely Sz. nemes lelkületéről és nagy élettapasztalatáról tesz bizonytságot.

A közbizalom őt e csöndes, contemplatív élettől ismét elvonva, egy rövid ideig tartott, de küzdelmes pályára Szólította, midőn Kolozsvár város helyhatóságának 1867. évi alkotmányos újra szervezésekor aug. 17. 950 választó közül 837 szavazattal előbb városi képviselővé, aug. 25. 942 szavazat közül 580-al polgármesterré választott; az esküt decz. 28. tette le, megerősített 1868. jan. 27. De e rendkívül mozgalmas korszak, a polgármesteri állás sok és súlyos teendői, a minden ágában elhanyagolva volt közélet javítást sürgető s nagy erő kifejtést kívánó törekvései, és a mi legfőbb, az egymással éles tusában álló két nagy politikai párt barczai a tevékeny és jóakaratteljes férfit, hamarabb — mint hinni lehetett — kifárasztották, s az a tény, hogy szándék volt őt — meggyőződése s pártok fölötti hivatalos állásának erkölcsi kötelezése ellenére — azon évi egyik képviselőválasztás alkalmával annak eredményével elégedetlen s e miatt felindult választók — saját polgártársai ellen katonai erő alkalmazása kérésére birni, őt annyira elkedvetlenítette, hogy már az 1868. évi márcz. 24-ki képviselői ülésben lemondási szándékát megtámadott egészsége tekintetéből orvosi tanács következtében határozottan kijelentette s a júl. 8. városi képviseleti gyűlésen attól végleg elbúcsúzott.

Ez Szentkirályi Zsigmond magán és családi életének s különböző közhivatali téreken munkálkodásának külső kerete. Kíséreljük meg ez élet belső értékének fölismerését, különösen a haza közérdekeire való hatásaiban. Három szempontból kell őt különösbbe észlelnünk s figyelemre méltatnunk: mint közhivatalnokot, Író-t és társadalmi hatású férfit.

Mint közhivatalnokról egykorúitól vett s öntudásimmal kiegészített adatok és értesítések kedvező ítéletmondásra köteleznek. Szentkirályiban általános jogi és speciális bányaugyi, nemzetgazdasági és magyar irodalmi ismeretbőség valódi írói képességgel volt egyesülve. Ezekhez járult pontossága, hivatali routinja s nyájas humanitása. Oly tulajdonok ezek, melyek a közhivatalnoknak a sokoldalúság és használhatóság jellegét adják meg s értékét magasra szabják. Hogy Szent-

királyi bírt evvel, számos tény által van igazolva; hogy ő hivatalában a magánosok érdekeiben szolgálatkészen s javukra járt el, az absolutismus korszakából hozok fel egy bizonyítékot, a mikor ugyancsak nehéz volt kivált saját honfitársainkkal jót tenni... A rudai grófi bányaműtársulatnak 1858. aug. 28. Brádon egybegyült képviselői sept. 8. kelt levelükben: »az erdélyi bányászat érdekében kitartó, erélyes és hazafias fáradozásaiért és figyelméért, különösen pedig azon bányatársulat törmői nyers arany jövedelmi adójának 3°/_o-ra szállítása kieszközléseért elismerést és köszönetét szavazván, azt azon nyilatkozattal zárták be, hogy iránta az erdélyi bányaiiparos közönségnek sokkal nagyobb bizalma van, mint a melynek kifejezésére ők képesek. 0 — úgymond a köszönőirat szerkesztője — egy társ nélkül álló jelenség Erdély újabbkori végzetteljes bányarendezési történetében.«¹⁾ Ez első tekintetre túlkedvezőnek látszó ítélet igazságáról hátrább alkalmunk lesz ugyanezt bizonyító adatokból és tényekből meggyőződni.

A kormány irányában Szentkirályi részéről szintén hasonló szolgálati készség s megbízatásainak teljes sikerei constatálhatók. Tartsunk ezek fölött egy átpillantó szemlét.

A magyar tud. Akadémia egyebek közt a bányászati műnyelv megmagyarosításával is foglalkozván: kívánta megismerni az erdélyi bányászéletben tényleg gyakorlatban volt magyar kifejezéseket, szólásmódokat és műszavakat; ez indokból gr. Teleki József elnök 1841. július 2. fölkerlte gr. Nádasdy Xav. Ferencz kincstári elnököt, hogy az Akadémiát ez üdvös törekvésében segítse elé. Ez jul. 9. levelében bizalmasan irt Szentkirályihoz, megkérve őt, hogy azon szókat és kifejezéseket, miket az általa ismert bányavidékeken és saját hivatalos körében a bányászati ipar-világ és jog-élet használ, írja össze és hozzá a megtaláló akadémiai elnökhöz juttatás végett küldje el, annyivalinkább — úgymond — mert a tisztelt tudom. Akadémia e szakmában jártas tagjai által oly munkát reményi létesíthetni, mely a magyar nyelv fejlettségi

¹⁾ Kirinyi Lajos társulati bányaműfelügyelőnek megbízói nevében, 1858. szept. 8. irt eredeti leveléből.

fokához mérve, a bányászati tudományok hazai nyelven mivélését, terjesztését s kellő méltánylását fogja nagy haszonnal előmozdítani. Szentkirályi aug. 12. vette a felhívást s arra tett sajátkezű följegyzés szerint »a kívánt *Szógyűjtemény*«-t azon évi oct. elején személyesen adta be az elnöknek. Mi történt vele? a t. Akadémia kéziratárában nincs nyoma. A Szabó József által 1848. kiadott »*Bányászati Műszótár*« előszavában ez áll: »E munka átdolgozása a selmeczinek, a mit író és társai választmányilag készítettek s mint ilyen, több hiány van benne; ezért átdolgozni jónak látta, a »*Hetilap*«-ban felszólítást bocsátott közre, felső-bányai tisztársai egybegyűjtötték és beküldötték a nagy-bányai bányakerületi magyar bányász népnél használatban levő kifejezéseket, átböngészte Bugát Pál »*Szóhalmaz*«-át, Kovács Lajos tisztí írási »*Szótár*«-ét és a m. kir. p. ü. miniszteri bányászosztály főnökéhez beküldve volt s a selmeczit csak kevésbé módosító »*Szógyűjtemény*«-t, s így állította össze azon eddig közhasználatban fölmerült kifejezésekkel kibővített művét¹⁾«. Yajjon a Szentkirályié az utóbbi »*Szógyűjtemény*« vagy másé? s utóbbi esetben hová lett az övé? még eddig constatalnom nem sikerült. Huszonnyolcz évvel később 1869. oct. 6. a földmivelési, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszter szólította fel ily irányban, azon kéréssel küldvén meg neki a magyar bányatörvény tervezetében előforduló bányászati műszavak »*Jegyzék*«-ét, hogy azok végleges megállapítása céljából lehető észrevételeit arra tegye meg; ő azonban már ekkor súlyosan beteg lévén: a felkérésnek eleget tenni képes nem volt. Azon minisztériumi e tárgyú hivatalos irat illető rovatában az ő neve után levő hézag e tényt constatalja.

Fönnebb érintve volt, hogy a m. kir. p. ü. minisztérium 1848. mindjárt ápril hónapban Moldvabányáról Oráviczára rendelte át a magyar nyelvnek hivatalos használatba vétetése érdekében. Később május 31-én ugyan a m. kir. p. ü. miniszter a »*Részek*« visszakapcsolása tárgyában munkálkodó országos bizottsághoz küldetését rendelte el, a végett, hogy bányabiztosi minőségben ahhoz csatlakozzék, a körösbányai terület

¹⁾ *Bányászati Műszótár*, Szabó Józseftől. Budapest, 1848. 1—64. 11. 8-r.

körülményeit megvizsgálva, a kezelés fönnakadás nélküli folyamatban tartására megkívántatokat megtegye, s általában mind arról, a mit e részben az álladalom java rögtön teljesítendőnek megkíván, mind általában egész eljárásáról a minisztert időnkint értesítse. Ezen miniszteri rendelet általános értelmű meghagyásának kiegészítéséül, az oráviczai bányagazgatóság jun. 5. kelt rendeletében Szentkirályinak a következőket ajánlta figyelmébe: »1. Nem lenne-e tanácsos Körösbányán és hozzátartozó bánya-telepeken termelt aranyat idő- és költségkímélés tekintetéből s veszélyeztetés kikerülése végett ezentúl is mint eddig a k.-fejérvári pénzverő-házba szállítani kész arany pénzzel beváltás végett? 2. Van-e az aranyak finom tartalékára való beolvasztásánál és kémlésénél megnyugtató ellenörködés? S ha nincs, mily legbiztosb és legolcsóbb módon lehetne azt elérni? 3. Mennyire megy az olvasztóhoz évenként beadni szokott ércztermelés? ez mily minőségű és mennyiségű fém-tartaléku? és ha az nem lenne kivihető, hogy az ércztermelés a rézbányái olvasztóhoz szállíttassák és ottan tartalék szerint beváltassák — ez esetben kijelölendő: honnan lehetne a beváltáshoz szükséges pénzellátást legkényelmesebben eszközölni? 4. Ha az évenként szállítandó ércztermelés és annak remélhető feleslegtartaléka oly nagy lenne, hogy az Körösbányán olvasztó építését megérdemelné: találatnék-e az üzletre elegendő viz, tűzi anyag és adalék kénkövecs? s mennyibe kerülne az olvasztónak a tűzi anyag? 5. A pénztárak megvizsgálandók, a kiim-levőségek kitudandók, úgyszintén ezeknek minőségök és behajtási módjuk iránt javaslat teendő, mely végre egy számvevőségi tiszt kiküldetése is elrendeltetett. 6. A körösbányai és hozzátartozó bányaterületnek jövőendő főigazgatására vonatkozó hivatalos iratok és a legközelebb lefolyt évek számadásai előkérendők és megjegyzendő: alkalmazható-e tovább is az eddigi számadási rendszer? vagy más változások lennének-e tekintetben behozandók? 7. Mint biztosnak tulajdon belátására és megítélésére bízott a fönnemlítettekén kívül a többi lényegesebb területi és kapcsolatos politikai viszonyok felől kellő isméretet szerezni és mindezekről kimerítő indokolt jelentést terjeszteni a bányagazgatóság elé.«

Szentkirályi megbízásában eljár, a körösbányavidéki bányászatról körülményes tudósítását megtette, minek következtében a m. kir. p. ü. miniszter jul. 26. 1848. öt korábbi állomására visszarendelte. 1849-ben másolatot kért ezen munkálatából, de a p. ü. miniszter Szegedről júl. 15. azt válaszolta, hogy az a bányaosztályi minden iratokkal együtt Budapestről 1849. évi márcziusban az ellenség által Bécsbe szállítatott.

Az alkotmány felfüggesztése alatti kormány nevében szintoly fontos megbízást kapott ő 1849. decz. 13. Reitz Frigyes bánati bányakerületi cs. kir. miniszteri biztostól, liogy t. i.: »Balázs Zsigmond kerületi törvényszéki titkárral azon bányavidéki árvapénztári és társpénztári tőkék állását az adósok kihallgatása mellett tisztázza ki, készítsen róla a kerületi bányatörvényszékhez terjesztés végett jegyzőkönyvet; egyszersmind arra is megbízott, hogy mivel a magyarországi törvényszékek közeledő szervezése végett az előmunkálatok szerfölött szükségesek: a bánati bányahelységekben eddigelé a kerületi bányatörvényszék munkaköréhez tartozott jogszolgáltatás terjedelméről, az elintézett perügyek különböző nemeiről, az árvái és letéteményi pénzek kezeléséről, a telekkönyvi és betáblázási ügykezelésről az utóbbi tiz év adatai alapján nyomozódást vigyen véghez, s annak eredményei nyomán a magyarországi törvénykezési ügyrendezés tárgyában egy jól megfontolt munkálatot készítsen, mely alkalmas legyen arra, hogy a jogszolgáltatásnak a mostani bányatörvényszékektől az alkotandó polgári törvényszékek hatáskörébe leendő átadás kérdése tárgyalásánál alapul vétethessék, s ezen munkálatot annak idejében felsőbb helyre terjesztés végett hozzá adja be.«

Nincs adat kezemben róla, de ismerem a hivatalos megbízások kötelező természetét, mely a teljesítetlenül-maradást nem tűri. Az itt főnforgó esetben pedig az Szentkirályira nézve nemcsak megtisztelő volt, de olyan, mi által neki egyfelől megingatott családi léte s övéi föntartása lón biztosítva s idő engedve arra, hogy a hatalomnak a magyarság irányában ekkor még bosszús és kielégítetést szomjazó üldözési és megtorlási szenvedélye csillapodjék; másfelől ez által szakismeretei s munkaképessége bebizonyítására kedvező alkalom

volt adva. Azt hiszem, hogy ő e megbízatást teljesítette s a tőle várt munkát a kormány részére elkészítette; sőt nem tartózkodom kimondani azon hiedelmemet, hogy midőn a cs. kormány az 1854. megjelent új osztrák bányajogi nyíltparancsot — mert én azt az országbírói értekezlet átvizsgálása előtti időben törvénynek a magyar alkotmány sérelme nélkül nevezhetőnek nem tartom — készítette s az akkori octroyált összbirodalom minden bányahatóságának és így a magyarországiaknak is e tárgyban véleményét írásban bekérte, Szentkirályinak mint moldvabányai bányamesternek és oráviczai beosztott bányász-ülnöknek, az oráviczai és bánáti cs. kir. bányagazgatóság által felterjesztett véleményes jelentésében része volt; következtetem ezt az ő bányászat iránti érdeklődésén kívül abból is, mert ő mint e téren sokismeretű practicus bíró és akkori állomásán mintegy kisegítőképen működő ülnök leginkább volt hivatva is, leginkább érkezett is ily munkálat létesítésére. Ebben megerősítenek engem az 1854. évi említett nyíltparancs¹⁾ 43. 250. 274. és 275. §-ai, melyekben az erdélyi arany-bányavidék egész területére külön alapszabály alkotatása van kikötve és biztosítva, melyet: »annak idejében — a mint a nyíltparancs szól — bányahatósági felügyelet alatt odavaló illetékes bányabirtokosok, mint bizalmi férfiak fognak készíteni, a századok óta fönnálló és az ottani viszonyok közt egyedül czélszerűnek bizonyult gyakorlatot szem előtt tartva, a netalán szükségeseeknek vélt változtatásokkal és ez a kormánynak felterjesztetvén: a megerősítés és országos kihirdetés után életbeléptetetik.« E különös kedvezményt constatáló intézkedések a nyíltparancsba csak egy, az erdélyi viszonyokat, Erdély arany-bányászatának nemzetgazdasági és ethnographiai fontosságát tökéletesen ismerő, az erdélyi bányászat ügyének gyarapodó fejlődése iránt mélyen érdeklődő, de egyszersmind a kormány előtt hitellel bíró szakember információira juthattak be. S nekem úgy tetszik, hogy e szakember Szentkirályi volt. Ezt látszik gyaníttatni azon körül-

¹⁾ 1854-ki *Magyar Bányatörvény*, az eddig megjelent rendeletekkel bővítve. Pest, 1872. Kiadja Lampel Róbert. 1—73 11. Tovább: Az országbírói értekezletnek a bányügyekre vonatkozó határozatai 73—95 11. Ministeri rendeletek s az 1871. XXXI. és Lili, t. ez. 96 — 101 11.

mény is, hogy az itt biztosított alapszabályok (Bergstatut) tervjavaslatát a nyíltparancs 31., 43_v, 64., 77. és 199. §-aira tekintettel, később mint erdélyi bányakapitány-helyettes ő maga készítette el, a mi 1856. évi decz. 6-ki kelettel nyomtatásban is látható *).

Ez »*Alapszabály-javaslat*«-ról Reinisch Ágost, nagyági cs. kir. bányaműfelügyelő — egy a bányászat minden ágában gyakorlott bő tapasztalása bányügyi szakember — 1857. octob. 15-én kelt hivatalos iratában így nyilatkozott: »hogy az tökéletesen az abrudbánya-verespataki bányaipar viszonyaihoz van alkalmazva, megerősítése kívánatos és életbeléptetésétől a legjobb eredmények várhatók. E szabályzati pontokba — úgymond — az azon arany-vidéken századokig főnállott s a tapasztalás által jótékonynak és üdvösnek bizonyult régi bányász-constitutiók lényege megóvása mellett, a bányászat terén az újabb idő haladási és javítási momentumai fölvannak véve, e tapasztalás régi igazságai a jelen idő és az 1854. cs. kir. új bányajogszabályzat szellemével és alakjával rendszeresen összeillesztve vannak, s csonkítás és hátrány helyett ügyes kézzel és szigorú logikai következetességgel egészítik ki annak hiányait, betöltik hézagait elannyira, hogy az a közérdekeknek bizonyára megfélel«. A cs. kormány lényegében az egész »*Alapszabály-tervezet*«-ot elfogadta és csak a formára nézve a §-ok beosztásánál és sorrendjében tevén csekély módosítást: 1859. ápr. 9. erdélyi cs. kir. helytartósági rendelettel kihirdettette és életbeléptette ²⁾).

Ez »*Alapszabály*« 1867. a cs. kir. keresk. és közgazdasági ministeriumnak mint legfelsőbb bányahatóságnak jan. 6.

1) *Entwurf* eines Berg-Statuts für den alten Golddistrict Siebenbürgens mit Ausnahme des Bergreviers Verespatak, dann für die gesammte Flussgoldwäscherei des Landes, in Angelegenheiten, in welchen nach dem allgemeinen Bergesetze eine Statutal-Begelung zulässig ist. (§. §. 31. 43. 64. 799. a. B. G. 130. V. V. 1—19. 11. Zalatna, am 6. december, 1856. aláírva: Szentkirályi, Berghauptmann. Ivalak.

²⁾ A cs. nyíltparancs czíme ez: *Általános bánya-alapszabály* a régi (erdélyi) arany-bányászkerületnek alább megnevezett bányamegyéi számára s az erdélyi nagyfejedelemségi aranymosásra nézve általában. Megjelent az *Erdélyi Országos Kormánylap* 1859. évi folyamában.

kelt rendelete által érvényen kívül téve, az abrudbánya-verespataki bányamegye számára ideiglenesen alkotott úgynevezett revideált 21 pontú »Bánya-alapszabályzat«-ta váltott föl, a mi amattól tartalomban s theoreticus merev formája által sokban eltér, s bárba a nagyobb bányabirtokosok tetszését bírja is, a közép- és kisebb birtokosoknak általa szolgálat téve bizonyára nincs.

Úgy hiszem, Szentkirályinak ez által szerzett érdeme indította arra a cs. ldr. kormányt, hogy őt 1859. erdélyi bányakapitányi ideiglenes állásában végleg megerősítette. Egyébiránt már az 1854. május 23. bányajogi nyiltparancs erélyes végrehajtásáért azon megtisztelő kormányi elismerésben részesült, hogy az általa e »Nyiltparancs« miként végrehajtása tárgyában dolgozott utasítás a birodalom minden bányakapitányságának ahhoz tartás végett megküldetett. Én azt hiszem, hogy az ő ideiglenes alkalmaztatásának megszűnése s előlépéssel végleges alkalmaztatása is ebben leli megfelelő indokát.

Mint nyugdíjban levőnek is igénybe vette a kormány Sz. ügybuzgalmát és szakismereteit. A m. kir. pénzügyminiszter 1869. sept. 20. körrendeletében a kolozsvári m. kir. pénzügyigazgatóság székhelyén alakított adófelsőzlamlási bizottság tagjává nevezte őt; a földmivelési, ipar- és kereskedelmügyi miniszter pedig, midőn 1869. megalkotta a magyar bányajog megállapítására és a magyar bányatörvény tervezetének kidolgozására az első szűkebb körű és legelismertebb tekintélyekből álló bizottságot, melynek tagjai voltak: Gránzenstein államtitkár, Reitz Frigyes miniszt. tanácsos, Zsigmondy egyetemi tanár és Kuncz osztálytanácsos, márczius 6. kelt levelében, Kolozsvárról az ápril 5-én s folytatólag Budapesten tartandó értekezletre őt is meghívta. Az értekezlet ápril 20. 30. és május 7. 8. ülésében Szentkirályi több elvi, módosító indítványt tett, jelesen az első nap az iránt, hogy az erdélyi és zarándmegyei bányavidékeken új térmértékek társas mivélés végett azon föltétellel adományoztassanak, hogy mind a belső bányai, mind a kapott bányatermékek további külső feldolgozása, a bányabirtokok különben elvesztése terhe alatt társaságilag üzessék. Ez indítványa el is fo-

gadtatott. A 2-ik napon a kőszéntelemek földtulajdonosainak az 1854. évi nyílt parancsban biztosított öt évi kedvezményt közvetett kárpótlásul tekintendőnek indítványozta, a bizottság más tagjai pénzkárpótlást ajánltak; Sz. elfogadta, de ezt az Unió bevégeztsége indokából az erdélyi kőszéntelemek birtokosaira is kiterjesztetni kívánta, a minek következménye a kárpótlás eszméjének teljes elejtése lett. A 3-dik napon a bányakapitánysági intézménynek az újonnan alkotandó bányabíróságokkal együtt főtartását indítványozta, de a mit az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól a bányáügyek terén is szükségképi elválaszthatósa szempontjából a bizottság többsége elejtett, valamint a 4-ik napon a kohóváltványok kérdésében a magán bányászat érdekében tett kormányi kedvező intézkedéseknek törvénybe iktatás által állandó biztosítását kívánta; de a többség abban a kormány iránt bizalmatlanságot látván: szintén mellőzendőnek ítélte.

E helyen meg kell említenem Sz.-nak a p. ü. miniszter által 1848. május 15-ére Budapestre meghívott legelső bányáügyi országos értekezletben, képviselői és jegyzői minőségben való részvétét, bár ez az időrendet nézve, korábban történt, s ő nem a kormány által hivatott meg, hanem mint a bányásági rézbányászatnak képviselője közbizalom folytán, mégis az abban való részvétel által nemcsak az egyetemes bányáiparügynek, de a kormánynak is lényeges szolgálatot tett. Az értekezlet május 15-én megnyílván: az elnök Trangous Lajos osztálytanácsos a tagok elé azon czélt tűzte: hogy a hazai bányászat felvirágoztatása tekintetéből a kincstár és magánbányászat közötti viszásságok »öszhangba hozassanak és a kormány által alkalmazásba vehető eszközök kijelöltesse-nek, de egyszersmind mód és alkalom nyújtassék a bányáipar szabadabb fejlődésének útjában álló akadályok elhárítására«. Az értekezlet jegyzőjévé Sz. választatott¹⁾. Megalakulván a

¹⁾ Az értekezlet tárgyalásai láthatók ily czímű nyomtatványban: »A bányászati ügy érdekében pénzügyministeri rendelet által összehívott magyarhoni bányatársulati képviselők s egyes bányá- és vasgyár-birtokosok Budapesten az alább irt napon (május 15. 17. 19.) tartott közgyűlésének *Jegyzőkönyve*. 1—24 ívrétű nyomtatott lapon. Nyomatási hely nincs kitéve, de az kétségkívül Budapest.«

gyűlés: a p. ü. miniszter és gyűlési elnök üdvözlése után, az értekezlet eleve is egyhangúlag a bányaipar előmozdítására, a gátló akadályok elhárítására kormányi úton leendő közrehatás és az igazságügyminiszternek egy magyar bányatörvényjavaslat mielőbbi elkészíttetése végetti felkérése meghatározásában állapodott meg; az akadályok közt lön felhozva: a bányatized (urbura), mely annál súlyosabb teherként nehezedik a bányaiparra, mivel az a Zsigmond király alatti országos törvény ellen emeltetett húszadról tizedre, a mi tehát kormányi úton jóvá tehető. Második helyen említett a bányászat és kohászat számára fönnhagyott erdőknek a magán bányásztól önkényileg és erőszakosan elszakítása melyek közigazgatási úton szintén visszaadhatnak. Az előzetes kérdések megvitatása után egy albizottság küldetett ki a végre, hogy a kincstár és magán bányaipar közötti viszonyok, bányászati igazságszolgáltatás, bányamunkások állapotának javítása, vas- és kőszénipar szabályozása négy főkérdésében a bányaiparosok egyetemes főbb kívánságait, az alapelveket és a megvitatandó tárgyak sorrendét állapítsa meg, s munkáját tanácskozási alapul terjeszse az értekezlet teljes gyűlése elé.

Az albizottság a május 17-ki értekezleten bemutatta munkálatát s annak alapján a következő elvek és országos főkvánatok lőnek kimondva és egyező értelemmel elfogadva: 1. A bányász-érdekek védelmére, kohászat és beváltás szabályozására alakuljanak kerületi bányász-egyletek s addig is, míg a törvényhozás intézkedhetnék, a magyar bányászat az eddigi javalmak élvezetében maradjon. 2. A bányászati igazságszolgáltatás az álladalmi bányaigazgatástól elválasztván, függetlenítessék, a felállítandó bíróságok a magyar bányatörvények s ne a törvénytelen rendeletek szerint ítéljenek. 3. A bányavám, mint a mely — úgy, a mint most vétetik — sem törvényen nem alapul, sem nem igazságos, és a bányaipar fejlődését szerfölött akadályozza, szüntetessék meg, vétessék a bányaipartól is a jogegyenlőség alapján törvényesen meghatározandó jövedelemadó, addig is pedig a bányatized fizetessék a tiszta és nem nyers jövedelem után. 4. A bányamunkások sorsán a kormány közigazgatási úton segítsen. 5. Az

1844. magyar országgyűlés által kidolgozott bányatörvény országgyűlési új tárgyalás alá vétetvén: az idő és bányaipar haladásához idomítva terjesztessék a kir. felség elé s megerősítése eszközöltessék. 6. A bányatörvények érvényessége terjesztessék ki a katonai őrvidekekre is. Ezek alapján három bizottság küldetett ki, *egyik*: az olvasztás és egyletalkotás; *másik*: a törvényszék, bányavám és bányamunkások; *harmadik*: a bányászati tudományos iparegylet érdekében. Szentkirályi utóbbiba lön beválasztva. Mindhárom szakbizottság külön adta be munkálatát a május 19-ki ülésre, melyek elfogadtatván: a jegyzőkönyv egy kinyomtatott példányával együtt az azokban kifejezett elveknek, nézeteknek és kívánatoknak saját hatáskörében vagy más minisztériumokkal egyetértőleg elintézése végett a pénzügyminisztériumhoz benyújtani határozattak.

Ez ülés folyama alatt a p. ü. minisztertől egy, a bányászati iparnak különös gondjai alá vételéről biztosító leirat érkezett az értekezlethez, melyben kormányzasi alapelvül nyilvánítja azt: »hogy a kincstári bányászat a magán bányaipar irányában ne legyen egy, túlnyomólag hatalmas vetélytárs, hanem azt őszintén pártoló és segélyező intézet; ígéri a bányamunkások sorsa javításának munkabavételét és hogy egyedül a bányászat javára irányuló határozatait haladéktalanul kiadandja.« Az értekezlet e biztosításban megnyugodott s azt a bányaipar boldogabb jövődjé biztosítékának tekintve oszlott szét.

Egyfelől azért, hogy az értekezletnek jegyzője, a 2-ik és 3-ik szakbizottságnak tagja volt Szentkirályi, s mint ilyennek a létrejött megállapodásokban és kivált azok szövegezésében kiváló része volt, másfelől azon kor és az értekezleti tagok szelleme ismertetése végett szükségesnek látom a szakbizottsági munkálatok főbb elveit ismertetni, azért, hogy ki-tűnjék, hogy a bányaipar mezején máig létrejött összes eredményeknek az érvényesült iparkedvezmények, törvényekké vált jogeszmék s általában a bányaipar-ügy lendületét biztosító igazgatási és jogszolgáltatási reformoknak magva már azon nevezetes korszakban el volt hintve.

A hányabirtokosok s vasgyárak tulajdonosai kívánták

a bányászat körében századok óta önkény útján keletkezett s az észszerű bányaművelést akadályozó törvénytelen rendeletek megszüntetését, azért, mert azok még a Miksa király bányarendtartásán is túlmentek, bár ez minden bányászatot és tulajdont királyi jog kifolyásának s tiskusi jövedelem tárgyának tekintett; az álladalmi bányabirtokok és vasgyárak külön előnyökkel és szabadalmakkal ne bírjanak, hanem a magán bányabirtokokkal jogra és kötelességre nézve legyenek egyenlők; az álladalmi bányauzlet és vasgyárak kezelése gyökeresen javítva fektetessék a hasznosság elvére, hogy az a haza jövedelmi kútforrásává váljék; a vasbányák a magyar törvények értelmében a bányavámot fizetni nem lévén kötelesek, a közlelbbi időkben az új felkérőkre rendeletileg kényszerített bányavám-adási kötelezettség töröltessék el; a bányák törvényes vámentessége tartassák fönn; ahelyett az igazsággal megegyezőleg a bányaiparra nézve is a vaskőbányák tiszta jövedelme titán országosan megállapítandó adókulcs szerinti adó készpénzben fizetendőleg vettessék ki; a vaskőbányák adományozása eddigi akadályai szüntetessenek meg, s a honpolgár ha érczet talál s törvénytiszta úton felkéri, feltétlenül adassák rá művelési és birtoklási engedély; a szemlét vigye véghez a bíróság, mely a föld birtokosával főnforogható kérdésekben is ítéljen; a bányamunkaszünet, az elhagyott bányák fölkerése, ércz-erek adományozása, az egyes ér-tulajdonosok mezejének kimérése, bányatelkek kiterjedésének mértéke, a bányák kizsákmányolása törvény által szabályoztassék, az egész országban a 12,544 négyszög öl-mérték használtatván; a kőszén-telephelyek a vaskő-helyekkel egy törvény alá helyeztessenek s a tulajdonosok egyformán kártalanítassanak; azok adományozása, bírása, művelése szabályai ugyanazok legyenek, az adományozandó határok tere azonban 25,688 négyszög öl; a bányák közelében levő birtokosok erdőiből, ha azok különben fát adnak el, hasonló árban a bányabirtokosoknak a bányaművelés és olvasztás szükségeire favételi elsőségük legyen; az álladalom gondoskodjék jó bányamunkásokról s felügyelőkről, azok kiképezése végett állítson fel tanuló-helyeket és iskolákat; a munkások legyenek kötelesek szabadon kötött szerződéseik megtartására, munkájokat ugyan

14 nappal előre mondassák fel. de előlegeiket megtéríteni tartozzanak; a vasgyárak előmenetele s tökéletesítése végett szükséges nagyobb tőkék megszerzése tekintetéből állítások fel bányái s gyári javakra alapított hitelbank, hogy vas-kőben levő roppant gazdagságunk benn dolgoztassák fel s kivinnünk ne kelljen; a finomított vaskészítményre vettessék a legcsekélyebb vagy semmi vám, a behozandókra ellenben védvám, a létező kerületi törvényszékeknek, mint törvényellenesen felállítottaknak, melyekben a királyi bánya és vasgyár-birtokosok és kezelők egy személyben peresek is, bírák is voltak, bírói minősége szüntessék meg, s helyettük független első bíróságok állíttassanak, azoktól az ügyek a kir. táblához vitessenek fel, ezen bíróságok csak bűnügyekben ítéljenek, minden személyügyi keresetek polgári bíróság elé tartozván; vasbányákhoz és olvasztókhoz s finomító gyárakhoz vivő útakról a biztos, gyors és könnyű közlekedés tekintetéből az álladalom gondoskodjék s állami czélokra hazai vastermelést használhasson; a selmeczi bányászati főiskola alapítványai-ban csak bennszülöttek részesüljenek; a bányatörvények codificatiojaker ezen kívánatokra figyelem fordításéék.

A *kőszénbányákat illetőleg* a szakosztály kimondotta, hogy azok Magyarországon hátramaradásának főoka abban van, hogy az ásvány adományozása vagy engedélyezése nem tekintetik királyi jognak, melyet bizonyos föltételek alatt mindenki megszerezhet s mint tulajdonos bírhatja és művelheti, hanem a földbirtok tartozékának, melyért a föld felülete tulajdonosával kell annak kedve és olykor szeszélye szerint esetről-esetre egyezkedni. A *kőszénbányászat* ez akadályá elhárítása érdekében a szakosztály azt javasolja, hogy a *kőszén-telepek földtulajdonosainak* tűzessék ki egy meghatározott idő, a mi alatt létező bányaműveiket biztosítsák s maguknak új kutatási és bányanyitási jogot szerezzenek, mely idő eltel-tével a kutatás törvényes formák közt mindenkinek szabad legyen s a földtulajdonos a kutatást annak, a ki arra engedélyét elémutatta, megengedni tartozzék; ajánlja, hogy a kincstár e tekintetben létező kiváltságai is szűnjenek meg s a tisztán bányauügyekben országos bányatörvényszékek ítéljenek. A földbirtokos kártalanítására nézve ajánlata az, hogy a

mint az államra nézve rézbányáknál a nyers jövedelem 5%-a van kikötve, úgy a kőszénbánya mivelői is azt fizessék természetben vagy pénzben; a kutatási időt öt évre véli terjeszthetőnek; a bányaművelési jogra nézve javaslata az, hogy az a bányatörvényszék kétszeri megintése előtt megszüntethető ne legyen; a kőszén bányamunkások szerződéseinél a közeli erdők tulajdonosaitól bányaművelési célokra fa-vásár tekintetében az ércz-bányászokkal egyenlő eljárási módot lát alkalmazandónak; a bányatulajdonosok és munkásaik segélyezése végett társ-ládák alapítását javasolja, a földtulajdonosokkal való önkéntes kiegyezés sikertelensége esetében törvényes kisajátítást lát szükségesnek, a bányahitel bank javadalmaiban a bányauzletágot is részesíteni ajánlja s a bányajog codificatiojakor kifejtett nézetei és kívánatai tekintetbe vételét kéri.

A *bányatörvénykezés, bányavám és bányamunkások* ügyében munkálkodó szakosztály feladata első ágára nézve a törvénytelen rendeletek által okozott visszaélések megszüntetését és az 1848-ki törvények által szükségessé vált változtatásokat hozta javaslatba. A szakosztály nézete szerint az igazságszolgáltatásnak a bányai igazgatósági tisztek által eszközlése törvénytelen, mert itt a peresfél és bíró egy személy, ez mint a független bíróság ellentéte, bizalmatlanságot költ a polgároknak és sok méltó panasznak és bajnak volt eleitől fogva okozója és forrása, kívánja tehát, hogy külön testület ügyljen a bányakincstár ügyeire, külön testület bíraskodjék s mindkettő előtt a bányakincstárnak legyen a magán bányai iparossal egyenlő jogi állása; az új bányatörvényszékek szerveztessenek az 1848-ki törvény értelmében, a személyes ügyek fölötti bíraskodás a XXIII. t. ez. értelme szerint tartozzék föltétlenül a helyhatóságok jogkörébe; a bányatörvénykezés a személyi hatáskör teljes kizárásával legyen tárgyi, ítéljen csak bányajogot és birtokát illető ügyekben. A bányakincstár a bányabirtok adományozása jogát a szakosztály nézete szerint, azon téves föltevésnél fogva vonta hatósági körébe, hogy minden földalatti kincs és bányatermék, mindenféle ásvány a korona tulajdona; pedig ez nem áll, mert a korona az adományozás által a magyar törvények értelmében nem tulajdont ad, nem hűbér-vagyont osztogat, hanem

csak a kisajátításra és felkeresésre ad jogot a föld felületének birtokosával és tulajdonosával szemben, a mi tehát csak birtoknyerési külső formaszűrőség, különben az 1523. 39. t.-cikknek, mely a bányászatot mindenkire nézve szabaddá tette, tehát a koronának a földalatti kincsekhez való egyenes tulajdoni jogát megszüntette, nem lett volna értelme. A kincstár is bányabirtokos, tehát sokszor peres fél lévén, hogy peres ellenfeleivel szemben bíró is legyen, ez általában tovább fön nem tartható.

A *bányavámra nézve* a szakosztály az újabb kor nemzetgazdasági elméletei által elítéltnek állít minden oly adórendszert, mely a természetet az előállítási költségek számbavétele nélkül adóztatja meg. A bányatized oly igazságtalan, oly nagy, minőt semmi más adótárgy nem visel, s mint ilyen annyira gyűlöletes és akkora egyenlőtleniséget involváló adószeme, hogy azt az 1848. jogegyenlőségi törvények után a bányaiparosok teljes romlása, sőt az államnak is érezhető kára nélkül fentartani lehetetlen, annyival inkább, mert a bányászat a bizonytalan munkasiker, növekedő faszükség és drágaság oly nagy akadályaival küzd már is, hogy aláhanatása kétségtelen. Ez a bányász-nép elpusztulásával nagy jövedelemtől fosztja meg az államot is. Vetessék a bányászat jövedelmére — mondja a szakosztály — törvényes kulcs szerint arányos adó, ez vétessék be, de azt, hogy a bányász tiszta hasznának legnagyobb részét bányaadóba fizesse, az állam nem kívánhatja.

A *bányamunkások érdekében*, miután a politikai jogoknak a törvényhozás nagylelkű intézkedése folytán azok is immár tényleg részesévé váltak, a szakosztály az ő érdekében azon nézetét fejezte ki, hogy a bányamunkások és bányatulajdonosok közötti viszonynak jövőben nem gazdai hatalmúnak, de szerződési jellegűnek kell lenni, utóbbiaknak a szerződésből folyó kötelezettségek vagy mulasztások alkalmából, a bányarendőri eseteken kívül, bírósági és fenyítési joguk többé nem lehet, adósságaik bérökből beleegyezésen kívül le nem vonhatók, a társulati és kincstári ételmi táruk bányatörvényszéki felügyelet alá adandók, elaggott és beteg munkások számára — a hol még nem lennének — társpeng-

táruk állítandók, a bányamunkások elemi és szakbeli oktatására az állam gondoskodása kiterjesztendő.

A *bányaegyletek, ércváltás és közös olvasztás tárgyában* munkálkodott szakbizottság javaslatában, a kincstárnak mint bányatulajdonosnak s a magán bányászoknak mint szintén tulajdonosoknak. Magyarország összes bányaiparát képviselő egy országos központi fő s több bányavidéki fiók egyesületekbe összealakulását hozta javaslatba, két külön céllal, oly módon, hogy ebből a kincstári vagy a magán vállalkozások szabad kifejlődésének lenyűgözése ne következék, hogy az egyesülés ne legyen túlságos beavatkozás által nyomasztóvá s az erők elforgácsolása által a közös érdekek támasz és gyámolítás nélkül ne maradjanak. E célok *egyike*: a bányaiipar terén nagyobb szellemi erő-összpontosítás s a bányászat külföldi előhaladásai és a természettudományok alapos búvárlása által nagyobb tudományi és bányász-technikai ismeretekhez jutni; e végre földismeii vizsgálatokat tenni, az egyes vidékeket felkutatni, geognostikai térképeket készíttetni, tudományos szakközlönyt és képzőintézeteket állítani, szakértőket nevelni és utaztatni, kísérleteket tétetni, a bányaiipar érdekében jutalmakat tűzni ki, a létező adatokat egybegyűjteni és rendezni, vérmes vállalatoktól a hajlamot elvonni, gyakorlati eszmék létesülését előmozdítani s ily módon a magyar bányaiiparnak lendületet adni. A szakosztály hivatkozik Svédország bányászatára, mely ily úton jutott a legvirágzóbb állapotra. Az eddigi állapotnak, midőn a kincstár és magán bányaiiparos vetélytársak, sőt ellenségként állanak egymással szemben, s amaz magát gyámnak és parancsolónak tekintette, meg kell szűnni; házi gazdasága sem a kincstárnak, sem a magánosoknak az egyesülés által érintve nem lesz, saját ügyeiket ezután is függetlenül igazgatják s egymásra nyomasztólag és ellenségként nem hatnak; de a közös nagy érdekeket közös erőegyesítéssel kívánják elérni, a miből a bányaiiparnak is, az államnak is csak gyarapodása következik. A *másik* cél: a bányatermények olvasztásának és beváltásának közös eszközlésére egyesülés, melynek főelvei: hogy az olvasztásnak haszonnal történni nem szabad, az olvasztás díjszabályzata azok befolyásával megállapítandó, a kiknek bányaterményei

olvasztatnak, a bányaipar számára tett eddigi beruházások s annak számára föntartott erdők nem kincstáriak, de a beváltás tulajdona. A szakosztály ez elvek alkalmazását s az egyesületnek az olvasztás ügyeiben és kormányzásában résztvevősét azon indokkal támogatva hozta javaslatba, hogy az olvasztás és beváltás közössége némely bányakerületekben tényleg most is létezik. Végre a magyar bányászat által termelt nemtelen érczek biztosabb eladása s a bányászat ez ágának felsegítése tekintetéből Buda-Pesten bányatermégi ügyvivőség felállítását, létesítése módozataival és tárgyai megjelölésével együtt hozta javaslatba.

Hogy Szentkirályi az értekezletnek az 1848-ki reformok radical jellegét egészen magánviselő ezen bányügyi megállapodásaiban és határozásaiban kiváló részt vett, sőt hogy a második szakosztály munkálata hihetően az ő műve, sejteti annak az ő bányászati munkáiból ismeretes nézeteivel elv i tartalomban és előadásmodorra nézve egyezése, különösen pedig: »*Néhány törvényjavaslat a bányaipar ügyében*« című 1849. május havában nyomtatott¹⁾ röpirata, melyet előszava szerint még 1848. júliusában irt volt. de akadályok miatt akkor ki nem adhatta, s melyben ő a budapesti májusi értekezlet elvi megállapodásairól, azok bővebb kifejtése és indokolása után irt e hat törvényczikk-javaslatot készítette.

I. A kőszén és vasbányászat felszabadítása. II. Kisajátításoka bányászat számára. Kisajátított tárgyakbányászati közhasználatára. III. Urbura. IV. Magán bányászatok terményeinek álladalmi kohókban olvasztása. V. Kirekesztő álladalmi fémváltás korlátozása. VI. Bányamunkások ügye.

Első tekintetre látható, hogy ezek nem egyebek, mint a májusi értekezlet határozásainak törvény alakú formulázásai, melyeknek ha ismertetését a tér és idő szükvolta megengedné, azonnal kitűnnék, hogy azok között a legszorosb dologbeli egybefüggés van, s kivált a *második* szakosztály munkálata főpontjai lényegben egészen egyezők Szentkirályi ezen törvényjavaslataival.

¹⁾ Megjelent Kolozsvárott Barráné és Stein bizományiban 1849, 1 — 50. 8-drét lapon.

Ezeknek a bányáipar mai állásával egybehasonlításából azon tény derül ki, hogy azon elvek, melyeket az 1848-ki májusi értekezlet akkor kimondott, azon kívánatok, melyek a magyar bányáipar-világ ama korszakbeli közvéleményé iek kifejezései voltak, s a melyeknek valósításán Szentkirályi oly lelkesedve fáradozott, egy részben már az 1854-ki bányáügyi »Nyílt parancs«-ba s az 1856—1859-ki erdély-bányavidéki külön. *Bányászati alapszabályzat*«-ba fölvetettek, másrészben a most készülö magyar bányatörvénybe kisebb-nagyobb módosítással át fognak vétetni, a mint erröl annak alapelvei áttekintése alkalmával meggyöződni volt alkalmam; csak a bányáipar és olvasztás s beváltási szakosztály munkálatának eszméi előzték meg korukat annyira, hogy még ma is csak némi részök van a gyakorlati bányász-életbe átvive, sőt viszonyaink közt tényleg — fájdalom! ma is olyanoknak tűnik fel azok közül nem egy eszme, hogy alig lehet tudni: lesz-e, s mikor lesz elérve az ott kitűzött magasztos hányaügyi ideál? Azonban azon nagy lendület, melyet a természettudományok mivelése hazánkban úgy a közoktatás terén, mint a magyar nemzeti tudományosság történetében magának örök hirt és halhatatlan érdemeket szerzett magyar tudományos »Akadémia« és »Természettudományi Társulat« áldásos működése által közelebbről vett, ama czélok tekintetében is egy szép jövőt reméltet.

Ha szép az, hogy öt mint erdélyit és közhivatalnokot, 1848. a magyar kir. p. ii. miniszter által egybehívott országos értekezletre azon vidéki bányászok, mint a bánági összes bányáügyekben választott képviselőjüket küldötték el: nem kevesebbé megtisztelő a felségnek azon magas bizalma, melynek folytán az erdélyi udvari kancellár 1860. decz. 30. kelt elnöki levele által az erdélyi egybehívandó országgyűlés tájékozása és új szervezése végett Károlyfejérvárra egybehívott »Negyvenes-tanácskozmány« (Conferentia) tagjai közé 1861. febr. 11-én öt is meghívta.

E különböző időkben és kormányoktól, különböző alakban keletkezett, de mindig egy állami célra irányzott és nem csak egyszerű hivatalnoki, de törvényhozás tárgyát képezö magasb megbízatásokban részesülése Szentkirályinak kétségbevonhatlan bizonyítéka az ő felsőbb fokú képességei fönn és

alant elismertetésének s hivatali jó hírnevének. A hol hivatalos körökben vagy a sajtó terén a magyar s különösen az erdélyi bányászat ügyéről eszmecsere, vita és tervezés folyt oly czélból, hogy annak actualis állapotán kormányrendelet vagy törvény által bármely irányban változtatás történjék, Szentkirályi az illetékes elhatározás tényénél 20 év alatt mindig ott volt, meghívatra a kormány, elküldve a bizalom vagy rábiratva saját ügyszeretete által. Midőn már nyugalomban volt, 1867. kevéssel a m. kir. minisztérium kineveztetése előtt) és a »*Restitutio in integrum*« elve keresztülvitelét a bányászati ügyekben is követelő nyilvános felszólalások tettek közzé a lapokban: Szentkirályi a közáramlattal szembeszállva, ellene nyilatkozott egyik erdélyi lapban¹⁾ s meggyőző érvekkel mutatta ki, »hogy a bányaipar terén 1848—49. után történeteket — bárha azok alkotmányellenes formája nem helyeselhető is — úgy a köz mint magán jogi viszonyok tökéletes felzavarása nélkül meg nem törtétekké tenni, s azon egykori állapotot, hogy a kincstári alsó és fő-bányahatóságok a kincstár és az ország összes bányász lakosai bányaugyeiben adminisztratív és bírói hatalmat gyakoroljanak, tehát adott esetekben maguk legyenek maguk bírái, Magyarországra nézve az országbírói értekezlet által is elfogadott 1854-ki bányaugyi cs. nyílparancs alapján létrejött tetteleges bányaviszonyok és magán birtokállapotok megsemmisítésével, visszaállítani teljességgel nem lehet. A kincstár csak a maga bányaugyeit igazgathatja jogosan, s azt tegyék a pénzügyi hatóságok, de ezek sem más bányatulajdonosok felett gyámkodó hatalom gyakorlására, sem bányajogügyekben bíraskodásra hivatva nem lehetnek. Ezt szükségképen külön bányabíróságnak kell végezni. Administratio és jogszolgáltatás oly különböző két dolog, melynek az alapul szolgált Miksa-féle bányarendtartással együtt tarthatlansága még 1848. kimondatott, s azt többé életre hozni nem lehet, sőt a hazai köz és bányaipari magán érdekekre nézve életrehozása hasznos sem lenne.« Ugyanazon időtájjban márczius első napjaiban az »*Erdélyi Hivatalos Értesítő*«. -ben az erdélyi abrudbánya-verespataki bányavi-

*) *Kolozsvári Közlöny* márcz. 23. 36. szám. 1867.

dék részére Wüllerstorf osztr. keresk. és közgazdas. miniszteri aláírása alatt egy az 1859. »Bánya-alapszabályzat«-ot a három éves revisio jogosultsága ürügye alatt átalakító új bánya-alapszabály tétetvén közzé,¹⁾ melynek nivelláló irányát ő az érdekelt bányavidék kis bánya-birtokosaira nézve károsnak látta: élesen felszólalt ellene,²⁾ első rövid cikkében kétségbevonta az osztr. miniszternek a m. kir. minisztérium kinevezetése után Erdély ily vitális közgazdasági ügyében intézkedési jogát. »Ha képviselő volnék — úgymond nemes haraggal — interpellálnám iránta a m. k. p. ü. minisztert, de nem vagyok az, s azért csak a nyilvánosság közlönyeiben kell iránta felvilágosítást kérnem. Van-e joga — kérdem — az osztrák miniszternek nálunk újra meg újra »Provisorium«-ot teremteni? hazánk ezen közgazdaságilag oly fontos és féltett kincsével ily irgalmatlan módon bánni? Megtermették az osztr. »Provisorium«-ok egyebütt is mérges és üszögös gyümölcsceiket; de alig hiszem, hogy valahol rettenetesebben pusztítottak volna, mint szerencsétlen hazánkban. Nincs osztály, melyet ne sújtott volna azon szomorúság, a mit a »Provisorium«-nak újabb fentartása országszerte szült.« Második cikkében kifejtette: »hogy az abrudbánya-verespataki bányavidékre nézve 1859. alkotott kivételes »Bánya-alapszabályzat« százados joggyakorlat alapján, az 1854. nyíltparancsban fentartott jognál fogva az ottani ethnographiai, népességi és birtokviszonyok sajátságaiából s a bányaipar szükségeiből kifolyólag alkottattak s egészen gyakorlatiaknak bizonyultak be; csak ennek köszönhető — úgymond Sz. — hogy aránylag oly csekély területen, annyi külön bányavállalat, oly bámulatos erőfejtéssel annyi idő óta, az ott élő népre és az államra nézve hasznobajtólag fen tudott állani; más bányabirtok-rendszerrel nagyobb bányaműveletet talán lettek volna, de kétségkívül az önmagának dolgoztató néposztály önálló bányászkodási kedve és képessége elvesztésével s bér munkási állapotra stílyesztésével. E kipróbált bányabirtok-rendszert, mit néhány év előtt bizonyos oldalról sikertelenül ostromoltak, most az

¹⁾ Erdélyi Hivatalos Értesítő 1867. évi márcz. 11. 1032. sz.

²⁾ Kolozsvári Közlöny 1867. évi 32. és 34. számokban.

új »*Bánya-alapszabályzat*« megdönti az által, hogy a jogosultságot nagy bányatértmérekekhez köti s a bányauzletet zárt határok közé szorítja, a mi használni fog a nagybirtokosnak és kincstárnak, de a kis bányaterületek birtokosai számának megapasztásával a fémtermelést kétségkívül alább fogja szállítani, száz meg száz bányaiparosnak fenállását, sőt a vidék bányászati jövőjét téve kockára. Ezért — úgymond — ez illetéktelen intézkedés veszélyeire a m. kir. p. ii. minisztert nem lehet eléggé figyelmeztetni.«

Mit eddig névtelenül tett, harmadszor nyíltan, neve alatt szólalt fel ez ügyben Sz. s régi bányász szakembereknek az 1859. évi »*Bánya-alapszabályzat*«-ot illető kedvező Ítéletével, a közelebbi évek aranytermelési és a bányabirtokosi jogügyek statistikai adataival, az eddigi bányahatárok tulajdonjogának sérthetlenségével védi amaz álláspontját, mely szerint: »Abrudbánya-Verespatak bányavidékére nézve tovább is a helyi viszonyok által indokolt és sok százados gyakorlaton alapuló külön »*Bánya-alapszabályzat*«-ot fentartatni ajánlja; élesen kikel a folytonosexperimentatioellen, rá mutat azon nagy-birtokosi magánérdekekre, melyeknek a célba vett változtatás által a közérdekek rovására kielégítését czélozzák, s hangsúlyozza, hogy a törvényhozásnak a bányatörvények hozásánál magánérdekeknek hódolni, actualis jogokat, ezeken alapuló érdekeket sértetni engedni s a jellenek a jövőt feláldozni nem szabad« ¹⁾.

A vitás kérdésre vonatkozó adatok és tények összevetéséből azon meggyőződésre jutottam, hogy Szentkirályit enem támogató, meleg és gyakran csípős felszólalásokra kegyelt vidékének bányászata iránti benső érdeklődésén kívül még más indokok is bírhatták. Ő ugyan is az 1859-ki »*Bánya-alapszabályzat*«, létrejövésében fő-főtényező volt, s az a vidékre és országra valóban hasznosnak bizonyult be. A mostani, belső tartalmi hibáin kívül, még — úgytetszik — az ő akaratja ellen is jött létre. Midőn ő 1865. még hivatalban volt, a »Korunk« cz. polit. lapban az erdélyi bányászat ügyében egy aláírás nélkül

¹⁾ Kolozsvári Közlöny, 1867. május 2. sz.

közölt, de csak hivatalos adatokból megtudható tényekre és statisztikai adatokra fektetett erős érvelésű cikk jelent meg, melyről világosan látszik, hogy az az abrudbánya-verespataki bányászat ügyét illető valamely rendszerváltoztató s a cikk-író által nem kedvelt kormányi intézkedés benyomása alatt, a közvéleménynek fölbresztésére, a döntő körökre nyomás gyakorlás szándékával, esetleg annak meghíúsítása végett íratott¹). Én e cikket is Szentkirályitól számlázottnak vélem. És abban az ő évekig tartott elvi küzdelme intenzívításban úgy mint meggyőző erőben valóban culminált; ép azért azt előadásom adatai és az erdélyi bányaugy állásának akkori képe teljességéért ismertetem.

»Az abrudbánya-verespataki bányamegyében — úgy mond a cikk írója — az arany-ezüst termesztési bámulatos erőfejlés hegyei aranygazdagságának, sajátságos bányahatárrendszerének és sehol föl nem található bányaművelési rendszerének tulajdonítható. Az 1864. évi erdélyi összes arany-ezüst termelés 1.655,563 □ területen levő 11,450 törmű-nyil mezején — melyből Abrudbánya-Verespatakra 5,001 esik — tett 5,942 fontot; a kohászati úton való termelés 3,759 font, a szabad és törmű-arany-ezüst-termelés pedig 2,183 font volt, melyből Abrudbánya-Verespatak bányamegye 44,166 0 öl határterületére 1,214 font esik. E szerint az abrudbánya-verespataki bányamegye az összes bányaterület egyharmadánál nem sokkal nagyobb részén az összes szabad és törmű-arany-ezüst-termelésnek felénél többet termelt a törművek összes számának csaknem felével. Megjegyzést érdemel, hogy ezen aránylag szűk bányaterületen 378 bányabirtokos, illetőleg bányaműtársulat bányászódik, tehát a bányaműtársulatok összes számának felénél több, azonkívül, hogy maguk a bányaműtársak igen nagyrésze egyszersmind jelentékeny számú bémunkások segélyével dolgozó bányász is.«

»Csak ez adatokból is látszik az abrudbánya-verespataki bányaiparnak rendkívüli nemzetgazdasági fontossága, valamint az ottani bányásztelepek aranygazdagsága. És hogy

^{*)} *Korunk*, Tárca című melléklapja 1865. júl. 23. 29. számában.

itt a nemes pénztermelés, daczára annak, hogy e hegyeket már évezredek óta aknázza ki az ott koronkint megtelepedett népek kincsszomja, ma is oly nagy mérvet mutat, onnan származik, mert a fémhozó hegységeknek másoktól eltérő, kivételes apróbb határookra fölsoztott területén nagy számú birtokosok kisebb, illetőleg nagy részben dolgozó bányászokból is álló társulatok hangyaszorgalma az aranytelepek minden oldalról folytonos együttes nagyszerű föltárását eszközölheti, a mi nagyobb határookban és így kisebb számú birtokosok, illetőleg társulatok által bármily nagy számú bérmunkások segítségével is oly mértékben teljes lehetetlen lenne, kétséget nem szenved az, hogy a bányászatban is, mint minden munkatéren a siker ott legnagyobb, a hol azt nagy részben maga a szakértő birtokos végzi vagy legközvetlenebbül intézi, mi már önmagában csak kisebb tagú birtokokban lehetséges¹⁾. De ez eredmény nagy része tulajdonítható az ottani ásványtelepek elágazott és szórványos alakulásának, azon vidéki nagy számú népesség kizárólag ez iparágra utalt helyzetéből folyó társadalmi szükségének, sok század gyakorlata alapján kifejlődött helyhatósági bányatörvényén s azon gyökerező bányaadományozási azon practicus rendszernek, mely szerint a föltárt telepekhez tartozó külön határok birtoklásához azon föltétel van kötve, hogy a határbirtokos saját maga birtokában, más, az övétől különböző telepek kizsákmányolását a szomszédoknak, ezek átvágó határainak korláti közt megengedni köteles, és így nem bir oly zárt határokkal, melyekből mások föltétlenül eltiltva lennének, sőt a szolgálmi viszonyosságnál fogva a bányabirtokosok egymás határán meghatározott esetekben és formák közt áthúzódnak.«

¹⁾ Szentkirályi »Bányász Saptár«-a 1844. évfolyamában 900-ra teszi az erdélyi kisebb-nagyobb bányák összes számát, a törös mosó vagyis feldolgozó műveket 1,500-ra, a bányák s feldolgozó művek együttes száma tehát 2,400; a közvetlenül bányászatból élők száma szerinte 55,524, a bányahelységeken s közelében élő mezzei gazdák, kézművesek, kereskedők száma, kik a bányászok számára dolgoznak s nekik adják el árúikat, tehát közvetve szintén bányászat után élnek, 36,015, együtt tehát a bányászatból él 92,537 lélek. Látható idézett műve 121. és 128. lapjain.

Bármily erős gyakorlati érvekkel és kitartással védte is Szentkirályi ezen arany-ezüst bányavidéknek az általános bányatörvényektől eltérő eddigi kivételes és statutarius bányamivelési jog- és határrendszerét: az életnek, az általános jognak és az egyetemesség érdekének ellenére álláspontjának elfogadtatását kivívni nem tudta Küzdelmeinek sikere egyedül önérzetének megnyugtató-volta. A Wüllerstor féle »Provisorium« 1867. a m. kir. szakminisztériumtól némileg módosítva életbe lépett s értesülésem szerint a magyar bányatörvényben sem fog Abrudbánya-Verespatak eddigi kivételes bányabirtoklási rendszere fentartatni. Az idő szelleme, a jogeszmék fejlődésének követelményei s a dolgok és közvélemény inclinációjára erősebb az emberi bármily erős akarattal s áramlatával a haj dánakor legtisztesebb és legpracticusabb intézménye is állandóul dacolni nem képes.

Tán sokat is időztem tisztelt Akadémia! Sz. hivatalos pályája és sikerei méltatásánál; de tennem kellett, mert az ő életének is jobb és szebb része ott folyt le. A másik jóval kisebb részt irodalmi munkássága töltötte be, a miről már most következik tüzetesen szólanom. A mit eddig írásból idéztem, csak eszköze volt ama czélnek, hogy Erdély sajtósága bányarendszerébe az újabb idő haladási elveinek beiktatását a lehetőségig eszközölje, s annak ily módon reformált alakjában az egyetemes bányajog kivételképen továbbra is fentartása által ez életmódra utalt kisebb bányabirtokosok és az erdélyrészi arany-ezüst bányászat jövője állandóul biztosítsék. Az írás csak másodfontosságú volt. Igen. A mire ő értekezletekben való részvét, hivatalos felterjesztések, hírlapi cikkek és törvényjavaslatok által törekedett, az az eddigi autonóm bányamivelési rendszer előnyeinek kifejtése, hasznosságának bebizonyítás által láthatóvá tétele s döntő helyen elfogadtatása volt. Mennyiben érte el célját? érintém feljebb.

Mint író is ezzel rokon tárgyú és nagy jelentőségű hármas czélt tűzött maga elé. Az első czélt 1841. irt és kiadott azon művével igyekezett elérni, melyet előadásom elején idéz-

tem¹⁾, s melyben az erdélyi bányászat nemzetgazdasági fontosságát ismertette és fejtette ki. Ez által egyfelől a kincstári és közigazgatási kormányt, másfelől az országot s főként bányász honfitársait a bányászatnak a nemzet vagyonosságára, hatalmi erejére és a társadalmi s magán jóllétet illetőleg döntő befolyására kívánta figyelmesé tenni, őket annak nagy horderejéről meggyőzni. E könyv alapeszméi a gróf Széchenyi epochalis nagy művei: a *Hitel*, *Világ* és *Stádium* eszmekörében mozognak, onnan vesznek irányt és fényt, de az erdélyi közgazdasági és bányaviszonyokhoz ügyesen vannak alkalmazva és sok helyt egészen önállóan tüntetik föl az író és a tárgyalt erdélyi viszonyokat. Wenzel Gusztáv és Sipos Árpád bányajogtanárok magyar bányajogi könyveikben forrásul van idézve -), tán többen ismerik is a T. Akadémia tagjai

¹⁾ *Az Erdélyi Bányászat Ismertetése nemzetgazdasági, köz- és magánjogi tekintetben.* Irta és kiadta Komjátszegi Szentkirályi Zsigmond, az érd. kir. bányászati Törvényszék rendes ülnöke a magyar nemzet részéről. Kolozsváratt, a kir. lyceum betüivel 1641. Ajánlva lrg Lobkowitz Ágost Longin bécsi udvari kamarai elnöknek. Előszó I—VII. Szöveg 1—238 11.

²⁾ Wenzel Gusztáv műve első kiadásának czirne: *Magyar- és Erdélyországi Bányajogrendszer.* Pest, . . . 1866. 276 11.; második kiadás czirne: *A magyar Bányajog rendszere.* Pest, 1872. I. füzet 1 — -04 11. Az idézés a 20. lapon látható.

Dr. Sipos Árpád művének czirne ez: *Magyar Bányajog*, tekintettel a francia, szász, porosz bányajogokra, a magyar bányatörvényjavaslatra és az újabb igazságügyi reformtervekre, jogesetekkel, döntvényekkel, felvilágosító rajzokkal és irománymintákkal. Irta dr. S. Á. ügyvéd és kir. jogakadémiai tanár. Nagyvárad, 1872. Előszó I—IX. Szöveg 1—440. 11. Az idézés látható a 9-ik lapon.

A tudós író nagybecsű műve: »*Magyar bányajog történetét* föliratu részének (lásd a rovezizimet a 86. lapon) 97 lapján ezeket írja: »Az erdélyi bányavárosok, és pedig: Abrudbánya, Offenbánya és Zalathna érdekszövetségbe léptek és e szövetséget az 1593-ki gyulafejevári országgyűlés 4-ik cikkében elismerte, és ugyancsak az erdélyi országgyűlés már 1513-ban kimondván az általános bányaszabadság elvét, azt a gyulafejevári országgyűlés 7-ik cikke által megerősítette.«

Ez előadásban többféle tévedés van, mik között lehetnek sajtóhibából származottak is; mindazáltal tankönyvül s jogakadémiai előadásra lévén a könyv írva, szükségesnek látom azokat megigazítani. Hogy a nevezett három bányaváros érdekszövetségbe lépett s azt az 1593-ki

közül az itt felette ritka könyvet; mindazáltal nehány momentumot Szentkirályi gondolkodásmódja, nemzetgazdasági

gyulafejevári országgyűlés 4 t.,-ozikkében elismerte volna — ez az idézett törvényből ki nem tűnik, ott ugyanis szó szerint ez áll: »4 törvény, 13-ik bekezdés. »A bányák: Nagy-Bánya, Felső-Bánya, Körösbánya, Abrudbánya, Offen-Bánya, Zalathna-Bánya két annyit fizessenek, valamennyi rováson voltának, vagy a kiknek rovások nem volt volna, úgymint Nagy-Bánya, azok a szokott fizetéshez képest úgy mint Nagy-Bánya, háromszáz forintot fizessen, Felső-Bánya ötven forintot.«

Itt egyszerűen a bányászvárosok adófizetési mértéke van meghatározva szemben a fejedelmi és állami pénztárral; szövetségről szó sincs, annyiaval kevesebbé bányászati érdekszövetségről.

Hogy az erdélyi országgyűlés már 1513-ban kimondotta az általános bányász szabadság elvét — ez történelmileg nem áll. Erdély mint ilyen 1513-ban nem létezett, külön törvényhozási joggal nem birt, ily fontos kérdésben törvényt nem alkotott, nem is alkothatott; az erdélyi részeknek az egységes Magyarország hozta ez időben a törvényt, azok csak helyhatóságokat hozhattak. De úgy jó ki a következő mondatból, hogy a tisztelt tudor ur vagy az 152 3-ki 39-ik törvényczikket értette itt, a melyben II. Lajos király a szabad bányaművelés elvét valóban kimondotta, vagy a mi még hihetőbb, a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem által 1618. ápril 12-én Gyula-Fejerváron hozott (nem 7-ik, mert ez a szövökötjobbágyokról szól) 5-ik törvényczikk 1-ső pontját (§-át) értette, mely így hangzik: »1. hogy mind itt, ez országban levő s mind idegen országokból jöendő bányászok, akármely nemzetségből (nemzet van érte) állók ez országba bejöhessenek, kiknek minden helyeken levő bányák kinyitására szabadságok legyen, hac tamen conditione, hogy a Dominus terrestrissel megalkudjanak és illendő igazságát megadják, kiről Lisibon János (néhely fejedelmi bányák haszonbérloje) maga is testimonialist adjon, hogy a Nagyságod (értetik a fejedelem) és a nemes ország levelére külső bányászok bátorságosan bejöhhetnek«. A 3. §. pedig így hangzik: »Hogy a pénzváltás jobb módjával lehessen, Nagyságod (a fejedelem) mindenféle rendeket assecuráljon, hogy a kik aranyat, ezüstöt plékben (mint tisztított) fémét vagy mivben (feldolgozott állapotban) behoznak, senkit arestáltatni nem enged a Cusoriában (pénzverdében), hanem kinek-kinek szabadoson a mit bead, megadván a Nagyságod Begálját, Cusoria és Separatoria-bélit (a mi az olvasztási és pénzveretési költségdíjban a fejedelmet illeti), régi szokás szerint mindezeknek igazán és fogyatkozás nélkül adják ki praesentált aranyából és ezüstéből való monetáját; mert 4. §. »ha ilyen arany-ezüstjeiket beszolgáltatók letartóztatnának, akkor a fejedelem olvasztó és pénzverő háza hejában való lenne.« Végre az 5. §. tartalma ez: »Ezek felett assecuratusokká tétessenek ezen mostani végzéstünknek erejével arról is mindenféle rendek, minthogy

felfogása s hazafias érzülete ismertetéséül idézni szükségesnek látok.

szegények is vannak, kik szükségéért aranyat és ezüstöt adnak be, és nem várakozhatnak, minthogy egy hónapban vagy kettőben fog a Cusió lenni, hogy a mely két embert a Cusoria gondviselésére rendelt Nagyságod, azokat a praesentáló embereket, megpróbálván elsőbben aranyokat és ezüstjüket, a limitaúo szerint contentálják és kinek-kinek praesentálandó aranyából és ezüstjéből defalcálván a Nagyságod jussát, contentáltassa Nagyságod, hogy mindenfelől bátorságosan behozhassák az aranyat és ezüstöt.«

Erdély codificált törvénykönyvében (Czime: Approbatæ Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium eidem annexarum II. része IX. czime I—II. czikkében) az előbocsátott törvényhozási intézkedések öszszevontan és szabatosabb meghatározással mind láthatók, s a mik sem itt, sem az eredeti forrásokban megírva nincsenek, azokat tankönyvben tanítani nem lehet.

A tudós író műve 105. lapján azt is írja, hogy Erdélyben találhatók 1810-n, 1826-n és 1832-n országgyűlési választmányok bányaiügyi munkálatai, mik azonban maradandó sikert nem eredményeztek.

Való, hogy az 1810. országgyűlésen aug. 4. a rendek a kamarai és bányahivataloknál hazafiak és a magyar vagy latin hivatalos nyelv alkalmazását a fejedelemtől kérték; a nov. 19-ki ülésben a zalathnai bányatörvényszéktől való felebbezésekre a királyi táblát és királyi főkor-mányszéket határozták másod és harmad bíróságul, valamint a bányatörvényszék hatáskörét is csak tisztán bányaiügyekre szorították, ezekről és némely kisebb fontosságú szervezési kérdésekről is az LVIII. tcz. javaslatot elkészítették e ezim alatt: *De Foris Cameralibus*, de az nem erősített meg, valamint az 1791-ki LXIV. tcz. által kinevezett kamarai és bányaiügyi rendszeres bizottság munkálatának sem lett foganata, még csak felirat tárgyává sem lett, annál kevésbé törvény anyagjává. Egyéb törvényhozási intézkedés a bányászat érdekében ez időben nem volt, 1826-n és 1832-n Erdélynek országgyűlése sem lévén: országgyűlési munkálatról szó sem lehet.

Még csak azon megjegyzést kell tennem, hogy az 1854-ki május 23-ki osztrák birodalmi bányaiügyi nyiltparancs a tudós író műve 86., 107., 108. lapjain »*Atalános bányatörvény*« néven említetik. Ausztriában megengedhető e kifejezés, de a magyar alkotmány szerint nálunk nem. A mi közjogunk szerint törvény csak az, a mit a koronás király és országgyűlés együtt alkotnak. E nyiltparancs ideiglenes törvényesítést nálunk csak az 1861-ki országbírói értekezlet határozatainak kelése után nyert. .. Vajha rendszeres bányatörvényünk immár egyszer elkészülvén: bányászatnak fontos nemzeti iparágát korszerű és viszonyaihoz mért gyakorlati alapelvekre fektetné!

»Czélja munkájával — úgymond — a hazai bányászatnak, a köznemzeti szorgalom e nevezetes ágának azokkal is megismertetése, kik eddig iránta nem érdeklődtek, és e téren némely tenni valókra figyelmeztetés, azon reményben, hogy tán az egybegyűlő országgyűléseken a bányászat ügye is szőnyegre kerülvén, szava minden benyomás nélkül nem hangzik el.« Műve alapeszméjévé a nemzet szellemi és anyagi erejének párhuzamos fejlődését teszi s az egyéni és polgáratzi közszabadság, a nemzeti függetlenség egyedüli forrásának és biztos alapjának a vagyoniállás és jólét által istápoltság, mint a nemzeti eszményi érzékét állítja fel; ezek összhangjában gyökerezik — úgymond ő — a népek ereje, valamint hiányából következik a szegény, vagyontalan, eladósodott országok s népek nyomorult állapota; az anyagi elgyengülésnek nem kielégítő helyettesítője a szellemi erő, sőt ez inkább oly félszegség bizonyos indiciuma, mely az életképesség hanyatlására mutat; de másfelől az sem megnyugtató, ha idegen erő kölcsönözi a nemzeti önállás föltételeit és biztosítékát, mivel az a függetlenség önérzetétől fosztja meg a nemzetet. A kinek vagyoni állapota akár tehetség vagy szerencse, akár szorgalom és életűgyesség, sőt még ha nem épen correct életelvek alkalmazásával is meggyarapodott, mindjárt bizonyos felsőséget kezd érezni magában s azt éreztetni igyekszik másokkal is. Így látjuk ezt a nemzeti individuumoknál is az emberiség történetében. Görögország és Róma hatalma, Velence és Genua mesés gazdagsága hajdan, Anglia és Franciaország anyagi jóléte és ereje ma egyformán azt bizonyítják. A nemzet gazdagsága fiainak gazdagsága, szegénysége fiainak szegénysége összességéből áll elé. Az állampolgárok zilált anyagi helyzete az államával áll egyenes arányban

A tudós tanár Wenczel Gusztáv nagy tekintélyű jogtudósunk műve útmutató nyomán járt — ezt önmaga is írja s én is meggyőződésem róla; de én tankönyvvel mások nézete elfogadását csak a kútfők idézése és megbírálása föltételével tartom szabadosnak, különben a tévedés liilitlenül gyorsan terjed el.

A »*jurare in verba Magistri*« elv alkalmazása akadémiai előadásnál teljességgel meg nem engedhető.

Ezután az állami erők mérlegelésére megy át s ki- mondja: hogy a nemzetek egyik fő erő alapja, még pedig olyan, a mi nem kívülről jó, melyben a nemzet senki mástól nem függ, sőt a mit külbefolyás nem is alterálhat, az eredeti őstermelés, melynek ha forrásai gazdagok s a törvényhozás által fentartatnak és gyarapítatnak, a műszorgalom erőtényezőjének versenytársa képes lenni; de ez erőforrásnak úgy bősége mint biztonsága attól függ, ha a nemzet szorgalma és termelő képessége a nemzet egy nagy számánál nem bérlett, nem jobbágyi viszonyban álló, de szabad önbirtok művelésében nyilatkozhatik. Ilyen őstermelési vagyonforrás — úgymond Sz. — az erdélyi kivált arany-ezüst bányászat, életföltétele tömérdek ezer munkásnépnek, ős alapjövedelemforrása az álladalomnak, mit épen azért különös gonddal kell ápolnia, mert ebben van a haza azon részének valódi életereje. Zalathna, Abrudbánya, Yerespatak, Offenbánya, Topánfalva, Búcsúm, Nagy-Ág, Körösbánya vidékén körülbelül 60,000 ember van¹⁾ úgyszólván arra kényszerítve, hogy bányászatból éljen, tehát Erdély népességének 30-adrésze. Csak az egy Zalathnán és Búcsúmban 1300 összeirt bányász volt ez időben, kiknek 4000 ember életéről kell gondoskodni. A mi az ország többi részének szántóföldje és mezeje, az azoknak az ő bányabirtokuk. S mily helyek ezek? Többnyire kopasz sziklavidékek, erdős-bokros hegyoldalok, szabályozatlan, vízfolyás nélküli, kevésbé használható keskeny térségek, mindenfelől magas hegysorok napsugárt elzáró örökös árnyában s az ebből önként következő éghajlati mostohaság, mely a növényélet fejlődését az ország többi részeihez képest szembetünőleg késlelteti s e vidék népét kényszerűleg látszik arra utalni, hogy élete fentartása eszközeit nem a föld fölött, a polgári társaságban, de a hegyek gyomrában örök életveszély közt keresse. Megnépesedhetett volna-e valaha? — kérdi Sz. — e kietlen rengetegnek belsője a bányászat nélkül? Vette volna-e hasznát e roppant kiterjedésű havasvidékek-

¹⁾ 1844-ik évi *Bányász Kalendarium-* ában statistikailag van ki-
mutatva a közvetlenül és közvetve bányászatból élők száma — a mit
ő 90,100-re teszen.

nek a magyar állam?... És most ezek virágzó helyek, csinos kis bányavárosok, gazdag községek tarkítják az örök fenyők s vad kősziklák tágasb völgynyílásait, s az ország belső részeit műveltségben utolérő, sőt némelyiket felülmúló szorgalmas derék bányász nép sokasítja a magyar állampolgárok számát. Itt Szentkirályi érdekesen hasonlítja össze a bányász népet az ország többi néposztályaival. »E foglalkozás — úgymond — a közönséges kézi munkánál több gondolkozást, ügyességet és gyakorlottságot kíván, a mindennapi érintkezés, melyben a tiszték, felügyelők, altisztek, bányagazdák s bér munkások az intéző, rendező s végrehajtó munkák szoros összefüggése miatt egymáshoz kötve vannak, jótékony hatást gyakorol a bányász népre, bizonyos ügyességet fejt ki bennök, a munkabeli okszerűség átszivárog a helységek minden lakóira s azt eredményezi, hogy bányász vidékeken a nép — mindkét nemen levők — a szabad székely és szász nép műveltségével egy színvonalon áll. A ki Zalathán, Boiczán és Csertésen letelepedett bányászgazdák és polgárok között megfordult s őket házuknál s társalkodásuk csinos módját a közéletben látta, az megfogott erről győződni. Yersepatak népének kiváló életügyessége, csinosága és műveltsége pedig éppen fényesen igazolja ez állítás valóságát.«

Ezután a magyar kereskedelem passivitása s a valaha elérhető nemzetgazdasági egyensúly szempontját hozta fel Sz.; elmondja: hogy Erdély- és Magyarország életszükségei fedezésére sokkal több pénzt ad ki külföldnek, mint a mennyit bevett s az így gazdálkodásból előbb-utóbb szükségképen bekövetkező pénzválságtól menekülésnek egyik legbizonyosabb eszköze és útja a bányászatnak minél nagyobb mérvű kifejtése, az ország pénzanyagtermelési képességének a növekedő államkiadásokkal párhuzamos fokozása. Utoljára az aranytermelés statistikájából mutatja ki Sz. a magyar és kivált erdélyi arany-ezüst bányászat fontosságát, minden országok aranytermelésével egybeazonlítás után azon eredményt constatálván: »hogy Erdély Európa minden tartományai felett — Oroszországról, melyről adatai nem voltak, nem szólván — földterületi és népességi összehasonlítás nélkül is a legmagasabb fokon áll, termelvén 1109 □ mértföld területen

1,890,000 számú lakosság egy év alatt (1815) 1500 font aranyat, 2500 font ezüstöt, mit csak Magyarország közelít meg, mely 4180 □ mértföld területen 13,215,000 lakossal 1050 font aranyat és 47,000 font ezüstöt termelt; tehát a kis Erdélynél 450 fonttal kevesebbet. Ausztria örökös tartományai összes termelése sem jöhet a két magyar bányaterület arany-ezüst termelése eredményével hasonlításba, sőt Erdély ezüst-termelésben is — a népességi arányt véve föl, az elsők között áll, valamint réz, ólom, vas és kéneső termelésben is.«

Itt Sz. visszapillantásképen a múltba Spanyolország XYI. századi gazdagságát s avval párosult hatalmát hozza fel például, midőn az oly nagy bőségében volt a nemes érczeknek, hogy középszerű gazdag embernek 800 ezüst tányéra s 200 ezüst tála volt, de voltak házak, melyeknél 1200 tuczet asztali edényt lehetett találni legfinomabb ezüsből. Magasztalban szól Nagy Lajos, Zsigmond, II. Ulászló és II. Lajos királyainkról, kik Magyarországon az arany-ezüst bányászatot szabaddá tették, az erdélyi részekben Zalatna, Abrudbánya, Offenbánya és Körösbánya erdélyi bányász helységeket a kiváltságos bányavárosok sorába emelték és így a nemes érczbányászatnak országukban megalapítói voltak; dicsóítják a XVI-ik században Bethlen Grábor bölcs szabadelvűségét, aki kis birodalmában, Miksa királynak a bányai part a feudális jellegű regalitás bilincseibe verő bányarendtartásával éppen ellenkezőleg, az arany-ezüst bányai part, sőt az arany-ezüstnek törvényes formák közt adásvevését is felszabadította s így annak addig nem ismert oly lendületet adott, hogy magának a fejedelemnek állami és hadviselési céljai kivételére országa bányászorgalmának gyümölcsei, egész uralkodása alatt az ország közjóvedelmének egyik bő forrását képezték. Felhozta Selmec- és Körösbánya múlt századi aranytermelési bőségét, melyek 1740—1770-ig 100.000,000 pengő forintot tevő aranyot és ezüstöt szolgáltatottak be pénzverésre; megemlítette az erdélyi bányászatnak e század első felében folytonos gyarapodását, bizonyítva azon tényre, hogy 1800-tól 1817-ig 450 szabadságlevél adatott ki bányauzlet nyitásra, 1817-től 1835-ig pedig 750, mely időszak alatt az újonnan nyitott és felfogott bányák száma 2403 volt, s a nemzetgazdasági ipar

ezen ága akkora ösztönrel, oly kedvvel és sikerrel üzetett, hogy a verespataki és abrudbányai bányák a Tresztia, Drajka, Vulkoj, Zdraholcz és Kirnik mázsákkal vizsgáltatták a tiszta nyers aranyat az államnak.¹⁾

Ez érvek alapján figyelmeztető szót emel Sz. a bányászati ápoló gond alá vétele érdekében s egyszersmind ez irányban több gyakorlati javaslatot tesz, hangsúlyozva min-

¹⁾ E vidék arany-gazdagságáról érdekes adatokat közöl De Gerando Erdélyről írt művében. »Ha a havasi patakok medrűkből kiöntenek — úgymond — az utczai sárban aranyat talál a kereső. Szemmel látó tanúja voltam Verespatakon, a mint az eső elmúlt, egy ember lábaink alól sárt vett fel, egy kevés ideig mosta s azonnal elváltott teknője fenekén a szín arany. Itt minden paraszt gyűjt aranyat s birtokot vesz vele. A világon sehol nem oly drága a föld, mint itt. Egy közép kiterjedésű rétért 1100 aranyat adott vevője.... A víznek és tör-műnek (Pochmühle, zúzda) szintén hihetlen becse van. Egy kis csatorna vízért, mit a lefolyó patakocskából ércmosásra fognak fel, fizetnek 40 arany évi bért s a tulajdonjogot megveszik 1200—1500 aranyon .... Minden gazdának van törő, mosó és tisztító műve(zúzó malma). A mint Gerando verespataki házi gazdája zúzdáját megmutatta s kissé megállítván kerekét, bele nyúlt a vízbe s egy marék arany port vett ki belőle, a mit a zúzda az összetört arany-tartalmú ércből választott ki... . Meglepők — Írja tovább — Zalathna mellett az arany-ezüst olvasztó kemenczék. Füstfelleg borul a város fölé, ott már nem zúgnak a zúzdák és gépek kerekai. Az utas elbámul a legendák és mondák ezen honában ily iparszorgalmat látva. A gőz kazán tüze, a mint szitogatják, izzó tűz-szikra oszlopot lövelt ki, a törő-, mosó-, tisztáló művek ügyesen vezetett patakocskái sebesen csörömpölve folynak egyik tulajdonos épületétől a másikig, fekete partok közt, arany szemcséken át, a zúzdák gőzhajtó kerekére öntve vizüket, melyeket szörnyű nagy fűvők (Blasbälge) hoznak mozgásba

Gőzgép is van már használatban. Az arany-ezüst ércfolyadék mint tűzláva ömlik ki a katlanból s a vízbe érve süstörög. Amott kihűtött réz-lemezdarabokat visznek tova a munkások, vagy szemet hordanak az olvasztóhoz sat. Erdély minden aranya ezüstje olvasztás végett Zalathnára küldetik, honnan évenként egyremásra 1250 kilogramm tiszta arany és 1700 kilogramm tiszta ezüst kerül ki. Verespatakon — jegyzi meg Gerando — egy bányában kevéssel az ő otléte előtt 15 kilogramm súlyú terméсарany-darabot találtak. E bányák Erdélyben a leggazdagabbak. A világon tán egy hely sincs, hol ily szűk területen annyi arany legyen, mint ez oly bőven megáldott vidéken.« *A. de Gerando. Siebenbürgen und seine Bewolner aus dem Französischen von Julius Siebt Leipzig 1845. két kötetben. Az itteni idézetek az I. kötet 189. 198. 199. és 200 lapjain láthatók.*

denekelőtt a föld szabaddá tételét, a bányaiparnak a regalitas viszonyából törvény által, a földesúri függés kötelékéből örök-váltság útján kiszabadítását; ez elv szerint ajánlatba hozza az úri hatalom alól fölszabadulandó bányászsbetségeknek, ha bizonyos népességi létszámot elértek, a szabad városok sorába emeltetését, Déva és Zalatina városoknak az országgyűlésen külön s általában a bányász érdekeknek a törvényhozásnál szakemberek által nagyobb mérvű képviseltetését, azon kiváltságos gyakorlatnak, hogy a földbirtok a tulajdonosnak a bányaiparnál is jogelsőséget ad, törvény által megszüntetését, a bányászati köz- és magánviszonyok törvényhozás útján végleges rendezését, a bányatörvényhatóság iák a polgáritól teljes elkülönítését, bányarendőrség behozását, a pénzügyi igazgatás kebelében azon felfogásnak, mintha az ország bányáügye csak fiskalitási szempontból lenne tekintendő, módosítását, a bányász nép értelmesebbé tétele céljából bányászi népiskolák, bánya-felügyelők, alsóbb bányatisztek oktatására még egy közép bányaiskola és a szegény nép fiainak könnyebb tanulhatása végett nagyobb számú ösztöndíj alapítását, a magyar bányahivatalokra a törvények értelmében csak hazafiak alkalmazását sat.

A bányászat körében kívánatosnak tartja Sz., mintabányászat, öröklő-istajok, állandó víz-tavak, jó közlekedési utak kincstári segélylyel állítását, a bányauzletben erőművek használasát. Kiegészítőül a bányászatnak szellemileg is emelése érdekében Szentkirályi Zalathnán — az erdélyi bányászat ez anyafészkeben és központján bányász-casinó felállítását hozta javaslatba, felhozva indokul, hogy a bányászatot tanuló ifjúságnak, fő és alsó tiszteknek legyen egy oly központjuk, hol szakismeretöket a bányászatban előhaladottabb országok s népek irodalmából kiválasztott jelesebb és költségesebb szakkönyvek, folyóiratok, szaklapok erőegyesítés útján megszerzése, személyes találkozás, nyilvános összejövetelek, szakkérdések fölötti eszmecsere, később felolvasások s tán idővel valamely saját közlöny alapítása által tovább fejthessék s a tudomány színvonalán magukat fentarthassák. A közönség minden osztályát magában egyesítő rendes casinókkal valamennyi abban társulok igényeinek egyforma jo-

gosultsága mellett egy ily külön szakma és tudomány-ág célját elérni, feladatát teljesíteni nem lehet. Ide önálló, egyérendkü, külön társulat kell, mely működése súlypontját a bányaismeretek terjesztésére, a bányáérdekek képviselésére s az összes bányatiszti és alárendelt személyzetnek a bányászati tudományok és gyakorlati bányászat illető ágában maguk további tökéletesítésére alkalmat és eszközt nyújtson.

Szükségesnek látom még a bécsi közös udvari kamarából jövő két fontos nézetnyilvánulásnak főlemlítését. Az elsőt egy 1825-ki rendelet foglalja magában. »A császári államkormány — így hangzik az — az erdélyi magánosok nemes ércztermelésre irányuló bányaiparánál nem tekinti főszempontnak az állam ebből remélhető nyereseményét. Ő Felsége a császár felvilágosult kormányzási alapelveivel megegyezik azon felfogás, hogy a nemes érczek termelése a nemzetgazdaság egyik fontos ágának, egész vidékek és országrészek népe jótékony önfentartási eszközének tekintessék s mint a töke-nevelés és közjóit rugója védelemben és kedvezményekben részesüljön. Erdély, mely biztos értesülés szerint e nemű kincsekben oly kiválóan gazdag, s melynek bányászata gyá-molítására és kihasználására, jólléte emelése tekintetéből oly nagy szüksége van, e tekintetben különös figyelembe vételt érdemel.« A másik szintoly fontos nyilatkozat Lobkovitz herczeg cs. kir. udv. kamarai elnöké. »Boldogult Ferencz császár ő felsége által elnöki állomásomra hivatásom óta — úgymond — Erdélyt különösen szemem előtt tartottam, mert át va-gyok hatva azon meggyőződéstől, hogy a természettől oly ki-váló gazdagon megáldott ezen ritka szépségű ország bá-nyászata érdekében még igen sok a tenni való, és hogy a bányászat az, a mi alkalmas arra, hogy Erdély emelkedésé-nek, mívelődésének, iparának és gazdagságának alapjává legyen.«

Ezek Szentkirályi műve végszavai is, melyekből sze-rinte »az erdélyi bányászat jövő sorsára nézve a legszebb remények látszanak kisugározni, melyek a hon javáért s boldogságáért dagadó kebelt kevély örömmel töltik el.«

Másik műve: »*Az erdélyi bányászat közjogi ismertetése*« 30 kézirati íven 92. §-ra terjed; előrajzából láthatólag csak

kevés hiányzik, hogy bevégzett legyen; egészen megiratlan maradt azonban —

Harmadik műve: »*Az erdélyi bányászat magánjogi ismertetése*«, mely az elsőnek címlapján avval együttesen van említve s a másodiknak 70. 72. 82. lapján különállóság. Utóbbit mellőzve, a másodikból pár fontosabb részt megemlítek.

A mű előszóval kezdődik, mely tartalmát foglalja magában s az olvasót tájékoztatja; 3 könyvre oszlik, mindenik több szakaszra, ezek cikkekre, a cikkek §-okra, de sem a beosztás, sem a rovatcímek, úgy a mint az előszóban ígérve van, a munka folyamában megtartva nincsenek, sőt mellékelve vau hozzá ily című 4 ív értekezés is: »*Különös történeti és közjogi nyomozódások és megállapítások a magyar bányászat körében*«, mely kevés alakítással jól beilleszthető lett volna a munka köztörténeti részébe, de ott ennek tárgya röviden van érintve, úgy látszik, valamely külön célra volt írva s csak esetlegesen van a kéziratához mellékelve, végső simításon az nem ment át s épen azért némileg az »indigesta moles« jellegével bír. De van három kiválóbb rész benne; egyik az imént érintett értekezés, mely az 1841. körül ismert közjogi forrásokból rövid tömörséggel adja elé a nemes ércz-bányászat közjogi állását Magyarországon az elválás előtt e címek alatt: 1) Elválás előtti s elváláskori korszak. Erczbirtokok kezelése. 2) Kincstári és magán-társulati bányászat. 3) Engedményezés. Adományozás; *másik* érdekes rész a görög, római, német, francia, angol bányászat története Kleinschrod, Karthen s más német bányászati írók után, röviden adva, de legrövidebben a Magyarországi és Erdélyi; *harmadik* különös figyelmet érdemlő része a »*Bányászati Regalitásról*« szóló, melyet — a mint magát kifejezi — mint a magyar bányászati közjogtannak alapját és sarkkövét, székfoglalóul kiválasztva, a forrás-idézetek mellőzésével átsimított önálló értekezés alakjában a Tekintetes Akadémiához felolvasás végett 1846. nov. 22 felküldött volt, ily cím alatt: *Szentkirályi Zsigmond magyar tudós társasági tag székfoglaló értekezése a bányászati Regalitásról.*« *)

*) Lásd az értekezés egy cím-változatát a 63. 1. 4. alsó sorában.

Ez értekezésében Szentkirályi először a görög és római, azután a mai európai nagy nemzetek történetén nyomozólag végig pillantva, kérdésének azon népek közötti történeti állását igyekszik constataálni, kutatva azt: mi volt az állam vagy annak képviselőinek joga a magánosok tulajdonát tevő föld alatti nemes érczekhez? fentartottak vagy fenn nem tartottak voltak-e azok? valódi tulajdonosai vagy csak föltételes haszonélvezői-e a magánosok érczejtő birtokuknak? saját birtokjoguknál fogva felfoghatták s mívelhették-e azokat? vagy az állam és korona engedélyének kellett hozzájárulni? s utoljára azon eredményre jut, hogy az államnak a bányászat ügyére főfelügyeleti joga az ó-kor két nagy nemzeténél meg volt. Az újabb európai történetben a német császárokat magukat és a koronát tekintették a nemes érczek egyedül jogos tulajdonosának s a felügyeleti és adományozási jogon fölül hűbéri jogot is követeltek és gyakoroltak minden érczejtő földbirtok és tulajdonosa irányában. Magyarországon az elválás előtt ismeretlen volt ez elv, sőt Szent István király 1035-ki végzése II. könyve II. fejezetének, I. (Nagy) Lajos 1351. évi I. végzem. 13. Zsigmond király 1405. II. végzem. 13. II. Ulászló 1492. I. végzem. 30. II. Lajos 1523. II. végzem. 39. cikkkei összevetéséből hazánkban a nemességnek érczejtő birtokaihoz való tulajdonjoga minden körülmények között elismertetett, II. Ulászló és II. Lajos alatt pedig az arany-ezüst bányászat szabadsága törvényhenn volt biztosítva, mit az 1514. kir. végzemény I. cikkének 1-ső pontja, ha az a III. cikk 9-ik pontjával összevetve értelmeztetik, meg nem gyöngít. Miksa császár volt az, a ki a német császári korona jogát a magyar királyéval, a magyar nemesi birtok »absolutum dominium«-át a német feudális birtoklás jogczímével összetévesztve s a mi Ausztriában jogos volt itt is törvényesíteni kívánva, a német bányarendtartást hozta be Magyarországra is nem törvény, de egyoldalú rendelet útján,¹⁾ s eképen mind az arany-ezüst érczejtő birtokok

¹⁾ Quandoquidem Nobis — így szól rendelete I. §-a — fasces Inclyti Regni Hungariae tenentibus, omnes fodinae et venae metalliferae, ubicunque in Regno nostro Hungariae, tam actu in cultura existentes, quam debinc detegendae, aperiendae et colendae, cum omnibus

adományozására, mind a bányáipar gyakorlása engedélyezésére kizáró s mintegy hűbéruri jogot kezdett gyakorolni, s azt utódai is az országgyűlések gyakori felszólalásai daczára szigorúan fentartották. Erdélyben a nemzeti fejedelmi korszak alatt az arany-ezüst bányászat szabadsága törvény által volt biztosítva s csak vámtized illette a fejedelmet, de a fejedelemségnek 1690-n megszűntével megszűnt e szabadság, s ott is a Miksa-féle bányarendtartás lépett életbe, a min az 1747. 1753 — 5. évi törvények korlátozó rendelkezései, valamint az 1791. 1810. évi országgyűlések végzései és feliratai csekély változást voltak képesek tenni. Eranciaországban — írja

et quibusvis eorum iuribus et praerogativis, fluviis item, sylvis et viis aliisque accessoriis, sine quibus metallifodinae aperiri et cum fructu cultivari nequeunt, *immediate ad nos et respective ad C'ameram Nostrum Eegiam pertineant*; proinde Nobis haeredibusque Nostris et successivis Regni Hungariae Regibus eadem, *in ductu antiquiorum Decretorum praesentium per vigorem ex integro reservamus, ea ratione, ut nullus Episcoporum, Braelatorum, Comitum, Baronum, vei Nobilium, Communitatum item et Civitatum ac Tribunalium cujuscunque status et dignitatis, fudinas, propria solum auctoritate absque speciali nostro indultu aperire, cultivare* — — *ausit et praesumat.*

Alexii Sofalvi: Institutiones Juris Metallici in usum M. Principatus Transsylvaniae stb. Claudiopoli, Typis Lycei R. 1834. Tom. I. pag.3.

II. Ulászló 1492-ki nagyobb végzeménye 30-ik czikke évvel épen ellenkezőleg így intézkedik: »*Conclusum est, quod ubicunque et in quorumcunque, tam Dominorum Praelatorum et Baronum, quam etiam Nobilium seu aliorum possessionatorum, cujuscunque conditionis existant hominum, terris, territorisque et metis aliquae minerae auri vei argenti, cupri, ferri, aut quaevis metalla et fodinae reperirentur (demptis fodinis salium, quae solius Regiae Majestatis dominio et usui reservatae essent) hi et eorum haeredes, in quorum possessionum terris invenirentur, fodinas et montana hujusmodi fodere, colereque et successivis semper temporibus, laborari facéré ac usus et fructus eorum percipere valeant atque possint.*«

II. Lajos 1523-ki végzeménye 39-ik czikke pedig határozottan rendel: »*Ut aurum et argentum in copia habeatur, Majestas Eegia committat fodinas, minerarum auri et argenti ac cupri et aliorum metallorum libere omnibus colere.*«

Ebből látható, hogy Miksa császár az ország törvényeire nem helyesen hivatkozott akkor, midőn Magyarország összes ércztartalmú földbirtokát, bárki birtokában legyen, a maga és illetőleg a korona számára confiscálta, azokban ellenkezőleg épen a bányászat szabadsága volt biztosítva.

Sz. — az 1791. törvény a nemzet rendelkezése alá tartozónak nyilvánította a bányászkodás jogát a földbirtokosi elsőség kizárásával, a miből e század elején a korona engedményezési joga fejlett ki. Angliában a földbirtokosok kizáró tulajdonosai ércztermő birtokaiknak, azokban bányanyitási jogelsőséggel bírnak, s idegen bányász, ha engedélye van is, köteles velők kiegyezni, mert az angol földbirtoki jog angol felfogás szerint a föld középpontjáig terjed.¹⁾

E szerint az európai országok régibb bányászati viszonyait áttekintve, Szentkirályi a jelen állapotokhoz jut el s amaz eredményt constatálja, hogy azon államokban, melyekben a bányászat felszabadítása alapján némi biztos bányajogrend létezik, melyek közé tartoznak az osztr. örökös tartományok, Magyar- és Erdélyország, Francia- és Svédország, Porosz- és Bajorország s több kis német állam, az államok és uralkodók kizáró jogot a fen nem tartott bányatermékhez s általában a bányászathoz nem követelnek, az adományozás fejedelmi hatóságok által a földesúri jogelsőség kizárásával történik s az állami vagy fejedelmi bányászat a magánosok bányászata irányában csak magánjogi viszonyban áll, sőt a fejedelem maga is alattvalóival egyforma eljárás szerint szerez bányaművelési jogot, a mi a bányaiparra nézve e század legnagyobbszerű haladási momentuma.

Ezután a pénzügyi kormányoknak a magán bányászat ügyébe avatkozás esetei és formái vizsgálatára térvén át Sz., elmondja a nagy nemzetek e tekintetbeni gyakorlatát, tárgyalja az államok köz kincstárait a bányászati termelésből megillető járandóságokat, minő a tized, a bányaművelési kizáró jogokat, minők a nemes érczek olvasztása, beváltása és váltási díj, higanybeváltás, sóbányászat stb. utoljára a felszabadított bányászatban a föld alatti birtokjognak a földfelettitől való elkülönítése kérdését, tehát a földtulajdonos és első feltaláló vagyis az engedélyt bíró bányabirtokos közötti jogkülönbséget, annak következményeit, a bányabirtok engedélyezését s azt megelőző és követő jogbiztosításokat, az alárendelt nem-felsőégi engedményezés kérdését, a joggyakorlat meg

¹⁾ »Cujus est solum, ejus est usque ad Coelum.« Axioma Juris Angi.

szakadásával a bányabirtok visszaszállását és az ősiséget, a bányászati hűbéruraságot, a bányajog élvezetét és korlátait, a földet kifosztó bányászat megakadályozására a közhatalom beavatkozási jogát és a tilalmi joggal élést. És így a koronának vagy államhatalomnak a bányászat minden ágú viszonyában való jogi nyilvánulását figyelmével végig kísérvén és bonczolván: nyomozódásai eredményét azon véleményében vonta össze: »hogy a *bányászati regalitas* neve alatt azon felsőségi jogok összesége értendő, melyeket a bányászat körül a közhatalom a birtokszerzés és birtokjogi élvezet törvényesítése s biztosítása végett gyakorol oly államokban, melyekben a bányászkodás az első feltalálás jogalapján felszabadítva vagy helyreállítva, vagy pedig iparrendészeti szabályokkal védve van, minél fogva azon meggyőződését fejezi ki, hogy a bányabirtok végleges felszabadítása, tehát a föld alatti és földfeletti birtokjogok elkülönítése a jogkülönbség vezérelve alapján, a bányabirtokszerzés és birtokjogi élvezet törvényesítésére és biztosítására múlhatlanul szükséges; ez magából a bányaipar természetéből foly s ez elvek és intézmények Magyarország alkotmányos intézményei közé nehézség nélkül beilleszthetők s beillesztésük a mai idő fejlett közszellemétől s országgyűléseinktől joggal várható. Adná isten — ezek az értekezés zárszavai — hogy a bányaipar érdekében a törvény által minél előbb oly czélszerű törvények hozassanak, melyek a nemzet anyagi jólétére — a mitől a szellemi elválhatlan — áldást hozók legyenek!«

E mű többi részének is megvan tudományi értéke, mert a bányászat közjogi viszonyait Németország e téren is nagy íróinak felfogását és bányajogrendszer-elméletét mint gyakorlott bányajogász, alapos bányaismerő és erős stylistá egészen hazai viszonyainkra alkalmazva, a nem könnyű tárgyat tősgyökeres magyar nyelvezettel és oly könnyen érthető szép irálylyal adja elé, hogy sajnálnunk kell, miért nem tétetett közzé e mű sajtó útján a maga idejében, sőt igénytelen véleményem az, hogy új belső berendezés mellett a kinyomtatás ma is szükséges, a bányaviszonyok tanulmányozóira, valamint a bányahatóságokra nézve tanúságos, bányajogirodalmunkra nézve pedig nyereség lenne.

Harmadik műve Szentkirálynak az általa 1844-ben megindított *Erdélyi Bányászkalendárium*, mely 1845-ben is e czim alatt jelent meg, 1846-ban *Erdélyi Bányász Almanach*-ra változott — az első a naptári részen kívül $6\frac{1}{2}$, a második 7, a harmadik évfolyam 9, együtt $22\frac{1}{2}$ ívre terjedő, a bányászati ismeretek köréből vett komoly tudományos tartalommal. E könyvek itt nem ismeretesek, csekély kivétellel mind Szentkirályi művei töltik be, s az egyes dolgozatok őt, mint az erdélyi bányászat áldozatkész és meleg keblű barátját, a bányász nép érdekeinek erős védőjét tüntetik föl. Ép ezért ezek tartalmáról is szükségesnek látom néhány szóban megemlékezni.

Mindhárom kötetben a főrovatok ezek: A) *Bánya- s kohászati ipart, jog- s igazságügyet érdeklő ismeretek s tudnivalók*. Ebben főczikk: A bányászat története¹⁾, mindhárom

¹⁾ Érdekesnek látom ebből néhány főbb adatot ide igtatni. A legrégibb zsidókor aranybőségéről szólván, fölemlíti Szentkirályi: »hogy Salamon trónja egészen elefánt-csonttal volt kirakva s a legtisztább arannyal bevonva, háza minden díszedényei aranyból készültek. Semiramis királyné és fia gazdagságáról azt írja Diodorus, hogy azok annyi aranyat fordítottak Jupiter és Juno világhírű szobrára, hogy Barthelémy apát 11 millió font sterlingre becsülte, Dárius arany-ezüst kincsét pedig Gibbon és Kennel $3\frac{1}{4}$ millió font sterlingre. Croesus, Herodotus ér Diodorus szerint a delphi-i templomra annyi aranyat-ezüstöt ajándékozott, hogy mai számítás szerint 3 millió font sterlinget tenne. Pytheus, Celená királya Phrygiában, Xerxes egész hadsergét megvendégelvén, ettől vagyona felől megkérdezett, s azt felelte, hogy kincstára megvizsgálásakor 2000 talentumot ezüstben s 4 millió Dárius aranyat találtak. Crassusról azt írják újabb történetnyomozók, hogy mezei jöszágai 1,614,583 font sterlinget mégeértek, Plutarch pedig azt jegyezte fel, hogy a nép számára egy alkalommal 10,000 asztalt terített; azt is írja, hogy Kómában nem volt gazdag, a ki egész hadserget nem volt képes jövedelméből eltartani. Seneca vagyona meghaladta a 2,400,000 font sterlinget. Augustus császár öröksége 32,000,000 font sterlinget tett, Tibériusé 21,706,000 fontot, mit Caligula egy évben elpazarolt. Vespasian trónrajutásakor a birodalom egy évi kiadása mai pénzben 322,000,000 font sterlinget meghaladott. . .« »A nemes érzek — írja más helyen — legelőbb Ázsiában és Egyiptomban lettek ismeretesek. Az Altai és Ural hegységek aranygazdagsága már Herodotus korában tudva volt. Ezek ma is a leggazdagabbak közé tartoznak. Voltak Nubia és Aethiopia vidékén s az Indus torkolatánál is aranytermő hegyek; a Chryse és Argyre szi-

évfolyamban, s rokon tárgyauak. B) Közlések az erdélyi bányászati jogügy- s igazgatás, kincstári bányászat közti viszonyok

getek az utóbbi táján arany-ezüst kincseikről vették nevüket is. . . « » Az arany-ezüst érczek felfödözésére a sziklák nyiladékaiban észlelt fényes lerakódások és ércz-erek vitték a népeket; azok mutatták meg a kutatás irányát. Spanyolországban Diodorus szerint a pyrénéi havasok átgázolhatlan erdőségeiben kiütt egy roppant gyulás alkalmakor a sziklák ezüstben gazdag érczei apró folyókként árasztották ezüst tartalmukat a közeli völgyekbe; az itt csillámló ércze a phoeniciai kereskedők lettek figyelmesek s nem sokára fölismerték a drága kincs értékeit. Az érczkutatást elébb meghegyesített kovács darabokkal, később vassal, utoljára tűzmunka használatával folytatták; világításra szurkos fát, később a bányász homlokára függesztett sarkon forgó mozgékony lámpát használtak. « » Eleinte — írja más helyen — az aranyat kisebb-nagyobb öntvénydarabokban hozták forgalomba, majd kisebb részekre törve. Dárius veretett belőle elébb pénzt, nevérol Dáris-nak nevezték s egyik lapján egy nyilas volt; ezért mondták, hogy Agesilaus 300,000 nyilas (katona) által kényszerítetett a többi görög államokkal volt szövetség felbontására s Dáriussal szövötkezésre, melyet ez küldött neki. «

Az ó-kori népek s birodalmak aranygazdagságáról Erdélyére térve, mindenik művében előszeretettel foglalkozik Szentkirályi hazája bányászatával s arról bőven közöl statistikai és történeti adatokat. A többek között nagyszerű hódításnak nevezi a nagy-ági arany-ezüst és a *baldnbányai* rézbányák felfödözését. Mindkettő az új idők szerencséje s fáradtsága műve és dicsősége. » 1746-ban még rengeteg erdőség lepte a nagy-ági hegységet — mondja az elsőről — nincs ott római kéz nyoma, Örmingyán Juon vidéki lakosé az első felfödözés dicsősége, ki ott járván, némi fényes ásványdarabokról jött rá, közlései nyomán Bora és Pletzger-Wildburg Eejérvárat állomásozott pattantyús kapitányok az alap letévői. És ma mily pezsgő élet, mily élénk forgalom e helyeken, hol egy század előtt csak a vadak csörtetése s a szelek zúgása szakítá félbe az örök vadon borzasztó csöndét, most száz meg száz családot formáló jámbor nép örvend az életnek s vígan élvezi munkája gazdag gyümölcseit. « (Bányász kalend. 1845. 147—148. 11.)

A nagy-ági arany-ezüst bányák bámulatos gazdagságáról kimutatlást is közöl Szentkirályi, tíz évi időköz eredményét véve fel.

1831. termelt 2 88 gira aranyat, 1 latot, 2 nehezéket, ezüstöt pedig 808 girát, 5 latot, 3 nehezéket, olvasztási költségek levonása utáni tiszta haszon 90,726 fit.

1837. termelt 338 gira aranyat, 15 latot, 1 nehezéket, ezüstöt pedig 608 girát, az olvasztási költségek levonása utáni tiszta haszon 136,815

ismertetése. Főczikkek: Az arany ára. Bányaugedélyezés stb. Ez a második évfolyamban is foly.

1841. termelt 523 gíra aranyat, 8 latot, 3 nehezéket, ezüstöt pedig 685 gírárt, illatot, az olvasztási költség levonása utáni tiszta haszon 170,094 »

A termelés tíz év alatt szinte megkétszereződött! A nyereség-osztalék az utóbbi években középszámítással volt 35,000 pf. Termeszettek Nagy-Ágon az első kinyitás után 1835-ig 85,000 gírát = 42,500 fontot arany-ezüstöt; az ércztermesztési jövedelem pénzben a tized, kohó- és pénzverési költségek levonásával tesz 13,533,594 pfítot, 3,500,000 pf. tiszta nyereséggel. A nagy-ági bányamű felszerelvénye 1842. becsültetett 426,812 pfítra, mihez képest egy bányarészvény árra 3,330 fírt, a nyereség-összeg közép száma 34,145 fírt, mi a részvények tőkéjének 8% kamatát fedezi. (Látható: Bányász kalendárium 1845. 157. 1.)

A másodikról pedig Sz. azt írja 1847. évi Bányász Almanachjában, hogy az Fel-Csikban, Csik-Szent-Domkos határának azon regényes részében fekszik, melynek tengerszin feletti magassága Erdélyben jórészt legnagyobb, az úgynevezett *Bálán* hegységben. Nagyszerű kincsekkel bíró rézbányatelep. Az első kezdet múlt század utolsó éveire esik, de a valódi megalapítás e század első éveinek dicsősége. Zaclariás Antal és István testvérek 1825. vették át a kincstártól, kiknek bányaugyi jártasága, szorgalma és minden akadályokon diadalmaskodó szilárd kintartása eredményezte annak szerencsés kifejlődését és mai fényes sikerét. E bányatelep népessége— úgymond Sz. — 1825. csak 13 családból állott, jelenleg (1846.) 169-ből áll: 795 lélekkel, a bányász nép többnyire mind székely s ha német vagy oláh eredetű megy is oda, nevén kívül egészen székelylyé változik. A lakosság kizárólag bányászatból él, még pedig férfiak és nők egyaránt dolgoznak; amazok a bányák sötét üregeiben vagy a kohók s hámorok örök tüze mellett folytatják véresveritkes munkájukat; ezek és a kisebb gyerekek a külső munkáknál: érczvegválasztásban, érczkötörésben stb. Így keresik meg valamennyien bányászat által élelmök eszközeit. (Látható: Bányász Almanach 1846. 112 —113. 11.) Az évenkénti réztermelés 28 — 30,000 mázsát tesz.

Az 1846-ki Bányász Almanach 130—131 lapjain hivatalos ada' tokkal mutatja ki Szentkirályi, hogy az 1844. évfolyamában a kincstári bányák nagy részénél mindenütt tekintélyes jövedelmi fölösleg volt.

Így a nagy-áginál 46,454 fírt, a topliczai Ábrahám-bányánál 5,905 fírt 46 kr., csertési Regina-bányánál 10,517 fírt 47 kr., boiczainál 10,246 fírt 40 kr., a rudai 12 apostol-bányánál 15,768 fírt 17 kr. S így a többinél is volt több-kevesebb tiszta jövedelem.

Erdély 1842. 1843 és 1844. évi összes bányaiipari termelési tiszta haszoneredményeit Sz. aszerint mutatja ki:

C) *Figyelmeztető*. Főcikk: A bányákban előjövő ár-
talmas légszerek és ellenszerei, két évfolyamon át. Ásványok
kutatása s más rokon tárgyú cikkek. D) *Tudnivalók s állam-
hivatali adatok a hazai bányászat ügyében*. Főcikk: Királyi
váltási kerületek, váltási árszabály és térítés. Bányászati súly-
mértékek. Nevezetesebb bányák jövedelmezése. Adóilag ösz-
szeirt kiváltságos bányász személyzet. Kutatási szabadalmak.
Törmü-engedélyek. Törvényszéki ügymenet statistikája. Nagy-
Ag leírása. E) *Erdélyi kincstári igazgatás alatti hányák
birtok-könyve*. A második kötetben folytatólag a történt vál-
tozások. F) *Szabályozó rendeletek az erdélyi bányászrend és
törvénykezés köréből*. Gr) *Széttekintés a testvérhoni s külföldi
bányászati ipar s irodalom körében*. Kísérletek, javító újítá-
sok, haladási mozzanatok ismertetése. *Irodalmi új jelenségek
s régebbi irodalmi becses művek ismertetése*. Mindenik folyam-
ban. H) *Elegytár*. Újabb események a hazai és külföldi bá-
nyász-élet köréből.

A harmadik évfolyam I. szakaszában: a bányászat tör-
ténete van folytatva, a II-ikban a *természettudományok köré-
ből vett értekezések* vannak: az ásvány rakódások nyomozásá-
ról, ércz-színezésről, a lángtűzzel való vastermelésről, a rúd-
vasnak keverő-kemenczében készítéséről, bányászati vasgyártás-
ról, az ősvilág növényországának átsati maradványairól; a
III-ik *a bányászati és kohászati ipar és irodalom mezejéről
tartalmaz értekezéseket*: az ipar terjedéséről, új ásványokról
stb., IV-ikben a *honi bányászat köréből van ismertetve*: a fel-
hagyás általi birtokvesztés, a csík-szent-domokosi bányászte-
lep, az 1844-ik évi ércztermelés, a kincstári bányák jövedel-

Kir. kohóváltási

arany, ezüst,	1844-ben		1843-ban		1842-ben
Ólom és réz	553,121 ft 47	kr.	592,160 ft 53	kr.	558,266 ft 51 kr.
Szab. arany	908,675 » 40	»	887,000 » —	»	934,416 » — »
Higany	10,500 » —	»	9,800 » —	»	5,548 » — »
Csik-sz.-d. réz	47,496 » 11 ¹ / ₂	»	69,569 » 32 ¹ / ₂	»	58,760 » — »
együtt:	1,519,793 » 38 ¹ / ₂	»	1,558,530 » 25 ¹ / ₂	»	1,556,990 » 51 »

E 3 év alatt

együtt: 4,635,314 » 55 **kr** p. p. (Bányász Almanach, 1846. 136. l.)

mezése, 1844-ben kiadott kutatási jogok, birtokváltások, felsőbb szabályrendeletek stb.

Harmincz évvel napjaink előtt választotta ő a bányászati ismeretek közlésére a naptár-szerkesztés czélszerű eszközét, melyet minden osztályú ember megszerez és olvas. — Törekvéseiben tisztán felismerszik bizonyos tervszerűség és logikai menet. Első nagyobb művével az ország közvéleménye előtt és a bányász-élet felsőbb köreiből kivánt nemzetgazdasági eszméinek útát készít; a másodikban a bányászat közjogi kérdéseit fejtette ki a közhatóságok, a bányászati igazgatás hivatali körei és a nagyobb bányabirtokosok érdekében, mindkettővel időhöz kötött hatást gyakorolva az illető körökre. Igen, mert a könyv tárgya elvontabb szokott lenni, komolyabb a kidolgozás, hosszasan készül, aránylag kevesen olvassák s hatása az olvasás idejéhez arányul. A naptári mű-termék ellenben hatását minden körökre kiterjeszti, a gondolkodást és reflexiót, az érdeklődést és öncselekvőség nemes ingereit folytonos hatásává teszi, mindig ébren tartja s az ismeretek után fölébredt vágyak új meg új táplálékot ad. A naptár a legjobb közvetítő olvasmány a komolyabb tudományos ismeretek terjesztésére. Míg ez eszközzel élés Szentkirályi ügyes tapintatáról tesz bizonyosságot: addig a bárom évfolyam végigpillantása arról fog meggyőzni, hogy előtte az ismeretterjesztés egyetlen gyakorlati útja és csatornája sem volt ismeretlen és nem maradt megkíséreltlen, a mi által az erdélyi bányászat emelése, a kincstári hatóságok és bányatulajdonosok felvilágosítása és az ügynök megnyerése, mint szintén a bányász nép értelmesebbé tétele is eszközölhető volt.

Szentkirályi ezen nemes és bátor bazafiui működésének rendkívüli értéket ad az, amit már elébb is hangsúlyoztam, hogy ő ezt, mint oly hivatali kötelék közösségében élő hazafi hivatalnok tette, melynek szervezete, szabályozó rendeletei, hagyományos szelleme és iránya, hivatalos nyelve, sőt a tisztviselők is részben németek és a bécsi közös udvari kamara parancsainak föltétien hívei voltak, midőn a kincstári hatóságoknak minden eljárását érinthetetlen hivatali titoknak tartották, magyar érzelműnek látszani félelmes és előmenetel kockázatos

volt, a bécsi udv. kamarának az ország bármely méltóságú főtisztviselőjénél — a kormányzót sem véve ki — nagyobb volt tekintete, midőn egy született magyar kamarai tisztviselő ¹⁾ azelőtt pár évvel latin nyelven adta ki bányajogi dol-

¹⁾ Ezen című munka szerzője: Institutiones Juris Metallici in usum VI. Principatus Transsilvaniae, opera Alexii Sófalvi de eadem, Assessoris Regii Judicii Montani Transsilvanici, compilatae A: no Domini MDCCCXXXII. Claudiopoli Typis Lycei Regii 1834. Előszóval és 1—308 lapra terjedő szöveggel. Legelői az I. részben adja latinra fordítva Miksa császár német bányarendtartását, mely áll I—XLVI. cikkéből (Articulus) az I —144 lapokon, a II. részben a hivatalos utasításokat, a bányatörvényéseket illető rendeletek jegyzékét és műszótárt, a kir. kincstár utasítását ugyanahoz 1827. febr. 22-ről 147 —158 lapokon, a királyi ember (Homo Regius) utasítását 159—192. 11. azután szabad kiváltságos Abrudbánya bányászváros helyhatósági bányatörvényeit a 173—206 lapokon, a zalathnai fisk. ügyvéd utasítási tervét 207 — 210. 11. a bányászati, bányásztörvényeségi és kamarai igazgatás ügyében költ. rendeletek lajstromát 1800-tól 1832-ig 213—308 lapig, hátul a műszavak szótárát,

A mű II. köteté teszi a III. részt. Megjelent szintén Kolozsvárat a kir. Lyceum nyomdájában 1838. előszóval és 1—407 lapot betöltő szöveggel; czime: Institutionum Juris Metallici Pars Tertia, continens usum et Praxim, quoad objecta Montano-Cameralia et Judicaria penes R. M. Transsilv. Principatus Judicium Montanum vigentem cum Appendice de taxis et multis Judicialibus, postremo Indicem realem totius operis. Az erdélyi bányászat állapotának rövid ismertetését bocsátja elől, előadva a bányászat, bányajog és bányatörvényesékek s jogszolgáltatás történetét 1—19 lapon. Ezután átmege a harmadik részre s négy szakaszban (sectio) tárgyalja a zalathnai kir. bányatörvényesék hatáskörét 27—167 11. az annak hatósága alá rendelt egyéneket s azok kötelezettségét, jogait és kiváltságait 168—230. 11., a bányakereseteket 231—400 11., az 1773. évi jan. 29-iki és 1800 évi octob. 31. kir. leiratban megállapított zalathnai kir. bányatörvényeségi díjakat, bírságokat és más terheket 401—407 lapokon; hátul van a tárgy kimutató.

E műve Írásakor Sófalvi már kir. kincstári bányügyi titkár s Nádasdy grófnak kedves embere volt; hűségkedése s nemzetietlen érzülete kedvelt egyéniségé, úgynevezett »grata persona«-vá tette őt a német és a bécsi érzelmű imperialisták előtt; durva, gőgös, affectáló ember volt, némi burocratiai routinnal, de nagyon egyoldalú társadalmi műveltséggel, a közéletben is szívesebben németül beszélt, a magyarokat és a magyar irodalmat nem szerette, hozzánk ifjú gyakornokokhoz goromba s általában elidegenítő bánásu, visszataszító külső modorú ember volt. Még is célhoz jutott, mert titkárrá lett, míg Szentkirályi, Császár és Bartha, ez a három kitünő ész és szép lelkű férfi törvényeségi bíró maradt végig.

gozatát, egyéb nevetséges okok közt avval indokolva a »nem hun nyelven írást,« mert a kamarai igazgatás hivatalos nyelve latin s az ország nemzetiségeinek egyrésze a »hun nyelvet« — így fejezte ki magát Sófalvi — nem érti.

Szentkirályi munkássága, mintha az egész kamarai igazgatás titkolódzó rendszerének hallgató megtámadása lett volna. Az igazgatás latinul és németül folyt s ő egymásután adta ki magyarul irt ily tárgyú műveit. A felsőbb rendeletek megtiltották a tisztviselőknek a lapokban való írást, s ő egész műveket tett közzé. A kincstár belső hivatalos kezelése s ügytárgyalásai hivatalos titkok voltak, s Szentkirályi a szabályozó rendeleteken kezdve mindent nyilvánosságra hozott és pedig egészen hivatalos statistikai kimutatásokban. A nép panasolta, hogy az arany-ezüstváltásnál megcsalódik. Sz. az arany-ezüst beváltás árszabályait közzétette s evvel egy százados és nem indokolatlan sérelmet orvosolt és sok visszaélésnek vágta el az útját. A nép nem ismerte az arany-ezüst értékét másképen, mint azon eredményekben, a hogy a kamara tisztjei őt beszolgáltatót érczeiért fizették. Szentkirályi kiadta könyvében az arany-ezüst finomsági és súlymértékét egyiránt. A bányaipar gőzös fojtó legével gyorsan pusztítja az emberéletet. Szentkirályi az innen származó betegségeket és orvosszereket megismertette, s mire vigyázzon, hogy segítsen a nép, megtanította. Az ország hallott bányagazdagságáról, az európai utazók tudni kívánták bányáink s bányával foglaltos népünk számát, termelési erejét, de a mélységes hivatali titkot megtudni nem lehetett. Szentkirályi közzétette az erdélyi bányászat minden ágainak hivatalos statistikáját, rámutatva közleményeiben Európa és az összes világrészek bányatermelési erejére, azok intézményei előhaladottságával buzdítva hazánkat is a jóban azok követésére.

Ezek voltak Szentkirályi »Bányász-Naptár«-nak közhasznú activ eredményei. Ő az erdélyi kincstári igazgatás ténylegét és a korona javaival miként gazdálkodását, a magán

Hja! így volt s így marad a világ — azt írja egyik szép ódájában Berzsenyi: a ki elő akar menni, annak opportunus és alkalmazkodó jellemmel kell bírni.

bányabirtokosokkal való eljárást századok óta borító leplet föllebbentette, s hogy alatta mi van, az erre jogosult hazával megismertette.

Valóban ehhez mély hazaszeretet és nagy önelszánás kellett!

De a magyar természet-tudományi és politikai irodalomnak is tett Szentkirályi más téren szolgálatokat. Berde Áron és Takács János tanárok és a »Természetbarát« című tudományos hetilap alapító szerkesztői 1847. jun. 7-én költ levelükben mint szakembert szólítják föl közreműködésre s bizodalmutkat fejezik ki szakismeretei iránt. Gróf Teleki Domokos 1845. május 25. költ levelében úgy nyilatkozik, hogy az »Erdélyi Híradó« szerkesztőségének és olvasóinak emlékében vannak azon érdekes bányaiparügyi czikkek, melyekkel ő e lapot ezelőtt több évvel gazdagítani szíves volt, s azt véli, nem szükséges őt figyelmeztetni, mennyire czélszerű lenne most, midőn Erdély gyökeres javítások küszöbén áll, a közönséget egyik legfontosabb ipar-ága okszerű emelésére figyelmeztetni és serkenteni; kifejezven tehát előtte azon reményét, hogy most, midőn e lap a gyarapulás és tökélyesbülés pályájának indult s ez irányban haladása iránt több lelkes hazafiak közremunkálása nyújt biztosítékot: most talán a Szentkirályi eszmedús értekezéseinek is méltóbb tért nyithatnának; hazafi bizalommal kérte meg, hogy a lapot becses értekezéseivel szerencséltetni szíveskedjék. De Gerando Ágost 1843. aug. 2. írt levelében Párizsból rendelt meg számára egy bányászati szakkönyvet, s midőn átküldötte, készülő műve számára adatokat kért tőle, mit ő szept. 7-iki válaszában teljesített is. Ezt a derék tudós Erdélyről 1845. kiadott két kötetes műve első kötetének több helyei bizonyítják¹⁾.

Ez irodalmi munkásság több oldalról talált elismerésre. Gr. Széchenyi István 1845. febr. 26-án hozzá a M. tudom.

¹⁾ Lásd ily című könyvnek: *A. de Gerando*. Siebenbürgen und seine Bewohner. Aus dem französischen von Julius Seybt. Leipzig, 1845. I. kötete 187— 210. lapjait és különösen a 199. lapon levő felfogást, mely a Sz.-val egészen azonos.

Akadémia nevében írt levelében Kalendáriumának megküldött példányait megköszönvén: úgy nyilatkozott róluk, hogy azok a magyar irodalomban hiányt pótolnak s a közlemények minden tekintetben oly czélszerűek és közhasznúak, hogy minél tovább folytathatására neki állandó erőt és egészséget kíván. Mihály Gergely, szegények ügyvéde a kir. főkörmányszék mellett, az 1844-ik évi folyamnak az oláh ajkú bányász-nép érdekében lefordíthatására a kir. kormányzék-től engedélyt kért, de kedvezőtlen viszonyok a szándékot valósulni nem engedték. »Az erdélyi bányászat nemzetgazdasági ismeretése« című műve az ország minden ajkú olvasóközönségénél figyelmet költött. Binder György, szász tudós, két tömör ívre menő német kivonatban ismertette meg ezt nemzete fiaival, mint arra kitűnően érdemes, tartalomban gazdag s Erdélyben e nemből egyedül álló művet.¹⁾ — Farkas Sándor, az é.-amerikai híres utazó, előfizetés gyűjtésére kéretvén fel Sz. által, azt örömmel vállalta el s a tőle várható műről kedvezőleg nyilatkozott. »Nekem — írja 1840. febr. 7-diki levelében — teljes bizodalmam van, ismerve a t. úr talentumát s hozzá nagy szorgalmát, hogy e munka mindenek, de nevezetesen a kamara tisztviselői és a haza statistikai és ipari oldalait ismerni kívánók előtt érdekes lesz. Óhajtom tehát annak mielőbb megjelenését.« Maga Lobkovitz Ágost herczeg elismerőleg nyilatkozott róla, midőn a neki küldött példány hozzá eljutott. »Azon példányt — írja jun. 28. 1841., — melylyel nyilvánosságra bocsátott és nekem ajánlott munkájából megtisztelt, jun. 18-án költ kíséző levelével együtt kezemhez vettem. Ezen megtiszteltetésemért csak köszönetemet jelenthetem, a mit annál örömebb teszek, mivel ezen munka az erdélyi bányászatot tárgyazza, melynek gyarapodását és virágzása előmozdítását legnagyobb és legkedvesebb gondjaim közé számítom. Az is volt az indok, hogy ajánlását elfogadtam, mivel munkájának végső soraiban foglalt és bizonyos alkalommal említett jóslás valósága engem sokkal mélyebben

*) Magazin für Geschichte, Litteratur, und aller Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens *Anton Kurz*, I. Band, III. Heft. 251—284. 11.

áthat, hogysem bármely alkalmat elmulaszthatnék, ily dicséretre méltó ipart teljes erőmből segíteni« Gr. Teleki József, Erdély kir. kormányzója a neki küldött példány megköszönése alkalmából 1843. ápril 12-én írt levelében szintén hazafi örömét jelentette ki a felett, hogy a magyar nemzeti irodalom e szinte egészen elhanyagolt ága oly ügyes művelőre talált. Gróf Széchenyi is 1842. jan. 12-én írt levelében nagy elismeréssel nyilatkozott e műről. »Öröm-kéjekre fakadoz lelkem — írja — látva, mint hévül hosszú és rideg álom után sok honfi kebel, nevelni honunk díszét! Vajmi édesen esik gyarló létemnek hazámfiak rokonszenve és így önnek is szives ajándéka! Ha valaki, én tudom méltányolni, tudom megbecsülni azt. S nem is mulasztottam volna el ezt régóta megtenni soraim által, ha időből ezerszer is ki nem fogyok. Ámde kivált itt köztünk annyi a »Tenni-való«, s fájdalom, még oly csekély számú a rendesen »Tenni akaró« és kivált a »Tenni képes«, az »együtt munkálni szerető«, hogy még felette sok kezdesünkben bizony a legkisebb részlet is egyedül gyöngé vállaimat nyomja, és sokszor nem marad idő a legszentebb kötelességek teljesítésére is; némely dicső és ugyancsak napirendű pedig hazai cbaosunkba fullad. .. . Adjon az ég — így végződik a levél — erőt, egészséget, szilárd kitűrni tudást. Tegyen ön, kérem, körében mindent, a mit tehet, s emeljük magasra egykor bizonyosan egybeolvadó testvérházánkat.«

Szentkirályi írói sikerének ily általános méltányoltatása mellett csak a közelismerésnek adott kifejezést a Tekintetes Akadémia, midőn őt 1845. nov. 22-diki választó ülésében a törvénytudományi osztály ajánlatára, — a mint a nov. 24-ki elnöki értesítő levél szól — jeles munkái tekintetéből, tetemes szótöbbséggel levelező tagjává választotta, s őt tagsági oklevele kiadhatása végett, székfoglaló értekezése mihamarabb megtartására fölhívta. Ő azt megírta s fölküldötte, egyik nyomtatott ívében így ír erről: »A bányászat felszabadulása tárgyában terjedelmes székfoglalási értekezést küldök 1846. februáriusban a Tudós Társasághoz, mely több bányajogi munkáimmal hovabamarább sajtó alá kerülend.«¹⁾ Azonban

¹⁾ Néhány Törvényjavaslat sth. Kolozsváratt, stb. 7—8.11.

ez értekezés az akadémiai évkönyvekben nem található; az 1846-diki értekezéseket egy közintézetünknel sem találtam meg, a székfoglaló meg- vagy meg nem jelenése tehát meg nem állapítható. És ez valóban sajnós, mert az kiadásra méltó lett volna, sőt én a kiadást kevés simítással ma is szükségesnek s különben is nem oly gazdag bányászati irodalmunkra nézve hasznosnak látom.

A m. kir. Természettud. Társulat szintén tagjai sorába vette őt fel 1847. október 8-ki közülésében s tagsági oklevelét 1848. jun. 23. adta ki.

Szentkirálynak a magyar tudományosság ügyét képviselő két nagy testületé általi megválasztatását az erdélyiek örömmel fogadták s neki joga volt ezt a kir. kincstár hatalmas uraival szemben, fényes elégtételül venni, minek erkölcsi értékét azok, ha szállítani kívánták volna is, de meg nem történtté tenni nem bírták. Sz. közbecsültetése ezáltal nagyot emelkedett; a szebeni kincstár zöld asztalához ugyan be nem juthatott, de az ottani ellennézetűeknek irányában való kedvezőtlen véleménye teljesen elnémult s Oráviczára rendeltetése hivatali előléptetésnek tekintetett, a mivel a kir. kincstár és a bécsi udvari kamara az ő hivatali működési körében szerzett érdemeit kívánta méltányolni.

Engedje meg a T. Akadémia, hogy a midőn elhunyt tagtársunk emlékezetét megújítjuk, egy kis kitérést téve, Zalathnán, az ő munkássága főszínhelyén vele együtt élő magyar lelkű és érzületű kamarahatósági és bányatörvényszéki barátai és elvrokonai emlékének is pár percet szentelhessek, oly indokoknál fogva, melyeknek számára a közfigyelmet s az itt levők testvéries rokonszenvét megnyerni remélem. Teszem azt azért, mert a Szentkirályi és barátai kis köre volt az, mely ott a magyar államiság és alkotmányos hűségérzelem, valamint a magyar irodalom és műveltség számára egy erős kis gyupontot és menhelyet teremtett. E kör éltető lelke Sz. volt, a ki Zalathnán a magyar társadalmi életnek kifejlődésére néhány benső barátjával csodás befolyást gyakorolt. Az 1830—34-ki ébredő nemzeti szellem itt e hegyek közt legelsőben az ő nemes sziveikben fogamzott meg, tőlük kiindulva kezdette meg hódítását. Ő maga és társai a nagy-ági bányász-iskola felállít

fását — bár szelleme övéikkel nem egyezett — buzgón pártolták; a zalathnai Casinót együtt állították fel, ő annak alapítóin, később elnöke s ügyeinek intézője volt; hírlapokat, folyóiratokat rendeltek meg, könyvtárt alapítottak, gyűléseiken magyarul tanácskoztak, magyar jegyzőkönyvet szerkesztettek. Elvül volt kimondva a hivatalok köreiben, hogy minden műveit embernek Casinó-tagga kell lenni. S az elv csakhamar erkölcsi kötelező erejét kívánt eredményekben mutatta ki. A zalathnai magyar Casinó megnépesedett. Itt találkoztak egymással az emberek, kicserélve eszméiket irodalmi és bányászati ügyekben, társadalmi és politikai kérdésekben egyiránt. »Azon korban — írja hozzám idei jan. 12. Nemes János veterán bányász, derék hazafi, egykori nagy-ági tanár és Casinó-tag — olyan volt a szellem Zalathnán, hogy ha két vagy több, a bányászatnál alkalmazott magyar ember vagy valamire való német is Casinóban vagy bárhol egybejött, beszélgetésük főtárgyát a hazai bányászatnak mimódon való felvirágoztatása tette, tehetségeinek megfelelő hatáskörben a nagy célra működven mindenki. Szép kor volt az — jegyzi meg az író — az erdélyi bányászat történetében! fájdalom, hogy letűnt s most nem lelkesít senkit, nem még magukat a bányászat szakembereit is!«¹⁾ A magyar irodalom termékeiben nyilvánuló hazafias

¹⁾ Miután én csak hírlapokból olvashattam utóbbi évtizedekben Erdély bányaiparügye állásáról némi tudósításokat, melyek még azon esetben is, ha a valóságnak nem mindenben feleltek meg, az ottani bányászat határozott hanyatlására engedtek következtetést és miután Nemes János úr, a ki a mai viszonyokat ép oly jól ismeri, mint az 1848 előttiéket — nyilatkozatából meglátszólag — szinte a közvéleménynek hanyatlást constatáló ítéletét osztja, jónak láttam illetékes helyről a bányászat mai tényleges állapotáról hiteles statisztikai adatokat kérni a végre, hogy a dolog voltaképpen mibenállása iránt az 1848 előtti általam ismertett adatoknak im ezen legújabbakkal egybeazonosításából meggyőződés legyen szereshető. Szerencsés voltam a kívánt adatokat megkapni, miket változtatás nélkül ime ide igtatok:

»Az erdélyi bányászat statistikáját illetőleg az 1875-ik évi adatokat ezekben közlöm.

Volt 1875-ben Erdélyben bányabirtokos 448, bányamunkás 10,289, állami tisztviselő a sóbányák kivételével mintegy 104.

és nemzeties érzés hihetlen gyorsasággal hódította meg az elméket és szíveket. Minden üdvös mozgalmat élénk figyelemmel kísérték s általuk melegen érdeklődtek. Az itt élő művelt kamarai és bányatisztek a magyar eszméknek mintegy választott apostalaivá lettek s azok terjedését buzgón pártolva mozdították elő. A város, a hivatalok, a társaság és Casinó legbefolyásosabb tagjai azonban a bányatörvényszék bírái voltak, ők adták mindenben az irányt, utánok indult magyar szász és oláh, cseh és német, a ki csak kir. tiszt volt, az ifjúság és társadalom őket nézte, rájuk hallgatott, ők voltak a tekintélyek

Bányamezői terület:kincstárimagán
 arany-, ezüst-réz ...1.602,317 Q méter 8.233,195 □ méter
 ehez adva a vas, kőszén,
 stb. bányászattal, úgy szintén a külmértékekkel elfoglalt területet, tesz az egész 20.968,198 »»99.623,509 »»
 kincstári és magán bányaterület együtt: 120.591,807 □ méter
 1875. évi termelés:

kilogrammérték
 arany 970.25041,358,499 firt 30 kr.
 ezüst 1949. 869175,488 »21»

Ezekhez számítva a réz, ólom, higany, vas, bar-nakő és kőszéntermelést, volt az összes termelés értéké 3,163,215 forint.

A bányászat után élő egyének összes száma körülbelül 40,000 természetes, hogy itt csak a közvetlenül abból élők vannak értve.«

Ime egy egészen megbízható alapja az összehasonlításnak, a miből a hanyatlás vagy nem-hanyatlás elébb említett kérdésére nézve el lehet igazodni; az előttem levő adatban nincs kifejezve ugyan, hogy a termelési eredményekben a költségek befoglaltatnak-e vagy azok a tiszta maradványok és effectiv hasznot fejezik ki? de más hiteles úton-módon volt alkalmam értesülni, hogy ez összegek a bruttó jövedelem összegei, s csak ha azokból a költségek levonatnak, jó ki a tiszta nyereség-összeg. Csak annyit vagyok kötelek megjegyezni, hogy a régi urbura (tizedadó) összegével a ma a helyett szedni szokott törvényszerű bányajövedelmi adó-százalék nincs arányban s a tetemes jövedelemapadás egyik forrása abban van. Én mély köszönetét fejezem ki az illető igen tisztelt urnak — kinek becses nevét kíméletből hallgatom el, nehogy neheztesét vonjam magamra — hogy velem a nagybecsű adatokat közölni szíves volt.

a közszellem teremtői s vezetői. Ha utas jött Zalathnára, ezek fogadták magyar vendégszeretettel, a tudósoknak ők voltak elfogadói s utasítást és adatokat ők adtak. Az egymással gyakran ellenkező vármegye és kamara közt az összekötő kapocs szintén ők voltak, az ellentéteket ők egyenlítették ki. A tehetséges ifjakat magukhoz emelték, buzdították, a nemzetellenes érzületűeket erkölcsi súlyuk s tekintélyük által az önmérséklet korlátai közé vagy passivitásra szorították.

Ott volt a »*Kiovi Csata*« gr. Mikú által mintegy fölfedezett halhatlan írója Debreczeni, m. kir. olvasztó hivatali főnök, Erdélynek 1821-től 1848-ig első bányász tehetsége, valódi meteor mint technikus bányász, lángész mint költő, s ily két különböző lelki tehetség csodás sikerű egyeztetése által kis hazája s kora büszkesége, ki épen ez érdemeiért az erdélyi kir. kincstárhoz vitetett he, s mint bányatanácsos a bányauty főintőzője volt az 1848-ki válságig, megneemesítve az 1841/3-ki erdélyi országgyűlés által. Ott volt Sz., tűz ész és sebes felfogás széles ismeretkörrel s erős dialektikával, előadási folyékonyág nem közönséges ambícióval, szakismeret irodalmi műveltséggel volt benne egyesülve. Császár Zsigmond törvényszéki bíró, ritka alapos, mély ítéletű, higgadt, nagy adminisztratív tehetség, kinek már külsője parancsolt, jelleme tiszteletet ébresztett iránta; Bartha Gyula szintén törvényszéki bíró, szilárd, határozott Cassius-jellem, prononcírozott magyar, független érzületű, az egyenes út, nyílt föllépés és hajthatatlan akaraterő embere, kit mindenki szeretett, ki mint bíró Petőfy-divatra nyakkendő nélküli kihajtott galléru inget viselt; Mikó Samu és Nemegeyi János, békés érzületű férfiak, az első székely, gondolkodó fő és erős szakember, utóbbi jó magyar és ügyes tisztviselő; Nemes János bányamérnök, kiről már szóltam; Újvári Adám, uradalmi gondnok, talpig magyar ember; Imre Miklós, törvényszéki titkár, önálló nézetű, következetes, igaz magyar typus; Sebes László, főkémlész, nagy nyelvismerő, irodalmilag képzett férfi; Kain Frigyes, törvényszéki bíró; Oelberg Frigyes, olvasztóhivatali ellenőr; Knöpfler Vilmos banya-orvos; Reinbold Antal kohómester, utóbbi négy német nevű, de magyar alkotmányos érzelmű, magyar műveltségű férfiak; Barabás János erdómester, egyenes lelkű, sze-

rény és páratlan, becsületességű, hajthatlan s megfélemlíthet-
len székely; Széles Dénes, sok nyelvismereti!, irodalmilag
művelt, képzett bányász, Casinó jegyzője, az akkori erdélyi sza-
badelvű ifjúság egyik kiválóbb képviselője.

Ily szellemű férfiak alkották a zalathnai m. kir. hivata-
lok testületének kebelében azt az együttérző, eszmék és közös
célok s közös sors által egybetartott nemes erkölcsi magot,
melyből idővel a magyar nemzetiség megizmosodott tölgyé-
nek kell vala kinőni, ez képezte azon kis bátor pbalanxot,
mely hivatva volt arra, liogy ott egykor a magyar bányászat
ereje és dísze egész pompájában kifejlődjék, díszeré egyszer-
smind a bonnak s a magyar állam intellectualis erőgyarapodá-
sára! És ez idő már-már közeledett, el is jött volna bizonyára,
ba az 1848. évi october 23. és 24-ki éji vészteljes catastropba
nehány óra alatt Zalathnát, a félezredéves szép és gazdag kis
bányavárost, Erdély bányászatának virágzó központját, a ki-
rályi középületeket és fölszerelvényeit, a kincstári és magán
birtokosi érczincsek készletét, az el nem menekülhetett lako-
sokkal együtt meg nem semmisítette volna. Fájdalom! hogy
századok békés munkájának alkotásit egy rövid éj vandalis-
musa földülta, elhamvasztotta. A kik a begyek közé menekülni
bírván, a várost körítő szirtek közül visszatekintve, annak
égését, a kir. olvasztó műhelyekben a meggyült érczek és bányá-
szertárok lángoszlopát látták, borzasztónak mondják e vészt!
Mint egy tűz-kráter lávakiömlése, mint egy Vezuv-kitörés
vagy pokolbeli láng, olyan volt a völgyben fekvő Zalathna
égése, mi közben a tűz a puska-golyóval, a kard a láncsa-
vassal versenyezve irtott, pusztított, vagyont és életet, mindent,
a mi és a ki magyar érzelmű volt. A nemzetőrség az oláh tá-
borvezér felhívására, béke Ígérete mellett, már a templomba
hordta volt össze s ott tette le fegyverét, — az adott szó megtar-
tása a férfiak, a nők részéről köny és kérés volt csak fegyverük,
elrejtett drágaságaikat, vagyonukat ígérték életükért, de si-
kertelenül. Nem nyert kegyelmet senki. A feldühbödtt oláhság
vad boszuja csak a város elpusztulása, minden élő lény kiirt-
tása kegyetlen művének bevégződésében talált határt s kien-
gesztelődést. Egész háznépék és nemzetségek lönek kiirtva.
Sokan kivégezték magukat. Rombold kohómester, midőn a

város mindenütt égett s az öldöklők serge már a koliótisztek laka felé közeledett, főbelötte nejét, sógornéját s utoljára magát, de halálthozó csak saját golyója volt, a két nő élve menekült. Azokat, kik a szörnyű tény látására szerencsések voltak egyenként, család ilag vagy más kisebb csoportokban Gyula-Ejervár felé menekülni, másfél órai távolban a preszákai völgyben üldözőik beérvén, az egész mezenülő karavánt fegyveresen körülfogták, löni, vágni, fosztogatni kezdték; sem kérés, sem Ígéret nem használt: férfiak és nők, vének és gyerekek, egészségesek és betegek szivrázók egyetlenséggel felkonczoltattak, nem hirtelen, nem küzdelemnélkül, de végre mind elvérzettek. Zalathnán és itt meggyilkoltatott 56 tiszt, kivéve közülök Debrecentit, Szentkirályit, Nemest, Mikó Samut és Széles Dénest, kik azon időben nem voltak ott, Oelberget és Knöpflert, kik menekültek, a többi összes fennemlítettek, 14 tisztviselő neje 25 gyermekkel, üsz-szesen 640 zalatnai lakos lelte itt és ben a városban halálát. A többi nők a városból más irányban, csecsemőiket emlőiken, a nagyobbakat kezöken vive, az éjsötététől eltakarva, Isten-kéztől védelmezve, szinteken és erdőken át — kitől merre lehetett — menekültek.

Ez Erdélynek 1848. évi egyik véres tragoediája, a *zalathnai Bertalan-éj* és a *preszákavölgyi magyar-mészárlás*, mely völgynek a bús kegyelet »*preszákai vérvölgy*« nevet adott, s hiszem, hogy történetírásunk kiven megőrzendi azt. A magyar bányászatot és e vidéket az irtóztató csapás, ily nagy értelmi, jellemi és munkaerő kiirtása által akkora veszteség érte, hogy azt félszázad nem pótolja ki, hogy azt sem eléggé fájlalni, sem méltóképen megsiradni nem lehet, A mi volt a Kazinczy-kör Magyarország irodalomtörténetében, az lett volna a zalatlinai *magyar bányász-kör* a kis ország bányatörténetében, ha hivatása betöltésében e gyászos sors meg nem gátolja.

Ez lett sorsa a zalathnai lelkes magyarságnak. A haza végzetes sorsa áldozatul kívánta őket, de nevök és emléküik áldva és tisztelve lesz, míg Magyarország fennáll s míg lesz nemzetünk szívében a valódi hazafiúi erények iránt fogékonyság és hálás kegyelet.

Még csak néhány szót Sz. végső éveiről. Legutolsó közhasznú műve Kolozsváratt egy fogyasztási egyesület megalapítása volt, mire a szegény tisztviselők szárandó helyzete és sürű panaszai indították; annak szentelte még egészsége látható hanyatlásakor is egész munkásságát, létre is hozta, de a tényleges életbelépés örömét nem érthette meg, hosszas sorvasztó betegség után 1870. ápril 16. bekövetkezett halála meggátolta őt abban. Kolozsvár minden rendű és állású miveit közönsége nagy számban jelent meg a derék elhunytnak temetésén, méltó kifejezést adott ez által a közrészvételnek, melyre ő valóban érdemes volt. A helybeli lapok híven tolmácsolták a közérzület megilletettségét s egyik *) azon igaz megjegyzést tette, hogy Kolozsvárnak oly szülöttét volt alkalma köztemetője jeles emlékü halottjai közé ünnepélyes kikiséréssel megtisztelni, a minő polgárok ezentúl ritkán, s halottak még ritkábban lesznek.

Végig nézve Szentkirályi életén, annak a mondottakból ím e körrajza vonható el.

Ő művelt szülöktől származott — oly nemzetségből, melynek általában a szellemesség, az úgynevezett esprit jellemző vonása volt — s már a szülői háznál jól neveltetve, az így szerzett jó alapon, iskolai magasb lelki és értelmi fejlődése, a szív, ész és jellem öszhangzatos kiművelése eleve biztosítva lett. Ő, mint arra elkészült férfi lépett ki az életbe. Meglepő határozottsággal tűnik ki benne azon öntudatosság, mely egész élete folyamában meglátszik cselekedeteiben. Meddig tévedez száz és száz ifjú, boldog isten! míg hivatása valódi útjára talál! Hányszor megy jobbra-balra, előre-hátra sok férfi, mennyiszor kezd pályát, változtatva életsorsát, menve más és ismét más irányban, czélt tűzve maga elé, haladva felé a fél pályáig s akkor megállapodva, olykor visszatérve vagy épen eltávozva attól új irányban, míg végre igaz rendeltetését megtalálva, életiránya biztossá lesz s hazafi kötelességeit teljesíteni képessé válik.

Szentkirályi előtt a magyar bányászat nemes, de a nem-

*) Látható a *Magyar Polgár* 1870. ápr. 22-ki 47-ik számában. Lásd a *Pesti Napló* 1870. évi jún. 25-ki 143. számú tárczáját is.

zettől elhanyagolt ideála lebegett ifjú korától kezdve haláláig — egy egész életen át. Szép, magasztos cél, nem csoda, hogy ő azon lelke egész hevével csüngött, azért a közszolgálat, a sajtó, a társadalom terén minden időben a tőle várható és kitelhető megtette, érdekeiért híven és akadályoktól vissza nem rettenve fáradozott, irt, áldozott időt, erőt, szellemi munkát, nemes szenvedélyeket, eltúrt jó és balsorsot, az abszolutizmus hosszas sanyargatását s évekig tartó bizalmatlanságát úgy, mint nemzete közvéleményének olykor megrovó Ítéletét s tőle hidegen elfordulását. Benne valóban a szenvedély fokáig volt emelkedve a magyar bányászat iránti szeretet, sőt — ennél több, előszeretet volt az és csaknem idolotria! Örökre kár, hogy ő nem volt főrangú születésű, nem tették meg szava, írásai és izgatása kedvencz eszméjének, a bányászatnak fölemelése érdekében azt a hatást, mit amúgy tettek volna! Példa erre a gróf Széchenyi és Mikó élete! Kár, hogy nem volt a kormányhatalom főpolczán, hogy nemes akaratát, jó szándékait s gyakorlati értékű terveit állása parancsoló befolyásánál fogva elfogadtassa s létesülés pontjára vigye. Oly eszmék és tervezések vannak letéve bányanemzetgazdasági pongyola külsejű, de gazdag beltartalmú művében, hogy ha nemzetünk akkor elfogadja s lassanként valósítja, ma a magyar királyság egyik legszebb pontján más lenne az arany-ezüst bányászat ábrázata. De ő nem tudta eszméit oly általánosan elfogadtatni, mint szükséges lett volna a végre, hogy a magyar bányáügy reformáltassék! Örök fájdalom és örökre kipótolhatlan állami veszteség, hogy akkor sem fogta fel, s most sem fogja fel nemzetünk boldogulásának szemei előtt, saját birtokában, sőt kezeiben levő leghatalmasabb eszközét, az arany-ezüst-köszén-bányászatnak nagy mérvben, kellő beruházással, terv-, ok- és czélszerűleg mivelését, istennek számkra kimeríthetlen bőségben adott ezen kincses kamaráját, s a magyar korona ezen Chalkys-szigetét, Erdély arany-ezüst és drága ásványtermő hegyeit, úgy a mint más műveit, értékét ismerő és vagyonos nemzet tenné, meg nem becsüli s annyi hasznát, a mennyit lehetne, venni nem igekeznek.

Szentkirályi életének és munkásságának súlypontja egy nagy cél — a magyar bányászat virágzóvá tételére való

hív küzdelemben van. Ő ebben valamennyi kortársai felett áll. Debreczeni erősebb volt mint bányatechnikai tehetség, az ő zalathnai kohónagyi s kincstári referensi működése lendületet adott az erdélyi bányászatnak. De a magyar bányászatot mint eszmét s törekvési czélt Szentkirályi tűzte ki és jelölte meg, az elméket e fölött gondolkodásra ő vezette, hírlapi és társadalmi nyilvános eszmevesztését az ő művei idéztek elő, szóval: az erdélyi magyar bányászatban reformmozgalmat és elevenséget ő teremtett. Való, hogy e volt az ő kenyéradó élethivatása, tehát szolgálván az ügyet, segítette elő egyszermind önboldogságát is. De az ő szolgálata nem a rideg burokratáé vagy a közönséges napszámoskodó hivatalnoké volt, a kik igazán szolgálilag, belső érdeklődés, nemesb ingerek és ügyszeretet, hév és öröm nélkül teljesítik tisztüket, hanem inkább egy buzgó, nemes kötelesség teljesítés, a mi a hazaszeretben gyökerezett, a mit a közjó iránti érdeklődés ápolta, mit a siker reménye fokozott s a létesítői birt jó eredmény végrehajtójának a szív belső békéjét s a hazafi lélek tiszta örömét adta.

Ebben s ez által van, nézetem szerint Sz.—nak az absolutismus alatt a politikai morál szempontjából megtámadott hivatalviselése is igazolva, és nem súlyos családi terheinek kötelességei és felelőssége által. Mert azt tény-törvényesítő indoknak elfogadva, minden törvény- és közmorál-ellenes tett hasonló indokokkal igazolható lenne, igen a honarulás úgy mint akár a nőerény feláldozása. Én a szolgálást elvben alkotmányellenesnek, s mint ilyet — kivételt ki nem zárva — meg nem engedhetőnek tartom. Ez elvet Deák Ferencz is kifejezte, midőn 1850 elején Schmerling lovagtól az igazságügyi téren közreműködésre felhívott. Tudom, hogy sokak nézete más és én nem vonom kétségbe jogosultságát. Szentkirályinál azonban az ítélethezánál súlyt kell fektetnünk arra, hogy ő egy eszmét szolgált, mely életével volt összeforrvá; nem ejthette el azt, régi bálványát nem tagadhatta meg. Ő egy célra törekedett évtizedeken át, a mi ezerek javával s a haza közérdekével volt kapcsolatban, nem ignorálhatta amazokat s nem lökhette el magától ezt. 1849. végén Magyarország és Erdély közérdekei dologismeretlen,

új parancsolok mostoha és pusztító keze alatt özönvíz utáni zűrzavar-állapotra jutottak. A bányászat életfontosságú érdekét ápolatlanul, védtelenül hagyni sok magánosoknak romlás, az államnak beláthatlan kár lett volna. Szentkirályit inkább ezek határozhatták el, hogy új úton régi célja felé, a magyar bányászat fejlesztésében tovább haladt, szolgálva a népre nézve, attól áldva, az ügy érdekében hasznosan. Nekem úgy tetszik, hogy nála a kígyói eszély, a bevégzett tényekkel megalkuvó jellem nem benső önkéntesség, de külső erkölcsi — jobban szólva, hatalmi-kényszer műve, mitől magát függetlenítnie tényleges életviszonyai miatt nem lehetett. Hosszas közpályáján vannak itt-ott kanyarulatok és megke-rülései az elébe gördült akadályoknak, keresése a kítűnésnek, előhaladásnak s anyagi jobblétnek; de akár a hivataloskodás, akár az ííóság, akár pedig a társadalmi munkásság terén való egyetlen tettét sem lehet látni, hol a hazafiúi és erkölcsi indokok és rugók mellőztettek volna, sőt hivatalnokká, Íróvá, a társadalomban tényezővé és befolyásossá mind a hazaszeretet, a közérdekek és a magyar nemzetiség cultusa által lett, önjava mellett mindig egyszersmind a magyar nemzeti érdekeknek is kívánt szolgálni. Jelleme nem olyan, mint a görög és római történetek vagy az újabb kor nagy alakjaié. Látszik elvei és cselekedetei közt itt-ott összeegyztethetlenség, küzd sokszor a választással a közt, a mint tenni óhaj-tana, de tennie nem lehet, a közt, a mit tenni kellene és szép lenne és viszont a közt, a mit tenni tartozik; a politikai érzü-let zománczára homályt lehel olykor az, hogy hatáskör után jár, önként megsimul, vagy a hatalom tekintélye s az engedel-meskedés kényszerűsége a jellem szilárdságát meghajtja. De egy fődolog: a haza és közjó szeretete, ez mindig, minden kör-ülmények közt épen, csorbítlanul maradt meg Sz. szívében és lelkében; nemzeti érzületének feddhetlensége kétségbe nem vonható, a magyar irodalomnak véglehelleteig hív mive-lője, buzgó tényezője volt; mások , kivált a szegények sorsa csodásán érdekelte, mindent készséggel tett érdekekben; a közérdek szeretete és szolgálata egybe volt forrva szívéleté-vel, egy érzése, gondolata, tette nem volt, mihez a közjó, köz-haszon s a haza közdíszének óhajtása, mint tényező ne ve-

gyült volna; a nép becsületességében bízott, mind a szellemi, mind az anyagi munka embereit nagyra becsülte, mellettük sokszor hathatós szót emelt, a nép jogait a megtámadó hatalmasok s a bizalmával visszaélő tettetők ellen védte, törvénytelen szándékok eszköze lenni nem tudott, közszelleme pályatársai között a kitűnő helyek kitűnőbbjét biztosítja számára.

Mélyen tisztelt Akadémia! Emlékbeszédem végére értem, híven keresve föl s igazán tüntetve ki megtiszteltünk életének közfigyelemre méltó mozzanatait. Vajha a távol élt és szerény körben munkálkodott férfit itt a központon tömörült magyar tudós-világ figyelemkörébe valamivel közelebb hoznom sikerült volna! A mi szép volt életében, váljék ki, maradjon fenn: oktatta, nemesítve, buzdította; a mi gyöngeség volt és fogyatkozás, találjon kíméletes megítélésre s szolgáljon szintén reflexió és okulás alkalmául. Tiszta honszeretete, közérdekek iránti állandó vonzalma, a magyar bányászat eszméjének haláláig hív ápolása, tevékenysége és megszűnni soha nem tudó munkássága, oly vonások, mikben példányul állítható fel jelen s jövő nemzedékek előtt. E szép vonások fényt vetnek azon kevés árnyra, a mi emberi lényünktől elválhatlan, s Szentkirályi Zsigmond emlékét itt közöttünk s a nemzet irodalmában meg fogják őrizni.

A TELEKKÖNYVI INTÉZMÉNY

BEFOLYÁSA A TULAJDONJOG SZERZÉSÉRE

ÉS ÉRVÉNYESÍTÉSÉRE.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

ZLINSZKY IMRE!

LEV. TAGTÓL.

Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1877. január 20-iki ülésén.

BUDAPEST, 1877.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1877. Nyomatott az A t h e n a e u m r. társ. nyomdájában

A TELEKKÖNYVI INTÉZMÉNY BEFOLYÁSA

A

TULAJDONJOG SZERZÉSÉBE ÉS ÉRVÉNYESÍTÉSÉRE.

I. A telekkönyvi intézmény reformja újabb időben mindinkább foglalkoztatja úgy az irodalmat, mint a törvényhozásokat is, mi a nemzetgazdaság tudományos művelésének természetesen követelménye. Mióta felismertett, hogy a jog és a nemzetgazdaságtan nem egymással szemben álló ellentétes elemek, hanem hogy ellenkezőleg azoknak karöltve kell haladnia az egyes intézmények létesítésénél, liol megvan mindegyiknek a maga köre, és ha az alkotandó intézmény céljainak megfelelni és a gyakorlati élet követelményeit kielégíteni kívánja, azok alkotásánál a jog és nemzetgazdaság igényei egyenlően figyelembe veendőek, a telekkönyvi intézmény reformjának nemcsak szükséges volta lépett előtérbe hanem ez helyesebb irányban is kezdett érvényesülni.

Mert, ha áll általában — mint nézetem szerint áll is — mit tisztelt tagtársunk *Kautz Gyula* a »Jogtudomány és nemzetgazdaszat« című akadémiai felolvasásában mondott, hogy a jogtudomány a nemzetgazdaszat nélkül könnyen jut oly tévállításokra, melyektől az ismeretes mondás »fiat justitia aut pereat mundus« s »summumjus summa injuria« bennünket óvakodni tanít, áll ez különösen a telekkönyvi rendszerre nézve.

A telekkönyvi intézménynél a nemzetgazdasági érdekek kiváló szerepet játszanak, s ha ezeket szem elől tévesztve a merev jog szempontjára helyezkedve kívánjuk rendezni az ügyet s megoldani a felmerülő kérdéseket, oly visszás helyeze-

tét teremtünk, mely magának az intézménynek célját alapjában rendíti meg.

Ha valahol, itt kell karöltve járni a jognak a nemzetgazdaságtannal, ha célját el akarja érni. Ez az álláspont, melyet elfoglalok akkor, midőn a telekkönyvi intézmény s különösen az ingatlanok tulajdonjogára vonatkozólag felmerülő egyes kérdésekre nézve nézeteimet előadni bátorkodom.

Az első kérdés, mely e részben felmerül, kétségkívül az, ha vajjon szükséges és célszerű-e általában, hogy a tulajdonjog körül előforduló változások a telekkönyvbe bejegyeztesse, s ha igen, mily hatálya legyen e bejegyeztetésnek? Yajjon szerzési módja legyen az a tulajdonjognak, s a tulajdonjog csak is ezen az utón és módon szereztethessék; vagy a szerzés ténye más alakban történjék és a telekkönyv ennek csak pusztá bizonyítékául szolgáljon; vagy végre a tulajdonos csak csupán a jelzálogszerzés céljából tartassák nyilván, mint az azokban az államokban, melyekben nincs telekkönyv, hanem csak jelzálogkönyv vezetetik, van gyakorlatban.

A kérdés még koránt sincs eldöntve sem az életben, sem a tudományban. Minden irányban találunk fennálló intézményeket, és úgy a tudományban, mint a törvényhozások termeiben találkozunk minden rendszernek nyomosabbnál nyomosabb érvekkel felfegyverzett védőire. Még a telekkönyvi intézmény hazájában Németországban is találunk annak igen tekintélyes elleneire, így — hogy egyelőre többet ne említsek — a hírneves *Bornemann* kelt ki a III. német jogászgyűlésen ¹⁾ a telekkönyvi intézmény ellen, s az irodalmi működéséről ismeretes *Ziebarth* az új porosz törvények felől irt bírálatában ²⁾ tört pálczát a telekkönyvi rendszer felett.

Midőn a most említett, valamint mások e részbeni véleményeinek bírálatába bocsátkozva saját álláspontomat s nézeteimet előadnám, egy futó pillantást kell vetnem az ingatlanok átruházási módjainak történeti fejlődésére, és azokra a rendszerekre, melyek e részben Európa nevezetesebb államaiban ez idő szerint fennállanak.

¹⁾ L. a III. német jogászgyűlés évkönyvében foglalt véleményét.

²⁾ Die Reform des Grundbuchsrechts. Halle 1870

Ha a múlt lepleit szellőztetve visszapillantunk egészen addig az időig, a meddig az Európát ma lakó nemzetek története terjed, azt látjuk, hogy már a legrégebb időkben az ingatlanok átruházása ünnepélyesen és nyilvánosan történt.

Indokolja ezt az ingatlan vagyon minősége, mely nem adható át testileg, mint az ingóság, s azért is az átruházás megtörténtének más utón és módon leendő oly kifejezéséről kellett gondoskodni, mely által az átruházás nyilvánvalóvá tétessék és a valódi tulajdonos jogszerűen szerzett vagyonának védelme a törvény előtt megkönnyíttessék.¹⁾

Németországban az ingatlanok tulajdonjoga harmadik személyek irányában csak akkor hirt hatálylyal,²⁾ ha az átruházás ama bíróság (Schöffengericht) előtt történt, melynek területén az ingatlanság feküdt. ³⁾ Az átadás megtörténte előtt az átruházónak a birtok feletti szabad rendelkezési jogát igazolni s ennek igazolása után kijelenteni kellett, hogy annak tulajdonjogát a jelenlevő szerzőre át kívánja ruházni. E kijelentés megtörténte után a bíróság felhívást intézett, hogy mindazok, kik ez ügylet által magukat jogaikban sértve érzik, óvásukat jelentsék be. Ha óvás nem történt, a

¹⁾ Ezt a magánjogi tekintetek mellett közjogi érdekek is szükségessé tették. L. erre vonatkozólag *Mittermayer Grundziige des deutschen Privatrecchts*. II. köt. 448. l.

²⁾ A tulajdonjog alapjaid ugyan a felek között létrejött dologbeli szerződés (Sala-dinglicher Vertrag) szolgált, de ez csak a szerződő feleknek egymás irányában való jogait szabályozta; harmadik személyek ellen csak a »reclite Gewähr« megszerzése után volt a tulajdonjog érvényesíthető. Lásd erről bővebben *Hoffmann vöm titulus und modus acquirendi* 26. s köv. lap. V. ö. *Breneck Uber den Ursprung des sogenannt in re* 15, s köv. lapok.

³⁾ A »Jus riparianum« szerint két tanú előtt is érvényes volt ugyan az átruházás, csakhogy az átruházás felőli bírói bizonyítvány a magán tanúk által kiállított bizonyítványnál nagyobb bizonyító erővel bírt, s ennél fogva a jogvédelemre sokkal biztosabb alapot nyújtott. L. *Waiher, Deutsche Echtsgesichte*. II. köt. 198. l.

⁴⁾ Sok helyen szokásban volt, hogy az átruházás után, a barátságos átruházás megtörténtének jelétül, borral tartozott megvendégelni, mely »Friedenswein«-nak neveztetett (L. *Pont, Das gemeineund bremisch handfestisclie Tmmobiliar Sachenrecht*, 61 s köv. 1-) mi önkönytelenül a nálunk ma is dívó *áldomásra* emlékeztet.

bíróság kimondotta, hogy a barátságos utón való átruházás megtörtént, ¹⁾ és a birtokot átadta, mely átadás a helyszínén jelképileg történt. ²⁾

A népesség szaporodásával a birtokváltozások is gyakoribbakká válván, s e mellett az Írástudás elterjedése folytán a törvénykezés is szabályosabb alakot nyervén, a bírósági tények írásba foglaltattak. Így történt ez az »Auflassung«-okkal is, melyek egy e célra nyitott jegyzőkönyvbe szintén beigtattattak. Ez kezdetben csak a visszaemlékezés illetve a bizonyítás megkönnyítése végett történt, idők folytán azonban a bevezetés felől kiállított okmány az átruházás cselekvénye felől közokmánynak tekintett s teljes bizonyítékul szolgált²⁾.

A birtokváltozások szaporodása folytán e könyvek főleg a városokban bizonyos rendszer szerint kezdtek vezetetni, úgy hogy azokból nemcsak a tulajdonos személye, hanem a birtok azonos sága is meg volt állapítható, mi által a könyvek mindinkább nagyobb jelentőségre emelkedtek elannyira, hogy utóbb az azokban történt bevezetés az »Auflassung« lényeges kelléke gyanánt tekintett,³⁾ úgy hogy elmondhatjuk, miszerint a német városok már a római jog felvétele előtt valóságos telekkönyvekkel bírtak.⁴⁾

¹⁾ E jelvények — melyek minősége egyébként az ügylet érvényére semmi befolyással sem volt — az átruházó nemzetisége, vagy társadalmi állása, sőt gyakran a vagyon minősége szerint különbözők voltak. Legszokásosabb jelvény volt egy botnak (festuca vagy fistuca) átadása, melyre bizonyos jegyek (notae) vésettek, melyek az ügylet létrejöttének bizonyítékául szolgáltak, továbbá egy a földről felvett göröngy átadása, mi az egyházakra történt átruházásoknál divatozott, s innen van, hogy a jelképes átruházás a kánoni jogban scotatio-nak nevezetik. Használtatott ezenkívül a galy (ramus), keztyű (wantelang, händelang) átadása. Hűbéres birtoknál a lánsa (hasta) és ha fenségi jogok voltak vele összekötve, a zászló; a papokra történt átruházásoknál a bot, később a sceptrum, a longobardoknál a tör (cultellus) használtatott. L. *Zoepl.* Deutsche Kechtsgeschichte ül. k. 157. 1.

²⁾Y. ö. *Lührsennek* a III. német jogászyűlésen adott véleményével (Verhandlungen des IH. deutschen Juristentages, I. köt. 88. 1.

³⁾L. *Miltermayer* Grundzüge des deutschen Privatrechts, I. köt. 450. 1. V. ö. *Beseler*. Sy'stem des deutschen Privatrechts 335. 1.

⁴⁾ Első ilyenmű könyvei a nagy üzleti forgalommal bíró *Belgium*-nak voltak, jelesül pedig: *Antwerpen*, *Brügge* és *Ueuten* találunk azok első nyomaira (L. *Neu man H*, Der landwirtschaftliche Credit in Oesterreich).

Egészen hasonló intézményekre találunk *Franciaországban* is. Az ingatlanok tulajdonjoga, ha az nem foglalás vagy örökösödés útján szereztetett, csak az »Auflassung« által volt átruházható, mely lényegileg azonos volt a Németországban dívó hason intézménnyel,¹⁾ és mely intézmény a hűbériség behozatala után is fentartatott, s alapja csak anynyiban változott, hogy a hűbéri birtokok átruházása a hűbérúr előtt történt. Idővel azonban a pairek közreműködése teljesen mellőztetett, s az átruházás seigneur vagy hivatalnok előtt ment végbe. A jelképek használata is mindinkább kiment szokásból, s utóbb mi sem maradt fenn a régi intézményből, mint az úri hatóság előtt kiállított okmány. Az ekként külső cselekvényeiben meggyöngített nyilvánossági és ünnepélyességi rendszernek a kegyelemdőfést a római jog adta meg. A tradicionális theoria mindinkább elterjedt, s némi küzdelem után a traditio az »Auflassung«-gal egyenlő érvényűnek mondatott²⁾ minek folytán a birtokátruházás a felek között létrejött magánszerződés által történt, s ezzel a régi nyilvánossági rendszer sírba szállt.³⁾

Az »Auflassung« és az ünnepélyes átruházás *Angliában* is nemcsak szokásban volt, hanem a birtokátruházásra nézve az újabb jog is többrendbeli ünnepélyes cselekvényeket ír elő.⁴⁾

Tudjuk, hogy hazánkban is mily ünnepélyességgel és nyilvánossággal történt a nemesi birtok átruházása, a városokban pedig a fassio mellett rendszeres telekkönyveknek

Németországban *Kid* már a XI. *Ulm* és *Hamburg* a XIII., *Köln* a XIV. *München* a XV. század óta bírnak telekkönyveket (L. *Schnierer* a jelzálog! és telekkönyvi rendszerek elmélete. V. ö. *Roth* Bayerisches Civilrecht II. k. 376. 1.) Oly helyeken is, hol rendszeres telekkönyvek nem vezettek, a birtokváltozások egy e célra tartott nyilvántartási könyvbe ígattattak be (L. *Mächer*, *Bas deutsche Grundbuch- und Hypothekenwesen* 55. 1.)

¹⁾ Lásd erről részletesen *Schaffner* *Geschichte der Rechts Verfassung Frankreichs* I. köt. 275. 1.

²⁾ »Aprehension de fait equipolle a saisine.«

³⁾ L. *Schaffner* i. m. III. köt. 328—329. 1.

⁴⁾ L. Ezekről bővebben *Gundermann* *Englisches Privatrecht* 192. s köv. 1.

nyomaira is akadunk, még pedig már a régiebb időkben. Így *Pozsonynak* 1439. évről, *Sopronnak* 1480. évről van telekkönyve, *Kassán* is volt már a XVI. században telekkönyv, mely azonban nyom nélkül elveszett. ')

De még a régi római jog szerint is ünnepélyes cselekvények igényeltettek a tulajdonjog átruházásához. Ilyen cselekvény az *in jure cessio* ²⁾ és a *manipatio* ³⁾ mindkettőt csak a justinianusi törvényhozás törölte el s hozta be a traditiót, ⁴⁾ mely a római jognak Európa legtöbb államaiban törént felvétele folytán általánosan elterjedt.

Szóval, a mint a mondottakból látható, minden nép, fejlődésének már első szakában, meggyőződésére jutott annak, hogy az ingatlanok átruházása alkalmával a szerzett jog bizonyos nyilvános és ünnepélyes cselekvény által minden megtámadás ellen biztosíttassék, mi, tekintve az ingatlanok nagyobb értékét és jelentőségét, természetesnek tűnik fel, minél fogva

¹⁾ V. ö. *Schmeier*: A jelzálogi és telekkönyvi rendszernek elmélete, 18. l.

²⁾ Az *in jure cessio*nál fogva a tulajdonjog a magistratus ítélete folytán szállott át az új szerzőre. A tulajdonos azzal a féllel, kivel szerződni kívánt, megjelent a magistratus előtt, hol is az új szerző felperesként lépve fel, kérte a tulajdonjognak részére leendő megítélését, a *rei vindication* szokásos szokat használva, az átruházó elmulasztotta a *contradictio* érvényesítését, s a praetor ennél fogva az ügylet tárgyát képező dolgot az új szerzőnek ítélte. L. bővebben *Puchta Institutionen des römischen Rechts* II. k. 142. lap.

³⁾ Eme annak idején igen nagy szerepet játszott átruházási cselekvénynek csak bizonyos dologra nézve volt helye, s ezekre nézve az *in jure cessio*t pótolta. A cselekvény 5 római polgár mint tanú előtt ment végbe, kikhez egy hatodik járult, ki egy mérleget tartott és *liberpens*nek nevezetett. A jogszerző — *qui mancio accipit* — ingóságoknál megfogta a dolgot következő szavakkal: »*hunc ego et jure quiritorium meum esse ajo, isque mihi emptus est hoc aere aeraeque libra*«, azután egy darab érczel a mérlegre ütven, a vételárat átadta az eladónak. Ingatlanoknál az átruházott dolog megfogása elmaradt, s azért a *manipatio*nak nem kellett szükségképen a helyszínén történnie. V. ö. *PucMa* i. m. II. köt. 542. l.

⁴⁾ A birtokátruházásnak két kelléke volt: az egyik a *justa causa*, a másik a traditio. A *justa causa*t képezte a felek egyező akarat kijelentése, melynél fogva az egyik a birtokot átruházni, a másik megszerezni kívánja. Mi minden nyilvánosság s ünnepélyesség nélkül ment végbe.

természetes az is, hogy a nép fejlődésének előrehaladásával s a forgalom növekedésével nem a biztonságot nyújtó intézmény eltörlése, hanem annak a változott viszonyoknak megfelelő alakba öntött reformja lett volna a fejlődés természet-szerű menete.

És valóban nem is az előrehaladás és a forgalom növekedése volt annak oka, hogy a nagyobb forgalom mellett nehézkessé vált s csak az akkori kor fogalmaihoz illő sallangokkal felcizfrázott szerzési mód nem alakított át egy a változott viszonyoknak megfelelő, de a nyilvánosság alapelveit szem előtt tartó intézménynyé, hanem egészen kiküszöböltetvén, egy teljesen ellentétes alapon álló rendszernek engedve át a tért; ez egyedül az idegen jog recepcziójának következménye volt.

Hogy a tradicionális átruházási rendszer a római jog recepcziója folytán honosait meg, az kétségbe vonhatlan tény, azt pedig, hogy a recepczió a fejlődés természetszerű menetét terelte más irányba, első sorban azoknak a népeknek története tanúsítja, melyeknél a római jog elfogadásra nem talált.

Így a skandináv államokban a régi germán intézmények az ezeknek megfelelő alapelvek szerint módosítottak; p. o. *Svédországban*, hol a nyilvános és ünnepélyes átruházás folyton érvényben maradt, egy 1734. évben újra szabályoztatott s legújabbán az 1875. év június 16-án és szeptember 14-én kelt törvények által módosított. E törvények szerint mindenki, ki bármely czímen ingatlant szerez, a legislatiót (lagfart) annál a törvényszéknél, melynek területén az ingatlan vagyon fekszik, kieszközölni tartozik; köteles e végből felmutatni szerzési okmányait, melyek a törvényszéken felolvastatnak, s ha semmi akadály sem forog fenn, az új tulajdonos az e célra vezetett könyvbe (lagfarts book) beiktattatik. Példája ennek *Anglia* is, hol a nyilvános átruházás mindig fentartatott s az 1862. évi június 29-én hozott törvény által korszerű szabályozást nyert. Példája *Lengyelország*, melyben az ingatlanok terheltesítésére nézve már nagy Kázmér viszliczei statútuma által nyilvánosság hozatott be, s már a XV. században nyilvánkönyvek vezettettek, melyeket míg a német államokban a római jog még a meglevőket is kiszorítá helyéből, ott a kor viszonyaihoz idomítva tökéletesíteni törekedtek, mely törekvés

eredménye az 1588. évben alkotott törvény volt, mely minden dologbeli jog elsőbbségét a telekkönyvbe leendő bevezetéstől tette függővé, s ki ezt elmulasztotta, csak személyes joga volt. És így állott ez fenn mindaddig, mígnem Lengyelország felosztása folytán az osztozó nagyhatalmak törvényei léptek a hazai jog helyébe. De példái maguk azok a németországi városok is, melyekben a római kultúra a nyilvánkönyveket nem birta kiszorítani helyéből, s melyek őrizték tulajdonképen meg ez intézményt, s fő eszközlői voltak annak, hogy az a múlt században újjá születte, a dologi jogok rendszerét a haladó közgazdasági intézményeknek megfelelő mederbe terelte. Peldái végül a mi városaink is, melyekben a telekkönyvek mindinkább elterjedtek s tökéletesbítették.

Igaz, hogy ez ellen az az ellenvetés lenne érvényesíthető, hogy ha a nyilvánosság fejlődése a nyilvánkönyvnek rendszerére vezet, hogy lehet az, hogy Rómában az ünnepélyes átruházásokat a fejlődésnek későbbi szakában a magán átruházás rendszere váltotta fel. Ennek oka, nézetem szerint, a viszonyok közötti ama nagy különbségben rejlik, mely a római nép s Európa mai népei között jelentkezik.

A rómaiaknál a munka a rabszolgák teendője volt s ennél fogva a termelés és termények felhasználása kasztszerűleg el volt különözve egymástól, s ez egyik fő oka, hogy a rómaiak dologi joga oly hiányos volt, mily kitűnő volt kötelmi joguk. E mellett nem tévesztendő az sem szem elől, hogy a mai közgazdasági eszmék, a keresztyén kultúra e nagyszerű művei, előttük teljesen ismeretlenek valának. Ismeretlen volt tehát a pénz jelentősége felőli mai fogalom, a hitelnek mai jelentősége, a reális hitel lényege, feltételei és hatálya, úgy mint azokat a mai tudomány megállapította; ismeretlen volt a tulajdon és jelzálognak a mai forgalomhoz idomítva felállított fogalma, s a birtok mozgósításának előnyei. A hitelnek teljes hiánya¹⁾ mely ennél fogva általánosan uralgott, a közgazdasági életnek az állam és társadalmi étellel való összhangba hozá-

¹⁾ Igen különös jelenség, hogy minél ingatagabbá vált a hitel a számos törvényes és kiváltságos jelzálogok folytán, a törvényhozás n eni hogy azokat megszorította volna, hanem folytonosan szaporította. Élte-

tálát megakadályozta, valamint megakadályozta a földművelés, ipar és kereskedelem között szükséges összeköttetés törvényes rendezését is.¹⁾ Szóval, a római élet egészen más légkörben mozgott mint a mai, és a dologi jog terén való fejlődését s ebből az egész államéletre származó hátrányokat épen a közgazdasági elveknek e téren való fel nem ismerése s a jognak a nemzetgazdaság követelményeire tekintet nélkül történt alkalmazása okozta; ez indokolja azt is, hogy a dologi jog teljes rendszere, úgy mint az a római jogban meg van állapítva, ma már sehol sem áll fenn.

A ma uralgó rendszerek ugyanis:

A) a *francaid rendszer*, mely — a telekkönyvi s jelzálog-rendszer helyes irányban való reformálására nézve tett, de megghiúsult kísérletek után ²⁾ — a Napóleon által kiadott polgári törvénykönyvben ³⁾ nyert szabályozást. E törvény sze-

kiütve a fiscusnak folyton szaporított előjogaitól, M. Aurelius óta a házépítésre adott kölcsönnek, Constantin óta a kiskorúak, Justinianus óta a házastársak s hagyományosok követeléseit ruháztattak fel törvényes zálogjoggal. Oka ennek — mint habár drasztikusan, de találon megjegyzi *Lührsen* — hogy a rómaiak minden adókat hasztalan korhelynek néztek, ki ellen minden igényt védeni kell. (III. német jogászy. évkönyve I. k. 86.1.)

¹⁾ V. ö. *Mascher*, Das deutsche Grundbuch mid Hypothecenrecht, 529. lap.

²⁾ Már XIV. Lajos tett e részben kísérletet, de jöllehet erre vonatkozólag 1673-ban márczius 6-án kiadott edictuma ugyanazon hó 26, a párisi parlament lajstromába bevezettetett, annak élete igen rövid volt, minek okát *Colbert* akkori miniszter következőleg adja elő: »a parlament ezeket a szép intézményeket, melyek a pairek hidra fejét levágták volna, nem akarta túrni, mert az udvari nagyságok általa teljesen megsemmisülének, minthogy legnagyobb részüknek több adósságuk mint vagyonuk lévén, nem találnának többé segélyforrásra, ha birtok s hitelviszonyaik nyilvánossá tétetnének.« (L. *Mascher* i. m. 97 — 98. 1.) Valamivel kedvezőbb fogadtatásban részesült XV. Lajosnak 1771. évi június hóban kiadott edictuma, mely főleg a tulajdonszerzés biztosságát akarta a nyilvánosság által megállapítani. (L. *Bauerbrand* Institutionen des französischen Civilrechts 263. 1.), e törvény azonban számos hiányai folytán a forradalom törvényhozása által egy másikkal pótoltatott, mely egészen a nyilvánosság s különlegesség elveire alapított törvény VII. Brumaire 11-én (1798. nov. 1.) hozatott. (L. ezt részletesen ismertetve *Philippi*, Versuch über das Hypothecenrecht in dér preussislien Rheinprovinz 9.1.)

³⁾ E plg. tvk. hiv. elnevezése többször változott »Code Civile« neve

rint elvül van felállítva, hogy a tulajdonjog a felek közötti szerződés által szereztetett meg, s a mint a szerződés létrejött, a tulajdonjog minden további cselekmény hozzájárulása nélkül megszerzettnék tekintendő,¹⁾ és pedig — a Code civile szerint — a terhes szerződéseknel a tulajdonos feltétlen jogot nyert, a viszteher nélkül történt oly átruházásoknál azonban, melyek tárgya jelzálogul szolgálhat, arra nézve, hogy az átruházás feltétlen s így mindenki ellen érvényesíthető hatálylyal bírjon, szükséges, hogy az bejegyeztessék.²⁾

A francia törvény által szabályozott bejegyzés azonban nem telek- vagy jelzálogkönyvbe történik, hanem egyedül abban áll, hogy a létrejött jogügylet egy erre rendelt könyvbe egész terjedelmében bevezetetik. E bevezetést a jelzálogőr valamelyik fél egyszerű kérelmére teljesíti a nélkül, hogy a jogügylet érvényét vagy szabályosságát megvizsgálni, s ennek folytán a bejegyzést megtagadni jogában állana³⁾; az egész nyilvántartást a jegyzőkönyvből készített betűsoros tárgymutató képezi. Ez az egyedüli eszköz, mely által a már előbb szerzett bejegyzések felől tudomást szerezni lehetővé válik.

Az ingatlanok szerzési rendszerének e gyarlósága folytán, melynek hátrányai a még gyarlóbb jelzálog-rendszer mellett még kirívóbban jelentkeztek, a reform utáni oliajok mindinkább nyilvánultak,⁴⁾ melyek folytán a kormány nagyobb mérvű reformok eszközzésére határozván el magát, *Martin* igazságügyi miniszter 1841. évi május 7-én az összes

zet alatt hirdettetett ki, I. és III. Napóleon alatt azonban »Code Napóleon« nevet nyert, míg a Bourbonok s Lajos Fülöp uralma, valamint a mostani köztársaság alatt ismét az eredeti »Code civile« elnevezés vétetett hivatalos használatba. L. *Fuchdt*, Das rheinisch französische Privilegien- und Hypotliecenrecht, 4. 1.

¹⁾ Ez az elv valószínűleg anémet »dinglicher Vertrag«-ból vétetett át. L. ennek bizonyítékait *Hoffmann*, Vöm titulus und modus acquirendi 15-ik lap.

²⁾ Code Civile art. 939—941.

³⁾ *Zachariae* Handbuch des französisehen Civilrechts (VI. kiadás) I. k. 549—555. 1.

⁴⁾ Mindinkább gyakoribbakká váltak azok az esetek, hogy nem az eladó tulajdonát képező birtok adatott el, vagy oly vagyonra, mely nem az adós tulajdonát képezte, zálogjog engedélyeztetett. »Célui qui

felebbezési bíróságokat és jogi facultásokat a reformok mi módon leendő létesítése iránt véleményadásra szólította fel. A beadott vélemények ugyan általában a reform szükséges voltát hangoztatták, de igen kevés volt közöttük, mely a gyökei es reform terére bátorkodott volna lépni.¹⁾ E terjedelmes munkálatoknak azonban, melyek kétségtől igen sok becese, anyagot tartalmaznak, nem volt közvetlen eredményük; az ezek alapján készült kormányjavaslat ugyanis, mely 1850°/₁ évben terjesztett a parlament elé, még általánosságban sem fogadtatott el.²⁾

Ámde a javaslat elutasítása a reformok szükséges voltát elenyésztetni nem bírta, s a törvény hiányainak a hitelre való hátrányos befolyása is érezhetővé kezdett válni, mely hátrányok az 1852-ik évi február 28-ikán alkotott törvény által a földhiteltől sutátoknak adott kedvezmény által sem orvosoltatván, a kormány újabban megkezdte a reform iránti tanácskozásokat, melyek eredménye az 1855. márczius 23-án kiadott törvény lön.

Ámde, mint helyesen megjegyzi Mittermayer, e törvény is a félszegség jellegét hordozza magán,³⁾ és általa a meglévő

acliété — így szólalt föl Dupin, mint procureur général a semmit öszök előtt — n'est pas certain de resten propriétaire, célúí qui paye de ne pns être obligé de payer une se conde fois, et célúí qui prété de être remboursé. Lásd *Jonas Studien über das französische Civilrecht* 68. l.

¹⁾ így arra a kérdésre, ha vájjon az ingatlanok tulajdonainak megszerzése telekkönyvi bejegyzéstől tétessök-e függővé, 22 főtörvénytészék közül 20 nyilatkozott a bejegyzés mellett s mégis ezt alig egynéhány vélte a telekkönyvi rendszer szerint eszközöndőnek. A bejegyzés feltétlen hatálya mellett pedig csak 1 főtörvénytészék nyilatkozott. (Lásd az e részbeni véleményeket részletesen *Philippi* idézett művében, 455—488. lap.)

²⁾Az e részben folyt tárgyalásokra nézve lásd *Millermayer Über das richterliche Pfandrecht nach den neuen Zeugnissen der Fortbildung in der Gesetzgebung.* (Archiv für die civilistische Praxis XXXIX. kötet, 133. s köv. lap.)

³⁾Archiv für die civilistische Praxis XXXVII. köt. 471. lap. — Egyébként e törvény magában Franciaországban is igen élesen megtámadtatott, különösen *Pont* által a »Revue critique de legislation et de Jurisprudence«-ben.

rendszer gyökeres reformja, s ennél fogva a baj elhárítása nem sikerülhetett.

Az e törvény által létesített legnagyobb reform az volt, hogy a tulajdonjognak élők között való átruházásánál harmadik személyek irányában csak akkor van hatálya, ha az átruházási szerződés bejegyeztetett.¹⁾ De mily kevés biztonságot nyújt e rendelkezés is a Franciaországban fennálló bejegyzési rendszer gyarlósága mellett! Kinek érdekében áll, megtámadhatja ugyan a harmadik személy javára történt átruházást, ámde a felől, hogy jogosítva volt-e erre az átruházó s mily követelések érvényesíthetők ellene? rendszerint tudomást nem szerezhet.

Valóban csodálni kellene, hogy oly előre haladott nemzet, mint a francia, nem képes e részben a valódi reform terére lépni, ha az ezt okozó sajátlagos viszonyok elől szemet hunynának.

A megszokottságon kívül, mely a meglevő intézmények hiányai mellett is az azokhoz való ragaszkodásnak fő eszközlője, számos más tényező is működött közre, s azok együttes működése a gyökeres reform-törekvéseket ellensúlyozta.

Első és fő ezek között a francia irodalomnak a német telekkönyvi rendszer irányában tanúsított ellenszenvé volt, melynélfogva minden alkalommal csakis annak árnyoldalait tüntették fel, s előnyeit nemcsak elhallgatták, de gyakran fel sem fogták. A francia jogászoknál főleg a jog szempontja volt az irányadó s a nemzetgazdasági tekintetek egészen figyelmen kívül hagytak. Maguk azok a jogtudósok, kik a törvény egyes intézkedéseit kárhoztatták, ²⁾ nem bírtak a

1) Az idézett törvény 3. §-a szerint ugyanis: »jusqu« a la transcription des droits résultant des actes et jugements énoncés aux articles précédents ne peuvent être apposés aux triers qui ont des droits sur l'immeuble et qui les ont causeries eu se conformant aux lois.« Ez az intézkedés volt az, melyet a törvényjavaslat felől teendő jelentésre kiküldött bizottság előadója, mint az eddig már türethetlenné vált állapotok javítására szolgáló eszközt különösen kiemelt. L. Jónás i. m. 68. 1.

²⁾Így p o. *Monrlon*, ki a törvényes jelzalogok intézményére vonatkozólag egész bűnlajstromot közöl. L. *Traité théoretique et pratique de la transcription*. 478. 1. és *Pont* idézett művében.

telekkönyv célja és feladata iránt érzékkel, hát még azok, kik ennek elvileg ellenesei voltak. Hivatkozhatunk erre nézve azok műveire. *Huc*, a hírneves toulousei tanár, a telekkönyvi rendszer behozatala által a birtokot a középkor hűbéri intézményeihez hasonló korlátok közé látja szorítotttnak, mely a forgalmat minden lépten nyomon gátolja, s következményeiben oda fogna vezetni, hogy az egyéni jog az állam beavatkozása által teljesen háttérbe szoríttatnék.¹⁾ Avagy nem méltán kételkedhetünk-e, hogy *Troplong* kellőleg megismerkedett a telekkönyvi rendszerrel, midőn annak, a francia rendszerrel szemben, egyik fő hátrányaként költséges voltát emeli ki, midőn tudva lévő dolog, hogy Franciaországban a bejegyzésekért oly nagy díjak szedettek, minők mására sehol sem találunk.²⁾ Avagy nem indokolja-e, ha ily véleményre jutunk, midőn en registrement igazgatósága jelentésében a telekkönyvek behozatalát Franciaországban azért tartotta kivihetetlennek, mert e rendszer csak oly államban alkalmazható, melyben minden birtok egy kellőleg elhatárolt kompakt egészlet képez, s bizonyos ismert elnevezéssel bír. E rendszer behozatala tehát egyértelmű lenne azzal, hogy a XIX. század birtokviszonyai a XVI. századéival azonosaknak tekintetnek.³⁾ De még az 1855. márczius 23-ki törvény indokolása is tanúsítja a telekkönyvi rendszer iránti érzék hiányát, midőn az a

¹⁾ Legkevésbé lenne elfogadható oly rendszer — mond *Huc* — mely a katasztert akarná a tulajdonjog címének alapjává tenni. E rendszer következménye lenne, hogy a tulajdonátruházások vagy bármely más dologbeli jogok szerzéséhez szükségképen a bíróság vagy valamely közhitelű személy közbenjárása igényeltetnék, mi által a forgalom szabadsága minden lépten nyomon oly akadályokba ütköznék, minőket korunk többé el nem tűrhet. E rendszer oda fogná magát kinőni, hogy a hatóság a tulajdonjog investitúráját adományozó közegnek fogná magát tekinteni vagy ilyennek fogna a közönség által tekintetni. L. *Huc* Recueil de Legislation de Toulouse, 1866.

²⁾ *Flandria* 200 frankos adásvevési szerződés lajstromozási és átíratási illetékét 24 frank 10 centimre számítja, a bélyegen és a közjegyzői díjon felül. *Gr. Casablanca*, mint a senatus által a közjegyzői törvény tárgyalására kiküldött bizottság előadója, pedig e költséget 27 frank 10 centimre számítja.

³⁾ L. *Jonas* i. m. 71. 1.

többi között így szól: a nyilvánosság rendszerének behozatala oly alakban, mint azt a II. Brumaire törvény tervezte a bevezetési kényszert eredményezné, mely kivihetetlen és ellentétben áll a szabadsággal, melyet a francia még mind ennél többre becsül.¹⁾

Ha a szaktudósok és az irányadó körök e felfogása mellett még figyelembe vesszük, hogy az 1855-iki törvény a Napóleon kultusz fénykorában látott életet, midőn a nagy császárnak tulajdonított törvényhozási művön¹⁾ történendő minden lényegesebb változás heves ellenzésre talált volna, nem lehet csodálni, hogy gyökeres reform helyett oly félszeg intézmény került napfényre, mint az említett törvény, mely távol esik attól, hogy azt az eredményt, melyet tőle vártak: a földbirtok biztonságának és a hitel megszilárdításának eszközlője legyen.

Hogy állításom, miszerint csak is a Franciaországban uralgó viszonyok, és az ezek légkörében kifejlődött, sőt mondhatni, meggyökerezett véleményáramlat, és nem az intézmények életrevalósága volt indoka annak, hogy ez intézmények élete ma is tart Franciaországban, tanúsítja a fejlődés menete azokban az államokban, melyekben a francia törvény szintén behozatott.

Bádenben már a francia polgári törvénykönyvet életbe léptető 1809. évi december 22-én kelt rendeletben történtek erre vonatkozólag egyes módosítások, melyek azonban elég teleneknek bizonyulván 1810. évi márczius 10-én és april 18-án, továbbá 1819. augusztus 19-én kelt rendeletekben és az 1822. évi szeptember 6-án kiadott utasításban újjakkal pótolattak.

E módosítások a francia törvénynek a tulajdonszerzésre vonatkozó intézményeit is lényegesen átalakították. Jelesül:

Kimondatott, hogy ki ingatlant szerez, tartozik szerzési címét a telekkönyvbe bejegyeztetni, s a bejegyzés megtörténte

¹⁾ L. *Millermayer* Archiv für die civilistische Praxis XXXVI. köt. 471 — 475. 1. Hasonló nézetben van *Troplong* is. V. ö. *Roscher* National Oekonomie des ackerbaues 410. 1. 7) jegyzet alatt.

²⁾ A napóleoni kultusz (lásd p. o. *Troplong* privil. et hypothèques 1. 2. lap) annyira elferdítette gyakran a valóságot, hogy sok törvényhozási művet tulajdonítottak a nagy császárnak, melybe semmi része sem volt. V. ö. *Pruchelli* i. m. 4. 1.

előtt sem tulajdonjogát nem érvényesítheti, sem zálogjogot nem engedélyezhet. ¹⁾

A bejegyzés előtt a szerződés megvizsgálendő, s csak akkor, ha az jogérvényesnek találtatik, jegyzendő be.²⁾

Ámde ezek az intézmények sem elégtették ki a közvéleményt s már 1854-ben adott be *Mayer* képviselő a törvényhozás elé egy javaslatot, mely a telekkönyvi ügynek egészen radikális irányban s a különlegesség és nyilvánosság rendszere alapján leendő szabályozását tűzte ki célul, s mely javaslat az ennek megvizsgálására kiküldött bizottság véleménye alapján kellő figyelembe vétel végett az államminiszteriumhoz utasított,³⁾ azonban máig a fennálló rendszeren változás nem történt. *Hollandiában*, hol 1811. január 1-től kezdve szintén a francia törvény lépett hatályba, annak az ingatlanok szerzési módjára vonatkozó szabályai szintén lényeges módosítást szenvedtek az 1838. évi október 1-én életbe lépett polgári törvénykönyv ⁴⁾ ide vonatkozó intézkedései által, melyekben kimondatik, hogy: *a bejegyzés képezi az ingatlanok tulajdonjogának alapját*. Az átruházás a felek egyező akaratkijelentése által történik (Art. 1538.), s annak folytán bejegyeztetvén, a régi tulajdonos ellen bejegyzések többé nem eszközölhetők. A bejegyzésnél sem a szerzés czimének kimutatása nem igényeltetik, sem az okmány érvénye a bejegyzés alkalmával meg nem vizsgálatik.

¹⁾ L. 1809. decz. 22-iki törvény. Art. 22.

²⁾ Bádén Landrecht, Art. 2127. nro. 1. Ez igen lényeges eltérés a francia törvénytől, mely szerint a jelzálogőr az átruházási okmány érvényét vizsgálni nincs jogosítva.

³⁾ E javaslat szerint nemcsak a tulajdonjog, hanem a szolgalmi jog s mindazok a jogok, melyek által a tulajdonjog korlátoztatik, csak telekkönyvi bejegyzés által lennének szerezhetők. Elbirtoklás útján való szerzés az ingatlanokra helyt nem foghat. A bejegyzett tulajdonos joga bizonyos határidő lejárta után többé meg nem támadható. E javaslat részletesen ismertetve van *Mittermayer* által az Archiv für die civilistische Praxis XXXVIII. kötetében 127—128. lap.

⁴⁾ A bizottságnak, főleg a javaslat radikális iránya folytán voltak aggályai, így különösen veszélyesnek tartotta az elbirtoklás kizárását (L. *Mittermayer* i. h. 128. 1.

⁵⁾ E törvény czíme: »Be nederlandsclie voltboken.«

Belgiumban szintén igen élénken és hosszabb időn át foglalkoztak a Code civilének a telekkönyvi s jelzálogrendszerre vonatkozó intézményei módosításával, mely munkálatok eredménye az 1851. évi december 6-án kelt törvény lett, mely a Code civilein, könyvének XVIII. czíme helyett lépett hatályba. E törvény szerint a tulajdonjog harmadik személyek irányában csak akkor érvényesíthető, ha az az erre rendelt könyvbe bejegyeztetett. Kivételt csupán az örökösödés képez, mert ennek folytán a tulajdonjog magának a törvénynek erejénél fogva száll az illetőre a nélkül, hogy erre nézve bármely további jogcselekvény, s ennél fogva a bejegyzés is igényeltnék.)

Lengyelországban, hol a tilsiti békekötés után 1807. a Code civile szintén behozatott, már az 1818. évi april 20-án kelt s julius 20-án kihirdetett törvény által egyelőre az úri és a városi javakra nézve a Code civile III. könyvének XVIII. fejezete hatályon kívül helyeztetett, mely törvény az 1825. junius 13-án kiadott törvény által minden minőségű birtokra kiterjesztetett. E törvény főleg a porosz törvény után készült. Ki van benne mondva, hogy az ingatlanok tulajdonjogainak megszerzéséhez telekkönyvi bejegyzés igényeltetik s harmadik személyek irányában az, ki a telekkönyvbe bejegyeztetett, tekintendő valódi tulajdonosnak.

E rövid vázlatból is látható, hogy a francia törvénynek a tulajdonjogszerzésre vonatkozó szabályai Franciaországban kiivil termékeny talajra találni nem bírtak, mi életrevaló és a kor szellemének megfelelő intézménynyel aligha történt volna, minélfogva bátran kimondhatjuk, hogy azok gyarlóságának e tény is egyik nyomós bizonyítékául szolgál.

b) *A német rendszer* a római jognak Németországban történt felvétele után némely helyeken az »Audassung« intézménye továbbra is érvényben maradt, azonban régibb alakjának jelentősége mindinkább háttérbe szorult, s a bejegyzés jelentősége nyomult mindinkább előtérbe, mennyiben ez

¹⁾ Lásd e törvény részletes ismertetését *Philippi* idézett művében, 30. s köv. lapon.

tekintetett a tulajdonjog átruházását tulajdonképen létesítő cselekménynek.¹⁾

Mind e mellett a recepczió utáni jogállapot Németországban igen különböző volt: Jelesül:

1. Míg a régibb jog szerint a bíró közreműködése csak magára az átruházás cselekményére vonatkozott, utóbb több helyen e közreműködés magának az átruházásnak alapjául szolgáló jogügylet létesítésénél is kötelezővé tétetett. A bíró megvizsgálja a szerződés kül- és belkellékeit és érvényét s az átruházást csak abban az esetben jegyzi be, lia mindezeket rendben találja.

Azonban e hatósági közbenjárás is különböző módon volt ős van szabályozva:

a) némely törvény szerint ugyanis, ha a bíróságnál, illetve az erre rendelt közhitelű személynél (közjegyzőnél) kellő bejelentés elmulasztott, az ügylet semmis és a szerződéstől mind a két fél jogosítva van visszalépni;²⁾ más törvény szerint a szerződés ugyan érvényes marad, de attól bizonyos joghátrányok mellett bármelyik fél visszaléphet.³⁾

b) több törvény szerint a szerződés érvényére annak közhitelű személy közbenjöttével történt létesítése nincs befolyással, s a tulajdonjog átruházása traditio vagy bejegyzés által történik; más törvények szerint a bíróságnál történt bejelentés lépett az »Auflassung« helyébe s a tulajdonjog a szerződés helybenhagyásának ténye folytán száll az illetőre, a traditio pedig csak tényleges birtokot ad, mely a tulajdonjogra befolyással nincs.⁴⁾

2. Más helyeken a természetszerű fejlődés kevésbé zavartatott meg menetében, s ott a tulajdonjog »Auflassung« vagy bejegyzés útján szereztek.⁵⁾

¹⁾ Stöble, Handbuch des deutschen Privatrechts. II. köt. 172. 1.

²⁾ Így a kurhesseni, braunschweigi, némely szász törvények s a solmsi Landrecht szerint. L. liolh Bayerisches Civilrecht II. k. 1. üti. §. 39, 40. és 41. jegyzet alatt.

³⁾ Stolle II. köt. 173. lap.

⁴⁾ U. a. i. h.

⁵⁾ Így a revid. Lübiclier Recht; a hamburgi Stadtrecht, a lüneburger Stadtrecht szerint stb.

3. Más helyeken pedig elfogadtatott a római jognak az az alapelve, hogy a tulajdonjog csak traditio útján ruháztathatik át, s ha megkívántatik is bejegyzés, ez nem a tulajdonjog szerzése, hanem csak arra nézve igény éltetik, hogy a tulajdonos bizonyos ettől függő jogokat gyakorolhasson p. o. jelzálogokat engedélyezhessen.

Ha ezek után a mondottakat összefoglaljuk, főleg két irányt látunk a tulajdonjogszerzés módjára nézve Németországban meghonosulva:

1. hogy a tulajdonjog csak telekkönyvi bejegyzés által szereztetik meg;

2. hogy a bejegyzés nem szerzési módját képezi a tulajdonjognak, s ez más utón (p. o. traditio által) szereztetik meg, de be kell jegyeztetni a tulajdonjogot azért, mert jelzálogot csak az engedélyezhet, ki a nyilvankönyvben tulajdonosként van bejegyezve, vagyis a tulajdonjog csak a jelzálogszerzés céljából tartatik nyilván.

Az előbb említett nyilvankönyvek a telekkönyvek, míg az utóbbiak csupán jelzálogkönyvek.

A telekkönyvi rendszer, vagyis az, mely szerint a tulajdonjog rendszerint csak is a nyilvankönyvbe történt bevezetés által szereztetik meg, fennáll: Ausztriában, ¹⁾ Szászországban, ²⁾ Szász Weimárban, ³⁾ Szász Altenburgban, ⁴⁾ Szász Coburg Gothában, ⁵⁾ Nassauban, ⁶⁾ Szász Meiningenben, ⁷⁾ Mecklenburgban — a városi ingatlanokra nézve, ⁸⁾ Braun-

¹⁾ Ausztriában ennek már régebbi időkben vannak nyomai (L. ezekre nézve *Schnierer* a telekkönyvi és jelzálogi rendszernek elmélete, 16 s köv. l. — és *Zlinszky*: Telekkönyvi rendtartás, 15 s köv. l. Az elv határozott szabályozást a polgári törvénykönyv, az eljárás az 1871. július 25-én kelt telekkönyvi rendelet által nyert.

²⁾ Az 1863. évi polgári törvénykönyv és az 1865. évi január 9-én kelt telekkönyvi rendtartás által.

³⁾ Az 1845. jan. 1-én kelt törvény folytán.

⁴⁾ 1852. okt. 12-én kelt törvény.

⁵⁾ 1859. június 9-ki törvény.

⁶⁾ 1851. május 15-ki törvény.

⁷⁾ 1862. jul. 10-ki törvény.

⁸⁾ 1857. december 21-ki törvény.

schweigban, ⁴⁾ Lichtenstein hercegségben,²⁾ Newpomerania és Rügenben, ³⁾ Hamburg ⁴⁾ és Bréma városokban, Schwarzburg Sondershausenban, ⁶⁾ a liesszeni nagyfejedelemségben, ⁷⁾ és — melyet legelőbb kellett volna említenem — Poroszországban,⁸⁾ míg a hobenzollerni, ⁵⁾ lauenburgi, ¹⁰⁾ Reus, 'Schwarzburg Rudolfstadt ¹²⁾ hercegségeken, — Hannoverában ¹³⁾, Oldenburgban,¹¹⁾ Waldeckben,¹⁵⁾ Bajorországban ¹⁶⁾ és Württembergben ¹⁷⁾ csak jelzálogkönyvek léteznek.

Ama további igen fontos különbséget, — mely szerint némely helyen a jogügylet érvénye függ attól, hogy közhitelű személynél vagy hatóságnál bejelentessék, más helyeken pedig csak a bejegyzés alkalmával vizsgálja meg a hatóság az ügylet érvényét és az okmány belső és külső kellékeit, míg végül ismét más helyeken a hatóság csak arra szorítkozik, hogy megállapítsa, ha vájjon a felek szabályszerűleg kijelentették-e akaratjukat a birtok átruházására vonatkozólag, és ez az akaratkijelentés a birtokkal való rendelkezésre jogosított féltől származik-e? — ezúttal mellőzöm, mert e kérdéssel részletesebben akkor foglalkozandok, midőn a bejegyzés miként leendő eszközléséről fogok szólni.

Egyelőre a mellett a kérdés mellett maradok: ha vájjon célszerű és szükséges-e, hogy a tulajdonszerzés rendszerinti

¹⁾ 1837. júl. 24-iki és 1842. márczius 3-iki törvények.

²⁾ Az osztrák törvény behozatalával 1809. január 1-én.

³⁾ 1867 — 8. évi törvény.

⁴⁾ 1868. december 4-iki törvény.

⁵⁾ Erbe und Handfesten Ordnung 1860. évben.

⁶⁾ 1857. júl. 20-iki törvény.

⁷⁾ 1858. sept. 15-ki törvény.

⁸⁾ Az 1872. május 5-én kelt s korszakot alkotó jeles törvény.

⁹⁾ 1857. ápril 24-ilci törvény.

¹⁰⁾ 1860. május 26-iki törvény.

¹¹⁾ 1845. decz. 24-ki törvény'.

¹²⁾ 1856. jun. 6-ki törvény.

¹³⁾ 1864. decz. 14-iki törvény.

¹⁴⁾ 1814. oct. 14-iki törvény.

¹⁵⁾ 1863. június 3-iki törvény.

¹⁶⁾ 1822. június 1-iki törvény, mely 1837-ben. legújabbán pedig az 1856. évi június 1-én kelt törvény által módosított.

¹⁷⁾ Az 1825. ápril 15-én kelt s 1830-ban életbe lépett törvény.

módjával a telekkönyvi bejegyzés mondassák ki, vagy előnyösebb-e ennél a római tradíció, vagy azon szerzési módok valamelyike, melyek Franciaországban és Németország egy részében fennállanak.

Ha e kérdésre válaszolni akarunk, a dolog természetéből kifolyólag mindenekelőtt azt kell vizsgálatunk tárgyává tenni, hogy mik a telekkönyvi rendszer előnyei, s melyek hátrányai szemben más rendszerekkel?

Nézetem szerint a tulajdonszerzésre nézve biztosságot csak is a telekkönyvi rendszer nyújt. A jogszerző meggyőződhetik, ha vájjon átruházó valóban tulajdonosa-e a birtoknak? s van-e és mennyiben korlátolva ebbeli joga? szóval, meggyőződhetik a jogilag létező birtokállapotról, s a szerzésnél biztos utón halad. Ez oly előnye a helyesen és következetesen keresztülvitt telekkönyvi rendszernek, melyet attól elvitatni nem lehet. A tulajdonos jogosítva van a tulajdonjogot egész teljességében gyakorolni. A többi rendszerek egyike sem biztosíthatja ezt az előnyt, nem győződhet meg róla, vagy legalább nem mindig győződhet meg, hogy az, kivel a francia rendszer szerint szerződik, vagy a római rendszer szerint tradíció útján megszerezte a birtokot, tulajdonosa-e annak valóban, s volt-e jogosítva azzal rendelkezni, s sohasem lehet biztos a felől, hogy egy szép reggelen nem arra fog-e fölébredni, hogy a valódi tulajdonos magyarán szólva — kiteszi szűrét.

Ez igen nagy előny mellett számba sem vehetők azok a hátrányok, melyek a telekkönyvi rendszer ellen felhozhatnak, s ezek között kétségkívül leggyöngébbek a francia jogászok érvei.

Fentebb röviden érintettem, hogy a francia jogászok legnagyobb része a bejegyzési kényszert a szabadsággal tartja összeférhetlennek. Ha azonban áll — mint kétségkívül áll is, hogy a telekkönyvi intézmény oly jogbiztonságot teremt, mely a forgalmi viszonyoknak lehetőleg megfelel, ez az intézmény nem állhat ellentétben a szabadsággal, mert minden oly intézmény, mely a jogbiztonságot mozdíttja elő, a szabadságot védi, s a szabadság álarcza alatt garázdálkodni szerető szabadoosságot szorítja kellő korlátok közé. És vájjon ha az a

törvény, mely a szerződésnek harmadik személyek irányában való hatályát a bejegyzéstől teszi függővé, nem sérti a szabadságot, mint sérti az, mely a bejegyzést a tulajdonszerzés módjaként jelöli ki, hiszen a bejegyzési kényszer úgy megvan az egyik mint a másik esetben. Helyesen mondja *Roscher*, hogy a nyilvánossági rendszer csak ott lehet veszélyes, a hol nincs szabadság, de ahol valódi szabadság honol, ott elenyésznek a nyilvánosságnak mindazon veszélyei, melyek az abszolút uralom alatt az által, hogy az államhatalom a nyilvánosságot saját céljaira zsákmányolja ki, felmerülhetnek. ¹⁾

Nem bir nagyobb nyomatékkal *Troplongnak* az az érve sem, mely a német rendszer hibájául annak költséges voltát és lassúságát rója fel; hiszen a bejegyzés Franciaországban is szükséges, még pedig aként történik, hogy a szerzési okmány egész terjedelmében másoltatik le, mi kétség kívül időt rabló munka, mi a német rendszernél nem kívántatik meg; de ha valóban nehézkes és lassú e rendszer, de különben életrevaló, ebből nem az következik, hogy az egész rendszert eltöröljük, hanem, hogy hiányait orvosoljuk, mi, hogy lehető, alább kimutatni megkísérletem.

Fontosabbak azok az érvek, melyek a telekkönyvi intézmény ellen a német jogászok részéről hozatnak fel, melyek közül azonban csak az újabb időben érvényesítettek terjeszkedem ki, mert az ellentábor hívei maguk is csak ezeket tartják helytállóknak.

Legfontosabb ezek között és főérve a telekkönyvi rendszer elleneinek, melynek a porosz javaslat közzététele folytán *Ziebarth* adott újabban kifejezést, ²⁾ s melynek lényege oda irányul, hogy a tulajdonjog gyakorlata legünnepélyesebb manifestációját a birtokban leli, s mégis megszerezheti valaki a tulajdonjogot a nélkül, hogy a birtoklást megszerzené; s így más lévén a tulajdonos és más a birtokos, a tulajdonjog duplicitása, vagyis, hogy a jogszerű tulajdonos mellett egy a tulajdonjogot tényleg gyakorló létezzék — mi a német jelzálog törvényekben annyira gáncsolatott — mellőzve nincs. E

¹⁾ National Oeconomie des Ackerbaues 414. lap.

²⁾ Die Reform des Grundbuchrechts. Halle 1870.

mellett a tulajdonszerzésnek az általános érülettel ellenkező természetellenes módja van megállapítva, lia a birtok átadása nélkül a tulajdonszerzés lebefősége mondatik ki. Körülbelül kason aggályai vannak *Sternbergnek* is,¹⁾ ki azért a bejegyzés feltételei közé a birtok ténybges átadását is felvenni tartaná czélszerűnek, s viszont a tényleges átadás esetén a feleket az átruházás bejegyeztetésére büntetés terhe alatt kényszerítené.

Közel áll ezekhez, habár más alakba van öntve, az a vélemény, melynek *gróf Lippe* adott a porosz törvény törvényhozási tárgyalása alkalmával az urak házában kifejezést.²⁾ Szerinte a telekkönyvi rendszernél a forma megöli az anyagi jogot, mert a jogot a tényleges viszonyokkal ellentétbe helyezi. Más a tulajdonos mint kinek a birtok átadatott, s az ellen, ki a formaszerű tulajdont megszerzi, az anyagi jog és igazság nem nyerhet érvényt. Különösen hangoztatta úgy e szónok, mint általában mind azok, kik a kormány javaslata ellen sikra szállottak, a kétszeres eladás s a tudatlan nép ez által leendő félrevezetésének lehetőségét, főleg szemben azokkal az elvekkel, melyek a jó és roszhiszeműségre nézve általában uralkodóvá váltak. E szempontból támadta meg *Bornemann* is a porosz törvényt s az abban foglalt elvekre vonatkozólag mondotta, hogy a merev jog szempontjából tekintve ugyan következetes, de az erkölcsiséget és a valódi jog iránti érzéket sérti. ³⁾ Különben *Bornemann* sikra szállott a telekkönyvi rendszer ellen a III. német jogászgyűlésen is ⁴⁾, s főleg azért nem tartja azt általában elfogadhatónak, mert jogilag nem indokolható, szükséges volta pedig azokban az államokban, melyekben nem létezik, egyáltalán nem jelentkezett. Például

¹⁾ Meditationes discontinuae über die Realkreditsfrage. Berlin, 1872. I.

²⁾L. *Werner*: Das preussische Grundbuch und Hypothecenrecht nebst materialien II. Theil, Materialien 79. lap.

³⁾Verhandlungen des III. deutschen Juristentages 78 — 82. 1.

⁴⁾»Die Consequenz des starren Hechts — mond a Landr. eltörölni czélzott 25. §-ára vonatkozólag — haben die gegner des Paragraphen für sich, aber die Consequenz der Sittlichkeit und des waren Rechts hat der Paragraph für sich. Lásd *Werner* i. m. II. r. Materialien 90. 1.

felhossa erre nézve Bajorországot, mely ország tanúságul szolgál arra is, hogy létezhet kitűnő jelzálogrendszer a nélkül, hogy ez a telekkönyvi rendszerrel összeköttenék, s a tulajdonjog szerzése természetellenes és jogilag nem indokolható békákba szoríttatnék. Azt az álláspontot tartja fenn tehát az ősz jogász, melyen a bajor jelzálogtörvény alkotója: *Gönner* ezelőtt négy évtizeddel állott.¹⁾ Végül érvényesített Németországban az is, mint annak idején a francia enregistrement igazgatósága felhozott véleményében, habár nem állított fel oly mereven, mit e véleményes jelentésben a telekkönyv kivihetlensége; az érvelés lényegileg oda irányul, midőn az állítatik, hogy a birtokrészletek elaprózása folytán a számos le- és hozzájegyzések miatt a telekkönyvben a kellő áttekintés igen megnehezítettik, úgy szólva lehetlenné válik, s ennél fogva a telekkönyv tulajdonképi célját, mely a birtokállapot nyilvántartása lenne, vagy épen nem, vagy csak hiányosan fogná elérni, s a jóhiszemű szerzót inkább ejthetné tévedésbe, mint ha telekkönyv nem is léteznék, mert így a nyilvántartásba bízva más úton és módon a valót megtudni feleslegesnek tartja, míg ellenesetben magának a dolog állása felől más úton és módon szerezne tudomást.

Ámde nézetem szerint ezek az érvek sem indokolják a telekkönyvi rendszer mellőzését.

Németországban a jelzálogkönyv szükséges voltát senki sem vonja kétségbe, s alig létezik jogász vagy nemzetgazdász, ki állítani merné, hogy a titkos jelzálog-rendszer és a kiváltságos, törvényes és bírói jelzálogok fenntartása nem fogná alapján semmivé tenni az egész jelzálog-hitelügyet; azt is alig fogja valaki kétségbe vonni, hogy a megfelelő jelzálog-rendszer követelménye, hogy a tulajdonos és a birtokállapot kellőleg nyilván tartassék, s ez az mi a jelzálogrendszernél a legnagyobb anomáliát szüli. A tulajdonjog nem telekkönyvi bejegyzés által szerzetetik, de jelzálog csak bejegyzés által lévén szerzhető, a tulajdonos, ha jelzálogot akar engedé-

¹⁾ *Gönner* Commentar' des Hypothekenrechts des Königr. Bayern 90. lap.

²⁾ V. ö. *Mascher* i. m. 544. lap.

lyezni, birtokállását és tulajdonjogát kimutatni és bejegyez-
tetni tartozik. Ebből származik azután az a visszás helyzet,
hogy a birtokok egy igen tekintélyes részének két tulajdonosa
van. A helyzet ez abnormalitását igen kirívó színekkel ecseteli
a porosz törvény indokolása. A traditio által szerzett termé-
szetes tulajdon (natürliches Eigentium) mellett — mond az
említett indokolás — felállított a bejegyzett tulajdonjog.
Az előbbi esetben a tulajdonos mint valódi tulajdonos szere-
pel, mert Ő a birtokkal rendelkezik s azt át is ruházhatja, de
meg nem terhelheti, mert erre csak a bejegyzett tulajdonos-
nak van joga. A valódi tulajdonos tehát esetleg birtokát jel-
zálogul nem kötheti le, s erre egy harmadik, egy költött
tulajdonos, ki mint ilyen a telekkönyvbe be van jegyezve, van
jogosítva. ¹⁾

Ez a természetellenes helyzet volt az, mely a legelőke-
lőbb német tudósok által elítélve, mindinkább egyenlítette
útját a tiszta telekkönyvi rendszernek. Igen találóan festi á
helyzet visszasságát s tarthatlanságát *Bluntschli*,²⁾ de még
meggyőzőbben *Mittermayer*, kit állítása szerint saját tapasztalatai
tettek a telekkönyvi rendszer hívévé. *Mittermayernek*
ugyanis különböző német államokban voltak birtokai; ezen
államok egyikében a francia, másikában a traditionalis,
harmadikban a telekkönyvi rendszer volt hatályban, neki
tehát közvetlen tapasztalatokat szerezni volt módjában azok-
ról az előnyökről, melyeket a telekkönyvi rendszer a többi
rendszerekkel szemben nyújt. ³⁾

A jelzálogrendszer hátrányai tehát nyilvánvalók s azok
párhuzamba sem állíthatók azokkal a hátrányokkal, melyek
a telekkönyvi rendszer ellen a német szaktudók által érvényesít-
tetnek.

Mert ugyan áll az, hogy a tulajdonjog gyakorlásának a
birtok legjelentékenyebb kifejezése, és a telekkönyvi rendszer
mellett a tulajdonjog birtoklás nélkül is megszerezhető; ámde
kinek hibája, ha a tulajdonjog a birtok átadása nélkül szerez-

¹⁾ L. Motive 31.1.

²⁾ Deutsches Privatrecht 62. §.

³⁾ Archiv für die civilistische Praxis, XXVI. k. 41u. lap.

tetikmeg? Kétségkívül magának a jogszerzőnek. Az pedig, hogy tulajdonjog létezzék tényleges birtoklás nélkül, ép oly kevésbé jogi absurdum, mint általában nem absurdum az, ha a tulajdonos tulajdonjogát egy vagy más irányban nem gyakorolhatja. Hiszen a tradicionális rendszer mellett is megtörténhetik, a mint meg is történik, hogy a tulajdonos elesik a tényleges birtoktól, s azért mégis ő marad a tulajdonos és birtokát tulajdonkereset útján visszakövetelheti. Avagy a jelzálogrendszer mellett, ha a tulajdonos a birtokot nem terhelheti, nincs-e szintén tulajdonjoga egy lényeges részének gyakorlathoz megfosztva?

A mi azt az ellenvetést illeti, hogy a telekkönyvi rendszernél a forma a lényegnek áldoztatik fel, s ennek folytán e rendszer ellenei reá mutatnak azokra a kijátszásokra, melyek abból származnak, hogy a forma tétetik a dolog lényegévé, szintén nem adhatunk nekik igazat.

Átruházás esetén a forma megkívántatik úgy a traditiónál, mint a bejegyzésnél, ha amaz természetesebb s szokottabb is, emez biztosabb s előnyösebb.

Ha a bejegyzés elmulasztatik, a hátrány előállhat úgy az egyik mint a másik rendszer mellett. Egyik mellett a régi tulajdonos másra ruházhatja át birtokát, a másikinál pedig terhelheti.

És melyik esetben valószínűbb, hogy a bejegyzés elmulasztatik, abban az esetben-e, melyben a tulajdonjog a bejegyzés nélkül is megszereztetik, vagy abban az esetben, midőn annak kizárólagos szerzési módját képezi a bejegyzés? bizonyára az előbbi esetben, hol annak szükséges volta kisebb mérvben jelentkezik; pedig ha elmulasztatik a bejegyzés, az előbbi tulajdonos azt úgy egyik mint a másik esetben felhasználhatja az új szerző kárára; sőt ez még a francia rendszer mellett sincs kizárva, mert e szerint is a tulajdonjog hatálya harmadik személyekkel szemben a bejegyzéstől lévén függővé téve, a régi tulajdonos az új szerző mulasztását annak megkárosítására minden rendszer szerint kizsákmányolhatja.

Sőt ha a kijátszás lehetőségére tekintettel vonunk is a különböző rendszerek között párhuzamot, e szempontból is

inkább elítélendő a jelzálog vagy a francia, mint a telekkönyvi rendszer.

A két előbbi rendszer szerint ugyanis az ingatlan megvívójének nincs módjában meggyőződni arról, hogy valóban tulajdonosa volt az átruházó a birtoknak, és illette-e azt az azzal való rendelkezés? míg a telekkönyvi rendszer szerint ki van mondva, hogy a birtokállapotnak tükrö a telekkönyv, s a szerző annak megtekintése által mindenről, mi jogaira befolyással van vagy lehet, meggyőződhetik. Melyik rendszer előnyösebb tehát, s melyik rendszer mellett van inkább oka a jogaiban megrövidített félnek kárhozhatni az intézményt, — ott a hol az állam módot sémád neki a helyzet valódi állásáról meggyőződést szerezni, vagy ott, hol mindenki biztos tudomást szerezhet e részben, s ha ezt elmulasztja, az ebből származó hátrány okát nem a rendszer hiányának, hanem csak is saját mulasztásának tulajdoníthatja.

Hasonló eredményre jutunk szemben azzal az ellenvetéssel is, mely a rendszer költséges voltát tolja előtérbe; ugyanis, ha a jelzálogrendszer szerint a tulajdonos minden őt megillető jogokat gyakorolni, s azt, hogy birtokát más ne terhelhesse, megakadályozni kívánja, tulajdon jogát szintén be kell jegyeztetnie; a bejegyzés megkívántatik a francia rendszer szerint is, mely még a mellett azt is előírja, hogy az átruházási szerződésnek közjegyző előtt kell kiállítva lennie. Megvan tehát ugyanaz a költség, ugyanaz a fáradság minden rendszer mellett, ha a tulajdonos biztosságban lenni, s tulajdonjogának gyakorlását teljes mérvben megszerezni kívánja.

És ez egyik fő oka annak, hogy a jelzálogrendszer nyilvánossága szükséges voltának felismerése, s ennek folytán e rendszer meghonosítása további fokozatos fejlődésében önkénytelenül is a telekkönyvi rendszerre való átmenetet eredményezi. És ezt természetesnek találandjuk, ha megvizsgáljuk azt a czélt, mely a jelzálogrendszernek életet adott, mert ennek vizsgálata meggyőzend bennünket arról, hogy a telekkönyvi rendszer nem egyéb, mint a jelzálogrendszer által kitűzött cél következetes keresztülvitele; mint kiterjesztése a jóhiszemű jogszerzők csak egy bizonyos osztályára szorított biztosítéknak minden jóhiszemű jogszerzőkre.

A jelzálogrendszer szerint a tulajdonosként bejegyzett fél ellen szerzett zálogjog érvényes, bár az nem volt is valódi tulajdonosa a birtoknak; költött tulajdonjogot állít fel tehát azért, hogy a jóhiszemű harmadik személy jogát megvédje, de ezt csak a jelzálogjogszerző irányában teszi, a tulajdonjogszerzőt azonban ily előnyben nem részesíti, s azt a bizonytalanság minden esélyeinek kiteszi. Hol van itt az igazság vagy méltányosság? Egyik jóhiszeműségének védelme végett tulajdonjogot költünk annak részére, ki ilyet nem szerzett; meghatározzuk a tulajdonszerzés módját, de kimondjuk azt is, hogy szemben bizonyos személyekkel tulajdonosnak tekinthető az is, ki tulajdonjogát nem eként szerezte; de más jogszerzők ellenében megtagadjuk a védelmet, holott a következetesség kétségkívül azt igényli, hogy ha a bejegyzési rendszer célja harmadik jóhiszemű jogszerzők védelme, védeni kell a jóhiszemű szerzőt, legyen az tulajdonjog vagy jelzálogjogszerző, s épen mert a jelzálogrendszer ezt elmulasztja, annál a formalismus, melylyel a telekkönyvi rendszert szeretik vádolni, sokkal merevebben jelentkezik, mint emennél. Ha felállítjuk, hogy a bejegyzés tulajdonjogot ad, általánossá kell azt tennünk, ha következetesen akarunk eljárni, s be kell látni, hogy a fokozatos haladásnak a tulajdonjog duplicitásának megszüntetésére kell vezetnie.

Mert nem áll az sem, mivel sokan a telekkönyvi rendszer ellen harcolnak, hogy t. i. annak a kivihetlenség állana útjában. És igen különös, hogy ezt az érvet főleg a jelzálogrendszer hívei használják fel, kik maguk is elismerik, hogy a jelzáloghitel csak akkor virágozhat, ha a jelzálogkönyvek a birtok tulajdonosának nevéen kívül az egész birtok pontos leírását is tartalmazzák; s e részben büszkén utalnak *Bajorország* és *Württemberg* jelzálogrendszereire és jelzálog könyveire pedig ha a telekkönyvi rendszer a birtok felvétele körül felmerülő nehézségek folytán kivihetetlen, a helyes jelzálogrendszer, melynek a birtok felvétele szintén egyik alapfeltételét képezi, szintén kivihetetlennek kellene lennie. De hogy e nézet mennyire alaptalan, Németországban épen *Württemberg* példája tanúsítja, mely országban a birtokeldarabolás oly nagy mérvben történik, minőre más német államokban nem találunk,

minek legmeggyőzőbb tanúsága az, hogy a birtokmesgyék épen oly területet foglalnak el, mint maga a művelés alatt lévő terület, és mégis van igen pontos s a jelzálogkönyvvel összekötött térképe, melyben minden birtoktest bennfoglaltatik; e térképen azután minden le és hozzájegyzések akkor, midőn azok a telekkönyvbe bevezettetnek, pontosan kitüntettetnek. E jelzálogkönyv tehát valóságos telekkönyv, s élő tanúja, hogy a kivitel nehézségei nem leküzdhetetlenek.¹⁾ Különb, hogy erre példát találjunk, nem is kell a szomszédba mennünk; hiszen előttünk fekvő példa saját hazánk is. Tudjuk, hogy nálunk meglehetősen ellenszennvel küzdve, és rendezetlen birtokviszonyok között történt a helyszínelés akkor, midőn az ország legnagyobb részében a tagosítás meg nem történvén, a legkisebb birtok is számos részletekre szakadva volt elszórva a határ különböző részeiben. És a nehézség mégis leküzdett.

E tények indokolják azt a tapasztalatot is, hogy a telekkönyvi rendszer hívei mindinkább szaporodnak s ezekkel együtt terjed a rendszer is. Ez indoka, hogy a reform mindennütt a nyilvánossági rendszernek egész teljében való következetes keresztülvitelére irányul, minek következménye, hogy számos helyen a jelzálogrendszer reformja a telekkönyvi rendszer behozatalára vezetett, -) míg annak példájára, hogy a hol a telekkönyvi rendszer behozatott, az eltöröltetett volna, nem akadunk.

Tanúságul szolgál erre saját hazánk is. Hazánkban igen korán belátására jutottak az átruházási és zálogrendszer gyarulásának s mára XVII. században — 1689-ben — *Kolonics* primás és főkanczellár, a XVIII. században (1706-ban) pedig *Liczey János* főesperes sürgették a telekkönyvek behozatalát, az általuk megpendített eszme azonban a nemesség ellenmondása folytán kivihető nem volt. Azonban az csak elodázathatott, de végleg el nem vettethetett, mert a felmerülő szükség azt ismét előtérbe tolt, s alig néhány évvel *Liczey*

¹⁾ L. *Mascher* i. m. 544. 1.

²⁾ Lásd az ennek bizonyítékául szolgáló példákat *Mascher* i. m. 547. lap.

indítványának elvetése után 1722-ben kimondotta az országgyűlés, hogy ő felségének többi országaiban és tartományaiban megállapított mód szerint a bejegyzések és beigtatások azokban a városokban, melyekben az adósnak terhelendő birtoka fekszik, jövendőre megtörténjenek és mielőbb állandósíttassanak, és hogy a többi országokban és tartományokban divó szabály szerint az elsőbbségi jog jövendőre is figyelemben tartassák. Az 1840. XXI. törv. cikk pedig a betáblázásokat már rendszeresítette és pedig határozottan kifejezvé a különlegesség rendszere felé hajló irányát, mennyiben a szabad kir. városokban azt határozottan előírta,¹⁾ a nemesi birtokoknál pedig azoknak különleges jelzálogéi leendő lekötését lehetővé tette.²⁾ Hogy ez a rendszeres telekkönyv behozatalának céljául szolgáló első lépés volt, s hogy ennek behozatala az irányadó köröknek megfontolt s jól megérlelt szándékát képezte, tanúsítja az 184^{3/4} évi országgyűlés XXX. és XXXI. kerületi üléseiből az ősiségen alapuló jogrendszer megváltoztatása végett kiküldött bizottság jelentése, mely az öröklési igényeknek telekkönyvi bejegyzéséről szólva,³⁾ nyíltan tanúsítja, hogy a telekkönyv behozatalát, elodázhatlan alapfeltétel: »conditio sine qua non«-képen tekintette, de még jobban bizonyítja az országos választmánynak az a munkálata, melyet az a birtok és hitelviszonyok rendezése tárgyában készített,⁴⁾ s

1) E törvény 14. §-a szerint »a szabad királyi városokban ily általános betáblázásoknak jövendőben belye nem léssen, hanem a hitelező köteles ezentúl a betáblázás alkalmával mindenkor különösen kijelölni adósnak azon vagyonát, melyre a betáblázást intézni akarja; a 15. §. szerint pedig minden szabad kir. városnak meg fog hagyatni, hogy betáblázási könyvét a földkönyvvel kösse össze.

2) A törvény 19. §-a szerint ugyanis jogosítva vannak a nemesi birtok tulajdonosai a betáblázás azon módját behozni, mely a szab. kir. városokra van megállapítva, mely esetben a birtok küldöttség által összeíratik és felméretik.

3) A jelentés 4. 5. 6. 7. és 8ik §-ai szerint mindazon egyének, kik az 1. 2. 3. §§. szerint személyükre fentartott igénynyel azt 2 év alatt telekkönyvileg bejegyeztetni kötelesek, ellenesetben ebbeli igényükkel nem élhetnek.

4) Lásd: A magyarországi közgyűlés irományai. Pozsony, 1848. 33 — 34. lap. Ismerteti *Schnierer* is: A jelzálog s telekkönyvi rendszerek elmélete czíuhí művében, 20—22. lap.

mely szerint kimondandó lett volna: 1) hogy mindenki tartozik 3 év alatt fekvő birtokát bejegyeztetni, ellenesetben telekkönyvi jogokkal nem élhet, 2) bejegyzendő: a helység és a birtokos neve, a mivelési mód, a birtokczim és az adásvétel utján történt átruházásoknál: a vételár, 3) birtokosnak csak az tekintendő, kinek a birtok a telekkönyvben nevének áll.

Ily irányban indult meg a mozgalom akkor, midőn a fejlődés menetét az 1848. év viharai félbeszakították.

Ez események folytán a telekkönyvi intézményt hazánkba az absolut uralom parancsszava hozta be.

Tudjuk, hogy az alkotmányos korszak hajnalán — 1861-ben — mily szenvedélyességgel semmisítették meg az absolut hatalom intézményei, s csak a telekkönyv volt az, melynek megsemmisítésére még csak számbavehető szó sem emelkedett, sőt a megkezdett munka folytatott; elkészítették a telekkönyvek az országnak azon részeiben is, melyekben 1861-ig azok el nem készülhettek, tehát nem hogy az intézmény eltörlése felé irányult volna az áramlat, hanem, ellenkezőleg, annak általános meghonosítása képezte a czélt akkor, midőn a törvénykezés, s nem sokára a törvényhozás a nemzet kezébe visszakerült.

Igen nyomatékos tanúbizonysága e fejlődés is annak, melyet fentebb a dolgok természetes menetéből kifolyó, a fejlődés természetszerű következményeként állítottam elő.

Ha visszapillantunk ezek után azokra, miket most röviden előadtam, azt hiszem, mulhatlanul arra a következtetésre kell jutnunk, hogy miután a történeti fejlődés tanúsítja, hogy az ingatlanok átruházása minden népnél bizonyos ünnepélyességgel és nyilvánosan történt, mely cselekvényeket az azokból a haladó kor szellemével megegyezőig fejlődött telekkönyvi intézmény pótolja, s miután ez intézmény ellen felhozottak részint helyt nem állanak, részint annak hátrányai, szemben azokkal az előnyökkel, melyeket a telekkönyvi intézmény úgy jobbiztosság tekintetében, mint nemzetgazdászati tekintetben nyújt, a korszerű fejlődés természetszerű következményeként tekintem azt: *hogy az ingatlanok tulajdonjoga megszerzésének rendszerinti módjaként a tulajdonjognak a telekkönyvije leendő bekebelezése állapíttassék meg.*

A telekkönyvek tehát ne legyenek bizonyítékai a fennálló állapotnak, hanem a telekkönyv legyen az a tér, melyen az ingatlanokon történt változások létesülnek, mert mint helyesen mondja *Berger*, ha a telekkönyvek csak a jogi tények bizonyítékául szolgáló okmányok lennének, maguknak e tényeknek a telekkönyvön kívül kellene jelentkeznie. Ez azonban nem áll, maga a jog szereztetik meg a bejegyzés által, a telekkönyv tehát nem bizonyítéka, hanem tere a jogszerzésnek.¹⁾ A bejegyzés az a tény, mely által a jog megszerzettetik, és nem bizonyítéka annak, hogy megszerzettetik.

II. De vájjon állhat e szabály minden kivétel nélkül tekintettel azokra a különböző jogi tényekre, melyek a tulajdonhoz igényt, vagy ha úgy tetszik címet adnak.

Ha e részben azoknak az államoknak törvényhozásait veszszük vizsgálat alá, melyekben az ingatlanok szerzése a telekkönyvi rendszeren alapszik, különböző rendelkezésekre találunk.

Az osztrák²⁾ és a szász³⁾ polgári törvénykönyvek, valamint a berni⁴⁾ törvény is az ingatlanok tulajdonjoga megszerzésének egyedüli módjaként a telekkönyvi bejegyzést mondják ki. A belga, a zürichi⁵⁾ és schaffhauseni⁶⁾ törvények, ezt csak az élők közötti átruházásra szorítják, s az örökösödés

1) Kritische Beiträge zur Theorie des österreichischen Privatrechts 161. lap.

2) 430. §. »Zur Übertragung des Eigenthums unbeweglicher Sachen muss das Erwerbsgeschäft in die dazu bestimmten öffentlichen Bücher eingetragen werden.«

3) 276. §. »Das Eigenthum an Grundstücken wird durch Eintragung in das Grundbuch erworben, ohne dass dazu die Erwerbung des Besitzes bedarf.

4) 434. s köv. §§.

5) 532. §. Das Eigenthum an Liegenschaften geht über: a) unter Lebenden durch kanzelei'sche Fertigung; b) durch Erbfolge von Todeswegen.

6) 474. §. Das Eigenthum an Liegenschaften geht über: a) unter Lebenden durch gemeinde-rätliche Fertigung, Vermögens herausgabe und gerichtlichen Inmision; b) durch Erbfolge von Todeswegen.

esetére határozottan kivételt állítanak fel. *A graubündteni*¹⁾ és az új porosz²⁾ törvények pedig a tulajdonjognak telekkönyvi bejegyzés útján való szerzését csak az élők közötti önkéntes átruházásokra szorítják.

És nézetem szerint ez az utóbbi álláspont a helyes elannyira, hogy azok a törvények is, melyek a tulajdonjog szerzésének kizárólagos módjaként a telekkönyvi bejegyzést állítják fel, sem bírják a felállított elvet következetesen keresztülvinni, mint azt *Strohall* a Grünhut-féle folyóiratban megjelent szellemdús értekezésében³⁾ alaposan kifejtette.

Már *Pont*, ki azoknak a kevés francia jogászoknak egyike, kik a telekkönyvi rendszer mellett harcolnak, az örökösödés útján való szerzésre a rendes szabályt, mely szerint a tulajdonjog csak telekkönyvi bejegyzés által szerezhető, alkalmazhatónak nem tartja, mert nézete szerint az elvnek az örökösödési esetekre való alkalmazása az ipso jure öröklés elvével homlokegyenest ellenkezik.⁴⁾

Úgy látszik a berni törvényhozás is érzékével birt a helyzet visszaszolgáltatásának, s azért a bírói úton történt eladások és az örökösödés eseteiben a tulajdonjog bekebelezését hivatalból eszközrendelendőnek rendeli, mintegy az által kívánta az elvet megmenteni a nélkül, hogy az a tényleg fennálló helyzettel ellentétbe jöjjön.

Valóban bármennyire líveit legyünk is a telekkönyvi rendszernek, ha a dolgot elfogultság nélkül vizsgáljuk meg, be kell látnunk, hogy oly tétel felállítása, mely szerint kimon-

1) 186. §. »Der Übergang des Eigenthumsrechtes an Liegenschaften mittelst Vertrages geschieht erst mit dem Augenblicke der Eintragung des letzteren in das Grundbuch.

2)1. §. ha Falle einer freiwilligen Veräußerung wird das Eigenthum an einem Grundstück nur durch die auf Grund einer Auflassung erfolgte Eintragung des Eigenthumsüberganges im Grundbuche erworben. 5. §. »Ausserhalb dem Falle einer freiwilligen Veräußerung wird das Eigenthum nach dem bisher geltenden Rechte erworben.

3)Die Eintragungstheorie in ihrer Geltung für das österreichische Recht (Grünhut: Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart III. k. 323. s. k. lap.

4)»Revue critique des législations et de Jurisprudence,« folyóirat 1858. évi folyamában 168. s. köv. 1.

datik, hogy örökösödés és a végrehajtási árverés eseteiben is csak telekkönyvi bejegyzés által szerzik meg a tulajdonjog, tarthatlan helyzetbe fogja hozni a felállított elvet az étlettel. Lássuk közelebbről a dolgot.

Az örökös az öröklött vagyon birtokbavétele által szerzi meg az a felett való jogos uralmat,¹⁾ ettől az időponttól kezdve illetik azt az örökhagyó mindazon jogai, melyek annak halálával el nem enyésztek, az örökös ennél fogva az örökség elfoglalásának időpontjától kezdve tulajdonosa lesz a hagyatékek mindazon tárgyainak, melyeknek az örökhagyó tulajdonosa volt.

Azok a törvények, melyek a tulajdonjogszerzés egyedüli módjaként a telekkönyvi bejegyzést állítják fel, azt is kimondják, hogy abban az esetben, midőn a tulajdonjog örökösödés útján szerzik meg, ennek a telekkönyvbe leendő bejegyzése múlhatlanul megkívántatik.²⁾

Ámde e törvények is kimondják azt, hogy az örökség elfoglalása után az örökös az örökhagyót képviseli és harmadik személyek irányában mind a kettő egy személynek tekintendő.³⁾

Nem szenvedhet ennél fogva kétséget, hogy az örökösnek még mielőtt öröklési joga alapján tulajdonjogát bejegyeztette, jogában áll az örökhagyóra tulajdonjogilag bekebelezett, de harmadik személyek birtokában lévő ingatlan vagyon átadása iránt tulajdonkeresettel lépni fel, valamint az örökhagyó ellen az annak telekkönyvileg nevén álló ingatlanságokra cszközölt telekkönyvi bejegyzéseket törlési perrel támadni meg a nélkül, hogy keresetőségi joga ellen alperes sikerrel

¹⁾ Lásd *Unger* Erbrecht 40. §. Ezt a nézetet megtámadta *Randa*, ki azt állítja, hogy a tulajdonjog az átadási okirat kézhezvétele által szerzik meg. Ez persze csak az osztrák törvény szempontjából vitattatik általa, de, hogy az e szempontból tekintve sem így áll, kimutatja *Stroliak* (id. ért. 323. l. 125. jegyzet alatt). Nálunk, hol az ipso jure örökösödés elve van érvényben, e kérdés vitás alig lehet. — A szász törvény 2250. §-a szerint is: »Wer zum Erben berufen ist, erwirbt die ihm angefallene Erbschaft durch deren Antretung.

²⁾ így az osztr. polg. törvénykönyv 430. §. V. ö. a 819. §-sal.

³⁾ így az osztr. polg. törvénykönyv 547. §.

érvényesíthetné azt a kifogást, hogy az örökös nem tulajdonosa a kereseti birtoknak, mert arra tulajdonjoga még nincs bekebelezve,¹⁾ pedig ha a tulajdonjog örökösödés esetén is bekebelezés által szerezhetné meg, kétségtelen, hogy az örökös ezeket, csak is a tulajdonost illető abszolút jogokat nem gyakorolhatná, s a túlságos következetesség — mint találóan megjegyzi *Bahr* — oda vezetne, hogy miután az örökgyő tulajdonjogát már nem gyakorolhatja, az örökös pedig azért nem gyakorolhatja, mert még nem tulajdonos, a birtok védelem nélkül maradna.²⁾

Az örökös tulajdonosa lesz tehát az örökség elfoglalása által a hagyatéki vagyonnak, s tulajdonjogát mindenki ellen érvényesítheti, mert nézetem szerint — nem áll *Ungernák*, ki különben szintén azt vitatja, hogy az örökös az örökségi vagyon urává a hagyaték birtokvétele által lesz, az a további véleménye, hogy az örökös jogának abszolút jellege hiányzik mind addig míg a tulajdonjogot telekkönyvileg nevére nem kebelezi ette,³⁾ mert az örökös joga épen oly abszolút, mint az örökgyő joga volt, s semmivel sem lesz abszolútabb, ha azt nevére kebelezte. Az örökös ugyanabba a helyzetbe lép, a melyben az örökgyő volt és öröklő annak telekkönyvi jogait is.⁴⁾

Azok, kik ama nézet mellett harcolnak, hogy az örökség folytán átszállott tulajdonjog is csak telekkönyvi bejegyzés által szerezhető meg, az örökös jogi helyzetét, s illetve az ebben jelentkező visszásságot különböző tételek felállításával igyekeztek tisztázni. Így:

Siebenharr szerint az örökös az örökgyő jogaiba lép, s azért nem szerez új tulajdont, hanem csak az örökgyő tulajdonjogának gyakorlatát folytatja, miből kifolyólag az ennek nevére történt telekkönyvi bejegyzés, tulajdonképpen nem megszerzése a tulajdonjognak, hanem csak igazolása a

¹⁾ V. ö. *Strohal* id. ért. 335. 1.

²⁾ *Bühr*: Die preussischen Gesetz Entwürfe über Rechte an Grundvermögen 82. lap.

³⁾ *Uvjer*: System des östr. Privatrechts I. köt. 514. lap.

⁴⁾ L. *Strohal* i. h. 328. 1. 128) jegyzet alatt.

birtokkal való rendelkezési jogának.¹⁾ Ez azonban nem így áll. Az örökösre átszállóit vagyon nem folytat annak birtokában önálló jogi létet, hanem az az örökös saját vagyonával egyesül. Az örökösnek — mint helyesen mondja *Windscheid* — az örökség birtokba vétele után sem lesz két, hanem csak egy vagyona.²⁾

Szintúgy nem helyt álló *Kraintz* nézete sem,³⁾ mely szerint mindaddig míg az öröklött vagyon az örökös nevére át nem iratik, annak egyedüli jogos tulajdonosaként az örökhagyó tekintendő, az örökösnek pedig csupán használati és rendelkezési joga van épen úgy mint p. o. a birtokba lépett vevőnek, mi előtt tulajdonjogát bekebelezette. Nem áll e nézet, mert a vevő és az örökös joga teljesen különböző. A vevőnek csupán személyes joga van az eladó ellen, a közöttük létesült kötelmi viszony folytán, azt pedig aligha foghatná valaki állítani, hogy az örökhagyó és az örökös közt kötelmi viszony létezik⁴⁾ tehát téves az alap, melyből *Kraintz* kiindult.

Azt az elvet, hogy az örökös az örökség birtokbavétele által válik annak tulajdonosává, az sem dönti meg, hogy az örökhagyó által életében, adott bekebelezési engedély alapján annak halála után, tehát már akkor, midőn az örökös lett a vagyon tulajdonosa, bekebelezések eszközölhetők, mert ily bekebelezést az örökös akkor is túrni tartozik, ha a vagyon már nevén áll, s erre a hitelező per útján is szoríthatja. E részben is tehát a bekebelezett tulajdonos jogi helyzete között csak formális, de nem materiális különbség jelentkezik.

Úgy hiszem ezekkel sikerült bebizonyítanom, hogy a bekebelezési elmélet az öröklés útján átszálló jogokra nézve nem alkalmazható, s főleg a mi anyagi jogunkkal szemben fogna visszás helyzetet teremteni, melynek az ipso jure való örökösödés egyik sarkalatos elvét képezi.

¹⁾ *Siebenharr*: Commentar zum bürgerlichen Gesetzbuche für das Königreich Sachsen I. k. 285. 1. — Körülbelül hasonló nézetben van a római jog szempontjából *Puchta*: Pandekten 447.

²⁾ §. Lehrbuch des Pandektenrechts. III. köt. 213. lap. V. ö. *Unger* Erbrecht 39. §. Különösen 2) jegyzet alatt.

³⁾ 1868-ik évi Österreichische Gerichtszeitung, 97. számában.

⁴⁾ V. ö. *Srohál* i. m. 324. lap. 127) jegyzet alatt.

Szintúgy nem alkalmazható a telekkönyvi rendszer a végrehajtási árverések folytán megszerzett tulajdonjogra sem.

Tudjuk ugyanis, hogy a végrehajtási árverés alkalmával a vételár rendszerint nem fizettetik ki, hanem az árverési feltételekben az van megállapítva, hogy a vételárfizetés bizonyos részletekben történjék; a vevő ugyan a megvett ingatlan birtokába az árverés után azonnal belép, de a tulajdonjog csak a vételár teljes lefizetése után kebelezetik be nevére.

Vannak több tekintélyes írók abban a nézetben, hogy a vevő a tulajdonjogot ebben az esetben is csak a bekebelezés által szerzi meg. Ily nézetben van *Kraintz*,²⁾ *Pfnff*²⁾ és *Meibovi*;³⁾ míg mások — így *Stobbe*,⁴⁾ *Dernburg*,⁵⁾ *Regelsberger*⁶⁾ és *Stvohall*⁷⁾ azt a nézetet védik, hogy a vevő a tulajdonjogot a birtoknak nevére történt leütése által azonnal megszerzi. Azt az elvet állítja fel az új porosz törvény is.⁸⁾ Én is e nézetet tartom helyesnek, s a gyakorlat követelményeinek megfelelőnek.

Az ellenzet védői ugyanis abból indulnak ki, hogy az árverés által adásvétel jó létre, s a vevőre történt leütés épen úgy mint az adásvételi szerződés csak címet ad, melynélfogva az a tulajdonjogot nevére bekebelezetheti.⁹⁾

Ez azonban nem áll. Az árverési vevő nem köt adásvételi szerződést, annak ajánlata nem tekinthető Ígéretnek és a leütés az Ígéret elfogadásának. A vevő irányában sem a végrehajtható, sem a végrehajtott fél nincs lekötöztetve, a vevő ezektől nem követelhet sem szavatosságot, sem a birtok

1) Az östeiT. Gerichts-Zeitung 1868. évi 97. számában.

2) Geld als Mittel der pfandrechtlichen Sicherstellung 22. 1.

3) Mecklenburgischer Hypothecenrecht 214. 1.

4) Das deutsche Privatrecht II. kötet, 153. 1.

5) Lehrbuch des preussischen Privatrechts I. köt. 778.

6) Civilrechtliche Erörterungen I. k. 195. 1.

7) Idézett értekezésében, 332. lap.

8) A porosz törvény 5. §-a szerint e részben az eddigi törvény' tartatik fenn. V. ö. *Achilles* Die preussischen Gesetze über Grundeigentum und Hypothec 25. 1.

9) *Meibom* i. m. 224. 1.

átadását, s nem ezeknek tartozik fizetni a vételárt,¹⁾ hanem a jelzálogos hitelezőket tartozik a bíró utalványa szerint kielégíteni, ezek azonban neki a megvett birtokot illetőleg semmi szavatossággal sem tartoznak.

Minthogy azonban más részről kell, hogy a vevőnek is legyen biztosítéka, mi meg is van annál fogva, hogy a megvett birtok tulajdonosának ő s nem a végrehajtott fél, vagyis az, kinek a birtok nevén áll, tekintetik, s a tulajdonos jogait is ő gyakorolja. Így ha a birtok vagy ennek egy része harmadik személy birtokába kerül azt tulajdonkereset útján csak a vevő és nem az eladó szerezheti vissza, vagy ha a tulajdonjog gyakorlásában korlátoltatik az *actio negatoria* megindítására nézve a felperesség a vevőt s nem a végrehajtott felet illeti. A végrehajtást szenvedett a tulajdonos semmi jogát sem gyakorolhatja, ő a birtokot sem át nem ruházhatja, sem nem terhelheti, s ha még is ez a telekkönyvnél fölmerült kezelési hiba folytán p. o. annál fogva, mert a végrehajtás feljegyzése elmulasztott, megtörténik, a vevő az ez utón történt bekebelezést eredeti érvénytelenség miatt megtámadhatja, jöllehet e szerződést a telekkönyvbe bejegyzett fél kötötte, a mi képtelenség volna, ha az még tulajdonosnak tekintetnék s csak azért foghat helyt, mert többé tulajdonosnak nem tekintetik; miután pedig a birtok uratlanná nem vált, tulajdonosa más nem lehet mint a vevő, ki attól a pillanattól kezdve, midőn a birtok nevére leüttetett a tulajdonos jogait tényleg gyakorolja is. Ezt tagadni annyit tenne, mint oly tlieoriát állítani fel, melyet a tényleges viszonyok lépten-nyomon arczul csapnak.

Hozatik fel egy másik ellenvetés is, melylyel az a nézet, hogy a vevő a leütés által szerzi meg a tulajdonjogot, megczáfoltatni czéloztatik, jelesül az, hogy ha a vevő a vételárat le nem fizeti visszárverésnek van helye, s ennél fogva tulajdonjoga az árverési feltételek pontos teljesítésétől van függővé téve, mi nem történhetnék, ha a tulajdonjogot már a leütés ténye által megszerezte volna. Ez az érv azonban csak

¹⁾ V. ö. *Dernburg* i. m. I. kötet 76.1. — *Stobbe* i. m. IX. kötet. 153. 1. — *Strohal* id. ért. 333. lap.

látszólag szól az ellennézet mellett, s ha a vevő helyzete közelebről vétetik vizsgálat alá, abból inkább az általam osztott nézet helyes voltára vonható következtetés, mert az árverés épen a tulajdonos ellen szokott foganatosíttatni, ha az kötelmeinek eleget nem tesz, az tehát, hogy a vevő ellen rendeltetik el az árverés, ha az kötelmeinek nem tesz eleget, épen azt tanúsítja, hogy ő tekintetik tulajdonosnak. De a visszarverést a végrehajtott fél is kérheti, mi ismét azt tanúsítja, hogy ez már nem tekintetik tulajdonosnak, mert hogy valaki saját tulajdonára egy harmadik fél ellen kérjen végrehajtást oly jogi képtelenség, — melyről bővebben szólni fölösleges.

Úgy hiszem, hogy a mondottak által sikerült azt is kimutatnom, hogy végrehajtás útján történt eladás esetén a vevő a tulajdonjogot nem a bekebelezés, hanem a nevére történt leütés ténye által nyeri meg.¹⁾

Úgy ebben az esetben, mint öröklés esetén a tulajdon-szerzés e módja a telekkönyvi intézmény által szeretetni kívánt jogbiztosságot nem veszélyezteti, mert azért a tulajdonjog duplicitásának esete nem állhat elő. A telekkönyvbe bejegyezve lévő volt tulajdonos sem az egyik, sem a másik esetben nem gyakorolhat semmi jogokat sem. Öröklés esetén azért nem, mert már nem létezik, végrehajtás esetén pedig azért nem, mert a végrehajtási tények feljegyzése által ebben gátolva van. Nem áll elő tehát ebben az esetben sem az a visszás helyzet, mely a jelzálog rendszernél fennforog, hogy t. i. egy birtoknak két tulajdonosa lehet; valamint nem fordulhat elő az az eset sem, hogy a telekkönyvbe bízó jóhiszemű harmadik személyek jogsérelmet szenvedhessenek. Ez az által, hogy a telekkönyvbe bejegyezve lévő fél nem bír rendelkezési joggal, ki van zárva; tehát a jogbiztosságra ebből veszély nem származhat.

¹⁾ Ezt az elvet mondotta ki a VI. magyar jogászgűlés is következő határozatában: »Telekkönyvezett ingatlanokra a tulajdonjog szolgálmi jog és dologi teher élők közötti önkénytes átruházás esetén csak telekkönyvi bejegyzés útján szerzhető meg. Zálogjog azonban csak kizárólag telekkönyvi bejegyzés útján szerzhető.«

III. Igen érdekes s az újabb kodifikációkban is napi renden lévő kérdés, mely az V. magyar jogász gyűlésen is igen érdekes és tanulságos vitát idézett elő,¹⁾ hogy a lielyes alapokra fektetett telekkönyvi rendszer mellett fenntartható-e az elbirtoklás intézménye?

Tudjuk, hogy a római jog szerint az elbirtoklás szerzési mód volt, melynél fogva a tényleges birtokos a bosszabb ideig tartó birtoklás által a birtok tulajdonjogát megszerezte.

Az elbirtoklás intézménye ily alakban ment át több európai törvénybe, jelesül a porosz és az osztrák törvényekbe is.

A *porosz Landrecht* ugyan kimondotta, hogy telekkönyvi bejegyzés tárgyát képező jogok el nem birtokolhatók,²⁾ e szabály azonban a tulajdonjogra nem alkalmaztatott, mert a porosz legfőbb ítélőszék (Obertribunal) a Landrecht szabályait oda magyarázta, hogy miután az ingatlanok tulajdonjoga megszerzésének tulajdonképi módját nem a bejegyzés, hanem a tényleges átadás (traditio) képezi, s a tulajdonjog nem a bejegyzett, hanem a tényleges birtokos által birtokoltatik, a Landrecht fentebbi szabálya a tulajdonjogra nem alkalmazható.³⁾ Az elbirtoklás tehát mint tulajdon szerzési mód Poroszországban a legújabb időkig fennállott. Az *osztrák törvény* is mint szerzési módot tartotta fenn az elbirtoklást.⁴⁾ Míg a *zürichi magánjog* fenntartja ugyan az elbirtoklást, de nem

¹⁾ Lásd a magyar jogászyűlés évkönyveinek V. évi folyam I. kötetében 1—11. lap és II. kötet 11 — 63. lap.

²⁾ Landrecht I. r. 9. §. 511.

³⁾ L. Förster Theorie und Praxis des heutigen preusischen Privatrechts III. köt. 205. 1. Különösen 32) jegyzet alatt.

⁴⁾ Az osztrák polgári törvénykönyv az elbirtoklást szerzési módnak — Erwerbsart — nevezi. (1453. §.) E törvény azonban önmagával jó ellenmondásba, mert ha az elbirtoklás szerzési mód, ennek minden további cselekvény hozzájárulása nélkül kellene joghatályal birni, de ez nem így áll, mert a törvény előírja azt is, hogy az elbirtokló tulajdonjogát a telekkönyvbe bekebeleztesse, (1498. §.) mert ha e bekebelezést elmulasztja, joga azok ellen, kik a nyilvánkönyvbe bízva az előbbi tulajdonos ellen jogokat szereztek, hatálytalanná válik. (1560. §.) Az osztrák törvény elbirtoklási tanára nézve lásd különösen *Zdrotsld: Zür Lehre von dér Ersitzung-Untersuchungen aus dem Civilreclit.*

mint szerzési módot, hanem e törvény szerint a befejezett elbirtoklás csupán igényt ad a tulajdonjog bejegyzésére.¹⁾ A *berni*²⁾ és *graubündteni*³⁾ törvények szintén fenntartották az ingatlanokra vonatkozólag az elbirtoklást, s a *schaffhauseni magánjog* sem zárja azt egészen ki, azonban a telekkönyvi rendszerre tekintettel bizonyos korlátok közé szorítja.⁴⁾ A szász polgári törvénykönyv,⁵⁾ az 1864. évi bajor javaslat,⁶⁾ a francia 1855. márczius 23—26-iki törvény,⁷⁾ úgy a porosz 1872. évi törvények,⁸⁾ a telekkönyvezett ingatlanokra vonatkozólag az elbirtoklásnak helyt semmi alakban sem adnak. Ez kétségtelenül tanúságául szolgál annak, hogy újabb időben az irány oda hajlik, hogy a telekkönyvi rendszerrel az elbirtoklás intézménye össze nem fér.

Mielőtt e részben nézeteimet előadnám, röviden azokra az indokokra vetek egy futó pillantást, melyek a mondott törvényhozások fentebbi intézkedéseinek alapjául szolgáltak, s

1) 511. §. »Ist die Ersitzung vollendet, so ist der Besitzer in Folge derselben berechtigt von dem Bezirksgerichte die Erlaubniss zur Eintragung in das Grundbuchsprotokoll, und damit nunmehr vollgiltige kanzlei'sche Fertigung des Eigenthums zu begehren.

2) 1028 s köv. §§.

3) 202 s köv. §§.

4) 479. §. »Eine Ersitzung von Grundstücken zu Gunsten des rechtmässigen und redlichen Besitzers ist in folgenden Fällen zulässig:

5) Wenn zwar eine gemeinderäthliche Fertigung vorgenommen worden ist, aber an Mangeln leidet, wie insbesondere wenn aus Versehen Jemanden Grundeigenthum zugefertigt worden, während der Urheber des Geschäfts nicht Eigenthümer, oder nicht handlungsfähig, oder wenn die gerichtliche Genehmigung des Bechtsgeschäftes, wo diese vorgeschrieben ist, unterblieben war;

b)wer ein von einem Erblasser hinterlassenes Grundstück im guten Glaube als Erbe übernommen hat, während er nicht Erbe war;

c)wenn Jemand rechtmässigen Besitz an einem Grundstück erlangt hat, über dessen Eigenthumsverhältnisse im Grundbuche keine oder ungenügende Aufschlüsse zu finden waren.«

6) 279. §. »Eigenthum an Grundstücken kann nicht durch Ersitzung erworben werden.«

7) Bajor javaslat 180. §.

8) 1855. évi törvény, Art. 3.

8) 6. §. »Gegen den eingetragenen Eigenthümer findet ein Erwerb des Eigenthums an Grundstück durch Ersitzung nicht statt.«

melyek a tudományban is az elbirtoklás ellen rendszerint érvényesíttetni szoktak.

Az első indok az, hogy miután a jogszerű birtok csak a tulajdonost illeti meg, a tényleges birtoklásnak magában véve a helyes alapon nyugvó telekkönyvi rendszer nem tulajdoníthat jelentőséget, mert vagy bír a tényleges birtokos tulajdoni igénynyel és akkor bejegyeztetheti magát, vagy csak egyszerű bitorló s akkor 30 év múlva sem érdemli meg, hogy ily jogtalan birtok a telekkönyvi intézmény gyengítésére a törvény által szentesíttessék.¹⁾

A második indok az, hogy a telekkönyvi intézménnyel ellenkezik, miszerint a bekebelezés mellett a tulajdonszerzésnek másik módja is létezzék. Ez által ismét kettős tulajdon származnék, mert a telekkönyvi tulajdonos mellett léteznék egy másik valódi tulajdonos t. i. az, ki a tulajdonjogot elbirtoklás által megszerezte.²⁾

Mielőtt ez indokok vizsgálatába fognék s arra a kérdésre, hogy ellenére ez érveknek lehetne e módot találni, hogy az elbirtoklás intézmény a telekkönyvi rendszerrel összeegyeztessék, előbb arra az önkénytelenül is első sorban elő térbe lépő kérdésre kívánok válaszolni, hogy fennforog-e áltájjában a telekkönyvi rendszer mellett, az elbirtoklás intézménye fenntartásának?

Hogy eltekintve a telekkönyvi rendszertől, az elévülés intézménye áltájjában szükséges, az kérdés tárgyát sem képezi, fenntartották ezt azok a törvények is, melyek az elbirtoklást a telekkönyvi jogokra nézve kizárták, s ezekre nézve sem azért zárták ki, mert az elbirtoklás fenntartása mellett ez esetben nem harcolnának az elévülés mellett áltájjában szóló

¹⁾ Y. Ö. *Schnierer*: A telekkönyvi s jelzálogrendszernek elmélete 33. lap.

²⁾ V. ö. *Siebenharr*: Commentar zúr bürgerlichen Gesetzbuch für Sachsen I. k. 288. 1. *Achilles*: Die preussischen Gesetze über Grundeigentum und Hypothek 25 1., továbbá a porosz törvény indokolásával *Wernernél* i. k. II. r. 10. lap. Az V. magyar jogászyűlésen is ez volt az elbirtoklás ellen harezolók fő érve. Lásd különösen *Rupp Zsigmond* előadmányát, továbbá *Vajkay* és *Schnierer* szakavatott beszédeit. Évkönyv V. folyam II. kötet 11 s köv. lap.

érvek, hanem csupán azért, mert az elbirtoklást a helyes telekkönyvi rendszerrel összeegyeztethetőnek nem tartják.

Én részemről abban a véleményben vagyok, hogy a telekkönyvi jogok elbirtoklásának teljes kizárása, főleg a mi viszonyaink között igen nagy hátrányokat fogna okozni.

Az élet és a tényleges viszonyok előtt nem szabad semmiféle elméletnek sem szemet hunyni; pedig köztudomású tény, hogy a tulajdonjog bekebelezése mennyire elhanyagoltak népünk által, öt-hat kézen megy át a birtok telekkönyvi bejegyzés, sőt Írásbeli szerződés nélkül; az eladó és az első vevő- már elhaltak és a birtok mégis egy harmadik nevéen áll, minél fogva a birtokviszonyok oly zavartakká lettek, hogy ma a birtokoknak egy tekintélyes része nem csak hogy nem áll annak nevéen, ki azt tényleg bírja, s magát a birtok tulajdonosának tartja, hanem nincs is módja, hogy annak nevére leendő átíratását eszközölhesse, illetve az erre szükséges okmányokat megszerezhesse.

Az elbirtoklás fenntartása által idővel rendbe jöhetnek a birtokviszonyok, s ott hol más után már nem lehető a tulajdonjog bekebelezését eszközölni, ez az elbirtoklás érvényesítése által lehetővé tétetnek.

És vájjon mi fogna több igazságtalanságot szülni: az elbirtoklás fenntartása vagy annak kizárása? Feltehető-e, hogy valaki 32 évig nyugodtan nézte legyen, hogy más használja birtokát, ha csak nem tudja, hogy annak ehhez joga van. Ez bizonyára csak a legritkább esetben fordul elő, a rendszerinti eset az ellenkező lesz. Nem méltányosabb-e tehát annak a szerencsétlen egyénnek, kinek tán elődje által elkövetett mulasztás miatt nincs módjában nevére Íratni a birtokot, erre az elbirtoklás által nyújtani módot, mintsem ezt az intézményt kizárva, arra nyújtani alkalmat, hogy a telekkönybe bejegyzett tulajdonos, vagy annak jogutódja a jó hiszemű szerzőt vagy annak jogutódját csupán telekkönyvi jogára hivatkozva 100 év múlva is kilökhesse a birtokból? És ez nem pusztá ábránd, melynek a való nem felel meg. Fájdalom nagyon is megfelelő, mert mint fentebb is említém számos oly birtok van, mely annak nevére, ki erre jogszerű tulajdoni igényvel bír, be nem bekebelezhető. Az eladás szóval történik, s ily

szóbeli eladás mellett megy a birtok 3—4 kézen keresztül, az egyik eladó elhal, a másik elköltözik, szóval oly zavarttá válnak a viszonyok, hogy tisztázásuk már csak azért is, mert az utolsó birtokos a devolutiot nem képes kimutatni per útján is lehetetlen. Ily esetben ha a telekkönyvi tulajdonos lelkiismeretes ember, ki birtokos jogcímét tudván ellene nem lép fel, a tényleges állapot soha sem jöhet a telekkönyvi állapottal összhangba, míg ha könnyebb vérű, a szegény birtokost egyszerűen kiteszi a 40—50 vagy több éven át élvezett birtokból. Ez lehetetlen, hogy ne sértse a jogérzetet.

Csak röviden érintem meg még a megye igazításokat, vagy is az egyes birtokok határának terjedelme körül felmerülő vitákat, ezek tisztába hozatala, — miután a telekkönyv a térmértékért nem kezeskedik — legtöbb esetben a tényleges birtok és az erre alapított elbirtoklás által válik lehetővé.

Az elbirtoklás szükséges volta tehát a telekkönyvi rendszer mellett is nyilvánvaló lévén, áttérhetek a másik kérdés megoldására ha vájjon áll-e az, hogy ez az intézmény a helyes telekkönyvi rendszerrel össze nem egyeztethető. Megvallom, hogy engem az e részben döntő érvek nem győztek meg.

Először is kétségbe kell vonnom, hogy a telekkönyvi rendszert elfogadott törvényhozások a tényleges birtokra semmi súlyt sem fektetnének. Mellőzöm itt a különböző birtokelméleteket és a birtokvédelem indokait, mely kérdés *Savigny* óta Németországban egész irodalmat teremtett, s csak annyit kívánok röviden felemlíteni, hogy a birtokvédelem szükséges voltának indokai, tagadjuk el akár *Savigny* ¹⁾ akár

¹⁾ *Savigny* szerint: miután a birtok nem jogviszony, annak megzavarása sem jogsérelem, ezzé csak az által válik, ha egyszersmind valamely jogot sért. Ha pedig a birtokháborítás erőszakosan történik, úgy ebben rejlik a jogsérelem, mivel minden erőszakoskodás jogtalan, s ez az, mi az interdictum által megszüntetendő. Az interdictum oly cselekvényt tételez fel, mely már alakilag jogtalan. A birtokosnak joga van mindenkitől követelni, hogy semmiféle erőszak ellene ne alkalmaztassák. (Recht des Besitzes, VII. kiadás 30—32. lap). *Budorf* nézete ettől annyiban tér el, hogy míg *Savigny* a birtok védelmét a magánjogi szempontra fekteti, *Rudorf* az erőszakoskodásnak közjogi jelentőségében és a közrend megsértésében találja a védelem indokát. (Zeitschrift für die gesichtliche Rechtswissensohaft. VII. köt. 90. lap).

Stahl ¹⁾ akár *Ihering*²⁾ akár *Bruns*³⁾ elméletét, vagy bármely más létező tlieoriát, fennállanak a telekkönyvi rendszer mellett is, a hogy tényleg látjuk is, hogy azok a törvényhozások, melyek az elbirtoklás intézményét kizárták mint p. o. a Szász és a porosz törvények,⁴⁾ mégis fenntartották a tényleges birtok védelmét, szemben a telekkönyvi tulajdonossal is, sőt-e törvények tért nyitnak az oly birtokpernek is, melyben két oly egyén perel egymás ellen, kiknek egyike sem telekkönyvi tulajdonos; tehát az erősebb birtokcím határoz.⁵⁾

¹⁾ *Stahl* szerint: a birtok jogi jelentőségét önmagában hordja; a birtok épen úgy mint a tulajdon a vagyon általános rendeltetésére, az emberi szükségleteknek a dologból leendő kielégítésére van hivatva, minél fogva kell, hogy az jogvédelmet nyerjen, csak hogy e védelemnek más neműnek kell lennie mint a tulajdon védelmének; e védelem ugyanis nem magának a dolognak védelme, s e szerint nem alkalmazható mindenki ellen, ki a dolgot visszatartja, hanem csupán a tényleges állapot védelme tehát az ellen alkalmazható, ki a létező állapotot ténylegesen megsérti. (*Die Philosophie des Rechts* II. k. 2. rész 368. lap).

²⁾ *Ihering* szerint a birtoknak, mint a tulajdon lényeges kifejezésének védelme, szükségkép való tökéletesítése és kiegészítése a tulajdon védelmének, a tulajdonost terhelő bizonyítás megkönnyebbitése, mely azonban javára szolgál annak a birtokosnak is, ki nem tulajdonos (*Über den Grund des Besitzschutzes*).

³⁾ *Bruns* a birtokvédelem indokát magában a birtokban, illetve abban találja, hogy a birtokosnak több joga van, mint annak a ki nem birtokos. Ugyanez az eszme alapja annak is, hogy a tulajdonjogot kereső elutasítatik keresetével, a birtokos megtartja a birtokot a nélkül, hogy birtoklásának jogszerűsége vizsgálat tárgyává tétetnék. Ennek pedig oka az, hogy a dolog az ember uralmi akaratjának van alárendelve. A szabad ember akarítja, mely a birtokbavétel által nyer kifejezést, önmagában foglalja a jogot, mennyiben általa másnak már létező uralmi joga nem sértetik. Innen következik, hogy ha valamely dolog nem urat lan, de tulajdonosa ismeretlen, vagy bizonytalan, a birtokosnak joga van a birtokot megtartani mindaddig, míg amaz erősebb jogát annak útján be nem bizonyítja. (Lásd *Bruns: Besitzklagen des römischen und heutigen Rechts*. V. ö. *Arndis-nak* e mű felől irt bírálatában tett észrevételeivel *Orinuhul* idézett folyóiratának I. k. 776 s köv. lapjain).

⁴⁾ így a szász törvény 205. §. A porosz törvényre vonatkozólag pedig lásd *Dernburg: Lehrbuch des preussischen Privatrechts* I. kötet 317. lap.

⁵⁾ Különösen határozott e részben a szász törvény 206. §-a, mely így szól: »Jeder kann demjenigen, welcher im Verhältniss zu Ihm

Az az állítás tehát, hogy a telekkönyvi rendszer mellett a tényleges birtok tekintetbe sem jó, s az a birtokos, ki nem telekkönyvi tulajdonos is egyszersmind, egyszerű bitorlónak lenne tekintendő, nem áll. Idáig egy törvényhozás sem ment még.

A második vagy is az az érv, hogy ha az elbirtoklás mint szerzési mód fenntartatnék, ez az egész telekkönyvi rendszert, melynek épen az a lényege, hogy abból mi a telekkönyvön kívül történik jog nem származhatik, alapjában fogná megsérteni, s a telekkönyvben bízó jó hiszemű szerző ellen a telekkönyvön kívüli elbirtoklás tényével léphetne fel, teljesen állana, ha annak kényszerúsége forogna fenn, hogy az elbirtoklást épen csak abban az alakban tartsuk fel, mint azt a római jog állította fel, vagy is, hogy annak múlhatlanul szerzési módnak kellene lennie.

Erezték ezt már régebben is, azért némelyek a dolgot akként vélték legcélszerűbben közvetíteni, hogy az elbirtoklást nem mint szerzési módot, hanem mint szerzési címet, vagy is azt a tételt állították fel, hogy az elbirtoklás csak igényt ad az elbirtoklónak arra, hogy az elbirtoklás befejezte után az ez által szerzett igénye alapján a tulajdonjognak nevére leendő bekebelezését eszközölhesse. Ezt az elvet állította fel a szász 1844. évi telekkönyvi rendtartást bevezető rendelet 1 §-a. ¹⁾ Ily nézetet fejtett ki, a zürichi törvény nagynevű szerzője *Bluntschli* is,²⁾ melyet a zürichi törvénykönyvben alkalmazott is; sőt *Stuhenrauch* ³⁾ az osztr. polg. törvényköny 1500 §-ának rendelkezésére tekintettel, abban a nézetben van, hogy az elbirtoklás az osztrák törvény szerint is inkább szerzési cziinne, mint szerzési módnak tekintendő.

És ez nézetem szerint a helyes felfogás, mely megadja a kérdés kedvező megoldásához szükséges kulcsot.

fehlerhaft besitzt auf Wiederherstellung des Besitzes . . . klagen. V. ii. az osztr. törvény 372. és a zürichi törvény 517. §§-aival.

¹⁾ *L. Siebenharr*: Commentai-1. k. 288. 1.

²⁾ *Bluntschli*: Deutsches Privatrecht. 187. 1.

³⁾ *Stuhenrauch*: Commentai- zum österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche II. köt. 10 s. köv. 1.

A helyesen felfogott telekkönyvi rendszer főkövetelmények, hogy a telekkönyvi bejegyzés tárgyát képező jogokra nézve a telekkönybe bízó harmadik jóhiszemű jogszerzők igényei sérelmet ne szenvedhessenek. Ezt és nem többet kíván a jogbiztosság. Valamint tehát minden oly intézmény, mely által lehetővé válik, hogy az, ki a telekkönybe bízva jogot szerez, sérelmet szenvedhet, a helyes telekkönyvi rendszerrel össze nem fér, úgy más részről ha a telekkönyvi intézmény sarkalatos elve megóvatik, nincs ok reá, hogy szükséges intézmény mellőzhessék.

És ez lehetséges az elbirtoklásnál is, hogy azonban lehetőségessé váljék, mindenekelőtt feltétlenül szükséges, hogy az erbirtoklás az elévüléssel elválaszthatlan kapcsolatba hozassák, s ennél fogva az a jogi hitel állíttassák fel, hogy a jogosított jogainak hosszabb idő (p. o. 32 év) alatt elmulasztott érvényesítése jogot ad arra a feltevésre, hogy az e jogát létezőnek nem tekinti, vagy azt használni nem kívánja; s ehez a másik félnek vagyis annak, ki vagy maga, vagy jogelődje a birtokot a meghatározott idő alatt tényleg bírta, abbéli nyílt akarat kijelentése járul, hogy a másik elévült jogát megszerezni kívánja, annak nevére leendő telekkönyvi bejegyzését kérelmezheti, ha a törvényben előírt feltételeket t. i. hogy a birtok jóhiszemű és valódi volt, beigazolja.

Ez azonban csakis a telekkönyvi rendszer követelményeinek megfelelőleg vagyis harmadik személyek jogséremlé nélkül történhetnék, ennél fogva kimondandó lenne, hogy a telekkönyvileg bejegyzett jog gyakorlásának hosszabb ideig, — p. o. 32 évig — való elmulasztása folytán a jog elévül, s az ennek az elévülésnek következtében a jogot az szerzi meg, ki az elévülés befejezte idején annak jóhiszemű és valódi birtokosa volt, ki ennek folytán e jognak saját nevére annak útján leendő telekkönyvi bejegyeztetésére jogosítva van; valamint azonban a határozott s közvetlen akaratkijelentés harmadik jogszerzők hátrányára nem szolgálhat, úgy az elévülés sem ad az ennek folytán történt elbirtoklás következtében az elbirtoklónak oly jogot, mely annak telekkönyvi bekebelezés által történt érvényesítése előtt, harmadik személyek által előbb szerzett jogok megtámadására alapul szolgálhatna,

Vagyis arra nézve, hogy az elbirtoklás joghatálylallyal bírjon, megkívántatik:

1. Hogy egy és ugyanaz a személy mulassza el a meghatározott idő alatt jogának gyakorlását; tehát az elbirtoklás csak akkor következik be, ha a telekkönyvi tulajdonos ebbeli jogát időközben másra ruházta, az elévülési idő az új szerző ellen előrűl kezdődik. Ezt követeli a harmadik személyek jogának megóvása.

2. Az, hogy a vagyont az egész elévülési idő alatt egy személy birtokolta legyen, nem szükséges, mert a jogszerzés lényegét a telekkönyvi tulajdonos jogának elévülése képezi; minélfogva az elévülés által elenyészett jogot az szerzi meg, ki akkor midőn e jog elévűlt a tényleges birtokot élvezte.

Ezek által el lenne hártva minden veszély, mely a telekkönyvben bízó harmadik személyekre az elbirtoklás által származhatnék. A felett vitatkozni pedig, hogy maga az elbirtoklás mennyiben szerzési cím, és mennyiben szerzési mód? e szerint minden gyakorlati haszon nélkül való meddő dolog lenne.

Az eddig mondottakra egy rövid visszapillantást vetve, az ezekben kifejtett nézetem abban őszpontosul, hogy annak kimondását, miszerint az ingatlanok szerzésének rendszerinti módját a telekkönyvi bejegyzés képezi, a jogbiztosság tekintetéből mellőzhetlenül szükségesnek tartom, de azért ez elvet oly mereven, hogy ez által a tényleges viszonyokkal, magával az étellel jövűnk ellenkezésbe, s még akkor is alkalmazni, mikor ezt a jogbiztosság nem igényli, elhibázott lépésnek tartanám, s azért is a telekkönyvi bejegyzést, mint a tulajdon-szerzés módját az élők közötti önkénytes átruházások eseteire vélem korlátolandónak. Örökösödés esetén pedig a tulajdonjog az öröklött vagyon birtokbavétele, a végrehajtási árverésen megvett ingatlan pedig annak a vevő nevére történt leütése által szerzetetik meg. Az elbirtoklás által nem szerzetetik tulajdonjog, hanem az elbirtoklás csak igényt nyűjt arra, hogy ha az elbirtokló a törvényes feltételeket igazolja, az elbirtoklás folytán nyert igényét érvényesíthesse az által, hogy a tulajdonjognak részére leendő bekeblezését eszközölhesse, s ekként a tulajdonjogot megszerzhesse.

IV. Igen fontos és a telekkönyvi rendszer életrevalóságának próbakövét képezi annak helyes megoldása, hogy a bejegyzés miként és mily feltételek mellett eszközölhessék.

Látjuk azt a temérdek sallangot, melylyel az nálunk mai nap fel van czifrázva, egész orákulumszerű tudományt csináltak belőle, melynek szentélyébe még a jogász is félve lép, s a telekkönyvhez értő bíró speciálításként bámultatik. Ez oka azután, hogy az intézmény oly nehezen bír gyökeret verni; a sok forma megöli a lényegét, és a fél inkább kockáztatja jogát semhogy szembe szálljon azokkal a sok akadályokkal, vagyha szembe akar is szállani, nem képes azokat leküzdeni, mert nem hogy ő tudná, de még ügyvédje sem tudja, a folytonos elutasításokban adott utasítások ellenére sem, sőt tán épen azért, mert ezek zavarták meg fejét — eltalálni a dolog nyitját.

Mi oka ennek? természetszerű követelménye-e ez az intézménynek? s ha nem, mi úton és módon orvosolható? E kérdések önkénytelenül felmerülnek jogász és laikus előtt egyaránt, ha egy vagy más ügyének szorgalmazásába belébonyolódik.

Nézetem szerint mind az mi bonyolódottá, s hosszadalmassá teszi az eljárást, nem csak hogy nem kifolyása a telekkönyvi rendszernek, hanem ellenkezőleg az egy idegen jognak félreértett magyarázata folytán, melynek elveit e téren is megőrizni kívánták, — tapadt rá.

Értem a római jogot. A középkorban a római tradíciónál kellő *justa catisa* a szerzési címmel zavartatott össze, s ez létesítette azután a szerzési cím és szerzési mód között felállított, azonban hibásan a római jog theoriájának tartott elméletet, mint az többen, s legújabbán *HoffmannFeren.cz*: »Die Lekre von titulus und modus acquirendi, und dér justa causa traditionis« című művében, e tan egész történeti fejlődésének kimerítő előadása mellett részletesen kifejtette.¹⁾

¹⁾ Tudva vart, hogy a tradíciónál mindkét fél akaratkijelentése mel-
lökhetien kellék volt; az egyik a birtok átruházására, s a másik annak
átvételére irányult. E kölcsönös akaratkijelentés volt a *justa causa*, S
ebből csinálták azután a szerzési címet és a szerzési módot. L. e rész-

Ez az elmélet, mely szerint minden szerzéshez szerzési cím és szerzési mód kívántatik, szemben az életben felmerülő tényekkel erőltetett következményeket vont maga után, melyek gyakorlati alkalmazásukban számos tévedéseknek voltak okozói, sőt számos esetekben a megkülönböztetés lehetlensége tűnik elő.

Ki fogná például elfogadhatóig megkülönböztetni, hogy az eredeti szerzésnél, vagyis az uratlan vagyon elfoglalásánál, mely tényben jelentkezik a szerzési cím és melyikben a szerzési mód? vagy az ipso jure örökösödségnél, melyik tényben fogja a doctrina a szerzési címet, és melyikben a szerzési módot felismerni?

A régi elmélet hívei-e visszásságok előtt sem akartak meghajolni, de mint helyesen mondja *Unger*, épen midőn ezekre és számos más esetekre vonatkozólag az elmélet helyességét akarták bebizonyítani, legkirívóbb bizonyítékát szolgáltatott annak tarthatlanságáról. Így az osztrák törvény egyik tekintélyes kommentátora, ki e törvény szerkesztésénél is tevékeny részt vett, az oly esetekben, miről a fentebb idézettek, a szerzési címre és módra vonatkozólag mondja: »Sie schmelzen in einander so, dass der nemliche Act, Titel und Art zugleich sei«¹⁾ vagyis azt mondja, mit az újabb tan állít, hogy a két tény közötti megkülönböztetés mereven fel nem állítható. Mert bár kétségtelen, hogy a szerzést sok esetben bizonyos ténynek kell megelőznie, azonban két különböző tény nem igényeltetik minden esetben a szerzéshez, s azért a szerzési cím- és módnak dönthetlen alapelvül való felállítása nem csak felesleges, hanem gyakorlati következetlenséget is von maga után.

Ámde sokkal mélyebb gyökeret vert-e theoria a doctrinában, sem hogy a telekkönyvi rendszerbe is utat ne tört volna, s ez egyik okozója a rendszerben jelentkező komplikációnak.

ben *Hoffmann* idézett művén kívül *Unger*: System II. k. 10 S köv. lap. *Svhenrauch*: Commentar I. k. 501 s köv. 1. *Windscheid*: Lehrbuch des Pandectenrechts I. köt 482. s köv. 1.

¹⁾ *Zeller*: Commentar II. köt. 157. 1.

Az ingatlanokra vonatkozólag is alkalmaztatott, hogy az ügylet, melynek folytán az átruházási akarat kijelentetik s elfogadtatik, képezi a szerzési címet, melynek érvényes jogalapon kell nyugodnia, a telekkönyvi bejegyzés ténye pedig képezi a szerzési módot. Ez azután a *jogossági alapelvvel* (Legalitás Princip) hozott kapcsolatba.

A jogossági alapelv e módon való alkalmazása folytán a szerzési okmány a telekkönyvi hatóságnál bemutatandó, s az vizsgálatát arra is tartozik kiterjeszteni, hogy a szerzési ügylet érvényes jogalapon nyugszik-e?

Ez a szabály okozza azt, hogy a telekkönyvi hatóság egyúttal bírói vizsgálatot is teljesít, s okozza, hogy a telekkönyvi hatóságok az ügyforgalomnak megfelelni nem képesek. Ivekre terjedő adásvételi vagy más szerződéseket, vagyon felosztási okiratokat, szóval a bekebelezés alapjául szolgáló minden okmányt át kell a telekkönyvi bírának betűznie, hogy vajjon annak egyik vagy másik pontjából nem bukkan-e elő valamely érvénytelenségi ok? s e munka képezi a telekkönyvi bírák teendőinek két harmad részét; ez teszi az eljárást bonyolultá és nehézkesé, s okozza, hogy a telekkönyvi ügyekben, melyekre nézve a forgalom s közgazdasági érdekek az azonnali elintézészt teszik kívánatossá, félévi sőt régibb időből is származó hátralékok halmozódnak össze.

A jogossági alapelvnek ily alakban leendő fenntartása újabb időben több oldalról támadtatott meg, és méltán; mert valóban tagadhatlan, hogy a vagyon feletti szabad rendelkezés eszméjével ellenkezik az, hogy midőn a tulajdonos vagyontát átruházni kívánja, és ebbeli szándékát komolyan és a törvény által előirt ünnepélyességgel kijelenti az állam a helyett, hogy arra állítana fel biztosítékot, hogy a szerződő felek akarat elhatározása a dolog helyes megértése után komolyan jelentetett ki, kényszerűi azokat az átruházás okának előadására, s ez által az ingó és ingatlan vagyon feletti rendelkezés között, nem csak a közérdek követelte és a vagyon különböző minősége által indokolt alaki szabályok tekintetében tesz különbséget, hanem magát az egyéni elhatározás indokának jelentőségét illetőleg, az átruházás tényére is kiható megkülönböztetést állít fel.

Tagadhatóan ugyan, hogy a dologbeli jogok megszerzése más szempont alá esik az ingó, mint az ingatlan vagyonnál, már csak azért is, mert emezeknél a tényleges átadás nem lehetséges, de e szempontok különböző volta nem indokolja azt, hogy az átruházási szabályok közötti különbség kiterjesztessék oda is, hol-e szempontok különböző volta azt már nem igényli, hol nem az alak, hanem a mindkettővel közös anyagi jog forog szóban.

A tapasztalás tanúsítja, hogy a jogcím féltékeny vizsgálata, míg egy részről korlátozza a rendelkezési szabadságot és a telekkönyvi hatóságot az ügyek gyors menetét hátráltató teendőkkel terheli, más részről magának a telekkönyvi intézmény biztosságának is inkább hátrányára mint előnyére szolgál, mert a jogcím gyakran ad ürügyet a bejegyzések megtámadására.

Nem indokolja a jogalap kimutatásának szükséges voltát az a mellette felhozati szokott érv sem, hogy ez által a jogtudatlan egyének kijátszásoktól óvatnak meg, mert az, ki bir okmányt szerezni, melynélfogva a vagyon reá átruháztatik, annak nem sok fáradságába kerül ebbe a jogcímet is belé csempészni. Különbén az átruházás feltételezi egy ezt megelőzőt szerződés létrejöttét, melyből kiviláglik a szerzés jogalapja, csakhogy ennek vizsgálata nem képezi a hatóság teendőit, s az átruházás létrejötte nem ettől, vagy ennek jogalapjától van feltételezve.

Az állam kötelessége nem abban áll, hogy egyesek szabályos alakban kijelentett akaratnyilvánításának indokát kutassa, hanem hogy arról szerezzen meggyőződést, hogy az átruházó jogosítva van-e az átruházott vagyonnal rendelkezni és hogy akaratkijelentése önkényt és minden félrevezetés nélkül az okmányban foglaltak megértésével történt legyen; s arra szerezzen hiteles és megbízható közegeket, melyek az illetőt nyilatkozatának lényegéről és korderejéről felvilágosítván, nagyobb megnyugvást szolgáltatnak, mint a jogcímet magában foglaló, s a tulajdonos kijátszására törekvő egyénnel szövetkezett gonosz czimborák által előttemezett okmány.

Arról, hogy az átruházás valóban s komolyan kijelentett a hiteles közegek szolgáltatnak biztosítékot, ez magára

a jogügylet benső érvényére nézve is nagyobb biztosíték a magánszerződésnél; avagy tévesztésnek és erőszaknak zárt ajtók mellett nem nagyobb tere van-e, s nagyobb biztosítékot nyújt-e arra, hogy az meg nem történt, a jogczimnek a szerződésbe való beigtatása, mintha az átruházás ténye hiteles közeg előtt történik? ha az átruházó tévedésbe ejtetik, vagy ellene erőszak használták, a jogczim beigtatása oly mellékes dolog, mely ez ellen óvszerűl nem szolgál, és ha ellenére a hiteles közegeknek ily visszaélés mégis megtörténik, azért hogy az átruházási szerződés a bíró elé nem került, annak megtámadása kizárva épen úgy nincs, mintha az a bírói vizsgálaton keresztül ment volna. Azt, hogy történt-e tévesztés, vagy erőszak, a bíró, ha a szerződést megvizsgálja is, annak holt betűiből nem fogja úgy sem kiolvasni, csak időt tölt vele, a nélkül, hogy e munka a sértett félre nézve haszonnal járna.

Ezek voltak indokai, hogy újabb időben a jogczim kimutatásának mellőzése felé hajlik a jogászi közvélemény iránya.

Az első példát erre *Franciaország* adta, melynek az ingatlanok átruházására vonatkozó hiányos rendszerében legkevésbé gáncsolatott az a szabály, melynélfogva a jelzálogörök a bejegyzés alapjául szolgáló okmány belső kellékeit nem vizsgálják, de fő befolyással volt ezek terjesztésére a *mecjlenburgi jelzálogtörvény*, mely a jogossági alapelvnek ma is még általában divó alakját teljesen mellőzte, s az új törvény gyakorlati alkalmazása kiváló eredményt mutat fel.

A telekkönyvi ügy reformja szóba jött a II. és III. német jogászgyűléseken is és a telekkönyvi bejegyzéseknél a jogalap vizsgálatának mellőzése határozatilag kimondatott. ¹⁾

A jogász közvélemény mindezen nyilvánulásai csak lassan bírnak tért foglalni a megszokott régi rendszer ellen. Az újabb törvények legtöbbjeiben mint a szász,²⁾ a zürichi³⁾

¹⁾ Lásd e részben *Bornemann* és dr. *Mayer* indítványait és dr. *Kersloff* véleményét a III. német jogászgyűlés tárgyalásainak I. kötetében 73. és 84. lap, és *Lührsen* véleményét. U. o. 85—97. lap; valamint a szakosztályi tárgyalások II. köt. 192. s köv. lap.

²⁾ Szász polg. törvénykönyv 287. §. és 376. §.

³⁾ Zürichi törvény 534. §.

a graubündteni ¹⁾ és schaffhauseni ²⁾ törvényekben a jogcím kimutatása a bejegyzés mellőzhetlen kelléke gyanánt van előírva.

A nagyobb német államok közül az első radikális lépést e részben *Poroszország* tette, mely 1872. évben kelt, s többször idézett törvényében úgy a tulajdonjogra,³⁾ valamint az ezt korlátozó dologbeli jogokra vonatkozólag ⁴⁾ a telekkönyvi bejegyzést egyedül a felek beleegyezésétől teszi függővé a nélkül, hogy a jogcímet magában foglaló okmányok bemutatását előírná.

Hogy ezt tartom nézetem szerint helyesnek, azt azok után, miket e részben épen most előadtam, tán mondanom is fölösleges, azonban e rendszer egyik mellőzhetlen követelménye, hogy a felek akaratkijelentése hiteles személy előtt történjék, és ez által bizonyíttassék.

Poroszországban maga az »Auflassung« ténye vagyis az átruházás kijelentése a telekkönyvi hivatalban történik. Ez nálunk aligha ki lenne vihető, s azért más közegek felé kell vetni szemünket.

Nem akarom felújítani azokat az igen érdekes vitákat, melyek nem régiben a törvényhozás termeiben, a jogászyülésen és a lapokban a közjegyzői kényszer kérdése felett folytak, s csak annak a nézetemnek kívánok röviden kifejezést adni, hogy e kényszert a helyes telekkönyvi rendszer mellőzhetlen kelléke gyanánt tekintem, melynek létesítését a jogbiztonság és a munkafelosztás helyes elve egyaránt igényelnek.

A közjegyző megállapítja és írásba foglalja a felek nyilatkozatait, ezt beadja a telekkönyvi hatósághoz, mely ennek alapján teljesíti a bejegyzést. Mily biztosan, mily kevés munkával, s egyszerű természetes utón s módon lenne végrehajtva az egész.

¹⁾ Graubündteni törvény 187. §.

²⁾ Schaffhauseni törvény 476. §.

³⁾1. §. Im Falle einer freiwilligen Veräußerung wird das Eigentum an einen Grundstück nur durch die auf Grund einer Auflassung erfolgte Eintragung des Eigenthumsüberganges im Grundbuche erworben. V-ö. a telekkönyvi rendtartás 2. 49. és 50. §§.

⁴⁾ L. az idézett törvény 12. és 13. §§-ait.

Az ügylet alapjául szolgáló szerződés lehet magán okmány, de ha az a közjegyző előtt köttetik is, az átruházási nyilatkozatnak külön okmányban kell foglaltatnia, mely a telekkönyvi hatóságnál marad, míg a szerződés a felek tulajdonát képezi és azok kezéinél hagyandó.

Ha ezzel az eszmével ki nem békülünk, le kell mondanunk arról is, hogy a telekkönyvi ügylet a szükséges biztosság megóvása mellett egyszerűsítsük annyira, a mennyire azt a mai forgalom igényei megkívánják; pedig czélt csak akkor érhetünk, ha a javítást nem a hivatalnokok folytonos szaporításában, hanem a rendszer egyszerűsítésében keressük. Ez nézetem szerint a lényeg, mely eddig gyakran szem elől tévesztetett.

V. Előadván ezek szerint a telekkönyvi tulajdonszerzés módját, hézagos lenne ez előadásom, ha szerzett tulajdonjog érvényesítése, s illetőleg az e részben kereset ellen érvényesíthető kifogások, valamint a bejegyzett tulajdonjog megtámadhatásának eseteire ki nem terjeszkedném. Annál kevésbé mellőzhetem ezeket, mert belőlük is igen gyakran kovácsoltatik fegyver a telekkönyvi rendszer ellen.

A telekkönyvi tulajdonost illeti meg a jogszerű birtok, s ennél fogva jogosítva van az, ki tőle e birtokot elvonja vagy annak szabad gyakorlatában korlátozza, tulajdonkeresettel megtámadni.

Ha e tétel minden melléktekintetek nélkül mereven alkalmaztatik, ily megtámadás ellen nem tétethetik más kifogás, mint hogy az illető nem telekkönyvi tulajdonosa a birtoknak, mert a birtok a telekkönyvi tulajdonost illetvén, minden más kifogás nyújthat ugyan alapot a tulajdonjog megtámadására, de mindaddig, míg a telekkönyvi tulajdon fennáll a birtok átadása tőle ily kifogás folytán meg nem tagadható.

Voltak esetek, hogy ez az elv a mi judikatúránkban is mereven alkalmaztatott.¹⁾ Ez azonban gyakran a legnagyobb igazságtalanságra vezet, jelesül pedig abban az esetben, midőn a tulajdonos saját ténye ellenében lép fel a tulajdonkeresettel

¹⁾ XI. *Döntvénytár* VI. folyam 54. lap,

p. o. *A* eladja birtokát *B*-nek, ez elmulasztja a tulajdonjogot nevére bekebeleztetni, s *A* keresettel fellép és követeli telekkönyvi tulajdonjoga alapján a birtok átadását. Ha ez elv mereven alkalmaztatik — és sokan vannak tekintélyes jogászaink között abban a nézetben, hogy ezt ekként kell alkalmazni — *B* nem élhet a tulajdonkereset ellen azzal a kifogással sem, hogy ő magától felperestől szerezte meg a birtokot. E jogszerezés ugyan jogot ad neki tulajdoni igényét érvényesíteni az eladó ellen, de mindaddig míg az van a telekkönyben tulajdonosként bevezetve, a birtok tekintet nélkül minden kifogásra öt illeti. Az elv ily merev alkalmazása annál súlyosabb fegyver a telekkönyvi rendszer ellen, mennél gyakoribb eset az, hogy az átíratás a vevő által elmulasztatik, s mennél gyakrabban vagyunk ennek folytán tapasztalni kénytelenek, hogy mindennapi esetté kezd válni, hogy a tulajdonos s még gyakrabban örökösei, saját illetve jogelődjük ténye ellenére tulajdonkeresettel lépnek fel a be nem kebelezett vevő ellen.

A porosz törvény az e részben származó visszás helyzetet akként vélte orvosolni, hogy kimondotta, miszerint ily esetben a birtokos az adásvétel tényét nem kifogás, hanem ennek alapján tulajdonjogát viszonkereset útján érvényesítheti,¹⁾ megkívánta tehát menteni az elvet, de mégis módot akart nyújtani arra, hogy a birtokos jóbiszemiileg szerzett jogait érvényesíthesse.

A legtöbb törvény, így az osztrák sem tartalmaz e részben határozott szabályokat, és mégis azt tapasztaljuk, hogy az elv általában ily mereven nem alkalmaztatik, s annak oly módon való alkalmazása, mint fentebb említettem a mi judikatúránkban is csak kivételesen történik s rendszerint felpel-

¹⁾ §. 7. »Hat der Beklagte von dem Kläger oder seinem Rechtsgänger auf Grund eines dem Eigenthumserwerb bezweckenden Rechtsgeschäftes den Besitz des Grundstückes erhalten, so sind die aus dem Rechtsgeschäft herzuleitenden Rechte, nicht als Einrede, sondern als Wiederklage geltend zu machen. V. ö. Achilles Die preussischen Gesetze über Grundeigenthum und Hypothec 26. 1. 24) jegyz. alatt,

rés ily esetben abból az indokból utasíttatik el keresetével, mert saját ténye ellen fellépni nincs jogosítva.¹⁾ De miután ez a törvény szavaiból ki nem tűnik, épen a körül forog a dolog súlypontja, liogy mi jogi alapon használhatja fel alperes a tulajdonos tényét kifogásképen?

Ezt a jogtudósok különböző módon igyekeztek kifejteni.

Arndts,²⁾ *Unger*³⁾ és *Kirschtatter*⁴⁾ a római jognak »exceptio rei venditae et traditae« kifogását vélik alkalmazandónak. Már *führ* felemlítette a porosz törvény felett irt bírálataiban, liogy a telekkönyvi rendszer mellett e kifogásnak értelme nincs,⁵⁾ még behatóbban mutatta ki azonban e vélemény alapjának hibás voltát *Strohal*⁶⁾.

És nézetem szerint is áll az, hogy a fentebbi kifogás a telekkönyvi rendszer mellett alkalmazást nem találhat. Mindazon eseteknek, melyekben a római jog a rei venditae et traditae exceptiónak helyt ad, az az egy közös jellege van, hogy a tulajdonos a szóban forgó dolgot az új szerzőnek tulajdonul adta át, habár az átruházás nem történt is meg, vagy is hogy a tulajdonos annak a cselekvénynek, melyet a törvény az az ingatlanok átruházásának módjaként ir elő vagyis a traditio tényleges fogatosítására való akaratjának kifejezést adott.

Tehát az exceptio venditae és traditae kifogásnak nem az elvontan tekintett birtokátadás az alapja, hanem az, hogy a birtokátadás, mely a tulajdon átruházásának módját képezte, az ingatlan vonatkozó dologi szerződés tényleg végrehajtatott.

¹⁾ Jgy P. o. a *Dönlvénýtár* XIV. folyamában közölt 160. számú határozat szerint: » ... a telekkönyvi tulajdonos sem követelheti a törvény szerint járó tényleges birtoklást, ha ellenfelének birtoka a tulajdonos saját tényén alapszik.«

²⁾*Arndts*: *Gesammelte civilrechtliche Schriften* III. k. 164. s köv. lap, továbbá 372. 373. és 429 sköv. 1.

³⁾*Umjer*: az 1868. évi *Gerichts-Zeitung* 26. számában.

⁴⁾ *Commentar*, 173. 1.

⁵⁾*Bähr*: *Die preussischen Gesetzentwürfe über die Beilte an Grundvermögen* 150. 1. V. ö. *Achilles* i. m. 26. 1. 24) jegyz. alatt.

⁶⁾A *Grühut*-féle folyóirat III. köt. 156. 1.

Mint hogy pedig a telekkönyvi rendszer mellett a birtok-átadás, mint a dologi szerződés végrehajtásának alakja helyt nem foghat, miután az élők közötti átruházás a tényleges átadás által semmi úton és módon és semmi alakban sem történhet meg, nyilvánvaló, hogy a tulajdonszerzés között a római jog, s a telekkönyvi rendszer közötti különbséget tekintve, a tényleges átadás, s az ebből merített exceptió helyt nem állhat. ¹⁾

Sokkal helyesebb az a nézet, melyet már *Kraintz* ²⁾ megpendített, de nem hirt következetesen keresztül vinni, s melyet újabban *Strohal* helyesebb jogi constructioval fejtett ki, ³⁾ s mely szerint az ingatlan birtokba adása által nem származik dologbeli joga, hanem annak az ügyletnek folytán, melynek következménye a birtokátadása volt az eladó és a vevő között oly kötelmi viszony fejlődik ki, melynek folytán a vevő neki átadott dolog birtoklására, illetve annak megtartására jogosítva van.

Ha *B* megveszi a birtokot *A*, — hol mint annak telekkönyvi tulajdonosától kétségkívül követelheti, hogy az az eladó által a szerződésben elvállalt kötelezettség folytán neki átadassék, s ezt követelheti a nélkül, hogy egyúttal a birtoknak nevére leendő átiratását kérné vagy eszközölné.

Ha tehát a vevő a birtokátadását követelheti a nélkül, hogy a tulajdonjogot nevére kebeleztetné, természetes, hogy e jogát érvényesítheti akkor is, ha a birtok nékie átadatván, azt az eladó tulajdonkeresettel támadja meg; vagyis a közöttük fennálló szerződés folytán az eladóra hárult azon kötelelemnek, mely neki bizonyos jog érvényesítésére nyújtott igényt, e jog megtámadása ellen magát védje.

Vagyis a vevő kifogása nem valamely általa megszerzett dologbeli jogon, hanem a telekkönyvi tulajdonos s közte létrejött kötelmem alapszik, a vevő (*B*) nem azért nem tartozik a telekkönyvi tulajdonosnak a birtokát átadni, mert az nem

¹⁾ V. ö. *Strohal* i. m. 156. Hogy a classicus jog sem találhat erre alkalmazást, l. u. o. 157. s köv. 1.

²⁾ Az österr. Ger. Zeitung 1868. évi 98., 99. számaiban.

³⁾ *Strohal* id. ért. 166. 1.

tekintendő többé tulajdonosnak, hanem azért mert a tulajdonos a köztük létrejött szerződés folytán maga adta át neki a birtokot, hogy azt mint sajátját használja. A vevő birtoklási joga az eladó ellen tisztán személyes jog; miből kifolyólag az csak is ellene, s nem harmadik személyek ellen érvényesíthető. Ha tehát A a B-nek átadott birtok tulajdonjogát C-re átruházta s ez tulajdonjogát bekebelezte a birtokban lévő B ellen tulajdonkeresettel lép fel ez ellen már az előbbi tulajdonos által történt átadással, melyből csak személyes joga származik nem védekezhetik. — Ez ellen ha igénye van csak amannak telekkönyvi joga megtámadására indított perrel léphet fel.

És eként elértünk ama másik, — se fejtegetéseim utósó kérdéséhez t. i. hogy kinek, s mely esetben van joga másnak telekkönyvi jogát megtámadni?

Úgy hiszem legegyszerűbben, s találójában jelzem e részbeni állásponthoz azzal, hogy nézetem szerint egyáltalán nem követelménye a helyes telekkönyvi rendszernek, hogy a közvetlen szerző joga érvénytelenségének megtámadására a polgári jog szerint fennálló általános elévülési időnél, rövidebb határidő tűzessék ki, míg ellenben a helyes telekkönyvi rendszer feltétlen követelményének tartom, hogy harmadik személyek jóhiszeműleg szerzett jogai, jogelődjük jogának semmis vagy megtámadhatlan volta folytán ne érvényteleníthessenek. Ha ez az elv következetesen keresztülvitetik, annyi tér jut a materiális jognak, mennyi a helyes telekkönyvi rendszer korlátai között lehetséges.

Az újabb törvényhozásokban is ezt az irányt látjuk érvényre emelve; de hosszú éveknek kelle lefolynia addig míg az eszmék ez irányban tisztázódtak, s a helyes út, melyen a cél elfog érteni felismertett.

Az első kísérletek a materiális jognak a telekkönyvi rendszerrel való kiegyenlítésén fáradoztak, amannak adván előnyt az utóbbi felett, mely törekvések azután oly nemű intézményeket szültek, mint az osztrák törvény három éves elbirtoklási intézménye, mely torz szülött nálunk ma is hatályban van.

Az osztrák törvény 1467. §-a, mely ezt az intézményt létesítette, először teljesen ingataggá tette a telekkönyvi hitelt mert a legjobb hiszemű szerző jogát bárom évig megtámadhatónak mondja ki azért, mert valamelyik előzőjének joga érvénytelennek mondatott ki; tehát a telekkönyvi tulajdonos jóhiszeműleg szerzett joga 3 évig biztosságot nem élvez; c mellett ebben az intézményben ki van mondva az is, hogy a telekkönyvi tulajdonos három év alatt jogát, minden ellenmondás ellenében elbirtokolja, mi újabb ellenmondást és képtelenséget foglal magában. A törvény kimondja egy helyen, hogy az a tulajdonos, ki a telekkönyvben ilyennek ki van tüntetve, s más helyen mégis azt a tételt állítja fel, hogy ennek 3 évig kell bírnia a tulajdonjogot, hogy azt elbirtokolja, vagy is felállítja azt a képtelenséget, hogy a tulajdonos saját tulajdonjogát birtokolja el. Nem elég ha azt jóhiszeműleg megszerzi, hanem hogy biztos légyénél is kell azt birtokolnia. Az osztrák törvény e helytelen intézménye több helyről támadtatott meg, és méltán,¹⁾ se megtámadások a Lajtlián túl már elérték céljukat, mennyiben a veszély, mely ez intézmény által a telekkönyvi hitelre háramlik, az osztrák új telekkönyvi rendtartás által orvosolva van. E törvény kimondja ugyanis:

Hogy ha a törlési per csupán azon személyek ellen intéztek, kik a telekkönyvi bekebelezés által közvetlenül szereztek meg azt a jogot, melynek kitörlése kéretik, vagy ha a kereset kizárólag a peres felek közötti jogviszonyra vonatkozik, a keresetjog elévülése a magánjognak általános elévülési szabályai szerint bírálendő meg;²⁾

¹⁾ Lásd különösen *Exner*: Das Publicitäts Princip, melyben igen érdekesen vannak az osztrák törvény keletkezésekor uralgó jogi közvélemény, s ez intézmény keletkezésére ható okok előadva., V. ö. *Kraintz*: Die leitenden Principe der bürgerlichen Rechte cziiní értekezésével, az österr. Gerichts Zeitung 1868. évi 98 — 100. s 1869. évi 13. s köv. sz.

²⁾62. §. »Wenn die Lösungsklage gegen diejenigen Personen gerichtet werden soll, welche unmittelbar durch die Einverleibung, auf deren Löschung geklagt wird, Rechte erworben haben, oder von einer Haft befreit worden sind, oder wenn sich die Klage auf solche Verhältnisse stützt, welche unmittelbar zwischen den Kläger und den Geklagten obwalten, so ist die Dauer des Klagrechtes nach den bestehenden civilrechtlichen Bestimmungen über die Verjährung zu beurtheilen.«

ha ellenben a bekebelezés érvénytelenségének kimondása által harmadik személyeknek jogai is érintetnek, az ki ezt megtámadni akarja, a föl folyamodási batáridő alatt a bekebelezés vitás voltát bejelenteni, s legfeljebb további 60 nap alatt keresetét mindazon személyek ellen, kiknek telekkönyvi jogát érvényteleníteni kívánja, beadni tartozik. E határidő lejártá után a bekebelezés érvénye harmadik személyek irányában csak abban az esetben támadható meg, ha azok e bekebelezések érvénye tekintetében nem voltak jóhiszenben.¹⁾ Hasonló elvet találunk a Szász törvényben és az új porosz törvényben is.

A Szász törvény határozottan kimondja, hogy a jogszerűleg szerzett telekkönyvi jog csak akkor támadható meg, ha a bekebelezés semmis vagy megtámadható alapon történt. És ha harmadik személyek időközben jogokat szereztek, e jogok kitörlése csak abban az esetben kérhető, ha azok jogelődjük jogának hamis vagy megtámadható voltáról tudomásal bírtak.²⁾

A porosz törvény hasonlóan kimondja, hogy a tulajdon-

¹⁾ §. 63. »Wer jedoch eine Einverleibung, von deren Bewilligungen Vorschriftmässig verständigt worden ist, auch gegen dritte Personen als ungiltig bestreiten will, bat binnen der Frist, die Ihm zum recourse, gegen deren Bewilligung zukäme, bei dem Grundbuchgerichte die Anmerkung, dass die Einverleibung streitig sei, anzusuchen, und entweder zugleich, oder längstens binnen weiteren 60 Tagen nach Ablauf der Recursfrist die Klage auf Löseliung gegen alle Personen wirklich zu überreichen, welche durch die bestritene Einverleibung ein bücherliches Recht erlangt, oder weitere Einverleibungen oder Vormerkungen darauf erwirkt haben.

Nach ablauf dieser Frist kann auf die Löschung der bestrittener Einverleibung gegen dritte Personen . . . welche bücherliche Rechte darauf erwirkt haben, nur dann erkannt werden, wenn sie sich hinsichtlich der Giltigkeit derselben nicht in guten Glauben befinden.

²⁾ Szász polg. törvénykönyv 278. §. »Ist die Eintragung in Folge eines nichtigen oder anfechtbaren Rechtsgrundes geschehen, so ist der eine Betheiligte gegen den anderen berechtigt die Löschung der Eintragung zu verlangen. Sind dritte Personen als Eigenthümer eingetragen worden, so kann eine Löschung ihrer Eintragung nur verlangt werden, wenn Sie zur Zeit derselben von der Nichtigkeit oder Anfechtbarkeit des Rechtsgrundes der früheren Eintragung Kenntniss haben.

jog átruházása a magánjogban kimondott esetekben¹⁾ megtámadható, de időközben harmadik személyek által visszeteher mellett és a telekkönyv helyességében bizva szerzett jogok érvényben maradnak.²⁾

Mindenütt az az elv van kimondva, melyet fentebb én is a magaménak vallottam, de mindenütt ki van mondva az is, hogy csak is a *jóhiszemű* harmadik szerzők részesülnek védelemben; s itt ismét egy fontos és sokat vitatott kérdés előtt állunk, t. i. annak megállapítása áll előttünk, hogy ki tekintendő a telekkönyvi jogszerzés lényegének szem előtt tartása mellett, jó s illetve roszhiszemű jogszerzőnek.

E részben a leggyakrabban felmerülő és a legtöbb vitát előidézett eset az, hogy ha valaki eladta birtokát, de a vevő tulajdonjogát be nem kebelezte, az eladó ugyanazt a birtokot később másra ruházza át, mely utóbbi szerző az előbbi átruházásról tudomással birt, mind e mellett azonban a tulajdonjogot nevére bekebelezte, vajjon-e tudomása állapítja meg oly roszbiszeműséget, melynél fogva az előbbi vevő az utóbbi szerző bekebelezett tulajdonjogának megtámadására jogosítottnak tekintendő?

Az osztrák törvény nem tartalmaz erre vonatkozólag határozott szabályt, s azért eltérő nézetek is vannak-e kérdésre nézve. Így többek nézete szerint, kik között első helyen *Schuster*³⁾ áll, maga az előbb történt eladás felől való tudomás már megállapítja a roszbiszeműséget. E nézetet osztják az osztrák jogászok közül *Nippel*⁴⁾ és *Füger von Reichtborn*⁵⁾

1) Ilyenek: 1) ha a Lejegyzés alapjául szolgáló okmány hamis, hamisított, vagy nem önjogu személytől eredt; 2) ha a szerző tudta, hogy az eladó nem tulajdonosa az eladott birtoknak; 3) ha a bejegyzés a bejegyzett tiltott cselekménye folytán történt; 4) ha a csődtörvény szerint forog fenn megtámadási ok. — Lásd *Achilles* i. m. 27. lap, 29) jegyz. alatt.

2) §. 9. Es bleiben jedoch die in der Zwischenzeit von dritten Personen gegen Entgelt und im redlichen Glauben an die Richtigkeit des Grundbuchs erworbenen Recht ein Kraft.

3) A *Pratolevera* által kiadott »Materialien« című gyűjtemény VI. kötetében 220. s köv. lapon.

4) Erläuterungen des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches III. köt. 376. s köv. lapon,

magyar jogászok közül pedig *Halmosy*¹⁾ és *Herczegh Mihály*;²⁾ a tekintélyes jogászok többsége azonban az ellenzétet vagy is a mellett van, hogy az utóbbi szerzőnek már előbb szerzett igényéről való tudomása a roszhizeműséget még magában véve meg nem állapítja. E nézetet védik: *Winiwarter*³⁾ *Stubenrauc*,⁴⁾ *Kirchstatter*,⁵⁾ *Unger*,⁶⁾ *Pratobevera*,⁷⁾ *Hoffmann*,⁸⁾ *Strohal*,⁹⁾ *Exner*¹⁰⁾ és mások. Ez a nézet vált uralkodóvá a gyakorlatban is, és valamint a bécsi legfőbb ítélőszék,¹¹⁾ úgy a mi főbb bíróságaink is¹²⁾ következetesen azt az elvet alkalmazzák, hogy az utóbbi szerző tudomása más által előbb szerzett igényről nem képez roszhizeműséget.

És én aként vagyok meggyőződve, hogy-e gyakorlat

⁵⁾Systematische Darstellung der Rechtswirkungen der Einträge in die öffentlichen Bücher. 25. §.

¹⁾A telekkönyvi rendtartás alapelvei 12—13. 1.

²⁾Telekkönyvi rendtartás 209. 1.

³⁾Das österreichisch bürgerliche Beeilt, systematisch dargestellt, III. köt. 205. s köv. lap.

⁴⁾Commentar zum allgemeinen österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche I. köt. 543. 1.

⁵⁾Commentar zum österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche 198 s köv. 1.

⁶⁾Über den Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Königreich Sachsen.

⁷⁾Schuster fentebbi értekezéséhez tett jegyzeteiben.

⁸⁾Zur Lehre vom Titulus und modus acquirendi 34. 1.

⁹⁾Die Eintragungs Theorie nach österr. Recht, (Grünhut folyóirata II. köt. 764. s köv. 1)

¹⁰⁾Das Publicitäts Princip im österreichischen Hypothecenrecht és Rechtserwerb durch Tradition 288. 1. 2) jegyzet alatt.

¹¹⁾Az osztrák legfőbb ítélőszék azonban csak a legújabb időben foglalta el ezt az álláspontot, előbb inkább az ellenkező irány volt uralgó határozataiban (Lásd az erre vonatkozó határozatokat idézve *Kirchstatter* Commentárjában 200. lap, 14) jegyz. alatt), legújabbban azonban határozottan az általunk is védett álláspontot foglalta el, midőn ítéletkönyvébe a következő tételt ígatta be: »Der §. 440 des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches setzt nicht voraus, dass der die Intabulation erwirkende Enverber von der früherer Überlassung derselben Sache an einem anderen keine Kenntniss habe.

¹²⁾L. a dr. Dárday s társai által kiadott Döntvénytar IX, folyamában 273., XII. folyamában 115. és XIII. folyamában 67. lapon közlött határozatokat.

valamint egy részről jogi szempontból teljesen korrekt, s a telekkönyvi rendszer követelményeiből folyó következetesség, úgy más részről teljesen megfelel az osztrák törvény pozitív rendelkezéseinek és a törvényhozás intenczióinak.

Az osztrák törvény 440 §-a ugyanis azt mondja, hogy ha valaki ugyanazt a birtokot egymásután két különböző személyre ruházta át, azt illetendi a tulajdonjog, ki a bekebelezést előbb kérte. Ennyit tartalmaz a törvény s nem többet, nem csatol-e felállított szabályhoz sem feltételt, sem kivételt alóla nem állapít meg, pedig ha a törvény-e szakaszban foglalt esetet csak mint rendszerinti szerzési módot kívánta volna megállapítani, s azt az esetre, ha ez előbbi átruházásról az utóbbi szerző tudomással bírt, alkalmazandónak nem tartotta volna, alig hihető, hogy a szakasz végére azt a néhány szót: »kivéve ha az első szerzőre történt átruházás felől tudomása volt« oda ne illesztette volna, s miután ezt nem tette okszerűen következtethető, hogy e tudomást akadályul nem tekintette.

Ezzel szemben nem helyállók az ellenzetűek érvelései.

Schuster abból indul ki, hogy a mint az eladó a dolog átruházására nézve a szerződést megkötötte, kötelezte magát, hogy azt a szerző fél tulajdonába adja át, ő tehát addig míg az átadás, illetve a bekebelezés meg nem történik, a dolognak csak őrzője, s azt annak nevében bírja, kire azt átruházta, ha erről az utóbbi vevő tudomással bírt, ha tudta, hogy az eladó a dologról többé jóhiszeműleg nem rendelkezhetik, s azt-e tudomása ellenére mégis megveszi, ez által oly roszhiszemű ténnyt követ el, melynél fogva tulajdonjoga megtámadható és érvényteleníthető.¹⁾

Ámde ez érvelés nem áll, mert mindaddig míg az eladó tulajdonjoga a telekkönyvbe be van kebelezve, az nem őrzője, hanem a törvény szerint valóságos tulajdonosa a birtoknak, kit harmadik személynek ilyenek tekinteni jogában áll; a harmadik személy egy a tulajdonos által mással kötött szerződés által kötelezve nincs s azt ha jogot akar szerezni figyelembe venni nem tartozik.²⁾

¹⁾ *Pratobevera*: *Materialien*, VI. k. 220 — 262. 1.

²⁾ V. ö. *Weinwarter* i. m. II. k. 205. lap. — *Stubenrauch* i. m. I. köt. 542. 1.

Hasonlóan nem helyt álló *Nippel* érvelése sem, ki az utóbbi szerző tulajdonjogának megtámadását a kártérítési kötelezettséggel akarja kapcsolatba hozni, s aként érvel, hogy miután az első szerző az által, hogy a reá előbb átruházott dolog, utóbb másnak tulajdonába adatott át, kárt szenved, mely kárnak szándékos okozója az új vevő is, nyilvánvaló, hogy a kár megtérítésére ő is kötelezve van. A teljes kármentesítés pedig aképp eszközöltetik, hogy az előbbi állapot állítatik helyre. *)

Ez érvelés alapul mint tényt épen azt állítja fel, s abból vonja el további következtetéseit, a mi épen a kérdés tárgyát képezi t. i. hogy az utóbbi vevő az által, hogy a dolgot daczára annak, hogy az előbbi vevő igényéről tudomással birt, megveszi, jogellenes tényt követ el. Ez érvelés pedig épen azt nem bizonyítja, hogy-e tény jogellenes lenne, hanem azt mint kétségtelen dolgot veszi, s erre fekteti érveit. Ha tehát ez alap nem áll, a mint hogy nem is áll, megdől az erre fektetett következtetés is. De még ha állana is, ha a fraus megállapítatnék is ebből csak kártérítési kötelelem, de nem a megszerzett tulajdonjog elvesztése származnék. -)

Végre *Füger von Reichtborn* az észjog elveivel látná ellenében állónak a 440. §. oly magyarázatát, mely a kétszeres eladást az utóbbi vevő javára döntené el, az első ellen, ki az adásvétel és átadás által a tulajdont megszerezte.

Úgy hiszszük e nézet czáfolata oly felesleges, mint *Hevcezhé*, ki szintén abból a tévnézetből indul ki, hogy az eladó az eladás s átadás által lemondott tulajdonjogáról, mi ellenkezik a tételes törvénnyel, s ép oly hibás alap, mint a tételes törvény magyarázatával annak szabályai ellen az észjogi elveket tolni előtérbe, a tévedés főoka az ellenzék híveinél általában az, hogy a személyes és dologi jogok és köteleket összezavarják, mi által — mint találóan jegyzi meg *Etrner* — a

¹⁾ *Npptl*: Erleuterungen III. kötet, 379 s köv. 1.

²⁾ V. ö. *Weinwarter* i. m. II. kötet, 206. lap. — *Stubenrauch* i. m. I. köt. 542. 1. — *Exner*: »Rechterwerb durch Tradition«, 288. lap, 2) jegyz. alatt.

félreismert méltányosságnál fogva a dologi jog elveit alapjukban sértik meg.

És mert ez tagadhatlanul így áll, azért akadunk a jóhiszeműség tekintetében hason felfogásra a külföldi törvényekben is.

Leghatározottabb ezek között a porosz törvény, melyben magában a törvény szövegében van kimondva, hogy a szerzőnek egy előbb létrejött jogügyletről való tudomása, melynél fogva valaki az »Auflassung«-ra jogot nyert, a tulajdonszerzés érvénytelenítésére alapul nem szolgál. ¹⁾

A szász törvény s a bajor javaslat magában a törvényben nem tartalmaznak-e részben intézkedéseket, s azért a szász törvénynek, mely szerint az oly jogszerző ellen, ki a tulajdonjog érvénytelen vagy megtámadható alapon történt bejegyzéséről tudomással bír, a jog kitörlése kérethetik nálunk is *Halmosy* ²⁾ és *Herczegh* ³⁾ a fennforgó esetre is alkalmazhatónak vélvén a törvény ez intézkedéseit a roszhiszeműsége nézve általuk elfoglalt, s fentebb említett álláspont helyességének bizonyítéka gyanánt vélik idézhetni. Hogy azonban-e részben mennyire tévedtek legjobban tanúsítja az említett törvényszakasz indokolása, melyben határozottan ki van mondva, hogy az az eset, midőn valaki másnak előbb szerzett kötelmi jogáról tudomással bírt, s a tulajdont mégis megszerzi és javára bekebelezeti, e szakasz körébe vont esetek sorába, vagy is azon esetek közé, melyek folytán a tulajdonjog megtámadható nem tartozik³⁾ Hasonlóan szólnak a bajor javas-

¹⁾ §. 4. »Die Kenntniss des Erwerbers eines Grundstücks von einem älteren Rechtsgeschäft, welches für einem anderem ein Recht auf Auflassung dieses Grundstücks begründet, steht dem Eigenthumserwerb nicht entgegen.

²⁾ *Halmosy*: A telekkönyvi rendtartás alapelvei 12—13. lap.

³⁾ 1873. évi Themis 36 számában.

³⁾ . . . »dass durch die Vorschrift des gegenwärtigen §. keineswegs etwa ausgesprochen worden ist, es könne dann, wenn Jemand ein Immobile gekauft habe, und als Eigenthümer eingetragen worden sei, von Demjenigen, welcher das Immobile früher gekauft hat, in Beziehung darauf, dass der zweite Käufer von dem ersten Kaufe Kenntniss gehabt habe, auf Herausgabe des Immobiles geklagt werden. Denn dieser Pall

lat indokai is,¹⁾ s hason alapon áll a mecklenburgi törvény is.²⁾

És ezt az álláspontot alig lehet nem osztani, ha tisztába állítjuk magunk elé a kérdést és a telekkönyvi publicitás követelményeit.

Tekintsük csak elfogulatlanul jogi szempontból a helyzetet. A törvény kimondja, hogy jogosítva van, és csak is az van jogosítva a tulajdonjogát átruházására, ki a telekkönyvben tulajdonosként van bejegyezve, az tehát, ki ettől a tulajdonjogot megszerzi a törvény által tulajdonosnak kijelölt s egyedül csak tulajdonosként tekinthető egyéntől szerzi meg azt. Azt, hogy egy harmadik személyes jogáról tudomással birtok jog megtámadására alapul venni, valóságos zűrzavarát idézné elő a jogfogalmaknak, pedig ha a törvény helyes alapokon nyugszik, az elvek alkalmazásában is következetesnek kell lennie. És vájjon következetesek-e az ellenzet védői? — bizonyára: nem. Nem akarom azoknak a visszásságoknak tarka képét feltárni, mely a fentebbi elvnek a kötelmi jogokra való következetes alkalmazása folytán élénk tárulna, hanem csak szorosan a felvett tárgyhoz tartozó dologbeli jogok körében maradok, a következetlenség itt is meggyőzően jelentkezik. Ha ugyanis következetesek akarunk maradni ugyanazt az elvet, melyet a tulajdonjogra alkalmazunk, kell alkalmaznunk a többi dologbeli jogokra tehát a zálogjogra is, s van a ki a zálogjog elsőbbségét ne a bekebelezésért kellőleg felszerelve beadott kérvény beadásától számítaná? Van-e ki oly törvényt tartana helyesnek, melyben a bekebelezett zálogjog megtámadható lenne azért, mert a zálogszerző tudta, hogy a tulajdonos előbb) már másnak engedett zálogjogot, ki most kielégítést azért nem kaphat, mert a másik által megelőztetett. — Úgy hiszem, hogy ezt az elvet senki sem fogná védeni;

ist unter die Bestimmungen des gegenwärtigen §. nicht zu subsummiren.« Motive zum §. 278. Y. ö. *Siebenharr* Commentar I. k. 285. I.

¹⁾ Motive zum §. 78. 38. I.

²⁾ Jóllehet e törvény is megengedi a bejegyzés megtámadását roszhiszeműség alapján, de nem tekinti ilyennek a kétszeri eladást — illetve a második vevő jogát. — V. ö. a porosz javaslat indokolásával *Wernermét* i. m. II. r. 15. lap.

pedig a helyzet ugyanaz itt is mint a tulajdonjognál. Dologbeli jogot szerez mindkét esetben attól, ki azzal a dologgal, melyre azt megszerezte, rendelkezni törvény szerint jogosítva van, tudomásával bir annak, hogy már más előbb szerzett ily joghoz igényt, melyet már most nem érvényesíthet. Vagy ha az, ki a tulajdont szerzi meg, tudja, hogy már arra a birtokra, melyre a tulajdonjogot szerzett zálogjoghoz igényt szerzett, s ő mégis megszerzi a tulajdont s ez által azt, hogy amaz zálogjogát érvényesíthesse, lehetlenné teszi. Hol van ott a jogosság és következetesség, hol a helyzeti ez azonossága mellett, mégis az egyik szerző roszhiszeműnek, és szerzett joga megtámadhatóak mondatik ki, és a másiké nem?

Szóval jogi szempontból az ellenzetűek álláspontja alig indokolható, s azoknál is, kik-e téren állanak inkább a félreismert ethikai szempont volt irány adó, még ha ezt be nem vallják is, s jogi szempontból kísértik meg álláspontjuk védelmét; s ennek tulajdonítható, hogy oly jeles jogászok, mint *Schuster* és *Flippel* oly tarthatlan jogi deductiókkal állottak elő, mint fentebb kimutattuk.

Hogy az ellenzetnél főleg az ethikai szempontok a döntők, legjobban kitűnt a porosz törvény törvényhozási tárgyalásánál, hol a törvény kiválólag-e szempontból támadtatott meg,¹⁾ azonban — mint *Förster* a kormány képviselője helyesen megjegyezte a szónokok általában abból a szempontból indultak ki, hogy az első szerző igen becsületes ember, a második pedig csaló.²⁾ Pedig ez sem áll feltétlenül, épen úgy lehetséges az ellenkező is. *A* például megveszi *B* birtokát, de ez azt nem íratván át a maga nevére, *B* ugyanazt a birtokot eladta *6*-nek, ki nevére át is íratta. *A* ezt tudta, de hallgatott, mert a föld ára lejobb szólván, örült, hogy ez után megszabadul azonban — mint ez nálunk mindennapi eset — egy szerencsés termés ismét felszöktetvén a föld árát, *A* előlép s azon az alapon, hogy *C* az ő előbb szerzett igényéről tudomással bírt annak tulajdonjogát megtámadja. Kérdem kit véd ez esetben

¹⁾ L. az urak háza bizottságának jelentését *Werner* i. művében II. r. 50. lap. továbbá különösen gróf *Rittberg-neck* (U. o. 75. lap), gróf *Lippé*-nek (u. o. 82. lap) dr. *Gotszler*-nek (u. o. 90. 1.) beszédeit.

²⁾ *Förster* hatásos beszédét lásd *Werner* i. in. II. r. 72. lap.

az ethikai szempont. Több számos hason esetet hozhatnék fel, melyek azt tanúsítanak, hogy még az erkölcsi szempont sem indokolja mindig az ellenzézetet. De utójára a sentimentalismusnak a törvényhozó előtt döntőnek lenni nem szabad. Az a törvény, mely oly biztosságot állít fel a jogszerzésre, minőt a telekkönyvi rendszer nyújt, az bizonyára kellő figyelemmel van az erkölcsi igényekre is, de azért, mert valaki jogai érvényesítését elmulasztja, annak kedvéért halomra dönteni a törvény alapelvét, melynek mélyen ható közgazdasági érdekek adtak életet, annál is inkább megbocsájthatlan következetlenség lenne, mert — mint bölcsen mondja *Puchta* — az ethika elleni vétségeket a magán forgalom terén megakadályozni nem a jog feladata.¹⁾

A következetesség azt kívánja, hogy a szenvedett sérelem orvoslása ne a szerzett dologbeli jog megsemmisítésében álljon, hanem orvosoltassék az azon úton, a melyet erre a törvény fenn hagy, a sérelem a kötelmi viszony megsértéséből származott, ha ebből az illetőre kár háramlóit követelje azt annak utján, de-e kártérítés nem állhat a törvény szerint szerzett dologbeli jog megsemmisítésében. -)

Természetesen más eset forog fenn akkor, s ha az eladó és a második szerző között bűnös összejátszás bizonyul be. Ez ellen a fenyítő út, vagy mennyiben a polgári eljárásban szabályozva van az actio pauliana útja áll nyitva, s így e kérdés nem a telekkönyvi rendszer és jogszerzés körébe tartozik.

A dolgok-e helyzete mellett önkényt az a kérdés merül fel, melyek tehát azok az esetek, melyekben a telekkönyvi jog a jogszerző roszhizemúsége folytán megtámadható? Nézetem szerint ennek akkor van helye, ha a jogszerző jogelődje jogának érvénytelen volta felől tudomással bírt, vagy is ha tudta, hogy annak joga, kitől telekkönyvi jogot szerzett, nem nyugszik helyes alapon. Ily eset lenne p. o. ha valaki tudta, hogy

¹⁾ L. *Puchta*: Über das Verhältnis« des Rechts zur Sitte (Vorlesungen über das heutige römische Recht I. k. 20. §.) V. ö. *Hübner*: Die Reformen auf dem Gebiete des Immobilien Sachenrechts 13.1.

²⁾ V. ö. a szász törvény 279. §-ára vonatkozó indokolással és *Siebenharr* Commentar I. köt. 287. lap, továbbá *Hübner* fentebbi művének idézett helyével.

jogelődje hamis szerződés alapján jutott a telekkönybe vagy hogy olyantól vette a birtokot, ki nem bírt rendelkezési képességgel, vagy ki nem volt a birtok tulajdonosa, p. o. hogy nem az a Nagy János tulajdonosa a birtoknak, ki azt eladta, hanem egy másik hasonló nevű egyén. Ily esetben kétségen kívül van roszhiszeműség, még pedig oly roszhiszeműség, mely magát a szerzést teszi érvénytelenné; ámde ez esetekben a rosz hiszeműség nem egy az előző és a harmadik személy között fennálló személyes viszony tudomásában, mely a dologbeli jogtól független, hanem abban rejlik, hogy a szerző tudomással birt, hogy előzőjének dologbeli joga érvénytelenül szereztetett vagy nem is létezik.

Ha így állítjuk fel a roszhiszeműséget, következetesek is leszünk, mert egyenlő mértékkel mérünk a dologbeli jogok minden nemeinél, épen úgy érvénytelen lesz ezekben az esetekben a szerzett zálog- vagy szolgálmi jog, mint a tulajdonjog, mert a szerző annak birt tudomásával, hogy az a dologbeli jog, a melyre ő jogát szerezte nem létezett vagy érvénytelen volt. Ez az elv egyez meg a helyes telekkönyvi rendszerrel, mely elveket, ha a rendszer életrevalóságát biztosítani kívánjuk, feláldoznunk s következetlenségbe esni nem szabad azért, hogy oly személyeket védjünk meg, kik jogaikat érvényesíteni elmulasztották. Ez irány mellett épen az a törvény venné őket pártolásába, melyet mellőztek, és pártolná oly sérelem miatt, melyet azért szenvedtek, mert e törvényt mellőzték, és pártfogás épen olyanokkal szemben fogna alkalmaztatni, kik jogaikat szorosan a törvény rendeletének megfelelően szerezték. Ez a helyes irányban való haladás helyett, visszalépés lenne, melyet a mai érdekeket felfogni bíró törvényhozásnak nem szabad szem elől tévesztenie.

Láttuk, hogy az ingatlanok átruházásának nyilvánossága és az átruházás tényének maradandóvá és biztossá tétele — mondhatni, az emberi természetben gyökerezik, mely ösztönszerűleg nyert kifejezést minden nép fejlődésének legkezdetlegesebb szakában is. Láttuk azt is, hogy e nyilvánosságot az idegen jog felvétele helyéből csak egyelőre volt képes kiszorítani, s az a kor viszonyai szerint változott alakban — a telekkönyvi intézményben — új erővel lépett

fel. Ez a természetszerű fejlődés, melynek természetszerű következménye csak a megkezdett úton való haladás lehet, a reform csak is az intézmény fejlesztésében és következetes alkalmazásában állhat. A helyes törvényhozás irányának, másnak lennie nem szabad; mert a törvényhozásnak hivatása az életrevaló eszmék állandósítása s rendszeres alakbaöntése, azok elnyomása hiú mű, melynek létjoga nincs, s azért tartós életre, arra, hogy átmenjen a nép közérületébe nem számíthat. A nagy eszme nem engedi megölni magát. »Az eszmék — mint találóan mondja halhatlan Eötvösünk — Anteus természetével bírnak, s valahányszor lesújtanak új alakot s véle új erőt nyernek.«¹⁾ Ez volt sorsa a tulajdonjogszerzés nyilvánossága eszméjének is.

¹⁾ Gondolatok 240. lap.

BERTHA SÁNDOR

EMLÉKEZETE.

TÓTH LŐRINCZ

R. TAGTÓL.

(Olvastott a M. Tud. Akadémia 1877. május 28-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1877.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)

Bertha Sándor emlékezete.

T. Akadémia!

Folyó 1877-ik évi február 4-ikén hajtotta tisztos fejét örök álomra Bertha Sándor, a magyar t. akadémiának 1839. nov. 23-ika óta, és így egyik legrégebb levelező tagja, fennállása kezdetétől 1853-ik évig ügyésze és 1853-tól 1869-ig, midőn az akadémiai pénztár kezelését a magyar földhitelintézet vette át, pénztári ellenőre; m. kir. tiszteletbeli miniszteri tanácsos s a Szent István rend lovagja, — azon életkorban, midőn a fáradt, az élet örömeit s fájdalmait bőségesen átélvezett s átszenvedett ember már teljes megnyugvással, majdnem vágyva várja az óra zengését, mely őt e zaklatott, izgalmas földi pályáról, egymás után elköltözött társaihoz szólítja. Mert boldogult barátunk, mint kimeríthetlen humorával mondani szokta, már halála előtt egy évvel megszűnt »hetvenkedni«, azaz: túllépte életének nyolczvanadik évét, mennyit elérni, és főleg oly üde, élénk szellem, s nagy részben ép testi egészség birtokában érne el, csak igen keveseknek adatott,

Ő betöltötte az élet célját, híven teljesítette emberi, hazafiui, családtyai kötelmeit, sokat fáradozott a közügyek szolgálatában, felnevelte gyermekeit és becsületes munkájával, s okos takarékoságával anyagi jólétet biztosított nógrádmegyei születésű Baloghy úrhölgytől származott gyermekeinek. S ezen megnyugtató öntudatban, a bölcsnek nemes és szép nyugalomával várta halálát, nem félve a kaszás vendégtől, sőt gyakran vidám kedélylyel élczelve a »gonoszoknak és gyáva

szíveknek rettenetes vázkép« fölött, s példájával igazolva Berzsenyink ismert sorait:

Az erősek mosolyogva néznek
 Porfedelük oszlatójára,
 A jámborok békés szívvel dőlnek
 A bús cziprusz szent árnyékára.
 A böles nyugodt elmével búcsúzik
 E játékszín álarczjától. —

Ő, philosoplusi magasságból szemlélte már, díszes visszavonultságában, az élet tarka, zavaros hullámain, a hangyasereget, mely tusakodva tolong sírja partjain« és silány béka-egérharcznak tekintett sok mindent, a mire az apró napi érdekek vadászai oly nagy fontosságot helyeznek. — Úgy élt, hogy életét visszaélni ne bánná; s a sirontúli jövőnek, legyen álm, legyen bíró, bátran lépett elébe, mondván: »mert ha bíró: nem furdal vád; mert ha álm: nyugalmat ad.«

Élete végén, midőn megszokott karszékében a hírlapokat, mindenkor ernyedetlenül élénk részvétellel s a classicusokat az örökifjú lélek élvezetével olvasgatá, — vidám kedélyhangulattal írta meg rövid önélet-rajzát, melyet emlékbeszéd helyett óhajtott az akadémia összes ülésében felolvasztatni, s mely, míg egy részről engemet, hű barátját és tisztelőjét, felment attól, hogy általam készített életrajzát adjam, s csak némi kiegészítés és jellemzés szerepét hagyja fel számomra, egyszersmind hű képét mutatja fel úgy eszmejárásának, mint írmodorának, meleg emberszeretetének s azon vidám, élénk, jószágos humornak, mely Bertka Sándort, a kedves társalgót s ügyes elbeszélőt, kitűnően jellemző, őt, ki talpraesett, jó ízű adomákat nemcsak hasonlíthatlanul tudott előadni, hanem teremtett is, mint egészséges, nemes gyümölcsfa hozza dús termését s osztja széjjel zamatos, tápláló áldását.

Ezen erő s vidámság, ezen ritka testi és szellemi épség feltűnő sajátása volt a kedves öreg úrnak. Ő, vén létére, fiatal volt, míg annyi fiatal, testi és lelki vénségben szenved. Kitartó jó kedélye, az élet sújtó csapásai közt is, melyekből neki is, mint mindenkinek, kijutott a maga része, vidító déli éghez volt hasonló, mint a régi görögöké, mely folyton mosolygó alakokat mutat, míg a rózsz kedv, a sötét véralkat, mint borús,

sötét, durva éjszak, csak hideg s madárdaltól nem zengő fenyeseket, és silány mohokat. — Szerencsés véralkatán kívül, mely a kedvező természet adománya, hasznos munkában átélt évek emléken pihenő, nyugodt lelkiismeret, szünetlen szellemi foglalkodás, olvasás, testi egészségének rendszeres mozgás, következetesen fenntartott bölcs mértékletesség, s hideg víz folytonos használata általi gondos ápolása élte végéig, voltak azon tényezők, melyek ritka épségét legkésőbb korig megóvták s kedélyét örök ifjúságban tartották. A »mens sana in corpore sano« — megtestesülése. — »Tiszta lélekkel s megelégedéssel látta csűrében keze műve bérét.«

Bertha Sándor, ezen kitűnő testi és szellemi erővel, kora ifjúságától fogva élénk és sikeres részt vett a közügyekben; a hazai legjobb szellemi és anyagi vállalatok hű szolgálatában élte le napjait; s mily híven és ügyesen töltötte be helyét a közhasznúság terén, bizonyítja azon szeretet és nagyrabecsülés, melylyel iránta hazánk egyik legnagyobbja, a mi világító tornyunk, a reformok atyja, gr. Széchenyi István, kinek éveken át, Tasner Antallal együtt, kedvelt szárnysegéde volt magasröptű útjain, az 1825—7-iki országgyűléstől kezdve a döblingi siralomházig, hol e nemesnek, mint a Kaukáz szírtjéhez lánccolt Prométheusznek, a hazáért érzett nagy fájdalom saskeselyűje tépte naponta máját, mely éjente újra kinőtt, — folyton s változatlanul viseltetett, mint ezt önéletírása bővebben fogja részletezni. — Széchenyi halhatatlan műveinél, melylyek, mint érez hangú, óriási csalogány, ébresztették fel trespeteg álmából a nemzetet, hű segéde, s főleg nyelvi tekintetben, melyet gr. Széchenyi kezdetben nem bírt még teljesen s tökéletesen, a merész újíto Helmecezyvel, ennél kevesbbé merész, hasznos tanácsadója volt. S ezen hű szolgálatai érdemeinek dús koszorújában hervadhatlan öröközldet képeznek. — Különösen a Fáy András által alapított első hazai takarékpénztárnál évtizedekig viselt választmányi tagságot, midőn még napi díjak nem jöttek divatba, s a munkások jutalma nem más volt, mint a becsületesen teljesített kötelesség öntudata. Hasonló buzgalommal vett részt egyháza dolgainak vezetésében is, melynek presbytere, s iskolai bizottmányának tagja volt — valamint

a Szondy-Kenesey-féle alapítványnak 1851-től fogva egyik hű kezelője.

Mint ügyvéd, ezen előkelő és fontos osztálynak azon tagjai közé tartozott, kiket »táblai ügyvédek« neve alatt ismer a magyar törvénykezés története, kik, csak igen kevés kivétellel, önzetlenül, szeplőtelenül, szép hivatásuk nemes tudatában, száz meg száz veszélyben forgó, bajokkal küzködő, — egyenes és becsületes útmutatásra s védelemre szorult magyar embernek adtak jó tanácsot, kik a számlairás újabban importált nemes művészetét még nem ismerték, s nem egyszer nagy vagyonokat s uradalmakat mentettek meg alapos törvénytudományuk s becsületes, lelkes eljárásuk által a hozzájuk járulók részére, miért alig volt sokszor más jutalom, mint egy hálás kézszerítés. — A folytonos szorgalmas és ügyes munkának azonban meg volt anyagi sikere is, és az önzetlen, húzavonát nem ismerő becsületes ügyvéd, nem rögtönözve, egy éj folytán kipúposodó gomba módjára, — mint ma oly sokan — hanem lassankint, fokról fokra haladva, hangyaszorgalommal oly jólétre emelkedett, mely lehetővé tette, hogy aggkorát tisztas kényelem környezze s módja legyen a hazai vállalatokat nemcsak szóval, de tettel is előmozdítani s gyarapítani. — Ezen önzetlen s becsületes működésének nyilvános elismerését találta abban, hogy szegények ügyvédévé neveztetett a kir. curiánál, miben nagyobb öröme telt, mintha fenyesh állású királyi vagy alapítványi ügyészszé lett volna ki nevezve. Nem tartozott ő azon egyoldalú, vaskalapos ügyvédek közé, kiket Erdélyi, Macaulay után, Verulami Bacó életrajzában az angol Cokeról szólva, jellemez, mely jellemzésnek kiemelt vonásai: beszokottság a formák gépiességébe, minden újítás gyűlölése, tények bálványozása eszmék ellenében, csökönyös konokság a meggyőződésben, vakmerőség az állításokban, száraz józanság gondolatok nélkül, pedáns szabatosság ízlés nélkül. Ű nála e sovány ténylegesség nem rontotta meg a magasabb bölcsészi felfogást, az anyagi igazságot nem szerette megölni formaságok miatt, s részeket emelni ki az egésznek kárával; a vitában emberséges s okoknak engedő volt, nem erőltette, hogy övé legyen az utolsó szó s a szárazságot elmésséggel fűszerezte.

Későbbben, mint bíró, és pedig fizetéstelen helyettes bírója a hét-személyes táblának, leginkább a k. cúria büntető tanácsánál vevén részt, felfogásában s eljárásában, a megkérgesedett keblű criminalisták túlszigora helyett, mindenkor meleg emberszeretet és pszichológiai tapintat voltak vezérei, s a nélkül, hogy a törvény határozott szabályaitól megvonta volna a tartozott bírói engedelmességet, sohasem tévesztette szeme elől, hogy a »summumius« gyakran »summa injuriává« lehet; — sohasem tudott megnyugodni abban emberszerető jó leikével, hogy míg gyakran a börzék s bankok és részvénytársaságok hősei, a dúsgazdag pénzemberek, a törvény súlya alá nem vonható furfangok alkalmazásával, százezreket büntetlenül rabolnak — a mire nem egy példát mutat a legújabb civilisatio története — addig a pusztáknak neveletlen, s a tulajdonjogról tisztáit fogalmakkal nem bíró szilaj fia túlszigorú büntetést szenvedjen, gyakran szükség-parancsolta kihágásaiért. Ő mindenkor a szelídebb magyarázatra, az enyhébb büntetésre szavazott oly esetben, hol átkodott gonoszságot, romlott lelket nem talált, s az ész szigorú Ítéletét, a törvény szomorú kénytelenségét az emberileg érző szív sugallatával öszhangba hozni törekedett egész bírói pályáján. Kötelességének tartotta mindenkit jónak s becsületesnek hinni, míg az ellenkező bizonyítva nincs, ellentétben azon igen okos emberekkel, kik, hogy a kellő óvatosság elmulasztása miatt kedves énjük valamiképp kárt ne szenvedjen, mindenkit a priori gazembernek tartanak. Mindenkor híven követte széplelkű Kölcseynk tanácsát: »örömeid s keserveid közt szünetlen szeretettel viseltessél az emberiséghez, melynek kebeléből az erény magvai még soha ki nem száradtak«; — e miatt nem egyszer kárt is vallott azon egyesek részéről, kiknél e mag kiszáradt, — de emberszerető elveiről azért le nem mondott soha. — A megkérgesedett practicusok s a takarékpénztári kikölcsonzó választmány tagjai gyakran bámulva, csaknem elszörnyedve hallgatták naiv hitét az emberi becsületben, az adott ígéret szentségében. De nekem mindig rokonszenvesebb azon ember, ki, mint Bertka, lehetetlennek tartja s hinni nem akarja, hogy valaki készakarva embertársát meggyilkolja, vagy, végszükség esetén kívül, annak éléstárát feltörje, vagy adott kötelességét, lehet-

lenség esetén kívül, ne teljesítse, mint azon hideg számító s gyanakodó, ki mindenkiről rosztat tévén fel, minden jámbor utast, kivel alkonyat után találkozik, haramiának hisz, s revolverrel fogad, s az éhező koldustól megtagadja a fillért, attól tartva, hogy azt korcsmába viszi.

Mint magyar politikus és jogász, általában, egészen a régi gárda, s a reformáló haladás, de az óvatos és meggondoló, s főleg a magyar nemzeti külön érdekeket és sajátságokat figyelembe vevő eljárás embere volt, azon iskoláé, melynél: vezérszó — ildom, s a zászlón: »előre!« — Az úgy nevezett »gravaminális politika« küzdelmei közt töltvén ifjúságát, a pozsonyi 1825⁷-iki, 30-iki s 3²/₆ iki országgyűléseken, melyek vezér tagjaival benső összeköttetésben állott s részint naplót írta, annak leikébe vésett reminiscentiáit soha le nem vetkőzte, s országgyűlési élményeiről mindig ifjúi hévvel s lelkesedéssel beszélt. — De kit is ne villanyoznának fel e szép, e ragyogó visszaemlékezések a pozsonyi országházból, ha ott, szépre, jóra fogékony ifjú lélekkel, együtt lelkesülő, a hazáért s szabadságért vele együtt égő s élni halni kész fiatal társaival jelen volt, ha résztvett az éljenek dörgésében, melyek a hazafi-párt kitűnőbb szónokait, a kormány üldözéseivel szemközt, jutalmazták, s a roszaló pisszegésekben és morgásokban, melyek az udvaroncok, a bérenczek képmutató, vagy épen elbizakodottan szemtelen nyilatkozatait kísérték; ha segített megírni a magasztaló ódákat a jók és jelesek egyedül lehetséges jutalmazására s büntető gúnyverseket a csak ritkán csatlódó közvélemény által sújtott utasításszegők s hátramenők megbélyegzésére? ha ott mozgott a haza ünnepeltjeinek lépkeitől hangzó sétatéren s a szép liget árnyas útain Nagy Pál, Kölcsey, Deák, Pázmándy, Borsiczky, Klauzál, Beöthy Ödön s társaik oldalánál, lesve ajkaikról a hazafiság s politikai bölcseség ékes igéit? — ha szavalva állott valaha a Hollinger-féle kávéház tekeasztalán, tapsoló társaktól környezve, vagy legalább tapsolva hallgatta az ifjúság vezértagjainak buzgító felhívásait, kétségkívül tökéletlen, de mégis némi surrogátumát az akkor elnyomott sajtó-szabadságnak? — Oh, ti kedves napjai az ifjúi lelkesülés édes, boldogító, olykor tévutakra s túlságokra is vezető, de mindenkor inegbo-

csátható, mert nemes forrásból fakadó mámorának, felejthet-e valaha titeket, a ki varázskelyhetek nectárcseppjeit ízlelé? — Bertha Sándor is, bár azon posonyi országgyűléseken, melyeken főképen virágzott a lelkesedés előfája, 1825-től 1840-ig, már haladottabb ifjú s részint férfikorában volt, — teljes mértékben vett részt az ifjúság szép lelkesülésében, de sohasem annak kicsapongásaiban. — Azonban higgadt elmélkedés és gr. Széchenyivel szoros kapcsolata a bár nagyszabású, de mindig óvatos és a nemzeti szükségek által indokolt reformok barátjává, és a rendszeretlen kapkodás, meg gondolatlan újítások s a nemzeti geniussal ellenkező, idegen ízű rögtönzések határozott ellenévé képezte őt. — Nem szerette az olyan codificatiót, mely a nemzeti élet gyökereiről letépve, a történeti alapokat s kegyeleteket mellőzve, az idegen majmolásába uleli kedvét, s épen, mert gyökérteleu és alaptalan, a legelső hideg légáramlás hatása alatt elhaló üveg-házi növényhez, vagy az első szellő érintésére összeroskadó kártyavárhoz hasonló. — Nem telt kedve az esi magyar faj létét s erejét véleménye szerint veszélyeztető örökösödési törvényben s családi jogban. Nem nézhette az újabb korban guymosoly nélkül az olyan esküdszékot, mely azon kérdésre: N. N. követett-e el rágalmat? »igennel,« s a másik kérdésre: N. N. bűnös-e? — »nemmel« felel. — Nem helyeselhetta az olyan választási törvényt, mely az értetlen tömeget politikai jogok gyakorlatára híván meg, az Írni s olvasni sem tudó oláh paraszt koponyáját e tekintetben egyenlő jogúnak, s érvényűnek tekinti Deák Ferencz bölcs fejével, s a politikai józanság győzelmét lehetlenné, a valódi többséget illusoriussá teszi az által, hogy választói jogot ad olyanok kezébe, kiket, értetlenségük folytán, nagyszájú izgatok, a nép nevében, épen a nép jól értett érdekeinek megrontására vezethetnek. A sajtó áldásait nagyrabecsülte s örömmel élvezte: de undorral fordult el a hatodik nagyhatalom szennyos körmeitől, ha azok a becsületet, a családi élet szentségét s titkait marczangolták, s rüt önzésnek és czimboraságnak szolgáltak fegyverül sat. Ezzel azonban nem azt akarom mondani, hogy ő, Széchenyi hú tanítványa, az említett nagy eszméket s intézményeket elvileg nem méltányolta, hanem hogy azok valósításának lehetőségét

s hasznosságát a magyar nemzeti viszonyok, szükségek s országos állapotok mérlegére vetette, s különszerű, más nemzetek állami viszonyaitól és szükségeitől eltérő körülményeink tekintetbe vételével bírálta meg, vagy a vonatkozó törvények hibás és gyakorlatiatlan formulázását roszalta. Nem szerette, hogy Széchenyije vetését felverje a konkoly, s épületének alapjait szétszedjék a rász számítók. — Szentség volt előtte a cél, melyet Széchenyi, nagy szabású s gyökeres reformjai mellett, melyekkel hadat izent a régi Magyarország vészterhes hibáinak, soha szem elől nem tévesztett: »a nemzet sajátságait, mint ereklyét, megőrizni és szeplőtlen minőségben kifejtteni s nemesíteni.«

Az öreg hazafinak ilyenén egyéniségére némely fiatal doctoraink, kiknek szótárából a kegyelet és nemzetiség fogalmi jóformán ki vannak törölve, magas szemöldü megvetéssel fognak talán tekinteni, s úgy fognak lenézni reá mind azon apró J. J. Rousseauink, Börnéink, Heinéink is, kik tekintélyeket nem ismernek, s a születésen és vagyonon alapuló aristocrátiát már nemcsak történeti előjogaitól, — hanem az emberi természetén s viszonyokon nyugvó előnyeiktől is megakarnák fosztani. A talán kevesbbé tudós, de magyarabb elemek azonban, kik a tudomány úgynevezett »európai színvonala« mellett a magyar nemzeti speciális érdekeket s kegyeleteket is számba szokták venni, kétségen kívül tisztelni fogják a 80 éves magyar jogásznak s politikusnak ilyen meggyőződését, melynek ő az előttem fekvő önéletírásban is kifejezést ad, s tisztelni lójják azon férfiu kegyeletét a valódi aristocrazia iránt is, kinek szerencséje volt gr. Széchenyi István, Teleki József, Au drássy György, Károlyi György, Dessewffy Emil s társaik közelében meggyőződni, hogy a születési nemességgel valódi nemesség, s nagyobb mérvü gazdagsággal nagyobb fokú áldozatkészség lehet összekötve, ha belőle elhibázott nevelés léha, külföldieskedő, kéj vadász korcsot nem csinál, ha keblében élve marad azon nemes szikra, vérében azon fényes zománcz, melynek kifejezése a »noblesse oblige.«

Az akadémia irányában nem mint kitünőbb író — mert az irodalmi nagyobb terjedelmü működéstől, melyre pedig ész, tehetség és toll nála ép úgy nem hiányoztak, mint Bártfay Lászlónál, kinek irodalmi körét Toldynk oly érdekesen ismer-

tette, — elvonták az élet gyakorlati és kötelességszerű foglalatosságai, — hanem mint akadémiai ügyész s későbbben pénztári bíró és gondos ellenőr, szerzett érdemeket. Az akadémiának kezdetől fogva ügyésze, s a kikölcsonzéseknel jogi tanácsadója volt; midőn pedig Helmeczy Mihálynak 1852. év decz. 1-jén bekövetkezett halála s Bártfay László addigi ellenőrnek rövid kezelése után 1853-ban én bízattam meg a m. akadémia folyton gyarapodó pénztárának évről évre több munkát s időt igénybe vevő kezelésével, — mihez 1860-tól fogva az akadémiai palota építésének gondjai s erre vonatkozó nagyszerű levelezés terhei járultak: ő, Bártfay László helyébe, ki az ellenőrzés tisztét, melyet hosszabb ideig viselt Helmeczy oldalánál, továbbra el nem vállalta, ellenőrré neveztetett, s e minőségben 15 évig szolgált velem együtt, dicsőült elnökeink, gr. Teleky József és gr. Dessewffy Emil élénk részvéte, s a legkisebb részletekig terjedő útmutatása mellett, a kereskedői s könyvvezetői szakképzettség hiányát ügyszeretettel s önzetlen buzgalommal pótolva, míg nem a már elviselhetlen tehertől a magyar földhitelintézetnek ezen gondokat elvállaló hazafisága mentett fel bennünket. Ha az oly korán elhunyt gr. Dessewffy Emil s az elnöki széken társa, b. Eötvös József élének, ők tehetnének bizonyoságot, mily roppant munkába s gondba került az ezernyi aláírási ívek beszédese és felszámolása, az ezzel járó levelezés, a begyűlt pénzek nyugtázása, elhelyezése s az elnöki utalványozott sok ágú czélokra fordítása. Annyi munkát, mennyit másutt egész bureau végez, egy pár ember végezte éveken át. — Gróf Dessewffy Emil, a ki évekig majdnem kizárólag akadémiaink ügyeinek élt s mindenre személyesen intéző s ellenőrző befolyást gyakorolt, azon szép elégtelt adta nekünk, hogy egy alkalommal az akadémiai nagygyűlési lakomán, mint oly pénztár-kezelőként emelte poharát, »kik ha a számvitel kereskedelmi alakzatait nem ismerik is, de az akadémiai pénztár kulcsait szívükben hordozzák«. — Különösen pedig a bérházépítési pénztárt, s a Széchenyi emlékpénztárát Bertha Sándor kezelte és adta át.

Akadémiai tudományos foglalkodásából, a Verbőczy Hármaskönyvének 1840. szept. 3-ikán Fogarasi János r. t. által indítványozott, s a tizenegyedik nagygyűlés által elren-

delt fordításában való munkás és buzgó részvétét emelhetem ki, melyben Fogarasival, Szalay Lászlóval, Erdyvel és velem osztozott. Ő, mint régi szabású magyar jogtudós, Verbőczy Hármaskönyvét, melyet, sok másokkal együtt, »avas obseurításnak« neveztem én is fiatal koromban, most pedig, megismerkedve a középkori codificationalis kísérletekkel, s hasonlítva ezeket nagyesszű Verbőczynek méltó büszkeségünkre való művével, inkább zamatos ó-bornak neveznék ma, s melyet Bertha egykori főnöke, s az enyém is, a nagyhírű táblai ügyvéd, Kubinyi Miklós, minden törvényszünet alatt, a Decisiókkal együtt, ismételve átolvasott s végig tanúit, s mely utóbbinak Kubinyi gazdag jegyzeteivel ellátott példánya máig is birtokomban van, — mint a magyar nemzeti jogtudomány főforrását, igen magasra értékelte, s nagy előszeretettel és szerencsés műszo alkotói tehetséggel fordította.

A Corpus Juris s a régi magyar jog egészséges alapelvei iránt érzett kegyelet jövőn szóba, melyeket sokan az európai színvonalon álló urak közül csak souverain fitymálással emlegetnek, — szabad legyen ez alkalommal, midőn egy régi magyar jogtudós emlékezetét ünnepeljük, ez érdekes tárgyban, némi megjegyzéseket kockáztatnom. Bocsánatot kell kérnem t. Akadémia, e közbeszótt elmélekedések miatt, melyek csak annyiban tartozhattak ez emlékbeszéd keretébe, a mennyiben Bertha Sándor, régi magyar jogász legbensőbb meggyőződéseit fejezik ki, s köztem és közte gyakori társalgás kedveuez tárgyai valónak. Ő azon gróf Széchenyi István liive és szárnysegéde, ki az ősiség régi várát, mint az őskori rege Botondja Byzancz érczkapuit, hatalmas ütésekkal romboló, nagyon jól átlátta ezen intézmény s az azon alapult törvények nemzetgazdászati kárait, s a nemzeti jólétre halálos lehelletét, de épen, mint ugyanazon, a magyar fajt s annak zománczát conserválni akaró nagy gondolkodó fő s egyszersmind hú magyar tanítványa, határozottan rosszalta a családíság elvének teljes kiküszöbölésére irányzott törekvéseket az örökösödési törvényben, s erről szólván, nekem is ki kell mondanom, hogy azon szeretetlenség, azon ellenszenves elfogultság, melylyel a régi m. jogelvek ellenében sokan az ifjabb nemzedék soraiból viseltetnek, »magyar vérű« jogászoknál valóban érthetetlen,

és megbocsáthatlan. Hát vajjon a haladás elveivel nem lehet-e a nemzeti, s, fajunknak vééréhe átment jogelveket kiegyeztetni? hát a jelen anyagi kort vezető eszmék oly kizárólag s absolute jóknak mondhatók-e, hogy azok ellenében már csak gondosabban s alaposabban vizsgálni se legyen méltó a régi magyar jogelveket? — Sokan azt állítják, hogy az ősiség eltörlése 1848-ban a XV-ik tcz. által elvileg kimondatván, ezáltal a régi örökjog végkép s minden tekintetben meg lett szüntetve. Hogy ez nem áll, dicsőült Frank Ignác tagtársunk, a magyar jognak egyetemi tanára, kinek emlékét annyi hálás tanítvány ápolja keblében, épen e helyütt bőven kifejtette s bebizonyította. Az 1848-iki XV-ik tcz. által, midőn az ősiség elvileg eltörlötett, csak az ősiség kinövései által okozott nemzet-gazdászati hátrányok megszüntetése czéloztatott, de az, hogy a nemzeti jognak alapját képező családíság rendszere, az örökösödésben *végkép* kiirtassék, vagy csupán egy nem igen jó surrogatum »a köteles rész« szűk keretébe szoríttassék senkinek eszeágában se volt. Ezt jobban tudjuk mi, kik azon törvény hozatalánál jelen voltunk, mint azon, a német s római jog emlőin nevelt fiatal jogászaink, kiknek fejből a kor divatos eszméi a régiebb s nem épen megvetendő jogi felfogás minden reminiscentiáit kiűzték. A törvény az ősiséget, mely ellen nemzetgazdasági kárai miatt, annyit vezérczikkeztünk, s többek közt én magam is, elvileg eltörlülte ugyan — a minek értelme alig van — de ezen üres phrásisnak formulázását a törvényhozásra, a megalkotandó polgári törvénykönyv kidolgozóira bizta, s én egyáltalában nem láthattam át Bertha Sándorral együtt, ki Széchenyi iutentióinak kétségkívül igen hiteles magyarázója volt, hogy az ősiség úgynevezett elvi eltörlésében már annak kimondása is rejtenék, hogy az öröklött és szerzett vagyon közti különbség, magyar örök-jogunknak ezen egészséges alapelve, minden tekintetben megszüntetessék. Mi, mennyi s mily alakban legyen abból fenntartható, ez a codificatio feladata, s e nehéz feladattal Zlinszky Imre t. társunk már eddig is nagy szerencsével birkózott meg. Én részemről, a formulázás nehézségeit igenis elismervén, de annak lehetetlenségét be nem láthatván, most is azon meggyőződésemet mondom ki, hogy Magyarország törvényhozásának

nem sokat kell törődni akár az élő német tudósoknak, akár a régi római jogászok felidézett szellemének gúnymosolyával, ha az örökösödési törvények megalkotásánál figyelembe veszi hazánk s magyar fajunk speciális viszonyait, szükségéit, természetét és szokásait, s nem felejtí el, mit épen az itt fejtegetett nézet egyik leghevesb ellenzójének egyik művéből írok ki, hogyha valami, úgy épen az örökjog forr a nép gondolkodásmódjával össze, mely conservatív természeténél fogva nem egykönnyen fogad be újat, még ha annak helyességéről meg van is győződve, »annyival kevesbbé pedig, ha ezen njnak értéke nagyon is kétes és precarius« — s a mit Blunschlinak a családíságra nagy súlyt helyező zürichi törvény védelmére felhozott indokaiban olvasunk, hogy »csak helyeselni lehet azt, ha a törvényhozás, merő doctrinair visketegből, a fennlevő állapotokat, a nép szokásait s hajlamait tekinteten kívül nem hagyja, hanem ellenkezőleg, azokhoz szorosan alkalmazkodik, és a nép gondolkodásán erőszakot nem követ el .. — A nyilatkozó nemzeti érzelmek s szokások ellenében csak akkor lépjen fel, de mindig óvatosan és kíméletesen, sohasem rögtönözve és erőszakosan, a törvényhozó, ha meg van győződve, hogy ez érzelmek és szokások a közjóra veszélyes előítéletek, ha a meglevő állapot károsnak mutatkozik. De miután az ősiségnek nemzet-gazdaszati tekintetben káros oldalai meg lettek szüntetve, az öröklött és szerzett javak közti különbségtétel, a kötelesrész szűk fogalmán túlmenő kiterjedtebb családísági rendszer, a »paterna pateruis« elv, vagy ha úgy tetszik nevezni, az »ősiség az örökösödésben« egyáltalán nem mutatkozott károsnak s veszélyesnek, sőt a magyar családok, s így a faj fenntartása tekintetében egyik (babár egymagában nem elég erős) tényezőt képezi; a nép nemcsak nem érezte az e részbeni teljes átváltoztatás szükségét, sőt felriadt, és határozott ellenszenvet mutatott az osztrák örökösödési rend ellen. Már Sz. István megmondta, hogy »quis reget Latinos graecis moribus« s azt is, hogy »pro locorum morumque cuiuslibet gentis varietate diversa etiam instituta.« Minekünk, ellenséges elemektől környezett nem nagyszámú fajnak, féltékenyen kell őrizni fajunkat, nemzetiségünket, birtokunkat, hogy az magyar kézben maradjon,

— a mi más nemzetek törvényhozásánál nem volt uralkodó tekintet, mint kell, hogy legyen nálunk. — »A mik az élőfa gyökerei és agai s a föld és légkörny egymásra, azok a történeti alapok a nemzetekre nézve« úgymond a csak tegnap dicsőített gr. Mikó Imre gyönyörű irányeszméiben. Átültetni akarni a kinőtt fát régi helyéről annyi, mint létét koczkáztatni. Elfeledni a nemzet ősi hagyományait, fejlődésében elődei bölcs alkotásait alapul meg nem tartani, annyi, mint a földet saját lábai alatt ingatni meg.

Ezek voltak Bertha Sándor jogi véleményei. S most már — miután ezeket előrebocsátottam boldogult barátunk jellemének s gondolkodásmódjának ismertetésére, a reá vonatkozó életírási adatokat saját tolla után fogom előterjeszteni, némi commentárral kísérve.

Bertha Sándor 1796-ik évi april 7-ik napján született Komárom megyei ősnévű Ete helységben. Atyja felső-eőri Bertha József volt, ki még 1802-ben elhalt, anyja pedig Kajali Kolmár Erzsébet. Tanulási pályáját a pápai reformált főiskolában kezdte, s törvénytannalással a posonvi akadémiában végezte. Azután úgynevezett patvarista s jurátus lévén, ügyvéddé esküdött, a mire némi családi viszonyai is utalták.

»Családom — beszéli az ön életíró— a vasmegyei Őrségből származott, mire nézve Horvát István, a nagy régiségbuvár, váltig azt mondogatta s mutogatta nekem néha napján, midőn őt diplomatikai leozkéiról, gr. Teleki Lászlóval, szállására kísérettük az egykori nagyhidutzai Urményi-féle házba, — hogy én, mint *őrségi* származék, valóságos besenyő, vagyis bisenus ivadék vagyok, kik egyik lévén az Árpáddal bejött honfoglaló magyarokkal, azáltal, Boyta vezér alatt, az ország nyugati határai *őrzésére* rendeltettek s ott telepedtek meg, s innen az *Ewrü Eurii* ősrégi elnevezés; továbbá, hogy a hol most Sopron-, Vas-, Zala-megyék vannak, azon vidéket az első magyar századokban mind őrségnek hívták; s végre, hogy »Vas vármegye« latin neve (Comitatus castris ferrei), épen hibás elnevezés, mert Vas lett Yesből, ez Besből, ez Bisből = Bis-senusból, és hogy Vas görögül *σχυρος*, annyi mint scytha, szittyá, s több e félétet.«

A mi irodalmi állásomat illeti, minthogy ez érdeklő főleg az Akadémiát, e részben következőket jegyzek meg: mint fiatal ügyvéd az 182^{3/7}-iki pozsonyi országgyűlésen, mint »absentium ablegatus« lévén jelen, azon országgyűlést részletesen leírtam »*Országgyűlési jegyzetek*« cím alatt, sőt a tanácsstermeken kívül Pozsonyban akkor történekről is írogattam össze némi tudnivalókat »Pozsonyi promenád« címmel. A »sétatér« még akkor nem volt divatban, s az országgyűlést is közönségesen diétának hívták. Az egy hónap híján két évig tartott országgyűlésen mily sok tárgyról lehetett akkor irui, miután 1811 óta nem tartatott országgyűlés, és így a megbeszélendő »gravámenek« számtalanok voltak, elgondolhatja mindenki. De sem országgyűlési jegyzeteimet, séma »Pozsonyi promenád« az akkori censura miatt ki nem adhattam, és így csak kézírásban ivenként közöltem azokat némely ismerőseim- s barátaimmal. Volt azonban több követ, ki azokat leíratá és ismerőseivel szintén közölte.

Ugyanazon országgyűlés kezdetén (1825) egy »tisztelgő verset« is írtam a magyar tudós-társaságot nov. 3-dikán tartott kerületi ülésen megalapítók (gr. Széchenyi István, Vay Abrahám, gr. Andrássy György és gr. Károlyi György) tiszteletére. Jelen voltam ugyanis azon kerületi ülésen, melyben a sopron-megyei egyik követ, Nagy Pál, a »praefereutiale gravámenek« tárgyalása alkalmával a magyar nyelv elnyomatása iránti sérelemre jövén a sor, lélekemelő szónoklattal ajánlá nemzeti nyelvünk pártfogását. — »Hová jutottunk« úgy mondá a többek között »az utóbbi időkben nemcsak constitutióink, de nemzeti nyelvünkre nézve is? — sok főrendi úr nem tud már magyarul! a polgárság nagyobb s kisebb városainkban szintén csak idegen nyelven beszél; Pest, az eladott városi telkek árán német színházat épített, és homlokzatára »National-theater« címet íratott! — a vagyonosabb polgárok már nem is akarnak a magyar polgárok közé számíttatni, így például, úrnapján s egyéb ünnepélyeken a salvét lövöldöző puskás polgárságnak czifrában felszerelt s gazdagabban öltözött részét a némettség teszi, kik a magyar dolmányos és csak kardot viselő szegényebb polgár-társaikat lenézik, és ama czifrák a »deutsche Biergerek«, (mint Nagy Pál sopro-

nyiasan ejté ki); a csizmadiák, gombkötők, kapások pedig »Ungi'isclie Bierger« néven neveztetnek. El kell e szerint enyészni lassankint nemzeti nyelvünknek, ha azt országos nyelvvé nem teszszük, s nem míveljük. E végre azonban egy régóta emlegetett »magyar tudós társaságot« kellene alapítani, lfe mikor azokat érdeklí legkevesebbé a szent ügy, a kiknek legtöbb módjuk volna azon segíteni: hiábavaló minden panaszz, minden gravamen, mert a tudós társaság felállítására s megalapítására pénz kell, és pénz, meg pénz!«

S e beszédre állt fel azután gr. Széchenyi István, a mi azért is szokatlan és feltűnő volt, mert a kerületi ülésekben csak a követeknek volt szavuk. És elmondá a szép huszárkapitány, katonai csinos ruhájába öltözöten, »hogy Sopron vármegye érdemes követének beszéde által ő is érintve érzi magát, s ugyanezért, hogy a vád, miszerint épen azok nem tesznek semmit a haza boldogítására, a kiknek módjuk volna benne, ő reá is ne háruljon: ezennel a magyar tudós társaság megalapítására egy egész évi jövedelmét ajánlja fel. »El fog-nak« úgymond »engem tartani azon egy év alatt jó barátaim.«

Zajos éljenek keletkeztek erre a kerületi ülésben, s lehet mondani, hogy az addig divatozott »Vivát« itt és akkor változott át »Éljen«-né. — Gr. Andrassy György, Vay Abrahám és gr. Károlyi György követ urak szónokoltak még a kerületi ülésben gr. Széchenyi után, s felajánlották áldozataikat a haza oltárára. — Ezen buzgó hazafiak tiszteletére írtam tehát a fentebb említett üdvözlő verset, melyet az illetőkkel, kinyomatását nem engedvén meg a censura, kéziratban közöltem; és a kik közöl már csak gr. Károlyi György van még mai napig életben, s tartsa is őt még számos évig a kegyes ég! — mert ha ő és dicsőült társai nem lettek volna, mint első alapítói az akadémiának: alig ülne most együtt ez összes ülés, s alig volnának igazgató, tiszteleti, rendes és levelező tagok, mert az akadémia rég sürgetett megalapítása ismét későbbi időkre halasztatott volna, bármily rég mondta is ki először Bessenyei, hogy »állítsunk fel magyar tudós társaságot«, míg viszont, a mint meglett egyszer tetteg kezdve annak felállítása, már aztán folyton folyvást terjedt a szép esz-

me ország-szerte, s ha voltak is, a kiknek nem tetszett gr. Széchenyi nagyszerű föllépése (és fájdalom, voltak ilyek so-kan) — ezek, a közvéleménytől félve, elhallgattak.

Leírtam továbbá az 1830-iki pozsonyi koronázó országgyűlést is, melyen szintén folyvást jelen voltam, mint »absentium ablegatus« és e munkám meg is jelent nyomtatásban »1830-diki országgyűlési tárcza« cím alatt, mely azonban, a hosszas censura miatt, csak 1843-ban jelenhetett meg, boldogult gr. Dessewffy Aurél közreműködésével, ki akkora m. kir. helytartó tanácsnál lévén alkalmazva némi befolyással bírt a nehézkes, félénk censurára, s így megfogyasztva bár, kinyomattathatott a különben is elég körültekintéssel szerkesztett tárcza. Olvassátok ezt, ti jelenkoriak, s tanuljátok meg előszavából a régibb országgyűlések szerkezetét, mert 1848 óta »novus ab integro seculorum nascitur ordo.«

Ezen országgyűlési tárcza, mely az ülések naplóját foglalja magában, s érdekes előszóval, az ország rendéinek névlajstromával s tárgymutatóval van ellátva, 298 nyomtatott lapot tesz ki nyolczadrétben. Az 1830-iki országgyűlés, rövid bár, de nevezetes és emlékezetes sok tekintetben. Ez országgyűlésén szüntették meg a katonaujonc-z-fogdosások, melyekről a keserves népdal szól: »már mi nálunk verbuválnak, kötéllel« — itt vetetett meg Erdély s a partium visszakapcsolásának alapja, újból biztosított, koronázási hitlevél által, az ország függetlensége, a nemzeti önállás és nyelv. Ezen országgyűlésén született meg a két tábla közti első *magyar nyelvű* izenet, melyből azután a magyar nyelvű feliratok származtak, s a mi minket főképp érdekel, itt jött létre a m. t. akadémia, melynek alapjához a koronás király is járult a koronázási ajándékösszeg egy részével. Az újonczállítás erkölcsi és pby-sikai szükségének követelt kimutatásában bennfeküdt a nemzet azon jogának elismerése, hogy a háború indítása lehetőségére befolyással legyen. Megindítatott az országgyűlési szabad, azaz: censurázatlan újság eszméje, egy kis darab sajtószabadság. — Minden csekély vívmánynak a haladás, szabadság és nemzetiség terén ujongva örült még akkor a magyar, minden csak némileg szabadabb mozgás is örömríadással üd-Yözeltetett. Sajtószabadság helyett kiváltságolt országgyűlési

újságlap eszméje, a mi azonban csak mint a vágyak akkori maximuma szerepelt, de teljesedésbe még nem mehetett. — Mint örül szerzőnk is minden kis előlépésnek, ha visszapillant az általa szorgalommal tanulmányozott régibb országgyűlési írott jegyzőkönyvekre. — 1687-ben, a pozsonyi harminczad épületben tartott országgyűlésen, Orbán akkori királyi személynök még bezáratással fenyegetett egy városi követet az ülésben, egy megyeit pedig e szavakkal ültetett le: »Prileszky uramnak csakúgy kell járni, a mint Bécsben fűjják.« Az 1729-iki országgyűlés végeztével az esztergomi káptalan követe olvasóval ajándékozta meg a kir. személynököt, dicsőreleg említve, hogy magaviseletével a lefolyt országgyűlésen meg volt elégedve sat.

»Az 1832²/₅-diki országgyűlésen — folytatja az önéletiró — a kerületi rendek, mint jelen nem volt országnagy követét, és így törvényes országgyűlési tagot, a kerületi napló szerkesztésével biztak meg, segédemül rendelvén Hajnik Károly gyorsírot, és e naplóból, mely dictatúrán íratott le, mintegy 80 ívet közöltek is a követek küldőkkel. Nem győzván azonban az országgyűlési ifjak, a sok nuncium írása mellett, a napló írását is, kinyomatni pedig nem lévén azt szabad, szerkesztésével fél kellett hagynom; de a kerületi rendek újra azzal biztak meg, hogy az eredetileg latin nyelven szerkesztett Urbáriumot fordítsam magyarra, minthogy az lett az országgyűlési tanácskozások tárgyaúl legfelsőbb helyen kitézve. E fordítás alkalmával csináltam, vagyis inkább vittem vissza eredeti jelentésére az »Úrbér« szót is, a mi először sokaknak nem igen tetszett a már akkor divatban volt »földhasználat« elnevezés mellett; utóbb azonban, nem találván senki jobb elnevezést, országgyűlésileg is megállapítottatt.

Apróbb irodalmi dolgozataim az 1831—34-iki Jelenkorban és Társalkodóban jelentek meg, valamint az akadémia megbizásából dr. Balogh Pál által szerkesztett 1836—40-iki Tudománytárban, hol, említést érdemlőleg, Ross kapitány éjszaksarki utazását s Giitzloffét, meg a patagonok földét ismerttettem.

Akadémiai levelező taggá 1839-iki november 23-kán választatván meg, az akadémiai elnökség azonnal ama bizott-

ság tagjául rendelt, mely Verbőczy Hármás Törvénykönyvé fordításával volt megbízva. Fordítottam e mellett a Corpus Jurist is Ulászló Decretumáig, sőt több újabbkori törvényeinket is, melyek leginkább állami viszonyainkat illetik, de b. Eötvös alelnök akarata szerint ezzel felhagytam, azon általa felhozott okból, hogy majd a most még hiányos Corpus Jurisba a Kovachich-féle Supplementumokból, az országos kincstári levéltárból, valamint a primási irattárból és egyéb hiteles helyekről megszerzendő Decretumokat is be kell majd iktatni kedvezőbb körülmények között, a mikor azután teljes munkát adhatunk a nemzet kezébe, még pedig a m. t. akadémia közreműködése s firmája alatt.

A Corpus Juris fordításának megszüntetésével megszünt azután — lassata alioquin jam Minerva — az én irodalmi működésem is, mely egészben véve sem volt mindössze is jelentékeny, minthogy oly korszakban s oly tárgyakról írtam leginkább, melyeket a censura miatt nem lehetett kinyomatni. S mennyire máskép állunk most, midőn e soraim írom. Nincs többé censura! s ez mi szép dolog volna, ha irrodorunk más lenne, ha sokan e szép szabadsággal vissza nem élénének; de, ha a sajtó előtt semmi szent nincsen, ha morál, vallás, becsület, születési és szellemi tekintély mind csak semmi: akkor nem csoda, ha a sajtószabadság haszna és dicsősége gyanúsnak tűnik fel.

A Corpus Juris fordításának félbeszakadtával be lett végezve irodalmi pályám, s ezzel az életírásnak is be kellene fejezteni. Azonban, minthogy nem csupán a hetüknek élünk, melyek az írás szerint gyakran »meg is ölnek« — s ha már csakugyan biográfiát akarok írni, nem tartom fölöslegesnek e helyütt némely az akadémián kívüli események s munkálkodásokról is említést tenni, melyeken életem folyamán átmentem, s tehetségem szerint működtem. Azt mondja Voltaire, hogy minden írmodor jó, csak unalmas ne legyen. Ehhez tartom hát magamat s még néhány perczet kérek életrajzom folytatására.«

»1809-ben ott voltam Pápán, mint tanuló gyermek, midőn június hóban az olaszországi francia hadsereg keresztül vonult Gfyőr felé, I. Napóleon mostoha fia, Eugén fővezérsége

alatt. »Jön a francia« ez volt akkor a félelmes jelszó ország-
szerte. Zavar és félelem uralkodott mindenfelé, kivált a dunán-
túli részeken, hol a francia sereg Olaszország felől nyomult
házánkba. A felkelő nemesek (insurgensek) egy része Pápáról
indult ki a Rába felé, hogy a hátráló osztrák hadakkal ott
egyesülve, az ellenséget a Rábánál megtámadja s az átkelést
akadályozza. De volt oly lovas insurgens is elég, kinek kardja
sem volt, hanem csak csákánya; pisztolya meg olyan sárkány-
nélküli, a miért a hevesmegyei öreg insurgens az elhírhedt
interpellatiót intézte a fővezér Alvinczyhoz; de volt oly insur-
geus is nem kevés, kinek az őt megillető katonaruhából csu-
pán csákója és fekete katona"nyakravalója volt, s póre gatyá-
ban ült a lovon. Elkéztünk, készületlenek voltunk, ősi szokás
szerint, s a kitanúit és győzelemittas francziák ellen ily készü-
letlen, gyakorlatlan insurgenssereg indult a Rába felé, a hol
Tüskevárnál teljesen meg is veretett. Ott porlad most sok
száz insurgens csontja a Rába mellett, nagy sírdombok alatt,
ott egy bátyámé is, Bertha Benedeké! — A tüskevár-karakói
csata után az osztrák sereg, János fővezérsége alatt, Pápa
városán át húzódott Győr felé. Azonban, hogy az utána nyo-
muló ellenség némileg hátráltassák, néhány messzehordó ágyú-
val tüzérek s lovascsapatok hagyattak Pápa alatt, míg a sereg
zöme Győr felé vonult. De ki sem ért még a hátráló osztrák
hadsereg Pápa határából, Győr felé sietve, midőn a várostól
nyugotra fekvő Nyárad s Borsos-Győr faluk körül már mutat-
koztak az egyenest Pápanak tartó francia lovas csapatok.
Az osztrák tüzérek erős tüzelést kezdvén ezek ellen, az or-
szágidről jobbra-balra letérve, csapatonkint jöttek Pápa felé,
mígnem a tüzérek, egy órai tüzelés után, a francia lovasok
közeledtével, a már Takácsi felé elvonult tábor után, ágyúik-
kal együtt sebes vágatva eltűntek. Ekkor én is szállásomra
futottam, mert, mint kíváncsi gyermek, gyönyörködvén az
ágyútűzben s durrogásban és a kilótt 24 fontos golyók suho-
gásában, reggeltől délutáni 3 óráig ott voltam a táborban, né-
hány meggondolatlan tanuló társammal együtt. — A medve-
bőrös süvegű francia vadászok pedig egy óranegyed múlva
már a város szélén nyargalóztak. De az osztrák ágyúk fede-
zésére rendelt huszárok közül néhányan még folyvást a város-

ban száguldozván, egy odáig hatolt chasseur-csapattal szembe szálltak s csakhamar véres csata fejlődött köztök. Láttam mint futott az úgynevezett »hosszú utcán«, hol szállásom volt, a francia lovasscsapat előtt néhány vakmerő, véres csákós és zöld mentés Lichtenstein-liuszár, mígnem egyszerre nyergükből hátrafordulva, a francziákra tüzeltek, s midőn ezek, kicserélt lövések után, visszafelé vágattak, utáuk nyargaltak, mígnem egy mellékutczára félre csapva s a Tapolcza folyón átgázolva, a kertek közt Gyímót felé eltűntek. Míg az ágyúzás és utczai csatározások által a francia előcsapatok a Győr felé vonulástól ekképen visszatarattak: ezalatt a francia gyalogságnak egy része is a városhoz ért, s zene mellett vonúlt annak Győrfele fekvő részébe. Azonban a város nyugoti szélén állott kőedénygyár deszkakerítése mellől egy, az osztrák tábortól elmaradt cigány bakkancsos, egy az ezrede előtt lovagolt francia ezredes lelővén, ezért a fővezér egy órai requisitiót engedett meg a városba már bevonúlt katonáknak, kik közül néhány francia-bajor lovas a pápai reform, főiskola szűk pénztárát is megrabolta; egyik lófarkas sisakú bajor lovas »Bankoztettel« ért kiabált, a másik »Schomlauert« követelt, hallván, hogy Pápához közel terem a híres somlai bor. — Este az egész francia tábor Pápa körül szállott meg s egy része, mely a lakosoknál be nem szállásoltathatott, az utczákon rakott tüzek mellett tanyázott. Másnap, mikor már az állítólag Bacsányi által Bécsben magyarra fordított francia proclamatiók, melyek francia, magyar és deák nyelven voltak írva, — az utczaszeglctekre kiragasztattak, — reggeli három óraker már pörögtek a francia dobok s harsogtak az indulót jelező trombiták, és az egész tábor sietett, csak kevés embert hagyva hátra Pápán, Győr felé János főherczeg után, kit azonban csak Győr alatt ért utói, midőn már hadai jó rendben s Komárom felől segítséget nyerve, táborba szálltak. Ezután kezdődtek a Győr alatti ütközetek s Győr bevételét a francziák által. Én, két tanuló társammal, francia útlevéllal, a bakonyszéli járatlan utakon, gyalog Bönyre mentem, s onnét Napóleonnak Schönbrunnból Győrbe jövele hírére, ugyancsak Győrbe. Ott láttam I. Napóleont, Eugén, Lauriston s több főtiszt között, midőn Győr bástyáit vizsgálta, melyek legerősbeji löporral föl-

is vettek. — Csakhamar ezután Mária Ludovica osztrák főhercegnő eljegyeztetvén Napóleonnak, a francia háborúnak vége lett.

1825-ben az országgyűlésen megismerkedvén az akkor ott közkedvességű gróf Széchenyi Istvánnal, e nekem oly becses ismeretség közöttünk a boldogultnak végzetszerű haláláig, és így 35 esztendeig tartott. Tanúsítja ezt az ő velem folyvást fenntartott levelezése, s különösen az általam ereklye gyanánt őrzött, prófétai szellemű, vigasztaló utolsó levele, melyet nekem, kevéssel halála előtt, mintegy búcsúzólag írt Höblingből 1860-ki január 1-ső napján.

Ez ismeretség folytán vitt ő fel engem 1831-ben, a cholera alatt, Czenkre, a hol akkor a »Stádiumon« dolgozott. E címe is a dolgozatnak ott állapítottnak meg, miután a boldogult előszeretettel volt a könyvek rövid nevei iránt, így:

Hitel, Világ és Stádium!

»ti három

»Nem kézzel irt könyv, mely bölcsei s tanít,

De a lét és nem lét közti határon

Egekbe nyúló hármass Pyramid!«

Hat hétig laktunk együtt Czenken, ő még akkor nőtlen volt; én is. Sok egyetmást olvastunk s beszélgettünk ott; és én sokat megjegyzék magamnak életrajzi elbeszéléseiből. Milly sokat látott s tapasztalt ő! — Vitatkoztunk többféle tárgyak fölött; de most sem tudom miért volt az, hogy midőn ő rendszerint nehezen tűrte, ha állításait mások nem helyeselték, nekem, úgy szólván, kötelességemmé tette, hogy vele ellenkezzem, a mit aztán ha tevék, sajtóságos szokása szerint, hozzá közel álltombau, könyökével szokott megtaszigálni; azt azonban, a mit állítottam, gyakran jóváhagyta s elfogadta, így lett sok egymás kihagyva a »Világ«-ból, »Stádium« -hói, a miket ő minden áron be akart, még boszankodása nyilvánítása mellett is, e munkákba szőni. Az eszmedús munkák nyelvére nézve is csak ritkán volt szükség ráspolyra, s legfeljebb is a gondolatot tisztábban kifejező magyarsági »tapintat« volt az, mit ő keresett és szeretett.

E cholera-korszakban volt az is, a mit én soha el nem tudok felejteni, hogy a gróf, a cholera elől elzárkózást megúnván elvégre czenki kastélyában, azt indítványozta egy szép

délután, hogy lovagoljunk ki együtt Sopron felé, még pedig én üljek az ő híres versenyző magas angol Estrellájára; maga a gróf pedig egy ponyra ült. S úgy lett minden ellenmondásom s vonakodásom mellett is, ígérvén a gróf, hogy szelíd angol lova úgy fogja viselni magát alattam, mint a bárány. Megindultunk hát s lassan léptetve mentünk a soproni országúton jó darabon, a gróf azonban szivargyújtás végett egyszer csak megállítja ponyját, míg én csöndesen léptetve iszonyú magas angol lovamat, az úton előbbre haladtam. A gróf azután, szivarra gyújtván, sebes vágatva jött utánam a ponyn, és mikor már közel jutott a lassan lépdelő Estrellához, ez hallván a lódobogást, versenyt gyanítva s füleit hegyezve megugrik alattam, s fut velem az országúton, mint a veszedelem. Legelső megugrásakor, midőn csaknem kiszökött alólam a nagy állat, egyszerre elrepült fejemről kalapom, s a szél elvitte azt földetlen földekre, öl ökre! hajadon fővel lovagoltam, bár kénytelen-kelletlen, Sopron felé, s minél erősebben akartam megülni a lovon, minél jobban megszorítám horpaszát lábaimmal, a szorítás miatt — úgy lévén szoktatva — annyival sebesebben futott velem. A kantárszár meghúzását fel sem vette már a neki tüzesedett állat; azt tehát, és a tompa nyeregkápát, a lóserénynyel együtt, csak fogódzóul használtam. A kik láttak, vesztemet kellett jósolniok, mígnem végre Sopron város piacznán megállt velem Estrella, mintha ott lett volna a nyerő oszlop. Hullott a bab, csurgott a veríték a lóról és rólam, midőn leszálltam. A nép összefutott s bámulta a kalaptalan lovagot. Gróf Széchenyi Pál házához menve, először is kalapról gondoskodám. A gróf mintegy óra negyed múlva ért Sopronba ponyján, épen úgy eltikkadva, mint én voltam. A ház előtt várva vártam a czenki úton jövőt, és ő, a mint meglátott engem, tüstént leugrott lováról, és felém sietve felkiáltott: »csak hogy életben vagy!« és daczára minden férfiak közti ölelkezés és csókolódás iránti roppant ellenszenvének, oly görcsösen átölelt, arczát arczomhoz szorítva, hogy csaknem felsikoltottam fájdalomban. Elmondta azután, mint aggódott rajtam kétségbeesve, mint vizsgálta az úton: hol találja meg holttestemet vagy épen szétszaggatott tagjaimat? mint tudakozódott jobbra balra utánam. S így jött aztán ő is

folyvást az országúton Sopronba némi útbaigazító szavak nyomán. — Rövid pihenés után ő Estrellára, én pedig a ponyra ülve, visszamentünk szép csendesen Czenkre. Ez volt életem folytán a legnagyobb veszély, melyben forogtam, de kedves emlékü nekem, mert a nagy gróf szeretetének kifejezésére szolgáló alkalom, s azért emlitem azt meg ez önéletrajzban.

1839-ben tagja voltam azon bizottságnak, mely gr. Cziráky Antal elnöksége alatt az 1838-iki árvíz által károsult pesti lakosok között, a főherceg nádor felügyelete alatt, az európaileg gyűjtött segélypénzeket kiosztotta, s mint ilyen, a Ferenczvárosban működtem Fáy Andrással s Eggenberger könyvvárossal. Ekkor kezdtünk Fáy Andrással a pesti első hazai takarékpénztár felállítása iránt is értekezni, melyet azon év végén már fel is állítottunk, habár akkor még igen kisszerűen is.

E későbbben magát oly nagyra kinőtt intézet eredete ez volt: — fönnírt segély-pénzosztó társaim, Fáy és Eggenberger, amaz rövidlátó, ez üzlete után látó öreg, a pénzek kiosztását egészen reám bízták, és midőn az élőkbe adott lajstrom szerint a károsultaknak, a ferenczvárosi bíró házánál az illető összegeket, — összesen mintegy 87,000 p. forintot — átadogattam, — mely foglalkodásom két hétig tartott — és estenkint társaimnak a végzetekről referáltam: egy napon, a pénzkiosztás közben, egy nő rohant be jajveszékelve a bírói tanácsházba, a hol működtem, s kisírt szemekkel, zokogva panaszlá el, hogy a pénzt, melyet neki, mint károsultnak, az előtt negyed-nappal adtam, az árvíz által rongált háza egyik szögletében háló idegen szegények közül valamelyik, feje alól, hol biztosság végett éjszakánként elrejté, gonosz lélekkel ellopta, és kérdé, most már mit tegyen? mert sehogysem jöhet ellopott pénze nyomára. Ezen esetet azután esteli referádomon elbeszélvén Fáy Andrásnak, akkor mondá ama takarékpénztár-alapító szavakat, elültetve itt magvát az áldást-hozó előfának.

»Lám, mily jó volna most, kedves komám, ama szegény károsult asszonyra nézve is, ha, a miről már oly sokszor beszélgettünk, takarékpénztárunk lenne, a hová az a szegény

özvegy is segélypénzét betehette s így a jövő tavasszal, egy kis kamattal is szaporodván pénze, építkezéshez kezdetett volna.«

»Állítsunk hát föl takarékpénztárt«; mondtam én könynyedén.

»Hajh de arra — válaszolt Fáy koma komolyabban, mint én az »állítsunkot« odavetém, — alaptőkéül s tartalékpénztárul pénz kellene!«

Én: tehát adakozzunk; úgy állt fel az akadémia, meg úgy állnak fenn a mi iskoláink, templomaink s egész vallásunk is (már t. i. a reformátusoké); aztán meg a betételek után is, ha nem csurran, cseppen valami. Mi öt percent kamatot adnánk a betevőknek s hatot vennénk a kölcsönvevőktől, a mint már erről szólottunk is.

Ő: Jó lesz biz az. Én a megyei gyűlésen buzdítólag felszólalok ez ügyben, s a státusok pártfogását kérem, sőt egy pár esküdti szobát is kérek, hol magunkat először megvonhaszuk; azután meg írunk mindenfelé, hogy jótéteménykép de ha Isten úgy akarja, egy kis haszon reménye fejében is, adjanak hazánkfiái az üdvös célra, egy Pesten felállítandó takarékpénztárra, tíz évig hat-hat forintot, összesen tehát hatvanat, mely összeget, illető hatos kamataival együtt, az intézet, mihelyt körülményei engedik, megtérítend.

Az aláírások azután csakhamar megkezdődtek, s decemberben már fennállt a takarékpénztár a vármegyeház két földszinti kis szobájában, gr. Teleki Sámuel is működven abban, mint napi biztos. Az első betevő, az egykor híres vén jurátus, akkor már ügyvéd, Bód Pál volt, 300 darab ezüst húszassal. Így kezdődött a pesti első hazai takarékpénztár, melynek czímén először is ez állott: »a Pest megye pártfogása alatt álló«, mely czím azonban a nagyra nőtről későbbben elmaradt.

1831-től fogva, gr. Széchenyi felszólítására, a lóversenynevel kezdődött »Gazdasági egyesületnek« mostani alakjában lett felállításáig, jegyzője, s 1846-ig ügyviselője is voltam, buzgón apostolkodva mindenütt a nagy hazafi munkáinak előmozdításában.

1845-ben legfelsőbb helyen, a kir. Curiánál a szegények

és adózók királyi ügyvédül neveztettem ki, már akkor Komárom. Hont, Nógrád s későbbben Szathmár vármegyék tábla-bírája.

1847-ki mártius 17-én fogtam a pesti országúton ily magasságban első, 3 emeletes házam építéséhez. Hogy az utcza keskeny homlokzatú házhelyre három emeletes házat építtettem, azt gr. Széchenyi javaslatára tettem. Profétai lélekkel jövendölte ő már akkor, hogy az Országút boulevard lesz idővel, s a muzeum körül magas házaknak kell emelkedni; kezdjem el tehát én a három emeletes házak építését. (A magas, keskeny ház, mint feltűnő kezdőbetű, megépült, s ép úgy magaslott ki a körötte fekvő alacsony házak fölött, mint gr. Széchenyi kedvelt titkára, a hat lábnyi magas, sovány Tasner Antal, kisebb termetű embertársai közül; a nagy gróf tréfásan »Bertha Sándor Tasnerének« nevezte el a házat). De a végzetserű bekövetkezett húsz éven át maga állt itt magas, keskeny házam, mígnem tíz év óta rohamosan épülnek mellettem az enyimet felülmúló, czifránál czifrább paloták.

1848-ben tagja voltam azon pestvárosi bizottságnak, mely a két forintos magyar bankjegyek biztosításául, a haza oltárára szánt arany, ezüst s egyéb ékszer-tárgyakat a város-házánál az áldozattevőktől elfogadta s összegyűjtötte, melyekből azután magyar ezüst húszasok verettek.

A pesti dologházra ügyelő bizottság tagja is voltam több éven át, mígnem az ötvenes években e bizottság feloszlattatott, miut sok egyéb más is.

1860 óta a gr. Széchenyi emléksobrára gyűlt pénzek kezelése volt reám bízva az illető bizottság által, s gondnoka voltam az akadémiai bérkázépítési pénztárnak is. Gond volt elég sok ezen építésnél, csak pénz volt kevés. De most ott áll a bérház, mint jótevő púpja az akadémiának, mert ennek csúfolták azt sokan.

1863-ban gr. Andrassy György országbíró felhívására, a kir. legfőbb törvényszéknél pótbíráskodtam 1868-ik évig, s így hat esztendőn át, gyakran hétszámra is, fizetés nélkül.

1868-ban ő cs. kir. felsége miniszteri tanácsosi czímmel

és Sz. István rend kis keresztjével méltóztatott legkegyelmesebben megajándékozni.

Rövidebb s hosszabb ideig mulattam a múlt évtizedben München, Dresda, Berlin, Stuttgart, Carlsruhe, Paris és Versaillesben, fiamat Sándort látogatva meg Berlinben s Párisban, a ki mint zeneművészet-kedvelő 1862. óta lakik többnyire külföldön.«

Tudva van a t. Akadémia előtt, hogy ifj. Bertha Sándor, új díszet szerezve atyja nevének, a magyar zene kiművelését tette dicséretes feladatává, s mint köztetszésben részesült zeneművek szerzője s kitűnő előadója, és e téren szakavatott bíráló s jeles író lépett fel, értékesítve azon gazdag ismereteket, melyeket a nagyvilág legelőkelőbb zeneköreiben, Liszt Ferencz. és egyéb zenenagyok oldalánál szerzett.

És végre, mielőtt a kegyeletes megemlékezésnek e rög-tönözve reám ruházott s általam örömmel elfogadott tisztét befejezném, — pour la bonne bouche, mint a francziák mondják, felolvasom gr. Széchenyi Istvánnak Holdingból 1860. jan. 1-jén Bertliához irt levelét, iránta viseltető nagy szeretetőnek s becsülésének zálogát, mely így hangzik:

Gróf Széchenyi István levele: 1860. jan. 1-jén.

Kedves régi jó barátom Bertha! Isten áldja meg, és vegye őszinte köszönetemet, hogy szíves sorai által, melyeket ma reggel vettem, nekem igazi élvezetet szerzett. Csakhogy nagyon sajnálom, mikép némileg leverve érzi magát. Mit mondjak én, ki csak úgy tud imígy-amúgy tenni valamit, ha magát, mint halálíg kifáradt hámost, erősen felkorbácsolja! Repedt szívvel, csak szakadozva lehet némi kicsieket végbevinni, és az elfásult szívhez most, bizonyos idő óta, az is járúl, hogy a fejem néha igen szódéig.

Jövönket tekintve, én, mindezek daczára most néha *világosságot látok*. Az absurdum nem mehet in infinitum! és aztán: wo die Noth ist am Höchsten, ist die Hülfe am nächsten! — Béla és Ödön fiaim tegnapelőtt érkeztek Londonból. Rövid időn lemennek Pestre és Önt tüstént felkeresik, nevemben Önt arra kérvén: *ne csüggedjen!* — Ön még jobb napokat fog érni: én akkor már nem leszek; mert várni kell tud-

ni, az most legfőbb kellék. Én innen nem mozdulhatok; ámde ha Ön egyszer felrándul, kimondhatatlan örömmel fogom látni Önt. De azon időkre visszaemlékezni nem merek, mikor még magasan állott a magyarok napja, és az idomtalan túlhajtás által reggelből estve lett. De azért még nem mondom: Magyarország volt! — Legyen kéren fiaimnak jó akarója, mint mindig volt az enyim. Legőszintébb hazafiui rokon érzéssel Széchenyi István, m. k.

És a férfiú, kihez e szép levél intéztetett, valóban egy perczig sem csüggedt el, bár sokat aggódott, a hazának nehéz viszonyai közt. Megérte dolgainknak jobbra fordulását, megnyerte hazafiúi érdemeinek külső jutalmát is a nemzeti kormánytól nyert kitüntetésekben, s nem fogta szívét gyáva csiigedés a legutóbbi időkben sem, midőn a nemzetnek fénylő csillaga halványulni látszék. Előtte lebegett a döbliugi jós magaslelkű tanácsa. »Ne csüggedjen« és »várni kell tudni!« — Szóljon e bölcs tanács mindazoknak is, kik a jelen fenyegető arczulatától megrémülve, már-már egészen kétségbeesnek, hitüket vesztik a sokban hibás, de életerős, ezeréves életű nemzet jövőjében, s mint sirályok a tört hajó körül, hallatják fájó hangjaikat, kik elfelejtik, hogy fáradhatlan munka, szorgalom s józan takarékoság ép oly hamar kiemelhetnek a pénzügyi zavarokból, mint ellenkezőleg restség, kényelem — s kéjvadászat és pazar hajlamok azokba elmeríthetnek; felejtik Franciaország dicső példáját, mely legyőzve, megnyirbálva, megcsorbitva, 5000 millió hadi sarcot pár év alatt letisztázott, legyőzte az anarchiát, s ma a jólét magasb fokán áll, mint a győző ország, mely a nagy martalékot megkapta; felejtik, hogy ha az erőszaknak netalán sikerülne is egy időre ágakat szelni le a szabadság fájáról, sőt töben sérteni sudarát, és így megfosztani egyidőre a nemzeteket hús árnya- s ízes gyümölcsseinek áldásától, — nincs ereje teljesen kiirtani annak erős és mély gyökerét, mely az első tavasszal számos új hajtások és sarjakban fog kiemelkedni az anyaföldből; felejtik b. Eötvösünk lelkes szavait »a XIX-ik század uralkodó eszméiből«: »Bátorság! minél magasabbak és fenyegetőbbek a hullámok, annál bizonyosabb, hogy a révhez közeledünk; a

csalódások, melyeken átestünk, szükségesek voltak arra, hogy a tévutat felismerjük, melyeken politikánk eddig járt, s hogy azt elhagyni siessünk. Feladatunk ki van jelölve s a győzelem biztos; az eszmék világában végre is mindig az igazságé a diadal, s az igazságért küzdő bátorságé.«

»O passi graviora, dabit Deus his quoque finem!« —

»Un még jobb napokat fog érne mondá a döblingi jós« — »én akkor már nem leszek.« — S Bertha Sándor valóban jobb napokat ért, mint azok voltak, melyeknek súlya alatt Széchenyi nemes szive megtörött. Most már ő sincs közöttünk, elment Széchenyi után, ki őt szerette, s mi, kik itt maradtunk folytatni a munkát, melyből ő kivénült, a jónak, bűnek hantjai fölött méltó kegyelettel állhatunk meg. Neki is helye lesz — bár szerénysége arra nem számított — azon Pantheonban, melyet a jó, becsületes, hű hazafiaknak, a fáradhatlan, önzetlen munkásoknak emel, legalább szívében a hálás utókor. — Nem mindenki lehet vezér s rendkívüli fénnyel világító fáklyavivő a tömegek élén, politikában, tudományban, irodalomban, de lehet, erejéhez képest, hű és buzgó közvitéz, — s a mily helytelen volna, ha mindenki vezérszerepre vágynék s tolazkodnék, ép oly szerencsétlenség volna az is, ha nem lennének nagy számmal hű és ügyes segéderők a jó vezérlét alatt, » Az építőmester a nagy oszlopkövek közé apróbb kövecseket s morzsákat is dugdos, mik nélkül falát ki nem simíthatná« mondja a sokszor dagályos nyelvű, de eszmedús Döbrentey. Így tesz Isten is, a világ-történet nagy építőmestere. A diadalmas hadsereg nem áll csupa tábornagyból, a szerény altisztek s derék közlegények is méltán osztoznak az érdemben, s a diadal koszorúiban, és az igazságos utókor, a nyegleség tolakodásai közt, nem vonja el hálás elismerését a nagy s kis, de való érdemtől, — mert csak úgy lehet a haza erős és boldog:

»Ha czélra küzdvén, nagy, nemes, dicsőre,
így összetart kezünk, szívünk, karunk!«

MAGYARORSZÁG VÁROSAI ÉS VÁROSJOGAI A MÚLTBAN ÉS JELENBEN.

TANULMÁNY AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGTUDOMÁNY SZEMPONTJÁBÓL.

WENZEL GUSZTÁV
R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1877. márczius 19-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1877. Nyomatott az Athenaeum r. társ. nyomdájában

MAGYARORSZÁG VÁROSAI ÉS VÁROS JOGAI

A

MÚLTBAN ÉS JELENBEN.

Tanulmány az összehasonlító jogtudomány szempontjából.

Kísérletet akarok tenni azon állásnak meghatározására, melyet Magyarország városjogai az európai városjogok rendszerében a múltban foglaltak el, s melyet a jelenben elfoglalnak.

Ezen czélból mindenekelőtt szükséges, hogy meghatározzam a városi élet alakulásának kiindulási pontját, s azon általános tényezőket, melyek Európaszerte a városi elem és a városi viszonyok kifejtésének alapul és irányadásul szolgáltak; továbbá hogy ennek folytán feltüntessem előbb az egyetemes európai jogtörténelem szempontjából az egyes államokhoz képest a városjogok egykori rendezésének eredményeit, és a mai jogtudomány szempontjából a mostani városok jogi állását; azután pedig, hogy ezen vizsgálódással hazai városainkat hozzam összeköttetésbe, s névszerint saját jogtörténetünk és saját jogrendszerünk álláspontjából megállapítsam azon tekinteteket, melyeket azok a múltban és jelenben maguknak vindikálnak. Hazai városaink nevezete alatt egyébiránt ez alkalommal csak a tulajdonképi magyarországi, az erdélyi és a régi szlavóniai városokat értem. Azon országok városjogairól, melyek egykor a szent koronának részint »partes adnexae«-i, részint »partes subiectae«-i voltak, más alkalommal fogok szólni.

Városoknak oly községeket nevezek, melyek társadalmi létök teljesebb és több oldalú kifejtése, s közzgazdaságilag nem kevésbé jelentékenyebb, mint jogilag fontosabb rendezésénél fogva, a népélet és az államiét egészében nemcsak kitünőbb állást foglalnak el, hanem melyek szemben más községekkel az anyagi és szellemi művelődésnek mindannyi összpontosító fókuszeit képezik. Csak ezekről áll az, mit 35 évvel ezelőtt Hetényi János egyik akadémiai pályamunkájában mondott, hogy t. i. »a városok elejétől fogva legbiztosabb mérlegei voltak valamely ország műveltségének; ezek külsője már nyilván hirdeti a nemzet Ízlését és műiparja fokát; belső életök mutatja a tudományok és művészetek állapotját; nagyságuk és népességük gyaníttatja az ország erejét és népszámát stb; s hogy »nemcsak tükrei a városok a nép műveltségének, hanem első rangú és hatalmas eszközei is.« *)

Megjegyzendő: 1) A városi életnek szükségképi feltételezése és alapja a valamely országban fennálló községi rendszer. Ott a hol kifejtett községi rendszer nincs, tulajdonképi városok sem keletkezhetnek. Mindamellott megtörténhetik az is, hogy vándornépek által elfoglalt vidékeken is találtnak városok, és pedig kétféle módon; vagy úgy hogy ezen városok az ily vidékeken már korábban létezett magasabb társadalmi műveltségnek történeti maradványai, melyek hol nagyobb, hol csekélyebb épségben még megvannak; vagy úgy hogy a foglaló nép közléte teljesebb kifejtése által a maga körében alkot társadalmilag nevezetesebb helyeket (p. o. vallásos és egyházi, politikai stb. céloknál fogva), melyek a nemesebb népérdekek összpontosítása tekintetéből kitünőbb jelentőséget nyernek, és oly helységekkel lesznek, melyek a körülményekhez képest szintén városoknak nevezhetők, sőt különös intézkedéseknek következtében, s kiválólag a nép

1) »Honi városaink befolyásáról nemzetünk kifejtésére és csinosbulására « A ni t. Akadémia történettudományi pályamunkái. I. köt. Buda, 1841. 17. 1.

nemzeti pietásának alapján valóságos városok is. — 2) A dolog természetében fekszik, hogy a városok és a városi életnek keletkezésében mindig kettős momentumot kell megkülönböztetni, melyeknek egyikét belsőnek, másikat külsőnek jelezhetjük. — 3) A belső momentumok a népéletnek mindazon anyagi és szellemi tényezői, melyek bizonyos helyen a társadalmi lét oly emelkedését és felvirágzását eredményezik, hogy városok keletkezésére ok és alkalom legyen. Közvetlenül az anyagi eredmények jönnek tekintetbe; névszerint az ipar és a kereskedés legtágabb értelmében, s mindazon társadalmi nyilatkozatok, melyek azokkal lényeges összefüggésben vannak. Néha megtörténik az is, hogy a közhatalom összpontosítása, p. o. fejedelmek székhelyein, városok keletkezésére szolgáltat alkalmat. De magában világos, hogy a társadalmi létnek itt feltételezett emelkedésére és felvirágzására a népszellem oly hatásos lendülete is szükséges, mely a régi költő szavának »Mens agitât móléin« megfelel. Különben azt sem hagyhatjuk tekinteten kívül, hogy a városi élet kifejtésére és jellemére a helyi (geographiai, topographiai stb.) viszonyoknak szintén hatalmas befolyásuk van; úgy hogy a tengeri és a szárazföld belsejében fekvő városok; továbbá azon városok közt, melyek nagyobb folyók partján, vagy terjedelmes síkságon, vagy hegyeken, avagy völgyekben épülnek, szintén nevezetes a különbség. — 4) A külső momentumok az államhatalomnak azon határozmányai, s a helybeli szabályozásnak azon intézkedései, melyek egy részről a városok kebelében oly társadalmi rendet biztosítanak, mely a városi élet felvirágzásának kívántatósága, s másrésztől maguknak a városoknak fennállását is kellőleg támogatják. S ezen határozmányok és intézkedések az államok alkotmányával és törvényhozási fejlettségével, a nemzetek culturájával, a kor uralkodó eszméivel, a népek szellemével, vallásával, nemzetiségével stb. állnak legszorosabb összefüggésben; de mindig olyanoknak is kell lenni, hogy midőn a városok lakosainak erkölcsi törekvéseit nemesítik, egyszersmind szellemi és anyagi erejét is gerjeszték és buzdítsák. — 5) Ezekhez képest az európai városok létében három történetileg nem kevésbé mint társadalmilag fontos phasist különböztethetünk meg: az alakulás conjunc-

túráit, a teljes fejlettség stádiumát; s a gyakorlati hatásnak, a nemesebb cultura terjesztésében, és a vidéki élet szellemi és anyagi érdekei termékenyítésében mutatkozó iránylatait.

Habár fejtegetésemnek fő tárgya itt honi városainknak jogi állapota a múltban és jelenben, — s ehhez képest az imént kiemelt tekinteteket különös figyelemmel hazánk városi életére vagyok hivatva méltatni: mindamellet — miután mind a történelem, mind Európa mostani kulturái viszonyai határozott solidaritást bizonyítanak Magyarországnak és a civilisált külföld városi élete közt — itt általánosabb álláspontot kell elfoglalnom, mely t. i. ezen solidaritásnak is megfeleljen. S ez a positiv objectivitásnak álláspontja, mely itt a múltra nem kevésbé mint a jelenre nézve az összehasonlító módszer alkalmazásában bírja súlypontját.

Ennek értelmében jogtörténeti fejtegetésem alapjául főképen azon tényezőket kell kalauzul követnem, melyek hazánkban szintúgy mint egész Európában a városok és városi élet keletkezését akkép eredményezték, a mint azok későbbi civilisációnknak egyik főtámaszává lettek. A dogmatikus fejtegetés is ugyanazokat, az újabb idők fejleményeihez képest általánult minőségek szerint, a jelenkor eredményeivel összefüggőleg veszi szemügyre.

II.

Az európai városok, mint az újabb kulturái életnek egyik leglényegesebb momentuma egészben véve a XII. század végén lettek teljesen kifejtett történelmi jelenséggé. Azon időt tehát, mely addig lefolyt, s melynek áttanulmányozása egyes népeknél, névszerint a németeknél, az újabb irodalomnak egyik kedvencz tárgya, tulajdonképen csak mint városaink előkészítő és alakító korszakát kell tekintenünk, s noha az egyes államokat és országokat külön-külön tekintve, a városi élet nem mindenütt ugyanazon időben és ugyanazon módon és eredménnyel találtatik kifejtve, általán véve mégis, és egész Európa kulturájára nézve annak tulajdonképi hatása csak a XIII. század óta mutatkozik félreismerhetlen ténynek.

Azon általánosabb tényezők, melyeket itt a városok alakulására; és a városi élet keletkezésére nézve tekintetbe vennünk szükséges, a következők:

1) A társadalmi és politikai rendnek, a népvándorlás viharai utáni újjáalakulása.

Kétségtelen, hogy a népvándorlás Európában mindenütt erős pusztításokat tett. De ezen pusztítások nem mindenütt vonták maguk után ugyanazon következtetéseket; s a X. század óta az újonnan keletkezett államokban és országokban a politikai és társadalmi rend is különböző új alakító elemek által nyerte későbbi fejlődésének irányát és jellemét. Itt tehát kétféle tényezőt kell megkülönböztetni; azokat, melyek pusztítottak és rontottak, és azokat, melyek a köz- és magánéletet újjá alakították és újból rendezték.

A pusztító és rontó tényezők általában és közvetlenül a népek vándorlásából indultak ki; de Európa déli részeiben más politikai és társadalmi fejleményeket vontak maguk után, mint annak északi részeiben, s úgy szintén nyugaton másképp hatottak mint keleten.

Európa déli részeiben, melyek egykor a római világbirodalomnak voltak alkatelemei, az ó-világ kultúrája seholy egészen meg nem semmisített; s habár itt ott csaknem kirtva látszott lenni, maradványai ilyen helyeken sem tűntek el teljesen, míglen másutt az új rendnek megállapításában igen nevezetes befolyást és hatást gyakoroltak. Éjszaki Európában ez a dolog természeténél fogva másképp állt. Mert ide a római népnek győzelmei és hódításai ki nem hatottak, s így kultúrája sem tudott meglionosúlni; tehát az itt lakott népek köz- és társadalmi létének új alakítására sem gyakorolhatott közvetlen befolyást.

A nyugat és a kelet közti különbségre nézve tekintetbe veendő, hogy míg a nyugat politikai és társadalmi regenerációja a germán népeknek volt műve; keleten egy új rendnek megállapítására a germánok ittlétök közvetlenül ható maradványát nem hagyták hátra, s hun-scytha és szláv népek lettek annak nemcsak megállapítói, hanem alapítói is; kik ebben azon oknál fogva sem voltak képesek oly mély hatást gyako-

rolni, mint nyugaton a germánok, mivel itt a byzanci császárság a nyugati birodalomnak megbukása után is még képes volt a népvándorlás pusztításainak, sőt a XIII. században az u. n. latin foglalás mélyebb hatásának eredménynyel ellent állni, és csak 1453. szűnt meg létezni. Azonkívül a keleti Európa és Ázsia nyugata közt a XIII. század közepéig, azaz a nagy mongol pusztításig még fennállt összeköttetést sem szabad tekinteten kívül hagynunk.

2)A keresztyénség, melynek általános, nem kevésbé köztörténeti mint kultúrái nagy fontosságára csak röviden figyelmeztetek. Itt közvetlenül annyiban bir különös jelentőséggel, a mennyiben nagy Konstantin óta (megh. 337.) a római birodalomban általános uralomra emelkedett; a barbar népek közt nemcsak mint vallás, hanem mint a szellemi kultúra leghatalmasabb terjesztője is fontos, noha a germán, a kun-scytha és a szláv népeknél különböző hatással; nyugaton a római nyelvet és jogot, keleten a görög nyelvet és a római-görög jogot tevén magáévá, ezeknek részint terjesztését, részint befolyását segítette elő; s általán véve, hol közvetlenül, liol közvetve, az európai civilisációnak azon szellemi tulnyomóságát eszközölte ki, melynél fogva a nem keresztyén kultúrái körökkel szemben, minden ezekhez tartozó államok és népek fölött feltétlen suprematiát gyakorol. Megjegyzendő, hogy a nyugati és keleti keresztyén egyházak közti szakadás csak a XI. században állt be; a reformáció társadalmi jelentőségének kérdése pedig az itt szóban lévő viszonyok álláspontjához nem tartozik.

3)Az ó-kor maradványai, a mennyiben a népvándorlás viharai közt el nem enyésztek, s ezután az új rend alakulására szintén hatással voltak. Itt névszerint az egykori római birodalom után a X. és XI. századokban még meg volt maradványok, s az ezekhez kötött traditionalis reminiscenciák felemlítendőek. Ezek hol erősebbek voltak (Olaszországban, déli Franciaországban, a német birodalom déli és nyugati részeiben), hol gyöngébbek (éjszaki Franciaországban, az ibériai félszigeten, Angliában, Magyarországon); de mégis mindenütt az újabb kultúrái fejlődésnek hatalmas momentumai lettek. Jelentőségük már a frank birodalomban mutatkozott;

a byzanci birodalomban pedig azon alak szerint, melyet a keresztyénség által nyertek, a fennálló kultúrának úgyszólván egyetlen alapja voltak. Mi kiválólag azon hatásukat vesszük itt szemügyre, melyet a XII. századtól fogva az európai nemzetek és államok kultúrájára és jogéletére gyakoroltak.

4)Az európai társadalmi és államrend alapításában nevezetesekké lett népeknek nemzeti szelleme, melyet szintén csak annyiban veszek szemügyre, a mennyiben jogalkotó hatással bírt, és e tekintetben az egyes államok és országok törvényeiben és jogi szokásaiban gyakorlatilag nyilatkozik. Különben a nemzeti szellem hatását az európai jogélet alakítására és fejlesztésére már két előbbi akadémiai értekezésben («Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog» 1875. nov. 2. s »Az országos jog és a particularis jogok közti viszony hazai jogrendszerünkben« 1876. mart. 20) méltattam részletesen.

5)Altalán véve az európai köz- és kultúrai történelem fordulatai és eseményei, a mennyiben a civilisált világ, s az egyes államok és országokban fennálló intézmények keletkezésére és alkotására nevezetesebb hatással bírtak. Ezek, mint positiv tényezők, a városok keletkezésére, s a városi élet alkotására és fejlődésére is hatottak, s így minőségökhöz képest kétfélék, t. i. általánosak, melyeknek hatása az egész civilisált világra terjedt, és különösek, melyeknek hatása csak egyes államokra és országokra szorítkozott. Az előbbieket nevezetesen a keresztes hadak, a világkereskedésnek fordulatai, a nyugat és a kelet közti közelebbi érintkezésnek az anyagi érdekek terén mutatkozó számos következménye, a szellemi élet ébredése, és későbbi emelkedésének phásisai stb. Az utóbbiak pedig mindazon események, melyek egyes államok és országokban a közélet szervezésére, a fennálló társadalmi és jogi intézetek sajátos jellemére és rendezésére döntő vagy elhatározó befolyással bírtak, s melyeknek részletes kifejtése az egyes speciális jogtörténetek és az egyes fennálló jogrendszerek köréhez tartozik. Itt az általános és különös tényezők közti viszonyra névszerint azért figyelmeztetek, mert a köztök fennálló különbség nemcsak a fejtegetésnek általános és különös álláspontját jelzi, melyeknek mindazál-

tál elseje a különös, és utóbbika az általános tényezőket is, tle csak úgy van hivatva vizsgálódásai köibe vonni, hogy saját minőségét azokra át ne ruházza; hanem mint olyan, objectiv jelentőséggel is bír, melynél fogva magának az események és történelmi jelenségek hatásának és gyakorlati horderejének eredménye. Így névszerint a nyugat és a kelet közt nevezetes különbségre találunk, mely az egyes államok és országok társadalmi és jogfejléményeiben, itt is ott is, de mindenütt sajátos jelenségekkel és módosításokkal szintén mutatkozik.

S ezekhez képest kiválólag Olaszország, a német birodalom, Franciaország, az ibériai félsziget, Anglia és az abhoz tartozó országok, Skandinávia, a byzanci császárság, Lengyelország és az orosz birodalom városéletét és városjogait külön kell tekintetbe vennünk; s ezen áttekintés alapján oly álláspontra emelkedhetünk, melyből Magyarország városéletét és városjogait sikerrel áttanulmányozhatjuk és kellőleg méltathatjuk.

Általában azt kell még megjegyezni, hogy a tanulmányok ezen neme csak újabb időben dicsekedhetik nevezetesebb eredménnyel. Még a múlt századnak végén a fejtegetések többnyire oly szűk korlátok közt állapodtak meg, s a történeti anyagot oly kevésbé voltak képesek mélyebben áthatni, hogy azok vívmányait is a tudományok mai állásához képest nagyobbára csak előkészítésnek lehet tekinteni. Az újabb vizsgálódásoknak amazokkal szemben hármassal nagy előnye van; mert anyagilag véve már sokkal gazdagabb kútforrással bírnak, alakilag véve ezen apparátust sokkal kritikaibb felfogás szerint méltatják, s — mi a tudományos tanulmányozás álláspontját és vívmányait illeti — oly módszert követnek, mely a tárgy többoldalú öntudatos megismerését, és az eredmények önállóbb rendszeres megállapítását teszi lehetségessé.

Mindamellett az előkészítést sem szabad kicsinylenünk. Mert névszerint Montesquieu már oly helyes álláspontot foglalt el, hogy az újabb tudományosságnak is mintául szolgálhatna, ha a társadalmi és tulajdonképi jogi tekinteteket egy-

oldalú politikai iránylatoknak fel nem áldozta volna.¹⁾ Azon kívül látni fogjuk azt is, hogy a kútfői anyag gyűjtésében már a múlt század valóban nagyszerű eredményeket mutatott fel. De a múlt századi fejtegetések az egyes államok közti solidaritást is nagyobb határozottsággal és elfogulatlanabb objectivitással méltányolták, mint ma szokásos.

III.

A XIII. században a városok és a városi élet egész Európában teljesen kifejtett tény voltak. Jelen vizsgálódásomban tehát, a hol tüzetesen és tulajdonkép csak a városjogokról szólok, ezen időpontot fogom fejtegetésem alapjául venni; az egyes államok és országok régibb viszonyait csupán annyiban veszem szemügyre, a mennyiben uralkodó iránylatai az itt szóban lévő városjogok szempontjából fontosak.

Ehhez képest:

a) A városi életnek két általános jellemvonását különböztetem meg, t. i. egy negatív és egy pozitív jellemvonást.

A negatív jellemvonásnak fő súlypontja abban fekszik, hogy a városi élet eredetileg mindenütt ellentétet képezett az országok általános közéletével. Ez csaknem egész nyugaton az országos jelentőségre emelkedett feudalismuson alapult, tehát a feudális nemességben bírta fő támaszát. Magyarországon és Lengyelországban is a nemesség és városi élet közti ellentét volt határozottan kifejtve. Ezen ellentétnek következményei azonban nem mindenütt ugyanazok voltak. Legérdekesebb e tekintetben Olaszország és a német birodalom, hol a feudális nemesség mellett városi nemesség is alakúit; nem különben Franciaország és Dalmatia is, melyeknek városi életére Olaszország gyakorolt hatalmas befolyást, Ejszaki Franciaország, kiválólag Flandria, a városi democratiá-

¹⁾ Helyesen mondja e tekintetben a híres Giraud: »L'Esprit des lois aurait imprimé, sans doute, une direction nouvelle aux études juridiques, si les questions politiques n'avaient complètement absorbé l'attention.« Essai sur l'histoire du droit français au moyen âge. I. köt. Paris, 1846, Avertissement XI. 1,

nak lett úgyszólván bölcsőjévé; s minthogy keleti Európában, névszerint Magyarországon és Lengyelországban, a városi élet emelkedésére különösen flandriai gyarmatok hatottak, oly városi nemességre mint akár Olaszországban, akár a német birodalomban, itt nem találunk. Az ibériai félszigeten a városi viszonyok a XI. század óta nagyobbára déli Franciaország mintájára alakultak; de Aragóniában egyik-másik város, névszerint Saragossa polgárai országos nemességgel ruháztattak fel. Angliában a nemesség és a városok közti ellentét a közviszonyok szerencsés kifejlése folytán már a XIII. században egyenlített ki, úgy hogy London azon túlnyomó befolyást, mellyel Anglia történetében bírt, polgársága jogosítványaiiban támaszkodó szervezetének alapján gyakorolta.

A positiv jellemvonás kiindulási pontját a társadalmi életnek a városok kebelében történt felvirágzásában bírta, mely a kereskedés és ipar által támogatva, nemcsak a városok nagyobb vagyonságát eredményezte, hanem politikai jelentőségöket is annyira kifejtette, hogy itt-ott valóságos közhatalomra emelkedtek. Legszerencsésebbek ebben az olasz tengeri városok voltak, névszerint Velence és Genua, melyek ekkép lettek önálló köztársaságokká és főrangú hatalmasságokká. De a német hanza, a flandriai és németalföldi tengeri városok, s Cataloniában Barcellona város is ezen úton emelkedtek a politikai önállóságnak igen magas polczára.

b) Érdekes volt a középkori városok viszonya az államhatalomhoz. Olaszországra e tekintetben kevésbé hivatkozhatunk; mert azon körülmény, hogy éjszaki része a X. században a német birodalomnak »pars adnexa«-jává lett; de másrésztől közéletére nézve a pápák és a siciliai normann királyokban a császárok irányában mindig hatalmas és kész pártfogókra talált, itt egészen sajátosságos, sőt — lehet mondani — kivételes fejleményeket eredményezett, melyek az 1184-ki konstanci békekötésben határozott közjogi megállapítást is találtak. A többi Európáról csaknem kivétel nélkül azt lehet mondani, hogy a városok, melyek a X. és XI. századokban még igen szoros közigazgatási korlátok közé voltak helyezve, úgy hogy más községektől gyakran csak lakosaiknak nagyobb száma, erősebb társadalmi köteléke, és önállóbb

vagyonossága által különböztek, — később császári, királyi és fejedelmi privilégiumok alapján a XV. század végéig mindinkább nagyobb és nagyobb szabadalmakat nyertek; anélkül azonban, hogy önállóságuk a municipális kitünőbb állásnál magasabb pontra emelkedett, és politikai függetlenségévé alakult volna. Noha pedig ennek folytán a városok csaknem mindenütt az országos és birodalmi rendek közt nyertek helyt; ez még sem ugyanazon módon történt mindenütt; s már azon szövetségek is, melyeket a városok több országban jogaik biztosítása végett a XV. század kezdetétől fogva maguk közt kötöttek, világos bizonyoságául szolgálnak annak, hogy politikai állásuk már nem csekély veszélyeknek volt kitéve. Egyes városok p. o. a német birodalomban Nürnberg és Augsburg, s némi ideig a hanzavárosok is, ezen veszélyeknek sikerrel álltak ellent; de a birodalom keleti részeiben, — az egyetlen Boroszló városon kivül, mely a sléziai lierczegekkel sokáig egyenlő állással bírt — a városok csak annyiban nem indultak hanyatlásnak, a mennyiben egyes hatalmasabb fejedelmek székhelyei voltak, és ezektől pártfoglattak; másutt pedig csak szövetségek formájában, p. o. mint a rajnai, vagy a sváb városok szövetsége a német birodalomban, voltak képesek az előbbi időben nyert szabadságot úgy a hogy megtartani. A Svajczban és Németalföldön is szövetségek alapján keletkeztek és tartattak fenn oly politikai conjuncturák, melyek azoknak független államképen nemzetközi elismerését 1648. eredményezték.

c) Megjegyzendő, hogy a városjogok szempontjából a városok épen említett külviszonyai csak alárendelt jelentőségűek bírnak. Fontosabb e tekintetben belviszonyaik rendezése; s erre nézve közjogilag leginkább helyhatósági hatalmuk, önkormányzati jogosítványuk, és önálló törvénykezésük, magánjogilag pedig polgáraik személyes szabadsága, és a városi területnek a városi községeket illető tulajdona tekintetbe veendő. Számos egyéb jogosítványok, melyek a városokat az említettekén kívül, a körülményekhez képest, megillették, részint jogilag véve kevésbé fontosak, részint amazoknak csak következményei voltak.

d)Ide tartozik névszerint az egyháznak jogi állása a városokban, mely nem a feudalizmus, hanem a városi szabadság tekintetei szerint volt szabályozva. Itt minden részletes megállapodás a városi község egyházi kegyúri jogában gyökerezett; mely azon kívül azt is eredményezte, hogy a városok lakosai nemcsak buzgó, hanem vallás dolgában is mívelt és értelmes keresztyének voltak. A városok egyházi épületei és ezeknek díszítményei a középkori művészet legbecsesebb maradványai és kincsei közé tartoznak; s minthogy a városok falai közt az iskolázás is sokkal tökéletesebb és szabadelvűbb volt mint másutt; egyes városokban főiskolák is keletkeztek, melyeket a városi hatóságok és lakosságok segítettek és támogattak: ennek folytán a szellemi emelkedettség fokbelvívé is lettek. Egyébiránt az egyházi történet bizonyosságát nyújtja annak, hogy a városokban a papság és a világi intelligencia közt is sokkal szorosabb viszonyosság állt fenn, mint másutt, hol a feudalizmus hatása a főpapságra nem kevésbé hátrányos volt mint az alsóra. Homályosabb jelenségekre csak ott találunk, hol a városok békéjét belső pártoskodás háborgatta. Érdekes az is, hogy a zsidókkal szemben a városok kebelében rendszerint nagyobb idegenkedésre találunk, mint a városokon kívül; a minek egyébiránt egyik fő oka az volt, hogy a zsidók üzletének concurrentiája nem ritkán a városi polgárok kereskedését és iparát zavarta.

ej Nemzetiség tekintetében a városok rendszerint nem voltak a békességes egyetértés és kölcsönös méltánylatnak kedvező színhelyei. Ott hol a városok a jövevényeknek idegen népek közti gyarmattelepítvényei voltak, mint nagyobbára Európának egész keletén, kiválólag a XII. és XIII. századokban, ily jelenség a viszonyoknak csaknem természetszerű következése volt. De sokkal komolyabb színt nyertek azon egyenetlenségek, melyek ugyanazon város egyenlő jogú, de különböző nemzetiségű polgárai közt támadtak. Hazánk is erre nézve tanulságos adalékot nyújt; mert Buda is kétszer volt ilyen egyenetlenségek színhelye; 1386. midőn kis (Paris) Károly király megsebesítése és elfogatásának alkalmával az olasz ajkú polgárok formaszzerű üldözésnek lettek tárgyává, és 1438., midőn Zsigmond királynak halála után ellenséges

összeütközés tört ki a város magyar és német ajkú lakosai közt.

f) Végre fel kell még említenem, hogy azon hatalmas szellem, mely egykor lelkesítette az európai városokat, s mint a városi élet jogalkotó és jogszabályozó tényezője, kezdve a XIII. századtól a XV. század végéig, rendkívülileg fontosnak bizonyodott; a XVI. században ezen hatályából már egész Európában ki volt vetköztetve. Mert ekkor Európa a törvényhozás és a jog körében is egy magasabb eszmének, t. i. az állam eszméjének hódolt, melylyel szemben a városi minőség csak annyiban bír már jelentőséggel, és fog bírni mindig, a mennyiben az újabb állam fogalma épen a közép- és renaissance-kori városi életből vette lélekadó elemének főerejét. S ez annál jelentékenyebb és annál fontosabb, minthogy azon vezérelveknek nyitott utat, melyek a XVI. század óta az európai államok és országok jogrendezésében irányadók lettek, s előhirdetője volt azon közszellemnek, mely a XVI. században uralomra emelkedett, a XVII. század alatt folyton folyva hol nagyobb, hol kisebb akadályokkal küzdött, s elvégre korunk civilisatióját mégis kivívta.

S ezek után már az egyes államok és országok városjogainak alakulását és fejlődését veszem szemügyre. Névszerint

A) Európa nyugatán:

1) *Olaszországban* az újabb jogtörténelmi tanulmányoknak egyik fontos vívmánya az, hogy régibb és újabb kutatásoknak alapján, nemcsak a városjogok keletkezésére és tartalmára nézve jutottak biztosabb és alaposabb eredményekhez, hanem a városok középkori szervezésének kérdése is, az egykori római municipális intézményekkel való összefüggését illetőleg, már sokkal nagyobb világosságba van helyezve.

Egészben véve, valamint az akkor egész Éjszak- és Közép- Olaszországban fennállt jognak uralkodó jelleme a szakadottság, úgy a városjogok is túlnyomólag particuláris jogok minőségében tűnnek fel, melyek közt az egységet egyedül az u. n. közönséges jog, a »Jus Commune« közvetítette, s melyek-

nek külső kifejezését az egyes városok statútumaiban találjuk. ¹⁾

Kitetszik ebből, mily fontos volt a tudós Troya Károlynak az 1847-ki »Congresso dei scientiati Italiani« alkalmával tett indítványa »intorno ad una raccolta generale degli statuti déllé cittá Italiana«; mely indítvány elfogadtatván, nemcsak a városi statútumok átkutatásának adott új lendületet, hanem általánvéve a középkori városi jogok és városi viszonyok mélyebb tanulmányozásához is vezetett.

Nem lehet feladat, sem a múlt századnak e tárgyra vonatkozó nagyszerű irodalmi apparátusát itt megismertetni, sem azon számos munkákat kritikailag fejtegetni, melyekben Savigny híres, a római jog középkori történetét tárgyazó munkája óta, első rangú tudományos notabilitások, Simonde de Sismondi, Leó Henrik, Sclopis Frigyes, gr. Baudi de Yesme Károly, Betbmann Hollweg Mórítz Ágost, Hegel Károly, Hauleville Prosper és mások, újabb időben ezen kérdéshez szóltak. Nézetem szerint elég itt a kérdésnek két oldalát, t. i. a köz- és a jogtörténetit, szigorúan megkülönböztetni. Az előbbire nézve úgy hiszem, hogy az »Archivio Storico Italiano«-ban az évek hosszú sorozata alatt megjelent számos vizsgálódások az álláspontot, melyből ezen kérdést szemügyre venni és fejtegetni kell, már feltüntették; s mi az eredményeket illeti, Emiliani Griudici Pál »Storiadei Comuni

¹⁾ A városi statútumoknak az Olaszországban általán véve fenn állt jogrendszerrel való szerves összefüggését a XIV. századra vonatkozólag Baldus akkori jogtudós ekkép formulázta: »Omnes populi possunt facere sibi statuta, et ubi cessat statútum, liabet locum Jus Civile. Populi ergo aut vivunt communibus legibus, aut propriis statutis, vei propriis consuetudinibus. Jus Commune appellatur hoc Jus Civile, ubi viget eius auctoritas; séd ubi non viget, tunc vocatur Jus Commune Jus proprium, id est proprium statútum, quod sibi quilibet populus constituit« stb. (ad l. 7. Dig. de Just. et Jure). Ezen tételt az olasz XIX. századi jogtudomány felfogásához képest Sclopis Frigyes következőleg magyarázza: »Lo statuto éra dunque léggé d'eccezione, se nel luogo dov'esso éra in vigore si osservava pure il diritto comune; éra léggé generale, se il diritto comune non si ammetteva. Così la Lombardia e la Toscana seguivano il diritto romano come diritto comune, e ad un tempó i loro particolari statuti; mentre all incontro la legislazione veneziana riposava particolarmente

Italiani« című munkájában (3 kötet.) Florenz, 1864—66. tökéletesen megnyughatunk. De sokkal fontosabb és nehezebb a jogtörténeti fejtegetés. Mert itt a részletes kérdések oly nagy számával találkozunk, s a kútfői apparatus, melyből azok megfejtendők, oly óriási, hogy sok kérdésre kritikailag kielégítő feleletet még nem igen várhatunk. Tekintsük csak Ficker Gyula nagy szorgalommal kidolgozott munkáját: »Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens« (4 köt. Innsbruck, 1868—73.), s meg fogunk győződni a nyílt kérdések azon nagy számáról, melyek itt a tudomány alapos megfejtésére még várnak.

Kedvező körülmény az, hogy Troya fenn idézett felszólítása a vizsgálódásnak gyakorlati irányt jelölt ki; s miután egyes nevezetes olasz városok régi statútumaikat történeti teljességgel és kellő kritikai pontossággal már maguk kezdték közzé tenni, sőt nagy részben közzé tették is; az eredmény iránt is már legjobb reménnyel lehetünk, a nélkül azonban, hogy ezen kutatásokat csak nevezetesebb részeikben is már befejezetteknek mondani lehetne.

2) A német birodalomra nézve megjegyzendő, hogy itt a városok és a városi szervezet keletkezésének kérdése még 60 év előtt az irodalom figyelmére alig volt méltatva, hogy mindazáltal vagy egy félszázad óta az a szaktudósok vizsgálódásainak egyik kedvencz tárgyává lett. Míg a római német birodalom fennállt (tehát 1806-ig), az általános vélemény Widukiud Krónikás ismeretes elbeszélését követve ¹⁾, I. vagyis madarász Henrik királyt a városok alapítójának tartotta ²⁾.

sugli statuti, e in loro mancanza sull'equità naturale« stb. (Storia della Regislazione Italiana, II. köt. I. r. Turin, 1863. 117. l.); a mit Milano, Verona, Florenz, Velencez, Génua, Bari, Nápoly, Turin és Roma statútumainak részletesebb megvizsgálása által határozottabban felvilágosít.

¹⁾ »Heinricus Rex accepta pace ab Ungariis ad novem annos, ex agrariis militibus nonum quemque eligens, in urbibus liabitare fecit, ut ceteris octo confamiliaribus suis habitacula extrueret« stb. Widukiud I. c. 35.

²⁾ Maga Putter, kit egykor a német birodalom legelőkelőbb publicistájának tartottak, erre nézve következőleg nyilatkozik: »Hauptsächlich haben wir dieser Regierung (értetik I. Henrik király uralkodása) die grosse Veränderung zu verdanken, die im inneren Zustande von ganz

Az első, ki ez ellen felszólalt, Eichhorn Károly Frigyes volt, 1815. különös vonatkozással Köln városra azt állítván, hogy a német városok középkori szabadsága közvetlen összefüggésben állt a római provinciális városok municipális rendezésével.¹⁾ Vizsgálódásai akkor általános viszhangra találtak, s Leo Henrik és Hegel Károly a lombard városok régi viszonyaira vonatkozó kutatásai daczára is, melyekkel Eichhornt megczáfolni kísértették, a dolog lényegét tekintve hypothesis ezen kérdésben az ötvenes évekig általános irányadásul szolgált. Ma nem nehéz bizonyítani, hogy Eichhorn combinatiói téves feltételezésekből indultak ki; s hogy névszerint Kölnben, és szintűgy a többi városokban is, melyekre ő hivatkozik, már a frank birodalom korában római eredetű intézmények többé fenn nem álltak, úgy hogy azoknak a német korszakba átvonuló folytonossága semmikép sem bizonyítható. Ennek folytán a római világgal való összefüggésről itt jelenleg csak annyiban lehet már szó, a mennyiben kétségtelen, hogy néhány német város egykori római municipiumok és colonialis városoknak helyén a régi maradványok és romok alapján keletkezett. Különben a városi szervezet eredetére nézve bárom újabb, egymástól különböző felfogásra találunk, melyek szerint t. i. Nitzsch K. V. azt a frank udvari jogtól²⁾, Arnold Vilmos az immunitások által fenntartott ősrégi germán népszabadságtól³⁾, Maurer György Lajos pedig a városok régi falai közt határozottabban kifejtett ősgermán határalkotmánytól (Markgenossenschaft)⁴⁾ származtatják. Ezek mellett Wilda Vilmos Eduard véleménye többektől elfogadtatott, ki a régi germa-

Deutschland davon abhängt, dass es jetzt mit Städten angebaut ist; da bisher ausser Bergschlössern und Bittersitzen oder Klöstern, die etwa mit Mauern umgeben waren, alles übrige nur aus einzelnen Höfen und Dörfern bestand« stb. Hist. Entwicklung der heutigen Staatsverfassung des Teutschen Reichs. I. köt. Göttinga, 1786. 105. l.

¹⁾ Über den Ursprung der städtischen Verfassung in Deutschland. (Zeitschrift für geschichtliche Bechtswissenschaft. I. és II. köt.)

²⁾ Ministerialität und Bürgerthum. Lipsce, 1859.

³⁾ Verfassungsgeschichte der deutschen Freistädte, 2 köt, Hamburg és Gotha, 1854.

⁴⁾ Maurenek erre vonatkozó munkái közt legfontosabb a »Geschichte der Stadtverfassung in Deutschland« 3 köt. Erlangen, 1869—10

uok testületi életének a társulati egyletekben (Gilde) nyilatkozó eredményekben keresi a német városszervezésnek ősi alapját¹⁾; a mit újabb időben Gierke Ottó bővebben kifejtett.²⁾

Jelen előadásomnak szempontjából azon szorgalmas kútfői tanulmányokat és genialis combinációkat, melyek az épen említett vizsgálódásokban foglaltatnak, őszinte készséggel méltatom; a szóban lévő kérdést mindazáltal azok által teljesen megfejtettnek még nem találom. Különben itteni álláspontomból, már azon tökéletesen bebizonyított történelmi tényben megnyugszom, hogy a városi élet felvirágzásának, és a városi szabadság biztosításának folytán, a német városok községi és társadalmi viszonyai a XII. században már határozottan alakítva léteztek, melyek azóta császári privilégiumok védelme alatt csaknem önállólag rendezettek; s hogy az így keletkezett városjogok egyes városok közti szövetkezések útján, és egyékh szerencsés körülmények támogatása mellett más és más városokra terjesztettek ki, s ennek folytán nevezetes felvirágzásnak indultak. Ehhez képest az egyes városok közt keletkezett jogi összefüggésnél fogva anya- és fiókjogokat (Mutter- und Töchterrechte) különböztetnek meg, melyek ezen u. n. filiatio szerint a városjogok több rendszerévé, vagyis több u. n. családokká (Familien dër Stadterchte) csoportosultak.

A német városjogok ezen családjai leginkább a következők:

a) A *kölni* jognak családja, melynek nevezetes fiókjoga volt *Brisgoviai Freiburgnak* joga. A kölni jogot közvetlenül a felső-rajnai városok követték, Freiburg közvetítése mellett pedig a legtöbb sváb, a mai svajczi (névsz. Bern), és az alsztiai városok (névszerint Colmar és Hagenau) fogadták el. Strassburgnak azonban volt sajátos joga.

b) A *sobisti* és a *dortmundi* jog családja, melynek mintájára a westfaliai városok jogai szabályoztattak. Soestnek joga *Lübeckkel* közöltetvén, ekkép a lübecki jog (Lübisches

¹⁾ Das Gildewesen des Mittelalters. Berlin, 1831.

²⁾ Das deutsche Genossenschaftsrecht. 2 köt. Berlin, 1863—73.

Recht) alakult, mely az éjszaki és balti tenger melletti német városoknak szolgált mintául.

a) A *magdeburgi* jog, melynek hatása nagyszerű dimenziók szerint kelet felé lett fontos, úgy hogy mintájára Brandenburg, Pomerania, Thuringia, Misznia, Luzsicza, Szilézia és Lengyelország legtöbb városának jogai rendezettek; sőt mely déli Oroszországba is elterjedt, hol Kiew és néhány más város jogára hatott. Nevezetes fiókjoga volt Kulm város joga is, mely Prussiában *kulmi jog* (kulmisches Recht) nevezete alatt nemcsak mint városi, hanem mint territoriális jog is nevezetes lett.

Ezeken kívül Nürnberg, Augsburg, Straszburg, Regensburg, Bécs¹⁾, Prága s általában a bajor és ausztriai városok jogai különös jelentőségre emelkedtek; a nélkül azonban, hogy ezek közt a fennebbihez hasonló filiatúra találunk.

3) *Franciaország*nak is már a XII. század kezdetén volt nevezetes városélete, melynek felvirágzása az országnak mind déli, mind éjszaki részeiben folyton folyva számos érdekes eseményt és fordulatot foglalt magában. Főleg az éjszaki városok történetében (Mans, Cambrai, Noyon, Beauvais, Saint-Quentin, Laon stb.) nevezetesek azon forradalmak és küzdelmek, melyek elvégre ott a városi szabadságnak megkövetelését és biztosítását eredményezték. Úgyszintén a francia városjogok is mind számukra, mind tartalmukra nézve már a XII. századnak kezdetén érdemelnek különös figyelembevételt (Laon, 1128. Bourges, 1145. Arles, 1162. Reims, 1188. stb.); sőt ezeknek későbbi fejlődésében bizonyos filiatúái összefüggés is félreismerhetlen ²⁾. Mindamellett, valamint a francia jognak a »pays du droit écrit« és »pays du droit coutumier« szerinti szervezésében általán véve nagy szakadottságra találunk; úgy mutatkozik ez névszerint a városjogokban is. S ez az oka annak, hogy a városjogok nem vol-

¹⁾ Tomaschek J. A. bécsi tanárnak érve, melyekkel Bécs, Prága, Brünn, Iglau, és más cseh-morva ausztriai városok jogait egy családdá alakítani ig³ekszik, a kritika próbáját ki nem állják.

²⁾ Warnkönig L. A. és Stein L. Französische Staats- und Rechtsgeschichte, I. köt. Bazel, 1846. 260. sk. 11.

tak képesek localis önállóságukat megtartani, de a városjogok formaszerű családjaivá sem alakultak, s csaknem mindenütt, hol a »droit écrit« mellett igen alárendelt helyet bírtak, hol a »droit coutumier«-be beleolvadtak. Azonban azon szűkebb korlátok közt, melyek szerint magukban állók maradtak, általános jellemők az volt, hogy déli Franciaországban az olasz városjogok igen mély befolyásának voltak kitéve; míg északi Franciaország városjogaira a szomszéd német városok folyton folyva nevezetes hatást gyakoroltak. Csak a flandriai városok jogában mutatkozik nagyobb önállóság; a minnek következtében ezeknek későbbi fejlődése is nagyobb érdekekkel bír, mint a tulajdonképi francia városjogok későbbi sorsa.

4) *Az ibériai félszigeten* a XI. század óta a mórok elleni háborúk szerencsés eredményeinek folytán mind a spanyol királyságokban, mind Portugáliában az országos jognak restauratiója a régi Lex Visigothorum, vagyis az u. n. Fuero Juzgo alapján eszközöltetett; mely mellett a particuláris jogoknak számos csoportja keletkezett, amott »fuerok,« itt »foral-ok« nevezete alatt. Ezen particularis jogok sorában találjuk a városjogokat is, melyeknek tehát egészben véve ezen minőségben önálló jelleme itt nem volt.

Ehhez képest az ibériai félszigeten a városjogokat a municipális fuerok és foralok nevezete alatt kell keresnünk, melyeknél mindazáltal a combinatiók nagy különbsége találhatók. A régiebb híres városi fuerok voltak Castiliában és annak annectált országaiban a fuero viejo de Burgos, a fuero de Toledo, fuero de Madrid, fuero de Zamora, fuero de Cuenca stb. Aragóniában és mellékországaiban a fuero de Daroca, fuero de Najero stb. Egyes városi fueroknak filiatió útján történt kiterjesztésre is találunk, hol statutaris formában, p. o. a fuero de Cuencánál, mely Fervel, Consuegra, Alcazar, Álarcón, Plasencia, Baeza és több más városra kiterjesztetett; hol octroirozás formájában, a mint p. o. maga bölc Alfons király egy kisebb fuero real-t Soria, Álarcón, Segovia, Valladolid stb. városokban is néhány módosítással léptetett életbe stb.

De kiválszólag érdekesek az u. n. »fuero franko«-k, melyeknek kiindulási pontja déli Franciaország (az u. n. Marca

Hispánica) volt, s melyeket számos, az ujonan elfoglalt országokban letelepedett jövevények által alapított községek a francia városjogok mintájára részint maguk alkottak, részint különös carták vagyis privilégiumok útján nyertek. Ilyenek valamennyi spanyol országokban, s — mi nevezetes — Portugalliában is nagy számmal találtattak ¹⁾. Az egykor világtörténeti jelentőségre emelkedett »Usatici de Barcelona« ²⁾ is ezen úton keletkezett.

ö) *Angliában* az angol-szászok invasiói a régibb római eredetű városoknak csaknem teljes elpusztulását vonták maguk után. ³⁾ Mindamellett már a Heptarcbia első évszázadából reánk maradt törvények oly városokról tesznek említést, melyeknek polgárai saját ügyeikben a király tisztének főnöksége alatt bíraskodtak⁴⁾; s nagy Alfréd király (871—900.) érdemei közt különösen a városok, névszerint Londonnak visszaállítását is említetik ⁵⁾. Később bitvalló Eduard királyról is az mondatik, hogy a városokat pártfogolta; s ugyanazon politikát követte hódító Vilmos is ⁶⁾.

¹⁾ Helfferich Adolf és Clermont G. Les Communes françaises en Espagne et en Portugal, Berlin és Paris. 1860.

²⁾Helffericli Adolf, Entstehung und Geschichte des Westgothen-Rechts. Berlin, 1858 427. sk. 11

³⁾»Ruebant aedificia publie simul et privata, passim sacerdotis inter altaria trucidabantur« stb. Venerabilis Beda (megh. 731.) História Ecclesiastica I. 15

⁴⁾P. o. Hlothar és Eadric törvénye (6 73.) 16. cz., bol a kentiek és londoniak közti kereskedésről lévén szó, az mondatik, hogy egyenletlenség esetében a panaszló a városba, a királyi terembe menjen (»thonne taeme he to wic to cyngaes sele«), hol Ítélet fog mondatni.

⁵⁾»Rex Aelfredus post incendia urbium et strages multimodas populorum, (886.) civitatem Londoniam, quae caput Regni fuit, obsidione vallavit, ubi omnes Anglorum nationes ad ipsum confluentes subiectionem fecerunt. Cives verò metuentes contendere contra Regem, apertis valvis civitatis ipsum honorifice receperunt« stb. (Asserius és Mathaeus Westmonasteriensis annalisai). Különben a dánokról is az mondatik, hogy magukat az öt merciai városban, t. i. Derby, Leicester, Stanford, Lincoln és Nottinghamban legtovább tartották, a minélfogva az »öt város polgárai«-nak gúnynevét nyerték.

⁶⁾Ezen pártfogásnak érdekes maradványa az u. n. »Libertás Civi-tatunnt, mely hitvalló Eduard törvényeinek függetlenségét képezi; hódító

Anglia városainak története, és az ottani városjogok szabályozása az által volt egyszerűsítve, hogy a normann foglalás, és a magyar carta kihirdetése óta a királyi hatalom gyakorlása és az ország szervezése oly erős hullámzásoknak nem volt többé kitéve, mint ez a continens államaiban történt, s hogy — noha a közrendet itt is gyakran pártoskodás háborgatta — ennek hatása a városi életre oly hátrányos még sem volt, hogy a városok jogi állásának fejlődésében zavart okozott volna.

Anglia városai közt az első helyet mindig London foglalta el, melynek még a szász dynastia korából való szabadságait hódító Vilmos erősítette meg, ünnepélyes privilégiummal ¹⁾. Mellette még az öt kikötő város (u. n. »cinque ports,« t. i. Dower, Sandwich, Romney, Hastings és Hythe, melyekhez később Windchelsea és Rye is járult) említetik különösen, úgy azonban, hogy a XIII. század végéig számos más városra is találunk még, milyenek voltak névszerint Canterbury, York, Winchester, Dunwich, Helston, Yarmouth, Hereford, Gloucester stb. városok.

Kétségtelen, hogy ilyen előzmények után Angliában mindazon tények meg voltak, melyek érdekes városjogoknak alkatelemei lehettek volna. De ilyenek még sem keletkeztek: s ennek főoka az, hogy az önálló és a központi államhatalomtól független particularismus épen az angol jog fejlődésében nem birt soha oly tág térrel, mint a középkorban többnyire más európai országokban. Még a legegyszerűbb helybeli iparszabályozásokban is régi időtől fogva a központi államhatalomnak helyeslése olyannyira szükséges volt, hogy Glo-

Vilmosnak pedig egy a városokra nézve fontos törvényét a »Maiestatem Regiam« című jogkönyv vette fel (II. k 12. fej. 17. §.): »Si natus servus, cujuscunque servus fuerit, quiete per unum annum et unum diem in aliqua villa privilegiata, sicut in Imrgo domini Regis, manserit, scilicet in eorundem communia vel gilda tanquam burgensis, sine calumnia domini sui, vel alterius nomine suo, scilicet Ballivi vel Senescalli, eo ipso facto a jure liberatur servitutis.« V. ö. Crabb György angol jogtörténetét Schöff-nernek német fordítása szerint. Darmstadt, 1839. 75. 1.

¹⁾ Norton György, Commentaries on the history, constitution and chartered franchises of the City of London. London, 1829. névsz. 231. 1.

chester és York városok II. Henrik király korában (XII. században), midőn régi municipális autonómiájukba bízva, bizonyos szabályokat önhatalmúlag megállapítottak, súlyosan megbírságotlaktak¹⁾.

Ehhez képest az angol jognak mint »Common Law« és »Statute Law« régi bifurcationalis fejlődése úgy hozta magával, hogy, miután az angol városok a római birodalom korában ott létezett régi brittaniai városoknak előzményeivel határozottan szakítottak; különben pedig az angol államélet egyéb tényezőivel ellentétes irányt soha sem követtek²⁾, sőt köve- teik által már 1283. óta az országos parlamentben képviseltettek: Angliában magukban álló nevezetes particularis városjogok soha nem léteztek; s az egyes városokra fennállt különösségek mindig hol a Statute Law, hol a Common Law- nak köréhez számítottak. S ugyanaz áll AVales, Skócia és Irland városainak jogi állásáról is. A »Firma Burgi« pedig, melyek a XIII. században egy különálló rendszert képeztek, nem a városok jogait, hanem inkább pénzügyi viszonyaik szabályozását tárgyalták.

Különben bármi okszerűnek látszassák is más tekintetben az angol jognak ezen rendezése; az ottani viszonyok tárgyavatottabb ismerői azt a városokra nézve üdvösnek nem tartják³⁾.

6) *Skandináviában* is a városjogok ezen minőségben mint a jogalkotás önálló eredményei, melyek szemben az országos joggal ellentétet képeztek volna, soha nagy fontossággal nem bírtak. *Izlandiában*, valamint valóságos városi

1) Madox Talmis, The history and antiquities of the Exchequer of the kings of England, 2. kiad. London, 1769. II. köt. 562. sk. 11.

2) »In den Städten von England ist die Gemeinheitsverfassung nicht aus dem Bedürfnisse des Selbstschutzes hervorgegangen; sondern durch den Freisinn und Gemeingeist des Handelsstandes veranlasst worden. Hüllmann K. D., Städtewesen des Mittelalters, III. kötet, Bonn 1928. 60. 1.

3) »Die Städte waren von je her die schwache Seite des englischen Cominunalwesens geblieben.« Gneist Rudolf, Geschichte und heutige Gestalt der englischen Communalverfassung oder des Selfgovernment, 2. kiad. I. köt. Berlin, 1863. 445. 1.

községek, úgy tulajdonképi városjog soha nem léteztek. *Norvégiában*, voltak ugyan városok, névszerint Nidaros, Borg, Oslo, de kiválólag Trondhjem és Bergen, s a XII. században keletkezett ott »Biarkeyar-retí« nevezete alatt egy határozott jogszabály, melyet általában Norvégia közönséges városjogának tartanak. De ezen utóbbi a városi viszonyok nevezetes fejlettségéről nem tanúskodik, és magában véve oly primitív határozmányokat tartalmaz, hogy tulajdonképi városjogi minősége ellen competens részről kétségek támasztatnak¹⁾. S így Trondhjem város jogát, mely VII. Magnus királytól, az u. n. lagabaertől (törvényjavító, 1261—1280) adatott, és Bergen 1276-ki városjogát csak particularis jogoknak lehet tekinteni. Még kevesebbet jelent *Svéciának* »Biörkös-Råtten«-je (Jus Bircense), mely, valamint általában az ottani városi élet, igen fejletlen volt; a minél fogva itt is Gothland szigetének önállóbb és fejlettebb városjogai, s ezek közt különösen AVisby városnak joga, mely a középkori tengeri jognak egyik legfontosabb emléke, szintén csak particularis jogok voltak.

Nevezetesebb városjogokra tehát egyedül *Dániában* találunk, melynek »Jus Bircicum«-ja ugyan inkább csak városjog volt mint városjog; de liol Slezvig és Flensburg a XIII., s Lund és Helsingborg a XIV. században már valóságos városjogokkal bírtak, s a többi városok is ezekhez hasonló jogszabályozásbau részesültek. Mindamellet a dániai városjogok alakulására a szomszéd német birodalom, és névszerint Lübeck városjoga hatalmas befolyást gyakorolt; s kétségtelen hogy valamint Dániának városi élete soha a német városok jelentőségére nem emelkedett; úgy az ottani városjogok is a német városjogoknál sokkal tökéletlenebbek voltak. ²⁾

¹⁾ Lásd Dahlmann F. K. Geschichte von Dänemark II. köt Hamburg 1841. 350. l.

²⁾ Szabadjon e tekintetben Wilda vizsgalódásának eredményére hivatkoznom. »Die dänische Städte — így szól ez — waren im Verhältnisse zu den ausgezeichneteren Städten Deutschlands geringer an Umfang und Bevölkerung; der Handel war von geringerer Bedeutsamkeit; die Sonderung verschiedener Bürgerklassen trat weniger scharf hervor. In den dänischen Städten zeigt sich kein Kampf der Partheien. Es kommt

B) Európa keletén.

7)A *byzanci császárságban*, valamint az egész jogfejlésnek, úgy névszerint a városok jogi állása meghatározásának alapjául a régi római jog szolgált ugyan, de miután bölcs Leó császár rendeletének folytán a IX. századnak második felében a városok municipális önállóságuktól megfosztattak;¹⁾ a városi élet is minden közjogi jelentőségéből kivetkőztetett, s városjogokról ezen időtől fogva szó sem lehet.

8)A *szláv* eredetű népeknél általános jelenség az, hogy mindenütt csakhamar, és igen könnyen községek keletkeztek; hogy azonban ezen községek — ha mindjárt nagyobb terjedelmet is nyertek — a földművelő községek (commun rural) primitív formáinál magasabb állásra maguktól nem emelkedtek. Ezt látjuk a nyugati szlávoknál nem kevésbé mint a balti tenger mellékiéknél, a lengyeleknél nem kevésbé mint azon vidékeken, hol a IX. századnak második felében a varagok vetették alapját az orosz birodalomnak. Szláv népek által alapított államokban tehát városok csak kétféle módon létezhettek, vagy akkép, hogy szlávok telepedtek le oly vidéken,

hiezu, dass die dänischen Städte nicht zu einem Grade der Unabhängigkeit von der Landesherrschaft, wie die vielen deutschen Städte gelangten stb. Städtegeschichten, wie sie das politisch zerrissene und aufgelöste Deutschland und Italien bieten, sind daher hier im Norden nicht zu erwarten. Demungeachtet zeigen sich aber im Norden wie im Süden dieselben Elemente, aus denen das Städtewesen hervorgegangen, und ein gleicher Entwicklungsgang, insoweit dieser nicht durch äussere Verhältnisse bedingt worden, stellt sich unsern Augen vor.« Das Gildewesen im Mittelalter, 157. 1.

1) »Inter veteres de decurionibus et curiis latae leges quaedam gravia et intolerabilia, decurionibus quidem nonnulla munera iniunxerunt, curiis autem privilegium, ut quosdam magistratus constituerent, suaque auctoritate civitates gubernarent, praebuerunt. Quae nunc, eo quod res civiles in alium statum transformatae sunt, omniaque ab una Imperatoriae Maiestatis sollicitudine atque ad ministracione pendunt, tanquam frustra circa legale solum oberrantes, nostro decreto illinc submoverunt.« Imp. Leonis Augusti novellae constitutiones (a római törvénytar teljesebb kiadásainak függelékében) 46. constitutio.

hol már előbb városok voltak, p. o. a szlovénok, kik az avarok kíséretében az adriai tengertől éjszak-kelet felé a Száva és Dráva folyókig elterülő vidékeket elfoglalták, a szerbek és horvátok, kik a VII. században a byzanci birodalom éjszaki határvidékeibe költöztek, — s ezen esetben is a szláv-foglalás az ottani városok hanyatlását okozta; — vagy akkép, hogy a szlávok lakta földön idegen eredetű gyarmatok bevándoroltak, kik köztök a tulajdonképi városi életnek lettek alapítói, a mi névszerint Cseh- és Morvaországokban, a balti tenger melléken és Lengyelországban a városok emelkedését eredményezte, melyek azonban ily vidékeken is évszázadokig idegenek maradtak, és idegen jellemű városjogok keletkezésének lettek oka. Figyelemre méltó, hogy a szláv nyelvekben a »város« fogalomnak megfelelő szláv kifejezés nem található, mert a »grad,« »hrad« vagy »gorod« szók nem várost, hanem várat, a »mesto« tót szó pedig tulajdonkép helyet jelentenek, s a déli szlávok általában annak jelzésére a magyar »város« szót használják; a minek folytán kétséges is, havajjon a »grad« szót, mely az orosz ljetopisokban gyakran található, városnak szabad-e mindig értelmeznünk; különösen p. o. az u. n. cserven városokra nézve, melyek Galiczia régiebb történetében főfontosságú szerepet vittek, újabb időben pedig sok irodalmi vitaközásra szolgáltatott alkalmat. Annyi kétségtelen, hogy Cseh- és Morvaország nevezetesebb városai (Prága, Brünn, Olmütz stb.) egytől egyig németektől alapítottak, és német joggal éltek, s hogy Lengyelországban is számos idegen eredetű város és község volt, melyeknek joga mint »Jus Magdeburgens v. Majdeburgense« »Növi Fori v. Szredense« »Saxonicum« »Lubecense« »Korcinense« »Flamingale« »Culmense« »Suosatense« stb. a lengyel jog rendszerében igen hatalmas idegen elemet képezett.

9)Az orosz birodalomban egykor Kiew város híres volt, oly annyira hogy az orosz városok anyjának nevezetett, és a warágok által a IX. században alapított hatalomnak közép-pontjává lett. De ez khazar eredetű város volt, melyet a warágok csak elfoglaltak. Azonkívül Novgorod (az Ilmen tó mellett), Pszkov és Wjatka is mint nevezetes városok említetnek. Novgorod környékével együtt fejedelmi szabadalmak

alapján önálló városi község volt (oly annyira, hogy van több szláv író, kik akkori állásához képest azt városi köztársaságnak is szeretik nevezni,) részletesen szabályozott közigazgatási és törvénykezési formákkal¹); s a mennyiben szabadalma később Pszkowra, Wjatkára, és más gyarmatvárosaira is kiterjesztettek, egy sajátságos orosz városi szabadságnak anyajogává is lett. Fiókjogai közt különösen a pszkovai jog állt egykor nagy hírben²).

De azonkívül a különös figyelmet még megérdemli, 1) hogy Novgorod a banzai kereskedőknek is nevezetes tartózkodási helye lévén, ezek saját főnökük (Olderman dlies Hoves) alatt a városnak külön részében laktak, s viszonyaik rendezésében sajátságos joggal »Schra dere Dhutschenti Nogarden« nevezete alatt éltek, mely német eredetű és a liibecki jognak volt bókjoga; ³) 2) hogy Kiew és néhány hozzá közeli városra a magdeburgi jog is elhatolt és gyakorlati érvényt nyert.

*
**

A XIII. század közepétől a XV. század végéig lefolyt idő volt egész Európában a városi életnek virágzó kora. A városok ekkor beállt emelkedésének alapját a városi szabadság képezte, melynek hanyatlása az említett korszak végét jelzi, s a városok állására nézve új, hátrányos fordulatot vont maga utána.

Fejtegetésemnek tárgya nem a városi élet általában, hanem csak annak jogi kifejezése, t. i. a városjogok lévén; szorítokozom itt azon megjegyzésre, hogy a városi szabadság ezen időben általános európai szempontból határozott és

¹) Rentz Sándor, Versuch über die geschichtliche Ausbildung der Russischen Staats- und Rechtsverfassung. Mittau, 1829. 169. sk. 11.

²) Engelmann Iván, Grazsdanszkie zakonij Pszkovszkoi szudnoi gramotij. Sz.-Pétervár, 1855.*

³) Lappenberg J. M. Urkundliche Geschichte der Hansa. II. köt. 16. sk. 11. és Urkundenbuch 700. 1.

⁴) Röppel Rikárd, Über die Verbreitung des magdeburgischen Stadtrechts im Gebiete des alten polnischen Reichs ostwärts der Weichsel (Abhandl. der hist. philos. Gesellschaft in Breslau. — Boroszló, 1858* 241. sk. 11.)

magában egységes fogalom lett, mely külső nyilatkozatában ugyan az egyes államokban és országokban sok sajátos jelenséget tüntetett fel; de általán véve mindenütt a városi községeknek köz- és magánjogi önállóságát, s a polgároknak minden feudális vagy ehhez hasonló függés, és bármi féle ilyen függésből folyó szolgálatok alóli felszabadulását eredményezte. Ezen fogalomnak lényeges momentumai voltak a következők:

aj A területi szabadság, azaz azon területnek, mely a várost illette, teljes tulajdona és törvényhatósági önállósága. Ezen területen tehát a városi elöljáróságon kívül más törvényhatóságnak nem volt helye, a városi elöljáróság pedig, közvetlen függésben az állam-főhatalomtól, s törvények és privilégiumok alapján, a városi községnek nevében tartotta fenn a közbékét. Ehhez képest a városnak védszentje volt egyszersmind a város közbékességének jelképe, s ezen célból szobra vagy képe a város községi házán és egyéb nevezetes helyeken alkalmaztatott. Innen eredt a német »Weichbild« vagyis vikbild (vicus és kép) szó, mely a város szent képe által oltalmazott területet jelentett. A németek szent Rolandot (Lórandot) tisztelték mint a városi szabadság védszentjét, kinek kőből faragott szobra néhány régi város (p. o. Bréma, Halberstadt stb.) tanásházán még ma is található. Különben több középkori városban a feszület is használtott a városi szabadság jelképeid; míg másutt védszentjük mellékállata (p. o. Velenczében szent Mark oroszlánya), vagy más állatok is alkalmaztattak. Érdekes, hogy Bern város még ma is néhány élő medvét, Genf néhány élő sast stb. szabadságuk és önállóságuk jelképeül közköltésen, vagy régi alapítványokból tartanak.

*b)*A teljes községi autonómia, melynél fogva minden város belviszonyairól szabadon intézkedhetett, saját kebelében a fennálló rendet statútumok által szabályozta; a közigazgatást, jogszolgáltatást és rendőrséget saját választott tisztjei által önmaga kezelte, s általában arról gondoskodott, hogy társadalmi és jogi érdekei kellőleg ellátva és biztosítva legyenek. A tisztválasztási jog, különösen a főtisztekre nézve volt fontos, kik Olaszországban és déli Franciaországban consuloznak, a német és éj szaki-franci a városokban scabinoknak,

Schöffen-eknek, échevin-eknek stb. neveztettek. Sőt a XII. század óta a városok főnökeikre nézve is, kik az olasz városokban a »podestá«, vexillifer (confaloniere) stb. másutt a polgármester, rector, maire, királybíró stb. címjét viselték, többnyire a szabad választási jogot nyerték. Különösen érdekes, hogy számos olasz városban, a belső pártoskodás mellőzésének tekintetéből a podesták mindig idegen városok vagy vidékekből választottak (így p. o. II. Endre magyar királynak utószülett fia István a XIII. században Kavenna városnak lett podestája); s e jogot a császárok is megerősítették, egyedül azt kötvén ki, hogy fellázadt városokból vagy vidékekből a podesták ne választassanak, s hogy minden egyes esetben a választás a császárnak előleges engedelmére, vagy utólagos megerősítése mellett történjék. Ott a hol egyes hatalmas városok köztársaságokká alakultak, ez szintén a város községi szervezetének alapján történt, s ha a köztársaságnak feje más előkelőbb címet (p. o. a »Dogé« vagyis Dux címjét) viselt, ez csak külső, politikai okoknál fogva adatott meg neki, a nélkül hogy az uralkodó község vagy tanács állására nézve lényeges megszorítást eredményezett volna.

c) A városok kezdettől fogva, lakosaikra nézve a személyes szabadságnak voltak menhelyei, hol tehát örökös szolgáltnak nem volt helye, s a lekötött személyes szolgálatok is községi státutumok vagy előjárásági rendeletek által szabályozták.

d) Az ingatlan birtok a városokban (házak, kertek, a városok területén lévő szántóföldek vagy rétek stb.) egészben véte és formailag a városi községek felsőbbbségi jogától függetlenné ugyan soha nem lehetett; de noha ennek folytán az egyes polgárok, illetőleg birtokosok, hacsak különös immunitással fel nem ruházták, a közös városi érdekek tekintetéből az építkezésre, termelésre, stb. nézve több megszorításnak volt alávetve; egyéni tulajdoni joguk mégis nemcsak szabadabb és önállóbb volt, mint más birtok; hanem fennállítására nézve is a városi község védelme által biztosított, s tökéletesebb jogi és gazdasági rendezésben részesített.

e) Még fontosabb volt a városi életnek befolyása az ingó vagyon rendezésére. A városok t. i. az ipar és kereske-

delem fokhelyei lévén, itt először keletkezett élénkebb forgalom, mely az ingó dolgok minden haszonvehető nemének külső értékesítését közvetítette; s miután a keresztes háborúk által a világkereskedés is nemcsak új lendületet nyert, hanem új iránylatokat is kezdett követni, melyek Európa nyugatán összefolytak, s kiválólág Olaszország anyagi érdekeinek nagyszerű felvirágzását eredményezték; azon ingóságoknak, melyek így világ-árúczikké váltak, értéke is mindinkább nagyra emelkedett. Ennél azonban még fontosabb volt a pénz természetének tisztább felismerése, és kereskedelmi jelentőségének határozottabb jogi méltatása. Ennek leginkább köszönjük nemcsak az ipar minden ágának teljesebb és tökéletesebb kifejtését; hanem mindazon életviszonyoknak szorosabb jogi rendezését is, melyek a kereskedésből kiindultak, vagy annak köréhez tartoztak; p. o. a tengeri hajókázás, kereskedelmi társulatok, bankári összeköttetések, váltóüzlet, s általában a hitelviszonyok szabályozását. Ezen rendezésnek első sikeres kísérleteire és példáira egyes városok statútumaiban találunk, stb.

Azonban a XY-ik század végén csaknem egész Európában az addig a középkor szelleméhez képest virágzásban volt városi élet oly fordulati ponthoz közeledett, mely — a mint addig fennállt — hanyatlását, s általán véve oly politikai és társadalmi conjuncturáknak keletkezését jelzi, s melynek folytán a városok jelentőségében, és jogi állásuk szervezésében nevezetes változás, s elvégre teljes átalakulás következett be. Az állameszmének a politikai életben teljesebb*kifejtése, a világkereskedelemnek más irányok szerinti alakulása, az iparszabadság nagy elvének mindinkább határozottabb érvényrejtása, a társadalom anyagi és szellemi érdekeinek új combinatiói, s a megváltozott korszellemnek számos más és más nyilatkozatai, valamint az emberiség történetét meghatározó eseményeknek folyton folyva tágabb dimenziók szerinti fordulatjai, — az egész kulturai világnak oly nevezetes átváltoztatását eredményezték, hogy a mellett a városok régi, szemben az országos viszonyokkal egészen kivételes állásukban, s a városi élet előbbi rendezésében többé meg nem maradhattak.

A dolog természetében fekszik tehát, hogy a városok és városi viszonyokra nézve az európai törvényhozások más, a régiektől lényegesen eltérő elveket és tekinteteket követtek irányadásul. Ennek folytán az egyes államokban többféle városi rendezések léptek életbe, melyek kiválóig részletes határozásaikban gyakran nagyon különböznek egymástól; de általán véve mégis csak két rendszert képeznek. Mert vagy az általános községrendet véve alapul, a városokat egyébnek nem tekintik mint nagy községeknek, melyeknek rendezésében is ugyanazon elveket követik zsinórmértékül, melyek a községek rendezésében általán véve alapul szolgálnak; — vagy a városokat szemben a falusi községekkel sajátos tekintetekben részesítik, úgy hogy mint városok más községektől különállónak rendeztetnek. Az előbbi rendszer Franciaországból indult ki, hol a kommunális rendszer az ország valamennyi, akár városi, akár falusi községeket foglalja magában; az utóbbi a porosz 1808-ki városi rendtartást (Städteordnung) veszi kiindulási pontul, mely azóta Poroszországban bővebb kifejtést tapasztalt, 1815—1870. a legtöbb német államban utánoztatok, s jelenleg az újonnan alkotott egész német birodalom szervezésére nagy befolyással bír. Mindamellett ezen két rendszeren kívül egyes államok, városi életök rendezésére nézve más elveket is követnek. Így volt ez az előbbi német szövetség szabad városaiban, hol a városszervezés egyszersmind államszervezés is volt; így van ez a Svajczban, Olaszországban, Nagy Britanniában stb. hol a városok rendezésében a történelmi elemek reformálva ugyan, de még mellőzve nem voltak; így Oroszországban is, mely városaira nézve egészen sajátos irányt követ. De mindezek európai szempontból elvileg teljesen kifejtett rendszereknek nem tekinthetők. Ellenben különös figyelmet érdemel, hogy az európai nagy városok, névszerint Páris és Berlin, újabb időben oly óriási dimensiók szerint fejlődnek, hogy ez által saját maguk ezen városok a fennálló kommunális és városi rendszer szabályai alól magukat már emáncipálni kezdik. Párist egységes városi községnek tekinteni már alig lehet; Berlinnek városi ügyei pedig, több lényeges tekintetben sajátos, más porosz városok szervezésével alig összhangzatos módon kezeltetnek. Lon-

dont ezen jelenségtől eddig azon körülmény óvta meg, hogy nem egységes város, hanem számos kisebb város és helység foglalhatja, melyek a City-vel vagyis a tulajdonképi London törzsvárosával csak külsőleg kapcsolattak össze. Szent-Pétervár és Konstantinápoly pedig itt tekinteten kívül maradnak; mert nem annyira nagy városi községek, mint az uralkodók udvartartását környező hatalmas házcsoportok.

S ezen tekintetekkel és jelenségekkel összhangzólag ma a városok kebelében és területén fennálló jog is szabályoztatik.

Általán véve a városok számára sajátos és kivételes magánjog a mai államszervezésben fenn nem állhat. Különböben oly természetellenes anachronismust kívánnánk, mely sem a mai magánjognak az egész civilisált világ elismerése által sanctionált alapelveivel, névszerint a személyek törvény előtti egyenlőségnek elvével, sem maguknak a városoknak érdekeivel összeegyeztethető nem volna. Ehhez képest korunk szelleme feltétlenül a mai törvényhozásoktól azt követeli, hogy a városi élet kívánalmait az államiét általános szükségleteivel új formák szerint akkép kapcsolja össze, hogy a városok a társadalom szellemi és anyagi érdekeinek mindannyi fókuszei, az általános cultura emelkedésének mindannyi természetes központjai legyenek, melyek a maguk részéről is a külső vidék felvirágzását támogassák, termékenyítsék és mozdítsák elő.

Így, és csak így lehet szó városi particularis jogokról is, hogy azok egyrészt az egyes városok helyi érdekeiknek megfelelő módon ipar- és kereskedelmi viszonyait a társadalom általános kultúrai postulatumai szerint, mint egyszerű particularis jogot rendezzék; de másrészt az általános jogrendszernek keretén belől, mint annak magukban álló organikus alkatrészei alkalmaztassanak.

IV.

A mi most már fejtegetésemnek tulajdonképi feladatát illeti, megjegyzendő, hogy *Magyarországnak egykori város-életével és városjogaival* a hazai irodalom tüzetesen csak aránylag rövid idő óta kezdett foglalkozni. Volt ugyan idő, mely-

ben városélete virágzásával hazánk is dicsekedhetett, névszerint az Anjou királyok és Zsigmondinak kora. De akkor még nem létezett nálunk irodalom, mely a gyakorlati élet viszonyait öntudatosan felfogni, és szellemi objectivitással méltatni képes lett volna; s azonkívül a Hunyadiak kora sem hatott már kedvezőleg a városok magában álló emelkedésére, II. Ulászló alatt pedig a városélet ellen formaszzerű reactió állt be, mely az egyes városokra is annál inkább hátráltatólag nehezült, mert a XVI. század óta — mint fennebb láttuk — egész Európa közszelleme mostoha volt a városokra nézve, nálunk pedig közvetlenül a török világ is lankasztólag és pusztítólag hatott minden culturai irányban. Még az erdélyi századok közt is az ottani városok nem mint ilyenek, hanem mint környékek főhelyei, mint a szász nemzet politikai jelentőségének támaszai voltak nevezetesen; szintúgy mint p. o. a német birodalomban Augsburg és Nürnberg. A XVII. század vége felé mindamelllett mégis új lendület kezdett mutatkozni hazánk városi életében, s Nürnbergből indult ki azon irodalmi felfogás, mely Magyarország városainak jelentőségét akkor méltatta. ¹⁾ De ezen irodalmi nyilatkozatok csakhamar elnémultak; s nálunk, valamint akkor, úgy az egész XVIII. század alatt alig találtak némi utóhangra. A magyarországi városok kérdése csak a jelen század harminczas éveitől kezdett ismét magán- és közjogi tekintetben önálló vizsgálódásoknak tárgya lenni.²⁾

Mai viszonyaink szempontjából kétségtelen, hogy ha az európai civilisatio színvonalára akarunk emelkedni, hazánk városait és egykori városjogait nagyobb figyelemben kell

¹⁾ Ide tartoznak a következő munkák: *Birken Zsigmond*: Der Donastrand (Nürnberg, 1674 1682. 1683.); Der vermehrte Donastrand (Nürnberg, 1684. 1694. 1704.); der neue vermehrte Donastrand, (Nürnberg, év nélkül);— *L'origine del Danubio* (Bologna, 1684.);— *Ungarisches Städtebüchlein* (a magyarországi városok számos rajzával) Nürnberg, 1684. stb.

²⁾ A jelen vizsgálódás szempontjából itt csak azon munkák veendőek színiigyre, melyek a magyarországi városok akkori magánjogát tárgyalják; névszerint *Albrecht József*: Das Ungarische Municipalwesen a Hormayr-féle *Historisches Taschenbuch* 1832-ki évfolyamában); —

részesíteni, mint a hogy eddig történt. S mivel e tekintetben más zsinórmértéket nem alkalmazhatunk, mint a melyet elismerése által az egész mívelt világ helyeselt: úgy hiszem, hogy mindeneelőtt azt kell vizsgálnunk, ha vájjon városaink és városéletünk előzményei ugyanazon felfogás szerint nem méltathatók-e, és rajtuk ugyanazon jelenségek és ugyanazon irányatok nem észlelhetők-e, mint melyekkel egész nyugatára nézve fennebb megismerkedtünk?

Ehhezképest bizonyos, hogy honi városaink történetében ugyanazon három korszakot kell megkülönböztetni, melyeknek általános jelentőségét már fennebb felismertük úgy hogy az első korszak a legrégebb idővel kezdődik és IV. Béla király uralkodásával végződik; a második korszak Mátyás király uralkodása végéig tart; a harmadik korszak pedig azon időt foglalja magában, mely azóta lefolyt.

ELSŐ KORSZAK.

Ha Magyarország területén a városok keletkezését és a városjogok első eredetét keressük, a történeti előzmények, és a társadalmi élet tényezőinek ugyanazon combinációjára találunk, mint Európa más államaiban és országaiban. A népvándorlás viharai után Magyarország szervezésére a vidékek régibb állapotai nem maradhattak hatás nélkül; s noha a magyar honalapítás közvetlenül honfoglaló őseink nemzeti szelleméből indult ki: a társadalmi lét számos viszonyai voltak mégis, melyekre ezen hatás már a vezérek korában, de kiválólag szent István uralkodása óta nagy befolyást gyakorolt.

Így félreismerhetlen, hogy azon vidékeken, melyek egykor a római birodalomhoz tartoztak, a hunok, gepidák, gothok, avarok és longobardok pusztításainak daczára, a régi római

Kovacsics Márton György, Codex Antii. Juris Tavernicalis (Buda 1804.);
 Wagner Sándor, Jurisdictione Tavernicalis (Pest, 1834.); — Sieeger János,
 Darstellung der Reclite und rechtlichen Gewolinheiten der königlichen
 freien Städte in Ungarn, 2 kötet. (Becs, 1834.) — Michai Endre és Lichner
 Pál, Buda városának törvénykönyve MCCXLIV—MCCCCXXI. (Pozsony,
 1845).

világnak még számos maradványai meg voltak. Maga az Anonymus *Belae Regis* Nótárius felemlíti az egykori *Aquincum* maradványait, melyek a *civitas Attilae regis* (a mai Ó-Buda) helyén találtattak; felemlíti *Veszprémet* és *Nyitrát* mint »*civitas*«-okat; s munkájának több helyén vonatkozik oly jelenségekre, melyeket a régi római világ maradványainak kell tekintenünk. Még határozottabban szól *Constantinus Porphyrogeneta*. »*In hoc loco* (azaz a magyarok mai hazájában) — mond ő — *antiqua quaedam monimenta supersunt, inter quae pons Traiani imperatoris ad initia Turciae; et Belgrada quae trium dierum itinere ab ipso ponté distat, ubi turris est sancti et magni Constantini imperatoris, et rursus ad cursum fluminis extat Sirmium*« stb. (*De adm. imp.* 40. fej.) Újabb időben pedig *Henszlmann Imrének* archaeologiai kutatásai ezt még világosabban tüntetik fel, constatálván, hogy a régi *Aravona*, *Bregetio*, *Scarabantia*, *Sabaria*, *Salle*, *Valcum*, *Advicesimum*, *Cimbriana*, *Aquincum*, *Sopianae* és *Mursa* helyein később: *Győr*, *Szőny*, *Sopron*, *Szombathely*, *Zalavár* (vagy *Felső-Lő*), *Kanisa*, *Veszprém*, *Székesfehérvár*, *Ethelvár* (*O-Buda*), *Pécs* és *Eszék* városok felépültek.¹⁾ S valamint *b. Sacken Eduard* az egykori *Carnuntum* romjainak részletes átkutatása által a régi római maradványoknak a későbbi korra hatását azon vidékre nézve bizonyítja, mely hazánk nyugati határán a *kopaszhegyig* (*Mons Caetius*, *der Kahleberg*) terül el, és *Aba Samu* koráig *Magyarországhoz* tartozott²⁾; úgy én is kísérletet tettem, *Száva-Szent-Demeter* egykor nevezetes magyar várost, melyből a mai *Mitrovicz* keletkezett, a régi *Sirmiummal*, egykor *Pannónia* fővárosával összeköttetésbe hozni.³⁾ Az erdélyi archaeologiai kutatások szintén ezen irányban már megindultak, a nélkül azonban, hogy azoknak mindeddig valami határozott eredményét felmutatni

¹⁾ A székes-fehérvári ásatások eredménye. Pest, 1861. 125. 1.; — *Die Grabungen des Erzbischoffs von Kalocsa*. Dr. Ludv. Haynald, Lipcse, 1873. 7. 1.

²⁾ A bécsi tudományos Akadémia Értesítője (Sitzungsberichte, 1852. IX.)

³⁾ Adalékok Száva-Szent-Demeter város történetéhez, 1866-iki akadémiai előadás, az Értesítő V. köt. 319. 1.

lehetne. Szóval, ezen kutatásokra nézve még csak a kezdő ponton állunk.

Hasonló előzményeket tüntet fel Magyarország egyháztörténete is. Mert noha nemzetének apostola, és a magyar egyháznak a szó legszebb és legnemesebb értelmében alapítója szent István volt: tudva van mégis, hogy a keresztyénség itt már a rómaiak korában virágzott, s hogy később is mind nyugatról (tekintsük csak a frank missionariusok térítéseit az avarok; s egy sz. Wolfgang és egy Piligrin püspök hittérítói működését a még pogány magyarok közt), mind keletről (hivatkozom itt sz. Cyrill és Methodra, s a turkok püspöke Hierotheusra) idegenek által a keresztyén hitnek ide terjesztése iránt nem sikertelen kísérletek történtek. Ezeknek folytán sz. István apostoli működésének hatása is nem abban állt, hogy a keresztyénség itt már meglévő csiráinak megsemmisítésével, egy tabula rasa alapján a hittérítói munkát egészen újból kezdte; mint inkább abban, hogy azt a mit talált, nemzetének szellemében egybefoglalta, és egységes irányban akkép kombinálta, hogy a római katolika egyház elvei és szabályainak alapján, mind a nyugati-német, mind a keleti-görög egyházakkal szemben, magában álló magyar egyházat alakított. A nyitrai és a pécsi püspökségek alapításának története a régibb tényezők befolyásáról világosan tanúskodnak.

Ha ezeken kívül még azon különféle népeknek, melyek akkor hazánk földjén laktak, egy t. i. a magyar nemzeté, és egy állammá t. i. Magyarországgá alakulását is tekintjük; az újonnan keletkezett társadalmi rendben szintén számos oly tényezőre találunk, melyek a régibb állapotokban gyökereztek. Igaz, sem a honalapítás, sem sz. István intézményei, a gyakorlati jog és a társadalmi rend oly dualismusának nem engedtek helyet, milyen a germán népektől a nyugaton alapított államokban fennállt, úgy hogy ezeknek régibb lakosai római, újabb megszállói pedig germán joggal éltek. De valaminek az egy országos jogon kívül egyes vidékeknek, törzseknek és nemzetségeknek még a vezérek korában is külön szokásaik voltak; úgy az országnak nem-magyar eredetű lakosai is ehhez képest nagyobb-kisebb mérvben társadalmi viszo-

nyainak sajátosságos rendezésével, és ennek megfelelő sajátosságos jogintézetekkel is bírtak; anélkül azonban, hogy ezek magában vagy külön álló rendszert képeztek volna. Mert nagyjából csak helybéli szokásokon alapulván, mint particuláris jogok álltak fenn, s mint ilyenek az országos jog összes és egy rendszerének egyik része voltak.

Csak mindezeknek kellő tekintetbe vétele mellett érthetjük alaposan a magyarországi városok alakulásának, s az itteni városi élet keletkezésének történetét. S ha névszerint a XIII. század közepéig észlelhető fejleményeket vesszük szemügyre, itt hármast irányt s ehhez képest a hazai városoknak három osztályát különböztethetjük meg.

Az első osztályt azon városok képezték, melyeknek alakulására az egykori római világ, tehát az ókori kultúra, és a keresztyén egyház befolyása nyújtottak alapot. Ilyenek voltak a dunántúli részekben, tehát az egykori Pannónia területén fekvő csaknem valamennyi városok. S nem alap nélkül tarthatjuk azt is, hogy a régi Dácia területén, tehát Erdélyben is általán véve a városok ilyenek voltak.

A második osztályhoz tartoztak azon városok, melyeknek keletkezésére közvetlenül a honfoglaló magyarok maguktól, túlnyomóig a várszerkezetnek alapján szolgáltatnak alkalmat. S ide lehet számítani azokat is, melyeket a honfoglaló magyarok akkép alapítottak, hogy tábori helyök községi, és szorosabban szólván városközségi határrá, hogy sátoraik lakházakká átalakultak. Ezek közt első helyen Szabolcsot kell említenünk, melynek alapítását körülményesen beszéli el az Anonymus (21. fej.), s mely sz. László korában oly tekintélyes volt, hogy — mint ezen király első törvényvégzése mondja — »anno Incarnationis Domini 1092. XIII. kalendas Junii in civitate Szabolcs sancta synodus habita est« stb. Hasonlót beszél el az Anonymus Csongrádról, Barsról, és néhány más helységről, sőt magáról Pestről is (57. fej.), melyet a Volga partjáról ide telepedett bolgárok alapítottak. Nem csekélyebb figyelmet érdemelnek azon városi községek, melyek táborokból, a sátorok lakházakká való átváltoztatása által keletkeztek. Ottó Frisingensis még az 1189-ki magyarok ngy részéről azt beszéli, hogy: »sub papilionibus habi-

tant¹⁾; s ezen sátraknak lakházakká átalakulása azon sajátos építészeti modort eredményezte, melynek utóhangját Erdélynek néhány részében és Máramarosban a falusi lakházakon még ma észlelhetünk. Midőn Thuróczi krónikájában az I. Béla király alatt tartott székesfehérvári országgyűlés összehívásáról azt olvassuk: »Misit Rex per totam Hungáriám preconēs, ut *de singulis villis* vocarentur duó seniores« (II. r. 46. fej.) nézetem szerint a »villák« nevezete alatt ilyen városokat kell értenünk. Ezek — mint látszik — nyílt helységek voltak, s talán az Anonymus u. n. »fórum«-ai (p. o. »fórum inter Nyr et Tysciam« 21. fej.) vagyis magyar elnevezés szerint »vásárhelyek,« is ugyanilyeneket jelentenek. Érdekes e tekintetben, Jakut XIII. századi arab Írónak tudósítása, ki Aleppóban, egy magyarországi bolgár, tehát izmaelita ifjúval találkozáván, a ki ott a mohamedán hittant Chanifa rítusa szerint tanulta, ettől azt tudta meg: »Nos Mohamedis sacra profiten-tes eorum (t. i. Hungarorum) Regi subditi, in tractu Regni eius quodam triginta admodum incolimus pagos, quorum quisque etiam parum absit quin opidulum referat; Rex tamen Hungrorum ullum eorum muris saepiri vetat« stb. -) Igen valószínű, hogy — a mennyiben a Ritus explorandae veritatis (38. 41. §§.) az »Ismaelitae de Nyr«-röltesz említést, — a Nyírség volt azon vidék, hol ezen bolgár izmaeliták községei (»fórum«-ai, vásárhelyei) feküdtek.

A harmadik osztályt képezték azon városok, melyeket jövevény, leginkább német és u. n. latin gyarmatok építettek. Az ily jövevényektől, kik vendégeknek (hospes, goszt) nevezettek, alapított helységek igen régiek, és sz. István királynak fia Imréhez intézett levelében róluk azt mondja: »In hospitibus et adventitiis viris tanta inest utilitas, ut digne sexto in Regalis dignitatis loco possint haberi« stb. (6. fej.) Azon városok közt pedig, melyek így keletkeztek, Szathmár-Németi az, mely még sz. István korában a Gizela királynéval bevándorolt német vendégetől felépítettvén, már a XI. században

¹⁾ De gestis Friderici I. lib. I. cap. 31.

²⁾ Tudománytár XV. kötete. Pest, 1844, 156. 1.

különös kedvezményekben volt részesítve.¹⁾ De minthogy ezen városok és privilégiumaik — midőn zárosainkról volt szó — eddig irodalmi vizsgálódásainknak csaknem kizárólag képezték tárgyát, elég legyen itt azokat csak röviden felemlítenem. Részletes felvilágosítást róluk Albrecht József már félszázad előtt nyújtott.²⁾

Látjuk tehát, hogy valamint más országokban, úgy Magyarországon is a városok keletkezése nem egyöntetű előzményekből indult ki, s hogy ehhez képest a városi életnek is kezdetben az országnak egyes részeiben különféle társadalmi jelentősége volt. De már az első korszaknak végén ezen eredeti különféleség a városok szervezésében, lényegre nézve ki volt egyenlítve, s ha Magyarországon városok említettek, ezeknek fogalma egységes fogalom volt. Hogy pedig ez így lett, az Magyarország jogi rendezésének volt következménye, s törvényhozásunknak, és névszerint királyainknak egyik legszebb kultúrái érdeme az, hogy városrendszert alkottak, mely az ország valamennyi városait magában foglalta, mely egy magában harmonious egészet képezett, s azon általános feltételek szerint volt rendezve, melyek mindenütt egyformán kívántattak meg arra, hogy valamely község városi állásra emelhető, hogy városnak nevezhető volt. Ezen feltételek képezték a városi jogosítvány lényegét, melynek keretén belül az egyes városok alapján, de folyton folyva az országos törvények, s királyi privilégiumok és rendeletek értelmében, a helyi viszonyok befolyása mellett alkották jogukat. S a dolog természetében feküdt, hogy ebben az egyes városok eredeti különfélesége a XIII. században már csak alárendelt jelentőséggel bírt, s hogy névszerint — a mennyiben nemzetiség tekintetében kétféle, magyar és német városokat lehetett megkülönböztetni, a többi nemzetiségek városalkotó képességgel nem bírván — a magyar eredetű városok (p. o. Székesfehérvár, Győr, Vác, Szeged, Vár, Orod, Záva-Szent-

¹⁾ Ifj. Palugyay Imre, Szabad királyi városok leírása, I. köt. Pest, 1853. 459. l.

²⁾ A Hormayr-féle Historisches Taschenbuch főnut idézett 1832-ki évfolyamában.

Demeter, Csanád stb.) és a német eredetű városok (p. o. Kassa, Eperjes, Pozsony, Sopron, Nagy-Szombat, Selmezbánya, Besztercebánya, a szepesi és az erdélyi szász városok stb.) közti különbség, főleg jogukra nézve alig eredményezett nevezetes eltéréseket. Különben megmagyarázható nem volna, hogy p. o. Buda városnak nemzetiség szerinti jelleme csaknem folyton folyva a magyar és a német elem közt fluctuált; a nélkül azonban, hogy — néhány kellemetlen összeütközések daczára is — ez kifelé ható nagyobb borderét tanúsított, vagy a városi jogosítvány valami változását előidézte volna. Fontosabb már azon történeti tény, hogy a latin, az örmény, és a bolgár eredetű városi elem nálunk nem tarthatta magát, s vagy nemzetiségéből kivetkőztetett, p. o. a bolgár elem Pesten, melyet már Rogerius »ditissima Theutonica villa«-nak nevez (Carm. lament. 16. fej.), a latin elem Székesfehérvárott, Esztergámban, Budán és az erdélyi szászok közt, az örmény elem Esztergámban, vagy elenyészett, és itt a magyar, ott a német elembe beleolvadt.

Az egyes városoknak története itt feladatomban nem tartozván, a felhozott általános megjegyzéseken kívül csak azon tekinteteket kell még kiemelni, melyek városainknak az első korszak alatti jogára nézve fontosak voltak.

Ezek közt az első, a főmomentum volt a városi szabadság, melynek kétféle értelme volt, mint a község, és mint a lakosok egyéni szabadsága; úgy azonban, hogy ezeknek utóbika az elsőben gyökerezett,

A városok községi szabadságának lényege akkor időben nem az volt, hogy csak a királynak és pedig közvetlenül voltak alávetve; hanem az, hogy önkormányzati joggal bírtak, és azon megszorításoktól mentve voltak, melyek sokféleképen más községeknek közéletét korlátozták, vagy talán ki is zárták. Ezen szabadságot a városok többféle módon nyerhették. A legnevezetesebb volt a király privilégiuma, melynek folytán az illető község szabad királyi várossá lett. De egyházi és világi főurak birtokain is voltak városok; s itt a földes urak concessiói, és a föld uraságával kötött szerződések útján nyertek egyes helységek városi szabadságot. Különben a dolog természetében feküdt, hogy valamint általán véve köz-

ségi, úgy névszerinti városi szabadság is a törzslakosok egyéni szabadsága nélkül nem létezhetett; s így a városok törzslakosainak mindig szabad egyéneknek kellett lenni, kik már az Anonymusnál (21. 34. 45. fej.), a *ítitus explorandae veritatis*-ban (79. 133. 141. 360. stb. §§.) Rogeriusnál (Carm. lament. 28.) s kezdettől fogva az okmányokban is hol »civis«-eknek, hol »civilis«-eknek vagy »burgensis«-eknek neveztettek. A városi szabadság teljesebb kifejtésével a szolgaságnak bármilyen neme és fokozata is a városok területéből kizáratott.

A városi szabadságban foglalt részletesebb jogosítványok voltak a következők: 1) szabad bíróválasztás; 2) a városi plébánosnak szabad választása; 3) a város kebelében a törvénykezési eljárásnak rendezettebb szabályozása; 4) ennek alkalmával idegenek és olyanok, kik polgári állással nem bírtak, polgárok elleni tanúskodásának kizárása; 5) a polgároknak vidéki közmunkák alóli felmentése; 6) többnyire a polgároknak vámszabadsága stb.

Azon kor szelleméhez képest nálunk is az említett városi szabadságnak védszentje sz. Eoland vagy Lorand volt, ki egy pánczélos lovag alakjában képzelgetett, s kinek szobra a városház előtt felállítatott. Bártfán a városházon ilyen szobor még most is megvan;¹⁾ s ilyet Erdélyben Nagy-Szebenben is láttam.

IV. Béla korában a városi szabadság ezen értelemben, s az abban foglalt jogosítványok mint országos intézet voltak már teljesen megállapítva és általános érvényre emelve; s alatta és utódja V. István alatt nyertek határozott formulázást és voltak Írásba foglalva. S ez annál fontosabb volt; mert azon villongások alatt, melyek IV. László idejében kitértek, és a tatárpusztításnál is veszélyesebbek voltak, kétségkívül hazánkban a városi szabadság — ha nincs annyira biztosítva — még fennállásában is veszélyeztetve lett volna.

¹⁾ Az előtt ezt római katona szobrának tartották. Gróf Dessewffy József erről azt írta: »Fából készült, vas pléhvél bevont szobrát mutogaták; de ez egy alacsony, vaskos, pisze orrú tót parasztnál (!?) egyebet nem ábrázol, és semmi rómaiát nem mutat.« (Bártfai levelek, S. Patak, 1818. 8.!) t szobor rajzát készítette Miskovszky Viktor, s közölte a »Hazánk és a külföldi czíniü folyóiratban, 1868 22. 1.

A városjogosítványok ezen megállapítása mindazáltal nálunk nem a városi életnek, az országos törvény által kimondott általános szabályozása alapján történt, melyet p. o. a nemességre nézve az 1222-ki aranybulla tartalmazott; hanem királyi privilégiumok által, számos particularis szabályozások formájában, melyek a gyakorlati élet hatásának folytán egybefoglalva általános rendezéssé mintegy maguktól összeolvadtak. A mennyiben pedig a városoknak így megállapított számos particularis jogai eredetileg egy határozott egészet nem képeztek; de mégis egymás közt bizonyos összefüggésben álltak, és ehhez képest — mint szokás mondani — a városjogok több családja nálunk is keletkezett, melyek tehát a magyarországi városok egységes jogának csak mindannyi alkatelemei voltak: még a városjogok ezen családjait szükséges külön külön szemügyre vennem, a miben városi anyajogok és városi fiókjogok közt volt különbség. Ennek értelmében első korszakunk alatt a magyarországi városjogok, a következő anyajogok szerint voltak szervezve:

1) *Székesfehérvár-nak* joga, melyet Nagy-Szombat (1238), Nyitra (1258), Győr (1271), Szatmár-Németi (1264.) és más városok is nyertek, a minek folytán az ezeknek kebelében fennállott városjogok a székesfehérvárinak mindannyi fiókjogai voltak.

2) *Buda*. A budai anyajoghoz tartoztak Komárom (1267.) és később Magyarország legtöbb más városának jogai is.

3) *Selmeczbánya-nak* joga, melynek fiókjoga kezdettől fogva Besztercebánya joga volt, s melynek érvénye később az egész alsó-magyarországi bányavidékre terjedt.

4) *Nagy-Szőllős* Ugocsában, melynek már határozott városjoga volt. Ez később a máramarosi városjogoknak lett anyajoga.

5) A *szepesi városjogok*; melyek közt azonban határozott filiatívói viszony észlelhető még nem volt.

6) Erdélyben *Nagy Szeben* városnak joga, mely mindazáltal csakhamar a szász nemzetnek az 1224-ki Andrianumnak alapján keletkezett jogába bele olvadt.

7) *Zágráb* város joga, mely ezen város 1266-ki privilégiumának alapján keletkezett, de csak a XV. században foglaltatott írásba, s kezdettől fogva a szlavóniai városok anyajoga volt.

Később ezen filiatió még nevezetesebb kifejtést nyert.

A magyar jogtörténetnek kimondhatlan nagy kárára ezen városjogok csaknem egytől egyig mind elvesztek, úgy, hogy szövegök is — az egyetlen selmeczbányain kívül — korunkra nem jutott. De épen a selmeczbányai bír sajátos érdekekkel, s nemcsak hazai jogtörténetünk körében, hanem a külföld újabb jogtudományi irodalmában is gyakran felemlítetik, a minél fogva azt alább egy különös függelékben még egyszer szóba hozandom.

Különben megjegyzendő még, hogy a magyarországi városjogok nem a külföldről kölcsönöztek. Az országban keletkeztek azok, magyar királyok privilégiumainak alapján, magyar törvények oltalma és biztosítása alatt, oly jogelvek és jognézetek szerint, melyek az itteni városlakosoknak jogi öntudatában gyökereztek, az u. n. népautonomiának útján. S e tekintetben a magyarországi városjogok egészen más szempont alá esnek, mint p. o. a Lengyelország városaiban egykor fennállt jog, mely — mint fennebb láttuk — nem ezen országban vette eredetét, hanem mint magdeburgi, lübecki stb. jog nyugati vidékekről recipiáltatott.

MÁSODIK KORSZAK.

Az Anjou- ház uralkodásával hazánk történetében új korszak kezdődött, mely kiválólag városainkra nézve fontos volt; úgy hogy azon másfél századot, mely ezen időtől Zsigmond király haláláig lefolyt, a magyarországi városok fénykorának lehet nevezni.

Ennek általános jellemzésül röviden felemlítendőnek tartom, hogy a városok fennállásának és szervezésének alapviszonyaiban lényeges változás ugyan nem történt; hogy azonban nemcsak a királyok pártfogása, hanem a kereskedés

és ipar folytonos felvirágzása is, a városi községek tekintélyét, az egyes polgárok vagyoniosságát, s az egész polgári rend jelentőségét mindinkább nagyra emelte. Főleg Visegrád az Anjouk alatt¹⁾, s Buda, Zsigmond alatt, európaiag nevezetes városokká lettek²⁾. A városi községek mint ilyenek országos municipiumok voltak, és saját kebelökben a fennálló jogot helyhatósági statútumok által rendezték. Követeik 1405. tartottak először Budán országos gyűlést, mely a városi élet érdekeit általános szempontból ünnepélyes végzemény alakjában szabályozta. Később mint országos rend a tulajdonképi országgyűlésekben is vettek részt; s Hunyadi János 1446. az ő hozzá járulásukkal és részvétükkel választatott meg gubernátornak. Nevezetes az is, hogy — midőn 1414—1418. Konstanczban általános egyházi zsinat tartatott, — a magyarországi városok itt szintén képviselve voltak stb.

A Hunyadiak politikája nem fektetett ugyan oly nagy súlyt a városokra, mint az Anjou királyok és Zsigmond; a minnek folytán a XV. századnak közepe óta nagyobb jelentőségre már nem emelkedtek. De a már elfoglalt állást megtartották; s Mátyás király is megszerzett jogaikban és megállapított szabadságukban védelmezte és pártfogolta a hazai városokat.

Ily körülmények közt a magyarországi városjogok is mindinkább nagyobb fontosságot nyertek; a miben mindazáltal két időszakot kell megkülönböztetni, melyeknek fordulati pontját a városok 1405-ki gyűlésének végzemenye jelzi.

A XIV. század alatt a városjogok fejlődése egészben véve még azon irányt követte, mely a XIII. századnak végéig dívott; csak hogy nagyobb intensiv hatással és határozottabb külső jellemmel.

Az ujonan alakult városi községek a régiebbeknek jogközösségébe felvételtek; s így Zsolna (1357.), Eperjes (1372.), Privigye (1382.) és még (1529.) Lippa nyerték Buda

¹⁾ Lásd értekezésemet »Visegrádnak egykori fénye és dicsősége,« a »Századokéban, 1868. 395. 1.

²⁾ Erre vonatkozik az ismeretes két vers a XV. századból:
 »Trés superant urbes toto loca cetera mundo
 »Buda jugo, Venetae pelago, Florentia campo.«

város jogát. Kassa, melynek V. István, akkor ifjabb király 1261. a városi szabadságot általános kifejezéssel adta »iuxta libertatem et consuetudinem ceterorum liospitum«, 1347., és közvetítésével Bártfa 1370. szintén részesítették Buda város jogában; úgy hogy viszont Kassának joga terjesztett ki 1342. Lublóra és 1405. Kis-Szebenre Sáros vármegyében. Sopron 1317., s — mint látszik — Nagy-Szombat is nyerték Buda és Székesfehérvár jogát; Nagy-Szombat jogát pedig p. o. Stibor vajda kedves Beczko városára, s — mint látszik — Szakolczára is kiterjesztette. Selmeczbánya jogával Libetbánya és Bakabánya is éltek, s ugyan azt adományozta Lajos király 1380. Breznóbányának is. Róbert Károly király Lipscét és a Loppenai telepítvényt Korpona jogában részesítette, s 1339. a lipcsei jogot Rózsahegygyei. is közölte stb.

A mi ezen városjogok tartalmát illeti, ismerjük a XV. századnak kezdetéből annak nevezetes két példáját. Az egyik Buda város teljes jogkönyve, melyet egy ottani tanácsbeli Zsigmond király korában német nyelven jegyzett fel (kiadták 1845. Michnay Endre és Lichner Pál Pozsonyban). A másik Kassa városnak egy 1404-ki u. n. »Rathsordnung«-ja, melyet Krones Ferencz 1865. a bécsi tud. akadémia történelmi tárában (Archív XXXI. kötete) tett közé.

Látjuk ezekből és a magyar jogtörténetnek egyéb akkori kútfőiből, hogy — noha a városjogok rendszere mindinkább bonyadalmassá lett — a jogközösség mégis mindig csak a hazai városok körében állt fenn; s hogy ehhez képest magyarországi és külföldi városok közt jogi összeköttetés soha nem létezett. Csak egy példa van, hogy magyarországi város királyi privilégium által egy külföldi város szabadságát nyerte; s ez Körmöczbánya volt, melyet Róbert Károly 1328. a híres csehországi Kutnaliegy (Ivuttenberg, Kutumbánya) bányaváros kitűnő szabadságával megadományozott. Ez azonban csak kivételes eset volt és maradt. Mert midőn I. Lajos király megtudta, hogy Zsolna város magdeburgi joggal él¹⁾

¹⁾ Érdekes, hogy a magdeburgi jognak egy példányát Zsolna város levéltára azelőtt bírta, melyet 1378. »Nicolaus de Teutonra,« »primosabbato post testum XI. millium Yirginum« lemásolt s »Venceslaus de

város jogát. Kassa, melynek V. István, akkor ifjabb király 1261. a városi szabadságot általános kifejezéssel adta »iuxta libertatem et consuetudinem ceterorum hospitem«, 1347., és közvetítésével Bártfa 1370. szintén részesítették Buda város jogában; úgy hogy viszont Kassának joga terjesztett ki 1342. Lublóra és 1405. Kis-Szebenre Sáros vármegyében. Sopron 1317., s — mint látszik — Nagy-Szombat is nyerték Buda és Székesfehérvár jogát; Nagy-Szombat jogát pedig p. o. Stibor vajda kedves Beczko városára, s — mint látszik — Szakolczára is kiterjesztette. Selmeczbánya jogával Libetbánya és Bakabánya is éltek, s ugyan azt adományozta Lajos király 1380. Breznóbányának is. Róbert Károly király Lipscét és a Loppenai telepítvényt Korpona jogában részesítette, s 1339. a lipcsei jogot Rózsahegygyei. is közölte stb.

A mi ezen városjogok tartalmát illeti, ismerjük a XV. századnak kezdetéből annak nevezetes két példáját. Az egyik Buda város teljes jogkönyve, melyet egy ottani tanácsbeli Zsigmond király korában német nyelven jegyzett fel (kiadták 1845. Michnay Endre és Lichner Pál Pozsonyban). A másik Kassa városnak egy 1404-ki u. n. »Rathsordnung«-ja, melyet Kronos Ferencz 1865. a bécsi tud. akadémia történelmi tárában (Archív XXXI. kötete) tett közé.

Látjuk ezekből és a magyar jogtörténetnek egyéb akkori kútfőiből, hogy — noha a városjogok rendszere mindinkább bonyadalmassá lett — a jogközösség mégis mindig csak a hazai városok körében állt fenn; s hogy ehhez képest magyarországi és külföldi városok közt jogi összeköttetés soha nem létezett. Csak egy példa van, hogy magyarországi város királyi privilégium által egy külföldi város szabadságát nyerte; s ez Körmöczbánya volt, melyet Róbert Károly 1328. a híres csehországi Kutnaliegy (Ivuttenberg, Kutumbánya) bányaváros kitűnő szabadságával megadományozott. Ez azonban csak kivételes eset volt és maradt. Mert midőn I. Lajos király megtudta, hogy Zsolna város magdeburgi joggal él ¹⁾

¹⁾ Érdekes, hogy a magdeburgi jognak egy példányát Zsolna város levéltára azelőtt bírta, melyet 1378. »Nicolaus de Teutonra,« »primo« sabbato post testum XI. millium Yirginum« lemásolt s »Venceslaus de

és Teschen sléziai várossal jogi összefüggésben áll, 1370. szigorú rendeletet bocsátott ki, hogy ennek többé ne legyen helye, s hogy Zsolna, jogára nézve, valamely magyarországi városhoz csatlakozzék; a mint csakugyan később Korponához csatlakozott is. A Szepeességben is a magdeburgi jog csak akkor nyert alkalmaztatást, midőn Zsigmond király az ottani 13 várost a lengyel koronának elzálogosította, s azután lengyel befolyás által ezek közt a magdeburgi jog érvényre emeltetett, sőt Lőcsének egy 1585-ki jegyzőkönyvi adata szerint ezen városba is áthatott.

Nevezetes fordulatot jelzett Zsigmond királynak 11-ik 1405-ki, a városok gyűlésén megállapított végzeménye 12. cikkének azon határozata, hogy »cives illarum Civitatum, quibus aliarum Civitatum constituimus libertates, si de iudicatu et sententia Judicum et Juratorum suorum noluerint contentari, ad illam Civitatem, cuius libertate funguntur, aut ad Magistrum Tavernicorum nostrorum valeant appellare; ita tamen, quod ad nullum ulterius, nisi ad Praesentiam nostram Personalem appellatio possit fieri üllő modo.« Ez által országos szempontból a városokra nézve a királyi tárnokmester és a királyi jelenlét (Personalis Praesentia Regia) felső törvénykezési hatósága sanctionáltatott: de akkor csak úgy még és azon esetre, ha a perlekedők a városok jogi összeköttetése által megállapított felebbezéssel élni nem akartak.

Volt szerencsém 1872. december 9-én a tisztelt Akadémia előtt egy 1421—1429-ki nevezetes városi pert bemutatni, mely Lőcsén a polgárok közt lefolyt, azután pedig felebbezés útján a városok küldöttjeiből összeállított bíróságtól ítéltett el; de melyben egyszersmind szó van oly ítélő székéről is, melyet Berzeviczy Péter királyi tárnokmester 1426. april 19-én tartott. S úgy látszik, hogy ezen per gyakorlatilag az időpontot is jelzi, mely után a tárnokmester és a tárnokszéknek a városok feletti kizárólagos bíraskodása a XV. században kezdődött.

Kromeris« 1478 tót nyelvre fordított, a levéltár lajstroma szerint »sülj Judicatu seu Advocatia Vencslai Pangratii filii Andreae Comitis Trenosiniensis, qui se scripsit de Streesen et Berencs.« Ezen kézirat újabb időben elveszett.

Ezen előzményeknek alapján keletkezett azután, szintén még Zsigmond király korában, »Jus Tavernicale« nevezete alatt a magyarországi városoknak egy közönséges jogkönyve, mely a városok kebelében akkor fennállt jogot tüzetesen és részletesen foglalja magában. Érvénye ugyan csak a XVI. századnak harmadik évtizedéig terjedt; de dacára ennek mégis Magyarország XV. századának egyik legbecsesebb maradványa.

Mert ezen »Jus Tavernicale« nemcsak magában véve felette érdekes; hanem összehasonlítva az akkori külföldi jogokkal oly jeles, oly sajátos és a maga nemében egyedüli is, (még az angol-irlandi »Firma Burgi,« s úgy szintén a Skandináviai városi jogok is, melyek mint ilyenek országos érvénnyel bírtak, avval semmikép meg nem mérközhetnek,) hogy párját egész Európában sehol nem találjuk. S ezen oknál fogva fenntartom magamnak, hogy annak, mint a magyar jogtörténet egyik legfontosabb emlékének tartalmát, más alkalommal tüzetesen méltassam.

HARMADIK KORSZAK.

Mátyás királynak halála után (1490.) nálunk nemcsak a városélet virágzása indult gyors hanyatlásnak; hanem a városok és ezek állása ellen a túlsúlyra emelkedett nemesség részéről formaszzerű reactio is támadt, mely városéletünk sülyedését siettetete; s azt talán megsemmisítette volna, ha a török veszedelem be nem áll, melynek a városok inkább voltak képesek sikerrel ellenállni mint a nemesség, úgy hogy a nemes urak is a városok falai közt voltak kénytelenek menekülni.

Mindamellet társadalmi és kultúrai tekintetben történelmünk ezen része is igen érdekes; s azon sajátos jelenségeknél fogva, melyeket a kor eseményei (török veszedelem^ reformatio, belső villongások, az országnak közjogi regeneratioja stb.) a városok kebelében előidéztek, a hazai jogtörténet és jogrendszer szempontjából nemcsak fontos, hanem igen tanulságos is.

Az 1514-ki országgyűlés jelzi azon fordulatot, melylyel nemcsak parasztnépünkre, hanem városainkra nézve is, egy igen kedvezőtlen időszak kezdődött. S ha az ezután beállt eseményeket egybefoglaljuk, nem fogjuk rendkívüliségnek találni, hogy városaink állapotja a XVI. és XVII. századokban mindinkább alászállott. Pozsony, Sopron és Nagy-Szombat jelentőségüknek némi megtartását azon befolyásnak köszönték, melyet Pozsonyra az ott székelő országos kormány-székek, Nagy-Szombatra a primás és az esztergami káptalan ottléte, s mindháromra a közeli Ausztria szomszédsága gyakorolt. Kassát, Eperjest és Bártfát a lengyel kereskedés, Kassát azonkívül némi ideig az erdélyi befolyás, később a felső-magyarországi főhadi parancsnokság, és a szepesi kamara tartották. A bányavárosok bányászatukban, a máramarosi városok sóaknászatukban, s a Hegyalja városai szőlőművelésükben bírták kedvezőbb megmardásuknak alapját. De különben lehet igen számos példát felhozni, melyek a kor mostoha viszonyainak kedvezőtlen hatásáról tanúskodnak. A Szepességre nézve szabadjon azon sajátságos esetet kiemelni, hogy — noha az ott hatalmas Thurzó, és később a Tököly családok a városok iránt őszinte rokonszenvvel viselkedtek — azért mégis az egykori 24 ottani város közül azon 13, melyeket Zsigmond király 1412. a lengyel koronának elzálogosított, megtartotta városi szabadságát, s mint városok kapcsolattak ismét vissza 1771. az anyaországhoz; míg a többi 11 város jobbágyi állapotra jutott. Erdély városaira nézve Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem halála után szintén keserű sors állt be; míg nem a genialis Bethlen Gábor, és a gondosan körültekintő I. Rákóczy György uralkodása rajtuk úgy a hogy segített stb. Más részről a török uralom egyes városainkra nézve bizonyos mérvig nem volt kedvezőtlen, a mint ezt Szeged és Pécs példái bizonyítják; olyannyira, hogy Pest vármegyében Kecskemét, Nagy-Kőrös és Czegléd épen ekkor emelkedtek némileg tekintélyes városi helységek jelentőségére.

De mint egyik legszerencsétlenebb körülményt azt kell felemlítenem, hogy — mint fennebb láttuk — ezen egész idő alatt az általános európai conjuncturák sem voltak már arra

valók, hogy városaink azoknak példáján okulhattak, s azoknak — hacsak bármi módon közvetve gyakorolt — befolyásában fennmaradásuknak támaszát bírhatták volna. S így csak a XVIII. században állt be ismét kedvezőbb fordulat; úgy hogy városi életünk újabb emelkedését egészben véve, nem régibb városi viszonyaink folytatásának, hanem csak XVIII. és XIX. századi politikai, társadalmi és kulturai fejlődésünk egyik eredményének lehet tekinteni.

S ezekhez kell méltatnunk városaink jogi állásának újabb phasisát is.

Ugyanis a dolog természetében feküdt, hogy a városi életnek ily kedvezőtlen körülményei közt a városok joga sem prosperálhatott többé; főkép miután a törvényhozás negatív álláspontra lépven, egyebet nem tett, mint hogy irányukban csak tilalmakat mondott ki¹⁾; a nélkül hogy joguknak új alkotásáról gondoskodott volna. A városokban pedig már nem volt annyi erő, hogy maguktól, megszorult viszonyaik közt, szükségleteiknek megfelelő új jogot alkothattak volna.

Csak így lehet megmagyarázni a tárnokjog XVII. századi átalakulását, s megérteni azt, hogy miután Zsigmond király II. 1405: 10. t. ez. a királyi jelenlét bíraskodását harmadik folyamodásu bíróképen mint különös kedvezményt engedélyezte volna; már "VVerböczi korában, ezen felebbezési rendezés megtartása mellett, néhány város közvetlenül a királyi jelenléti vagyis a személynöki törvényszéknek rendeltetett alá (III: 8. ez. 2. §.); később pedig az ekkép rendszerített u. n. személynöki városok azon kedvezményekből is kizárattak, melyeket a tárnoki jognak említett gyöngé megújítása tartalmazott. De erről is tüzetesen más alkalommal fogok szólni.

A tárnoki jog új, nevezetesen átalakított reproductiója kiindulási pontját veszi Pozsony, Sopron és Nagy-Szombat

¹⁾ P. o. a pozsonyi 1542: 33. t. ez., mely a városokat külső javak további szerzésétől eltiltotta; az 1546: 41., 1608: koron. el. 13., 1609: 44., 1635: 21., 1647: 78. és 79., 1655: 34., 1659: 4?. stb. törvényezik-kek, melyek a sz. k. városokra nézve folyton folyva új tilalmakat tartalmaznak.

városok azon 1536-ki elhatározásában, mely szerint peres ügyeikre nézve — mivel a tárnoki szék az akkor beállt zavarok miatt a régi módon többé nem tarthatott — maguk közt a kölcsönös fellebbezést állapították meg; a mit I. Ferdinánd nemcsak helyeselt és megerősített, hanem 1539. »dominica proxima post festum Beati Jacobi Apostoli« kiadott királyi rendelete által a tárnoki törvényhatóságot is a három város ezen fórumára ruházta át, mely a kir. tárnokmester elnöklete alatt tartassék.

Ezen időtől fogva tehát az ujja alakított tárnoki szék a tárnokmester elnöklete alatt úgy a hogy tartatott; már nem Budán, hol azt tartani nem lehetett, hanem Pozsonyban; s oly módon, hogy időnek folytán más városok is ahhoz ismét csatlakoztak.

Különösen érdekes, hogy ezen tárnokszék 1558. november 30-ki ülésében a tárnoki jognak reformja is kezdett tárgyalatni. A tárgyalásoknak eredménye volt az u. n. »Articuli Juris Tavernicalis, olim post tristem amissae Budae, omniumque antiquissimorum Juris Tavernicalis monumentorum cladem recollecti,« melyeket Rudolf király Prágában 1602. augusztus 20-kán ünnepélyesen megerősített. S ezen újabb tárnoki jog nevezetes felvilágosítást nyer a tárnoki széknek 1559. gróf Zrínyi Miklós akkori fő tárnokmesternek elnöklete alatt megkezdett, s azóta folytatólag vezetett jegyzőkönyve által is.

Messze vezetne, ha városjogunknak ezen utolsó stádiumát itt részletesen akarnám megismertetni. Szabadjon tehát csak röviden megjegyezmem, hogy az annak alapján 1848-ig folytatott tárnoki jogszolgáltatás akkori jogrendszerünknek egyik igen érdekes része volt ugyan; hogy azonban sem magasabb feladatának, sem korunk a városjogokra vonatkozó kívánalmainak már nem volt képes megfelelni. Azért 1848. után gyakorlatilag megszűnt, s az 1861-ki országbírói értekezlet által nem volt többé visszaállítva.

A tárnoki czikke mellett a felső-magyarországi városok jogi feljegyzése is felemlítendő. Mert miután ezek, többszöri félbeszakítás után, a XVII. századnak közepe után ismét rendszeren a tárnokszékben részt kezdtek venni, saját

maguk számára az 1649: koron. ut. 15. tcz. alapul vétele mellett, — mely szerint »Liberæ ac Regiæ Civitates in legitimis suis privilegiis et consuetudinibus, in quantum légi - bús et constitutionibus, Regni et nobilium prærogativis non præiudicant«, conserváltattak —jogukat újból szerkesztették, mely »Jus Civile, sive statuta, privilegia, prærogativæque ac consuetudines municipales Regiarum ac Liberarum Incliti Regni Civitatum, oppidorum ac locorum privilegiatorum jus gladii babentium, et se his conformantium« magyar és német fordítással együtt is, külön külön 1700., 1701. és 1702. Bártfán kinyomatott, s — mint látszik — azon vidékeken nagy gyakorlati tekintélyvel bírt.

*

* *

Hátra van még, hogy a magyarországi városokra vonatkozó újabb jogreformokat is röviden felemlítsem.

Ezeknek alapjául szolgál az 1870: 42. t. ez., mely néhány más, a városok jogi állását tárgyzó újabb törvény (névsz. az 1868: 56.) által kiegészítve, hazai városaink szervezését és jogát korunk színvonalára emelni, az első lépést tette.

A városi szervezés kérdése sajátságos természeténél fogva közjogi, és szorosabban véve államközigazgatási kérdés, mely a városok községi állásának szempontjából igen fontos ugyan, de a tulajdonképi jog tekintetében már nem bír annyi elentőséggel, mint azon időben, melyben az egyes polgárok személyes és vagyoni állapotának jogi rendezése is a városok szervezésében gyökerezett.

Sokkal fontosabb itt a jogi szempont. De mivel erre nézve is újabb törvényhozásunk még nem nyújt bővebben kifejtett rendezést, elég legyen itt két általános megjegyzésre szorítkoznom:

1) Miután valamennyi honlakosoknak a törvény előtti egyenlősége újabb magánjogunknak már fő alapelve lett; s ennek értelmében mind az anyagi magánjognak azon sok különfélelege, mely 1848. előtt városainkban találtatott, mind a jogszolgáltatás városi sajátságai már teljesen mellőzvék, s királyi bíróságok mindenütt, városokban szintúgy, mint azokon kívül, egyforma és általános törvénykezési illetékességgel

felruháztattak: a városok kebelében is most már az országos jog feltétlenül és rendszeresen alkalmazandó.

2) Mindamellettt itt az 1870: 42. törvényezikk 2. §-a is fontos, mely városaink számára az önkormányzati jogot akképp biztosítja, hogy minden egyes város saját belügyeiben önállólag intézkedhetik, és szabályrendeleteket vagyis statútumokat alkothat. E mellett ugyanazon törvény 1. §-a által Budapest főváros számára oly különös szabályok megállapítása van fenntartva, melyek nagyvárosi minősége által indokoltatnak. Ilyen szabályok máraz 1868. 56. tczikkben foglaltatnak, melyek tartalma világosan bizonyítja, hogy fő fontosságú magánjogi kérdések is itt szóba jönnek. Az így jelzett különös szabályok és városi statútumokban fekszik városaink jövődöbéli particuláris jogának súlypontja,

S ha most eddigi fejtegetésemnek tartalmát még egyszer röviden áttekintem, eredményeit a következőkben foglalhatom össze:

1) A városok és városi élet virágzásának kora Európában tulajdonképp csak a XIII. századdal kezdődik. Voltak ugyan egyes országok, a hol már ezen idő előtt is előkelő városok léteztek és a társadalmi kultúra oly fejlettsége találatott, mely a városi életnek bizonyos emelkedettségét feltételezi, névszerint Olaszország és Franeziaországnak déli részei. De általán véve a XIII. század előtti idő nem felelt meg azon kívánalmaknak, melyek szükségesek arra, hogy a városok a nemzetek és államok felvirágzásának alapjai legyenek. Jogtörténeti tekintetben is a városok csak a XIII. század óta nevezetesek, s ezen idővel kezdődik a városjogok jelentősége is.

2) Ezen időben, névszerint IV. Béla uralkodásától fogva, Magyarországnban is a városok kezdenek az államlétnek jelentékeny tényezői lenni, tulajdonképi felvirágzásuk azonban csak az Anjou királyok és Zsigmond király korába esik.

3) Ez egyszerismind a magyar városjogok virágzó kora is; úgy hogy más országok városjogaival szemben a magyar-

országiak sajátos jelleme bírnak, melyet nemzetinek lehet nevezni.

4)A magyarországi városjogok ezen kedvező korának két időszakát kell megkülönböztetni, melyeknek elválasztási pontját Zsigmond uralkodásában találjuk. Az első időszakban a városjogok bizonyos filiatíói combinatio szerint több rendszert képeztek, melyeket a mai jogtudomány a városjogok családjainak szokott nevezni. A másodikban a városjogainkban meglévő egységes alapmomentum uralomra emelkedik; a minek eredménye egy egységes és országos jog keletkezése, mely tárnoki jog, Jus Tavernicale nevezete alatt ismeretes.

5)II. Ulászló király korától fogva, valamint városaink előbbi jelentősége, úgy a tárnoki jog tekintélye és érvénye is, kedvezőtlen körülmények közt folytonos hanyatlásnak indult. Werbőczy hármaskönyve a városjogok előbbi jelentőségének csak gyöngé képét nyújtja már; a XVI. századnak vége pedig csak romjait képes felmutatni.

6)Ujabb időben a magyarországi városjogok restaurációjának kettős irányban volt helye. A nyugati városok (Pozsony, Sopron, Nagy-Szombat) még a XVII. század kezdetén a tárnoki jognak egy kivonatos új redactióját készítették, melyet Rudolf király megerősített, s mely tárnoki jogcikkek (articuli Juris Tavernicalis) nevezete alatt 1848-ig állt fenn. Más részről a felsőmagyarországi városok (Kassa, Eperjes, Bártfa) egy másik opust használtak, mely a XVIII. század kezdetén Bártfán sajtó útján közzététetett. Minthogy pedig lényeges különbség a kettő közt nem volt, az előbbi pedig királyi megerősítéssel volt sanctionálva, és a tárnokszéken használtatott; az utóbbinak gyakorlati alkalmaztatása idő folytán megszűnt. Erdélyben a szász nemzetnek 1583-iki statútumai nemcsak a szászok közt, kiknek városai a fundus Regius külső területén is kezelték a jogszolgáltatást; hanem a fundus Regiuson kívül is, névszerint Kolozsvárott és Régenben is képezték a fennálló városjognak alapját.

7)Magyarországnak épen említett városjoga a XVI. és XVII. századokban úgy a hogy megfelelték azon színvonalnak, melyen nemcsak hazánkban, hanem egész Európában is akkor a jogtudomány állt, s mely szerint különösen a német

birodalom városaiban is egyes városjogok bírtak érvénnyel. De már Mária Terézia és II. József korában közvetlen és feltétlen alkalmaztatása valóságos anachronismus lett volna; s azért más úton módon kellett hiányain segíteni, a mi számos alkalmi királyi rendeletek által történt. Az 1861-ki országbírói értekezlet a tárnoki törvényhatóságot nem állította vissza, s ehhez képest a tárnoki jogot mint ilyet végkép mellőzte.

8)Jogi reformjaink jelen stádiumában azon tekintetből kell kiindulnunk, hogy előbbi városjogainkkal határozottan és mindenkép már szakítottunk. Jövendőbeli városi rendtartásunk alapját az 1870: 42. t. ez. fogja képezni; a városokban fennálló magánjog pedig az országos jog lesz, azon helybeli módosításokkal és megszorításokkal, melyeket a fennforgó szükségletekhez képest particuláris statútumok fognak elrendelni.

FÜGGELEK.

Néhány szó a régi selmeczi város- és bányajogról.

Selmeczbánya régi város, és bányajogát teljes szövege szerint először én tettem közzé, mint 1839-iki tudományos utazásom egyik eredményét, az akkor Bécsben megjelent: »Jahrbücher der Literatur« CIV. kötetében 1843. az »Anzeigebblatt« 1—12. lapjain. (Az általam kiadott Árpádkori új Okmánytár III. kötetében azt 1862. újból közöltem a 206. 228. 11.) Előbb a közönség csak az ottani régi bányajog néhány töredékeit ismerte, melyek Wagnern Tamás »Corpus Juris Metallici recentissimi et antiquioris«-ában sok hibával kiadvák. (Lipscse, 1791. 165. 1.)

Ezen közzétételem nálunk méltatás nélkül maradt. Egyetlen viszhangja volt, hogy Kachelmann János, midőn »Geschichte der Ungarischen Bergstadte« című munkáját (1855.) kiadta, a selmeczi régi város- és bányajogot is, nem az eredeti, hanem újabb Írásmódot használva a II. kötetben lenyomatta (177 — 192. 11.). Toldy Ferencz is Selmecz város törvénykönyvét vette tudomáséi. (A magyar nemzeti irodalom története. I. köt. Pest, 1851. 143.1.)

Szerencsésebb voltam a német közönségnél. Itt ugyanis már dr. Meynert Hermann az ausztriai birodalom történetéről egy terjedelmes munkát készítvén, ennek IV. kötetében (1845.250—256. 11.) Selmecz régi városjogát részletesen fejtegette. Még nagyobb figyelemben részesítette mindazáltal közzétételemet a német jogtudományi irodalom. Már Rössler Emil, midőn 1846. jogtörténeti előadásait a bécsi egyetemen

kezde, vonatkozott a selmeczi városjogra is, melyet azonban a morvaországi iglaur városjoggal való hasonlatosságánál fogva az utóbbi fiókjogának állított; s minthogy az iglaur jogot a német városjogok franconiai családjához számította, (Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert. Prag, 1852. XXIV. 1.); ehhez képest bánt el a selmeczbányai joggal is. Ezen felfogás ellen én már 22 évvel ezelőtt felszólaltam (Wenzel Gusztáv, Handbuch des alig. österr. Bergrechts. Bács, 1855. 73. 1.) TJjabb időben a selmeczi város- és bányajog méltatása a német jogtudományi irodalomban már meglionosult, (P. o. Bischoff Ferdinánd, Oesterr. Stadtrechte und Privilegien. Bécs, 1857. 139. 1. stb.) csakhogy rendszerint azon momentumokat tekinteten kívül szokták hagyni, melyek annak magyarországi eredetét bizonyítják, melyek tehát reánk nézve a legfontosabbak, s melyeket Németországnak egyik legelőkelőbb bányajogásza Karsten Károly már 1844. a bányajogra nézve határozottan felismert. (Über den Ursprung des Bergregals in Deutschland. Berlin, 1844. 12.1.)

Figyelmünket különösen megérdemli Tomaschek J. A. bécsi jogtanár, ki két munkájában: »Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhundert« (Bécs, 1859.) és »Der Oberhof Iglau in Mähren und seine Schöffensprüche aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert.« (Innsbruck, 1868.), a selmeczi jogot is vizsgálódásai tárgyává tévén, azt történelmi önállóságából teljesen kivetkőztetni igyekszik; legújabb munkájában »Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien« (a »Geschichtsquellen der Stadt Wien« című gyűjteményes munka I. részének I. köt. Bécs, 1877. VII. 1.) azt úgy tüntetvén fel, mintha még Bécs város régi jogfejlődésével is organicus összefüggésben állna, s a szepesi szászok jogával együtt, annak Magyarországra való hatását és elterjedését közvetítette volna.

Nem lehet itt feladatomban, Tomaschek úr nézeteinek tüzetes megczáfolásába bocsátkoznom. Különben is ellentétes nézetemet már több alkalommal kinyilatkoztattam, hogy t. i. nem a selmeczi jog az iglaurinak, hanem az iglaur jog a selmeczinek fiókjoga. Szabadjon mindazáltal Tomaschek egészen

alaptalan hypothesisére nézve a következő megjegyzéseket tennem:

1)Tomaschek úr nem bír kellő tájékozottsággal Magyarország jogtörténetében; s névszerint sem a városi élet keletkezésére, sem a magyar okmánytanra nézve az egyetlen helyes álláspontra emelkedni nem volt képes.

2)Ennek folytán a selmeczi város- és bányajogot is sem szellemére, sem horderejére nézve nem érti; a mi különösen áll IV. Béla királynak a magyarországi bányászok számára kiadott privilégiumáról, melynek eredeti szövegét ugyan nem ismerjük, de melynek kivonatát német fordításban a selmeczi jog tartalmazza. Ez tökéletesen reproducálja a magyarországi okmányi stílnak eléggé ismeretes sajátosságait, úgy hogy annak egybevételése II. Venczel cseh király és Przymiszló morvai őgrófnak az iglaluiak számára adott privilégiumával, azoknak nem állítólagos azonosságát, (Deutsch. Becht 304. és 344. 11) hanem különbségét bizonyítja.

3)A mennyiben Tomaschek úr az iglalui városi jognak az ottani levéltárban lévő két régi példányát az A. és B. betűk jelzése szerint különbözteti meg, azután pedig a selmeczi jogot kizárólag csak a B. alatti példánnyal hasonlítja össze, eljárása teljesen indokolatlan, s a legelfogultabb önkénynek nyilatkoztatása.

4)A mennyiben a selmeczi jog német, az iglalui jog pedig latin nyelven van szerkesztve, Tomaschek úr maga a selmeczinek elsőbbségére nézve egy hatalmas érvet szolgáltat, midőn egy régi iglalui jegyzőkönyvből ezen szavakat közli: »Vnd sind die vrtail czw dewcz gesryben, vvanne vil besundere wort czw perkwerch gehoren, dér mán nicht gar aigentlich ezu latéin mák genennen. Dodi wann mán her in latéin geseriben, so hat mán hinwider in latéin geantwurt.« (Dér Oberhof stb. 43. 1.) Az iglaluiak tehát maguk általános elvképen mondják ki, hogy jogi és kiválólag bányászati ügyeikre nézve a latin fogalmazványok a németekkel szemben csak másodlagos jelentőséggel bírnak; a mit én itt statútumaikra és városjogukra is csak egyszerűen alkalmaztatok.

5)Ha tehát Tomaschek úr a selmeczi jogra vonatkozólag így szól: Es erscheint als eine reine Übersetzung der (Iglauer) Urkund. B mit einigen wenigen Aenderungen und Zusätzen, und vielen Auslassungen« (Deutsches Recht, 98.1.); én ezen tételt megfordítom, s az iglauri jogot a selmeczi fordításának állítom.

Ezen tételnek Magyarország jogtörténete szempontjából nagy fontosságot tulajdonítok; részletes és tüzetes bizonyítását azonban más alkalomra fennartom magamnak.